

Az Eszterházy Károly Főiskola
Történelemtudományi
Doktori Iskolája Közleményei

5

Pap József

**TANULMÁNYOK
A DUALIZMUS KORI
MAGYAR PARLAMENTARIZMUS
TÖRTÉNETÉBŐL**

ef: Tanulmányok
us kori magyar
arizmus
ől /Az Eszterházy
iskola
mtudományi
202 pld.
ptember

AKADÉMIAI KIADÓ

12

Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus
történetéből

Az Eszterházy Károly Főiskola
Történelemtudományi Doktori Iskolája Közleményei 5.

Sorozatszerkesztő
Romsics Ignác

Pap József

TANULMÁNYOK
A DUALIZMUS KORI
MAGYAR PARLAMENTARIZMUS
TÖRTÉNETÉBŐL

AKADÉMIAI KIADÓ

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap

és az Eszterházy Károly Főiskola támogatásával

Lektorálta
Püski Levente és Pál Judit

Nyelvi lektor
Kalcsó Gyula

ISBN 978 963 05 9510 0
ISSN 2062-7483

Kiadja az Akadémiai Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 21–35.
www.akademiaikiado.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2014
© Pap József, 2014

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Poland

TARTALOM

BEVEZETŐ	9
AZ ORSZÁGOS POLITIKA SZÍNTERÉN	17
„KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON”. AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE A 20. SZÁZAD ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN	19
Az 1901-es országgyűlési választások	21
Az 1905-ös országgyűlési választások	54
AZ 1887 ÉS 1905 KÖZÖTTI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEINEK STATISZTIKAI VIZSGÁLATA	73
Az 1887 és 1906 között megválasztott képviselők fluktuációja	74
Az 1887 és 1905 közötti választások klaszterelemzése	89
A kerületek klaszterbesorolása és a nemzetiségi viszonyok közötti kapcsolat	92
A pártok választási eredményei és a nemzetiségi viszonyok közötti kapcsolat	95
SZABADELVŰ ÉS MUNKAPÁRTI VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK ÉS KÉPVISELŐK 1901 ÉS 1910 KÖZÖTT	97
Az 1905-ös és az 1906-os választások és a Szabadelvű Párt	100
A Nemzeti Munkapárt 1910-es választási szereplése	107
A VÁROSI VÁLASZTÓKERÜLETEK LAKOSSÁGA ÉS VÁLASZTÓI A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN	125
Rendi képviselőt-népképviselőt	126
A képviselőt-hoz jutott és az elvesztett települések hierarchikus rangja a huszadik század elején	129
A „városi” választókerületek lakosság száma	131
A „városi” választókerületek etnikai és felekezeti összetétele	132

A „városi” kerületek választói létszáma	136
Cenzusszerkezet és a foglalkoztatottság kapcsolata	137
A KÉPVISELET ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS	145
KÍSÉRLET A MAGYARORSZÁGI VÁLASZTÓKERÜLETEK HUSZADIK SZÁZAD ELEJI ETNIKAI KARAKTERÉNEK MEGHATÁROZÁSÁRA... ..	147
A magyar választókerületek etnikai szerkezete	148
A választók etnikai összetétele és a lakosság nemzetiségi viszonyai közötti kapcsolat kérdése	154
A nemzetiségi pártok választási eredményei 1901–1910.....	158
A SZLOVÁKOK ÁLTAL LAKOTT VÁLASZTÓKERÜLETEK KÉPVISELŐ- VÁLASZTÁSAINAK STATISZTIKAI VIZSGÁLATA 1887–1901	162
Képviselő kapcsolata kerületéhez, átlagéletkor, főnemesi rang.....	172
Felsőfokú végzettség	174
Katonai szerep, hivatalnokai pálya	175
Egyházi-kulturális szerep, egyesületi tagság	176
Gazdasági tevékenység	178
A NEMZETISÉGI KÉPVISELŐK ÉS A KOALÍCIÓ KAPCSOLATA	
AZ 1905–1906-OS VÁLSÁG IDŐSZAKÁBAN.....	182
A nemzetiségek politikai aktivitásának kezdetei.....	182
Nemzetiségi pártprogramok az 1905-ös választások időszakában... ..	187
Az 1905-ös választásokat megelőző ellenzéki sajtókampány	189
Az 1905-ös parlamenti választások eredménye.....	191
A koalíciós válság és a nemzetiségek parlamenti szereplése az 1905–1906-os parlamenti ciklusban	192
A koalíciós kormány és a nemzetiségek kapcsolata az 1906-os választásokat követően	203
A nemzetiségi képviselők 1906-os felirati javaslata és az azt követő parlamenti vita	206
A koalíció és a nemzetiségi pártok közeledési kísérleteinek végleges kudarca. Az 1906. végi nemzetiségi sajtópercek	211
A JURIGA-ÜGY. A SZÓLÁSSZABADSÁG HATÁRAI ÉS A KÉPVISELŐI MENTELMI JOG.....	217
A Juriga-ügy nemzetiségi vonatkozásai	220

A Juriga-ügy és a képviselői mentelmi jog.....	226
A VÁLASZTÓJOG ÉS A MAGYAR PARLAMENTARIZMUS	237
A VÁLASZTÓJOG ÉS A VÁLASZTÓKERÜLETI BEOSZTÁS	
PROBLEMATIKÁJA ERDÉLYBEN (1848–1877)	239
Az 1848. évi választójogi törvény hatása az erdélyi választók	
összetételére	240
Erdély választókerületei 1848-ban	242
Erdély választói összetételével és választókerületi beosztásával	
kapcsolatos országgyűlési viták (1874, 1877)	244
Az új megyei beosztáshoz alkalmazkodó választókerületi rendszer	
vitája	260
„ÚRRÁ TENNI A NEMZETET A TÖMEG FELETT” A VÁLASZTÓJOGI	
REFORM ÉS AZ ERDÉLYI VÁLASZTÓK ÖSSZETÉTELÉNEK KÉRDÉSE	270
A VÁLASZTÓJOG KITERJESZTÉSE KÖRÜL FOLYÓ VITA ÉS AZ	
EGRI KÖZÉLET A HUSZADIK SZÁZAD ELEJÉN	284
Választójogi röpiratok Egerben a huszadik század első	
évtizedeiben	286
A választójogi vita és a nemzetiségi kérdés az egri sajtóban 1913	
elején	302
PARLAMENTARIZMUS HEVES VÁRMEGYÉBEN.....	311
ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK	
HEVES MEGYÉBEN A DUALIZMUS KORÁBAN	313
A választókerületi beosztás és a választók összetétele	313
A választások	318
Kerületi eredmények.....	321
Heves megye országgyűlési képviselői	328
AZ 1901-ES VÁLASZTÁSI KÜZDELEM HEVES MEGYÉBEN,	
AZ ELLENZÉKI SAJTÓ TÜKRÉBEN.....	359
Az 1901-es választás	362
A TANULMÁNYOK EREDETI MEGJELENÉSI HELYE.....	375

HIVATKOZOTT IRODALOM	377
Statisztikák	377
Lexikonok, névtárak, levéltári források	377
Szakirodalom	380
TÉRKÉPMELLÉKLET	389

BEVEZETŐ

Az országgyűlési képviselet, a modern parlamentarizmus története a dualizmus korának sokat kutatott, népszerű témakörei közé tartozik. Az elmúlt időszakban számos munka látott napvilágot a témában, s ebbe a vonulatba illeszkedik ez a kötet is. A témával foglalkozó első tanulmányunk 2005-ben jelent meg. Az azóta eltelt időszakban több oldalról próbáltuk megközelíteni választott témánkat, ennek megfelelően szerteágazó módszertani eszközrendszert alkalmaztunk. Mivel tanulmányaink egy egységes kutatási program részét képezik, indokoltnak láttuk egy részüket önálló kötetbe rendezve megjelentetni. Az itt közzétett szövegek azonban nem egyszerűen a korábbi tanulmányok újraközlései, mivel az újabb kutatásaink tapasztalatai alapján több esetben pontosítani tudtuk adatainkat, illetve a megjelenési korlátok miatt félbehagyott gondolatokat tovább tudtuk fűzni. Egyes tanulmányok szövegei adatokkal terheltek, gyakran nehezen emészthetőek, ami elsősorban az alkalmazott módszer – a statisztikai elemzés – következménye. A kutatást a Bolyai János Kutatói Ösztöndíjprogram keretében végeztük, a kötet alapvetően az ösztöndíj által támogatott munka eredménye.

A közölt tanulmányokat négy nagy fejezetbe rendeztük. Az első csoport négy írása országos kitekintéssel bíró, alapvetően makroszempon-tú elemzéseket tartalmaz. Összehasonlító vizsgálatot talál az olvasó az 1901-ben és az 1905-ben megválasztott képviselőkről, majd egy statisztikai módszer, a klaszterelemzés segítségével teszünk kísérletet a választókerületekre jellemző hosszabb távú pártpreferenciák meghatározására. Ezt követően, bizonyos szempontból a preferenciavizsgálat eredményei-

re is támaszkodva, a szabadelvű és a munkapárti választási eredmények közötti kapcsolatot keressük. A tanulmánycsoportot záró írás a városi kerületek sajátosságaival foglalkozik. A második nagyobb egységbe szintén négy tanulmányt soroltunk, melyek a képviselet és a nemzetiségi kérdés kapcsolatát járják körbe. A bevezető írás a választókerületek etnikai viszonyait próbálja statisztikai becslés segítségével meghatározni. Ezt követően a szlovákok által lakott kerületek regionális szempontú elemzése következik, majd pedig a nemzetiségi képviselők parlamenti szereplésének bemutatására térünk át két munka erejéig: egy hosszabb lélegzetvételű írás a nemzetiségi képviselők és az ellenzék kapcsolatának alakulását taglalja az 1905–06-os válság időszakában. Majd ehhez kapcsolódva a koalíciós kormányzás kezdetének egyik fontos nemzetiségi indítatású politikai polémiáját, az ún. Juriga-ügyet mutatjuk be. A harmadik csoportba a választójoghoz kapcsolódó írásainkat soroltuk. A választójogi vitákat a korszak egyik legfontosabb kérdésének tartjuk. Úgy érezzük, a választójog egy olyan fókuszpontja volt a korabeli magyar politikai életnek, amely magában hordozta a dualizmus szinte minden jelentősebb problematikáját. Egyetértünk azzal a megállapítással, mely szerint az érdemi választójogi reform elmaradása, a jogosultak körének időben való bővítése a magyar politikai elit egyik legnagyobb adóssága maradt, ennek pedig jelentős következményei lettek a világháború időszakában. De fontosnak tartjuk hozzátenni az előbb leírtakhoz, hogy a kérdés megoldásához a magyar politikai elitnek saját árnyékán kellett volna átlépnie, erre azonban általában csak kivételes esetben képes egy politikai garnitúra. Ezt a dilemmát mutatjuk be két szorosan egymáshoz kapcsolódó tanulmány segítségével, melyek az erdélyi viszonyokra fókuszálva elemzik a kérdést. A csoport harmadik tanulmánya már átvezet minket a következő főfejezetbe, a helytörténeti tematikájú cikkekhez. A választójog és az egri közélet kapcsolatával foglalkozó írást a témája miatt soroltuk az erdélyi cikkek mellé. Ebből a munkából megismerhető az az aránytvesztett világ, amely egy vidéki kisváros publicisztikáját jellemezte a 20. század első két évtizedében, a nemzetiségi kérdés, a szociális feszültségek és a választójogi probléma háromszögében. Az utolsó fejezetcsoportba az Egerhez és Heves megyéhez kötődő írások közül választottunk kettőt. Az elsőben részletesen ismertetjük a megye politika-földrajzi viszonyait

és a megye 1861 és 1918 között megválasztott képviselőit. A másodikban pedig egy konkrét választást, az 1901-es eseményeket, legalábbis annak ellenzéki recepcióját vesszük górcső alá.

A bevezető fejezetben írunk kell a munkánk egyik legfontosabb eszközéről, az adatrögzítés és -elemzés alapját jelentő adatbázisról. Amikor hét éve, lezárva a neoabszolutizmus korának vizsgálatát, belekezdünk az elitkutatás egy másik – számunkra újabb – területének, a parlamenti képviseletnek, a képviselői karnak az analizálásába, az abszolutizmus korát érintő kutatás során kidolgozott hagyományos módszereket alkalmazva, az összegyűjtött információkat kódolva, Excel-adattáblákba rendeztük. Két év munka után azonban rá kellett jönnünk arra, hogy ez a módszer nem alkalmas a feltárt nagy tömegű információ megfelelő tárolására, és az elemzést is nehézkessé teszi. A probléma megoldását a relációs adatbázisban találtuk meg (mi az MS Access programot alkalmazzuk), melyben a különböző jellegű adatokat (képviselek személyes adatai, tevékenységük, foglalkozástípusok, végzettségre vonatkozó adatok, kerületek alapadatai, járási népszámlálási adatok, pártviszonyok stb.) külön adattáblákban tároljuk, s a táblák között kapcsolatot teremtve olyan elemzéseket tudunk könnyen elvégezni, melyekre korábban nem, vagy csak nagy nehézségek árán volt lehetőség. A két év után újakezdett munka eredménye a ma használt adatbázis, mely jelenleg 28 fő adattáblát és számos automatizált lekérdezést tartalmaz. Közel 2500 főről szerepelnek benne adatok. A szakirodalomban gyakran előfordul, hogy megadják a szerepeltetett rekordszámot, mellyel a feldolgozott anyag mennyiségét szokták jelezni, ám ennek jelen esetben nincs túl sok értelme, hiszen például az egyének alapinformációi egy 69 oszlopból és 2477 sorból álló táblában tárolódnak (170 913 adategység), a tevékenységeket tartalmazó táblának pedig 42 oszlopa és 17 552 sora van jelenleg (737 184 adategység). De az adatbázis tartalmazza az 1910-es és az 1880-as népszámlálások járássoros adatait, vagy például az 1910-es évek összes magyarországi települését, ezek és a 413 választókerület között sikerült megteremteni a relációs kapcsolatot. (Tehát a települések nemcsak járásonként, vármegyénként, hanem választókerületenként is összesíthetők.) Az adatbázis eleget tesz annak a tudományos szempontból nélkülözhetetlen alapkövetelménynek is, hogy minden adat pontos forrása rögzíthető, illetve visz-

szakereshető legyen. Az adatgyűjtés során feldolgozott források száma eléri a 250-et, úgy, hogy ez a szám nem tartalmazza a sorozatok külön köteteit, például a Képviselőházi Napló egy elem a listán.¹

¹ Szükségesnek tartjuk megnevezni az adatbázis legfontosabb forrásait, hisz a kötet további oldalain gyakran már csak erre hivatkozunk. Az 1887/92. évi országgyűlés képviselőháza tagjainak osztály szerinti névjegyzéke és a bizottságok névsora az ötödik ülészakban. Bp. 1891. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1887-1892), Az 1892-1897. országgyűlés képviselőinek sematizmusa lakjegyzékkel, ... Szerk. Tassy Károly. Bp. 1892. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1892-1897), Az 1896-1901. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel... Szerk. Tassy Károly. Bp. 1900. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1896-1901), Az 1901-1906. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel... Szerk. Tassy Károly Bp. 1904. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1901-1906), Az 1905-1910. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel... Szerk. Tassy Károly Bp. 1905. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1905-1910), Az 1906-1911. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel... Szerk. Tassy Károly Bp. 1906. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1906-1911), Az 1910. évi június hó 21-ik napjára összehívott országgyűlés képviselőháza tagjainak betűsoros név-, lakás- és törvényhatóságok szerinti névjegyzéke. Bp. 1910. (A továbbiakban: Lakcímjegyzék 1910), Országgyűlési almanach. 1886. Képviselőház. Szerk. Halász Sándor. Bp. 1886. (A továbbiakban: Almanach 1886), Új országgyűlési almanach 1887-1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1888. (A továbbiakban: Almanach 1887-1892), Országgyűlési almanach 1892-1897. ... Szerk. Sturm Albert. Bp. 1892. (A továbbiakban: Almanach 1892-1897), Országgyűlési almanach 1897-1901. ... Szerk. Sturm Albert. Bp. 1897. (A továbbiakban: Almanach 1897-1901), Országgyűlési almanach 1901-1906. ... Szerk. Sturm Albert. Bp. 1901. (A továbbiakban: Almanach 1901-1906), Sturm-féle országgyűlési almanach 1906-1911. ... Szerk. Fabro Henrik-Újlaki József. Bp. 1905. (A továbbiakban: Almanach 1906-1911), Sturm-féle országgyűlési almanach 1910-1915. ... Szerk. Végvári Ferenc-Zimmer Ferenc. Bp. 1910. (A továbbiakban: Almanach 1910-1915), Az ... évi-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai. 1861-1918. (A továbbiakban Képviselőházi Irományok), Az ... évi-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. 1861-1918. (A továbbiakban Képviselőházi Napló), Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Bp. 2002. (A továbbiakban: Almanach 1848-1849), Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49. évi szabadságharcban. I-III. Bp. 1998-1999., Bona Gábor: Századosok az 1848-1849. évi szabadságharcban. I-II. Bp. 2008-2009., Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Bp. 2000., Gudenus János József: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I-V. Bp. 1990-1999. A CD-ROM-on kiadott változat (Arcanum Adatbázis Kiadó, 2005.), Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája.

Az összes tanulmányt érintő általános megjegyzések közé tartoznak az eddigi munkánk legfontosabb forrását, kiindulási alapját jelentő országgyűlési almanachokkal kapcsolatos általános forráskritikai megjegyzések. 1886-ban Halász Sándor készítette az első összefoglalót, 1887 és 1901 között Sturm Albert, 1905-ben és 1906-ban Fabro Henrik és Újlaki József, 1910-ben pedig Végvári Ferenc és Zimmer Ferenc volt a munka szerkesztője. Az almanachok elsődleges célja az volt, hogy bemutassák a parlament két házának tagjait. A motivációjáról a bevezetők tanúskodnak. A szerkesztők közül Sturm Albert fűzött hosszabb bevezetőket munkái elé, kinek sorai gyakorlatilag a forrással kapcsolatos legfontosabb problémákra is felhívják a figyelmet. Az életrajzok legfontosabb forrásai, adatközlői a bemutatott személyek voltak. Az ebből eredő problémákról Sturm is értesítette az olvasókat: „A szerkesztőnek ugyanis be kellett érnie azzal az anyaggal, a melyet megszereznie módjában volt és le kellett mondania tüzetesebb életrajzi adatok közléséről oly férfiagnál, a kiket az ügy fontosságáról felvilágosítani éppenséggel lehetetlen volt, és a kik többszörös felhívás daczára sem feleltek az illető megkeresésre”.² Tehát a közölt adatok tartalma, az életrajzok terjedelme alapvetően az adatközlők önbevallásán alapult. Sturm több alkalommal szinte dicsekedett azzal, hogy az életrajzokat pártatlanul közölte. 1888-ban például arról írt, hogy egyes nevezetesebb személyekről további információkkal is rendelkezett, de mint kijelentette: „e műben a parlamenti szereplők életének csakis külső mozzanatai feljegyzésére éreztem magamat hivatottnak és e mozzanatok közül is csupán a politikai horderejűeket és politikai jellegűeket véltem keretébe illőknék”.³ A munka tehát inkább egy speciális önéletrajzi gyűjteménynek tekinthető, ahol nem elsősorban

Bp. 2000., Kempelen Béla: Magyar nemes családok. I–XI. kötet. Bp. 1911–1932., Magyar nemzeti zsebkönyv I. Főrangú családok. Szerk.: Fejérváthy László. Bp. 1888., Magyar nemzeti zsebkönyv II. Nemes családok. Szerk.: Schönherr Gyula. Bp. 1905., Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. 1929., Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. kötet. Pest 1857–1868., Ruzsoly József: Országgyűlési képviselőválasztások Magyarországon 1861–1868. Bp. 1999., Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1891–1914., Toth, Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892. München, 1973.

² Almanach 1901–1906 IV.

³ IV–V.

a közölt információk valóságtartalmával lehet probléma – feltételezve a nyilvánosság kontrolláló szerepét –, hanem azzal, hogy azok nem azonos gyűjtési szempont alapján kerültek be a leírásokba. Az arcképek inkább azt mutatják az utókor számára, hogy az egyén, talán a kortársi elvárásnak megfelelni akarva, milyen elemeket érzett fontosnak saját életéből bemutatni. Az almanach információival kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy elsősorban nem a közölt adatok valóságtartalmával van probléma – a tévedéseket a különböző kötetekben gyakran korigálták –, hanem azzal, hogy az adathiány oly nagyságrendű lehet, hogy ebből kifolyólag csak azt tudjunk biztosan állítani, hogy egy-egy információ hány képviselőre volt jellemző, azt azonban nem lehet belőlük kiolvasni, hogy a többiekre ez nem lett volna igaz. Mivel az életrajzok egy bizonyos sémát követnek, általában hasonló szerkezettel rendelkeznek, feltételezhetjük, hogy a kialakult gyakorlat irányította az adatközlőket, tehát ha oly dologról nem írtak, mely gyakran nagy szerepet kapott az egyének által közölt önképekben (pl. katonai szolgálat, külföldi út), akkor az valószínűleg hiányzott a saját élettörténetükből. Ezt azonban biztosan kijelenteni nem lehet. Fontos megjegyezni azt is, hogy bizonyos tevékenységek éppen trivialisitásuk miatt maradhattak ki, ilyen lehetett például a kaszinótagság is, mely szinte marginálisan jelenik meg, pedig saját tapasztalataink szerint a részletes elemzésnek alávetett képviselők szinte mindegyike szerepelt valamely kaszinó tagjai között, de az almanachból ez igen gyakran kimaradt. Töredékesen vizsgálhatók például a vallási viszonyok is, de ami nagyon feltűnő, hogy a képviselő családjának nemesi rangja szintén a marginális információk közé tartozott. Kérdés, hogy mi volt ennek az oka? A rang hangsúlyozását nem tartották szükségesnek, esetleg ildomosnak a népképviseleti rendszeren belül, vagy evidenciaszámba ment a kortársak számára, és ezért nem szóltak róla. A bevont kontrollforrások azt jelzik, hogy a családi kapcsolatok, gazdasági életben betöltött szerep, a birtokviszonyok szintén homályban maradnak, vagy legalábbis az ilyen információk az egyéni életpályák feltárása során gyakran megsokszorozhatók.

Úgy is fogalmazhatunk, hogy az almanachok az általános jellegük miatt fontosak számunkra, de nem jelenti a kutatás végcélját a bennük közölt információk feldolgozása. Egy olyan kiinduló alapot jelentenek, melyet követnie kell az egyéb kontrollforrások feltárásának. Ebben a

munkában már megtettük az első fontos lépéseket – nemesi rang, családi kapcsolatok, vallás, birtokviszonyok, a gazdasági szerep, vármegyei hivatali karrier feltárása terén történt már jelentős adatgyűjtés –, de a munka még korántsem ért véget. Az itt közölt tanulmányok közül a korábbiak szövegei nagyobb, a későbbiekéi pedig egyre csökkenő mértékben támaszkodnak az almanachokra. Célunk, hogy a folyamatos adatgyűjtés eredményeinek segítségével egyre pontosabb képet tudjunk nyújtani a képviselői karról. Úgy látjuk azonban, hogy az almanachok jelentik azt a horizontális alapot, melyről vertikálisan egy-egy terület esetében van módunk eltávolodni, hiszen az ország egészének társadalmi, egyesületi gazdasági viszonyrendszerében az egyes képviselők azonosítása megvalósítható, de ez a komplett képviselői kar esetében már nehezen kivitelezhető. Ez nem egyéni, hanem kollektív kutatói feladat lehet.

Az adatbázis kialakítását és fejlesztését az Eszterházy Károly Főiskola Új és Jelenkori Történeti Tanszékén Ballabás Dániellel közösen végezzük. Saját adatbázisunk az országgyűlési képviselőket, ellenjelölteket foglalja magába, Ballabás adatbázisában pedig a dualizmus kori főnemességre és a főrendiház tagjaira vonatkozó adatok találhatóak. Bár két teljesen különálló kutatási programról van szó, melyeket önállóan végzünk, az adatbázisok közötti átjárás lehetősége azonban biztosított. Ettől a kooperációtól a későbbiekben még jelentős eredmények várhatók. Ezen az összehangolt kutatáson túl célunk még, hogy egy olyan munkamódszert alakítsunk ki, mely segítségével választ tudunk adni a digitalizálás révén szinte áttekinthetetlené váló információmennyiség feldolgozására, és ami még fontosabb: elemzésére.

Néhány mondatban írunk kell még az alkalmazott módszerekről. A történetírás hagyományos, szövegközpontú módszerei mellett a statisztika és a térinformatika eszközeit is segítségül hívtuk elemzéseink során. Próbáltuk minél sokoldalúbban megközelíteni az elemzett kérdéseket. A statisztika lett a makroszintű elemzések legfontosabb eszköze. Tisztában vagyunk ugyan hiányosságaival – a számok mögött gyakran eltűnik a történet –, de csak ezzel a módszerrel látjuk átfoghatónak az ország egészére kiterjedő adatokat. A komolyabb elemzési módszerek pedig a mélyebb összefüggések feltárására adnak lehetőséget. Ehhez azonban már adatelemző szoftver használatára van szükség (mi kezdetben az SPSS, majd a PSPP programot használtuk). A politikai küzdelem,

a választások eredményeinek ábrázolása a térinformatika módszerét feltételezi. Ezért készítettünk egy olyan digitális térképrendszert, mely a raszteralapú térinformatikai szoftverek (Quantum GIS) segítségével kezelhető. Az így készült térképeink egy részét a kötetben közöljük, de a későbbiekben egy önálló térképgyűjtemény összeállítását tervezzük.

Végezetül, de nem utolsósorban köszönet illeti azokat, akik közreműködtek e kötet megszületésében. Az Eszterházy Károly Főiskola és annak Történelemtudományi Intézete hosszú évek óta biztosítja a kutatás körülményeit, kollégáim támogató közösséget jelentenek számomra. Az „egri” történészek közül kiemelném Gebei Sándor professzor urat, akivel folytatott szenvedélyes szakmai beszélgetések nemcsak a kötet tanulmányainak formálódásához járultak hozzá. Hálás vagyok Cieger Andrásnak, aki kéziratomnak, a 2012-es habilitációs eljárás előtt, egyik első olvasója volt, és aki alapos érdemi megjegyzéseket fűzött ahhoz, melyeket igyekeztem megfogadni. Köszönöm opponenseim és lektoraim – Pál Judit és Püski Levente – munkáját. Hasonló köszönet illeti Kalcsó Gyulát, aki fáradságot nem kímélve vette gondozásba kötetem szövegét. A statisztikai problémák útvesztőiben nagy segítségemre volt matematikus jó barátom, Nagy Lajos. A térinformatika rejtelmeibe Antal Péter vezetett be. A relációs adatbázisok világát Ballabás Dániellel ismertem meg. És természetesen nem dolgozhatnék a családom – feleségem és gyermekeim – támogató türelme nélkül.

E munka megszületésének feltételeit a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj-program, az NKA és az Eszterházy Károly Főiskola biztosította.

AZ ORSZÁGOS POLITIKA SZÍNTERÉN

„KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON”
AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK TÁRSADALMI
ÖSSZETÉTELE A 20. SZÁZAD
ELSŐ ÉVTIZEDÉBEN

Tanulmányunkban a 20. század eleji magyar politikai elit társadalmi összetételét szándékozunk bemutatni. A témával foglalkozó munkák általában egyetértenek abban, hogy a politikai elit különböző csoportjai között nem volt kimutatható társadalmi különbség, szociológiai karakterük nem tért el jelentősen egymástól. Ezt a jelenséget elsősorban a szűk választójoggal, a nyílt szavazási struktúrával és a közjogi kérdés politikailag determinatív helyzetével magyarázzák.¹ Ebből a kutatási alaphelyzetből kiindulva szándékozunk közelebbi információkat közölni az országgyűlési képviselők egy szűkebb köréről. Választ kívánunk adni arra a kérdésre, hogy valóban megfelel-e a statisztikai tényeknek az egységes szociológiai karakter elmélete.²

A különböző politikai háttérrel rendelkező országgyűlési képviselők összehasonlító vizsgálatához az egyik legmegfelelőbb lehetőséget az 1901-es és 1905-ös országgyűlés kínálja. Az 1901-es parlament, az átlagnak megfelelő dualizmus kori szabadelvű dominanciájával lehetőséget teremt egy olyan politikai garnitúra szociológiai jellemvonásainak be-

¹ Gerő András: Az elsöprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon. Bp. 1988. 133–189.; Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 2004. 108.; Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 1999. 54–58.; Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Bp. 1999. 93.

² A máig az egyik legjobban hasznosítható elemzés: Rudai Dezső: A politikai ideológia, pártrendszer, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és pártok életében (1861–1935). Bp. 1936.

mutatására, amikor a politikai elit a szinte egyértelmű szabadelvű választási győzelem alapján rendeződött. Az egyéni politikai karrierék, életstratégiák kialakításakor erre a természetesnek nevezhető, előre jelezhető lehetőségre figyelemmel kellett lenniük azoknak, akik politikai pályára kívántak lépni.

A dualizmus során egyedülálló módon 1905-ben jött létre egy olyan politikai szituáció, amikor a két közjogi értelemben ellentétes politikai irányzat nagyjából egyenrangú erőként jelent meg az Országházban. Ez az egyetlen olyan választás, ahol a két párt olyan szituációban indult el a választáson, mely a váltás realitását hordozta magában. Ha tehát különbség vagy azonosság volt a két irányzat politikai garnitúrájának szociológiai összetétele között, akkor ez a két csoport összehasonlításával meghatározható, és statisztikai adatokkal egzaktan leírható. Ha létezik különbség, akkor a különböző társadalmi csoportok reprezentációja között arányeltolódásnak kell lennie, ha nem, akkor pedig két alapvetően hasonlóságot mutató tulajdonságú csoportot lehet leírni. Az 1906-os választás során egy 1905 előttihez hasonló, csak éppen ellenkező előjelű és sokkal szélsőségesebb helyzet alakult ki, hiszen az addigi ellenzéknek a szabadelvűek visszalépése miatt gyakorlatilag nem volt ellenfele. Ekkor olyan személyek is bekerülhettek a parlamentbe potenciális versenytárs nélkül, akiknek a hagyományos politikai küzdelem időszakában erre semmi esélye sem lehetett volna. Az 1906-os garnitúra tehát inkább arra nyújt lehetőséget, hogy leírjunk egy korábbival ellenkező előjelű monolit politikai csoportosulást. Ebben a tanulmányban alapvetően a közjogi versenytársak statisztikai alapú elemzését szándékozunk elvégezni.

A vizsgálat alapját az 1901-es és 1905-ös országgyűlés almanachjának statisztikai feldolgozása képezte. Az itt található információkat kiegészítve, pontosítva készítettük el adatbázisunkat.³ A képviselők birtokviszonyait az 1911-es gazdacímár alapján határoztuk meg.⁴ Az így kapott adatokat a megfelelő adatrögzítési feltételek alapján egységes kódrendszerbe foglaltuk, és adatelemző szoftver (PSPP) segítségével dolgoz-

³ Az adatbázisról és annak forrásairól lásd a Bevezető fejezetet.

⁴ Magyarországi gazdacímár. Magyarország, Horvát- és Szlavónországok 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Szerk. Rubinek Gyula. Bp. 1911. (A továbbiakban: Gazdacímár 1911.)

tuk fel.⁵ Így a különböző típusú adatok és információk egy, a matematikai statisztika szabályainak megfelelő vizsgálat alapját képezhetik. Adatbázisunkban 600 képviselőre 34 különböző típusú információ található.⁶

Az 1901-es országgyűlési választások

Az 1901 októberében lezajlott parlamenti választások nem hoztak jelentős átalakulást a magyar politikai életben. A Szabadelvű Párt megőrizte fölényét a 413 fős parlamentben, bár az 1896-os 290-nel szemben 1901-ben csupán 277 képviselőt vonultathatott fel. Ha a pártra adott szavazatok számát nézzük, akkor jelentős növekedés állapítható meg, hiszen míg 1896-ban 595 ezren szavaztak a pártra, addig 1901-ben 671 ezer fő tette ugyanezt. Az eredményt azonban árnyalja, hogy az 1896-ban önállóan indult Nemzeti Párt 33 képviselővel tudott megjelenni a parlamentben, és 75 ezer választó támogatta akkor. Az 1901-es választások előtt azonban a Nemzeti Párt fuzionált a szabadelvűiekkel, és együtt mérettették meg magukat. Így tehát, szemben 1896-tal, amikor a két pártnak összesen 323 mandátuma volt 670 ezer szavazattal, szinte változatlan szavazatszám mellett a mandátumok száma 45-tel csökkent. Ezzel szemben a függetlenségi ellenzék 31 fővel tudta növelni parlamenti csoportját. A két függetlenségi párt között nem zajlott le jelentős átrendeződés. 1896-ban a Kossuth Ferenc vezette csoport a függetlenségre esett szavazatok 83%-át, 1901-ben pedig 86%-át bírta. A „Kossuth Párt” 1896-ban 50, 1901-ben 79 hellyel, az Ugron Párt 11 és 13 hellyel rendelkezett.⁷ Ezzel párhuzamosan a Katolikus Néppárt is növelni tudta mandátumait, 18-ről 25-re és szavazatszámát 51 ezerről 76 ezerre. A kormányoldal nem veszett ugyan szavazatokat, de a választáson részt vevők számának jelentős megnöveke-

⁵ A statisztikai adatok feldolgozásához, módszertani jelleggel, nagy segítségünkre volt *Nagy Mariann*: A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Bp. 2003. c. munkája.

⁶ A tanulmány elkészítésekor az adatbázis fogalmán egy adattárat (Excel-táblázatot) értettünk. Épp az ekkor tapasztalt – adatrendszerelési, rögzítési és feldolgozási – problémák készítették minket arra, hogy új munkamódszert keressünk, és a valódi adatbázis-kezelés eszközeit (MS Access adatbázis-kezelő program) alkalmazzuk kutatásaink során.

⁷ A statisztikai elemzésekben a két függetlenségi csoportot egységesen kezeltük.

dése – 889 714-ről 1 025 259-re – az ellenzék előretörését eredményezte. A szabadelvűek azonban még ezután is meghatározó, 67%-os többséget tudhattak magukénak. A nemzetiségi politikusok is növelni tudták szavazataiknak számát (1896-ban 1550 román szavazat szerepelt, 1901-ben pedig 10 616 szlovák és 2720 szerb). A pártonkívüli politikusok voksai 50%-kal visszaestek. Ebben jelentős szerepe volt annak, hogy a helységnevtörvény hatására a Szabadelvű Pártból kilépett szász politikusok egy része visszatért a pártba, és vitte magával a szavazóit is.⁸

Az országgyűlési képviselők között jelentős fluktuáció mutatható ki, ugyanis 146 fő (35%) 1901-ben került először a parlamentbe, 58% a szabadelvűek, 27% a függetlenségiek, 8% pedig a Néppárt sorait erősítette. Az 5 nemzetiségi képviselő – ide nem számítva a 11 szász pártonkívüli és 2 szász szabadelvű politikust – mindegyike, a néppártiak 54, a függetlenségiek 45, a szabadelvűek 31%-a kezdte ekkor politikai pályáját. A legállandóbb képviselői csoporttal tehát a szabadelvűek bírtak, azonban még róluk is elmondható, hogy mandátumaik harmadát a pályakezdő képviselők birtokolták.

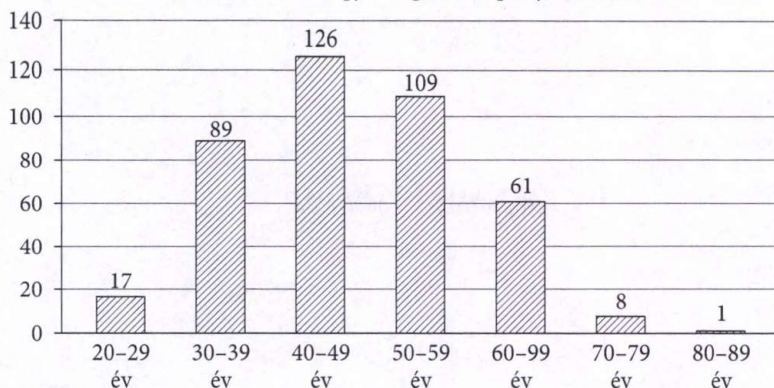
Parlamenti képviselők társadalmi összetétele

SZÜLETÉSI IDŐ, HELY, NEMESI SZÁRMAZÁS ÉS VALLÁS

A születési időpont 411 képviselő esetében ismert. Átlagéletkoruk 47,8 év volt, azonban az adatok nagy szóródást mutatnak. 3 fő csupán 26 éves volt megválasztásakor (Baross János, Borbély György, Csekonics Gyula gróf szabadelvűek mind). A legidősebb a 87 éves, 1848 óta az országos politikában szereplő, Madarász József volt. A képviselők között a 40-60 évesek domináltak (55%), a 40 évesnél fiatalabbak 28%-ot, a 60 évesnél idősebbek pedig 17%-ot tettek ki. Ezt mutatja az *1. ábra*.

⁸ A statisztikai kimutatás alapja: A magyar királyi kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. (A továbbiakban: Statisztikai évkönyv) Bp. 1911. 424–426.; A választásokról részletesen: *Dolmányos István*: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904). Bp. 1963. 129–132.

Az 1901-ben megválasztott képviselők
1901-es életkor alapján képzett csoportjai (411 fő)

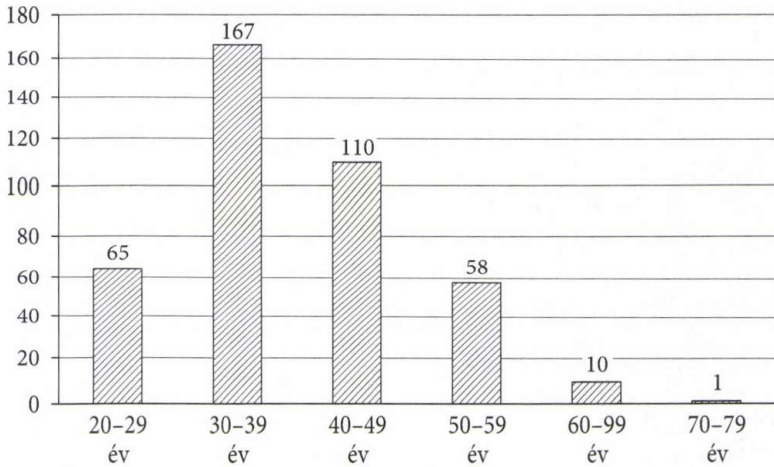
1. ábra. Az 1901-ben megválasztott képviselők 1901-es életkor alapján képzett csoportjai (411 fő)

Ha az országgyűlésben szereplő képviselőket a képviselői pályára lépéskor betöltött életkor alapján vizsgáljuk meg, akkor tovább árnyalhatjuk a kialakított képet. A legfiatalabb életkorban Brázay Kálmán kezdte meg politikusi pályáját, aki 1896-ban még csak a 21. életévét töltötte. A legidősebben „pályakezdő” pedig az 1901-ben új képviselőként szereplő, 71 éves függetlenségi Bernáth Lajos volt. Az átlagos életkor 39,6 év. 31 éves kor alatt kezdte pályáját a képviselők 20%-a (28 év alatt csupán 10% szerepelt), 50 év felett pedig 17%. A képviselői szerep tehát általában a 30-as, 40-es években kezdődött. A két nagy párt között nem mutatkozott semmilyen eltérés, képviselőik átlagéletkora gyakorlatilag megegyezett egymással. Noha a függetlenségieken belül néhány százalékkal kevesebb 30 év alatti és 50 év feletti képviselő volt. A szabadelvűiek 75%-a 47 évesnél, a függetlenségieknél 75%-a 45 évesnél volt fiatalabb (lásd 2. ábra).

A születés időpontjának áttekintése után áttérünk a születési hely vizsgálatára. A választások során ugyanis lényeges szempont lehetett, hogy a képviselő hogyan viszonyult választókerületéhez, azaz helyinek minősült-e vagy idegennek. Az elemzés során helyi emberként kategorizáltuk azokat a képviselőket is, akik ugyan nem a választókerületben születtek, de vagy odaköltöztek, és ott élték életüket megválasztásuk időszakában,

vagy a kerület közvetlen környezetéből származtak, esetleg birtokosok voltak ott. Minden más személyt idegennek minősítettünk. De között-

Az 1901-ben megválasztott képviselők
a pályakezdetkori életkor alapján képzett csoportjai (411 fő)

2. ábra. Az 1901-ben megválasztott képviselők a pályakezdetkori életkor alapján képzett csoportjai (411 fő)

tük több olyan is lehet, akinek a mandátumához való kapcsolata csupán ismeretlen számunkra.⁹ Adatbázisunk alapján 411 képviselő születési helye ismert. Helyinek minősíthető a képviselők 78%-a (320 fő), idegennek pedig 22% (91 fő). Az országgyűlés pártjai között ebben a kérdésben nem mutatható ki jelentős eltérés, az azonban megjegyzendő, hogy az öt nemzetiségi képviselő közül az a négy, akinek ismert a születési helye, mind kapcsolódott kerületéhez, a tizenhat független közül pedig tizennégyről mondható el ugyanez. A máshol született, vagy életvitel szerint

⁹ A tanulmány első megjelenéséhez képest a fenti kategóriát jelentősen átalakítottuk. 2007-ben helyi emberként kategorizáltuk azokat a képviselőket, akik ugyan nem a választókerületben születtek, de odaköltöztek, és ott élték életüket megválasztásuk időszakában, vagy a kerület közvetlen környezetéből származtak. Idegennek minősítettük azt, aki ugyan a választókerületben vagy annak közvetlen környezetében született, de elhagyta szülőhelyét, és máshol telepedett le. Akkor a képviselők 68%-át helyinek minősítettük, 31%-át pedig idegennek.

máshol élő országgyűlési képviselők között 10 Pesten és Budán született és ott élő, valamint 47 máshol született, de budapesti lakos képviselő képezte a legjelentősebb csoportot. 14 főnemes képviselő tartozott még ebbe az idegen kategóriába, akik három néppárti képviselő kivételével a kormánypártot erősítették. Külön meg kell említeni azt a négy, helyinek minősített képviselőt – gróf Andrassy Tivadar, gróf Csáky Lajos, gróf Hadik-Barkóczy Endre és gróf Semsey László –, akik ugyan nem éltek életvitelszerűen a kerületükben, de birtokkal rendelkeztek ott. Hadik-Barkóczy Endre kivételével a másik három főnemes politikus képviselői karrierjét az adott kerületben kezdte. Talán ők felelhetnek meg leginkább annak a főnemesekről kialakult sztereotip képnek, mely szerint a kerület vezető birtokosa gazdatisztjei segítségével szerezte mandátumát? A válasz további kutatásokat igényel.¹⁰

Nem kerülheti el a figyelmet az a tény sem, hogy a pártok erős, országosan ismert embereiket gyakran indították olyan kerületekben, ahol az előzetes választási tapasztalatok birtokában szinte biztosra lehetett venni a sikert.¹¹ Megemlíthető, hogy ebbe a csoportba tartozott a kormánypárt részéről például gróf Apponyi Albert, Beksics Gusztáv, Hegedűs Lóránt, Hieronimy Károly, Lukács László, Mikszáth Kálmán, Rubinek Gyula, vagy a függetlenségek köréből Kossuth Ferenc, Thaly Kálmán, Rákosi Viktor és Ugron Gábor is.

Érdekes lehet az idegen képviselők arányának alakulása a kerület becsült nemzetiségi karakterének¹² tükrében és a kerület földrajzi elhelyezkedésének figyelembevételével. Az idegenek 51,6%-a a magyar karakterű, 45%-a pedig a nemzetiségi kerületekben jelent meg (3,4% az egyértelműen nem kategorizálhatóban). Ez a megoszlás gyakorlatilag megfelel a kerületek becsült nemzetiségi karakter szerinti csoportosításának, tehát az idegenek nem voltak gyakoribbak sem a magyar, sem a nemzetiségi területeken, megoszlásuk ezen adatok szerint egyenletesnek tűnik.

¹⁰ *Romsics I.*: Magyarország története i. m. 53.

¹¹ Az idegen, befolyásos politikusok szerepléséről lásd: *Cieger András*: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekvérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. *Korall* 13. (2003. szeptember) 95–104.

¹² Lásd Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására c. fejezetet.

Az idegen képviselők statisztikai kerületenkénti eloszlását mutatja az 1. táblázat.

1. táblázat. Az idegen képviselők szerepe 1901-ben

Megnevezés	Idegen képviselő	Összes kerület	Az idegenek aránya (%)
A Duna bal partja	15	56	27
Dunántúl	20	72	28
A Tisza jobb partja	4	50	8
Duna-Tisza köze	14	65	22
Tiszántúl	12	54	22
Tisza-Maros szöge	9	42	21
Erdély	17	74	23
Fiume	–	1	–
Összesen	413	91	22

Jól látható, hogy az ország jelentős része azonos adottságokkal rendelkezett, de a Dunántúlon és a nyugat-felvidéki területeken gyakrabban, a Tisza jobb partjának vármegyéiben pedig ritkábban fordultak elő ilyen képviselők. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy Erdélyben az országos átlagnak megfelelő értékekkel találkoztunk, de Udvarhely és Háromszék, valamint a szász Szeben, Beszterce-Naszód és Fogaras az országos átlag alatt helyezkedtek el.¹³

¹³ Helyi képviselők aránya a vármegye kerületein belül:

- 100%: Árva, Baranya, Békés, Bereg, Borsod, Brassó, Bp., Csanád, Csík, Fiume város és kerülete, Gömör és Kis-Hont, Heves, Hont, Kisküküllő, Kolozs, Komárom, Liptó, Nagy-Küküllő, Sáros, Torda-Aranyos, Ugocsa, Zemplén vármegyék
- 80–99 (92)%: Torontál, Szatmár, Abaúj-Torna, Arad, Marostorda, Szolnok-Doboka, Bács-Bodrog, Máramaros, Nógrád, Szabolcs, Szepes, Pozsony vármegyék
- 60–79%: Bihar, Bars, Győr, Ung, Temes, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Vas, Esztergom, Fejér, Hunyad, Szeben, Tolna, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy, Trencsén, Nyitra, Udvarhely vármegyék
- 50–59%: Hajdú, Krassó-Szörény, Veszprém, Zala, Beszterce-Naszód, Fogaras, Moson, Turóc, Zólyom vármegyékben
- 33%: Sopron vármegye
- 14%: Háromszék vármegye

A születési adatok ismertetése után a származás problematikájára térünk át. Az 1901-es parlament képviselői között 53 (13%) főnemest, azaz 15 magyar bárót, egy birodalmi és 37 magyar gróft találunk. Nem számoltuk a főnemesek közé a három székely primori (Ugron Gábor, Ugron János, Vásárhelyi László) és két lófői (Hegedűs Lóránt és Sándor) nemzetségből származó személyt. Négy néppárti (gróf Wilcsek Frigyes, gróf Zichy Aladár és János), egy függetlenségi (gróf Benyovszky Sándor) és egy független (gróf Teleki Sámuel) képviselő kivételével minden főnemes a kormánypárthoz tartozott. A rang mellett azonban figyelemmel kell lenni annak régiségére is, hiszen a főnemességgel kapcsolatos diskurzus egyik lényeges motívuma volt a rang ősisége, történelmi verete. Az 53 fő közül 14 olyan képviselőt találunk az 1901-es országgyűlésben, aki főnemesi rangját a kiegyezés után szerezte. 1874-ben kapott bárói rangot Nopcsa Elek, 1875-ben Bánhidya Antal és Fejérváry Géza, 1894-ben Petricsevich-Horváth Artúr, 1895-ben Harkányi János, Solymossy Lajos és Ödön családja, valamint Inkei József, 1896-ban pedig Dániel Ernő családja. Grófi rangot kapott 1874-ben Csekonics Gyula és Karátsonyi Jenő családja, 1880-ban Bánffy Miklós. Tisza Istvánt 1897-ben, Zselénzky Róbertet pedig 1899-ben emelte az uralkodó kegye a grófi méltóságba. A rangemelkedésben részesült képviselők közül csupán Harkányi János és a két Solymossy testvér nem tudta nemesi címét legalább a XVIII. századig visszavezetni. E három báró kivételével tehát a többiek nemzetsége több generáció óta a nemesség tagja volt.¹⁴

A fenti főnemesek közül azonban nem mindenki rendelkezett megválasztásakor a főrendiházi tagság kellékeivel,¹⁵ ami természetesen nem feltétlenül jelentette azt, hogy nem volt tagja a főnemesek vagyonosabb részének, csak azt, hogy ekkor még nem birtokolt telekkönyvi tulajdonként megfelelő nagyságú földet, vagy nem volt haszonélvezője leendő

¹⁴ Ennek jelentőségéről lásd: *Ballabás Dániel*: Főnemesi rangemelések Magyarországon a Dualizmus korában. Századok 145. (2011) 1235–1236.

¹⁵ Az 1885. évi törvénycikk VII. törvénycikk 2. paragrafusában szerint az örökös jogú 24 évet betöltött főrangú személynek akkora birtokot kellett bírnia „melynek az 1885. évre az új földadó kataster alapján megállapított egyenes állami földadója a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztály adójával együtt legalább 3000 forint tesz osztrák értékben”. 1885. évi VII. törvénycikk A főrendiház szervezetének módosításáról. Magyar törvénytar.

hitbizományának. A főrendiház megalakulásakor az igazolóbizottság elkészítette a képviselővé választott főrendek listáját. A névsor 21 főt tartalmazott; 19-en a census alapján örökös jogú tagok voltak, Batthyány Lajos gróf és Fejérváry Géza báró pedig uralkodói kinevezés alapján került a főrendiház tagjai közé.¹⁶ Ez a 21 fő tehát választhatta volna a főrendiházi szereplést is a képviselőházi munka helyett.

A legnagyobb létszámmal az Andrássy, a Bethlen és a Teleki nemzetiség képviseltette magát az 1901-es parlamentben. Andrássy Géza Rozsnyó, Gyula Losonc, Sándor Homonna, Tivadar pedig Terebes képviselője, Bethlen Balázs Marosludas, Bálint Betlen, István Marosvásárhely város – Mezőség, Sándor Marosújvár képviselője volt. Teleki Domokos Dést, Gyula Ökörmezőt, Sámuel Gernyeszeget, Sándor pedig Magyarlápост képviselte. Három fővel volt jelen a Zichy nemzetség (Aladár Nagykanizsa, János Szabadbáránd, Jenő Székesfehérvár képviselőjeként), kettővel az Apponyi (Albert Jászberény, Gyula Bazin), a Batthyány (Lajos Fiume, Tivadar Zurány) és a Solymossy (Lajos Borosjenő, Ödön Lövvő). Az Andrássyak, a Bethlenek és a Telekiek politikai szerepvállalása oly mértékben egy területhez kötődött, hogy abban a régióban a politika meghatározó szereplőinek számítottak. Érdekes megjegyezni, hogy a főnemesek közül tizennégyen 1901-ben szerepeltek először a parlamentben. Ezen képviselők átlagéletkora 36 év. A legfiatalabb a 26 éves gróf Csekonics Gyula, a legidősebb pedig a 51 éves gróf Bethlen Sándor volt. A pályakezdő arisztokraták relatíve fiatal korát jelzi, hogy 44%-uk fiatalabb volt 30 évesnél és további 14% pedig 35 évesnél. 1901-ben kezdte meg például képviselői karrierjét a 27 éves gróf Bethlen István is.

A főnemesek után a köznemesek csoportjára térünk ki. A nemesi összeírások, genealógiai munkák, gyászjelentések alapján meg lehet kísérelni egyes képviselők családjának azonosítását. Ennek során a képviselőket alapvetően három csoportba soroltuk: csak abban az esetben minősítettünk valakit nemesnek, ha család- és keresztnév szerint megtaláltuk a nemesi összeírásokban, vagy az almanachokban utalást

¹⁶ Névsora azon főrendiházi tag uraknak, akik az 1901–1906-iki országgyűlés tartamára országgyűlési képviselőkké választottak, s mandátumuk tartamára a főrendiház tanácskozásaiban való részvét kötelessége alól hivatalból felmentendők. 7. szám 2. melléklet. Főrendiházi Irományok 1901. I. 26.

találtunk a nemesi múltra, és ezt más forrásból igazolni tudtuk; külön kategóriába soroltuk azokat a képviselőket, akiknek családneve szerepelt ugyan a nemesi nemzetségek között, de őt magát nem tudtuk egyértelműen beazonosítani; a harmadik csoportot azok alkotják, akiknek a családnevük sem utal nemesi múltra, vagy ismert a polgári származásuk.¹⁷ A nemesi múlt vizsgálatával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy igen gyakran szinte megoldhatatlan problémát jelentett az egyes személyek és/vagy családok beazonosítása. A nemesi múlttal kapcsolatos nagyfokú bizonytalanság különösen abból a szempontból érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy a korábbi időszakok történetírása milyen nagy fontosságot tulajdonított a képviselők nemesi származásának. Elgondolkodtató azonban, hogy a képviselői almanach – a főnemeseket leszámítva – az egyéb személyes információk mellett szinte marginális adatként kezeli a nemesi múltat.¹⁸

A származás kérdésénél azonban felmerül egy alapvető probléma: ki számít tulajdonképpen nemesnek? Természetesen nemesnek minősítünk valakit, ha biztosak vagyunk abban, hogy egy egyenes ági felmenője a magyar törvényeknek megfelelően nemesi címet szerzett, és ezt az utódok hitelt érdemlően bizonyították. De mi a helyzet azokkal a személyekkel, akiket a kortársak ilyen alap hiányában is nemesnek tartottak? Tették ezt például azért, mert annyira egyértelműnek tűnt az egyén származása, hogy ő maga is meg volt győződve arról. Kiváló példa erre Mikszáth Kálmán esete, aki szintén biztos volt nemesi származásában, és egészen addig használta a kiscsoltói előnevét, míg be nem bizonyították számára – Miskolczy-Simon János nógrádi levéltáros –, hogy apai ágon

¹⁷ A tanulmány első megjelenése óta tapasztalható tömeges méretű digitális forráskiadás, digitális technológia segítségével jelentősen pontosítani lehetett korábbi adatainkat, és több bizonytalan képviselő származását tisztáztuk. A korábban bizonytalan származásúnak tekintett 148 személy közül kilencven származásáról sikerült biztos adatokhoz jutnunk.

¹⁸ Különösen érdekes ebből a szempontból Tarjáni Eszter véleménye, aki szerint: „Egyre inkább úgy tűnik, hogy a nemesi származás az utókor számára az osztály biztos meghatározása érdekében értékelődött fel és vált szinte a dzsentiriréteg ki zárólag meghatározó kritériumává.” Tarjányi úgy látja, hogy a nemesi származás „a korban valószínűleg nem volt annyira meghatározó, miként azt az utókor látta”. Tarjányi Eszter: A dzsentri exhumálása. Valóság 2008. 12. (<http://www.valosag-online.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=79&lap=3>)

közrendű evangélikus lelkészi családból származott. Anyja, Veres Mária révén azonban ún. félnemes, agilis volt.¹⁹ De kevésbé ismert példakkal is tudunk élni. Olay Lajosnak, a szigetvári kerület Kossuth-párti képviselőjének életrajzában semmi sem utal a nemesi származásra, nem is találjuk nyomát a genealógiai munkákban. Gyászjelentésén azonban mégis a „nemes Olay Lajos” név szerepel.²⁰ Sturmán György, Mezőkeresztes szintén Kossuth-párti képviselője 1905-ben halt meg, a gyászjelentése szerint „Pusztá Parasztbikken”. A gyászjelentésén az ózdi előnév szerepel, ami szülőhelyére utal, és nincs információ arról, hogy az előnevet jogszerűen viselte volna.²¹ Az eset további érdekessége, hogy Parasztbikk pusztá ma a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Nemesbikk részét képezi. Szombathy György, Jószáshely szabadelvű képviselője az almanach szerint „régí görög-keleti nemes családból (baraci Szombathy)” származott.²² De ennek a családnak, a nemesség vagy az előnév adományozásának sem sikerült nyomára bukkanni. És még egy példát említenénk a probléma ábrázolására. Eitner Zsigmond 1901-ben kezdte meg országgyűlési pályafutását mint a Zala megyei szentgróti kerület Ugron-párti képviselője. Az almanach szerint régi, tekintélyes családból származott, és apja, Sándor is képviselő volt.²³ Utóbbi 1905-ben halt meg, gyászjelentésén nem szerepelt előnév sem nála, sem a gyászoló családtagoknál.²⁴ Fia 1926-os gyászjelentésén azonban már az „eiteritzi Eitner” elnevezés található.²⁵ Az eiteritzi Eitner nemzetség ismeretlen a magyar nemesség körében,

¹⁹ *Kósa László*: „Nemzetes uraimék.” Egy korai Mikszáth-mű társadalomtörténeti háttere. Mikszáth-életrajz. Tanulmányok az író születésének 150. évfordulójára. 1847–1997. Szerk. Fábri Anna. Horpács. 57–58.; A család történetéről lásd: – *Miskolczy-Simon János*: A Mikszáth-család története. Levéltárosok Lapja. II. (1914) 14–19.

²⁰ <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-267-11770-163607-71?cc=1542666&wc=12545478>

²¹ <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-267-11902-78744-87?cc=1542666&wc=12545601>

²² Almanach 1905–1906. 400.

²³ Almanach 1901–1906. 245–246.

²⁴ <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-267-11846-50103-29?cc=1542666&wc=12545220>

²⁵ <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-267-11846-47774-89?cc=1542666&wc=12545220>

azonban ismert a cseh nemesek soraiban.²⁶ Azt a munkát, amelyből ez megtudható, 1904-ben adták ki. Elképzelhető tehát, hogy a család valamikor 1905 és 1926 között rátalált vélt vagy valós őseire, és elkezdte használni a Magyarországon sohasem igazolt előnevet. Ezek a példák arra utalnak, hogy viselkedésszociológiai értelemben a nemesség köre szélesebb lehetett a jogilag definiálható csoportnál. Ezt a kérdést az egyes egyének életének mikrotörténeti elemzésével lehet megvizsgálni, erre azonban e munkában nincs lehetőség. Jelen esetben a nemességet a jogi definíció oldaláról közelítjük meg.²⁷

A másik fontos probléma, amihez a jogi kategorizálás nem visz minket közelebb, az életforma, életvitel kérdése. Hiszen a nemesi társadalom maga is olyan összetett volt, hogy pusztán a származás – legyen az főnemesi vagy köznemesi – analitikus kategóriaként önmagában nehezen alkalmazható.²⁸ Ismét egy olyan kérdést érintünk tehát, amelynél a makroszintű statisztikai elemzés csupán a problémafelvetésre alkalmas.

Az összes képviselőből a főnemeseken kívül (53 fő, 13%) további 191 (46,2%) képviselő nemesi származású volt, 68 személy (16,4%) tartozott a középső bizonytalan kategóriába, míg a nem nemesek csoportját 101 fő (24,4%) alkotja. A biztosan ismert múlttal rendelkezők 70,5%-a rendelkezett nemesi ősökkel, ebből 29,5% pedig a főnemesség soraiból rekrutálódott. Az első megjelenés óta az adatok analitikus erejét jelentősen sikerült növelnünk, hiszen a bizonytalan kategóriába tartozó képviselők

²⁶ Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Genealogisch-heraldisches Repertorium sämtlicher Standeserhebungen, Prädicate, Beförderungen, Incolats-Erteilungen, Wappen und Wappenverbesserungen des gesamten Adels der Böhmisches Krone, mit Quellen und Wappen-Nachweisen. Herausgegeben von Albert Ritter Král von Dobrá Voda. Prag. 1904. 53.

²⁷ Emiatt például a korban nemesnek tartott és nemesként viselkedő középkorúkat – öt képviselő – a bizonytalanok közé soroljuk A székelyek nemesi rangjáról lásd: „Úrrá ... tenni a nemzetet a tömeg felett.” A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése c. fejezetet.

²⁸ A nemesség összetett világáról lásd: *Kósa László*: „Hét szilvafa árnyékában”. Bp. 2001. 15–45.

aránya 36%-ról 16,4-re csökkent.²⁹ A pártonkénti megoszlást mutatja a 2. táblázat.

Ha pártok szerint vizsgáljuk meg a képviselők származását, akkor megállapítható, hogy a két legnagyobb csoport, a szabadelvűek és a függetlenségek között különbség figyelhető meg. A köznemesek arányát tekintve ez nem volt jelentős, azonban a szabadelvűeknek 17,3%-a főnemes volt, a függetlenségeknek viszont csupán egy. Ezzel párhuzamosan a közrendűek a függetlenségekénél kaptak jelentősebb szerepet.

Ahogy a főnemesség esetében megtettük, úgy itt is ki kell térni röviden a nemesi cím régiségére, hiszen a XIX. század folyamán a köznemesség is fontos belső átalakuláson ment keresztül. A rangemelések nemcsak a főnemesség, hanem a köznemesség belső átstrukturálódását is elindították. Míg azonban a főnemesi rangemelés gyakran egy ősnemesi család főnemességbe való emelkedését jelentette,³⁰ addig az egyszerű nemesi rangot minden esetben egy korábban közrendű család kapta.³¹ Az „ősnemesek” és a „polgár nemesek” viselkedésszociológiailag különböztek egymástól, ami tovább gyengíti a származás mint egyedüli ismérvként alkalmazott elemzési szempont erejét.

A nemesi cím eredete nem minden esetben határozható meg, csak 169 képviselőről rendelkezünk pontos, vagy megközelítően pontos adatokkal. 49 fő 1526 előtt, 59 az 1526 és 1711 közötti periódusra – 16. század 19 fő, 17. század 35 fő, 18. század eleje 5 fő – vezethette vissza családfáját. 1711 és 1799 között 31 főnek a felmenői kaptak nemesi címet. A 19. század 1867 előtti szakaszában tizenhárman, 1867 után pedig tizenheten részesültek rangemelkedésben. A köznemes képviselők 82%-a tehát legalább 100 éves diplomával rendelkezett, így a képviselői kar meghatározó köznemesi csoportját ők alkották, nem pedig a viszonylag új nemesek. Kérdéses azonban, hogy a két csoport valóban eltérő jellegzetességekkel bírt-e. Ennek eldöntése azonban további kutatásokat igényel.

²⁹ Az első megjelenéskor 126 köznemesi (31%), 148 bizonytalan és 76 közrendű személlyel számoltunk.

³⁰ *Ballabás D.*: A főnemesi rangemelések i. m. 1237–1239.

³¹ A kérdés birodalmi párhuzamairól lásd: *Rudolf Kučera*: Állam, nemesség és civil társadalom. Nemesi címadományozások Csehországban és Sziléziában, 1806–1871. Korall. 28–29. (2007. szeptember) 31–58.

„KÉT VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON”

2. táblázat. Az egyes pártok képviselőinek származás szerinti megoszlása³²

	Összes képviselő (%)				Biztos származásúak (%)		
	főnemes	köznemes	közrendű	bizonytalan	főnemes	köznemes	közrendű
Szabadelvű Párt	17,3	50,0	20,1	12,6	19,7	57,2	23,1
Függetlenségi pártok	1,2	43,8	25,8	29,2	1,5	62,0	36,5
Katolikus Néppárt	13,6	36,4	31,8	18,2	16,6	44,4	39,0
Demokrata Párt	-	-	100,0	-	-	-	100,0
Szász képviselők	-	7,7	76,9	15,4	-	9,0	91,0
Szerb képviselő	-	-	-	100,0	-	-	-
Szlovák képviselők	-	-	100,0	-	-	-	100,0
Függetlenek	20,0	80,0	-	-	20,0	80,0	-
Összes képviselő	13,0	46,2	24,5	16,3	14,9	55,7	29,4

³² Ilonszki Gabriella munkájában az egész parlamentre vonatkozóan a nemesek arányát 47,8% ban állapítja meg, a szabadelvűek között 55,3%-os, a függetlenségiéknél pedig 33,8%-os arányról tud. (A mi vizsgálatunk ennél valamivel magasabb értékeket eredményezett.) Ez az általa vizsgált európai országok között magasan kiugró értéket jelentett. Ilonszki a nemesség magas szereplését a társadalmi modernizáció kezdetleges voltának, a politikai elit zártságának tudja be. (*Ilonszki Gabriella: Képviselők és képviselet Magyarországon a 19. és 20. században.* Bp. 2009. 59–63.) Véleményünk szerint a nemesi származásúak magas aránya annak a természetes következménye, hogy az 1840-es évekig az hivatali állásokban szinte kizárólag a nemesek jelenhettek meg. A nemesi családok egy jelentős részében általánossá váltak olyan életpályák, melyek alapján nagyobb valószínűséggel kerülhetett be valaki a politikai elitbe. Ennek a hagyománynak az oldódása hosszú időt vett igénybe. Másrészt jelentős volt azoknak a száma, akik a 19. században szereztek nemesi címet, akik esetében a cím éppen az egyéni életpálya következménye lehetett. A kérdést megközelíthetjük úgy is, hogy a nemesek hány százaléka került be a politikai elitbe? A nemesi cím vagy esetleg az életpálya egyéb elemei indokolják inkább a képviselői karriert? Mi úgy gondoljuk, hogy az utóbbi variáció valószínűsége a nagyobb. A kérdés azonban még válaszra vár.

Tanulmányunk első megjelenésekor a képviselők vallási, felekezeti megoszlásáról nem közöltünk adatokat, ugyanis az almanachok alapján csupán a képviselők töredékének sikerült a vallását meghatározni. Az almanach – valószínűleg a szabadelvű állam- és politikafelfogásból kiindulva – csak elvétve közölte az adott személy vallási hovatartozását, erre csupán közvetett információkból, a társadalmi, foglalkozási adatokból, vagy egy ismertebb család vallási hovatartozásából lehet következtetni. A szakirodalomban több ilyen becslés is ismert,³³ ezek azonban átlagban 60-70%-os adathiánnyal dolgoznak, és a római katolikusok alul, valamint a protestánsok felülreprezentáltságát állapították meg.³⁴

2007-ben úgy gondoltuk, hogy az eddig feltárt források nem megfelelőek a kérdés alapos vizsgálatához. Ugyanis a protestáns egyházak speciális szervezete a protestáns képviselők szinte automatikus felülreprezentáltságát eredményezi, hiszen a vallási, felekezeti adat egyik biztos jelzője az egyén egyházi szerepvállalása. E tekintetben pedig a protestánsok számára több lehetőség volt presbiterként, gondnokként és egyéb világi szereplőként bekapcsolódni egyházuk életébe, amiről természetesen értesülünk is az almanachokból. Egy képviselő olyan magas társadalmi presztízzsel bírt, hogy ezzel szinte automatikusan tagja lett egyháza világi tisztségviselőinek. A római katolikusok körében csupán az erdélyi katolikus státuszgyűlés esetében figyelhetjük meg, hogy a világi tagság rendszeresen megjelenik az almanachokban.

A bevont új források a gyászjelentések lettek, melyek segítségével sikerült az adathiányt – az 1901-es év esetében – 72,5%-ról 14,8%-ra csökkenteni.³⁵ Ebben az anyagban kikerestük minden egyes fellelhető

³³ *Ilonszki G.*: Képviselők i. m. 57–59.; valamint az 1910-es évre *Schönbaum Attila–Schwartz András*: Paradox rendszerváltás: az 1910–1922 közötti parlament képviselői. In: *Képviselők Magyarországon I.* Szerk.: *Ilonszki Gabriella*. Bp. 2005. 117.

³⁴ *Schönbaum A.–Schwartz A.*: Paradox rendszerváltás i. m. 116.

³⁵ A gyászjelentések a <https://www.familysearch.org> oldalon található. "Hungary Funeral Notices, 1840–1995" c. gyűjtemény az Országos Széchenyi Könyvtár „Magyar gyászjelentések” mikrofilmjeinek digitalizált változatát tartalmazza, a Salt Lake City-i (Utah, USA) Family History Library weboldalán. A gyászjelentések azonban csupán ábécésorrendbe szedve, 900-1000 képenként kötegelve, mutatók nélkül kereshetőek, így vizsgálatuk igen nehézkes és időigényes.

képviselő gyászjelentését. A vallás meghatározásához a temetés szer-
tartását vettük alapul, de ha az egyént nem találtuk meg, az azonos
nemű szülőre vonatkozó információt még relevánsnak fogadtuk el.
Azt feltételezzük, hogy a szertartásban az egyén vallási nézetei tükröz-
ődnek, ami mögött természetesen az élete során bekövetkezett
vallásváltás is lehetett. Az adat tehát nem a származásra, hanem az
egyéni identitásra utal. Különösen fontos ez a zsidóság esetében, hi-
szen jelentős különbség van a zsidó származású és vallású képviselők
száma között. Mi a kor hivatalos álláspontjának megfelelően azt min-
nősítettük zsidónak, akinek keresztény hitre téréséről nem rendelke-
zünk egyértelmű adatokkal. A képviselők vallási megoszlását mutatja
a 3. táblázat.

A 3. táblázatból jól látható, hogy az egyes pártok között jelentős diffe-
renciák mutathatók ki. A demokraták egyetlen képviselője a zsidó vallá-
sú Vázsonyi Vilmos volt. Ljubomir Pavlović – az egyedüli szerb nemzet-
iségi politikus – nemzetiségének megfelelően ortodox hitű, a szlovákok
közül Martin Kollár római katolikus, Jan Ružiak pedig evangélikus volt.
Az ismert vallású százsz képviselők 4/5-e evangélikus, 1/5-e pedig a ka-
tolikus vallás híve volt. A néppárt képviselőnek 23%-ának nem ismert
a vallása. Annak ellenére, hogy nagy valószínűséggel feltételezhető a ró-
mai katolicizmushoz való tartozás, biztos adatok hiányában az érintett öt
képviselőt az ismeretlen vallásúak közé soroltuk. A párt tagjai egy fő – a
görög katolikus Artim Mihály – kivételével római katolikusok voltak. A
két nagy párt közötti különbségek ismertetésének sorát a bizonytalanok
arányában mutatkozó eltéréssel nyithatjuk meg. A szabadelvűeknél 7%-
kal alacsonyabb az ismeretlen vallásúak aránya, ami talán annak tudható
be, hogy a több éve regnáló párt nevesebb családokból toborozta képvi-
selőit, és ennek megfelelően tagjairól több információ maradt fent, ami
talán a gyászjelentések elérhetőségében is megmutatkozik. Ezt a valószí-
nűsíti nemesek és főnemesek arányában tapasztalható különbség is. Ha
csak a biztos felekezeti hovatartozással bíró személyekre vagyunk tekin-
tettel, akkor a római katolikusok esetében 6%-os, az evangélikusokéban
pedig 3%-os többletet találunk a kormánypárt javára. Ezzel szemben a
függetlenségiek soraiban a reformátusok aránya 9%-kal, az unitáriusoké
pedig 3,4%-kal volt magasabb, mint a szabadelvűek körében. Ez az elté-

3. táblázat. Országgyűlési pártok képviselőinek vallási megoszlása (%)

	Szabadelví		Függetlenségi		Néppárti		Szászok		Szerbek		Szlovákok		Demokrata		Független		Összesen	
Római katolikus	51,4	58,6	42,7	52,8	72,7	94,1	15,4	18,2	-	-	25	50	-	-	20	25	48,7	57,1
Görög katolikus	0,7	0,8	-	-	4,5	5,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,7	0,9
Evangélikus	10,1	11,5	6,7	8,3	-	-	69,2	81,8	-	-	25	50	-	-	40	50	11,1	13,1
Református	17,6	20,1	23,6	29,2	-	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	20	25	17,2	20,2
Görögkeleti	4,0	4,5	-	0,0	-	0,0	-	-	100	100	-	-	-	-	-	-	2,9	3,4
Zsidó	3,2	3,7	4,5	5,6	-	0,0	-	-	-	-	-	-	100	100	-	-	3,4	4,0
Unitárius	0,7	0,8	3,4	4,2	-	0,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1,2	1,4
Ismeretlen	12,2	-	19,1	-	22,7	-	15,4	-	-	50	-	-	-	-	20	25	14,8	-

Megjegyzés: Az első oszlop a teljes képviselői kar adatait tartalmazza, a második az ismeretlenekre nincs tekintettel.

rés feltételezhetően a két párt törzsterületének különbségéből adódott.³⁶ Figyelemre méltó, hogy az izraeliták jelentősebb szereppel bírtak az el- lenzések között.

A 4. táblázatban az ismert adatokkal bíró képviselőknek, a lakosság- nak és a magyar anyanyelvűeknek a vallás szerinti adatait vetjük össze.

4. táblázat. Az 1901-es országgyűlési képviselők, a lakosság és a magyar anyanyelvűek vallási megoszlása

Vallás	Képviselők, % (1901) A1*	Lakosság, % (1900) A2	Magyar, % (1910) A3**	A1–A2 %	A1–A3 %
Római katolikus	57,1	48,7	58,7	8,4	-1,6
Görög katolikus	0,9	14,4	3,1	-13,5	-2,2
Evangélikus	13,1	7,50	4,2	5,6	8,9
Református	20,2	14,40	25,8	5,8	-5,6
Görögkeleti	3,4	13,10	0,4	-9,7	3,0
Zsidó	4,0	4,90	7	-0,9	-3,0
Unitárius	1,4	0,4	0,7	1,0	0,7

* Ilonszki Gabriella által közölt adatok: római katolikus: 43%; görög katolikus: 2,6%, evangélikus: 18,4%, református: 28,1%, görögkeleti: 5,3%, izraelita: 2,6%, unitárius: 0%. Adathiány: 72,5%. *Ilonszki G.: Képviselők i. m. 57.*

** Magyarország népességének vallási megoszlása nemzetiségek szerint, 1910. Magyar Néprajz I–VIII. Szerk. biz. vez.: Paládi-Kovács Attila. Bp. 1988–2002. VII. 450.

Az ország lakosságához viszonyítva a római katolikusok, az evangéli- kusok, reformátusok és az unitáriusok jelentős felülreprezentációval bír- tak, míg a görög katolikusok és görögkeletiek szerepe messze elmaradt az országos értékektől. Ez a képviselők vélelmezhető etnikai viszonyaival párhuzamos jelenség, hiszen a két felekezet tömegesen a románokra, ru- szinokra és a szerbekre volt jellemző, az ilyen nemzetiségű/származású képviselők aránya pedig alacsony volt/lehetett. Ha a magyarul beszélők vallási megoszlásából indulunk ki – feltételezve, hogy a képviselők zöme ebbe a kategóriába tartozott –, akkor a római és görög katolikusok par-

³⁶ Lásd: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata c. fejezet.

lamenten belüli aránya közelebb kerül a népszámlálási adatokhoz, de a reformátusok és a zsidók jelentősen alul-, az evangélikusok, görögkeletiek és unitáriusok pedig felülreprezentálódnak. Ezeket az adatokat a szabadelvű párt képviselőcsoportja torzíthatja el, ezért célszerű a kérdést a függetlenségek és a szabadelvűek esetében külön is megvizsgálni (lásd 5. táblázat).

5. táblázat. Az 1901-es országgyűlési szabadelvű és függetlenségi képviselők és a magyar anyanyelvűek vallási megoszlása

Vallás	Szabadelvű, % (1901) A1	Függetlenségi, % (1901) A2	Magyar, % (1910) A3*	A1-A3 %	A2-A3 %
Római katolikus	58,6	52,8	58,7	0,1	5,9
Görög katolikus	0,8	0,0	3,1	2,3	3,1
Evangélikus	11,5	8,3	4,2	-7,3	-4,1
Református	20,1	29,2	25,8	5,7	-3,4
Görögkeleti	4,5	0,0	0,4	-4,1	0,4
Zsidó	3,7	5,6	7	3,3	1,4
Unitárius	0,8	4,2	0,7	-0,1	-3,5

* Magyarország népességének vallási megoszlása nemzetiségek szerint, 1910.

Magyar Néprajz I-VIII. Szerk. biz. vez: Paládi-Kovács Attila. Bp. 1988-2002. VII. 450.

Ha összehasonlítjuk a két pártot, akkor ismét jól láthatóak a különbségek. A római katolikusok a szabadelvűeken belül a magyarság arányának megfelelően szerepeltek, a függetlenségek soraiban azonban 6%-kal alacsonyabb értéket tapasztalhatunk. Az evangélikusok mindkét képviselői csoport esetében meghaladták a népszámlálási értéket, a szabadelvűek soraiban azonban 3%-kal magasabb volt az arányuk. A reformátusok szerepe azonban pont ellentétes volt, míg az ellenzékieknél fölül-, addig a kormánypártnál alul reprezentálódtak. A görögkeletiek csak a szabadelvűek soraiban voltak megtalálhatók. A zsidók aránya mindkét pártban elmaradt a magyarságon belül mért értéktől, de a különbség az ellenzéki oldalon volt a kisebb. Az unitáriusok szerepe az ellenzék soraiban volt mérhető. A függetlenségekre tehát a protestáns dominancia volt jellemző, képviselőik elsősorban e kör magyarságából verbuválódtak. A szabadelvűeken belül pedig a katolikus csoport mellett az evangélikusoknak

és az ortodoxoknak volt nagyobb szerepe. Ez azonban már a képviselői kar nemzetiségi viszonyaival függ össze, amire nézve konkrét, általános adatokkal nem rendelkezünk.³⁷

ISKOLAI VÉGZETTSÉG, KÜLFÖLDI UTAZÁS

Az almanachban szereplő képviselők 10%-ánál nem szerepelnek végzettségre utaló adatok. A fennmaradó 369 fő közül csupán 7 gimnáziumi végzettségűt találunk, a többiek mind felsőfokú iskolákat látogattak. A képviselők 60,4%-a jogi végzettséggel rendelkezett. Elsőprő többségüket bizonyítja, hogy a következő kategória, a gazdasági végzettségűeké csupán 9%-ot tett ki. Felsőfokú teológiai tanulmányokat 20 fő (5%), mérnöki vagy katonai tanulmányokat pedig 10, illetve 11 fő folytatott. Az 1901-es parlament tehát elsősorban a jogászok parlamentje volt. A képviselőházban szereplő pártok között a jogászok arányában nem volt jelentős különbség, szinte mindegyik frakciót ők uralták. A fennmaradó helyek megoszlásánál elsősorban a teológiai és gazdasági végzettségűek alul-, illetve felülreprezentáltságában tértek el egymástól a pártok. A függetlenségek közül 8 fő (8,5%), a Néppárt soraiban 4 fő (20%), a nemzetiségek között 2 fő (40%) tartozott ebbe a kategóriába, a Szabadelvű Pártban azonban csupán 5 fővel (1,9%) szerepeltek. A gazdasági végzettségűek közül 32-en a kormánypártnak voltak a tagjai, a függetlenségek között 4, a néppártiak között pedig csupán 1 ilyen képviselőt találhatunk.

Vizsgálhatjuk az országgyűlés tagjait aszerint is, hogy tanulmányaikat hol, mely városban végezték. Így megállapítható, hogy a legjelentősebb kategóriát a Budapesthez kötődő képviselők alkották. 30,8% Budapesten, 5% egyéb vidéki városban és Budapesten, 9,5% Budapesten és Bécsben, 7,3% Budapesten és egyéb külföldi városban szerezte meg legmagasabb iskolai végzettségét. Így tehát 215 fő, az ismert adattal rendelkezők 63%-a valamilyen formában kötődött a fővároshoz. Fontos kiemelni azt is, hogy a képviselők 15%-a Bécsben is tanult, további

³⁷ Jelenleg megoldhatatlan problémának tartjuk a képviselők nemzetiségi hovatározásának a meghatározását, mely kérdést nem tartjuk elemezhetőnek az almanachok adatai alapján.

17% pedig a Monarchián kívüli oktatási intézményeket is látogatott. A külföldi tanulmányok során a legnépszerűbb célpontot a Német Császárság jelentette. 24 fő indult valamely német városba, Franciaországban hatan, Nagy-Britanniában pedig öten tanultak (az egyes országok között volt átfedés, egy személy több városban is tanulhatott). A legnépszerűbb város Berlin volt (13 fő), ezt követte Párizs és Lipcse (6-6 fő), majd Heidelberg, Hochenheim és London következett (5-5 fő), hárman pedig Münchenben tanultak. Az ausztriai intézmények közül ki kell emelni, hogy 4 katonatiszt a Bécsújhelyi Akadémiát látogatta, hatan pedig a Theresianum tanítványai voltak és ezt követően folytatták tovább tanulmányaikat. A vidéki magyar iskolavárosok közül jelentősebb szereppel bírt Nyugat-Magyarországon Pozsony (18 fő), Magyaróvár (10 fő), Esztergom (5 fő), Győr (4 fő), Pécs és Sopron (3-3 fő), Északkelet-Magyarországon Kassa (12 fő), Eperjes (10 fő), Sárospatak (4 fő), az Alföld keleti felén Debrecen (7 fő) és Nagyvárad (10 fő), Erdélyben pedig Kolozsvár (22 fő) és Nagyszeben (5 fő). Megjegyzésre méltó, hogy az olyan nagy tradíciókkal rendelkező városokban, mint Selmecbánya, Pápa, Kecskemét, Szeged, Eger, csak 1-1 fő tanult az országgyűlési képviselők közül. A vidéki iskolahelyekről azonban el kell azt is mondani, hogy gyakran további fővárosi, vagy külföldi tanulmányokat folytatott az itt végzett képviselő, vagy megkezdett iskoláit máshol fejezte be. A politikai elit Budapest-centrikussága tehát az iskolázottság tekintetében nagymértékben megmutatkozott, ami természetesen abból is következett, hogy a korban Budapesten és Kolozsváron lehetett egyetemi tanulmányokat folytatni. A jelentősebb pártok adatai nem térnek el ettől az általános képtől, szemben a nemzetiségi képviselőkkel, akik közül senki sem kötődött a fővároshoz. Érdeemes megjegyezni: a nemzetiségiek közül senki sem tanult külföldön. A függetlenségi (20%) és a néppártiak (24%) is elmaradtak az átlagtól. A független képviselők azonban a külföldön tanulók 27%-os összesített átlagát a maguk 66%-ával magasan megelőzték.

Az iskolai végzettség mellett az egyén felkészültségének, széles látókörének egyik fontos biztosítója, mutatója lehet a külföldi utazás, bizonyos esetben tanulmányút. Ennek fontosságát bizonyítja az is, hogy az almanach szerkesztői gyakran kitértek erre az első megközelítésben talán mellékesnek tűnő adatra. 77 képviselő vett részt valamilyen külföldi

úton. Rajtuk kívül ideszámolhatjuk még a fentebb már említett külföldi tanulmányokat is. 31 fő bécsi, 40 fő pedig egyéb európai tanintézetet látogatott. A bécsi tanulmányokat nem számítva tehát a képviselőház 28,8%-a rendelkezett külföldi tapasztalatokkal (lásd 6. táblázat).

6. táblázat. A külföldi tanulmányokat folytató és külföldön járt képviselők megoszlása

	Fő	%	A párt képviselőinek százalékában
Szabadelvű Párt	82	69,5	30
Függetlenségi Párt	17	14,4	18
Katolikus Néppárt	10	,5	40
Disszidens	1	0,8	33
Nemzetiségi	1	0,8	20
Független	7	5,9	63
Összesen	118	100,0	28,8

A számokból egyértelműen kiolvasható, hogy az ellenzék ilyenén felkészültsége elmaradt a kormánypárt mögött. Az adatokban azonban jelentős torzulást okoz, hogy az állami megbízatásokkal együtt járó külföldi utak természetesen csak a szabadelvű politikusok előtt voltak nyitottak. Az úti célok között az európai és ezen belül is a nyugat-európai országok dominálnak. Európán kívül csupán 11 képviselő fordult meg, Afrikában ketten, Amerikában négyen, „Keleten” pedig öten jártak.

POLGÁRI FOGLALKOZÁS, BIRTOKVISZONYOK ÉS GAZDASÁGI SZEREPVÁLLALÁS

A képviselők foglalkozási szerkezetét vizsgálva elsőként az a szembeűnő, hogy döntő többségben az állami és megyei adminisztrációhoz kötődő személyek voltak; a képviselői mandátum elnyerése előtt 270 fő (66%) töltött be ilyen típusú állást is. Az almanachban szereplő információk alapján 104 (25%) képviselő kapcsolódott a mezőgazdasághoz. Az iparhoz, kereskedelemhez és a bankszektorhoz azonban csupán 25 (6%), ez utóbbiak nem sokkal maradtak el a minisztériumi karrierrel rendelkezők

számától. A parlamentben tehát a hagyományos foglalkozási csoportok domináltak, az ún. „kapitalista” szektor minimális számban képviseltette magát. Hasonlóan alacsony volt a nem jogi, államigazgatási és egyházi értelmiség jelenléte. 17 fő művészeti vagy tudományos karriert tudott felmutatni, mellettük csupán öt tanárt, három orvost és két mérnököt választottak meg 1901-ben. Hasonlóan kis jelentőséggel bírtak az újságírók is (19 fő), de meg kell említeni, hogy rajtuk kívül 61 képviselőnél találtunk adatot valamilyen újságírói tevékenységre.

A pártonkénti összehasonlítások feltűnő különbségekre lehet hívni a figyelmet. A vármegyei hivatalnokok a Szabadelvű Párt képviselői között felülreprezentáltak jelen, ugyanez mondható el a tiszteletbeli vármegyei megbízatással rendelkező jogászokról a függetlenségi pártcsoport esetében. Míg az iparban érdekelték nagyjából azonos arányban oszlanak meg a két vezető párt között, addig a bankszektorban és kereskedelemben érdekelt 14 fő mindegyike a kormánypárt padsoraiban volt található. A 23 miniszteriumi-hivatali múlttal rendelkező képviselő közül kivétel nélkül mindenki, a tíz hajdani hivatásos katona közül pedig hét volt kormánypárti. Érdekes jelenség figyelhető meg a papok és lelkészek között: a 17 fő közül 3 szabadelvű, 7 függetlenségi, 5 néppárti és 2 nemzetiségi képviselő volt. A néppártiak kivétel nélkül római katolikusok voltak, a függetlenségiak pedig protestánsok.

Az 1911-es gazdacímtár alapján megvizsgálhatjuk, hogy az országgyűlési képviselők mekkora birtokkal rendelkeztek. A statisztikai kimutatás alapján szinte mindenkiről nagy bizonyossággal megállapítható, hogy az adott időszakban rendelkezett-e 100 katasztrális holdnál nagyobb birtoktesttel. A kimutatás információi közül ezen vizsgálathoz felhasználtuk a birtokok kataszteri tiszta jövedelmére vonatkozó adatokat, melynek segítségével a képviselők jövedelmének egy fontos eleme válik ismertté.

1911-ben 169 (41%) 1901-es országgyűlési képviselő vagy özvegye szerepelt a gazdacímtárban. A birtokok mérete jelentős szóródást mutatott. A birtokosok felének 1000 holdnál kevesebb földje volt, 10% 200 hold alatti birtokkal rendelkezett, 10% pedig 6500 holdnál nagyobb területtel (vö. 7. táblázat).

7. táblázat. A képviselői birtokok százalékos eloszlása terület szerint³⁸

Százalékos eloszlás	Terület (kat. h.)
10	210,6
20	315,0
25	396,0
30	474,2
40	693,0
50	949,0
60	1450,0
70	2155,6
75	2660,0
80	3103,4
90	6591,4

11 főnek volt 10 000 holdnál nagyobb birtoka, ők mind főnemesek voltak, sőt az első 20 birtokos között is egy kivétellel csak főnemeset találunk. A képviselőház legnagyobb birtokosa gróf Andrássy Géza, akinek 45 396 katasztrális hold kiterjedésű birtoka volt. A hatalmas, öt vármegyére (Gömör-Kishont, Abaúj-Torna, Szabolcs, Szepes és Zemplén) kiterjedő birtokkomplexum 35 birtokra tagolódott. De az Andrássy nemzetségnek még további két tagja – ifj. Andrássy Gyula (a második legnagyobb birtokos, 42 305 kat. holddal) és Andrássy Sándor (a negyedik legnagyobb birtokos 29 285 kat. holddal) – is a lista élén állt. Gróf Tisza István 21 493 kat. holdas birtokával a hatodik volt a sorban. A legutolsó Soltész-Nagy Kálmán miskolci képviselő volt a maga 107 holdjával. Weiss Bertold „nagyiparos” a Fejér megyei Sárkeresztúron bírt 164 holdat, ami nyilvánvalóan a társadalmi elvárásoknak megfelelő „vidéki birtok” kategóriába tartozhatott, hiszen mérete alapján más funkcióval nem nagyon bírhatott. Viszont érdemes megjegyezni azt is, hogy a birtok éves tiszta jövedelme 3245 forint volt, mellyel a legjobban jövedelmezők közé tartozott. A 200 hold alatti birtokkal rendelkező 15 képviselő közül az ismertebbek közé tartozott gróf Bánffy Miklós, Perczel Dezső és Krisztfy József.

³⁸ Gazdacímtár 1911. alapján.

Kissé más sorrend adódik az adózott kataszteri tiszta jövedelem alapján (8. táblázat).

8. táblázat. A képviselői birtokok százalékos eloszlása jövedelem szerint

Százalékos eloszlás	Évi kataszteri tiszta jövedelem (korona)
10	979,4
20	1 625,2
30	2 601,8
40	3 655,2
50	4 608,0
60	7 720,0
70	13 211,2
80	19 361,6
90	37 229,0

A birtokos képviselők 90%-ának tehát 1000 koronánál magasabb birtokjövedelme volt. Ez az 1893. évi IV. törvénycikk alapján pontosan megfelelt a IX. fizetési kategória harmadik osztályának, ahova például a gimnáziumi, reáliskolai, felsőbb leányiskolai, tanítóképző intézeti tanárok tartoztak.³⁹ A legnagyobb jövedelemre gróf Zichy János tett szert (225 944 korona), őt gróf Karátsonyi Jenő követte (212 739 korona). 100 000 koronánál magasabb jövedelme volt báró Harkányi Jánosnak (151 774 korona), gróf Andrassy Gézőnek (123 323 korona), báró Solymossy Lajosnak (115 643 korona), gróf Hadik-Barkóczy Endrének (107 888 korona), gróf Andrassy Gyulának (107 088 korona) és gróf Andrassy Sándornak (103 175 korona). Gróf Tisza István 97 505 koronás jövedelmével a 10. volt a sorban. Talán nem meglepő, hogy az első 20 között csupán négy személyt találunk, aki nem rendelkezett főnemesi ranggal: Szluha István (16.), Hármory László (17.), Jakabffy István (19.) és Jankovich Béla (20.).

Érdekes adalékként szolgálhat a birtokok jövedelmezőség szerinti összehasonlítása is. A gazdacímtárban szereplő közel 500 birtoktest ka-

³⁹ 1893. évi IV. törvénycikk az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről. Magyar törvénytar.

tasztrális holdanként átlagosan 4,8 koronát jövedelmezett, ugyanakkor a birtokok 55%-a nem érte el ezt az értéket. A három legjövedelmezőbb birtokkal Brázay Kálmán (Pellérd, Baranya vármegye 76,2 korona/kat. hold), gróf Andrassy Géza (Hór, Zemplén vármegye, 54 korona/kat. hold) és Darányi Ignác (Örsűjfalu, Komárom vármegye, 49 korona/kat. hold) birtokában volt. Figyelemre méltó, és a szakirodalom megállapításával teljesen egyező jelenség, hogy a legrosszabban jövedelmező 100 birtok között 72 főnemesi erdőbirtok található.⁴⁰ Ha az egy birtokos tulajdonában lévő összes terület jövedelmezőségét vizsgáljuk meg, akkor ismét Brázay Kálmánt találjuk az élen (690 kat. hold, 16 716 korona, 24 korona/kat. hold). A második és harmadik helyen Latinovits Géza és Latinovits Pál Bács-Bodrog vármegyei birtokosok találhatók, a negyedik pedig Weisz Bertold fent említett Fejér megyei birtoka. Érdekes jelenség, hogy az első 20 legjövedelmezőbb birtokból 15 kisebb volt 1000 holdnál. 29 főnemes birtokosnak átlagos jövedelme nem érte el az összes birtok jövedelemátlagát. Az első húszban pedig csupán két főnemes, a 10. helyezett gróf Wilcsek Frigyes és a 20. gróf Batthyány Lajos található.

A birtokosok között a nemesi származással rendelkezők domináltak. A 169 fő közül 92 volt nemesi származású és 41 főnemes (a nemesek 48, a főnemesek 77%-a) és csupán 18 fő volt nem nemes. A bizonytalan múltúak 10,6%-a (18 fő) rendelkezett birtokkal.

Kiugróan magas arányban birtokoltak földet a korábbi diplomaták és katonatisztek (75, illetve 70%-ban). Míg az iparban és bányászatban érdekelt 11 fő közül hatnak volt birtoka, addig a bankszektorban érdekelt 14 fő közül csupán négy rendelkezett földdel, akik szinte mind a helyi takarékpénztárak alapítói, illetve igazgatói közül kerültek ki. Az ügyvédek a birtokosok csoportjában nagyon kevesen képviselték, míg az összes képviselő 17,8%-át adták, addig a birtokosoknak csupán a 9,8%-át. A papok és a hivatásos újságírók között egyaránt csupán egy-egy birtokost találunk. A birtokviszonyok, a foglalkozási szerkezet, valamint a nemesi származás tekintetében tehát alapvetően a 19. századra jellemző viszonyok uralkodtak a századforduló után is. A diplomáciai, katonai és vármegyei karriert folytatók jelentős része rendelkezett földbirtokkal, a jogászok, a papok, orvosok, tanárok, bankárok, újságírók pedig nagyobb

⁴⁰ Gyáni G.–Kövér Gy.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 90–91.

arányban kerültek ki a birtoktalanok közül. Gróf Andrássy Géza, báró Harkányi János, Lukács László és Brázay Kálmán a vállalkozó birtokosnemes alakját testesítették meg a magyar képviselőházban. A két legjelentősebb párt között enyhe eltérés mutatható ki: a szabadelvűeknek 48%-a volt birtokos, a függetlenségeknek pedig 32%-a. Rajtuk kívül az egyetlen jelentős létszámú csoportot felvonultató Néppárt képviselőinek 28%-a volt birtokos.

A képviselők gazdasági szerepvállalásáról nem rendelkezünk a birtokstatisztikához mérhető pontos információkkal, de az almanach életrajzi adatai részletesen közlik az egyes képviselők ipari, kereskedelmi vagy pénzügyi érdekeltségeit. A különböző állások és megbízatások felsorolása mellett azonban nem jelenik meg az ehhez kapcsolódó jövedelem, pedig ez különösen érdekes összehasonlításra adhatna lehetőséget.

Az almanach 75 személynél tartalmaz valamilyen gazdasági szerepvállalásra vonatkozó utalást. Az OMGE helyi szervezeteiben – az inkább agrárius-érdekvédelmi, mint gazdasági csoportokban – 22 képviselő (19 szabadelvű és 3 függetlenségi),⁴¹ a helyi takarékpénztárakban pedig 10 képviselő (9 szabadelvű és egy függetlenségi) volt jelen. Ebben a szektorban tehát igen jelentős kormányzati szerepvállalás figyelhető meg. Azonban mindkét csoport inkább a vidéki agrárius gazdasági körökhöz tartozott, mint a kapitalista ágazatokhoz. A fennmaradó 43 képviselő között is uralkodott a kormánypárt, 32 szabadelvű mellett 6 függetlenségi, 1 néppárti, 1 disszidens, 1 nemzetiségi és 2 független képviselő birtokolt valamilyen gazdasági tisztséget. A kormánypártiak kivételével minden képviselő vagy magánvállalatában szerepelt, vagy valamilyen helyi jelentőségű cég alkalmazotti köréhez tartozott. A kormánypártiak között találhatjuk meg az igazgatótanácsok tagjait. Ennek alapján szerepelhet a szakirodalomban a politikai és gazdasági elit összefonódásának képe.⁴² Ezt nagymértékben igazolják az almanach adatai. A kormánypárt képviselőjének az igazgatótanácsba való beválasztása valódi előnyökkel járhatott a vállalat számára. 22 kormánypárti képviselő neve szerepelt

⁴¹ Az OMGE tagságra vonatkozó adatnál jól érzékelhető az almanachoknak a vezetőben is jelzett megbízhatatlansága, hiszen az OMGE évkönyveiben szereplő tagsági statisztikák ennél a számnál jóval magasabb képviselői tagról tudnak. Az évkönyvek feldolgozását a kutatás további fázisában végezzük el.

⁴² *Gerő A.*: Az elsőpró kisebbség i. m.175–179.

jelentősebb gazdasági társaságok, vállalatok igazgatótanácsában. Ebben a csoportban találhatjuk meg például gróf Tisza Istvánt is, akiről az almanach szerényen csak annyit jegyzett meg, hogy „több pénztintézet és iparvállalat elnöke, elnökségi tagja”.

A kimutatásban szereplő társaságok azonban korántsem ölelték fel a magyar gazdaság egészét: a nehézipar és az élelmiszeripar csupán egy-egy vállalattal (Rimamurányi-Salgótarjáni Vasművek Rt., Magyar Cukoripari Rt.) szerepelt. Sokkal jelentősebb a politikai elit reprezentációja a bankszektorban. A helyi takarékpénztárakon kívül hét bank vezetőségében találunk képviselőt (Első Pesti Hazai Takarékpénztár, Központi Takarékpénztár, Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank, Magyar Földhitelintézet, Budapest-Terézvárosi Takarékpénztár, Dél-Magyarországi Gazdasági Bank, Magyar Agrár és Járadékbank, Osztrák-Magyar Bankfiók). Hasonlóan fontos szerepük volt a közlekedési vállalatoknak (Balatoni Gőzhajózási Rt., Adria Tengerhajózási Rt., Nagybecskerek-Nagykikindai Vasút, Első Erdélyi Vasút, MÁV, Kassa-Oderbergi Vasút, Osztrák–Magyar Államvasutak Magyarországi Vonalainak Igazgatósága). Összességében azonban – véleményünk szerint – a jelenséget nem célszerű túldimenzionálni, hiszen ez még azon gazdasági ágazatban sem volt általános jelenség, ahol a legnagyobb összefonódás érzékelhető, hiszen az adott ágazat szereplőinek legnagyobb része kimaradt a felsorolásokból.⁴³ A gazdasági érdekcsoportoknak meglehettek a sokkal burkoltabb érdekérvényesítési lehetőségei, melyek nem ütköztek nyíltan az 1875-ös összeférhetetlenségi törvénybe, és így nem jártak együtt az adott gazdasági érdekcsoport számára is kellemetlen botrányal. 1897 és 1900 közötti 130 összeférhetlenségi ügyből csak 7 végződött az eljárás

⁴³ A gazdasági szerepvállalás szempontjából az Almanachok adatai csak jelzésértékűeknek fogadhatók el. Az elmúlt évben digitálisan is elérhetővé vált Tiszti cím- és névtárak segítségével folytatott anyaggyűjtés segítségével sokkal jelentősebb gazdasági szerepvállalást sikerült dokumentálni. Problémát már csak az jelent, hogy az ott szereplő adatokról nem dönthető el, milyen állapotot tükröznek. Tehát az adott személy mikortól, képviselősége előtt vagy azt követően kapta-e megbízatásait. Feltűnő azonban, hogy az első mandátumszerzést követően megszorodnak az egyénekhez kapcsolódó gazdasági pozíciók. Ezzel a kérdéssel egy későbbi tanulmányunkban fogunk részletesebben foglalkozni.

alá vont képviselő mandátumtól való megfosztásával,⁴⁴ a legradikálisabb szankció alkalmazása ritkaságszámba ment a politikai elit köreiben. A közfelháborodást kiváltó kérdést éppen a vizsgált korszakban vette napirendre az országgyűlés, és az 1875. évi I. törvénycikket a megváltozott gazdasági viszonyokhoz igazította, megalkotva az 1901. évi XXIV. törvénycikk részletes szabályozását.⁴⁵ A szabályozás rendkívül szigorú időbeli korlátokat szabott. A megválasztott képviselőnek 30 napon belül meg kellett szüntetni az összeférhetetlenséget okozó állását, vagy ha időközben keletkezett oly jogviszony, amely a törvény hatálya alá esett, két napon belül le kellett mondania. Ha jóhiszeműségből nem tett eleget kötelességének, az összeférhetetlenség bírósági megállapítása után 8 napon belül meg kellett szüntetni a mandátumát vagy a törvénytelen jogviszonyát. Az összeférhetetlenségi bizottság munkájának szabályozása a képviselőházi házszabály egyik legaprólékosabb és leghosszabb része. Az összeférhetlenségi állandó bizottság elnökét és 11 tagját a parlament általános többséggel választotta. Ez elsősorban a képviselői mandátummal össze nem egyeztethető állami tisztségekkel foglalkozott. A gazdasági ügyek (1901. XXIV. tc. 5–11§) az ún. összeférhetlenségi ítélő bizottság hatáskörébe tartoztak, melynek tagjait (szintén 12 fő) a házelnök az ülésszak kezdetén összeállított 80 fős képviselői csoportból sorsolta ki az adott ügy elbírálására. A bizottság működésének szabályozásakor, biztosítandó az érdemi munkát, a kisorsoltaknak – hacsak nem voltak elfoglaltak az ügyben, aminek minősített eseteit szintén részletesen meghatározták – megtiltották a megbízatás visszautasítását, és az ügy lezárásáig nem lehetett megszakítaniuk a munkájukat.⁴⁶ Ez a szabályozás és a különböző politikai csoportok részvétele az összeférhetlenségi bizottságban komolyan korlátozhatta legalábbis a nyílt összefonódást a politikai és gazdasági elit között.

⁴⁴ Gerő A.: Az elsőprő kisebbség i. m.175.

⁴⁵ XXIV. törvénycikk az összeférhetlenségről. In: Magyar törvénytár 1901. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta: Dr. Márkus Dezső. Budapest, 1902. 133–140.; Cieger András: A politikai korrupció a Monarchia Magyarországn. Bp. 2011. 57, 121–122.; Az összeférhetetlenséggel kapcsolatos kormánypartron belüli vitáról részletesen: Vermes Gábor: Tisza István. Bp. 2001. 103–104.

⁴⁶ A képviselőház házszabályai. Hivatalos kiadás. Bp. 1901. 112–146.

TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁS, UDVARI ÉS KATONAI RANG

Az országgyűlési képviselők aktív szerepet vállaltak a kulturális, társadalmi, jótékony és vallási intézetek működtetésében. Az itteni szerepük fontos volt egyéni politikai karrierjük szempontjából is (vö. 9. táblázat).

9. táblázat. A képviselők társadalmi szerepvállalása

	Megoszlás (fő)	Megoszlás (%)	Kormánypárti (%)	Összes képviselő százaléka
Vallási szervezet	26	24,3	73	6,4
Szakmai szervezet	17	15,9	88	4,2
Kulturális egyesület	28	26,2	60,7	6,8
Jótékony szervezet	7	6,5	100	1,7
Sportegyesület	9	8,4	77,7	2,2
Többszörös tevékenység	20	18,7	80	4,9
Összes	107	100	75	26,2

A társadalmi egyesületek tagjai között természetesen uralkodott a két nagy párt. A szabadelvűiek adták a csoport 75, a függetlenségek pedig 21%-át, a kormánypárt tehát 9%-kal volt felül-, a függetlenségi pedig 7%-kal alulreprezentált önmagához képest. A legkiegyenlítettebb párteloszlás a kulturális egyesületek terén volt megfigyelhető. A nemzetiségi képviselők közül Martin Kollár az Adalbert Irodalmi Egylet vezetőjeként, Jan Ružiák pedig egyházmegyei felügyelőként vett részt a társadalmi életben. A három független száz képviselő is egyházi és kulturális tevékenységet folytatott. A néppárti képviselők természetesen a vallási-kulturális tevékenységükkel tűntek ki. Gróf Zichy János a Szent Imre önképzőegyletnek volt alapítója, Ernszt Sándor még pozsonyi káplánként legényegyletet szervezett. Az 1901-es parlament 5 képviselője szerepelt a nemzetiségi területeken magyar kulturális és ezzel szorosan összefüggő turisztikai-néprajzi tevékenységet folytató, magyarosodást elősegíteni óhajtó egyesületekben: gróf Teleki Domokos (Dés) és Bedő Albert (Székelykeresztúr) tagja, báró Feilitzsch Arthur (Kolozsvár) elnöke volt az Erdélyi Kárpát Egyesületnek (EKE), Sándor József (Kovászna) EKE-alelnöksége mellett a Romániai Missziós Egyházmegye főgondnoka és az Erdélyi Magyar Kulturális Egyesület titkára volt, München Aurél

(Igló) pedig a Magyar Kárpát Egyesületet vezette. Mind az 5 képviselő a Szabadelvű Párt tagja volt, képviselői körzetük szorosan kötődött az egyesületük működési területéhez. A sportéletben a szabadelvűek domináltak: gróf Andrassy Géza a Cs. Kir. Vitorlázó Raj commodore-ja (parancsnoka), Haydin Imre a Wesselényi Vívóklub elnöke, Heincz Hugó a Selmeci Atlétikai Klub elnöke, Kubik Béla az Athlétikai Klub bajnoka, Vojnich Sándor pedig lóversenyző volt. A függetlenségi Krasznay Ferenc az Athlétikai Klub elnöke volt. A képviselők egy része részt vett az irodalmi társaságok életében is. László Mihály a Petőfi Társaság, gróf Apponyi Albert a Kisfaludy Társaság, Mikszáth Kálmán és Rákosi Viktor a Petőfi és a Kisfaludy Társaság, Bakonyi Samu a Csokonai Kör (főtitkár), Lázár György a Dugonics Társaság tagja (elnöke) volt. A szakmai szervezetek vezetőségi tagjai között szinte kivétel nélkül az erősebb lobbiképességgel rendelkező kormánypárti képviselőket találjuk meg – Várady Károly az ipari és munkáskörök tanácsadója, valamint Nessi Pál a Balatonfüredi Fürdőtelep Egyesület vezetője.

Társadalmi presztízs szempontjából különösen fontos szerepet töltött be az udvarképesség, mely lehetőséget teremtett arra, hogy az egyént különleges alkalmakkor az udvarba meghívják. Az udvarképesség elvárásainak születésénél fogva, méltósága után vagy katonai karrierje alapján felelhetett meg a kor embere. A születési jog birtoklásához át kellett esni egy ún. ősnemesi kvalifikáción, mely során a vizsgált személynek bizonyítania kellett, hogy apai és anyai ágon 4 generációra visszamenőleg csak nemesi ősökkel rendelkezik.⁴⁷ Nagy társadalmi presztízt jelentő udvari rangban 31, állami kitüntetésekben 44 képviselő részesült 1901-ig. Közülük 14 fő mindkét kategóriában szerepelt (vö. 10. táblázat).

Az udvari méltóságok gyakorlatilag elérhetetlenek voltak az ellenzék számára, csupán a kormánypárthoz kapcsolódó személyek részesülhettek benne. Ezt azonban szinte természetesnek vehetjük, ha figyelembe vesszük az ellenzéknek a dualizmussal kapcsolatos nézeteit. A 31 sze-

⁴⁷ *Kempelen Béla: A nemesség. Útmutató az összes nemességi ügyekben. Genealogiai és heraldikai kézikönyv. Bp. 1907. 95–96.; Marcziai György: Nemesség. Kézi könyv nemesi ügyekben. Bp. 1886. 90–96.; Gyáni G.–Kövér Gy.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 94–95.*

mély között azonban az főnemesség már háttérbe szorult, hiszen csupán 11 fő került ki közülük.

10. táblázat. Képviselők által birtokolt udvari rangok

Rang	Fő	Ebből főnemes
Császári és királyi kamarás	17	7
Valóságos belső titkos tanácsos	13	4
Császári királyi asztalnok	1	0
Összesen	31	11

A középkori gyökerű érdemrendek adományozása és birtoklása a dualizmus időszakában reneszánszát élte. Az érdemrendek odaítélésénél szigorúan betartották a hierarchikus szabályokat. A modern korak megfelelő fizetési kategóriákat messzemenően összehangolták az érdemrendek tradicionális fokozataival, és így egy viszonylag átlátható rendszert hoztak létre. A fontosabb érdemrendekkel az 1884-es reformig rang- és címemelkedés járhatott együtt.⁴⁸ A rendhalmaz nem volt uralkodó tendencia, ugyanis 31 képviselő egy, 7 kettő, 3 pedig három kitüntetést kapott. A közlekedésfejlesztéssel foglalkozó Vörös László 5, Csörgeő Gyula 6, a katonai karriert befutó báró Fejérváry Géza 7 érdemrend birtokosa volt.

A magyar királyi Szent István-rend fokozataiban⁴⁹ 6 fő részesült, 4 szabadelvű képviselő a kiskeresztet, Thaly Kálmán ellenzéki politikus a lovagkeresztet, az egyedüli főnemes, báró Fejérváry Géza pedig a nagykeresztet birtokolta. Az 1757-ben kizárólag katonáknak alapított Mária

⁴⁸ *Kempelen B.*: A nemesség i. m. 124–125.

⁴⁹ A magyar királyi Szent István-rendet 1764. május 5-én alapította Mária Terézia, tagjainak számát 100 főben állapította meg (20 nagykeresztet, 30 parancsnok, 50 kiskeresztet). A kiskeresztet arra érdemes nemesek kaphatták, a magasabb fokozatokhoz ősnemességet és jelentősebb állami hivatalt kívántak meg. A nagykeresztesek valóságos belső titkos tanácsosi rangra tarthattak igényt, valamint a grófi rangot kérelmezheték, a kiskeresztesek és a parancsnokok pedig bárói rangért folyamodhattak. 1884-ben azonban a rangemelés lehetőségét az uralkodó felfüggesztette. *Kempelen B.*: A nemesség i. m. 126.; Bodrogi Péter–Molnár József–Zeidler Sándor: Nagy magyar kitüntetéseknévkönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései. A Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig. Bp. 2005. 33–38.

Terézia-rend⁵⁰ nagykeresztjének birtokosa volt báró Fejérváry Géza, aki ezzel a renddel osztrák bárói címre és 12 000 korona járadékra tarthatott igényt. A Lipót-rendet 1808-ban alapították⁵¹, a hierarchikus sorrendben a Szent István-rendet követte, négy lovagja, öt közép- és három nagykeresztes politikusa mind szabadelvű volt. A legmagasabb fokozatot három vezető politikus, Széll Kálmán, Lukács László és báró Fejérváry Géza kapta meg. Az 1816-ban alapított Vaskoronarendben⁵² 18 képviselő részesült, Jékey Zsigmond és Brázay Kálmán függetlenségi politikusként volt a rend birtokosa, ám Jékey a kitüntetés időpontjában nem volt tagja az országgyűlésnek, Brázay pedig a nemzetközi és magyar kiállításokon betöltött szerepéért kapta a kitüntetést. Az 1848. december 2-án alapított Ferenc József-rendnek 10 kitüntetettje volt: öt lovag-, három parancsnok- és 2 nagykeresztes. Brázay kivételével mind szabadelvűek voltak, és egy főnemes sem volt köztük. A nagykeresztet az állami adminisztráció magasabb köreibbe tartozó Gromon Dezső és Miklós Ödön kapta meg. Külföldi államok kitüntetéseiivel több képviselő is rendelkezett.

⁵⁰ A kolini győzelem emlékére alapított rendnek három osztálya volt (nagykeresztes, parancsnok, lovag) s csak olyan személyeknek volt adományozható, akik csatában, arra vonatkozó külön parancs nélkül olyan haditettet hajtottak végre, amely a csatát, ütközetet lényegesen befolyásolta. A rend tagjai az osztrák lovagok közé tartoztak, továbbá mindhárom osztály tulajdonosa igényt tarthatott az osztrák bárói rangra. 1878-tól a hat nagykeresztes évi 6000, a 16 parancsnok 1500, 100 lovag 800, 50 lovag pedig 600 forint évjáradékot kapott. A rend 1945-ben szűnt meg. *Kempelen B.: A nemesség i. m. 128–129.; Kitüntetéseknönyv i. m. 30–33.*

⁵¹ Az I. Ferenc által alapított rendnek szintén három osztálya volt (nagykeresztes, parancsnok, lovagkeresztes), polgári és katonai érdemekért adományozhatták. A rend a Monarchiával együtt szűnt meg. *Kempelen B.: A nemesség i. m. 129.; Kitüntetéseknönyv i. m. 47–55.*

⁵² A rendet eredetileg Napóleon alapította – olasz királyként – 1805. június 5-én Milánóban. Az elismerés általános jellegű volt, katonai és polgári személyeknek is adományozták. Napóleon bukása után az itáliai változat megszűnt. I. Ferenc a lombard-velencei területek birtokosaként besorolta a Császárság kitüntetései közé, de teljesen újjáalakította. A Vaskoronarend I. osztályának tulajdonosai valóságos, belső titkos tanácsosok voltak, a II. osztály tulajdonosai 1884-ig bárói, a III. osztályéi pedig nemesi rangot kaptak. 1860-tól katonai érdemrendként, hadi formában is adományozták. Észak-Itália elvesztése után – 1866. október 3-ai megállapodás szerint – a rendet csak Ferenc József adományozhatta személyesen, de 1916-ban erre nem voltak tekintettel. A rend a Monarchia fennállásáig létezett. *Kempelen B.: A nemesség i. m. 130.; Kitüntetéseknönyv i. m. 57–63.*

Az almanach készítői különlegesen nagy gondot fordítottak a katonai szolgálattal kapcsolatos információk bemutatására. Az egyes életrajzokban részletesen szerepelnek az adott személy által betöltött rendfokozatok, a szolgálat helye, gyakran az alakulat pontos megnevezéseivel és az esetleges hadjáratokban való részvétel ténye is. A képviselők általában tartalékos tiszti rangot birtokoltak, hivatásos tisztek elvétele fordultak elő közöttük. Ez utóbbi természetesen következett a tisztikar apolitikus voltából. A tartalékos tiszti rendfokozat megszerzéséhez a középiskolai tanulmányok elvégzését követően egyéves önkéntes szolgálatra kellett jelentkezni, majd a sikeres tiszti vizsgát követően, ha a jelöltnek megvolt a hadnagyi rangnak megfelelő jövedelme, akkor megkaphatta a tartalékos tiszti kinevezést.⁵³ A tartalékos tiszt jogosult lett a tiszti kardbojt viselésére és ezáltal párbaj- és szalonképes úriemberré vált. A hajdani rendi-jogi helyzethez kötött úri kategóriát éppen ez az intézmény definiálta át, és tette műveltséghez, tevékenységszerkezethez és jövedelemhez kötődő fogalommal.⁵⁴ A katonai rang a társadalmi presztízst jelentősen befolyásolhatta, nem véletlen tehát, hogy az életrajzok oly nagy hangsúlyt helyeztek rá.

Mindezek ellenére a katonai szolgálatban részt vettek aránya meglepően alacsony, a képviselők 80%-ánál nincs adat a szolgálatról. Mivel az almanachban a katonai szolgálat minden szintje megjelenik (önkéntesi évtől az altábornagyig), az információ elmaradása esetén valószínűsíthetjük, hogy az adott képviselő nem volt katona. A korban természetesen már létezett az általános hadkötelezettség, mely alól elméletileg a politikai és gazdasági elit számára sem volt kibúvó. A szolgálat elmaradásában azonban a minden korban létező elkerülési útvonalak használatát feltételezhetjük, hiszen az orvosi alkalmatlanság nem lehet ily extrém mértékben jellemző a társadalomnak éppen erre a szeletére. A szolgálat elkerülésének útja lehetett a póttartalékba kerülés, mely lehetőséget teremtett a fölös számban besorozottak szolgálatának az elhalasztására.⁵⁵

⁵³ *Hajdú Tibor*: Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei. Bp. 1999. 300–301.

⁵⁴ *Gyáni G. – Kövér Gy.*: Magyarország társadalomtörténete i. m. 100–101.

⁵⁵ 1868. évi XL. törvénycikk A véderőről. 32. §. Magyar törvénytár; 1889. évi VI. törvénycikk A véderőről 15. § Magyar törvénytár.

11. táblázat. Képviselők által megszerzett katonai rangfokokozatok

	Fő	%	Szabadelvű	Függetlenségi
Nincs adat a szolgálatról	328	80,2	215	77
Hadnagy	43	10,5	28	9
Főhadnagy	10	2,4	6	1
Százados	2	0,5	2	0
Őrnagy	4	1,0	4	0
Altábornagy	1	0,2	1	0
Szolgált, de nincs rang	21	5,1	14	5
Összesen	409	100	270	92

A katonai szolgálatot teljesítettek között dominánsan a legalacsonyabb tiszti rangok jelennek meg (vö. 11. táblázat), magasabb katonai rangot kizárólag a hivatalosan is katonai pályára lépett képviselők nyertek el. A parlament rangidős tisztje az altábornagyi rangig emelkedő báró Fejérváry Géza volt. A két nagy képviselőcsoport „militarizáltságában” nem volt különbség, de a magasabb rangba emelkedett kevesek mind a szabadelvű csoportozathoz tartoztak.

Az 1905-ös országgyűlési választások

Az 1905. január utolsó hetében lezajlott választásokon a Szabadelvű Párt 156 mandátumával szemben a koalíció 235 mandátumot szerzett; mellettük 10 nemzetiségi és 12 pártonkívüli jelölt került be a képviselőházba. A várakozásoktól eltérően visszafogott volt a küzdelem; 108 kerületben, több jelölt híján még választást sem tartottak. (Igaz azonban, hogy az ilyen kerületek száma 1896 óta folyamatosan csökkent – 1896: 132, 1901: 116 –, ami végül is a választási harc szerény élénkülésének a jele volt.) A választások legnagyobb vesztese a Szabadelvű Párt lett, 1901-es mandátumainak 43%-át megszerezték az ellenzéki pártok. A választási vereségben kulcsfontosságú szerepük volt a kormánypártból az ellenzékhez csatlakozott új politikai pártoknak: a Bánffy Dezső által vezetett Új Párt 13, az Andrássy Gyula irányítása alatt álló disszidensek pedig 24 helyet vettek el a hajdani anyapárttól. A legnagyobb sikert azonban az egyesült Függetlenségi és 48-as Párt könyvelhette el: 77 mandátummal, 84%-kal növelte képviselői helyeinek számát, és így a parlament meghatározó ereje lett, azonban a kormányzás-

hoz szükséges többséget csak a volt kormánypárti képviselők támogatásával tudta biztosítani. A nemzetiségi pártok eredménye vegyes volt. A szlovákok majdnem kiszorultak a parlamentből, 4 mandátumukból hármat elveszítettek, a szerbeknek egy mandátumot sikerült megszerezniük. A Román Nemzeti Párt nyolc mandátumával tudta növelni a nemzetiségi képviselők számát. A nemzetiségiek az 1901-es öt helyett most 10 képviselőt tudtak felvonultatni, ami messzemenően elmaradt az előzetes várakozásaiktól.⁵⁶

12. táblázat. Az 1905-ben először parlamentbe került képviselők megoszlása

Párt	Új képviselők létszáma	Pártonkénti megoszlás (%)
Szabadelvű Párt	36	26,6
Függetlenségi Párt	62	45,6
Katolikus Néppárt	7	5,1
Demokrata Párt	1	0,7
Új Párt	7	5,1
Disszidensek	8	5,9
Nemzetiségiek	7	5,1
Függetlenek	6	4,4
„Szocialista Párt” ⁵⁷	2	1,5
Összesen	136	100,0

Az 1905-ben megválasztott parlamentben az új – 1905-ben pályára lépő – képviselők aránya nem haladta meg az 1901-es szintet, sőt még néhány százalékkal el is maradt attól (1901: 37%, 1905: 33%). Ez azért érdekes, mert a korábban szinte elképzelhetetlennek számító politikai átrendeződés hatására nem került be nagyobb arányban pályakezdő politikus a parlamentbe, mint az átlagos választási eredményt felmutató 1901-es évben. Az új képviselők legnagyobb arányban a nemzetiségiek között (70%), az Új Pártban (53,8%,) és a függetlenek (50%) soraiban voltak jelen. Az almanach által szocialistának minősített két képviselő – Áchim L. András és Mezőfi Vilmos – is ekkor kezdte meg parlamenti szereplését. A Független-

⁵⁶ A statisztikai kimutatás alapja: Statisztikai évkönyv Bp. 1911. 424–426. A választási eredményekkel kapcsolatos problémáról lásd részletesen: „Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között” c. fejezet „Az 1905-ös és 1906-os választások és a Szabadelvű Párt” c. alfejezetét.

⁵⁷ Áchim Liker András és Mezőfi Vilmos Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt.

ségi és 48-as Párt képviselőinek 37, a Szabadelvű Párt képviselőinek pedig 23,1%-a tartozott ebbe a kategóriába (vö. 12. táblázat).

Átfedések és különbségek a két parlament tagjai között⁵⁸

Mielőtt az 1905-ös választások eredményei alapján összehívott új magyar parlament társadalmi összetételét megvizsgálánk, egy fontos kérdésre ki kell térni: az előző ciklus képviselői közül kik nem kerültek be a parlamentbe, és akik továbbra is ottmaradtak, változtattak-e politikai hovatartozásukon, és ha igen, milyen arányban?

Az előző parlament képviselőinek nagyjából fele számára hozott radikális változásokat az 1905-ös év. 33 képviselő még az előző ciklus alatt meghalt, rajtuk kívül 171 képviselőnek nem sikerült újra mandátumot szereznie. Így gyakorlatilag a parlament fele a politikai élettől való hosszabb-rövidebb ideig tartó távollétre kényszerült. A szám szerint legnagyobb átrendeződés a Szabadelvű Pártban zajlott le, 147 képviselő, az 1901-es képviselőcsoport 53%-a távozott a parlamentből. Azonban minden párt jelentős fluktuáción ment keresztül. A Függetlenségi Párt 14%-a, a Katolikus Néppárt 24%-a esett el korábbi mandátumától. Külön kiemelendő, hogy az 1901-ben megválasztott 5 nemzetiségi képviselőből négy nem került be 1905-ben a parlamentbe. Az ekkor távoztak közül azonban többen visszakérültek még a képviselőházba. Hét fő 1906-ban ismét tagja lett az országgyűlésnek, hárman 1906-ban és 1910-ben, harmincötven – közülük 26 volt szabadelvű munkapártiként – pedig 1910-ben kapták meg a választói többségének a bizalmát. 24 fő 1905 és 1910 között meghalt. Így az 1905-ben be nem került képviselők közül csupán körülbelül minden negyediknek sikerült a későbbiekben politikusi karrierjét folytatnia.

A fent bemutatott 136, 1905-ben pályakezdő politikus mellett 21 olyan képviselő került be az új parlamentbe, aki már korábbi időszakokban is szerepelt. Nagy részük a két nagy párt képviselője volt, 5 szabadelvű és 10 függetlenségi politikus folytathatta hosszabb-rövidebb kényszerpihenő után politikai karrierjét.

⁵⁸ A tanulmány első megjelenéséhez képest adatainkat jelentősen korrigáltuk, ugyanis a számítás során már figyelembe vehettük az időközi választások pontos eredményeit is. Így a két ciklus között jelentősebb kontinuitást tudunk kimutatni.

A két parlament között egy 256 fős csoport biztosította a kontinuitást. Az újraválasztást jelentősebb számban a szabadelvűeknek (103 fő), a függetlenségeknek (83 fő) és a néppártiaknak (18 fő) sikerült elérniük. A valódi arányokat azonban módosítja, hogy a Szabadelvű Párt 34 hajdani képviselője nem a korábbi pártja színeiben nyert újra mandátumot: 15 fő a függetlenségi, 2 az Új Párt, 14 a disszidensek színeiben, 3 pedig függetlenként politizált tovább. A függetlenségek közé álló politikusok gróf Apponyi Albertet követve hagyták el a kormánypártot. Néppártiból független lett Szüllő Géza és függetlenségi gróf Zichy János. Tíz korábbi független és szabadelvű szász képviselő pedig még a ciklus alatt belépett a Szabadelvű Párt képviselőcsoportjába és újra mandátumhoz jutott 1905-ben. Figyelemre méltó, hogy a 41 pártváltás csak 11 esetben járt együtt a választókerület megváltozásával. A választók tehát nem bűntették a korábbi pártjukhoz hűtlenné lett személyeket, hanem a megváltozott politikai környezetnek megfelelően ugyanazokat a személyeket a korábbi elveiknek akár szögesen ellentmondó pártprogrammal is újraválasztották. De a kerületváltás a pártot váltó képviselők között gyakoribb volt, hisz nekik negyedük, a többieknek pedig csupán 5%-a jutott be más kerületből 1905-ben, mint azt tette az előző ciklusban.

A két ciklus képviselőcsoportjai között tapasztalható különbség indokolja az összehasonlító vizsgálatot.

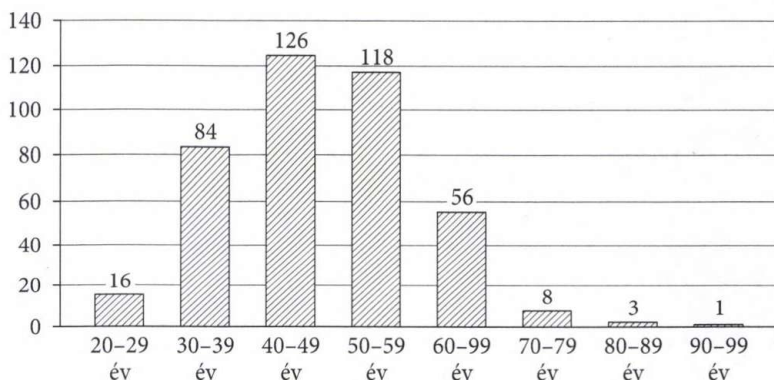
A parlamenti képviselők társadalmi összetétele

SZÜLETÉSI IDŐ, HELY, NEMESI SZÁRMAZÁS
ÉS VALLÁS

A születési időpontja 412 képviselőnek ismert. Az országgyűlés átlagéletkora nem sokkal tért el az 1901-estől, az akkori 47,8-cal szemben 1905-ben 48,3 év volt. Az adatok 1905-ben is nagy szóródást mutatnak, hasonlóan 1901-hez. Ekkor is 26 éves volt a három legfiatalabb képviselő (Keresz György, ifj. Madarász József és gróf Teleki Pál), a legidősebb pedig továbbra is az ekkor már 91 éves Madarász József. A korösszetétel 1901-hez képest szinte semmit sem változott (vö. 3. ábra).

A pályakezdet átlagos életkoránál kapott értékek sem térnek el jelentősen az 1901-estől. Az ekkor betöltött átlagos életkor 39,7 év volt,

és 1901-hez hasonlóan a képviselők nagy része 30-40 éves kora között lépett a politikai pályára. A legidősebb korban Szappanos István, Kecskemét függetlenségi képviselője került be a parlamentbe, ő 87 éves volt, amikor 1905-ben hosszú helyi politikai szereplés után megválasztották. A legfiatalabb pedig Széll Kálmán, Szentgotthárd képviselője, aki 1868-as első megválasztásakor 23 éves volt csupán. A két nagy párt között 1905-ben sem volt lényeges különbség (vö. 4. ábra).

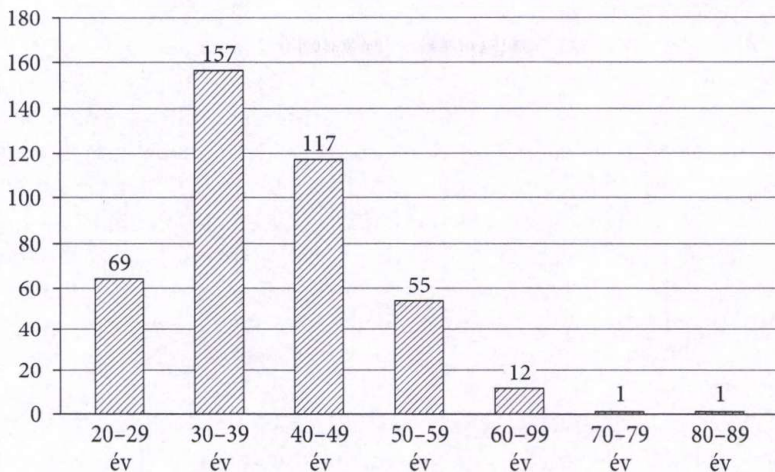

3. ábra. Az 1905-ben megválasztott képviselők 1905-ös életkor alapján képzett csoportjai (412 fő)

412 képviselő születési helyét sikerült beazonosítani. 1901-hez képest az idegen képviselők aránya kissé emelkedett, 22%-ról 25%-ra. A két legnagyobb párt hasonló adatokkal rendelkezett (szabadelvűek 17%, függetlenségek 27%), jelentős eltérés csupán a disszidenseknél mutatható ki, ahol az idegenek aránya elérte az 50%-ot. Érdeemes megjegyezni, hogy a nemzetiségi képviselők ebben a parlamentben is az átlagnál sokkal jobban kötődtek választókerületükhöz, csupán Milan Hodža tartozott közülük az idegen kategóriába. Az idegen képviselők egyik jelentős csoportját a főnemesség – 8 szabadelvű, 3 függetlenségi, 3 néppárti, 2 új párti, 3 disszidens, és 2 független – alkották, akik ebben a kategóriában 18%-kal voltak jelen.⁵⁹

⁵⁹ A kerületükben birtokosokat (szabadelvű gróf Csáky Lajos, disszidens gróf Batthyány Lajos, gróf Semsey László és gróf Sztáray Sándor; független gróf Majláth István Géza) a helyiek között szerepeltették.

A vezető politikusok biztos „vidéki” megmérettetésével ebben a ciklusban is előszeretettel éltek a pártok; a szabadelvűek részéről például Herczeg Ferenc, Hieronimy Károly, Khuen-Héderváry Károly, Lukács László, Mikszáth Kálmán, Rubinek Gyula, a függetlenségek részéről pedig Hegedűs Károly, Hentaller Lajos, Kossuth Ferenc, Polónyi Géza, Rákosi Viktor, Thaly Kálmán, Ugron Gábor vállalta „idegenként” a küzdelmet.

4. ábra. Az 1905-ben megválasztott képviselők pályakezdetkori életkor alapján képzett csoportjai (412 fő)

A főnemes képviselők között feltűnően nagy volt a fluktuáció. Az 1901-es parlament 53 rendes, 7 időközi választáson mandátumot kapott főnemeséből 25 nem került be az 1905-ös parlamentbe. A helyükre lépő 18 közül csupán négyen számítottak rutinosabb politikusnak – báró Dániel László, gróf Károlyi István, gróf Keglevich István és gróf Hadik Sándor –, a többség azonban 1905-ben lépte át először a parlament küszöbét. Ekkor kezdte meg munkáját a magyar törvényhozásban például gróf Károlyi Mihály és gróf Teleki Pál is. A két választás során mandátumot szerzett főnemesek létszáma gyakorlatilag változatlan maradt. A legjelentősebb reprezentációval – 5 fővel – a Zichy család rendelkezett (Aladár Nagykanizsa, János Szabadbáránd, Jenő Székesfehérvár, Miklós Udvard, Vladimir Balassagyarmat képviselője), 4-4 képviselőt

adott a csíkszentkirályi és krasznahorkai idősebbik Andrassy ág (Géza Rozsnyó, Gyula Olaszliszka, Sándor Homonna, Tivadar Terebes képviselője), a Batthyány (József Keszthely, Lajos Bodajk, Tivadar Zurány, Zsigmond Muraszombat képviselője), és a Károlyi familia (György Krassó, István Nagykároly, Mihály Pétervására, Sándor Gönc képviselője). Az 1896-ban bárói címre emelt szamosújvári Dánielek, valamint a Bethlen, Benyovszky és a Hadik nemzetség 3-3 tagot tudott a képviselői karban.

Az 54 főnemes mellett 164 (40%) képviselő nemesi származása vehető biztosnak, a bizonytalan származással rendelkezők száma 81 (20%), a nem nemeseké pedig 114 (28%). Az ismert múlttal rendelkezők 50%-a tekinthető nemesnek, rajtuk kívül pedig 21% arisztokratának. A bizonytalan múlttal rendelkező képviselők aránya csupán 4,5%-kal magasabb az 1901-es értéknél. A két választás között tehát a legjelentősebb különbség abban ragadható meg, hogy a bizonytalan származású képviselők arányának enyhe emelkedése mellett a nemesek részarányának csökkenése tapasztalható. Feltételezve azt, hogy a bizonytalanok között több a nemtelen, mint a nemes, így ez az adat a nemesség visszaszorulását jelzi számunkra.

A biztosan nem nemesek aránya a szocialista-szociáldemokrata pártokon kívül a Néppárton (40%) és a nemzetiségiekben (90%) belül volt a legmagasabb. Főnemes vagy nemes volt az alkotmánypártiak és a függetlenek 83, szabadelvűek 63, a függetlenségi 42 és az új pártiak 31%-a. Ha az 1901-ben is szereplő pártokat (a Szabadelvű, Függetlenségi és a Néppárt) adatait önmagukkal vetjük össze, akkor minden esetben a biztos nemesek arányának növekedését tapasztaljuk. További csökkenést fogunk tapasztalni az 1910-es választások során újonnan bekerült munkapárti képviselők származásának vizsgálatakor. Ezek az adatok azt támasztják alá, hogy a nemesség visszaszorulása a képviselői karon belül egy jól érzékelhető tendencia volt. Ennek a folyamatnak a hatását csökkentette szerény mértékben a mandátum alatti címadományozás, minek során a nemtelenből nemessé, a köznemesből pedig főnemessé válhatott egy-egy képviselő. Az 1901 és 1906 között szereplő személyek közül 31 fő részesült ily emelkedésben, közülük 16-an korábban még nem voltak részei a magyar nemességnek.

ISKOLAI VÉGZETTSÉG, KÜLFÖLDI UTAZÁS

Ha az iskolai végzettségre utaló 1905-ös adatokat összehasonlítjuk az 1901-es parlament adataival, akkor ismét meg kell állapítanunk, hogy szinte százalékra pontosan megegyeznek egymással. A képviselők 9%-ának nem ismerjük a végzettségét. Legalacsonyabb iskolai végzettséggel Csányi Sándor, Dárda és Schriffert József, Gyula függetlenségi, valamint Mezőfi Vilmos, Szegvár „szocialista” képviselője bírt, ők csupán népiskolát végeztek. A 10 gimnáziumi tanulmányokat folytató képviselő mellett a többiek mind felsőfokú végzettségűek voltak. A képviselők 60%-át adták a jogászok, dominanciájukat tehát töretlenül őrizték. Gazdasági végzettséggel 35 fő (8,5%), teológiaiával 23 fő (5,6%) rendelkezett.

A képviselőcsoportok között csupán néhány apró különbség adódik, a két nagy párt ez esetben sem tér el nagymértékben egymástól. A teológiai végzettségűek eloszlása 1901-hez hasonlóan alakult: 3 fő a szabadelvűeknél, 10 a függetlenségiéknél, 7 a Néppártnál és 1-1 az disszidenseknél, illetve a nemzetiségieknél szerepelt. A gazdasági végzettségűek döntő többsége a két nagy párt sorait erősítette (15 fő szabadelvű , 15 fő függetlenségi).

Ha a legmagasabb iskolai végzettség szerint vizsgáljuk az országgyűlési képviselőket, akkor hasonlatosan 1901-hez, ismét megállapítható, hogy Budapesthez kötődött döntő többségük, 225 fő, az adatokkal rendelkezők 64%-a. 31,4% Budapesten, 8,3% egyéb vidéki városban és Budapesten, 7,1% Budapesten és Bécsben, 8% Budapesten és egyéb külföldi városban tanult. A képviselők 9%-a tanult Bécsben is, további 14,6% pedig a Monarchián kívül. Ez utóbbi adatok szerény, de önmagukhoz képest jelentős csökkenést (8,4%, 34 fő) mutatnak az 1901-esekhez képest.

Külföldi tanulmányaikat legtöbbször továbbra is a Német Császárságban végezték. A 32, német egyetemet megjárt képviselő mellett 10 fő Franciaországban, 3 fő Nagy-Britanniában, 2-2 Olaszországban, illetve Svájcban, 1 pedig Belgiumban tanult. A legnépszerűbb város Berlin volt (15 fő), majd Párizs következett (9 fő), Lipcsében és Heidelbergben 7-7 fő tanult. Nyugat-Magyarország iskolavárosai közül a legjelentősebb Pozsony volt (17 fő), ezt követte Magyaróvár (16 fő), Pécs (5 fő), Győr és

Veszprém (3-3 fő), Keszthely és Esztergom (2-2 fő). Északkelet-Magyarországon Eperjes állt az élen (11 fő), majd Kassa (7 fő), Sárospatak (4 fő), Eger (3 fő) és Miskolc (2 fő) következett. Az Alföld legjelentősebb képviselői iskolavárosa 1905-ben Nagyvárad (7 fő) és Debrecen (6) volt, de növelte pozícióját Kecskemét (3 fő) is. Erdélyben továbbra is abszolút központnak számított Kolozsvár (34 fő). Kolozsvár mellett fontos szerepet töltött be Erdélyben Nagyszeben is, itt 7 fő végezte tanulmányait. A vidéki iskolahelyre, hasonlóan az 1901-es állapotokhoz, most is az volt jellemző, hogy az itt töltött évekre további budapesti vagy külföldi tanulmányok épültek. A politikai elit Budapest-centrikussága 1905-ben is megmutatkozott. A jelentősebb pártok adatai nem térnek el az átlagtól, a nemzetiségi képviselők azonban ekkor is kevésbé kötődtek Budapesthez, a 10 fő közül csupán három fővárosi tanulmányairól vannak adatok.

Az 1905-ös almanach készítői is részletesen kitértek a külföldi utakra. 85 képviselő vett részt valamilyen külföldi úton. (20 fő ausztriai és 41 egyéb európai tanulmányokat folytatónál ugyan nem szerepeltek utazási adatok, de tanulmányaikból ez természetesen következett.) A korban külföldnek nem minősülő ausztriai tanulmányokon kívül tehát a képviselők 30,5%-a rendelkezett külföldi tapasztalatokkal. Ez az érték kissé magasabb az 1901-esnél (vö. 13. táblázat).

13. táblázat. A külföldi tanulmányokat folytató és külföldön járt képviselők megoszlása

	Fő	%	A párt képviselőinek százalékában
Szabadelvű Párt	50	39,7	32
Függetlenségi Párt	44	4,9	26
Katolikus Néppárt	10	7,9	40
Új Párt	4	3,2	31
Disszidensek	9	7,1	37
Nemzetiségiek	3	2,4	30
Függetlenek	6	4,8	50
Összesen	126	100	31

Az 1901-es adatokkal összehasonlítva megállapítható, hogy az új függetlenségi politikusok nagyobb arányban jártak külföldön, mint a korábbi parlamentben szerepeltek, ezáltal csökkent a szabadelvűek és a függetlenségiek között kimutatható különbség. Az úti célok között továbbra is

a nyugat-európai országok dominálnak. Hét képviselő az Egyesült Államokban, Dókus Ernő és Karácsonyi Jenő Afrikában, öten pedig „Keleten” jártak. Gróf Batthyány Tivadar és gróf Mailáth István Géza pedig az egész világot körülutazta.

POLGÁRI FOGLALKOZÁS, BIRTOKVISZONYOK ÉS GAZDASÁGI
SZEREPVÁLLALÁS

Ákárcsak 1901-ben, a képviselők többsége, 261 fő (63,2%) állami vagy megyei adminisztrációhoz kötődő karrierrel rendelkezett megválasztása előtt. A mezőgazdasághoz 99 fő (24%), az iparhoz, kereskedelemhez és a bankszektorhoz pedig – még az 1901-es számnál is kevesebb – 15 fő (3,6%) kapcsolódott. A parlamentben tehát 1905-ben is a hagyományos foglalkozási csoportok domináltak. Az ún. kapitalista szektort most megelőzte a papi foglalkozásúak csoportja (25 fő). Továbbra is alacsony volt, de 1901-hez képest kissé emelkedett a nem jogi, államigazgatási és egyházi értelmiség reprezentációja. 17 fő művész és tudós mellett 7 tanár, 6 orvos és 1 mérnök ült a képviselőház padsoraiban. Az újságírók száma is emelkedett, 19 főről 24 főre.

Érdekes változás 1901-hez képest, hogy a függetlenségi képviselők számának emelkedésével és a szabadelvűek számának csökkenésével a két párt között korábban kimutatható foglalkozás-szerkezetbeli eltérések szinte teljesen eltűntek. Az iparban, a bankszektorban és kereskedelemben érdekeltek egyenletesen oszlottak el a két párt között. Változást jelentett 1901-hez képest, hogy 10, korábbi karrierje során minisztériumi állást betöltő személy jelent meg a függetlenségielnél.

1911-ben 168 (40,7%) 1905-ös országgyűlési képviselő vagy özvegye szerepel a gazdacímtárban.⁶⁰ A birtokok nagysága most is jelentős szóródást mutatott. 85 birtokosnak volt 1000 katasztrális holdnál kevesebb földje, 11 fő pedig 10 000 katasztrális holdnál nagyobb területtel rendelkezett (vö. 14. táblázat).

⁶⁰ Gazdacímtár 1911.

14. táblázat. A képviselői birtokok százalékos eloszlása terület szerint

Százalékos eloszlás	Terület (kat. h.)
10	221,40
20	351,40
30	527,70
40	688,20
50	975,50
60	1361,60
70	2062,20
80	2915,40
90	5886,90

A 11 legnagyobb birtokos kivétel nélkül főnemes volt. 1901-hez hasonlóan az első 20 birtokos között is csak főnemeseket találunk. A képviselőház legnagyobb birtokosa továbbra is gróf Andrássy Géza (45 396 kat. hold), öt ifj. Andrássy Gyula (42 305 kat. hold) és Károlyi Mihály (33 170 kat. hold) követte. A legkisebb birtokkal, 101 holddal Vermes Zoltán, Nagyszombat szabadelvű képviselője zárta a sort.

15. táblázat. A képviselői birtokok százalékos eloszlása jövedelem szerint

Százalékos eloszlás	Évi kataszteri tiszta jövedelem (korona)
10	972,90
20	1 956,60
30	2 685,90
40	3 569,60
50	4 957,00
60	7 143,60
70	10 610,90
80	17 913,40
90	44 045,20

A birtokos képviselők 90%-a, 1901-hez hasonlóan, 1000 koronánál magasabb jövedelemre tett szert birtokából. A legnagyobb jövedelemmel rendelkezők sorrendje kissé megváltozott, az élen továbbra is gróf Zichy

János (225 944 korona) és gróf Karátsonyi Jenő (212 739 korona) állt, de a harmadik helyre gróf Károlyi Mihály került (162 155 korona). 100 000 koronánál magasabb jövedelme volt még gróf Andrássy Gézának (123 323 korona), gróf Andrássy Gyulának (107 088 korona) és gróf Andrássy Sándornak (103 175 korona). Gróf Tisza István ekkor kilencedik volt a jövedelmi ranglistán. Az első 20 legnagyobb birtokjövedelemmel rendelkező közé ekkor csak Szluha István (14. helyen, 52 573 korona) kerülhetett be nem főnemesként (vö. 15. táblázat).

A birtokok száma 501-ről 455-re csökkent. Katasztrális holdanként átlagosan 5,28 koronát jövedelmeztek, 270 azonban nem érte el ezt az értéket. A legjövedelmezőbb birtokkal rendelkezők kiestek a parlamentből, így Darányi Ignác örsfalui uradalma került az élre (49 korona/kat. hold). A legrosszabban jövedelmező birtokok továbbra is a főnemesi erdőbirtokok voltak. Ha az egy birtokos tulajdonában lévő összes terület jövedelmezőségét vizsgáljuk meg, akkor Áchim L. Andrást találjuk az élen (123 kat. hold, 3186 korona, 25,9 korona/kat. hold). A harmadik helyen a legkisebb birtokos, Vermes Zoltán áll (101 kat. hold, 2054 korona, 20,3 kat. hold/korona). Az első 20 legjövedelmezőbb birtokból 15 kisebb volt 1000 holdnál. Csupán két főnemes, báró Vojnich István és gróf Eszterházy Mihály található a legeredményesebben gazdálkodó birtokosok között.

A birtokosok továbbra is jellemzően nemesek voltak, a polgári foglalkozás tekintetében nem volt jelentős különbség a két parlament birtokos-csoportjai között, a fentebb megállapítottak 1905-ben is érvényesek voltak.

Az almanach 63 személyre vonatkozóan tartalmaz egyéb gazdasági vagy pénzügyi szerepvállalásra utaló adatot. Közülük csupán tizenöten szerepeltek az 1901-es parlamentben. Az OMGE helyi szervezeteiben 12 képviselő – 10 szabadelvű és 2 függetlenségi –, a helyi takarékpénztárakban pedig 7 függetlenségi dolgozott. A szabadelvű párt részvétele továbbra is meghatározó maradt, hiszen az ebbe a kategóriába tartozó képviselők 44%-át adták, de a függetlenségiek szerepe megnövekedett. A 28 szabadelvű mellett 21 függetlenségi, 5 alkotmánypárti, 3 új párti, 3 nemzetiségi, 2 néppárti és 1 demokrata képviselő birtokolt valamilyen gazdasági tisztséget. A szabadelvűek mellett már a korábbi ellenzék soraiban is megjelentek a jelentősebb pozíciót betöltő személyek, a 10 szabadelvű igazgatósági taggal szemben már 13 koalíciós állt, ami elsősorban a pártok közötti belső személyi átrendeződésnek a követ-

kezménye volt. 1901-hez hasonlóan szinte kivétel nélkül a bankszektor és a közlekedési vállalatok foglalkoztatták a magyar országgyűlés képviselőit.

TÁRSADALMI SZEREPVÁLLALÁS, UDVARI ÉS KATONAI RANG

16. táblázat. A képviselők társadalmi szerepvállalása

	Megoszlás (fő)	Megoszlás (%)	Szabadelvű (fő)	Koalíció (fő)
Vallási szervezet	27	26	11	14
Szakmai szervezet	13	12,5	5	7
Kulturális egyesület	23	22	10	12
Jótekmény szervezet	3	3	3	0
Sportegyesület	12	11,5	4	8
Többszörös tevékenység	26	25	13	12
Összes	104	100	46	53

A 16. táblázat adatai egy feltűnő változást mutatnak 1901-hez képest: a koalíció itt is átvette a vezető szerepet a Szabadelvű Párttól. Ennek oka egyértelműen a kormányzati pozícióból kiszorult párt bomlása volt. Ugyanis a függetlenségek szerepe nem növekedett, hanem a hajdani kormánypártiak kerültek át a másik oldalra, változtatták meg és tették kiegyenlítetté a korábbi statisztikai adatokat. Az 1901-es országgyűlésben szereplő magyar kulturális egyesületi vezetők kiszorultak a parlamentből, azonban bekerült a Nyitra megyei Szenic szabadelvű képviselőjeként Craus István, a Felvidéki Magyar Kulturális Egyesület (FEMKE) ügyvezető alelnöke. A nemzetiségi képviselők társadalmi tevékenysége az egyházi és kulturális szervezetekhez kapcsolódott. Vazul Damián, Körösbánya képviselője görögkeleti zsinati tag, román kultúregyleti és színházi alapi tag, Aurel Novacu, Szászabánya képviselője egyházi, kulturális és színházi egyesület alapítója volt. Ion Russu-Sirianu, Kisjenő és Ion Suciu, Borosjenő képviselője pedig görögkeleti egyházi tisztségeket töltöttek be. A sportolók közül csupán Vojnich Sándort nem választották meg újra, ezt a csoportot gazdagította Dániel Tibor, a szabadelvű teniszező, a függetlenségi atléta Egry Béla, a hadilovas Ferdinandy Béla, a birkózó Zlinszky István és az ismeretlen sportot űző Világhy Gyula.

A Néppárt soraiban ült Udvardy Ferenc kerékpárversenyző, a disszidensek között pedig gróf Eszterházy Mihály atléta és sport-galamblovész.

Kissé átalakult az irodalmi társaságok tagjainak szereplése is: Pap Zoltán a Petőfi-társaságnak, gróf Apponyi Albert a Kisfaludy Társaságnak, Mikszáth Kálmán és Rákosi Viktor a Petőfi és a Kisfaludy Társaságnak, Hentaller Lajos a Dugonics Társaságnak volt a tagja. A szakmai szervezetek is alkalmazkodtak a változáshoz. Nessi Pál és Várady Károly mellett függetlenségiként került be a parlamentbe Bernáth Béla, az ügyvédi szervezet tagja, Brázay Zoltán, az Országos Magyar Kereskedelmi egyesület alapító igazgatósági tagja és Horváth József, a vármegyei tisztviselők mozgalmának szervezője.

A udvari ranggal és kitüntetéssel rendelkezők száma jelentősen visszaesett. Szemben az 1901-es 31, illetve 44 fővel, 1905-ben csupán 12 és 22 képviselő részesült ezen megtiszteltetésekben (vö. 17. táblázat).

17. táblázat. A képviselők által birtokolt udvari rangok

Rang	Fő	Főnemes	Szabadelvű	Koalíció
Császári és királyi kamarás	6	3	4	2
Valóságos belső titkos tanácsos	6	5	3	3
Összesen	12	8	7	5

A kamarások között szerepelt a függetlenségi politikusként 1905-ben először fellépő Kubinyi Márton és a néppárti gróf Zichy Aladár, a tanácsosok között pedig gróf Andrássy Tivadar alkotmánypárti, gróf Bánffy Dezső új párti politikus és az ekkor függetlenségi gróf Apponyi Albert. A szabadelvűek (vagy volt szabadelvűek) dominanciája ebben a kategóriában továbbra is fennmaradt, a főnemesek aránya pedig nőtt. (A szabadelvű dominancia természetes, hiszen a függetlenségiek a kitüntésekhez a ciklus során juthattak hozzá, ennek adatai azonban az 1905-ös almanachban nem szerepelhetnek.)

Az érdemrenddel kitüntetett 21 fő közül 17-en tartoztak a szabadelvűek közé, mellettük 2-2 új párti és disszidens, valamint 1-1 néppárti és független politikus birtokolt érdemrendet. 12 képviselő egy, 6 személy kettő, 3 pedig három kitüntetést kapott. A legtöbb kitüntetést gróf Bánffy Dezső birtokolta (a Lipót-rend lovagkeresztje, a Szent István-rend kiskeresztje, a Lipót-rend nagykeresztje, a Szent István-rend nagykereszt-

je). A magyar királyi Szent István-rendet 4 fő kapta meg. A Lipót-rendet három lovag- és egy középkeresztes politikus, a Vaskoronarendet 8 fő (4 I., 4 II. és 1 III. osztályú), a Ferenc József-rendet pedig 2 lovag-, 3 parancsnok- és 1 nagykeresztes képviselte. Külföldi kitüntetések hatan birtokoltak: Darányi Ignác a császári és porosz királyi Vörössas-rend csillaggal ékesített első osztályát, Dragonescu Dömjén a Schaumburg-Lippe hercegi házi rend II. osztályú keresztjét, gróf Esterházy Kálmán az Osmanie-rend csillagát, Kiss Pál a sziámi II. osztályú koronarendet, Miklós Ödön a francia becsületrend nagy középkeresztjét és Szilassy Zoltán a szerb Takova-rendet tűzhette ki a mellére.

Hasonlatosan 1901-hez, rendkívül alacsony a katonai szolgálatot teljesítettek aránya (17%), s ezen belül továbbra is az alacsonyabb rangot birtoklók dominálnak (vö. 18. táblázat). 59% hadnagy, 14% pedig főhadnagy volt. A legmagasabb rangot a szabadelvű báró Nyári Sándor altábornagy birtokolta. A 25 szabadelvű katonával szemben már 32 függetlenségi került be a parlamentbe, tehát ebben a kategóriában is aránytoldódás történt.

18. táblázat. A képviselők által megszerzett katonai rangfokozatok

	Fő	%	Szabadelvű	Függetlenségi
Hadnagy	41	58,6	16	18
Főhadnagy	10	14,3	0	7
Százados	2	2,9	1	0
Őrnagy	1	1,4	1	0
Altábornagy	1	1,4	1	0
Szolgált, de nincs rang	15	21,4	6	7
Összes	70	100,0	25	32

A fenti vizsgálatok eredményei alapján kialakult kép azt mutatja, hogy az 1901-es és az 1905-ös parlament társadalmi összetétele nem tért el jelentősen egymástól, a politikai elitre tehát valóban jellemző volt a szociológiai értelemben vett egységesség. Hiába a két képviselői csoport közötti majd 40%-os személyi eltérés és a két választás eredménye közötti domináns különbség, ezek nem mutatkoztak meg a statisztikai mutatókban. A közjogi értelemben ellentétes politikai beállítottságú pártok

között fennálló különbségek 1905-ben kiegyenlítődték, de nagy szerepet játszottak a képviselői átigazolások is.

Az országgyűlési képviselők túlnyomórészt 40-60 évesek voltak. Átlagosan a 30-as, 40-es éveikben kezdték meg politikai karrierjüket, de ettől igen eltérő adatokat is találtunk. Születési helyüket tekintve nagymértékben kötődtek a választókerületükhöz, bár ebben 1905-ben jelentősebb elmozdulás volt kimutatható 1901-hez képest. Az újabb vizsgálatok adatai arra utalnak, hogy a bizonyíthatóan nem nemes származású képviselők aránya folyamatosan növekedett, ami a hagyományos politikai elit reprezentációjának csökkenését eredményezte. A tanulmányokra utaló adatokból kitűnik, hogy a képviselők döntő többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezett, a diplomások között azonban kiugróan magas volt a jogászok aránya. A gazdaság és a kultúra egyéb kulcsfontosságú területeinek értelmisége az új század elején is szinte teljesen hiányzott a tradicionálisan jogászok dominálta magyar politikai elitből. Ez természetesen felvetheti a döntéshozói kompetencia állandóan aktuális kérdését. Különösen fontos tényező lehetett a politikai karrier szempontjából a budapesti iskola, ahol kialakíthatók voltak a megfelelő kapcsolatok. Nem meglepő tehát, hogy a képviselők majd kétharmada kötődött a főváros oktatási intézményeihez. Az almanach adatai alapján kitűnik, hogy a képviselők egyharmada külföldi tanulmányokat folytatott vagy külföldi utazáson vett részt. Ennek fontosságát jelzi, hogy a bőbeszédűséggel nem igazán vádolható szerkesztők minden egyes esetben részletesen kitértek rá. A magyar politikai elit jelentős része rendelkezett európai tapasztalatokkal, és a külföldi utazások, tanulmányok következményeképpen feltételezhető róluk az idegen nyelvek ismerete is.

A foglalkozásszerkezeti elemzés kimutatta, hogy a parlament tagjainak kétharmada országgyűlési karrierjét megelőzően hosszabb vagy rövidebb ideig kötődött az állami vagy önkormányzati adminisztrációhoz. Míg a gazdasági szektorok közül a mezőgazdaság dominanciája figyelhető meg, addig az ipari, pénzügyi, kereskedelmi tevékenységet folytatók a képviselők alig egyhuzadát adták. A politikai és gazdasági elit elkülönült egymástól. Találtunk ugyan adatokat a politikusok gazdasági szerepvállalására, de ennek jelentősége viszonylag kicsi, hiszen ez dominánsan a gazdasági egyesületeket és a helyi takarékpénztárakat érintette. A két parlament azonban éppen a gazdasági szerepvállalást be-

folyásoló új összeférhetlenségi szabályozás miatt eltérhet a dualizmus korábbi parlamentjeitől. Az 1901-es törvény ugyanis a gazdasági elit jelentős része számára lehetetlenné tette a képviselői mandátum birtoklását és az azzal egyidejű gazdasági tevékenységet, másrészt megtiltotta a hivatásos politikusok számára az állammal kapcsolatban álló cégek vezetőségében való részvételt. Ez megnehezítette a kapitalista gazdaság és a politika szférájának nyílt összefonódását. Az összeférhetlenségi törvény a hagyományoknak megfelelően természetesen nem vonatkozott a földbirtokokra. Az 1911-es gazdacímterében a képviselők valamivel több mint 40%-a szerepelt, 90%-uknak 200 hold feletti birtoka volt, és ugyanilyen arányban haladták meg a birtokokból befolyó jövedelmek az 1000 forintot. A képviselői díjazás mellett tehát jelentős jövedelemmel bírtak, amely önmagában is elegendő volt a korban a középosztályi etalonnak tekinthető tanári állásnak megfelelő egzisztencia fenntartásához. Ők tehát domináns nemesi származásuk ellenére sem az elszegényedett dzsentrí alakjai, hiszen gazdasági jövedelmük a kor viszonyai szerint is a tisztességes életvitel lehetőségét biztosította számukra. A 100 katasztrális hold alatti birtoktestek ekkor sem kerültek be a statisztikába, így a többi képviselőről legfeljebb annyit állíthatunk, hogy egy tagban 100 holdnál biztosan nem volt több földjük. Esetleg közöttük találhatjuk meg az ún. megélhetési politikusokat, de személyüket – az egyéb jövedelmi viszonyokra kiterjedő statisztikák hiánya folytán – nem tudtuk meghatározni. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy az ismert jövedelmi viszonyokkal rendelkező képviselők többsége elegendő bevétellel bírt ahhoz, hogy a politikai élettől anyagilag függetlennek tekinthesse magát. (Legalábbis egy középiskolai tanár fizetésének megfelelő szinten.) A képviselők negyede vállalt társadalmi szerepet, leggyakrabban kulturális és vallási szervezetekben bukkantak fel. Megjegyzésre érdemes, hogy a szakmai szervezetek vezetőségében szereplő képviselők szinte kivétel nélkül az aktuális vezető politikai erőhöz tartoztak. Az udvari rangok és kitüntetések gyakorlatilag elérhetetlenek voltak az ellenzék számára. A kitüntetettek között szinte csak olyan ellenzékit találunk, aki rangját, kitüntetését még az ellenzéki politikai karrierje előtt szerezte. Figyelemre méltó az is, hogy a politikai elit mily kis számban teljesített katonai szolgálatot. Nehéz nem észrevenni, milyen nagy fontosságot tulajdonítottak a katonai szolgálatnak a szerkesztők, az adatszolgáltatók pedig milyen részletes-

séggel tértek ki a katonai karrier egyes állomásaira. Az önkéntes katonai szolgálat és a tiszti vizsgát követő tartalékos tiszti rang csupán a képviselők alig húsz százalékára volt jellemző. A politikai elit jelentős része tehát nem teljesített katonai szolgálatot. Ennek elmaradása mögött a törvény adta lehetőségeken túl a kapcsolatok befolyásoló szerepét is valószínűsíthetjük.

A szakirodalom számára közismert jelenség a közjogi értelemben különböző képviselői csoportok hasonlatos szociológiai összetétele. Tanulmányunk adatai az eddigi képet igazolták. A magyar főnemesség és hajdani nemesség képviselőházon belüli felülreprezentáltsága a szakirodalom által szintén tényként elkönyvelt jelenség, melyet elsősorban a szűk választójoggal, a nyílt szavazással és a politikai diskurzusnak a közjogi kérdésre való leszűkülésével magyaráznak a szerzők. Ezt nem kívánjuk kétségbe vonni, de néhány egyéb momentumot szükségesnek látunk a magyarázathoz hozzáfűzni. Az szinte természetesnek vehető, hogy a reformkori politikában aktív részt vállaló főnemesség és nemesség a népképviselői rendszerben tovább politizált. A főnemesség esetében a főrendiház politikai szerepének a csökkenése oda vezetett, hogy az aktív politizálásra hajlamos főnemeselek az esetleges főrendiházi tagságuk lehetősége ellenére is elindultak a képviselő-választáson, hiszen gyakorlatilag csak ebben az esetben vehettek részt a törvényhozó munka érdemi szakaszaiban. A 19. századi modernizáció minden társadalmi eredménye ellenére a hajdani nemesség maradt az a réteg, mely a politizáláshoz nélkülözhetetlen kompetenciákkal rendelkezett.⁶¹ Különösen igaz volt ez a modernizációs pályájuk elején járó peremterületekre, ahol az intelligencia továbbra is a megyéhez és az egyházakhoz kapcsolódott. Ezen túl nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a cenzussal rendelkezők politikai kultúrája nem biztos, hogy lehetővé tette számukra az aktív szerepvállalást. Így szinte természetes, hogy képviselőtükből az arra hivatottak – vagy azok, akik önmagukat arra hivatottnak vélték – léptek fel. A képviselőket nem a választópolgárok, hanem a pártok vezető

⁶¹ Lásd a kérdéstről: *Benedek Gábor*: Szakszerűség és mobilitás a dualizmus kori magyar bürokráciában. *Írástörténet – szakszerűsödés. Rendi társadalom – polgári társadalom* 6. Szerk. Sasfi Csaba. Szombathely. 2001. 141–148.; Cieger András: Politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall* 42 (2010) 138–141.; Gyáni G.–Kövér Gy.: *Magyarország társadalomtörténete* i. m. 123–125.

szervei, személyei választották ki. Nem volt ez másként a nem magyar nemzetiségeknél sem. Sőt, a választójog kiterjesztéséért küzdő pártok is evidenciaként kezelték a képviselő-kiválasztás központi kontrollját. A képviselők összetételét tehát legalább annyira befolyásolta – befolyásolja – a pártok vezetőségének képviselő-kiválasztási gyakorlata, mint a választási rendszer sajátosságai. A választópolgár szavazatával sokszor csak szentesítette a szűkebb csoport előzetes döntéseit. A kiválasztás mechanizmusa gyakran állította kész helyzet elé a választópolgárokat, akik szinte természetzerűleg csupán a szűkebb körök által kiválasztott jelöltek közül választhattak. Ez a jelenség azonban nem egyedül a dualizmus korára és a censzusos alkotmányosságra jellemző. Így a census önmagában nem határozta meg a parlament társadalmi összetételét, bár annak az egyik fontos befolyásoló eleme volt.

A képviselő-választásokat alapvetően befolyásolta továbbá a pártok választási taktikája, hiszen az olyan kerületekben, ahol nem volt esély a győzelemre, az egyes pártok nem is indítottak jelöltet, vagy az eleve esélytelen küzdelemben a feláldozható politikusok mérettettek meg. Különösen igaz ez a dualizmus korára, amikor a választókerületek negyedében rivális jelöltek hiányában a választóknak gyakorlatilag nem volt lehetőségük a választásra. A nyílt szavazás természetesen nagymértékben befolyásolhatta a szavazó politikai magatartását. Az egyén politikai orientációja azonban a korteskedés korabeli szokásai mellett nem csupán a szavazatszedő bizottság előtt vált ismertté. A szokások és a politikai kultúra tehát a törvényes keretek mellett nagymértékben befolyásolták a politikai elit összetételét. Ebben azonban véleményünk szerint nincsen semmi egyedi. A korabeli választási rendszer és a politikai elit társadalmi összetétele között ok-okozati kapcsolat természetesen létezett. A mérték meghatározásához és értékeléséhez azonban a korabeli európai viszonyokat is figyelembe kell venni. Tanulságos összehasonlítani a dualizmus kori elit összetételét a más választási szisztémával rendelkező magyar rendszerek elitjeivel. Ezután válaszolhatunk teljes bizonyossággal arra a kérdésre, hogy mennyire egyediek és mennyire a dualizmushoz kötődők azok a jelenségek, melyeket a tanulmány során ismertettünk. Ez azonban túlmutat jelen tanulmányunk céljain.

AZ 1887 ÉS 1905 KÖZÖTTI ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYEINEK STATISZTIKAI VIZSGÁLATA

A következő tanulmányban az 1887 és 1905 között lezajlott választások eredményeit vizsgáljuk meg. Egy olyan statisztikai elemzést folytatunk le, melynek segítségével az egyes választókerületeket csoportosíthatjuk, és egy pártpreferencia-térképet hozunk létre.

A szakirodalomban már eddig is ismertek a dualizmus időszakának választási térképei, azok azonban vagy egyes választásokra vonatkoznak,¹ vagy hosszabb periódust mutatnak be.² Mi viszont több, rövidebb szakaszról szándékozunk térképet készíteni. Jelen vizsgálatunk időhatárait a politikai viszonyok figyelembevételével határoztuk meg. Az 1887-es kezdeti időpont a Tisza Kálmán kormányzata alatt kialakult erőviszonyok alapján stabil kiindulási alapot jelent. Az 1905-ös év pedig az előző év végének viharos belpolitikai történései után egy új periódust nyitott. A későbbiekben az itt bemutatott módszertan alapján fogjuk elemezni az 1861(-1865)-1875, az 1875-1887(-1890) és az 1905-1910(-1918) közötti időszakokat, elkészítve azok pártpreferencia-térképét.

A preferenciavizsgálatnál az általános választások eredményeit vettük figyelembe. Az időközi változások ugyanis nagymértékben bonyolítják a statisztikai vizsgálatot, és az esetek döntő többségében a párt nem, csak a személy változott. Adataink szerint azokban az esetekben, amikor az idő-

¹ *Dr. Fodor Ferenc*: A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861-1915-ig. Budapest. é. n.

² *Ruszkai Miklós*: Az 1945 előtti magyar választások statisztikája. Történelmi statisztikai közlemények. (1959. 1-2.) 44.; *Gerő A.*: Az elsöprő kisebbség i. m. 60-61.

közi választáson a párt is megváltozott, akkor ez a változás kivétel nélkül megjelent a következő rendes választás eredményében.

Az elemzés első problémáját a képviselők személyének meghatározása jelenti. A szakirodalomban különböző adatok ismertek az egyes ciklusok országgyűlési választási eredményeiről. Ennek az az oka, hogy a szerzők általában egy-egy forrásból merítették adataikat. Az országgyűlési almanachok³ a választási eredményeket tartalmazzák ugyan, de nincsenek tekintettel az utólagos igazolások problémáira. A Thassy Károly szerkesztette jegyzékekben⁴ az időközi választások eredményei mindenféle utalás nélkül keverednek a ciklus eleiekkkel. A választási térképekre szintén ugyanez jellemző. A különböző forrásokat egybe kellett vetni a Képviselőházi Napló vonatkozó kötetivel, fel kellett dolgozni az elhalálozások, a lemondások és az időközi igazolások adatait. Saját vizsgálatunkban egy ilyen elv alapján felépített adatbázisra támaszkodhatunk.⁵

Az 1887 és 1906 között megválasztott képviselők fluktuációja

Az öt rendes választás alatt a 413 kerületben 1184 képviselő jutott mandátumhoz, ők foglalták el az időközi választások nélkül rendelkezésre álló 2065 helyet.

A vizsgálatba bevont 1184 személy közül 557 (47%) csupán egyszer jutott be a képviselőházba (vö. *1. táblázat*), azonban közülük csak 248 fő szerepel egyszer az adatbázisban, hiszen az 1887 és 1906 között egyszer parlamentbe kerültek más időszakban is sikerrel politizálhattak. A képviselők 80%-a tehát többször volt sikeres. A legtöbb alkalommal Lukács László szerzett mandátumot (5 rendes és 3 időközi siker), hét esetben szerepelt győztesen Berzeviczy Albert, Hieronymi Károly és Láng Lajos.

³ Almanach 1886, Almanach 1887–1892, Almanach 1892–1897, Almanach 1897–1901. Almanach 1901–1906, Almanach 1906–1911, Almanach 1906, Almanach 1910–1915.

⁴ Lakcímjegyzék 1887–1892, Lakcímjegyzék 1892–1897, Lakcímjegyzék 1896–1901. Lakcímjegyzék 1901–1906, Lakcímjegyzék 1905–1910, Lakcímjegyzék 1906–1911, Lakcímjegyzék 1910.

⁵ Munkánk fő forrásai a Képviselőházi Napló vonatkozó kötetei mellett a fenti lábjegyzetekben szereplő sematizmusok.

Andrássy Géza, ifj. Andrássy Gyula, Bánffy Dezső, Dániel Ernő, Gulner Gyula, Károlyi Sándor, Perczel Dezső, Széll Kálmán, Tisza István és Ugron Gábor pedig hat győzelmet tudtak felmutatni.

1. táblázat. A képviselők fluktuációja

Sikeres választási szereplés	Fő	%
1	557	47,0
2	326	27,5
3	144	12,2
4	89	7,5
5	54	4,6
6	10	0,8
7	3	0,3
8	1	0,1
Összesen	1184	100,0

A képviselők fluktuációját az új képviselők arányaival is lehet szemléltetni. Újnak akkor minősítünk egy személyt, ha korábban még nem volt tagja az országgyűlésnek, tehát az ún. visszatérőket, időlegesen kiesetteket már a rutinnal rendelkezők közé soroljuk. 1887-ben a rendes választások során 125 fő (27%), 1892-ben 138 fő (33%), 1896-ban 151 fő (36,5%), 1901-ben 154 fő (37%), 1905-ben 136 fő (33%), összesen 704 fő minősült új embernek. Jól látszik, hogy a képviselők elég magas fluktuációs mutatóval rendelkeztek, bár az 1920 előtti adatok jóval alacsonyabban az 1920 utániaknál.⁶

Az új emberek megjelenését természetesen a halálozások is indokolhatták, ami magasabb folytonossági szintet eredményez, hisz az így megürült helyeken új embereknek kell megjelenni, biztosítva a képviselői kar folyamatos utánpótlását. Az elhunytak aránya jelenlegi adataink szerint 7% körüli volt. 1887 és 1892 között volt a legmagasabb az elhunytak részaránya (9%) és természetesen a rövid csonka ciklusban – 1905–1906-ban – a legalacsonyabb (2%). 1887 és 1906 között 145 kép-

⁶ Némileg más adatok szerepelnek Ilonszki Gabriella munkájában (*Ilonszki G.: Képviselők i. m. 109.*), hiszen a szerző az egész ciklust egyben szerepelteti, tehát az időközi választások adatait is egyben közli. Ez 1–2%-kal emeli meg az újak arányát.

viselő halt meg a ciklus közben. További 87 fő pedig szintén az 1887 és 1906 közötti időszakban hunyt el, de ők ekkor már nem voltak aktív képviselők. Feltételezhetjük azt is, hogy a mandátum utáni haláleset egy olyan egészségi állapotra utalhat, amely miatt a képviselő nem vállalta az újabb megmérettetést, így tehát a fluktuáció fontos okozója lehetett. Ennek hatását azonban csak 1887 és 1905 között célszerű vizsgálni, hiszen a csonka ciklus nagymértékben torzítja a számítást. Tehát az 1887 és 1905 között elméletileg 4 x 413 parlamenti hely volt megszerezhető, a 236 halott a lehetséges mandátumok 14%-át adta. Ennek alapján gondolhatunk arra, hogy a mandátumvesztések harmadánál az egészségi problémák, halálesetek játszhattak szerepet. A folytonosság tehát jelentősebb, mint ahogy az az újak arányából következne, az időszak képviselői garnitúrája stabilnak, konzolidáltnak tűnik. Ez a jelenség egyszerre értékelhető a professzionalizáció jegyeként, a szakértelem fokozódásának zálogaként, vagy az elit zártságának fő bizonyítékaként.⁷

Egy-egy választás során tehát kicserélődött a képviselők harmada. A rendes választásokon újonnan bekerültek harmada azonban nem tudott megkapaszkodni a képviselőházban, és a későbbiekben nem szerzett mandátumot.⁸ A legmagasabb értéket az 1896-ban megválasztottak esetében tapasztaltuk, ekkor 151 új ember került be a parlamentbe, akiknek 47%-a csak ebben a ciklusban szerepelt. A jelenség valószínűleg szorosan összefüggött a kormánypárt vezetőjének, Bánffy Dezsőnek személyi politikájával. A kortársak és a szakirodalom az 1896-os választást a kormány és a miniszterelnök által leginkább befolyásolt szavazásnak tartották.⁹ Az ekkor újonnan bekerültek, Bánffy hívei kevésbé tudták parlamenti helyüket stabilizálni, mint az egyéb időszak pályakezdői. Igen érdekes, hogy a kormánypárt bukását hozó 1905-ös választásnak nem volt kiugró adata (32%), sőt az elmarad az 1901-es választástól (37%), pedig 1905-ben a függetlenségek minden addigit meghaladó győzelmet

⁷ *Ilonszki G.*: Képviselők i. m.110–111.

⁸ Nem szerzett többet mandátumot az 1887-ben megválasztott új emberek közül 57 fő, az 1892-ben megválasztottak közül 45 fő, az 1896-ban megválasztottak közül 71 fő, az 1901-ben megválasztottak közül 52 fő, az 1892-ben megválasztottak közül pedig 30 fő.

⁹ A választásokról lásd: *Bertényi Iván, ifj.*: Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés. PhD-értekezés. Bp. 2005. 151–164.

arattak. A végső eredményt azonban jobban befolyásolták a pártot váltó képviselők, mint a politikai múlt nélkül bekerültek. Tehát a kormánypárt bukása elsősorban azért következett be, mert képviselőinek jelentős része átült az ellenzék soraiba, és nem pedig azért, mert nagyobb számban kerültek volna be új képviselők az ellenzéki pártcsoportokba.

Jelenleg 160 olyan új emberről tudunk, akik az 1887 és 1906 között időközi választáson kaptak mandátumot. Közülük 40 fő csak az 1905–1906-os csonka ciklusban volt képviselő. A ciklusok vége felé időközben megszerzett helyet a következő általános választások alkalmával rendszerint sikerült megtartani. Ezeket az eseteket azonban célszerű külön vizsgálni, hisz a megismételt választások közötti időbeli közelség gyakorlatilag szinte a következő ciklushoz sorolja az előzőben lebonyolított megmérettetést. A lemorzsolódó képviselők általában a ciklus elején vettek részt az időközi választáson, amire leggyakrabban a többes mandátumszerzés miatt került sor.

Időközi választások, mandátumvesztések 1887 és 1906 között

A pártpreferencia-vizsgálat előtt ki kell még térni arra a lehetőségre, amikor egy kerületben a képviselő személye nem változott a két választás között, de az illető képviselő pártot váltott. Ugyanis ha jelentős számban előfordult a pártot váltó, de kerülethez továbbra is kapcsolódó képviselő, akkor az azt jelentette, hogy a választási preferencia elsősorban személyhez és nem párthoz kapcsolódott.¹⁰

¹⁰ Jelen esetben eltekintünk a többszörös mandátumszerzés részletesebb értékelésétől (részletes és alapos elemzés a kérdésről: *Kurtán Sándor*: Az elit elitje: a hosszasan szolgáló parlamenti képviselők a Monarchia időszakában. In: *Képviselők Magyarországon I.* kötet. Szerk. Ilonszki Gabriella. Bp. 2005. 51–73.), csupán a pártpreferencia szempontjából vizsgáljuk meg a problémát. Célszerűnek tartjuk azonban megjegyezni, hogy a képviselői kar professzionalizálódása szempontjából nem tartjuk perdöntőnek a többször megválasztott képviselők parlamenten belüli arányát. Ugyanis az egyes életpályák esetében az egészségügyi és az életkori szempontok mellett egyéb, az egyéni karrierhez kapcsolódó tényezők is befolyásolhatják azt, hogy egy személy hányszor került be a parlamentbe. Hisz a mandátum megszerzése lehetővé teszi egy hosszabb szakmai, társadalmi karriert lezáró esemény is, de szolgálhatott akár ugródeszkeként, melynek segítségével a képviselő eredeti foglalkozásában tudott előnyökhöz jutni egy ciklust követően. Ennek e kérdés-

Jelen esetben az időközi és a rendes választásokra vonatkozó adatainkat egyben kezeljük. 1887 és 1905 között 5 rendes választást tartottak, az itt megszerezhető 2065 mandátum mellett még 292 időközi megmérettetésről vannak adataink. A választások számának kerületenkénti megoszlását mutatja a 2. táblázat.

2. táblázat. A választások számának kerületenkénti megoszlása

A választások száma 1887 és 1905 között	Kerületszám	Arány
5	211	51,1
6	142	34,4
7	43	10,4
8	11	2,7
9	4	1,0
10	1	0,2
14	1	0,9
	413	100

A táblázatból jól látható, hogy a kerületek közel felében legalább egyszer sor került időközi választásra, a két vagy annál több időközi választást tartó kerületek aránya azonban nem érte el a 15%-ot. A kerületek közül kiemelkedik Abrudbánya 14 választása, ennek oka egyrészt képviselőinek kinevezéseiben (Lukács László és György, Ebergényi Sándor), valamint halálában (Perczel Béni és Tisza Kálmán) rejlett. 10 választást tartottak a csacai kerületben, kilencet pedig a brassói I., a dunaszerdahelyi, a nagymartoni és a pápai kerületben. Az okok mindenhol hasonlóak voltak az abrudbányaihoz.

A képviselőházi iratanyag segítségével feltérképezhető az időközi választás oka, ugyanis a mandátum megüresedésének bejelentésekor általában közölték az üresedés indokát. Ennek alapján is kategorizálhatjuk az időközi választásokat.

nek a részletes elemzése azonban már nem feltétlenül tartozik csupán a statisztika világába, ugyanakkor azonban a problémának a bemutatására még nem tartjuk elégendőnek eddig összegyűjtött adatainkat.

Mielőtt azonban ezt megteesszük, tekintsük át, mi alapján vesztette el az országgyűlés valamely tagja a képviselőházi helyét. A hatályos törvények¹¹ szerint a mandátum megszűnhetett a képviselő önkéntes lemondása esetén, ekkor nem volt szükség indoklásra. Automatikus mandátumvesztéssel járt együtt, ha a képviselő elvesztette állampolgárságát,¹² bizonyos bűntettek – gyilkosság, rablás, gyújtogatás, lopás, orgazdaság, okirat-hamisítás, csalás, csalárd bukás, hamis tanúzás és hamis eskü – miatt elítélték,¹³ politikai jogait felfüggesztették,¹⁴ csőd vagy gondnokság alá került. A megszűnés a bírói ítélet jogerőre emelkedésével automatikusan bekövetkezett. Megüresedhetett a mandátum abban az esetben is, ha a megválasztott képviselő nem mutatta be megbízólevelét, vagy a képviselőházban nem jelent meg.¹⁵ Az 1901. évi XXIV. törvénycikk – az összeférhetetlenségi törvény – 11. paragrafusa megfosztotta mandátumától azt a képviselőt, aki anyagi ellenszolgáltatásért cserében valamilyen ügyben a kormánynál közbenjárt. A képviselői mandátum elvesztése együtt járt az újabb tagságra való képesség megszűnésével, tehát a választhatóság időleges korlátozásával.¹⁶

Összeférhetlenség esetén a képviselőnek meg kellett válnia a összeférhetetlenséget okozó állástól, vagy elveszítette mandátumát. Ezt a kérdést először részletesen az 1875. évi I. törvénycikkben, az összeférhetlenségi törvényben szabályozták.¹⁷ Az 6. § értelmében a megválasztott képviselőnek az összeférhetetlen állásról nyolc napon belül le kellett mondania, ha az igazolás után fogadott el ilyen állásajánlatot, akkor pe-

¹¹ A képviselői mandátumra vonatkozó törvények: 1874. évi XXXIII. tc. Az 1848. V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről, 1875. évi I. tc. Az összeférhetlenségről, 1895. évi X. tc. Az összeférhetlenségről szóló 1875. évi I. törvénycikk 4. §-ának kiegészítéséről, 1901. évi XXIV. tc. Az összeférhetlenségről. Magyar törvénytár.

¹² 1879. évi L. tc. 15. §. Magyar törvénytár.

¹³ 1901. évi XXIV tc. 12. §. Magyar törvénytár.

¹⁴ 1878: V. tc. 59. §. Magyar törvénytár.

¹⁵ *Polner Ödön*: Tanulmányok a magyar parlamenti jog történetéből. Bp. 1902. 93–95.

¹⁶ *Polner Ö.*: Tanulmányok i. m. 99.

¹⁷ A törvénycikk előzményeiről és tartalmáról lásd: *Zeller Árpád*: Az országgyűlési képviselők összeférhetlenségéről. Bp. 1930. 4–70.

dig a mandátumát kellett 48 órán belül visszaadnia.¹⁸ Az összeférhetetlen állásokat a törvény 1., 2. és 3. §-a foglalta össze. Alapszabályként alkalmazták, hogy az „Országgyűlési képviselő nem viselhet olyan hivatal, nem foglalhat el olyan állást, mely a korona kijelölésétől vagy a korona, a kormány, a kormányközegek kinevezésétől függ és fizetéssel vagy díjjal jár”. Kivételt képeztek a miniszterek, az államtitkárok, a budapesti országos intézetek igazgatói, a fővárosi közmunkatanács elnöke vagy alelnöke, s kinevezett tagjai, a közoktatási és egészségügyi tanács tagjai, a budapesti királyi egyetem és műegyetem tanárai. Rajtuk kívül pedig az egy évnél rövidebb időre megbízott biztosok és kiküldöttek, ha a megbízásuk ideiglenes jellegű volt, és rendszeres fizetés nem járt érte.¹⁹ A 2. § a hadsereg tagjait zárta ki, valamint az állammal vállalkozói kapcsolatban állóknak, vagy ilyen cégek irányítóinak és a korona kegydíjasainak választhatóságát korlátozta. A 3. § pedig a törvényhatósági és községi tisztviselők és hivatalnokok megbízatását, a polgári iskolák tanárainak, és az elemi és felsőbb községi népiskolák tanítóinak állását tette összeférhetetlenné. Ez a kitétel azonban a tanító rendek tagjaira nem vonatkozott. A 8. § új választást írt elő abban az esetben is, ha a képviselő megválasztása után nem összeférhetetlen, de állami fizetéssel járó állásba került. Az 1895. évi X. törvénycikk már a csódeljárás alá vont képviselőt is mandátumvesztésre ítélte.²⁰ Az 1901. évi XXIV. törvénycikk egyrészt pontosította az 1875-ben felsorolt állami tisztségeket, melyek nem jelentettek automatikus összeférhetetlenséget, de tovább bővült az inkompatibilis állások köre. Ebbe a kategóriába kerültek például a diplomáciai testületek tagjai, a főrendiház tagjai és a közjegyzők. A törvény részletesen szabályozta az államhoz fűződő gazdasági kapcsolatokat, de ennek még rövid ismertetése is túlmutatna jelen tanulmányon.²¹

Az elemzett időszak időközi választásait a 3. táblázatban bemutatott kategóriákba sorolhattuk be.

¹⁸ 1875. évi I. tc. 6. és 7. §. Magyar törvénytar.

¹⁹ 1875. évi I. tc. 1. §. Magyar törvénytar.

²⁰ 1895. évi X. tc. Magyar törvénytar.

²¹ A kérdésről részletesen lásd: Zeller Á.: Összeférhetetlenségéről i. m.106–165.

3. táblázat. Az 1887 és 1906 között tartott időközi választások megoszlása

Az időközi választás oka	Esetszám	%	
Az előző képviselő lemondása	Kinevezés miatt	56	19,2
	Gazdasági érdekeltség miatt	1	0,3
	Több kerületben való megválasztás miatt ²²	19	6,5
	Indoklás nélkül	74	25,3
Megsemmisített vagy megsemmisítéssel fenyegetett választás	15	5,1	
Gondnokság alá helyezés	1	0,3	
A képviselő halála	123	42,1	
Összesen	292	100,0	

Az adatokból jól látható, hogy a leggyakoribb ok a képviselő halála volt, ezt követte az indoklás nélküli lemondás. Külön kategóriát jelentettek az 1875. évi I. tc. 8. paragrafusának következtében a kinevezés miatt tartott új választások. Ez leggyakrabban a miniszteri vagy az államtitkári megbízáshoz kapcsolódott, és a kormányalakítások időszakában volt tömeges jelenség. A nem összeférhetetlen beosztások – miniszterelnöki, miniszteri, államtitkári állások – esetében a lemondott képviselő ugyanabban a kerületben indult, és sikerrel is vette az akadályt. Az 56 kinevezés miatt lemondott képviselő közül 22 tartozott ebbe a kategóriába. Eddig csak két olyan eseményt találtunk, ami nem felel meg ennek az általános jelenségnek. Latkóczy Imre a Belügyminisztériumba történt államtitkári kinevezése – 1895. február – után lemondott a nyitrai mandátumról, csak az 1896-os ciklusban tért vissza a képviselőházba, de akkor Balassagyarmat képviselője lett.²³ Nyitrán utóda Janits Imre – a vármegye korábbi

²² A házszabály 137. §-a több kerületben való megválasztás esetén úgy rendelkezett, hogy ha a képviselő 8 napon belül nem nyilatkozott arról, melyik kerület mandátumát fogadja el, akkor az összeférhetlenségi bizottság annak a kerületnek a képviselőjének mondta ki, ahol a választást korábban tartották. Ha a választásokat egy nap tartották, sorshúzással kellett (volna) eldönteni, mely mandátum tekinthető üresnek. A képviselőház házszabályai. Bp. 1899. 104–105.; Zeller Á.: Összeférhetlenségéről i. m. 327–328.

²³ A nyitrai kerületben 1895. március 20-án tartottak először időközi választást a lemondott államtitkár és a néppárti gr. Zichy János között. A választás azonban igen furcsán alakult, ugyanis bár Zichy lemondott a jelöltségről, mégis 4 különböző Zichy János grófot jelöltek képviselőnek a választás napján. A megmérettetést

főjegyzője – lett, a képviselő személyének változása nem járt együtt pártváltással, ugyanis Janits szintén szabadelvű politikusnak számított.²⁴ Szapáry Gyula Törökszentmiklós képviselője volt, amikor 1889. április 9-én földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteri megbízatást kapott. A kötelező lemondás után azonban nem törökszentmiklósi, hanem újbányai képviselőként tért vissza a házba.²⁵ (Újbánya mandátuma Kazy János képviselő Bars megyei főispánna való kinevezése miatt ürült meg.²⁶) A törökszentmiklósi helyet viszont 1889. május 9-én a függetlenségi Herman Ottó szerezte meg.²⁷ A siker azonban csak átmenetinek bizonyult, ugyanis az 1892-es rendes választás győztese, Magyar-Kossa Géza megyei emberként, fősolgabíróként visszavette a kerületet a szabadelvűeknek.²⁸

Mint az előzőekben láthattuk, az összeférhetlenségi szabályok gyakorlatilag kötelező jellegű lemondást írtak elő abban az esetben, ha a képviselő a mandátummal összeegyeztethetetlen álláshoz jutott. Az egyéni karrierek szempontjából különösen nagy lehetett az ilyen megbízatások jelentősége, amelyek érdekében még a képviselőház elhagyása is felvállalható volt. Jelenleg 34 ilyen típusú kinevezést kapott képviselőről vannak információink. A csoportból legtöbbször főispáni megbízatásra cserélték a parlamenti helyet. A 18 főispánna kinevezett képviselő életútjának részletes elemzésére ugyan nincs lehetőségünk, de fontosnak tartjuk, hogy utaljunk arra

a Napló szerint 1500 katona biztosította. A választáson végül Latkóczy győzött a négy részre oszló Zichy névváriációra leadott csoportokkal szemben. Latkóczy a botrány miatt lemondott a megszerzett mandátumról. Az eset hatalmas vitát váltott ki a képviselőházban. Latkóczy Imre megbízólevelének és a képviselőségről való lemondásának bemutatása. Nyitrai választás. 452. ülés. 1895. március 26. Képviselőházi Napló 1896. XXIV. 58–81.; 320. ülés 1898. szeptember 6. Képviselőházi Napló 1896. XVII. 15.

²⁴ Janits Imre megbízólevelének bemutatása. 467. ülés 1895. április 29. Képviselőházi Napló 1892. XXV. 146.; Almanach 1897–1901. 261.

²⁵ Elnöki jelentés gr. Szapáry Gyula kereskedelmi miniszternek képviselői állásáról leköszönése tárgyában. 226. ülés 1889. április 13. Képviselőházi Napló 1887. XI. 57.; Szapáry Gyula megválasztásáról. 352. ülés 1890. április 16. Képviselőházi Napló 1887. XVII. 309.

²⁶ Minisztertanácsi Ülések Napirendi pontjai 1867–1944. MOL K 27 (A továbbiakban: MOL K 27) 1889.04.28. (8. ülés) 2.

²⁷ Herman Ottó előzetes igazolása. 242. ülés 1889. május 14. Képviselőházi Napló 1887. XI. 347.

²⁸ Almanach 1892–1897. 270.

a tényre, hogy a mandátumuk megszerzése előtt a főispánná kinevezettek gazdálkodók, vármegyei középvezetők – főszolgabírók, jegyzők – voltak. Úgy tűnik, hogy számukra komoly karrierlehetőséget teremtett a budapesti politikusi „kaland”. A későbbiekben érdemes lehet részletesen megvizsgálnunk ennek a csoportnak a családi és birtokviszonyait, valamint hivatali előéletét, hiszen itt egy olyan csoportot sejtünk, mely számára nem a pálya vége, hanem fontos, de talán csak időleges szakasza volt a képviselői szerepvállalás. Ez pedig a hivatali emelkedést jelentősen meggyorsíthatta. A kérdés elemzése egyéni életpályák részletes feltárását igényli.²⁹

Két képviselő az alispáni megbízatás miatt mondott le. Dózsa Endre, a kolozsi tekei kerület képviselője 1901 júniusában Kolozs alispánja lett.³⁰ Dózsa csak 1896-ban lett tagja a háznak, azt megelőzően a vármegye főszolgabírója volt. Dózsa alispáni állását 1918 végéig viselte.³¹ Mara László pedig 1896 és 1899 között három évet se töltött ki a ciklusból, mikor visszatért Hunyad megyébe, ahol a budapesti szereplés előtt főszolgabíró volt.³² Ezt követően 1905-ig alispánja volt a vármegyének, majd 1905 és 1906 júniusa között főispáni kinevezést kapott.³³ 1910 februárjában újra megbízták a vármegye irányításával, mely tisztségét 1917 júniusáig, Tisza István lemondásáig viselte.³⁴

Két képviselő jelentős egyházi karriert futott be lemondása után. Firczák Gyula többek között az ungvári papnevelő intézet rektora volt 1876-tól, majd 1887-ben a nagybereznai kerület szabadelvű képviselője lett. 1891-ben a munkácsi görög katolikus egyházmegye püspökének nevezték

²⁹ A kérdésről lásd: *Pál Judit*: Erdélyi főispánok a Tisza-éra végén (1890–91) I–II. Korunk, 2009. március, április.

³⁰ Dózsa Endre lemondása a képviselői állásról. 715. ülés. 1901. június 14. Képviselőházi Napló 1896. XXXVI. 174.

³¹ Almanach 1897–1901. 224. Magyarország tisztí cím- és névtára (a továbbiakban: Tisztí címtár) 37. évfolyam, 1918. 377.

³² Almanach 1897–1901. 296–297, Mara László lemondása a képviselőségről. 476. ülés. 1899. július 12. Képviselőházi Napló 1896. XXIII. 302.

³³ MOL K 27 (1907.02.20.) 18R/21. Mara László Hunyad-vármegye volt főispánja nyugdíjának megállapítása (BM).

³⁴ MOL K 27 (1910.02.25.) 82R/85. Javaslat főispáni kinevezésekre (BM); MOL K 27 (1917.07.27.) 5R/107. Javaslat br. Bánffy Kázmér Alsó-Fehér megyei főispánnak a Mara László lemondása által megüresedett Hunyad vármegye főispáni teendőivel való ideiglenes megbízására (BM).

ki, mely címet 1912. július 1-jén bekövetkezett haláláig viselte.³⁵ Goldis János József hasonló egyházi karriert futott be, csak az ortodox egyházon belül. Goldis a nagyváradi görögkeleti román szentszék püspöki helynöke volt, mielőtt 1896-ban Magyarcséke szabadelvű képviselőjévé választották. 1899. július elején azonban lemondott mandátumáról, mert az aradi püspökség élére került. 1899-es beiktatásán Tisza István is részt vett.³⁶

Az itt felsorolt példák ugyan nem helyettesítik a reprezentatív elemzést, de utalnak arra, hogy a képviselői mandátumot a szakmai, hivatali karrier meggyorsítására, jelentős pozíció megszerzésére is fel lehetett használni.

Jelentős volt a száma a megsemmisített választásoknak, valamint az olyan eseteknek, mikor a képviselő a mentelmi bizottság döntése miatt lemondásra kényszerült. A 15 ilyen ügyből négy történetet emelünk ki.

Sajátos eseménysorozat kapcsolódott Győrffy Gyula nevéhez, aki lemondással, majd újraválasztatással akarta elérni az ellene megindult eljárás elejtését. Csíkszentmárton képviselőjét ugyanis korrupcióval vádolták, s miután az ügy komolyra fordult, Győrffy lemondott, amit 1903. február 11-én jelentettek be az országgyűlésben. A főügyészség azonban már március 9-én kelt felterjesztésében kérte az országgyűlést, hogy becsületsértési ügy miatt adja ki az időközben – március 2-án – újra megválasztott képviselőt. A mentelmi bizottság március 27-én Győrffy mentelmi jogának a felfüggesztésére tett javaslatot.³⁷ A folytatódó ügyben Győrffy azal védekezett, hogy az összeférhetlenségi bizottság a lemondása miatt egyszer már megszüntette az ellene folyó eljárást. Az újabb megválasztása után folytatódó ügyet pedig a mentelmi jog megsértéseként értelmezte. A bizottság a képviselő érvei ellenére a mentelmi jog felfüggesztésére tett javaslatot.³⁸ A hosszan húzódó ügy végére 1904. augusztus 11-én tett pontot

³⁵ Almanach 1887–1892. 206., Firczak Gyula képviselői állásról leköszönő levelének bemutatása. 525. ülés. 1891. július 8. Képviselőházi Napló 1887. XXV. 328.

³⁶ Tiszti címtár 14. évfolyam, 1895. 510.; Almanach 1897–1901. 243–244.; Goldis József lemondása a képviselőségről. 476. ülés. 1899. július 12. Képviselőházi Napló 1896. XXIII. 302.; *Bethlen Pál*: Mit tett Tisza István Erdélyért? Bp. 1940. 7.

³⁷ A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, becsületsértés vétsége miatt feljelentett Győrffy Gyula orsz. képviselő mentelmi ügyében. 365. szám. Képviselőházi Irományok 1901. XXVI. 196.

³⁸ A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, Győrffy Gyula orsz. képviselő mentelmi bejelentése ügyében. 386. szám. Képviselőházi Irományok 1901. XXVI. 337.

az országgyűlés, amikor a ház elfogadta a mentelmi jog felfüggesztését.³⁹ Győrffy, betegségére hivatkozva, október 21-én háromhavi szabadságot kért,⁴⁰ ezt követően azonban már csak a távol lévő képviselők között szerepelt a neve a képviselőház naplóiban. Az ügy pedig a felforrósodó belpolitikai viszonyok között lekerült a napirendről.⁴¹

Sima Ferenc, Csongrád megyei ellenzéki politikus 1897-ben időközi választáson szerezte meg a szentesi mandátumot az Ugron-csoportnak. 1899. december 16-án azonban botrányos csőd, sikkasztási és váltóhamisítási vád miatt el is veszítette azt.⁴² Sima ezt követően az Egyesült Államokba emigrált, ahol 1904. június 1-jén meghalt.

Botrányos események történtek az 1901-es ciklus során a dési kerületben. Először Teleki Domokos szabadelvű képviselő megválasztását semmisítette meg a kúria 1902. január elején. Telekit tiltott korteskedéssel vádolták: „gróf Teleki Domokos maga is töltögette az italokat, és hogy akkor ott nagy mennyiségű és különféle ital és étel osztatott szét a választók között és ezek részéről elfogyasztott”.⁴³ A választást az 1899. évi XV. törvénycikk alapján semmisítették meg. Majd ugyanez lett a sorsa az 1901-es ellenjelöltnek, Dániel Tibornak is, aki 1902. február 13-án ugyan győzelmet aratott, de április 28-án az ő mandátumát is megsemmisítették. A május 16-án megismételt választás során újra sikerült Dánielnek nyernie.⁴⁴

³⁹ Győrffy Gyula mentelmi ügyének tárgyalása. 487. ülés. 1904. augusztus 11. Képviselőházi Napló 1901. XXVIII. 393–395.

⁴⁰ Győrffy Gyula szabadságkérő levelének bemutatása. 498. ülés. 1904. október 21. Képviselőházi Napló 1901. XXIX. 193.

⁴¹ Cieger A.: A politikai korrupció i. m. 126.

⁴² Az összeférhetetlenségi bizottság bejelentése Sima Ferenc csődügy miatti összeférhetetlenségéről. 508. ülés. 1899. december 16. Képviselőházi Napló 1896. XXV. 245.; A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, sikkasztás büntetével vádolt Sima Ferenc országgyűlési képviselő úr mentelmi ügyében. 745. szám. Képviselőházi Irományok 1896. XXVI. 325.

⁴³ Az állandó igazolóbizottság jelentése, a kir. Curia ítéletével érvénytelennek ki-mondott deési képviselőválasztás alkalmából a választókerület követküldési jogá-nak felfüggesztése iránt felmerült kérdés tárgyában. 90. szám. 2. számú melléklet. Képviselőházi Irományok 1901. II. 438–443.

⁴⁴ Az igazolási állandó bizottság jelentésének benyújtása b. Dániel Tibor képviselő megbízólevele tárgyában. 58. ülés. 1902. 02. 25. Képviselőházi Napló 1901. III. 124., Az igazolási-bizottság jelentésének benyújtása b. Dániel Tibor képviselő

Sajátos volt a sorsa Baross Károlynak, a bodajki kerület szabadelvű képviselőjének. Az elsősorban újságírói tevékenységet folytató Baross 1901-ben került be a parlamentbe mint a szabadelvű képviselőcsoport tagja. 36 éves volt ekkor. 1903. január elején azonban egészségügyi okokra hivatkozva hivatalosan kérte távollétének engedélyezését.⁴⁵ Ezt követően folyamatosan a távol lévő képviselők között találjuk nevét. 1904. január 30-án pedig, mivel Barossot gondnokság alá helyezték, az összeférhetlenségi törvény értelmében elvesztette mandátumát.⁴⁶

Az előzőekben bemutatott példák jól érzékeltetik, hogy az egy személy által betöltött mandátumok számából, pusztán az országgyűlési szereplés hosszából az egyéni életpályák részletes elemzése nélkül nem célszerű messzemenő következtetéseket levonni.

Következő lépésként azt vizsgáljuk meg, hogy milyen gyakran ismétlődött a képviselők személye egy-egy kerületen belül. A 4. táblázatban minden választás adatait szerepeltetjük.

4. táblázat. Ismétlődő jelöltek a választókerületekben az 1887–1906 közötti választásokon

Az adott kerületben megnyert választás	A választások száma	A választások aránya (%)
1 alkalommal	805	59,1
2 alkalommal	358	26,3
3 alkalommal	137	10,1
4 alkalommal	59	4,3
5 alkalommal	34	2,5
6 alkalommal	3	0,2
Összesen	1363	100

megbízólevele tárgyában. 118. ülés. 1902. június 4. Képviselőházi Napló 1901. VII. 146.

⁴⁵ Baross Károly szabadságkérelmének bemutatása. 193. ülés. 1903. január 29. Képviselőházi Napló 1901. XI. 88.

⁴⁶ Az összeférhetlenségi állandó bizottság ítéletének bemutatása Baross Károly képviselő összeférhetlenségi ügyében. 389. ülés. 1904. január 30. Képviselőházi Napló 1901. XXII. 296.

Az adatokból jól látható, hogy a jelenség gyakorinak tekinthető. Leginkább a kétszeres ismétlődés volt megfigyelhető, ami azt jelentette, hogy a kerületben egyszer ismétlő képviselő mellett legalább három választáson más nyert. A nagyobb stabilitást mutató kategóriákba tartozó kerületek száma (233) alacsonyabb volt.

Természetesen több olyan kerület volt, melynek képviselője a teljes időszakban nem változott. 18 kerületben minden alkalommal ugyanazt a személyt választották meg⁴⁷, 37 esetben pedig csak egy választáson győzött más jelölt. E 37 kerületből tizenhatban 1905-ben történt a váltás, a kontinuitást tehát a szabadelvű párt bukása szakította meg. 5-5 alkalommal a képviselő halála vagy kinevezése, hat esetben a nem indokolt lemondása okozta a képviselőváltást. 31 kerületben szintén két képviselő váltotta egymást, de itt a mandátumok száma egyenletesebben oszlott el kettejük között. Ebben a kategóriában is 5 haláleset és öt kinevezés miatti lemondás történt. Tehát megállapítható, hogy a kerületek ötödében 20 év alatt igen stabil képviselői garnitúra állt munkában, a többsége azonban a nagyfokú fluktuáció volt jellemző.

A képviselő és a kerület szoros kapcsolatának viszonylagos gyakoriságára utaló adatok szükségessé teszik, hogy a párthovatartozás figyelembevételével részletesebb vizsgálatot végezzünk. Nevezetesen arra leszünk most tekintettel, hogy mekkora volt azoknak az aránya, akik a mandátumukat és kerületüket ugyan megtartották, de pártot váltottak. Hiszen ebben az esetben a kerület nem a párthoz, hanem a képviselő személyéhez ragaszkodott és a választók döntései nyilvánvalóan nem pártpreferenciájukból, hanem a képviselő személyéhez fűződő viszonyból következtek.

1887 és 1906 között, a rendes és időközi választásokon 2356 mandátumot szerzett képviselő közül 60 fő 77 alkalommal hajtott végre úgy pártcserét a ciklusok között, hogy az adott kerületben folytatta tovább a

⁴⁷ Báránd, Illyés Bálint; Debrecen I., Thaly Kálmán; Gyalu, Esterházy Kálmán; Karcag, Madarász Imre; Kiskunfélegyháza, Holló Lajos; Kisszeben, Hodossy Imre; Kövi, Szentiványi Árpád; Nádudvar, Papp Elek; Nagykőrös, Eötvös Károly; Nagyzolenc, Szerb György; Pancsova, Dániel Ernő; Párdány, Csávossy Béla; Pozsony II., Neiszidler Károly; Sárkeresztúr, Madarász József, id.; Sugatag, Mihályi Péter; Szekszárd, Boda Vilmos; Tovarisoa-Bácstóváros, Gromon Dezső; Újgyház, Dörr Soma; Vágújhely, Vietoris Miklós.

tevékenységét. Ilyen eset 56 kerületben fordult elő. Ezek a váltások általában egybeestek a Szabadelvű Párt bomlási és újraegyesülési folyamataival (a függetlenségi oldal pártalakulatait egységesen kezeltük).

Az 1892-es és az 1896-os ciklusokban 10-10, az 1901-esben 24, az 1905-ösben 33 ilyen esemény történt. 1892-ben a jobboldali ellenzék és a korábban kivált szászok tértek vissza a kormánypártba. 1896-ban 3-3 korábbi szabadelvű képviselő jobboldali ellenzékiként vagy függetlenként, 3 jobboldali ellenéki pedig szabadelvűként tért vissza a parlamentbe. Kemény (Engelhart) Pál a zirci kerületben függetlenségiből kormánypártivá avanszált. Nagyobb mozgás volt megfigyelhető 1901-ben, amely mögött 15 korábbi nemzeti párti képviselő kormánypártba való belépése állt. A helységnévtörvény miatt azonban 7 szász szabadelvű a kormánypártból kilépve jutott a parlamentbe. Rajtuk kívül még Beöthy Ákos, Kassa képviselője nemzeti pártiból független lett, és szintén így szerzett mandátumot Eötvös Károly is. A legnagyobb ilyen típusú átrendeződés természetesen az 1904 végi parlamenti válság után következett be. Az Apponyi-csoport 10 tagja átlépett a függetlenségekhez. Andrássy Gyula disszidensei közül 9 fő korábbi kerületében szerzett újra helyet magának. Öten függetlenek lettek (3 kormánypárti, 2 néppárti), hárman az Új Párthoz álltak (3 szabadelvű, 1 független). Öt szász képviselő azonban ekkor újra a bukott kormánypárttal kötötte össze sorsát.

Az előző áttekintés alapján kijelenthető, hogy az olyan pártváltás, mely után a képviselő eredeti kerületében sikerrel tartotta meg korábbi mandátumát, viszonylag ritkának tekinthető. 1901-ben a kormánypártot erősítette, 1905-ben pedig ugyanazt gyengítette. De ezen időszakokban sem érte el a megszerezhető mandátumok 10%-át. Tehát ez a jelenség nem tekinthető túl gyakorinak.

Úgy tapasztaltuk, hogy a kerületeken belül viszonylag gyorsan változtak a képviselők. Csupán a mandátumok 20%-ában tapasztaltunk jelentősebb személyi kontinuitást. A kérdés már csak az, hogy a viszonylag gyakori személyváltások milyen mértékben hatottak a kerületek pártviszonyaira, kimutatható-e ennek ellenére valamilyen stabilnak mondható preferenciális rendszer, amelynek függvénye lehetett a kerület személytől független választási eredménye. Erre keressük a választ a következő fejezetben.

Az 1887 és 1905 közötti választások klaszterelemzése

Tanulmányunk következő részében a 413 választókerület választási eredményeit, választói magatartását vizsgáljuk meg, 5 választás – 1887, 1892, 1896, 1901, 1905 – esetében. A vizsgálathoz a klaszterelemzés módszerét használtuk, melynek segítségével a 413 kerületet a hozzájuk tartozó öt választási év eredményei alapján közel azonos jellemzőkkel bíró csoportokba, klaszterekbe sorolhatjuk.⁴⁸

Első lépésként a választási eredmények egységesítését hajtottuk végre, hiszen a nagyszámú párt túl tarkává teszi a rendszert, amelyet így nem lehet megfelelően elemezni. A pártokat a 67-es rendszerhez való viszonyuk alapján, a dualizmus kori politikai életet meghatározó közjogi kérdésben kialakított véleményük szerint csoportosítottuk. Az így létrehozott pártcsaládok már elemezhetőek.⁴⁹ A 17, képviselői mandátumhoz jutott pártot egy ötváltozós skálán (1, 3, 5, 7, 9) helyeztük el. Az 1-es számot a kormánypárthoz, a 9-est pedig a függetlenségi ellenzékhez kapcsoltuk. A pártonkívüliek az 5-ös számot kapták, ami a két véglet közötti átmeneti helyzetet jelzi. Ez az átmenetiség természetesen nem a képviselőre vonatkozik, hiszen az életpályája korábbi, vagy későbbi szakaszán kapcsolódhatott valamelyik nagy párthoz (ez akár a választás után közvetlenül is megtörténhetett). Abból a feltevésből indultunk ki azonban, hogy a választókra volt jellemző ez az átmeneti helyzet, hiszen a jelölt függetlensége pontosan azt jelezhette számukra, hogy nem akar részt venni a magyar politikai életet alapvetően két részre osztó közjogi vitában. A kormánypártból levált ún. 67-es ellenzék pártformációit és a Katolikus Néppártot a kormánypárt és a centrum között helyeztük el (3-as érték), a demokratikus ellenzék egy mandátumát pedig a centrum és a függetlenségek között (7-es érték). A nemzetiségű és az antiszemita

⁴⁸ A klaszterelemzés egy csoportosítási eljárás, melynek segítségével a vizsgálatba bevont kerületeket hasonló jellemzőkkel bíró csoportokba, klaszterekbe sorolhatjuk. Az alkalmazott statisztikai módszerről lásd: *Falus Iván–Ollé János*: Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés. Bp. 2008. 246–261.; *Sajtos László–Mitev Ariel*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007. 283–327.

⁴⁹ Az egyszerűsítés nélkül az öt választás alatt elméletileg majd 7000 variáció van, amely a pártcsaládok alkalmazása esetén lecsökken 120 lehetőségre.

képviselők szintén a centrumba kerültek, hiszen ők sem a pártstruktúrát meghatározó közjogi kérdés alapján politizáltak.

Mivel a nagy adatszám miatt a hierarchikus klaszterelemzés módszere nem volt alkalmazható, ezért a k-means cluster eljárást használtuk fel az elemzéshez. Az előzetes vizsgálatok alapján 5 klaszteres elemzést végeztünk.⁵⁰

A teljes vizsgált időszak eredményeit felhasználva képződött klaszterek esetében kiugróan magas F értéket kaptunk az 1905-ös választás időszakára (1887: 77,917; 1892: 382,275; 1896: 254,365; 1901: 378,512; 1905: 603,627). Ez azt jelenti, hogy a legerősebb klaszterképző változó az 1905-ös év, másként fogalmazva, az 1905-ös állapot nagymértékben módosít a korábbi évek eredményei alapján képződő klasztereken, és az egyes kerületek hovatartozását alapvetően befolyásolja. A választási eredmény háttérben az 1904 végi politikai küzdelem áll. A klaszterképződés jól mutatja, hogy 1905 egy új periódus kezdete volt. Torzító hatása miatt le kell választani az elemzett időszakról és a későbbiekben az 1918-ig terjedő periódussal együtt kell elemezni. (Feltételezhetően az 1905-ös és az 1906-os választás fog önálló periódust jelenteni, míg az 1910-esnek inkább az 1905 előtti időszakokkal lesz szorosabb kapcsolata.⁵¹)

Az elemzés során képződött klasztereket mutatja az 5. táblázat.

5. táblázat. Az elemzés során keletkezett klaszterközépértékek⁵²

Választási évek	Klaszterek				
	1	2	3	4	5
1887	1	9	9	3	2
1892	5	6	9	6	1
1896	1	3	8	9	1
1901	6	1	9	8	1

⁵⁰ A tanulmány tartalmi korlátai miatt csak a legfontosabb statisztikai lépéseket mutatjuk be.

⁵¹ Ezzel kapcsolatban lásd Szabadelvű és munkapárti választási eredmények... c. fejezetet.

⁵² Vizsgálatunkat elvégeztük más sorrendbe rendezett adatokkal, az ekkor kapott klaszterek egyezést mutattak az eredetiekkel. A klaszterképződés tehát megfelelő statisztikai alapon áll.

A megismételt elemzés után az 5. klaszterben találjuk a kormánypárt bázisterületeit. A 3. klaszter foglalja magába az ellenzéki kerületeket. A másik három pedig az átmenet különböző kategóriáit adja. Az első klaszter esetében a legjelentősebb közös tulajdonság, hogy 1887-ben és 1896-ban szinte kizárólag a kormánypártiak jutottak mandátumhoz, de a másik két szavazáskor jelentős szerepet kapott az ellenzék. Volt azonban 14 kerület, ahol a kormánypárt 1901-ben is megszerezte a mandátumot. A második klaszterben a kezdeti domináns pozícióban lévő ellenzék fokozatos visszaszorulása figyelhető meg, és 1901-re kialakul a kormánypárt szinte teljes egyedurialma. A negyedik csoportban pedig a kezdeti kedvező kormánypárti pozíciók gyengülése ment végbe.

6. táblázat. Az egyes csoportok elemszáma

	1	59
	2	36
Klaszter	3	40
	4	22
	5	256
Összesen		413

A klaszterek elemszámából jól kiolvasható az időszakra jellemző szabadelvű túlsúly. Látható azonban az is, hogy a leginkább vegyes képet mutató első csoportba jelentős számú kerület tartozott (vö. 6. táblázat).

Mielőtt továbblépnénk, vissza kell térni azokra a kerületekre, ahol a képviselő személye nem változott, de az egy korábbi választáshoz képest pártot váltott. Mivel klaszterelemzésünket az 1905-ös adatok figyelmen kívül hagyásával készítettük, annak a 38 kerületnek a klaszterbesorolását kell megvizsgálni, amelyben 1887 és 1901 között váltott pártot a képviselő (vö. 7. táblázat).

A bizonytalan klaszterbe tartozó 7 fő szerepe könnyen magyarázható, hiszen a nehezen meghatározható pártpreferencia oka lehet a személyi kontinuitás. A 3-as és 4-es klaszterbe sorolt pártváltók száma minimális, nem meghatározó a klaszter egészére nézve. Az ellenzékiből kormánypártivá váltó második klaszterben a váltás mögött a személyi kontinuitás fontos, bár nem meghatározó szerepet jelentett. Az 5. kormánypárti cso-

portban találjuk a legtöbb pártváltót, ők azok a képviselők, akik a klaszter peremén helyezkednek el. Kivételem nélkül a hármas csoportba sorolt pártokhoz, a 67-es ellenzékhez tartoznak, akik ideiglenesen távolodtak el a Szabadelvű Párttól.

7. táblázat. Pártot váltó képviselők kerületeinek klaszterbesorolása

Klaszter	A klaszterbe tartozó összes kerület száma	Pártot váltó képviselőhöz tartozó kerület	
		szám	arány (%)
Változó	59	4	6,8
Kormánypártivá váló	36	7	19,4
Függetlenségi	40	1	2,5
Függetlenségivé váló	22	2	9,1
Kormánypárti	256	24	9,3
Összesen	413	38	9,0

Az elemzés végeztével tehát megállapítható, hogy a személyi kontinuitás kimutatható, de nem játszott döntő szerepet a kerületek klaszterképződésében. A választási eredmény inkább függött a jelölt párthovatartozásától, mint a személyétől. Adatainkat így fel lehet használni az egyes kerületek pártpreferenciájának bemutatására.

A kerületek klaszterbesorolása és a nemzetiségi viszonyok közötti kapcsolat

Kapott adataink alapján elkészítettük Magyarország választókerületeinek klaszterterképét (lásd 1. térkép). A térképről leolvasható, hogy a klaszterképződés nagyfokú kapcsolatot mutatott a területek etnikai jellegével. Következő lépésként ezt a jelenséget vizsgáltuk meg kissé részletesebben.

Fontos, de mindezidáig megválaszolatlan kérdés, hogy milyen kapcsolat volt a kerület etnikai karaktere és a választók etnikai hovatartozása között. Ennek a kérdésnek a tisztázásához sajnos nem rendelkezünk megfelelő adatokkal, ugyanis nem ismert a szakirodalomban olyan lista, mely a választók etnikai és egyéb demográfiai adatait kerületenként szerepelteti. Ennek hiányában egy, az 1904-es évben keletkezett választói kimutatás adatait használhatjuk fel, amely azonban nem kerületi-járási,

hanem vármegyei összesítésben áll rendelkezésünkre.⁵³ Térképen ábrázoltuk a magyar nemzetiségű választóknak a vármegyék összlakosságán belüli arányát (lásd 2. térkép). Az 1910-es népszámlálási statisztika segítségével meghatároztuk, hogy milyen kapcsolat volt a vármegyék etnikai szerkezete és a választók nemzetiségi összetétele között⁵⁴ (lásd 3. térkép). 41 megye esetében az eltérés kisebb volt, mint 5%. 7 megye és Fiume 5 és 10% közötti, 4 megye 10 és 20% közötti, 3 megye 20 és 30% közötti, 1 megye 30 és 40% közötti magyar, 7 vármegye pedig 5 és 10% közötti nemzetiségi felülreprezentáltságot mutat. Az egyezés tehát nagyfokúnak mondható. A nemzetiségi területek választói összetétele szignifikáns kapcsolatban volt a megyék etnikai karakterével. Igen jelentős kivétel volt Erdély, ahol Kolozs, Maros-Torda és Torda-Aranyos esetében a megye magyar választói többséggel bírt, míg a lakosság többségét a román nemzetiség adta. A térképszerkesztés utolsó lépéseként elhelyeztük a választókerületek klasztertérképén a többségében magyarlakta területek határát az 1910-es népszámlálási statisztika járási, rendezett tanácsú városi és törvényhatósági joggal felruházott városi adatai alapján (lásd 1. térkép). Az etnikai szerkezet, amely, mint fentebb láttuk, nagyrészt egyezik a választók etnikai összetételével, alapvető befolyásoló tényezőként szerepel a választási eredmények tekintetében.⁵⁵

⁵³ Számításainkat a Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám Az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek és a választójogosultsággal bíró egyének száma alakulása a fennálló törvényes rendelkezések mellett törvényhatóságunkint, a népesség számával egybevetve. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 210–211. és Az 1904. évi márczius hó 15-iki statisztikai felvétel alkalmával összeírt választók száma a 24 évnél fiatalabb és idősebb, továbbá az írni és olvasni tudó és nem tudó s a magyar anyanyelvű és nem magyar anyanyelvű választók számának külön feltüntetésével. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 218–219. táblázatok adatai alapján készítettük.

⁵⁴ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. köt. Bp. 1913. (A továbbiakban: Népszámlálás 1910.) I. rész.

⁵⁵ A tanulmány első megjelenésekor még csupán az ország etnikai térképe alapján becsültük meg a kerületek nemzetiségi karakterét. Időközben azonban a fejlettebb térinformatikai eszközök kihasználásával pontosabb becsléseket készítettünk (lásd Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására c. fejezet), így az adatok az első közléshez képest kissé módosultak. A nyelvhatáron fekvő kerület helyett bevezettük az átmeneti

A 8. táblázat az egyes klaszterek magyar–nem magyar megoszlását mutatja.

8. táblázat. Az egyes klaszterek magyar–nem magyar megoszlása

Klasztertípus	Összesen	Magyar		Átmeneti		Nemzetiségi		Összesen
		db	%	db	%	db	%	
Kormánypárti	256	74	28,9	6	2,3	176	68,8	62,0
Ellenzékből kormánypártivá váló	36	32	88,9	2	5,6	2	5,6	8,7
Váltakozó	59	45	76,3	4	6,8	10	16,9	14,3
Kormánypártból függetlenségivé váló	22	21	95,5	–	–	1	4,5	5,3
Függetlenségi ellenzéki	40	38	95,0	1	2,5	1	2,5	9,7
Összesen	413	210	50,8	13	3,1	190	46,0	

Választókerületek pártpreferenciája és a kerület nemzetiségi karaktere közötti kapcsolat az 1887 és az 1905 közötti választási eredmények figyelembevételével

Becslésünk szerint a kerületek 50,8%-a minősült magyarnak, 46%-a nemzetiséginek, és 3,1% pontos hovatartozását nem lehet megállapítani (a választókerületi magyar lakosságának aránya 45 és 55% közé esett). Jól látható, hogy több esetben igen szoros kapcsolat mutatható ki a két tényező között: a nemzetiségi kerületek 92,6%-a kormánypárti, a függetlenségi kerületek 95%-a magyar. A preferenciát váltók között is igen magas a magyar kerületek aránya: a kormánypártból függetlenségivé válók 95,5%-a, az ellenzékiből kormánypártivá válók 88,9%-a és a változó pártpreferenciájúak 76,3%-a magyar. Összességében elmondható, hogy a nemzetiségi kerületek stabilan támogatták a kormányoldalt, a függetlenségi kerületek és a változó identitásúak a magyar területre voltak jellemzőek. A kormánypártnak azonban nem elhanyagolható magyar bázisa volt. A magyar kerületek 35,2%-a volt következetesen kormánypárti és 15,2% vált ellenzékiből kormánypártivá. A függetlenségek csak a ma-

katóriát, ahol a magyar etnikum aránya a becsült 45 és 55% között található, tehát feltételezhető, hogy becslésünk itt nem hibamentes. A becslés módszertanát lásd ugyanott.

gyar kerületek 18,1%-át bírták stabilan, és 10,0%-ban sikerült visszaszorítaniuk a kormányoldalt.

A pártok választási eredményei és a nemzetiségi viszonyok közötti kapcsolat

Utolsó lépésként az 1887 és 1905 közötti 1756 rendes és időközi választás eredményeinek megoszlását mutatjuk be pártonként és a kerület nemzetiségi típusa alapján csoportosítva. Ebben az esetben azonban már nem voltunk tekintettel a klaszterelemzéshez szükséges pártcsoportokra (vö. 9. táblázat).

9. táblázat. A parlamenti pártok választási eredményeinek száma az 1887 és az 1905 közötti rendes és időközi választásokon

	Magyar		Nemzetiségi		Átmeneti		Összesen db	Összes %-a
	db	%	db	%	db	%		
Antiszemita Párt	11	84,62	2	15,38	–	–	13	0,79
Demokrata Párt	1	100,00	–	–	–	–	1	0,06
Független	14	50,00	15	53,57	–	–	28	1,69
Függetlenségi pártok	320	90,65	19	5,38	14	3,97	353	21,32
Ismeretlen	18	43,90	23	56,10	–	–	41	2,48
Katolikus Néppárt	30	66,67	15	33,33	–	–	45	2,72
Mérsékelt Ellenzék	25	55,56	19	42,22	1	2,22	45	2,72
Nemzeti Párt	63	62,38	37	36,63	1	0,99	101	6,10
Nemzetiségi pártok	–	–	28	100,00	–	–	28	1,69
Szabadelvű Párt	408	37,12	650	59,14	41	3,73	1099	66,36
Újpárt	1	100,00	–	–	–	–	1	0,06
Összesen	891	53,80	808	48,79	57	3,44	1656	100,00

Az előző fejezetben bemutatott megoszlással párhuzamos eredményeket kapunk abban az esetben is, ha a pártcsaládok helyett az egyes konkrét politikai csoportok eloszlását vizsgáljuk. Jól látható, hogy a

kormánypárt legbiztosabb bázisai a nemzetiségi kerületek voltak (808 alkalomból 650-ben – 80% – a szabadelvűek győztek), a magyar kerületekben a lehetséges mandátumok 45,71%-át szerezték meg. A függetlenségi ideológia hívei egyedül a magyar kerületekben közelítették meg a kormánypárt eredményességét (36%), de a 13, nemzetiségiek által lakott kerülethez 19 mandátumuk kötődött, a lehetséges nemzetiségi kerületi mandátumok 2,3%-a, ami igen szerény eredményességet mutat.⁵⁶ A 67-es ellenzéki pártok kerületeiknek 40%-át szerezték nemzetiségi területeken, a kormánypárttal ők is elsősorban a magyar vidékeken tudtak versenyre kelni. A független mandátumok eloszlását nem befolyásolta a nemzetiségi állapot, itt elsősorban a képviselő személye számított. Az antiszemita képviselők elsősorban magyar területeken szerepeltek sikerrel. A nemzetiségi pártok pedig természetesen a nemzetiségi kerületekhez kapcsolódtak, de szerepük a periódusban igen csekély.

A térképünkön jól látható, hogy a függetlenségek elsősorban az alföldi kerületekben és a Dél-Dunántúlon értek el komoly sikereket, a Nyugat-Dunántúl pedig a kormánypárt bázisát jelentette. A későbbi kutatások során célunk lesz, hogy faktorelemzés segítségével meghatározzuk azokat a változókat, melyek statisztikai alapon magyarázhatják ezt a jelenséget. Ez a vizsgálat azonban már túlfeszíti a jelen kötet és az adatgyűjtés által biztosított elemzési kereteket.

⁵⁶ 1887 és 1892 között 4, 1892 és 1896 között 4, 1896 és 1901 között 3, 1901 és 1905 között pedig 8 ilyen kerületben értek el sikert. Német-magyar területnek számított becslésünk szerint Pécsvárad, Szentgotthárd, Dárda és Újvidék, szlovák többségűnek Békéscsaba és Rimaszombat kerülete, romának Zilah, Torda, Diósd, Tenke és Belényes, ruténnek Técső és a Felvidék-Vereckei kerület.

SZABADELVŰ ÉS MUNKAPÁRTI VÁLASZTÁSI EREDMÉNYEK ÉS KÉPVISELŐK 1901 ÉS 1910 KÖZÖTT

Tanulmányunk első felében a Tisza István első miniszterelnöki fellépését követő választások szabadelvű és munkapárti eredményeit vizsgáljuk meg, áttekintjük az 1901–1905-ös ciklus időközi választásait, valamint az 1905-ös, 1906-os és az 1910-es rendes választásokat. A tanulmány második részében pedig arra keressük a választ, hogy milyen személyi kapcsolat volt az 1906 előtti szabadelvű párti és az 1910-es nemzeti munkapárti képviselőcsoport között.¹

Az 1901-es választás során ugyan a Szabadelvű Párt csak a megszerzett szavazatok számát tekintve tudta túlszárnyalni az 1896-os választási győzelmét – adatbázisunk szerint 1896-ban 290, addig 1901-ben 277 mandátumot sikerült szereznie –, de továbbra is stabil, 66,6%-os többség-

¹ Eredményeink a folyamatosan fejlesztett Access-adatbázisunkra épülnek, melynek létrehozásával saját kutatásaink támogatása mellett a szakirodalom eddigi eredményeit összefoglaló, valamint statisztikai és mikrotörténeti elemzések alapjául is szolgáló eszközt szándékoztunk kialakítani. Emellett a térinformatika lehetőségeit kihasználva a politikátörténeti folyamatok dinamikus megjelenítésére alkalmas térképrendszert is fejlesztünk. A statisztikai adatfeldolgozáshoz a PSPP, a digitális térképek készítéséhez pedig a Quantum GIS térinformatikai programot használtuk fel. Az adatbázis, és ezáltal a tanulmány legfontosabb forrásai: az ún. Sturm-féle országgyűlési almanach kötetei (1886–1910), Tassy Károly sematizmusának kötetei (1898–1906), alapvető genealógiai munkák (pl.: Nagy I.: Magyarország családai i. m.; Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m.; Gudenus J. J.: A magyarországi főnemesség i. m.; Gudenus J. J.: Örmény i. m.), Tiszti címtár 1873–1944, valamint az általános lexikonok és életrajzgyűjtemények.

gel rendelkezett a parlamentben.² A magyar politikai életet 30 éven át uraló Szabadelvű Párt dominanciája 1905-ben megtört. Elemzésünk első lépéseként azt vizsgáljuk meg, hogy milyen tendencia volt megfigyelhető az 1901-es ciklus időközi választásai során, tehát előrejelezhető volt-e ez az 1905-ös földcsuszamlás, vagy csupán az 1904. november-decemberi események, Tisza István miniszterelnök erélyes fellépése teremtett alapvetően új helyzetet. A kérdés vizsgálata során figyelembe vesszük azt is, hogy a kerületeknek milyen pártállású volt az előző képviselője, valamint maga a kerület milyen pártpreferenciával bírt. Ezen utóbbi szempont egy korábbi munkánk alapján válik vizsgálhatóvá, melyben a választókerületeket az 1887 és 1901 közötti választási eredmények alapján, a klaszterelemzés módszerével öt csoportba – kormánypárti, kormánypártivá váló, váltakozó, függetlenségivé váló, függetlenségi – soroltuk.³

Az 1901–1905-ös ciklus alatt 69 időközi választásról rendelkezünk adatokkal. 24 esetben a képviselő halála volt az oka az új választásnak, három kerületben olyan jelölt nyert, aki máshol is mandátumot szerzett, 13 fő kinevezése miatt mondott le, 19 esetben pedig nem indokolták a lemondást. Korodi Lajos brassói képviselő feltételezhetően az ellene indult izgatási eljárás miatt távozott a parlamentből.⁴ Három szabadelvű képviselő összeférhetetlenség miatt veszítette el mandátumát: Baross Károlyt, Bodajk képviselőjét gondnokság alá helyezték,⁵ a Kézdivásárhelyt

² Némileg más adatok szerepelnek például: *Dolmányos I.*: A magyar parlamenti ellenzék i. m. 129.; *Bérenger, Jean–Kecskeméti Károly*: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918. Bp. 2008. 424.; megegyezők: *Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László*: Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998. Bp. 1998. 76., 82., Statisztikai évkönyv XII. 1905. 434–435. közölték először a kérdéses választások eredményeit, mely szerint 1896-ban 290, 1901-ben pedig 277 kerületben győzedelmeskedett a szabadelvű jelölt.

³ Lásd: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. c. fejezet vonatkozó részei.

⁴ A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése, kétrendbeli izgatás vétsége miatt jogerősen elítélt Korodi Lajos orsz. képviselő mentelmi ügyében. 452. szám. Képviselőházi Irományok 1901. XXX. 266.; Korodi Lajos képviselő lemondásának bejelentése. 390. ülés. 1904. március 1. Képviselőházi Napló 1901. XXII. 316.

⁵ Az összeférhetetlenségi állandó bizottság ítéletének bemutatása Baross Károly képviselő összeférhetlenségi ügyében. 389. ülés. 1904. január 30. Képviselőházi Napló 1901. XXII. 296.

képviselő Benke Gyula összeférhetetlenségének pontos oka ismeretlen,⁶ a lemondás után rövidesen megválasztott Győrffy Gyula, csíkszentmártoni képviselő pedig az ellene indult korrupciós vád és párbajvétség miatt kényszerült egy időre távozni a parlamentből.⁷ Hat esetben választási visszaélések miatt semmisítették meg az eredményt. A dési kerületben a szabadelvű gróf Teleki Domokos,⁸ majd a szabadelvű Dániel Tibor,⁹ a galgóciban az ismeretlen pártállású Gagern Miksa, a siklósiban a Jusztpárti Egry Dezső,¹⁰ a szalkaiban a szabadelvű Jakabffy István,¹¹ Tápén pedig a szintén szabadelvű Enyedi Lukács mandátumát érvénytelenítették.¹² A csongrádi kerületben pedig Baross János szabadelvű képviselő választási visszaélését oly súlyosnak értékelték, hogy a Kúria ítélete alapján nemcsak a mandátumától fosztották meg a képviselőt, hanem az 1904. november 14-ei ülésen a kerület képviselőküldési jogát is felfüggesztették.¹³ Beóthy Ákos kassai, Lupa Péter szentendrei és Neményi

⁶ Benke Gyula levelének bemutatása, melyben képviselői megbízatásáról lemond. 79. ülés. 1902. március 22. Képviselőházi Napló 1901. V. 27.

⁷ Győrffy Gyula lemondólevelének bemutatása. 203. ülés. 1903. február 11. Képviselőházi Napló 1901. XI. 320.; *Cieger A.*: A politikai korrupció i. m. 125–126.

⁸ Az állandó igazolóbizottság jelentése, a kir. Curia ítéletével érvénytelennek kimondott dési képviselőválasztás alkalmából a választókerület követküldési jogának felfüggesztése iránt felmerült kérdés tárgyában. 90. szám. 2 számú melléklet. Képviselőházi Irományok 1901. II. 438–443.

⁹ Az igazolási állandó bizottság jelentésének benyújtása b. Dániel Tibor képviselő megbízólevele tárgyában. 58. ülés. 1902. 02. 25. Képviselőházi Napló 1901. III. 124., Az igazolási-bizottság jelentésének benyújtása b. Dániel Tibor képviselő megbízólevele tárgyában. 118. ülés. 1902. június 4. Képviselőházi Napló 1901. VII. 146.

¹⁰ A harmadik bírálóbizottság jelentésének benyújtása Egri Dezső képviselői megbízólevele tárgyában. 113. ülés. 1902. május 13. Képviselőházi Napló 1901. VII. 24.

¹¹ Jakabffy István, akinek megtámadták választását, még a kúriai ítélet előtt lemondott mandátumáról. Jakabffy István lemondólevelének bemutatása. 128. ülés. 1902. október 8. Képviselőházi Napló 1901. VIII. 17.; A gazdasági bizottság jelentése, Konkoly-Thege Sándor orsz. képviselő tiszteletdíjainak utalványozása iránt beadott kérvénye tárgyában. 479. szám. Képviselőházi Irományok 1901. XXX. 360.

¹² A kir. Curia átiratának bemutatása Enyedi Lukács választásának megsemmisítése tárgyában. 117. ülés. 1902. május 17. Képviselőházi Napló 1901. VII. 137.

¹³ Boda Vilmos felszólalása a csongrádi választás ügyében. 147. ülés. 1902. november 14. Képviselőházi Napló 1901. VIII. 400–402.; *Cieger A.*: A politikai korrupció i. m. 25–26.

Ambrus szilágycsehi képviselő 1904 decemberében halt meg, ezért ezekben a kerületekben már nem tartottak időközi választásokat.

A 69 esetből 15 alkalommal került sor pártváltásra. Két kerületben három alkalommal a kormánypárt diadalmaskodott. Az ellenzéki Gyómat előbb Győry Elek, majd annak halála után Hentaller Lajos szerezte meg. Az utolsó ilyen típusú győzelemre a szintén ellenzéki galántai kerületben került sor 1903 márciusában, mikor gróf Eszterházy Mihály aratott sikert. Kormánypártinak minősülő kerületet Tisza fellépése előtt csak a néppárt szerzett meg, a galgóciban Meszlény Pál (1902. január 18.), a zsámbokrétiben pedig előbb Major Ferenc (1902. február 13.), majd Kaas Ivor (1903. január 30.) győzött. 1904. november elején azonban Sümegi Vilmosnak sikerült elhódítania a kormánypárttól a gyergyószentmiklósi kerületet. A függetlenségi ellenzék két csoportja további hét esetben tudott mandátumot szerezni a kormánypárttól, de ezek a mandátumok mind a változó vagy a korábban ellenzéki kerületekhez kapcsolódtak. Csupán érdekes színfoltot jelentett Vlad Aurél 1903. júniusi dobrai győzelme, melyet a szabadelvű Lázár Pál halála miatt megtartott választásokon aratott.

Ezen rövid áttekintés alapján megállapíthatjuk, hogy az 1904 novemberére előtt lezajlott időközi választások nem utaltak arra, hogy jelentős átalakulások zajlottak volna le a korábban jellemző pártpreferenciákon belül.

Az 1905-ös és az 1906-os választások és a Szabadelvű Párt

Tisza Istvánnak az ellenzékkel szembeni fellépése, valamint az 1904. novemberi és decemberi események azonban alapvetően megváltoztatták az előbb felvázolt helyzetet. Mint az köztudomású, az 1905. januári választáson megsemmisítő vereséget szenvedett a kormánypárt. Egy választás pontos eredményének meghatározása azonban még egy ilyen rövid ciklus esetén sem egyszerű feladat, ugyanis, mint azt már korábban jeleztük, a kutatás számára egyik legfontosabb forrásként szolgáló korabeli almanachok a megjelenés pillanatának viszonyait jelenítették meg, és csak a legritkább esetben utaltak arra, ha más volt a választás eredeti eredménye az adott kerületben, vagy a képviselő pártállása az induláskor. Szemléletesen mutatja ezt a szabadelvű mandátumok szá-

mának különbsége. A korabeli statisztikai kiadványban 159 mandátum szerepel,¹⁴ ha a korabeli sajtóanyagot vizsgáljuk, 156 mandátumot azonosíthatunk,¹⁵ az ún. Sturm-féle almanachban 143 található,¹⁶ Tassy Károly almanachja azonban csak 119 szabadelvű képviselőről tud.¹⁷ A probléma megoldásához a dokumentumok keletkezésének egymáshoz viszonyított időpontját szükséges csupán ismernünk. A Királyi Statisztikai Hivatal munkatársai feltételezhetően az indulás pillanatában hozzáférhető adatokkal dolgoztak, a sajtóban a választás időszakában aktuális párhovatarozás jelent meg, míg az almanachokban pedig az időközben történt pártváltásokat visszavetítették a választás időpontjára. Tassy Károly almanachja 1905 júniusa után született, ugyanis az utolsó benne szereplő és biztos dátumhoz köthető esemény Hoitsy Pálnak a pápai időközi választáson történt függetlenségi mandátumszerzése, melyet 1905. június 21-én igazolt a képviselőház.¹⁸ Ugyanezen a napon jelentették be Perczel Dezső, bonyhádi szabadelvű képviselő lemondását,¹⁹ aki helyett már Weber János Függetlenségi és 48-as képviselő szerepelt a megnevezett almanachban, de az ő „megválasztása a háznak a politikai viszonyok miatt bejelenthető nem volt”. Ugyanezt a megjegyzést kapta Hertelendy László és Lurz Károly lemondása is. Tehát a munka 1905 őszén készülhetett. A Sturm-féle almanach keletkezését tekintve korábbi. Az előszóban is jelzik a szerzők, hogy március végén zárták le a munkát. Ez megfelel a valóságnak, hiszen Rubinek Gyula, a temesi Újarad képviselőjének életrajzánál olvasható, hogy a képviselő 1905 márciusában a szabadelvűek közül kilépett, a munka tehát valóban a márciusi állapotokat tükrözi.²⁰ A képviselői életpályákon megfelelő sorrendbe rendezve a különböző

¹⁴ Statisztikai évkönyv 1905. 434.

¹⁵ A Pester Lloyd 1905. február 1-jei számának 3. és 5. oldalán közlik a megválasztott képviselők listáját.

¹⁶ Almanach 1905–1910.

¹⁷ Lakcímjegyzék 1905. 85–86.

¹⁸ Hoitsy Pál megbízólevelének bemutatása. 38. ülés. 1905. június 21. Képviselőházi Napló 1905. I. 459.

¹⁹ Az összeférhetlenségi bizottság ítéletének bemutatása Perczel Dezső összeférhetlenségi ügyében. 38. ülés. 1905. június 21. Képviselőházi Napló 1905. I. 460–461.

²⁰ Almanach 1906–1911. 374.

források adatai értékes információkat közölnek a Szabadelvű Párt bomlásának folyamatáról.²¹

Következő lépésként az 1905-ös és az 1906-os választás néhány sajátosságát mutatjuk be. Az 1901-es választáson 277 kerületben szerepelt sikeresen a Szabadelvű Párt, 1905-ben e mandátumaiból csak 133-at (48%) tudott megtartani. 81 korábbi szabadelvű kerület a függetlenségi-ekhez, 22 a disszidensekhez, 12 az Új Párthoz, 9 pedig a Katolikus Néppárthoz került. Ezenkívül két helyen győzött baloldali, nyolc kerületben nemzetiségi, tízben pedig független jelölt. Felhasznált adataink szerint 23 olyan kerületben született szabadelvű győzelem, amelyet 1901-ben nem tudtak megszerezni, így a párt 156 fővel a képviselőház 38%-át adta.

A nemzetiségi viszonyok és a választási eredmények kapcsolata

Egy korábbi munkánkban kísérletet tettünk a választókerületek nemzetiségi viszonyainak meghatározására, melyben a térinformatika segítségével hívásával az 1910-es népszámlálás járási adatait vetettük össze a választókerületek rendszerével. Ennek alapján több térképet készítettünk, melyek jelenleg még becslésen alapulnak.²² Ifj. Bertényi Iván a közelmúltban megjelent tanulmányában Torontál vármegye esetében végzett hasonló elemzést, melyben a mi kategorizálásunknak megfelelően a végeredményre jutott, a becslött adatok tehát alkalmasaknak látszanak arra, hogy további elemzésekre felhasználjuk őket.²³

²¹ Az egyéni életpályákat figyelembe véve a korabeli sajtóanyag segítségével korrigáltuk az almanachokban szereplő párthovatartozást, az így kapott adatok nagymértékben hasonlítanak az 1905-ös Statisztikai Évkönyvben szereplő, pártönként összesített létszámokhoz. A számításainkhoz ezt az adatsort használtuk fel. A választások eredményei: Szabadelvű Párt: 156, disszidensek: 24, Új Párt: 13, Katolikus Néppárt: 25, Függetlenségi és 48-as Párt: 169, nemzetiségiek: 10, Demokrata Párt: 2, baloldali pártok: 2, pártonkívüliek: 12.

²² *Pap József*: Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. In: Közép-Európai Közlemények. 2010. III. 38–45.

²³ *Ifj. Bertényi Iván*: Politikai nemzet a Bánságban. A dualizmus kori Torontál megyei országgyűlési képviselők etnikai hátteréről. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk.: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger. 2011. 359.

Ha a kerületek becsült etnikai karakterét vesszük figyelembe, akkor jól látható, hogy a szabadelvű vereség a magyar többségű kerületekben volt a legnagyobb. Az 1901-ben bírt 117 magyar többségű kerületből csupán 21 (18%), a 158 nemzetiségi többségűből pedig 112 (71%) maradt továbbra is a kormánypárt kezében. A volt kormánypárti magyar kerületek közül 64 a függetlenségekhez, 11 a disszidensekhez, 11 az Új Párthoz, 4 a Katolikus Néppárthoz, 1-1 pedig a Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párthoz és a Demokrata Párthoz került. Az 1901-ben bírt, többségében nemzetiségi lakosságú kerületek 29%-án a függetlenségek (17), a disszidensek (10), a néppártiak (5) és a nemzetiségi (8) osztoztak. A fennmaradó 6 kerület közül négy független képviselőt választott, egyben új párti, egyben pedig baloldali jelölt győzedelmeskedett. Jól érzékelhető, hogy a függetlenségi párt még ebben a helyzetben sem tudott igazán sikeres lenni a nemzetiségek által lakott területeken. Az ilyen típusú sikereinek fele a magyar és német vegyes lakosságú, vagy magyar-német többségű területekhez kapcsolódott. Más, nemzetiségek által lakott kerületek közül csupán a román többségű bihari Élesd, a szlovák többségű nógrádi Losonc, a szepesi Késmárk és Igló, valamint a jelentős románsággal bíró maros-tordai Gernyeszeg és az aradi Újszentanna került a függetlenségek kezére.

A kormánypárti vereség mértékét az 1887 és 1901 közötti időszakra vonatkozó kerületi pártpreferencia-vizsgálat eredményeinek felhasználásával tehetjük szemléletesebbé (vö. 1. táblázat).

A szabadelvű győzelmek szinte kivétel nélkül a stabil kormánypárti kerületekben születtek, de az ilyen típusú kerületek 42%-át azonban elvesztették. Egy kivétellel elvesztek azok a kerületek, melyeket 1901-re sikerült elhódítani az ellenzékétől, az ingadozó kerületek közül is csupán hetet (11%) tudtak biztosítani maguknak. A stabil kormánypárti kerületek közül becslésünk szerint 77 minősült többségi magyar lakosságúnak, melyek közül csupán 20 (26%) lett ismét szabadelvű. A 177 kormánypártinak minősülő nemzetiségi kerületből került ki a szabadelvű győzelmek többsége. Ez a 128 mandátum a kategória 72%-át adta. Jól látható tehát, hogy a kormánypárt a stabilan szabadelvű nemzetiségi kerületekbe szorult vissza, és a legnagyobb vereséget a magyar kerületekben szenvedte el.

1. táblázat. Az 1905-ös választáson győztes párt és az adott kerület 1887 és 1901 közötti pártpreferenciájának keresztábrája

		A kerület pártpreferenciája					Összesen
		Függetlenségi ellenzéki	Függetlenségivé váló	Ingadozó preferenciájú	Kormánypártivá váló	Kormánypárti	
1905-ben győztes párt	Szabadelvű Párt	0	0	7	1	148	156
	Koalíció	40	22	51	32	88	233
	Nemzetiségi pártok	0	0	0	0	10	10
	Baloldali pártok	0	0	0	2	0	2
	Független jelölt	0	0	1	1	10	12
Összesen		40	22	59	36	256	413

A pártot váltó szabadelvű képviselők szerepe az 1905-ös és az 1906-os választásokon

Fontos szempont lehetett a választások során a korábbi képviselő pártváltása. 32 olyan személyről van információnk, aki 1901-ben még szabadelvűként indult, 1905-ben pedig már más pártban szerepelt, 22 közülük ugyanabban a kerületben mérettette meg sikeresen magát. Itt találjuk azokat a hajdani nemzeti párti képviselőket, akik 1899-ben fuzionáltak a szabadelvűekkel, de Tisza miniszterelnöki kinevezése után a párhuzamos ülések terve miatt 1903. november 25-én kiléptek a kormánypártból, és az 1904. novemberi válságot követően, december 30-án Apponyi Albert vezetésével beléptek a Függetlenségi és 48-as pártba.²⁴ Természetesen ebbe a csoportba tartozik az Andrassy Gyula vezette 12, az előző ciklusban is képviselőként szereplő disszidens politikus. Rakovszky István, Csorna képviselője a Katolikus Néppárthoz, a kecskeméti első kerületet képviselő Hock János, valamint a nagyvázsonyi mandátummal rendelkező Óvári Ferenc pedig az Új Párthoz csatlakozott. Függetlenként indult Széll Kálmán Szentgotthárd, Bolgár Ferenc, Kismarton és Szüllő Géza, mint Letenye korábbi szabadelvű képviselője. A kormánypárt számára elveszett mandátumok negyedét tehát a szabadelvűekből kiváló politikusok kapták.

Mint azt már korábban említettük, 23 olyan kerület létezett még, ahol 1901-ben nem kormánypárti jelölt győzött ugyan, de 1905-ben a szabadelvűekhez került a mandátum. E kerületek közül 12 az 1901-ben külön induló, de a párthoz a ciklus során csatlakozó szász szabadelvűekhez és függetlenekhez tartozott. A lipótszentmiklósi, nagyszombati, szenicei és verbói mandátumot a Szlovák Nemzeti Párttól, a privigeit, az alsókubinit és a szentjánosit a Katolikus Néppárttól, a belényesit, a nagyváradit és a rimaszombatit a függetlenségiektől szereztek meg, az eperjesiben pedig 1901-ben Keczer Miklós függetlenként szerzett jogot az országgyűlési részvételre. E 23 kerülettel kiegészítve tehát a képviselői helyek 38%-át bírták Tisza kisebbségbe került hívei 1905-ben.

A Szabadelvű Párt már nem indult az 1906-os választáson, 1905-ben megszerzett kerületein így más pártok osztoztak, de képviselőinek egy jelentős része újra szerepet vállalt az új országgyűlésben. A 34 tovább-

²⁴ *Dolmányos I.*: A magyar parlamenti ellenzék i. m. 282., 417.

szolgáló szabadelvű közül 13 főről tudjuk, hogy már az 1905–1906-os csonka ciklusban kilépett a pártból. Kilencen a disszidensekhez, ketten a függetlenségekhez csatlakoztak, egy fő a néppárt soraiba állt, egy pedig független lett. A fennmaradó 21 fő közül 18 a disszidensekből alakult Alkotmánypártba lépett be, ketten függetlenek lettek, egy fő pedig demokrataként indult. Az utolsó ciklus továbbszolgálói tehát elsősorban az Alkotmánypártban jelentek meg. Különösen érdekes, hogy ezek a politikusok Dániel Tibor és Szmrecsányi György kivételével azonos vármegyében és azon belül is – két kivételtől eltekintve – azonos kerületben választatták meg magukat. A következő öt kerület kivételével a pártváltók nemzetiséginek minősülő területeken jelentek meg: függetlenként Sándor Pál Budapest V. kerületében és Tallián Béla a torontáli Törökkani-zsán, alkotmánypártiként Issekutz Győző a kis-küküllői Erzsébetvárosban, függetlenségiként Szentiványi Árpád a gömör és kishonti Köviben, valamint Fogarassy Zsigmond az ugcocsi Halmiban szerepelt sikerrel. Erdély volt az a terület, ahol a jelenség legmarkánsabban megfigyelhető volt, hiszen ott 13 kerületben tapasztalhatunk kontinuitást. Beszterce-Naszód, Fogaras mindkét kerületében, Nagy-Küküllő mind a négy kerületében, Brassó vármegye és város 4 kerületéből kettőben, Szeben vármegye és Nagyszeben városának hat kerületéből háromban ismétlődött a képviselő személye. Erdély mellett szembetűnő a jelenség a máramarosi (hatból három) és a temesi (tizenegyből öt) területeken.

Sokkal jelentősebb átfedéseket tapasztalhatunk akkor, ha azt vizsgáljuk meg, hogy az 1906-ban megválasztottak között hány olyan képviselő volt, aki az 1905–1906-os, vagy az 1901–1905-ös ciklusban szerepelt szabadelvűként. Ez a létszám magasabb lesz, mint ha az előzőekben elemzett két átfedés adatait összeadnánk, hiszen szerepelnek benne olyan képviselők is, akik 1901 és 1905 között szolgáltak ugyan, de 1905-ben nem választották meg őket. Az így végrehajtott számítás eredményeképpen kiderül, hogy az 1906-os parlamenti választások során 70 esetben, a kerületek 17%-ában jutott a mandátum olyan személynek, aki 1901 utáni pályája során szabadelvűként is politizált. 43 alkotmánypárti, 21 függetlenségi, 2 néppárti, 1 demokrata és 3 független képviselő biztosította ezt a kontinuitást, ami jól láthatóan elsősorban az Alkotmánypártot és a függetlenségeket érintette. Ez a jelenség természetes következménye volt Apponyi Albert és ifj. Andrassy Gyula fent említett politikai maga-

tartásának. Ha ezt a nagyobb kerületcsoportot vizsgáljuk meg a nemzetiségi szempont alapján, akkor itt már jelentősebb számban találunk magyar jellegű kerületeket (22). A jelenség azonban továbbra is elsősorban a nemzetiségek által lakott területeken figyelhető meg, ami nyilvánvaló következménye annak, hogy a szabadelvű kerületek többsége is innen került ki. A 70-ből 57 képviselő ugyanabban a kerületben vagy vármegyében indult új pártjával, mint szabadelvűként tette azt korábban. Ez az 57 kerület már jobban eloszlott a magyar vármegyék között, de Erdély részesezése 20 kerületre növekedett.

A pártot váltó képviselők kerületeinek elhelyezkedéséből, azok nemzetiségi karakteréből arra következtethetünk, hogy a személyhez és nem elsősorban politikai elkötelezettséghez kapcsolódó szavazás gyakrabban jelenthetett meg a nemzetiségek által lakott területeken, azon belül is kifejezetten gyakori volt ez a jelenség Erdély szász és román vegyes lakosságú vidékein.

A Nemzeti Munkapárt 1910-es választási szereplése

Az 1910-es választásokra készülve Tisza István céljai között szerepelt egy olyan párt kiépítése, mely nem kapcsolódik a dualizmus hagyományos problémaköréhez, az ún. közjogi kérdéshez. Több beszédében kijelentette, hogy a 67-es – 48-as szembenállás már anakronisztikus jelenségnek tekinthető, hiszen azok, akik ellenzékben 48 nevében politizáltak, kormányra kerülve eredeti programjukat az objektív kényszerek miatt félrerakták, és ezáltal váltak méltóvá a „komoly politikus és államférfi névre”.²⁵ Ezt a célt tükrözte az általa alapított új párt névválasztása. A Nemzeti Munkapárt elnevezésével is arra utalt, hogy a pártnak a közjogi szembenállás helyett „a fokozatos, építő jellegű változások politikájára” kell koncentrálnia „a nemzeti lét minden területén”.²⁶

Tanulmányunk következő részében azt vizsgáljuk meg, hogy milyen fókú kontinuitás mutatható ki a szabadelvű és a munkapárti parlamentek között. Ezen túl külön kitérünk arra a kérdésre is, hogy a Munkapártban megjelenő nagyszámú új képviselő milyen háttérrel rendelkezett, fűzték-

²⁵ A magyar politika kérdései. Főrendiház, 1910. január 24. In: Tisza István: Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Tőkéczi László. Bp. 2003.

²⁶ Vermes G.: Tisza i. m. 157.

e kapcsolatok a szabadelvűekhez, vagy ők már egy új garnitúra részét képezték, akik idővel átvehették volna a vezető szerepet a közjogi ellenzéki politikájához hozzászokott volt szabadelvűektől.

Az 1910-es választások eredményéről a különböző szakmunkákban egymással nagymértékben megegyező számokat találhatunk. A Nemzeti Munkapárt színeiben parlamentbe jutott képviselők számát 256, az ún. pártonkívüli 67-eseket pedig 21 főre teszik. Hasonló a helyzet a kisebb pártok részvételének mértékével is (Katolikus Néppárt 13, Keresztényszocialista Párt 1, Országos Függetlenségi 48-as Gazdapárt 4, Demokrata Párt 2, Magyarországi Független Szocialista Párt 1, román nemzetiségi 5, szlovák nemzetiségi 3).²⁷ Saját adatbázisunk is igazolja ezt a megoszlást. Egyedül a függetlenségi irányzat három frakciójának – a Kossuth Ferenc vezette, a Justh Gyula vezette, valamint a pártonkívüli függetlenségi frakciója – méretében tapasztalható néhány fős eltérés. Mi az almanachok és a választások időszakában megjelent sajtóanyag alapján²⁸ az indulás pillanatában 53 főt soroltunk a Kossuth-féle, 45 főt a Justh-féle és kilencet a pártonkívüli függetlenségi közé. A 107 függetlenségi képviselő belső megoszlásának tisztázása még további kutatásokat igényel, de a kérdés nem tartozik szorosan véve jelen tanulmányunk keretébe.

Következő lépésként arra a kérdésre keressük a választ, hogy az 1910-es munkapárti siker mennyire tekinthető politikai értelemben visszarendeződésnek, az új kormánypárt a szabadelvű tradíciók folytatója-e az egyes választókerületekben, vagy átrendeződés zajlott le a kerületek pártpreferenciáiban a 19. század vége és az 1910-es év között. A szabadelvű és a munkapárti választási szereplés összehasonlításához újra felhasználjuk a korábban már többször segítségül hívott pártpreferencia-vizsgálat eredményeit. Úgy gondoljuk, hogy elvégezhető az 1887 és 1901 közötti és az 1910-es választások eredményeinek összehasonlítása,

²⁷ Pl.: Tisztelt Ház 98., *Bérenger, J.–Kecskeméti K.*: Országgyűlés i. m. 424., *Schönbaum A.–Schwartz A.*: Paradox rendszerváltás i. m. 109.

²⁸ Egy újabb feldolgozásban, Gratz Gusztáv 1934-es munkájára való hivatkozással a következő számok szerepelnek: Kossuth-párt: 55 fő, Justh-párt 41 fő, párton kívüli függetlenségi 10 fő. (Szendrei Ákos: Justh Gyula politikai pályája. A függetlenségi politizálás lehetőségei a 19–20. század fordulóján. Debrecen, 2012. 133.) Jól használható kimutatás található például a Pester Loyd 1910. május 31-i számának 5–8. oldalain.

ugyanis tanulmányunk elején bemutattuk, hogy az 1901–1905-ös ciklus időszaki választásai érdemben nem befolyásolták az 1901-ben kialakult erőviszonyokat, valamint az 1905-ös és az 1906-os választások oly speciális helyzetben zajlottak le, hogy azok bevonása a statisztikai vizsgálatba jelentősen torzítaná a kapott képet. Tehát a 9 éves távolság áthidalható, és ha bekövetkezett változás a két időpont között, az éppen az 1905–10-es események következményeként fogható fel.

A kérdés vizsgálatát a kereszttábla-elemzés módszerével tudjuk elvégezni, melynek segítségével kapcsolat kereshető az 1887 és 1901 közötti kerületi pártpreferencia, valamint az 1910-es győztes párt között (vö. 2. táblázat).²⁹

A táblázat ugyan nem megfelelő a statisztikai vizsgálathoz – az érték nélküli cellák száma meghaladja a kritikus mennyiséget –, de segítségével jól ábrázolható a fő tendencia. Nevezetesen az, hogy jelentős átfedés tapasztalható a korábbi kerületi pártpreferencia és az 1910-es választás eredménye között. Az új kormánypárt mandátumainak 83%-a korábban is kormánypárti, vagy 1901-re azzá váló kerületből származott. Ha a párttonkízüli 67-es képviselők csoportját a kormánypárttal együtt vizsgáljuk, akkor azt is megállapíthatjuk, hogy a stabilan szabadelvű kerületek közül 212-t (83%) 1910-ben megszereztek a munkapártiak. Nagyobb mozgás volt megfigyelhető a függetlenségi oldal esetében, hiszen mandátumaik mind az öt kategóriában szinte egyenlő mértékben szóródtak. Összesített mandátumaik 26,2%-a függetlenségi, 11,2%-a 1901-re függetlenséggé váló, 26,2%-a ingadozó, 13%-a 1901-re kormánypártivá váló, 23,4%-a kormánypárti kerületből származott. A függetlenségi kerületek 70, a függetlenséggé válók 57, az ingadozók 47, a kormánypártivá válók 39 és a kormánypárti kerületek 10%-át tudhatták magukénak 1910-ben. A nemzetiségi pártok és a Keresztény-szocialista Párt kizárólagosan, a Katolikus Néppárt pedig dominánsan kormánypárti kerületre támaszkodott.

A kereszttábla-elemzés elvégzéséhez le kell csökkenteni a kategóriákat, hiszen így kapunk olyan cellaértékeket, melyek a statisztikai szabályoknak is megfelelnek. Ezt úgy értük el, hogy kizártuk az elemzésből az egyéb ellenzéki és a nemzetiségi képviselőket. A két függetlenségi pártból, a független függetlenségiékből és a 48-as gazdapártból létrehoztunk

²⁹ A módszer részletes leírását lásd: *Sajtos L.–Mitev A.*: SPSS i. m. 137–161.

2. táblázat. Az 1910-es választáson győztes párt és az adott kerület 1887 és 1901 közötti pártpreferenciájának kereszt táblája

	A választókerület pártpreferenciája 1887–1901					Összesen	
	kormánypárti	kormánypártivá váló	ingadozó preferenciájú	függetlenségivé váló	függetlenségi ellenzéki		
Nemzeti Munkapárt	196	16	27	8	9	256	
Pártonkívüli 67-es	16	2	2	1	0	21	
Katolikus Néppárt	9	3	0	0	1	13	
Függetlenségi és 48-as Kossuth-párt	11	6	16	8	12	53	
Függetlenségi és 48-as Justh-párt	10	8	11	3	13	45	
Győztes párt az 1910-es rendes választáson	Pártonkívüli függetlenségi	4	0	1	1	3	9
Országos Függetlenségi 48-as Gazdapárt	0	0	1	1	2	4	
Demokrata Párt	1	0	1	0	0	2	
Szlovák Nemzeti Párt	3	0	0	0	0	3	
Román Nemzeti Párt	5	0	0	0	0	5	
Keresztény-szocialista Párt	1	0	0	0	0	1	
Magyarországi Független Szocialista Párt	0	1	0	0	0	1	
Összesen	256	36	59	22	40	413	

egy függetlenségi pártok kategóriát, valamint a Munkapárt és a független 67-esek csoportját is összevontuk. Szintén összevontuk a függetlenségi és függetlenségivé váló, valamint a kormánypárti és kormánypártivá váló kerületcsoportot. Így egy 2 sorból és 3 oszlopból álló keresztábrát kaptunk, mely a kerületek 92,5%-át magában foglalja, és a két pártcsoport esetén következtetések levonására alkalmas (vö. 3. táblázat).

3. táblázat. Az 1910-es választáson győztes párt és az adott kerület 1887 és 1901 közötti pártpreferenciájának egyszerűsített keresztábrája

	A választókerület pártpreferenciájának kategóriái 1887–1901	Összesen			
		kormánypárti	ingadozó	ellenzéki	
Győztes pártkategoria az 1910-es rendes választáson	Függetlenségi pártok	39	30	42	111
	Kormányoldal	224	29	18	271
Összesen		263	59	60	382

A vizsgált két szempont, tehát az 1910-es eredmény és a kerület 1887 és 1901 közötti pártpreferenciája esetében megállapítható, hogy a két pártcsoport értékei eltérnek egymástól, de a korábbi eredményekből nem vezethető le egyértelműen az 1910-es választás. A kerület korábbi pártpreferenciája és a választási eredmény között szignifikáns kapcsolat mutatkozott (Pearson-féle khi-négyzet = 88,209; szabadsági fok = 2; $p = 0,00$), mely közepesen erősnek tekinthető ($\phi = 48,1\%$, $p = 0,00$; Cramer-féle $V = 48,1\%$, $p = 0,00$; kontingencia-együttható = 43,3%, $p = 0,00$). A függetlenségi pártok esetében nincs összefüggés a korábbi kerületi eredmény és az 1910-es siker között, de a kormányoldalnál jól látható, hogy 1910-ben dominánsan a szabadelvűek régi területeire támaszkodott. Sőt az is jól látszik, hogy az ingadozó kerületek szinte azonos értékben oszlanak el a két oldal között. Figyelemre méltó az is, hogy míg a függetlenségi pártok 39 kormánypárti kerületet szereztek, addig a kormányoldal csak 18 ellenzékit. Ennek az eredménynek azonban csak abban az esetben örülhettek volna az ellenzéki képviselők, ha nem kormányzati pozíció után alakultak volna ki...

Van azonban még egy szempont, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni, a becsült nemzetiségi karakter függvényében is meg kell vizsgálni a kérdést.

4. táblázat. Az 1910-es választáson győztes párt és az adott kerület 1887 és 1901 közötti pártpreferenciájának egyszerűsített keresztábrája a választókerületek becsült nemzetiségi viszonyainak figyelembevételével

		A választókerület pártpreferenciájának kategóriái 1887–1901			Összesen
		kormánypárti	ingadozó	ellenzéki	
		Magyar	Függetlenségi pártok	32	
Kormányoldal	65		19	17	101
Összesen	97		46	59	202
Nemzetiségi	Függetlenségi pártok	7	3	0	10
	Kormányoldal	159	10	1	170
	Összesen	166	13	1	180

A 4. táblázat adataiból jól látható, hogy alapvető különbség tapasztalható a két kerülettípus között, ami teljesen megfelelt a tradícióknak,³⁰ az ellenzék 10 kerület kivételével csak magyar többségű területen tudta sikerrel felvenni a harcot az új kormánypárttal, a közjogi alapon álló küzdelem szinte csak a magyar területeken hozhatott sikert az újra ellenzékivé váló függetlenségieknek. A táblázatból az is jól kivehető, hogy a munkapárti bázisterület a hajdani Szabadelvű Párt által is biztosan bírt, nemzetiségek által lakott terület volt. A legfontosabb átalakulás a magyar területeken zajlott, mindkét oldal elveszítette a korábban stabilan bírt kerületeinek kb. 30%-át, míg a bizonytalan területeken 60-40%-os arányban osztoztak. Ennek az átrendeződésnek azonban a függetlenségiek lettek a győztesei, hiszen az erőviszonyok a magyar területeken kiegyensúlyozottá váltak.

A feltett kérdésünkre tehát azt a választ adhatjuk, hogy a nemzetiségi területeken kimutatható a kontinuitás, a hagyományos közjogi kérdés szempontjából jobban átpolitizált magyar területeken azonban már nincs egyértelmű kapcsolat a korábbi pártpreferencia és az 1910-es eredmények között.

³⁰ A kérdéstről lásd: *Schönbaum Attila*: Pária elit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben (1900–1918). Képviselők Magyarországon I. Szerk.: Ilonszki Gabriella. Bp. 2005. 89–93.

Az 1910-ben először megválasztott képviselők a Nemzeti Munkapárt soraiban

Következő lépésként a munkapárti képviselők politikai múltját vizsgáljuk meg, arra keresve a választ, hogy milyen mértékben támaszkodott a párt a volt szabadelvű képviselőkre, valamint arra is kísérletet teszünk, hogy a parlamentbe újonnan bekerült politikusok csoportjával egy kis- sé részletesebben is megismerkedjünk. Schönbaum Attila és Schwartz András tanulmányukban az 1910-ben először parlamentbe került képviselők arányát 40,6%-ra teszik, ez 168 főt jelent.³¹ Saját vizsgálatunkban – a 12 többszörös mandátumszerzés miatti pótválasztások figyelmen kívül hagyása után ennél valamivel kevesebb – 156 fővel számolunk, akik 1910-ben a rendes választások során kerültek először az országgyűlésbe (38%).³² 1906-ban, vagy az 1906–10-es ciklus alatt kezdte parlamenti munkáját további 48 fő, rajtuk kívül 78 képviselőnek pedig csak maximum 1901-ig nyúlt vissza országgyűlési karrierje. Fontos hangsúlyozni tehát: azontúl, hogy a rendes választásokon mandátumot szerzett képviselők kb. 40%-a 1910-ben kezdte pályáját, további 31% is a 20. században lépte át először a parlament küszöbét.

5. táblázat. Az 1910-es rendes választásokon megválasztott képviselők első megválasztásának időpontja

	Nemzeti Munkapárt, %	Függetlenségi pártok, %	Teljes parlament, %
–1900	34	27,1	29,2
1901–1905	13,8	28,0	19,5
1906–1910	5,7	22,4	12,0
1910	46,5	22,4	39,1

³¹ Schönbaum A.–Schwartz A.: Paradox rendszerváltás i. m. 124.

³² Számításaink során az először megválasztott képviselő személyét vesszük figyelembe, úgy gondoljuk, hogy jelen esetben szükséges elválasztani egymástól a rendes és a pótválasztásokat, hiszen ezen utóbbiak eredményét többek között már az ismertté vált országos eredmények is módosíthatták, egy ciklusközi választás pedig már több egyéb tényezőtől is függhetett. A többszörös választás miatt tehát kevesebb képviselői életpályát elemzünk, mint ahány kerület volt az országban. A ház megalakulása után tartott választásokat a ciklusközi elemzéseknél tárgyaljuk.

Az új emberek közül 120 fő a Nemzeti Munkapárt soraiban foglalt helyet, ez a csoport adta a párt megválasztott képviselőinek 46,5%-át (vö. 5. táblázat). Ha az 1901-ben vagy azt követően megválasztottakat is számításba vesszük, akkor a létszám 171 főre, az arány pedig 66%-ra emelkedik. Ugyanezek az értékek a két függetlenségi párt esetében: új emberek 22,4%, 1901–1909 között belépő 73%. Az 1910-ben politikusi pályára lépők Nemzeti Munkapárton belüli magas száma szinte természetesen következett abból, hogy 1906-ban a szabadelvűek nem indultak a választásokon. Az adatokból jól látszik, hogy az 1901 és 1909 között kezdő csoport aránya túlságosan alacsony, hiszen az 1906-ban kezdők gyakorlatilag hiányoznak. 1910-ben egyszerre kellett pótolni két ciklus alatti – gyakran az életkorból, mortalitásból következő – veszteséget, és ezért tűnik magasnak a majd 50%-os érték, valamint ebből következően a parlament 40% körüli kezdő képviselői aránya. Jól látható, hogy a politikai küzdelemben folyamatosan részt vevő függetlenségi pártok garnitúrájában szinte azonos arányban voltak jelen a 20. században országos karrierbe kezdő személyek, csak a csoport belső összetétele különbözött karakteresen a Munkapártétól.

Ebből azonban még nem következik egyértelműen, hogy az 1910-es parlament – és tegyük hozzá, a Nemzeti Munkapárt 1910-ben megválasztott képviselői csoportja – az újonnan belépők magas aránya ellenére is a dualizmus képviselői csoportjával állt volna rokonságban, és nem zajlott volna le egy gyors elitváltás.³³ Az újonnan bekerült képviselőket meg kell vizsgálni abból a szempontból, hogy milyen kapcsolat található korábbi életpályájuk és a pártpolitika között. Ezt az elemzést a munkapárti új emberek esetében végezzük el, és azt szeretnénk bemutatni, hogy kikkel töltötték fel a szabadelvűek által üresen hagyott helyeket a munkapárti padosorokban. Azonban mielőtt ezt a kérdést megvizsgálánk, nézzük meg, milyen számban jelentek meg 1910-ben olyan szabadelvűek, akik 1905-ben is képviselők voltak.

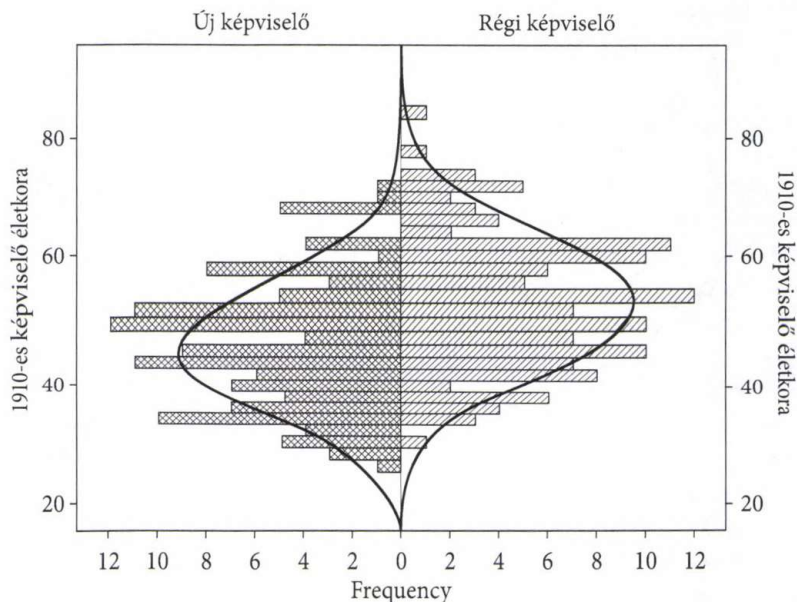
Az 1905-ben megválasztott 156 szabadelvű képviselő közül eddigi adataink alapján csupán 66 került be az 1910-es ciklusban a parlamentbe. Ők a kövi kerületet 1872 óta képviselő Szentiványi Árpád kivételével, aki a függetlenségi Kossuth-frakciójához tartozott, mind a

³³ Schönbaum A.–Schwartz A.: Paradox rendszerváltás i. m. 123.

Munkapárt színeiben léptek fel újra a politika porondjára. Az 1906-os ciklusban 23 fő szolgált közülük, 19 az Alkotmánypártban, egy-egy fő a függetlenségek és a néppártiak soraiban, kettő pedig a függetlenek között szerepelt. Negyvenhárman pedig, Tisza Istvánnal az élen, 1906-ban időlegesen visszavonultak a politizálástól. További 18 olyan képviselőnek sikerült átülnie a munkapártiak közé, aki 1905-ben ugyan nem, de 1906-ban már részt vett parlamentben, tizennégyen az alkotmánypártból, egy-egy fő a demokrata és a függetlenségi pártból igazolt át, két képviselő pontos párthovatartozása jelenleg ismeretlen. Érdekes tehát, hogy az 1905-ös kitartó „kemény magból” negyvenhárman, az 1906-os parlamentből negyvenegyen – dominánsan a feloszlott Alkotmánypárt tagjai – kaptak helyet az új kormánypárt képviselői között. Annak eldöntése, hogy ez az alacsony reprezentáció minek tudható be, nevezetesen mi történt a kiesett 90 hajdani szabadelvével, esetleg hányan haltak meg közülük időközben, további kutatásokat igényel. De úgy is fogalmazhatunk, hogy az ő félrevonulásukkal teremődtek meg az üres helyek, az 1905-ös szabadelvé képviselők visszatérése a politika porondjára sikertelen volt.

Ha az országgyűlésben 1910-ben debütáló munkapárti emberekkel akarunk megismerkedni, akkor első lépésként azt kell meghatározni, hogy milyen életkori sajátosságok voltak rájuk jellemzőek.

A két csoport – régiek és újak – korösszetétele, mint az várható, eltért egymástól, az újak átlagéletkora 45,4 a régieké pedig 52,7 év volt. A legfiatalabb új képviselő a 26 éves Hámos Antal volt, aki a rimaszécsi kerület mandátumát nyerte el, a kovásznai kerület által delegált Hollaky Attila, legidősebbként viszont 72 évesen lépte át először a tisztelet ház küszöbét. 26 és 37, valamint 52 és 72 év közé esett az új emberek 25-25%-a. A korábban is képviselő munkapártiak legfiatalabbja a 29 éves Pallavicini György őrgróf, Szegvár küldötte volt, a legidősebb pedig a 83 éves kaposvári képviselő, Nagy Ferenc, akit 1872-ben választottak meg először. 29 és 45, valamint 60 és 72 év közé esett a régi munkapártiak 25-25%-a. Tehát az új emberek életkori megoszlás szerinti középső 50%-a a 37 és 52 év között volt megtalálható, a régiek esetében ez a csoport 45 és 60 év közé esett. Ezt az eloszlást szemlélteti az 1. ábra.

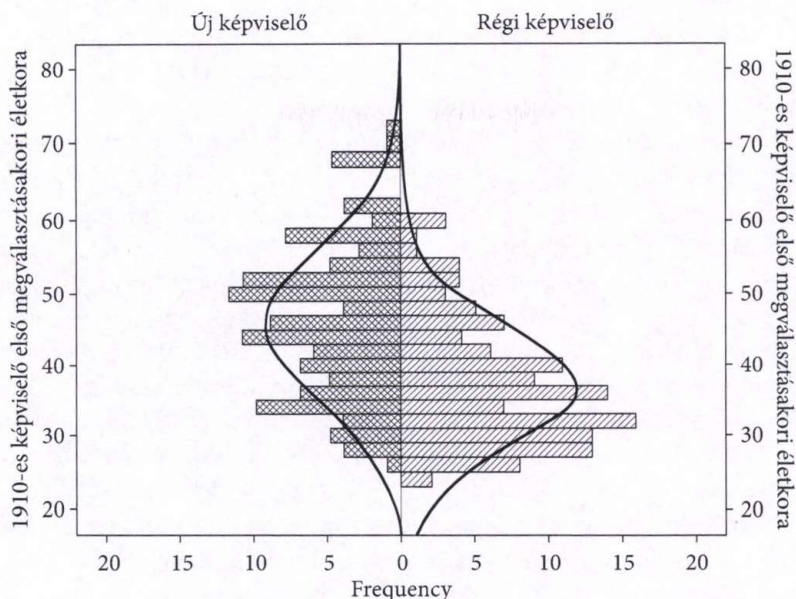
1. ábra. A Nemzeti Munkapárt 1910-ben megválasztott képviselőinek életkora

Más képet kapunk azonban abban az esetben, ha az új embereket úgy hasonlítjuk össze a régiekkel, hogy az első megválasztás idejében betöltött életkort vesszük figyelembe. A 2. ábra ebben a formában mutatja be a két csoportot.

Jól látható, hogy bár az új emberek fiatalabbak voltak a régieknél, de az országgyűlési szereplésüket mégis később kezdték. Ez nem csak annak tudható be, hogy az 1906-os választás miatt kimaradt egy ciklus. A régi képviselőknek 40%-a 32 évnél fiatalabban kerül a parlamentbe, addig az újaknál ez az arány csak 10% volt, a régiek 10%-a volt a pályakezdetkor idősebb mint 51 éves, az újaknak pedig 30%-a esett ebbe a kategóriába.

Az új képviselők átlagosan tehát valóban fiatalabbak voltak társaiknál, de mégis megállapítható, hogy idősebb korban léptek be az országos politika színterére, mint azt tették szabadelvű elődeik. Ennek a jelenségnek az is lehet az oka, hogy a Nemzeti Munkapárt megalakulásakor olyan személyek kerültek be nagy számban az országos politikusok közé, akik sokkal hosszabb időt töltöttek el a parlamenti élet előtti karrierjükkel,

mint régebben belépő társaik. A kérdés csak az, hogy kik voltak ők? A Nemzeti Munkapárt esetleg a szabadelvű hátország idősebb tagjaiból töltötte fel sorait, vagy vidéki szürke eminenciások „másodvonalbeli” helyi embereivel dúsult fel a párt személyi állománya?

2. ábra. A Nemzeti Munkapárt 1910-ben megválasztott képviselőinek életkora az első megválasztásukkor

A vizsgált képviselőket életpályájuk alapján csoportosítottuk. Külön csoportokat hoztunk létre az állami és vármegyei hivatalokban tevékenykedők (45 fő; minisztériumi magas beosztású hivatalnok: 9, alacsony beosztású: 2; főispán, kormánybiztos: 7, vármegyei, városi vezető: 18, középvezető: 10), az egyházi alkalmazottak (3 fő), a tanárok, tudósok és egyéb szakértelmiségiek (budapesti: 3 fő, vidéki 5 fő), az újságírók (budapesti: 2 fő, vidéki 1 fő), ügyvédek (budapesti: 5 fő, vidéki 16 fő), az ipari és pénzügyi szektor szereplői (budapesti: 5, vidéki: 4), valamint a vidéki gazdálkodók részére (30 fő). Már ebből a felosztásból is jól látható, hogy a képviselők legjelentősebb része az állami és vármegyei

hivatalnokok közül került ki. A minisztériumi karriert befutottak és a főispáni rangba emelkedettek azonban valójában egy külön alcsoportot alkotnak, hiszen az ő kapcsolati tőkájük a legmagasabb kormánykörökig ért, míg ez egy választott vidéki tisztségviselőről, alispánról vagy főszolgabíróról nem feltétlenül mondható el. Emellett jelentős számban vannak jelen a képviselők között az ún. gazdálkodók, akik általában birtokuk kerületében szereztek mandátumot, mivel a csoport tagjai közül egyedül az ipolybéli Csuzy Pál nem kötődött kerületéhez, a Komárom megyei Nemesócsához.

Hogy valamivel többet megtudjunk a vizsgált személyekről, kísérletet kell tenni arra, hogy a kapcsolatrendszerüket is bemutassuk. Az első kérdés, amelyet meg kell vizsgálni, hogy volt-e már korábban képviselő a családban. 23 személy esetében mondható el ez, melyek közül 11 esetben az apa bírt mandátummal. A gazdálkodók közül 11 fő családjában fordult elő a jelenség, emellett még 6 fő esetében sikerült feltárni jelentős kapcsolati tőkét (Almay Olivér például gróf Széchenyi Ödön sógora,³⁴ Dungyerszky Gedeon, a délvidéki nagybirtokos gróf Dessewffy Emil sógora,³⁵ valamint ide sorolható báró Inczedy Samu, gróf Pálffy Sándor, gróf Pongrácz János és a cseh gróf Woracziczky János is). A gazdálkodók valamivel több mint fele tehát valamely befolyásos személy rokona volt, és ezen túl igazából semmi egyebet – hivatali, szakmai karriert – nem tudott felmutatni. Ezen 30 fő közül négyről tudjuk, hogy nem volt nemes, háromnak pedig a nemzetségi besorolása nem egyértelmű, ezért őket is közrendűnek vesszük; a csoport 76%-áról bizonyítható, hogy nemesi származású volt. Köztük 13 köznemest találunk – de Zalán Gyula címe 1887-ből,³⁶ Mándy Samu pedig csak 1896-ból származott³⁷ –, 3 magyar és egy osztrák bárót, 5 magyar és egy cseh gróft. Úgy gondoljuk, hogy ezt a csoportot nevezhetjük akár rokonoknak is, élükön a választások időszakában miniszterelnök, gróf Khuen-Héderváry Károly sógorával, Woracziczky Jánossal és Tisza István testvérével, Tisza Kálmánnal. A kapcsolati tőke természetesen más csoportok esetében is segíthette a

³⁴ Magyar nemzetségi zsebkönyv I. i. m. 232.

³⁵ *Gudenus J. J.*: A magyarországi főnemesség i. m. I. 301.

³⁶ *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. XI. 158.

³⁷ *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. VII. 57.

képviselői karba kerülést, de ebben a körben a nemesi rangon, családi kapcsolatokon és a birtokon kívül semmi egyéb tevékenység nem bizonyítható.

A minisztériumokhoz kapcsolható személyek közül hárman a Földművelésügyi Minisztérium állományába tartoztak: Pirkner János és Kazy József későbbi államtitkár miniszteri tanácsos volt 1910-ben, valamint Rónay Antal, aki az ungvári főerdőhivatal igazgatója volt, és 1905-ben kapta a miniszteri tanácsosi címét.³⁸ Rónay kivételével, aki az ungi Nagybereznát képviselte, mindketten idegenek voltak kerületükben. A Belügyminisztériumból szintén három fő érkezett. Miskolczy Imre osztálytanácsos már nem volt aktív tisztviselő, ugyanis 1901-ben nyugdíjazták,³⁹ Cserny Károly pályájának érdekessége, hogy a Wekerlekormány alatt, 1907-ben került a minisztériumba osztálytanácsosként,⁴⁰ a legalacsonyabb beosztásban pedig Szabó János fogalmazót találjuk, aki Veszprém megyei szolgabírói állását cserélte 1907-ben a fogalmazói beosztásra. Szabó János nagyvázsonyi képviselő kivételével ők is idegenek voltak kerületükben. A kereskedelmi minisztériumot Kálmán Gusztáv tanácsos, későbbi államtitkár, a vallási és közoktatási tárcát Mártonffy Márton tanácsos, az igazságügyi szerveket Székely Ferenc koronaügyész, későbbi igazságügy-miniszter, a külügyet pedig báró Duka Géza lisszaboni konzulátusi titkár képviselte. Székely kivételével, akit Szombathelyen és Marosvásárhelyen is megválasztottak, és szülővárosának, Szombathelynek a mandátumát fogadta el, a másik három képviselő idegen volt kerületében. A 10. minisztériumhoz köthető személy közül hét nem kötődött a kerületéhez, őket valószínűleg Budapestről delegálták egy vidéki kerületbe.

A vármegyei és városi hivatalnokok csoportja túl nagy ahhoz, hogy részletesen foglalkozzunk velük e tanulmányon belül, de nem hagyható figyelmen kívül az a kérdés, hogy az idesorolt emberek vajon valóban a helyi mandátumokat szerezték-e meg. A 35 fő közül csupán hárman nem kapcsolódtak a kerületükhöz: Beóthy Pál, Bereg megye 1903 és 1905 közötti főispánja és a koalíciós időszakban Csallóközarányoson gazdálko-

³⁸ MOL K 27 (1905.02.28.) 55R/95.

³⁹ MOL K 27 (1901.09.02.) 10R/103.

⁴⁰ MOL K 27. (1907.07.16.) 77R/98.

dó képviselő a törökszentmiklósi, Almásy László jászberényi ügyész, a Nemzeti Munkapárt jegyzője a szentendrei, Dahinten Ernő beszercei ügyész pedig a nagy-küküllői kőhalmi kerületben volt sikeres. A csoport 90%-a tehát alapvetően a helyi mandátumokért szállt harcba. A vármegyei hivatalok közül leggyakrabban a főszolgabírói (6 fő) és alügyészi (4 fő) tisztség bukkant fel, míg a városi hivatalokat elsősorban a polgármesterek (5 fő) képviselték. A 35 fő közül Lázár István erdélyi gróf viselte a legmagasabb rangot, mellette birodalmi grófi rangja volt Haller Józsefnek. Bárói rangja volt Ghillány Imrének, Nyáry Alfonznak és Manaszty Gyulának, de utóbbinak a címe csak 1903-ban keletkezett, amikor az őt örökbe fogadó báró Barco Ede címét átruházták rá.⁴¹ 15 további személy köznemesi származása bizonyítható, közülük csak Szutrély Lipót bírt fiatal, 1886-ból származó címmel.⁴² Hat személy biztosan közrendű volt, míg kilenc fő besorolása jelenleg bizonytalan. E 15 képviselő közül azonban 10 városokból érkezett és csupán öt a vármegyéből. Biztosan közrendű vármegyei hivatalnok csak egy volt, Mikosevics Kanut, a bácsbodrogi főügyész. A megyei hivatali múlttal rendelkező képviselők tehát döntően nemesek, azon belül is köznemesek voltak, és megyéjük egy kerületét szereztek meg hosszabb-rövidebb hivatalnokoskodás után, míg a városiak között a közrendűek domináltak, de ők is saját településükön szerepeltek sikerrel.

Papi tisztséggel csak hárman kerültek be kezdő munkapárti politikusként az országgyűlésbe: Richter János nagyfalui római katolikus plébános, Rudnay Alajos bajmóci prépost és Vasile Mangra nagyváradi ortodox püspöki helynök. Csak Rudnai bírt nemességgel és mindhárman kötődtek kerületükhöz.

A 8 tanár, tudós és egyéb szakértelmiségi közül csupán Ilosvay Lajos – műegyetemi tanár, 1903 és 1905 közötti rektor, későbbi államtitkár – bírt nemesi címmel és Söpkéz Sándor – szintén műegyetemi tanár – kivételével mind kötődtek kerületükhöz. Az 1880-ban született, a nagyszombati evangélikus gimnáziumot igazgató, később államtitkár Brandsch Rudolf kivételével mind egy hosszabb megelőző szakmai pályafutás után

⁴¹ *Reiszig Ede*: Temes vármegye nemesi családai. In: Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu Bp. 1914. 415.

⁴² *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. X. 246.

kerültek be a parlamentbe. Többeknek jelentős hatással volt karrierjére a képviselőházi szerep. Jó példa erre Krolopp Hugó pályája, aki 1905-től még Debrecenben tanár a gazdasági főiskolán, majd 1919-től 1928-ban bekövetkezett haláláig a pesti egyetem tanára lett.

Nem túl jelentős volt köztük a hivatásos újságírók csoportja. Kenedi (Kaufmann) Géza a Magyar Nemzet főmunkatársaként a baranyai Dárda képviselője lett, Lipcsey Ádám, a Borsszem Jankó szerkesztője a miskolci II. kerületet, Neugeboren Emil, a Siebenbürgischer Deutches Tageblatt főszerkesztője pedig a nagyszebeni I. kerületet képviselhette. Lipcsey kivételével közrendűek voltak, és csupán Neugeboren kötődött kerületéhez.

Ugyan a leggyakoribb felsőfokú végzettség ebben a csoportban is a jogi volt (66%), és többen is tevékenykedtek ügyvédként életük egy szakaszában, de 22 fő pusztán ügyvédi tevékenységet folytatott képviselővé választásakor. Többen közülük a helyi társadalmi és gazdasági élet jeles személyiségei voltak. Ki lehet emelni közülük a nagyváradiakat, hiszen hárman, Ertsey Péter, Márkus László és Várady Zsigmond kerültek be az új emberek között ügyvédként erről a településről (de nagyváradi volt még Hoványi Géza és Kún Béla is). Külön kategóriát képezhetünk az öt budapesti ügyvédből, ugyanis az ő ismeretségi körük valószínűleg meghaladhatta vidéki társaikét. Erre a különbségre utalhat, hogy míg a budapestiek közül csak Simon Elemér kötődött a kerületéhez, Nagymartonhoz, addig a vidékieknél minden esetben bizonyítható a kapcsolat. Nemesi címe megválasztásakor csak öt főnek volt. Németh Károly címe csupán 1894-ből származott, a legrangosabb pedig gróf Bethlen Pál volt köztük.

Az ipari, pénzügyi életben szereplőket két csoportra osztottuk. Külön szerepeltettük azt a 4 főt, akinek tevékenysége nem terjedt túl egy vidéki takarékpénztár vagy vállalat irányításán. Országos jelentőségű gazdasági szereplőnek számított azonban Borbély Lajos, a Rimamurány-Salgótarján Vasművek Rt. igazgatója, Born Frigyes, több igazgatótanács és választmány tagja, a nagyváradi Hoványi Géza, aki több helyi és országos pénzügyi tisztséget viselt, és többek között az Osztrák–Magyar Bank felügyelőbizottságának is tagja volt, báró Madarassy-Beck Gyula több pénzügyi igazgatóságának tagja, valamint báró Orosdy Fülöp is. Ugyan Hoványi nemesnek, Madarassy-Beck és Orosdy főnemesnek szá-

mítottak, de rangjuk csak új keletű volt (Hoványi 1882, a két főnemes pedig 1908. és 1905.). Orosdy és Madarassy-Beck kivételével mind kötődtek kerületükhöz. A helyi pénzemberek mindegyike takarékpénztárt igazgatott, egy kivétellel közrendűek voltak, és mind kötődtek kerületükhöz, annak gazdasági és társadalmi életének jelentős tagjai voltak.

Néhány szó erejéig ki kell térni a vizsgált képviselők vallási megoszlására. Jelenlegi adataink szerint az újonnan bekerültek 70%-ának ismert a vallási hovatartozása, ennek a csoportnak a megoszlása a következő volt: római és görög katolikus 54,8%, református 22,6%, evangélikus 9,5%, ortodox 2,4%, unitárius 2,4% és zsidó 8,3%. Ezek az adatok sokkal közelebb vannak a lakosság felekezeti összetételéhez annál, mint ahogy azt Schönbaum Attila és Schwarcz András kimutatta.⁴³ A reformátusok (+8,4%), zsidók (+3,3%), unitáriusok (+2%) és evangélikusok (+2,4%) felülreprezentáltak, míg az katolikusok (-5,5%) és az ortodoxok (-10,4%) alulreprezentáltak jelennek meg a korabeli országos arányokhoz képest. Az idézett tanulmány külön is szerepelteti a kormánypárt vallási viszonyaira vonatkozó adatokat,⁴⁴ ehhez képest nálunk magasabb a katolikusok, unitáriusok és a zsidók aránya és alacsonyabb a protestánsoké és ortodoxoké. Úgy gondoljuk, hogy a parlament felekezeti összetételét illető megállapítások megfogalmazásáig további kutatásokra van szükség, de az látható, hogy az 1910-ben először megválasztott munkapárti képviselők felekezeti megoszlása jobban leképezte az országos viszonyokat, mint ahogy az a korábbi adatok alapján várható volt.

Ha a nyolc vizsgált főcsoport átlagéletkorait kiszámoljuk, akkor a minisztériumokhoz kapcsoltak esetében 51,5 év, a papoknál 49 év, az ipari és gazdasági szereplőknél 48,5 év, az újságíróknál 47 év, a vármegyei alkalmazottaknál 44,3 év, az ügyvédeknek 41,6 év, a gazdálkodóknál és a tanároknál pedig 41,3 év adódik. Túl nagy eltérés nincs ugyan az egyes

⁴³ Schönbaum A.–Schwartz A.: Paradox rendszerváltás i. m. 117–118. Saját adataink nem csupán az almanachokból, genealógiai munkákból származnak, hanem a képviselők egy jelentős részénél sikerült megtalálnunk a gyászjelentéseket, így az új képviselők 70%-a esetében ismerjük a vallási viszonyokat, míg a hivatkozott tanulmány csak a teljes képviselői kar 30%-ára rendelkezik adatokkal.

⁴⁴ Schönbaum A.–Schwartz A.: Paradox rendszerváltás i. m. 118. Katolikus: 37,1, református 24,2, evangélikus 24,2, ortodox 8,1, görög katolikus 1,6, unitárius 1,6, izraelita 3,2%.

csoportok között, de kialakul egy 47–52 és egy 41–44 éves átlagéletkorú csoport és éppen közöttük találjuk a teljes vizsgált közösség korábban kiszámolt 45,4 éves átlagéletkorát. Az, hogy ez az eltérés véletlennek köszönhető, vagy esetleg más esetben is megfigyelhető, hogy egy-egy foglalkozási körből később, vagy korábban kerül be valaki a parlamentbe, további vizsgálatokat igényel.

Az előző áttekintés alapján az eredetileg feltett kérdésünkre azt tudjuk válaszolni, hogy a Nemzeti Munkapárt megalakulása után új képviselőit a szabadelvű hátsországból válogatta. A bekerült emberek 80%-a kapcsolódott kerületéhez, tehát valamilyen szinten helyinek minősült. Az új emberek 50%-ánál nincs jele jelentős, országos szintet is elérő kapcsolati tőkének, közülük 50 fő (83,3%) valamilyen tevékenységi körhöz volt kapcsolható, tehát nem csupán gazdálkodóként szerepelt az almanachban és az egyéb feldolgozott munkákban. A másik 50% jelentős kapcsolatokkal rendelkezett, közöttük alacsonyabb volt a nem csupán kapcsolati tőkével rendelkezők száma (40 fő, 66,6%). A nemesi ranggal biztosan rendelkezők aránya 57% volt (9 magyar és 1 birodalmi gróf, 9 magyar és 1 osztrák báró, 49 köznemes), 25 főről tudjuk, hogy nem volt nemes, 26 rangja pedig egyelőre bizonytalan.⁴⁵ Ezen adatok pontos értékeléséhez, annak megállapításához, hogy az adatok egyedinek vagy általánosnak tekinthetők, valamint hogy az elit zártságára vagy nyitottságára utalnak, szintén további kontrollvizsgálatokra van szükség.⁴⁶

Tanulmányunkban áttekintettük az 1901 és 1910 között lezajlott választásokat. Kimutattuk, hogy az 1905-ös szabadelvű összeomlásnak nem voltak megelőző jelei az időközi választások során. Részletesen elemeztük a szabadelvűek bukásának körülményeit, felhívtuk a figyelmet a kerületek nemzetiségi viszonyai közötti kapcsolatra. Az 1910-es választásokat elemezve bemutattuk, hogy a munkapárti bázisterület a hajdani Szabadelvű Párt által is biztosan bírt, nemzetiségek által lakott területtől állt, és a magyar vidékeken jelentős politikai átrendeződés zajlott le, melynek eredményeképpen itt a korábbi erőviszonyok kiegyensúlyozottá váltak. A Nemzeti Munkapárt parlamentbe került új képviselőit részlete-

⁴⁵ Ilonszki Gabriella a munkapárt nemesi származású képviselőinek számát 1910-ben 110 főre 45,3%-ra teszi. *Ilonszki G.: Képviselők i. m. 60.*

⁴⁶ A kérdésről lásd részletesen *Ilonszki G.: Képviselők i. m. 52–64.*

sen vizsgáltuk, mely során megállapítottuk, hogy ugyan fiatalabbak voltak azon társaiknál, akik már korábban is képviselőként szerepeltek, de mégis átlagosan később kezdték el országgyűlési karrierjüket, mint társaik tették korábban. Az 1905-ös szabadelvűek nagyarányú kiesése miatt felszabaduló újabb helyekre olyan emberek kerültek be, akik korábban is a hajdani Szabadelvű Párt háttországához tartoztak, és gyakran jelentős helyi vagy országos kapcsolati tőkével rendelkeztek.

A VÁROSI VÁLASZTÓKERÜLETEK LAKOSSÁGA ÉS VÁLASZTÓI A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN

A dualizmus kori országgyűlési választásokat feldolgozó kutatásunkhoz kapcsolódó tanulmányunkban azt mutatjuk be, hogy miként alakult át az önálló képvisellel rendelkező települések listája 1848 és 1877 között, és milyen elvek alapján kapott jogot egy település saját mandátumra, esetleg mandátumokra a népképviselési rendszerben. Ezt követően a Győri Róbert és Beluszky Pál által felállított városhierarchia-rendszer alapján meghatározzuk, hogy a népképviselési átalakulás során kimaradt, továbbra is önálló képvisellel rendelkező, valamint 1848-at követően önálló képviselőhöz jutó települések milyen fejlettségi fokon álltak a huszadik század első évtizedében. Megvizsgáljuk, hogy miként alakult a képvisellel rendelkező települések lakosság száma, etnikai és felekezeti összetétele, választóinak száma és aránya a dualizmus időszakában. Rendelkezünk továbbá a 20. század elejéről egy olyan adatsorral, amely azontúl, hogy közli az egyes kerületek választói létszámát, megadja, hogy a választók milyen alapon kaptak választójogot. Ezt az adatsort felhasználva statisztikai vizsgálatok segítségével jellemezzük az egyes településeket.¹ Az adatokat a klaszterelemzés módszerével dolgozzuk fel, és az

¹ Az ország egész területére vonatkozó klaszteranalízist már korábban elvégeztük, az elemzés során készített térképet a „Többnemzetiségű államok keletkezése és felbomlása Közép-Európában II.” című konferencián, 2010. március 5-én Szegeden megtartott, „A magyar választókerületek etnikai karakterének vizsgálata a 20. század első éveiben” című előadásunkban mutattuk be. Az itt bemutatott vizsgálat egy része már megjelent – *Pap J.: Kísérlet i. m., lásd következő fejezetet* –, a további részek publikálása alaposabb statisztikai adatgyűjtést kíván.

így kapott csoportokat vetjük össze a Beluszky–Győri-féle településhierarchia-rendszerrel.

Munkánk első részében a népképviselési átalakulásnak a települések képviselésére gyakorolt hatásait mutatjuk be, majd ezt követően térünk rá az 1877 után önálló képvisellel rendelkező települések statisztikai elemzésére. A kvantitatív vizsgálat eredményei alapján tudjuk kijelölni azokat a településcsoportokat, melyeknek politikai jellemzőit esettanulmányok segítségével a későbbiekben fogjuk bemutatni.²

Rendi képviselés – népképviselés

Első lépésként a népképviselési átalakulás hatásait mutatjuk be. A népképviselési rendszerben önálló képvisellel rendelkező települések körét Magyarország esetében az 1848. évi V., Erdély esetében pedig a II. törvénycikk jelölte ki. Míg Magyarországon az országgyűlési viták során az önálló jogon képviselő-választó települések körét lakosságszám alapján jelölték ki, addig Erdélyben egyszerűbb volt a helyzet, hiszen az uniót kimondó magyarországi törvény, a VII. tc. 3. §-a sorolta fel, kik vehetnek részt a magyar országgyűlésen. Marosvásárhely, Kolozsvár és Gyulafehérvár szabad királyi városok 2–2, 13 egyéb kiváltságos település (az 1791. évi 11. tc. értelmében „szabad királyi és a taksás helyeknek nevezett városok”) 1–1,³ a megyék, székek és vidékek pedig 2–2 képviselői helyet kaptak. Így 69 képviselői helyet juttattak Pozsonyban a majdan unióra lépő nagyfejedelemségnek.⁴ Az erdélyi országgyűlés megnyitását megelőzően, május 28-án tartott előzetes egyeztetésen – „nemzeti gyűlésen” – már tárgyalták a kérdést. Kemény Dénes, Alsó-Fehér vármegye követe, belügyminisztériumi államtitkár olvasta fel a magyar országgyűlés által

² Az adatok rendszerezésére a Microsoft Access programot használtuk. A statisztikai vizsgálatokat a PSPP, a térképszerkesztést pedig a Quantum GIS programokkal végeztük.

³ A 13 település a következő volt: a megyék területéről Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék és Kolozs, a Székelyföldről Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda és Bereck.

⁴ A kérdéstről részletesen lásd: *Dósa Elek*: Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve. Kolozsvár. 1861. 74–76., 94–95.

alkotott törvénycikkeket. A vita során derült ki, hogy Pozsonyban tévesen állapították meg a képviselői helyek számát, hiszen két szabad királyi várost, Erzsébetvárost és Szamosújvárt nem soroltak fel a törvénycikkben. Ennek orvoslása után Erdélynek nem 69, hanem 73 képviselői helyre volt jogosultsága.⁵ Az erdélyi országgyűlés által alkotott választójogi törvény, a II. törvénycikk 7. paragrafusában már Erzsébetvárossal és Szamosújvárral kiegészítve 18 települést szerepeltettek.

A magyar országgyűlésen megjelent városok körét az 1830-as és az 1843–44-es országgyűlés segítségével állapítottuk meg.⁶ 47 település mindkét esetben részt vett a diétán, Pozsega pedig csak 1843–44-ban képviseltette magát (lásd 4. térkép). 1848-ban, az új népképviselési rendszerben, a korábbi kiváltsággal rendelkező 48 település közül 21 kapott önálló képviseletre jogot. A kimaradt 27 közül 6 horvátországi volt (Zágráb, Körös, Varasd, Kapronca, Zengg, Károlyváros), tehát a szűkebb értelemben vett magyarországi települések fele továbbra is élhetett kiváltságaival. Mellettük 29 új város kapott önálló képviseleti jogot, így a listán – Horvátországot nem számítva – a korábbi 42-vel szemben már 49 település szerepelt (lásd 5. térkép).

Az 1847–48-as országgyűlés döntéshozói a népképviselési törvénycikk előkészítése során ismerték Magyarország településeinek lakosságát, hiszen többek között éppen akkor jelent meg Fényes Elek *Magyarország leírása* c. munkája. Ez azért fontos, mert a mandátumokat a lakosságszámhoz kapcsolták, nagyobb „községekben” 15–20 000, „síkföldön” pedig 30 000 fő után állapították meg egy képviselői helyet. A kerületek számát a Kossuth által kidolgozott elv figyelembevételével igyekeztek kijelölni.⁷

A városi kerületek esetében a magyar országgyűlés viszonylag tartotta magát a lefektetett alapelvekhez, hiszen a települések kerületeinek lakosság-átlaga 17 243 fő volt, 5 kivétellel a 13 és 23 000 fő közötti sáv-

⁵ *Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely. 2001. 62.

⁶ *Vaszary Kolos*: Az 1830-iki országgyűlés történetéhez. Győr. 1885. 16–17., *Kovács Ferencz*: 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Bp. 1894. I. 94–97.

⁷ Kossuth felszólalásai a népképviselési törvény vitáiban. Pozsony, 1848. március 30. In: Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest. 1951. 688., 703.

ba került minden községi kerület. Körmöcbánya 5052, Besztercebánya 5630 és Esztergom 8236 lakossal elmaradt attól, Békéscsabának 24 033, Hódmezővásárhelynek pedig 32 393 fő után kellett egy képviselőt választania. A kiesett települések mindegyikében kevesebben laktak 10 000 főnél, közülük 18 még az ötezres lélekszámot sem érte el. De hét olyan település volt, amely vagy meghaladta a legkisebb hármat, vagy közel azonos értéket képviselt azokkal (Brezsnóbánya 5262, Nagybánya 5415, Lőcse 5611, Kőszeg 6823, Szokolca 6852, Nagyszombat 7717, Eperjes 9947)⁸ (lásd 6. térkép).

A kiegyezést követően a lista ismét változott. Egyrészt a horvát–magyar kiegyezés után nem számoltak a Horvátországhoz került Pozsegával és Eszékkal, emellett Erdélyben is jelentősen módosult a rendszer. Az eltérő lakosság- és választói létszám miatti változtatás szükségessége már a választójogi törvény 1874-es, valamint az új közigazgatási rendszert szabályozó törvény 1876-os vitája során is szóba került. Az új kerületi beosztást szabályozó törvencikk vitáját 1877 áprilisának végén folytatta le az országgyűlés. Az április 28-án beterjesztett kormányjavaslat kiemelten foglalkozott az erdélyi településekkel. Az előterjesztés Abrudbánya, Csíkszereda, Illyefalva, Hátszeg és Vajdahunyad városok önálló képviselőihez való jogát megszüntette volna, Szamosújvár, Gyulafehérvár és Erzsébetváros a korábbi két-két képviselő helyett csak egy-egy választására kapott volna jogot, Brassó és Nagyszében két-két képviselővel szerepelhetett volna az új parlamentben, az egységes Budapest mandátumainak számát pedig kettővel emelni szándékoztak.⁹ A vita során Tisza Kálmán azzal indokolta a városokat érintő változásokat, hogy Erzsébetváros kivételével minden olyan települést megyei kerülethez akartak kapcsolni, ahol a választók száma nem érte el a 300 főt. A két legjelentősebb szász település, Nagyszében és Brassó kivételével a kormány elzárkózott attól, hogy növelje a városi mandátumok számát.¹⁰ A kormány-előterjesztés azonban két helyen megváltozott a vita során, melyek közül az egyik

⁸ A települések lakosságszámának meghatározásához *Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest. 1847. munkát használtuk.

⁹ Pulay Kornél felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875. X. 287.

¹⁰ Tisza Kálmán felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875. X. 300–302.

érintette a városokat. Zsedényi Ede Abrudbánya és Verespatak önálló képviselőhez való jogának megtartásáért emelt szót. Kolozs mandátumát javasolta átadni ezeknek a gazdaságilag és nemzeti szempontból fontosabbnak tartott településeknek. A következő szavakkal indokolta módosítását: „Annak lakosai (ti. Abrudbánya és Verespatak) által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjük megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltettek”. Tisza Kálmán a képviselőházra bízta az ügyet, mivel a nagyobb lélekszámú, de kevesebb választóval bíró bányásztelepülés és a kisebb lakosságszámú, de több választóval rendelkező Kolozs közötti csere érdeemben nem befolyásolta a megalkotott rendszert. Ezt követően a képviselőház a változtatást elfogadta.¹¹

Az 1877. évi X. törvénycikk értelmében Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyad megyei kerületi központ lett, az 1848. évi II. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszében pedig két-két mandátummal bekerült a sorba. Természetesen Budapest létrejöttével csökkentette a települések számát, ezáltal 1877 után 62 település 81 kerületre osztva bírt önálló jogon való képviselő-választással. Ez a beosztás 1910-ig, az utolsó dualizmus kori választásig érdeemben nem változott.

A képviselőhez jutott és az elvesztett települések hierarchikus rangja a huszadik század elején

A 19. század különböző időszakaiban összesen 98 település bírt önálló képviselői joggal, ezek közül 78 szerepel Beluszky Pál és Győri Róbert 1910-re felállított településhierarchiájában.¹² A szerzők vizsgálata alapján megállapítható, hogy 20 település funkcióját tekintve sem minősült városnak. Közülük 9 – Bakabánya, Felsőbánya, Illyefalva, Kolozs, Libetbánya, Modor, Ruszt, Szentgyörgy, Újbánya – nem kapott önálló jogot 1848-ban,

¹¹ Zsedényi Ede felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 319–321.

¹² *Beluszky Pál–Győri Róbert: Magyar városrólátat a 20. század elején.* Bp.–Pécs. 2005.

vagy 1877-re elveszítette azt, hét pedig Horvátországban volt található.¹³ Három erdélyi község, Bereck, Oláhfalú (Kápolnásfalu) és Szék, valamint Vízakna rendezett tanácsú város birtokolta ugyan a jogot, de nem került fel a hierarchikus elv alapján összeállított 330 elemes listára.¹⁴

Ha a településeket a fenti munka kategóriái¹⁵ szerint vizsgáljuk, akkor az tapasztalható, hogy az újonnan bekerültek és a bennmaradtak elsősorban a magasabb hierarchikus szintekről – központi, megyei és regionális központi csoportokból – kerültek ki, míg a kiesettek, három megyei központ – Eperjes, Trencsén és Lőcse – kivételével a közép-¹⁶ és kisvárosok¹⁷ közé tartoztak. A bekerültek¹⁸ sorában a Nagyalföld és annak peremterületén elhelyezkedő, korábbi kiváltságokkal nem rendelkező települések szerepeltek döntő többségben.

¹³ A vizsgálat csak a szűkebb értelemben vett Magyarország területére terjedt ki, Horvátországból csak Zágráb szerepelt a településlistán. *Beluszky P.–Győri R.*: Magyar városhálózat i. m. 97.

¹⁴ *Beluszky P.–Győri R.*: Magyar városhálózat i. m. 214–228.

¹⁵ A szerzők különböző mutatók segítségével kiszámították a városi funkciók által ellátott lakosság számát, melyből levonták a város lakosságát és így kapták meg az ellátott vidéki lakosság nagyságát, így kapták meg a település ún. „jelentőség-többletét”. Ezen számított adatokat összevetették a települések statisztikai adataival, és így tipizálták azokat. (A részletes leírást lásd: *Beluszky P.–Győri R.*: Magyar városhálózat i. m. 134–166.) Ennek alapján a következő kategóriákat állították fel: regionális központok (teljes körű funkciókkal: 6, részleges funkciókkal: 2, hiányos funkciókkal: 4); megyeközpontok (teljes körű funkciókkal: 17, részleges funkciókkal: 21, hiányos funkciókkal: 12); központi városok (teljes körű funkciókkal: 29, hiányos funkciókkal: 31); kisvárosok (megyei funkciókkal: 5, teljes körű funkciókkal: 87, részleges funkciókkal: 62, hiányos funkciókkal: 54).

¹⁶ Középváros teljes körű funkciókkal: Csíkszereda, Nagyszombat, Nagybánya.

¹⁷ Kisváros megyei funkciókkal: Kőszeg, teljes körű funkciókkal: Bártfa, Zólyom, Hátszeg, Vajdahunyad, Breznóbánya, Kismarton, Kisszeben, hiányos funkciókkal: Szokolca, Bazin, részleges funkciókkal: részleges funkciókkal: Korpona.

¹⁸ Regionális központ hiányos funkciókkal: Nagyvárad, Pécs, részleges funkciókkal: Brassó; megyeközpont teljes körű funkciókkal: Miskolc, Nagyszécsény, Nagybecskerek, Eger, hiányos funkciókkal: Kecskemét, Nyíregyháza, részleges funkciókkal: Gyula, Pápa, Baja, Versec, Békéscsaba; központi város teljes körű funkciókkal: Makó, Nagyikinda, Szentes, Jászberény, Zenta, Gyöngyös, Kiskunfélegyháza, hiányos funkciókkal: Hódmezővásárhely, Cegléd, Szarvas, Kiskunhalas, Nagykőrös, Hajdúbozsó; kisváros teljes körű funkciókkal: Békés, Csongrád.

A képviselőküldő joggal rendelkező települések közül 1877 után – Budapestet nem számítva – 51 (86%) tartozott a jelentősebb, legalább középvárosi jellegű magyarországi lakott helyek közé, míg a kiesettek-nél ez az arány 24% (6 település) volt. A döntéshozókat természetesen nem motiválhatták az 1910-es években tapasztalt állapotok, de azt el lehet mondani, hogy a kiválasztott városok és községek az ország jelentősebb településeihez tartoztak. A regionális központoknak 100, a megyei központoknak 44, a középvárosoknak 36, a kisvárosoknak pedig 3,4%-a küldhetett önálló jogon politikust az országgyűlésbe. Meg kell azonban jegyezni, hogy a funkcionális szempontból városnak tekintett 330 település közül 204 (62%) nem bírt városi jogállással. Az önálló képviselő-választó települések közül 58 volt funkcionálisan város, de csak Békésnek, Békéscsabának, Csongrádnak és Szarvasnak nem volt városi jogállása. Bereck, Oláhfalú (Kápolnásfalú) és Szék sem funkciójában, sem jogállásában nem számított városnak, Vízakna jogilag ugyan az volt, de funkcióját tekintve nem. Ha jogi szempontból vizsgáljuk a kérdést, akkor az önálló kerületet alkotó települések 11%-a nem volt város, a városfunkció figyelembevételével azonban csak 6% ez az arány. Megfordítva a számítást, a városi jogállású települések közül 1910-ben 47% alkotott önálló kerületet, a városi funkciójú településeknek azonban csak 17,5%-a bírt az önálló képviselő jogával.

Tanulmányunk második részében az 1877 után önálló mandátummal bíró „városi” kerületek lakosságának és választóinak statisztikai vizsgálatát végezzük el.

A „városi” választókerületek lakosság száma

A statisztikai vizsgálat első lépéseként a városi kerületek népességét tekintjük át, melyhez az 1880-as és az 1910-es népszámlálási adatokat használjuk fel.¹⁹ Magyarország Horvátország nélküli népességszáma 1880-ban 13 749 603 fő volt, ekkor 1 731 296 fő, a lakosság 12,5%-a élt a városi kerületekben. Egy átlagos városi kerületben 21 374 fő lakott.

¹⁹ A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Bp. 1882. (A továbbiakban: Népszámlálás 1880.) II.; Népszámlálás 1910.

A legkisebb lélekszámmal az erdélyi kerületek bírtak, Oláhfaluban például csak 1572 lakost írtak össze. A lista élén Budapest és az alföldi városok kerületeit találjuk. A megyei kerületek átlagos lakosság száma magasabb volt, hiszen a 332 kerületben átlagosan 36 199 fő élt.

1910-re az ország népességszáma 18 264 533 főre nőtt, a városi kerületekben ekkor 2 966 899 fő, 16,2% élt. Tehát az ország lakosságának 33%-os növekedése mellett a vidéki kerületek lakosság száma 27, a városiaké pedig 73%-kal emelkedett. A növekedés értékei azonban igen jelentős mértékben szóródtak, a lista elején álló Selmec- és Béalábánya lakossága stagnált, Körmöcbánya, Abrudbánya, Bereck, Baja 10% alatti értéket mutatott, további 14 település az országos átlag alatt helyezkedett el. Esztergom, Brassó, Kolozsvár, Székelyudvarhely, Nagyvárad, Győr, Miskolc, Temesvár lakossága ellenben megduplázódott. Fiume 137, Budapest 144%-kal növelte a lakosság számát. A növekedés 41,6%-a Budapestre esett. Ez a folyamat tovább növelte a kerületek közötti különbségeket. A legkisebb és legnagyobb lélekszámú választókerület közötti eltérés 21-szeresről 33-szorosra emelkedett. Az átlagos kerületi lakosság szám 1910-re 36 626 főre nőtt, de 11 település nem érte el, vagy éppen túllépte a 10 000 fős lakosság számot, 7 településen (Szeged, Hódmezővásárhely, Arad, Nagyvárad, Kassa, Temesvár, Budapest) pedig több mint az átlag kétszeresére jutott egy mandátum. A megyei kerületek átlagos lakosság száma ekkor 46 077 fő volt.

A „városi” választókerületek etnikai és felekezeti összetétele

Az egyes városi kerületek esetében kutatásunk jelenlegi fázisában meg tudjuk állapítani a pontos etnikai arányokat, de csak a települések egészére jellemző adatok ismertek. A megyei kerületek pontos adatainak meghatározásához pedig az ország településeit választókerülethez kell rendelni, majd ezt követően a települések adatait kerületenként összesíteni. Erre azért van szükség, mert a népszámlálások során alkalmazott járási összesítés nem fedi a választókerületi beosztást, jelen pillanatban pedig nem ismert előttünk olyan statisztikai kimutatás, mely választókerületi bontásban közli a lakosságra és a választókra vonatkozó adatokat. Ennek hiányában az országos összesítésekből dolgoztunk (1. táblázat).

1. táblázat. A városi kerületek lakosságának nemzetiségi összetétele

Év	Magyar		Német		Szlovák		Román		Ruszin		Szerb-horvát		Egyéb		Összes
	fő	%	fő	%	fő	%	fő		fő	%	fő	%	fő	%	
1880	1 073 651	62	287 034	17	131 917	8	46 293	3	637	0,04	88 784	5	7 056	0	1 731 296
1910	2 307 812	78	268 762	9	124 618	4	78 357	3	1462	0,05	92 286	3	97 235	3	2 970 522
Budapest nélkül															
1880	874 909	64	167 132	12	110 336	8	45 885	3	578	0,04	87 028	6	6 975	1	1 370 745
1910	1 551 742	74	189 880	9	104 259	5	75 580	4	1220	0,06	85 518	4	81 962	4	2 090 151

Az összesítő táblázat segítségével jól látható, hogy a magyarok és a németek aránya a városi kerületek lakosságán belül fölülmulta az országosan megfigyelhető értéket. Ez több dolog természetes következménye volt. Egyrészt ez a két nemzetiség átlagosnál magasabb urbanizációs fokkal rendelkezett, másrészt az 1848-ban önálló képviselethez jutott alföldi városokban elsősorban magyarok éltek. Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a városok jelentették az asszimiláció legfontosabb helyét is. A városi kerületek etnikai szerkezetének alakulása követte az országos változást, hiszen nőtt a magyarok súlya, csökkent a németek, szlovákok, valamint a délszlávok szerepe, a románok és a ruszinok arányszámai pedig szinte változatlanok maradtak. Budapest 1880-ban még a németek, 1910-ben pedig már a magyarok felé torzította az adatokat.

A városok képviseleti joga, az önálló jogú települések listájának bővítése, esetleg szűkítése összekapcsolódott a nemzetiségi kérdéssel. A kor politikusai a városok választójogi pozíciójának az erősítésétől a magyarság súlyának fokozódását várták. A kormányoldal ellenzéke folyamatosan követelte a magyarnak tekintett települések jogainak bővítését és a mandátumok újraosztását, amitől természetesen saját táboruk erősödését várták. Már az új kerületi rendszert szabályozó 1877. évi X. törvénycikk vitája során az első hozzászólás is részben ezzel a problémával foglalkozott. Molnár Antal, Szamosújvár képviselője felszólította a kormányt, hogy a magyar településeket ne rendelje megyei területekhez, mivel a városok önálló képviselethez való jogának az elvételét a magyarság és a magyar állam érdekeivel ellentétesnek tartotta.²⁰ A szász képviselők – Carl Fabriczius vagy Edmund Steinacker – ugyan egyetértettek azzal, hogy a kis választói létszámú, magyar lakosságú városi kerületeket a megyei területekkel összevonják, de Segesvár, Medgyes, Beszterce, Szászrégen és Szászsebes városoknak is Nagyszebenhez és Brassóhoz hasonló

²⁰ „Indítvány a némely törvényhatóság területének szabályozásáról és ezzel kapcsolatos intézkedésekről” szóló 1876. évi XXXIII. törvénycikk 1.§. 2-ik pontjának módosítása tárgyában. 414. szám. Képviselőházi Irományok. 1875. XI. 48–49.; Molnár Antal felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 287–289.

jogokat követeltek. Steinacker arra utalt, hogy a szászoknak kedvezőtlen beosztás a magyar szupremácia igényéből táplálkozik.²¹

A dualizmus utolsó évtizedében lezajlott választójogi vitáknak is egyik kulcsmotívuma volt a nemzetiségi kérdés. A megszólalók a probléma egyik lehetséges megoldásaként jelölték meg a magyar településekre jutó mandátumok számának növelését. „A magyar nép és a magyar állameszméhez ragaszkodó, államhű és intelligens elem által lakott területeket, különösen a városokat intenzívebb képviselőre kell juttatni: ezt követeli az a nagy nemzeti cél, hogy az ezeréves Magyarország magyar karaktere az egész vonalon megőriztessék” – fogalmazott például egy egri lap publicistája 1913-ban.²² De ehhez hasonló értékelések szinte általánosan jelen voltak a kor vitairódmalmában.

Ezt követően térjünk át a felekezeti adatok vizsgálatára.

2. táblázat. A városi kerületek lakosságának felekezeti összetétele, %

		Római katolikus	Görög katolikus	Ortodox	Evangelikus	Református	Unitárius	Zsidó
1880	Városi kerületek	55,6	1,7	5,4	7,7	17,7	0,2	9,3
	Országos	47,1	11,1	14,4	8,2	14,2	0,4	4,6
1910	Városi kerületek	57,0	2,3	4,7	6,7	16,7	0,3	12,1
	Országos	49,3	11,0	14,3	7,2	12,8	0,4	5,0

A 2. táblázatból jól látható, hogy ha az összes települést egyben vizsgáljuk, 1880 és 1910 között csak kismértékű változás zajlott le a felekezeti összetétel tekintetében. Az 5 jelentős vallási közösség közül a katolikusok szerepe kismértékben, a zsidók jelenléte pedig jelentősen emelkedett, ezzel párhuzamosan az ortodoxok és a két legnagyobb protestáns felekezet visszaszorulása volt megfigyelhető. Fontos felhívni a figyelmet arra is, hogy az országos arányokhoz képest a római katolikusok, a reformátusok

²¹ Fabriczius Károly és Steinacker Ödön felszólalásai az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 296–300.

²² Rátvay Géza: Választójogunk reformja. In: Hevesvármegyei Hírlap 1913. február 2. 3.

és a zsidók igen jelentős felülreprezentációval bírtak a városokban, míg a görög katolikusok, az evangélikusok és az ortodoxok szerepe elmaradt az országosan megfigyelhető szinttől. Ez természetesen elsősorban a települések etnikai karakteréből következett.

Habár a két népszámlálás települési átlagértékei nem mutatnak jelentős változást, az egyes településeken fontos átalakulások mentek végbe. Ezt mutatja be a 3. táblázat, ahol a 62 települést a legnagyobb felekezet alapján kategorizáltuk.

3. táblázat. Az önálló képvisellel rendelkező települések domináns felekezetei

	1880	1910
Katolikus dominanciával bíró település	39	47
Ortodox dominanciával bíró település	5	2
Evangélikus dominanciával bíró település	3	4
Református dominanciával bíró település	15	9

A táblázatból leolvasható, hogy a települések jelentős részében a katolikusok előretörése volt megfigyelhető, ez harminc év alatt igen alaposan átrajzolta a városi kerületek vallási térképét. Az összesített átlagok mögött tehát jelentős változás rejtőzik.

A „városi” kerületek választói létszáma

A településenkénti választói létszám vizsgálata során csak az 1906-os értékeket elemezzük, és ezt vetjük össze a négy évvel későbbi népszámlálási adatokkal. 1906-ban 196 475 választót tartottak nyilván a városi, és 888 441 főt a megyei kerületekben.²³ Ha ezeket az értékeket az 1910-es népességszámhoz viszonyítjuk, akkor országos átlagban 5,9%, a városi kerületekben 6,6%, a vidékiekben pedig 5,8%-os választói arányt kapunk.²⁴

A városi kerületek választói létszámában jelentős különbségek figyelhetők meg, hiszen az adatok jelentősen szóródnak. 25%-nak 5,6% alatti,

²³ Almanach 1906–1911. 87–101.

²⁴ Sajnos az egyes megyei és a települési kerületek választói arányát jelenleg még nem tudjuk egymással összehasonlítani, mivel az egyes kerületek pontos lakosság száma, mint azt korábban már jeleztük, egyelőre még nem ismert.

25%-nak pedig 7,4% feletti választói aránya volt. A lista legelején Csongrád (3,2%), Kassa (3,6%) és Abrudbánya (3,6%) volt megtalálható, de további 17 település az országos átlag alatti aránnyal bírt. Az élen pedig Kézdivásárhely (10,2%) és Oláhfalú (11%) állt, ahol ugyan igen alacsony volt a választók létszáma (621 és 421 fő), de a település is kis lélekszámú volt.

A kerületek választói létszám alapján képzett csoportjait mutatja a 4. táblázat.

Látható, hogy a kis választói létszámú kerületek dominánsan a városi csoportban voltak jelen, hiszen 1000 fő alatti volt a városiak 23,4, a vidékiek 7,2%-a. Ebben a szegmensben található 43 kerület közül 33 erdélyi volt, ami az összes erdélyi 44,6%-át adta. Míg a vidéki kerületek domináns csoportja 2501–5000 választóval rendelkező volt, 50,3%-uk idesorolódott, addig ez a kategória a városok között csupán 24,7%-ot tett ki. Az ötezer választó feletti kerületek a városokra voltak jellemzőbbek.

Az adatok azt mutatják, hogy a vidéki kerületekre nagyobb hasonlóság volt jellemző, itt – legalábbis a választók számát tekintve – kiegyensúlyozottabb volt a mandátumok eloszlása. A városok esetében a szélső értékek, a kiugróan magas és alacsony választói létszámok sokkal jelentősebb arányt képviseltek. Ez természetesen következett abból is, hogy a települések lakosságszámában igen jelentős eltérések voltak, de egy-egy kisebb településen gyakran igen kedvező, az országos arányt jóval meghaladó volt a cenzussal rendelkezők aránya.

A cenzusszerkezet és a foglalkoztatottság kapcsolata

A 20. század elején készült országos kimutatás alapján ismerjük a magyar választókerületek választóinak cenzusalapját,²⁵ ezt össze lehet vetni az adott település lakosságának foglalkoztatás-szerkezeti adataival. Így megállapítható, hogy milyen volt a kapcsolat a választók összetétele és a lakosság foglalkozásszerkezete között.

²⁵ A választók cenzusszerkezetét Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztás és a curiai bíraskodás codexe. Bp. 1901. 1008–1030. adatai alapján határoztuk meg.

4. táblázat. A városi kerületek választói létszám alapján képzett csoportjai

	Városi		Ebből erdélyi		Vidéki		Ebből erdélyi		Összesen	Erdélyi összes
0-500	7	77,8%	7	77,8%	2	22,2%	2	22,2%	9	9
	8,6%		36,8%		0,6%		3,6%		2,2%	12,2%
501-1000	12	35,3%	8	33,3%	22	64,7%	16	66,7%	34	24
	14,8%		42,1%		6,6%		29,1%		8,2%	32,4%
1001-1500	8	21,1%	1	4,0%	30	78,9%	24	96,0%	38	25
	9,9%		5,3%		9,0%		43,6%		9,2%	33,8%
1501-2500	28	21,9%	3	20,0%	100	78,1%	12	80,0%	128	15
	34,6%		15,8%		30,1%		21,8%		31,0%	20,3%
2501-5000	20	10,7%	0	0,0%	167	89,3%	1	100,0%	187	1
	24,7%		0,0%		50,3%		1,8%		45,3%	1,4%
5001-	6	35,3%	0	0,0%	11	64,7%	0	0,0%	17	0
	7,4%		0,0%		3,3%		0,0%		4,1%	0,0%
Összes	81	19,6%	19	25,7%	332	80,4%	55	74,3%	413	74

*Az érték melletti százalék az értéknek a választói létszám szerint kialakított kategórián belüli arányát mutatja, az érték alatti pedig a választói létszám alapján képzett kategóriának a kerületcsoporton belüli súlyát jelzi. A városi, a vidéki és az összes kerületcsoportok magukban foglalják az erdélyi kerületek adatait is, melyeket azonban külön oszlopban is szükségesnek tartottunk kiemelni.

A települések választóinak belső szerkezetét százalékos értékekkel fejeztük ki, tehát nem az egyes kategóriába tartozó választók számát vizsgáltuk, hanem az adott kerület összes választóján belüli arányát. Az elemzés során egy kerületet 7 értékkel írtunk le, melyek megfeleltek a választójogosultság lehetőségeinek.²⁶ A foglalkoztatottságot a mezőgazdasági, a kereskedelmi, az ipari és tercier, valamint a közszolgálati keresők arányának segítségével vizsgáltuk. Bevontuk még az elemzésbe a települések jogállását, a Beluszky–Győry-féle összegzés hierarchikus csoportját és a rangszámát.

Az 5. táblázat a foglalkoztatásszerkezeti adatok és a cenzusalap közötti korreláció értékeit mutatják.

5. táblázat. A városi kerületek lakosságának foglalkoztatásszerkezete és a választók cenzusalapja közötti korreláció

Keresők aránya Választók aránya	Kereskedelmi	Mezőgazdasági	Ipari és tercier	Közszolgálati
Régi jog alapján	–,372**	–,315*	–,356**	–,298*
Földbirtok alapján	–,517**	,813**	–,419**	–,563**
Ház alapján	,465**	–,403**	,377**	,482**
Ház és birtok alapján	–,335**	–,268*		–,307*
Jövedelem alapján	,685**	–,555**	,568**	,661**
Végzettség alapján	,277*		,347**	,342**
Füstök után	–,299*			–,302*

* a korreláció szignifikáns $p < 0,05$, ** a korreláció szignifikáns $p < 0,01$

Jól látható, hogy 4 eset kivételével az adatok között különböző fokú összefüggés található. Két markáns jelenségre hívnánk fel a figyelmet. A birtok alapján választójogosultságot nyertek aránya igen szoros pozitív kapcsolatban van a mezőgazdasági keresőkével, és közepesen

²⁶ A választójogi törvény vonatkozó paragrafusai szerint a választójogban részesülni hét kategória alapján lehetett: régi jog, földbirtok, háztulajdon, ház és birtok összevont figyelembevételre, jövedelem, iskolai végzettség és alkalmazás, valamint Erdélyben ún füstök alapján – lásd: A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877). *Mantuano Rezső*: A magyar törvényhozás. A képviselőválasztások, a házak alakulása és működése. Bp. 1900. 31–41.; *Szivák Imre*: Országgyűlési képviselőválasztás i. m. 14–42.

erős, de negatív kapcsolatban a kereskedelmi, ipari, egyéb terciér és közszolgálati foglalkoztatottak arányával. Ezzel szemben a jövedelem alapján választók esetében ellentétes kapcsolat figyelhető meg. Fontos rámutatni arra is, hogy a ház alapján választók olyan településeken voltak inkább jelen, ahol a mezőgazdasági keresők aránya kisebb, a ház és birtok alapján választók pedig ott, ahol a kereskedelmi, ipari, egyéb terciér és közszolgálati foglalkoztatottak aránya alacsonyabb. Ez annak tudható be, hogy a háztulajdon mint választójogosultsági alap inkább a modernizálódott gazdasági szerkezetű településeken volt elegendő nagyságú. A végzettség alapján választók a kereskedelmi, ipari, egyéb terciér és közszolgálati foglalkoztatottakkal vannak pozitív kapcsolatban, mivel az értelmiség jelenléte is inkább a modernebb településeken volt megfigyelhető. A régi jog alapján választókról elmondható, hogy minden foglalkoztatottsági kategóriával gyenge negatív kapcsolatban voltak, ennek alapján igazolódik az a kép, hogy az olyan települések, ahol dominánsan régi jog alapján választottak, nem tekinthetők a gazdaság központjainak. A régi jogú választókkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy 69%-uk Erdélyben élt, ahol a választók 34%-át adták. Az erdélyi városi kerületekben 7% tartozott közéjük, a magyarországiakban azonban csupán 0,1%, tehát összesen 233 fő. A füstök után választók száma oly alacsony, hogy a kapcsolataik elemzését nem szükséges elvégezni.

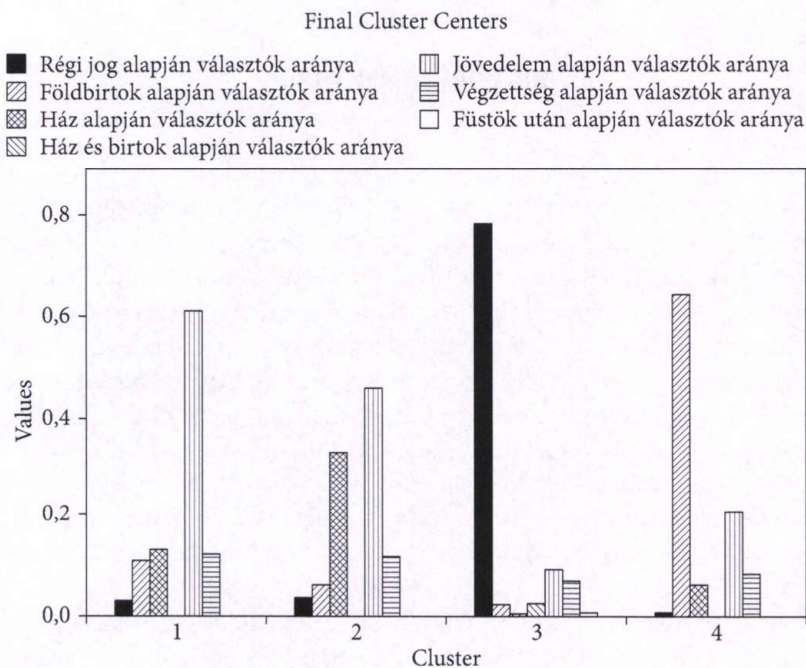
A vizsgálat alapján megállapítható, hogy egy adott település foglalkoztatottsági adatai és a censusalap között különböző mértékű, de jól magyarázható kapcsolat mutatható ki. A cenzusszerkezet segítségével tehát jól jellemezhető a település gazdasági viszonyrendszere.²⁷

A választókerületek csoportosítására a klaszterelemzés módszerét használtuk.²⁸ Kapott eredményeinket – Final Cluster Centers (végső

²⁷ A választókerületek cenzusszerkezetével kapcsolatban lásd a 7. és 8. térképet.

²⁸ A hierarchikus klaszteranalízis segítségével állapítottuk meg, hogy hány csoport képzésével írható le legpontosabban a kerületek összessége. A kapott eredmények alapján 3, 4 és 5 klaszteres csoportosítást hajtottunk végre nem hierarchikus elemzés segítségével. Részadataink értékelése során arra a megállapításra jutottunk, hogy a 4 klaszteres változat írja le pontosan a választókerületeket. A klaszterelemzésről lásd: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata c. fejezet.

klaszterközpontok) – az 1. ábra grafikonja foglalja össze. Az X tengelyen a képződött 4 klasztert (cluster), vagyis csoportot találjuk. Klaszterenként külön vizsgálható, hogy az adott csoportban a különböző választójogi alap milyen átlagértékben (values) van jelen. Az egyes figyelembe vett változókat (variables) pedig az ábra jobb oldalán találjuk.

1. ábra. A választókerületek csoportosítása

Jól látható, hogy a négy csoport karaktere jelentősen eltér egymástól. A 4. csoportban a földbirtok alapján, a harmadikban pedig a régi jog alapján választók dominálnak. Az első két csoport között a különbség a jövedelem alapján választók arányában figyelhető meg. Középtértékük az első csoportban a 61,1%, míg a másodikban 46 volt. Ingatlana alapján az elsőben átlagosan 24, a másodikban pedig 39% jutott választójoghoz. Fontos kiemelni, hogy a végzettség alapján választók aránya az első két

klaszterben 12%, a harmadikban 6,7%, míg a negyedikben 8,1%, tehát ebben a választói kategóriában nincs jelentős különbség az egyes csoportok között.

6. táblázat. A városi kerületek megoszlása a klaszteranalízissel képzett csoportokban

A csoport megnevezése	Kerületszám	Arány, %
Jövedelemalapú	33	40,7
Jövedelem- és ingatlanalapú	18	22,2
Régi jogon alapuló	3	3,7
Birtokalapú	27	33,3

Az általunk képzett klaszterek és a Beluszky–Győry-féle rendszer között azonban nem mutatható ki összefüggés. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy a szerzők kategorizálásukat az ellátott vidéki lakosság létszáma alapján végezték el, amit az adott település mutatóinak abszolút számából határoztak meg. Az így kapott rangszám nagymértékben függ a település méretétől, míg a cenzusszerkezet kapcsán ennek nincs releváns jelentősége, sokkal fontosabb a foglalkozási adatok relatív, tehát százalékos mértéke. Így kerülnek azonos csoportba esetünkben a különböző méretű, de hasonló gazdasági szerkezetű települések. A cenzusszerkezet sokat elárul a település és a kerület foglalkoztatási viszonyairól, de önmagában nem lehet a településhierarchia-vizsgálat alapjává tenni.

A statisztikai vizsgálatok egy további elemzés alapját képezhetik majd, amikor a választási eredményeket vetjük össze az etnikai, felekezeti, foglalkozásszerkezeti adatokkal.

A fentiekben tehát bemutattuk azt a folyamatot, melynek során 1848-at követően az országgyűlésen önálló képviselővel megjelenő települések köre átalakult. Az elkészített térképeink jól szemléltetik, hogy a változás eredményeképpen a korábban rendi képviselői joggal nem rendelkező, elsősorban alföldi mezővárosok átvették a peremterületek nagy történelmi tradícióval bíró, hajdan jelentős településeinek szerepét. Ez az eltolódás a magyar lakosság dominanciáját teremtette meg a rendi időszakban elsősorban németnek tekintett kategórián belül. A városok országgyűlési szereplésének kérdése gyakran szerepelt a dualizmus kori politikai viták-

ban, és szinte mindig a nemzetiségi kérdéssel kapcsolódott össze. A kor politikusai, publicistái bennük látták a magyar szupremácia fenntartásának legbiztosabb eszközét. Ebből adódott a helyzet paradoxona, hiszen a szabadelvű irányzat számára a választási eredmények azt bizonyították, hogy az 1848 után képviselőhez jutott alföldi magyar települések a függetlenségi ellenzék egyik legbiztosabb bázisai (lásd 9. térkép). Így az ellenzék nemzeti alapon követelhetette a választókerületek megváltoztatását, a városi mandátumok számának szaporítását.

A KÉPVISELET ÉS
A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

KÍSÉRLET A MAGYARORSZÁGI VÁLASZTÓKERÜLETEK HUSZADIK SZÁZAD ELEJI ETNIKAI KARAKTERÉNEK MEGHATÁROZÁSÁRA

A dualizmus kori országgyűlési választások eredményeivel foglalkozó kutatásunk során többször szembekerültünk azzal a problémával, hogy a szakirodalomból gyakorlatilag hiányoznak a magyarországi országgyűlési választókerületek nemzetiségi karakterét bemutató adatok. A szerzők általában a megyei adatok felől közelítik meg a kérdést. Ez érthető is, hiszen a járási adatok nehezen hasznosíthatók, mivel az ország járási szerkezete és a választókerületi beosztás nem fedte egymást. Ha egy szerző meg akarja határozni, hogy hány kerületben alkotott többséget egy adott nemzetiség, akkor szinte kizárólagosan a Katus László által felállított statisztikai nemzetiségi régiókat hívja segítségül,¹ ezeken belül kapcsolja egy-egy nemzetiséghez a választókerületeket. Ez a módszer célravezető lehet az etnikailag tiszta karakterrel rendelkező megyék esetében, de a egyes nemzetiségű törvényhatóságok esetén túl sok bizonytalansági tényezőt hordoz magában. Ha pontosabb képet akarunk alkotni, ami nélkülözhetetlen egy-egy nemzetiség választási magatartásának megvizsgálásához, akkor meg kell kísérelni a járási és a választókerületi adatok összehangolását.

¹ *Katus László*: Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn. In: Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900–1918. Szerk. Hanák Péter. Bp. 1966. 149–216.

A magyar választókerületek etnikai szerkezete

A kerületek nemzetiségi karakterének megállapításához az adatbázis-kezelés és a térinformatika nyújtotta lehetőségeket használtuk fel.² A már korábban is több alkalommal felhasznált digitális választókerületi alaptérképünket az ország járási beosztásával vetettük össze. Ehhez meg kellett rajzolni és térinformatikai módszerekhez alkalmazhatóvá kellett tenni a közigazgatási egységeket ábrázoló térképet. Ezt követően összekapcsoltuk a közigazgatási alaptérképet adatbázisunkkal, mely az 1910-es népszámlálási statisztika járássoros adatait is tartalmazza. Ezután a választókerületi és a járási térképet összekapcsoltuk, és így a választókerületekben összesítődtek azok a járásrészek, melyek a választókerület területére estek. Ezzel a módszerrel végeztük becslésünket. A digitalizálás alapjául szolgáló kerületi térképünk azonban csak vázlatnak minősül, arányait gyakran kellett kézi módszerekkel módosítani.³ Az alkalmazott eljárás azt feltételezi, hogy a járás minden pontjára ugyanazok az adatok jellemzőek, egy töredékére pedig az egésznek a megfelelő arányú része. Ez természetesen nem felel meg a valóságnak, hiszen nincs tekintettel például a lakott és lakatlan területekre, a járások egymástól eltérő karakterű részeire. Különösen a vegyes lakosságú vidékeken lehetnek torzak az adatok. Azt azonban egy korábbi tanulmányunkban megállapítottuk, hogy a választókerületek közül csupán 5 található az 1910-es népszámlálás alapján készített nyelvhatáron úgy, hogy az metszi a kerületet, az

² Munkánk alapja egy a Microsoft Access programmal kialakított képviselői, választási, választókerületi adatbázis. A statisztikai vizsgálatokat a PSPP, a térinformatikai ábrázolást pedig a Quantum GIS programmal készítettük.

³ Az országgyűlési választásokkal foglalkozó munkákban szinte kivétel nélkül használt térkép tulajdonképpen nem felel meg a térkép fogalmának. (Fodor Ferenc: A magyarországi országgyűlési i. m.) A térkép az általánosan elfogadott definíció szerint a Földön és más égitesten vagy a világűrben található természeti és társadalmi jellegű tárgyak, jelenségek vagy folyamatok méretarány szerint kicsinyített, generalizált, magyarózó ábrázolása a síkban. A felszín elemeit ortogonális vetítéssel (párhuzamos és a képfelületre merőleges vetítésű sugarakkal) alaprajzszerűen vagy egyezményes jellel ábrázolja. A dr. Fodor Ferenc által szerkesztett szelvényeknek nincs méretarányuk, és a digitalizálás során kiderült, hogy az alaptérkép sem pontos, hiszen ha összevetjük későbbi, megfelelő vetületi rendszerrel rendelkező Magyarország-térképpel, több esetben érintkezési hibákat lehet felfedezni.

etnikai karakter a többi kerületnél biztosnak tekinthető.⁴ A nemzetiségi területeken foltszerűen megjelenő, más, leggyakrabban magyar karakterrel rendelkező települések gyakran önálló képviselőküldő joggal rendelkezve nem torzítják az ún. megyei kerületek etnikai viszonyait.

Pontosabb képet akkor kaphatnánk, ha az ország összes települését választókerülethez rendelnénk, és a községsoros statisztikai adatokat kerületenként összesítenénk. Eltekintve az adatbeviteli munka hatalmas méretétől, jelenleg nem áll a rendelkezésünkre olyan, az egész országra kiterjedő kimutatás, mely a kerületek pontos települési listáját tartalmazná. Az alkalmazott módszer azonban nagy biztonsággal alkalmas a területek jellemzésére.

Egy kerület etnikai karakterét vizsgálva három adatsort közlünk: a 66%-os többség már olyan arány, mely a becslés ellenére is biztos többségnek tekinthető. Az 50% feletti arány már tartalmazhat olyan kerületeket, ahol az adott nemzetiség abszolút többsége kérdéses, de valószínű, hogy még mindig megfelel a relatív többségnek. A legnagyobb nemzetiség figyelembevétele azonban már több problémás kerületet is tartalmazhat, hiszen az egyes etnikai csoportok között itt a különbség gyakran csak néhány százalék, tehát a kerület könnyen egy másik nemzetiség területébe csúszhat át.

Az 1. táblázat jól mutatja, hogy 66%-os érték mellett a kerületek 30,75%-a nem sorolható be egyik nemzetiség törzsterületébe sem, de 50% figyelembevétele mellett már csupán 12% nem rendelkezik egyértelmű karakterrel. Adatbázisunk szerint ebből az 51 kerületből 13-ban a magyar, 10-ben a román, 7-ben a szlovák, 17-ben a német, 3-ban a szerb, egyben pedig a rutén nemzetiség volt a legjelentősebb. Fontos azt is megjegyezni, hogy a második nemzetiség igen gyakran nem a magyar volt. A 38 relatív nemzetiségi többséggel rendelkező kerület közül csak tizenháromban követte a legnagyobb nemzetiséget a magyar, tehát a többi esetben a kerület nemzetiségi többsége biztos volt. A 10 román közül két esetben, a 17 német közül kilenc esetben, a három szerb vegyes kerületből egyben, valamint az egy érintett rutén kerületben a magyar volt a második legjelentősebb nemzetiség, úgy, hogy az elsőnek nem volt

⁴ Pap József: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. In. Közép-Európai Közlemények. 2009. II. 47. (Lásd II. fejezet.)

meggyőző többsége a becslésünk alapján. Azok a kerületek, ahol relatív többséggel rendelkezett a magyarság, a nemzetiségek összességükben 50% feletti értékkel bírtak, tehát a kerület nemzetiséginek minősíthető.

1. táblázat. A választókerületek becsült etnikai karaktere az 1910-es népszámlálás adatai alapján

	66% feletti arány		50% feletti arány		Legnagyobb nemzetiség		A nemzetiség aránya 1910-ben
Magyar	199	48,18%	216	52,30%	229	55,4%	54,5%
Román	40	9,69%	62	15,01%	72	17,2%	16,1%
Szlovák	32	7,75%	49	11,86%	56	13,6%	10,7%
Német	6	1,45%	21	5,08%	38	9,2%	10,4%
Horvát	1	0,24%	1	0,24%	1	0,2%	1,1%
Szerb			4	0,97%	7	1,7%	2,5%
Rutén	6	1,45%	7	1,69%	8	1,9%	2,5%
Olasz		0,00%	1	0,24%	1	0,2%	
Szlovén	1	0,24%	1	0,24%	1	0,2%	
Nincs egyértelmű karakter	127	30,75%	51	12,35%	0	0,0%	
Összesen	285	69,01%	362	87,7%	413	100%	

Ha a kerületek etnikai karakter szerinti csoportjait összevetjük az adott nemzetiségnek a lakosságon belüli arányával, akkor látható, hogy azok párhuzamban vannak az ország nemzetiségi viszonyaival. A magyarok, a románok és a szlovákok esetében enyhe felülreprezentáció figyelhető meg, míg a rutének, horvátok és a szerbek törzsterületén kevesebb kerületet alakítottak ki. Ha a kerületek az etnikai arányoknak megfelelően oszlottak volna el, akkor a magyarok törzsterületén 4, a románokén 5, a szlovákén pedig 12 kerülettel kevesebbet kellett volna kijelölni, míg a németeknek 5, horvátoknak és a szerbeknek 3-3, a ruszinoknak pedig 2 kerülettel többen kellett volna többségben lenniük, vagy a legnagyobb nemzetiséget adniuk.⁵ Ha az alul- és felülreprezentációt százalékos ér-

⁵ Mivel a népszámlálás egyéb kategóriája miatt az önálló adattal rendelkező 7 nemzetiség nem teszi ki a lakosság 100%-át, így 6 kerületet az etnikai viszonyoknak megfelelően kellett „újraosztani”.

tékben jelenítjük meg, akkor a magyar területeken 1,7%-kal, a román 7,6%-kal, a szlovákon pedig 21%-kal volt több választókerület, mint ami az adott nemzetiség lakosságán belüli arányából következett volna. A németek 13, a szerbek 45, a ruszinok 30%-kal kevesebb kerülettel rendelkeztek. Legrosszabb helyzetben a horvátok voltak, hiszen ők csak a csáktornyai kerületben voltak többségben, pedig etnikai arányuk alapján 3 kerületre lettek volna „jogosultak”, ha a kerületek kialakításánál az etnikai arányokat vették volna figyelembe. Az eltolódás – ami egyébként a kerületeknek az 5%-át érintette – elsősorban az egyes nemzetiségek között okozott aránytalanságot, nem pedig a magyarokat preferálta a nemzetiségekkel szemben.

A kerületek kijelölésekor tehát az etnikai szempontok – legalábbis magyar/nem magyar viszonylatban – nem sérültek, hiszen a rendszer alapvetően nem torzította a választási struktúrát úgy, hogy nacionalista szempont miatt a magyar területen több kerületet jelöltek volna ki. De az ellenkező állítás sem tűnik megalapozottnak, mely szerint a választókerületi struktúra 1877–78-as kialakítása során a szabadelvű kormányparti politikusok, tudva, hogy a nemzetiségi területek szavazataira jobban számíthatnak, mint a függetlenségi magyarokéra, a nemzetiségi vidékeken jelöltek volna ki több kerületet, büntetve ezzel a dualizmussal szemben ellenzéki magyarságot.⁶

A fenti vizsgálat 50%-os értékeinek alapján szerkesztettük meg a választókerületek becsült etnikai karakterét bemutató térképet (lásd 10. térkép), melyen minden egyes bizonytalan kerületet külön kategóriaként az adott terület legnagyobb nemzetiségéhez kapcsolunk.

Munkánk következő lépéseként az előzőekben ismertetett becslés eredményeit vetjük össze Katus László etnikai alapon meghatározott regionális modelljével.⁷ Katus 1966-ban elkészített beosztása máig meghatározó a nemzetiségi viszonyok regionális vizsgálata során. A szerző az 1900-as népszámlálás adatait felhasználva határozott meg egy központi magyar és hat nemzetiségi területet.⁸

⁶ Vö. Gerő A.: Az elsöprő kisebbség i. m. 67.

⁷ Katus L.: Über die i. m. 187–191.

⁸ *Dél-erdélyi román-szász régió*: Brassó, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő vármegyék; *dél-magyarországi német-szerb-román többségű régió*: Bács-Bodrog, Temes, Torontál vármegyék, Pancsova, Temesvár, Újvidék, Versec törvényhatósági joggal felruhá-

A dél-erdélyi román-szász régió 71%-át adta a román és a szász nemzetiség (szász 30%, román 40%). A régióba 11 kerületet sorolhatunk. Egy-egyben a román, a szász, és a magyar adta a többséget, négyben a román, kettőben a magyar és a szász volt a legnagyobb nemzetiség. A kerületek 27,5%-a a szászokhoz, 45%-a a románokhoz, 27,5%-a pedig a magyarokhoz tartozott. A régió kerületeinek eloszlása tehát megfelelt a lakosság etnikai viszonyainak.⁹ Kelet-Magyarország és Erdély román többségű régióiban a román lakosság 71,4%-ot, a német 7,5%-ot tett ki, míg a magyarok részaránya 18% volt. A régióhoz 59 kerület tartozott, 47 román, 3 relatív román, 6 magyar, 1 relatív magyar és két német lakossági többségű volt közülük. A kerületek 85%-a román, 12%-a magyar, 3%-a pedig németnek minősült. Ebben a régióban tehát a kerületi beosztás a románok számára kedvezőbb, a magyaroknak és a németeknek pedig kedvezőtlenebb volt. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mint azt a korábbiakban bemutattuk, a választók etnikai összetétele és a lakosság nemzetiségi megoszlása között Erdély esetében jelentős különbség volt.¹⁰

A felső-magyarországi szlovák többségű régió lakosainak 67%-a volt szlovák, 8,5%-a német, 2,5%-a ruszin és 20%-a magyar. A régióba sorolt 55 kerület közül 39-ben szlovák, ötben relatív szlovák, hatban magyar,

zott városok (tjv.); *északkelet-magyarországi ruszin régió*: Bereg, Máramaros, Ugo-
csa, Ung vármegyék; *felső-magyarországi szlovák többségű régió*: Árva, Bars, Liptó,
Nyitra, Pozsony, Sáros, Szepes, Trencsén, Turóc, Zólyom vármegyék, Selmec-Bé-
labánya tjv., *kelet-magyarországi és erdélyi román többségű régió*: Alsó-Fehér, Arad,
Beszterce-Naszód, Fogaras, Hunyad, Kolozs, Krassó-Szörény, Szeben, Szilágy,
Szolnok-Doboka, Torda-Aranyos vármegyék; *nyugat-magyarországi német-hor-
vát többségű régió*: Moson, Sopron vármegyék, Sopron tjv.; *magyar többségű régió*:
Abauj-Torna, Baranya, Békés, Bihar, Borsod, Csanád, Csik, Csongrád, Esztergom,
Fejér, Gömör és Kishont, Győr, Hajdú, Háromszék, Heves, Hont, Jász-Nagy-
kun-Szolnok, Komárom, Marostorda, Nógrád, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy,
Szabolcs, Szatmár, Tolna, Udvarhely, Vas, Veszprém, Zala, Zemplén vármegyék,
Bp. székesfőváros, Arad, Baja, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kassa, Kecskemét,
Kolozsvár, Marosvásárhely, Miskolc, Nagyvárád, Pécs, Szabadka, Szatmárnémeti,
Szeged, Székesfehérvár tjv.

⁹ Mivel az etnikai becslésünket az 1910-es népszámlálás alapján végeztük el, Ka-
tus László regionális beosztását használva az általa közölt adatokat átszámoltuk az
1910-es számok figyelembevételével.

¹⁰ Lásd: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata c. fejezetet.

egyben relatív magyar, háromban relatív német, egyben pedig ruszin többséget tapasztaltunk. Tehát a kerületek 80%-a szlovák, 13%-a magyar, 5%-a a német és 2%-a ruszin karakterrel rendelkezett. A régióban így a szlovák nemzetiség kedvezőbb pozíciót birtokolt a többi nemzetiséggel szemben. Az északkelet-magyarországi ruszin régióban a lakosság 42%-a volt ruszin nemzetiségű 1910-ben, 31% magyarnak, 11-11% németnek és romának, 4,5% pedig szlováknak vallotta magát. A régió 16 kerülete közül 4 magyar és egy relatív magyar, hat ruszin, egy relatív ruszin, egy román és két relatív román, és egy szlovák minősítést kapott. Vizsgáljunk szerint tehát ruszinnak minősült 45%, magyarnak 31%, romának 19%, szlováknak pedig 5%. A kerületek megoszlása általában megfelelt az etnikai viszonyoknak, kivétel ezalól a németek és románok eloszlása volt. A két észak-magyarországi régió kerületeinek eloszlása tehát alapvetően egyezik a Katus László által felállított rendszerrel.

A dél-magyarországi német-szerb-román többségű régióba 41 kerület tartozott. 1910-ben a lakosság 27,5%-a volt magyar, 29%-a német, 22,4%-a szerb, 14,4%-a román, 2,8%-a pedig szlovák. Becslésünk alapján a kerületek 30%-a volt magyar (7 magyar, 5 relatív magyar), 39%-a német (7 német, 9 relatív német), 17%-a szerb (4 szerb, 3 relatív szerb), 12%-a román (4 román, 1 relatív román), 2%-a pedig relatív szlovák volt. A kerületek eloszlása tehát ebben a régióban is szoros kapcsolatban volt az etnikai viszonyokkal.

A nyugat-magyarországi német-horvát többségű régió lakosainak 46%-a volt magyar, 43%-a német és 10%-a volt horvát. A legkisebb régió 9 kerülete közül 4 magyar (44%), 5 pedig német (66%) többségű volt. A horvátok egy kerületben se kerültek többségbe, de ezenkívül a kerületek arányosan oszlottak el a két nagyobb nemzetiség között.

A legnagyobb, magyar régió lakosságának 80%-a volt magyar 1910-ben. A fennmaradó 20% a német (6,4%), román (5,4%), szlovák (4,7%) és a horvát (1,3%) nemzetiség között oszlott meg. Az idetartozó 221 kerület közül 188 volt magyar, 3 pedig relatív magyar többségű (86,4%). Németnek minősítettük a kerületek 4%-át (6 német, 3 relatív német), romának 4%-át (9 kerület), szlováknak 4,6%-ot (9 szlovák, 1 relatív szlovák) és a horvátnak és szlovénnek 0,5-0,5%-ot (1-1 kerület). A kerületi megoszlás tehát itt is párhuzamba állítható a lakosság etnikai adataival.

A két osztályozás eredményei tehát párhuzamba állíthatók egymással, ezért úgy gondoljuk, hogy a becslés segítségével alkotott rendszer alkalmas arra, hogy ennek alapján egyéb elemzéseket készíthessünk.

A választók etnikai összetétele és a lakosság nemzetiségi viszonyai közötti kapcsolat kérdése

A választók etnikai jellemzői és a terület nemzetiségi szerkezete között azonban természetesen jelentős különbség lehetett. A kérdéssel már korábban foglalkoztunk, de szükségesnek tartjuk a részletesebb elemzés elvégzését is.¹¹ A szakirodalomban két egymást kizáró állítás található a kérdésről. Az egyik Kristóffy József megállapítására hivatkozva arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzetiségek – a románok kivételével – népesedési adataikhoz képest felülreprezentáltak szerepeltek a választók között. (Választói arány/lakossági arány 1910: magyar: 56,2%/54,5%, német 12,7%/10,4%, szlovák 11,4%/10,7%, román 11,2%/16,1%, rutén 2,9%/2,5%, horvát 1,2%/11%, szerb 2,8%/3%, egyéb 1,6%/1,7%.) Ezt az állapotot úgy érték el, hogy a nemzetiségek által lakott peremterületeken, nem utolsósorban egyébként az archaikusabb gazdasági viszonyok miatt, alacsonyabb értékben határozták meg a census szempontjából kulcsfontosságú földadóminimumot, míg a központi területeken ennek a földadónak a mértéke magasabb volt. A peremeken tehát az alacsonyabb földadóösszeggel beengedték a nemzetiségi lakosságot, míg a központi magyar területeken a magasabb adócenzussal kizárták a magyarságot.¹² Más vélemény szerint azonban a választókerületek csaknem háromnegyedében többségben voltak a magyar választók, annak ellenére, hogy a választásra jogosultak országos arányai nagyjából megfeleltek az etnikai arányoknak.¹³

¹¹ Lásd: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata c. fejezetet.

¹² Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp. 1927. 229.; Gerő A.: Az elsöprő kisebbség i. m. 62.

¹³ Katus László: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története a 20. század elején. In: Magyarország története 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter Bp. 1978. 1015–1016., Schönbraum Attila: Párielit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Ország-

Az utóbbi megállapítás csak abban az esetben valósulhatott meg, ha a nemzetiségi területeken úgy hozták létre a kerületeket, hogy kisszámú, de nagy választói létszámú kerületbe tömörítik a nemzetiségiakat, míg a magyarokat több kisebb, kis választói létszámú kerületre osztják szét. Erre utaló információink azonban nincsenek, de elvégezhetünk egy becslést. A kerületek választói létszáma ismert; a lakosság számukat sajnos csak megyei szinten tudjuk biztosan, de adatbázisunk segítségével megbecsülhetjük. Ennek alapján kapcsolatot lehet keresni a megyék választói aránya, a kerületek etnikai karaktere és a becsült választói aránya között.

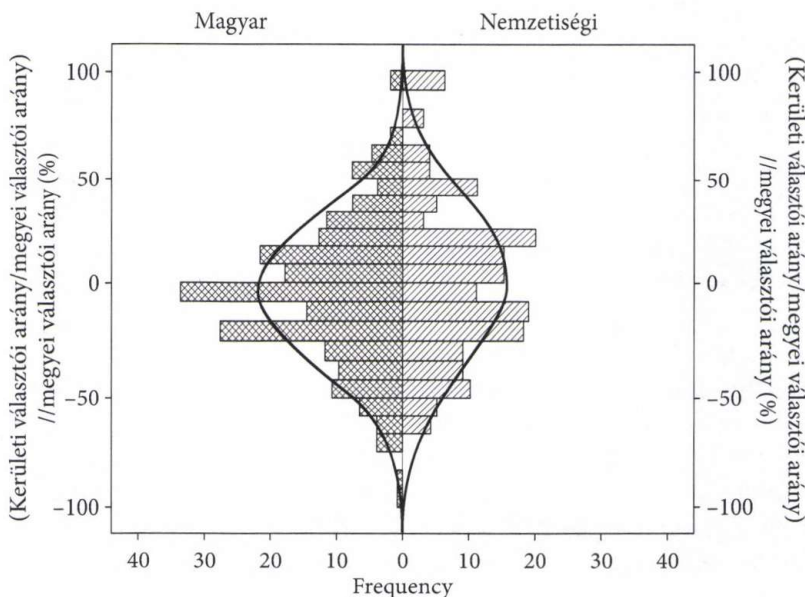
Ezt szemléltetik a következő diagramok. Az első adatait úgy számoltuk ki, hogy a kerület ismert választói létszámát (1908) a becsült lakosság számhoz (1910) viszonyítottuk, így megkaptuk a becsült választói arányt. Ezt viszonyítottuk a megye ismert választói arányaihoz. Tehát a megye választói arányából kivontuk a kerület becsült adatait, és ezt a különbséget viszonyítottuk a megye választói arányához. Ezt az értéket a kerületek nemzetiségi karakterével vetettük össze. A kérdés tehát az, van-e jelentős különbség a kerületek becsült választói arányának a megyei adatoktól való eltéréseiben – távolságában – a nemzetiségi karakter függvényében. Ha igen, akkor elképzelhető egy olyan állapot, hogy megyei szinten ugyan párhuzamosak a lakosság és a választók megoszlását mutató etnikai adatok, de egyes kerületekre ez a megállapítás már nem igaz.

Az egyszerűség kedvéért az ábra elkészítéséhez a magyar és a nemzetiségi kategóriát használtuk, ami azt jelenti, hogy az 50%-os becsült arány felett magyarnak, az alatt pedig nemzetiséginek minősítettük a kerületet.

Az 1. ábra jól mutatja, hogy nem volt különbség ebben a tekintetben a magyar és nem magyar kerületek között. Ez a megállapítás azonban Erdély kerületeinek jelentős részére nem vonatkozott. (Ezzel a kérdéssel Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata c. fejezetben már foglalkoztunk. Most az erdélyi szélsőértékeket kizártuk az elemzésből, hiszen azok torzítják a kapott végeredményt. Vizsgálatunk tehát csak a magyarországi területre érvényes.¹⁴)

gyűlésben, 1900–1918. In: Képviselők Magyarországon I. Szerk. Ilonszki Gabriella. Bp. 2005. 86.

¹⁴ A szélsőértékek kizárásáról lásd: *Sajtos L.–Mitev A.*: SPSS i. m. 120–123.

1. ábra. Kerületek nemzetiségi karaktere

Ezt a megállapítást más statisztikai vizsgálattal, a keresztábla-elemzéssel is alá tudjuk támasztani.¹⁵ Ha a becslt magyar arány és a számolt mutató között keressük a kapcsolatot, akkor 95%-os szignifikanciaszint mellett egy nagyon gyenge negatív kapcsolatot tapasztalunk (Pearson-féle korreláció $-0,109$, $p = 0,05$).¹⁶ Ez azt jelenti, hogy ha magasabb volt a magyarok aránya, akkor enyhén kisebb volt az eltérés. A kapcsolat azonban nem oly jelentős, hogy érdemben módosítsa a fenti kijelentést.

¹⁵ A módszer részletes leírását lásd: Sajtos L.–Mitev A.: SPSS i. m. 137–161.

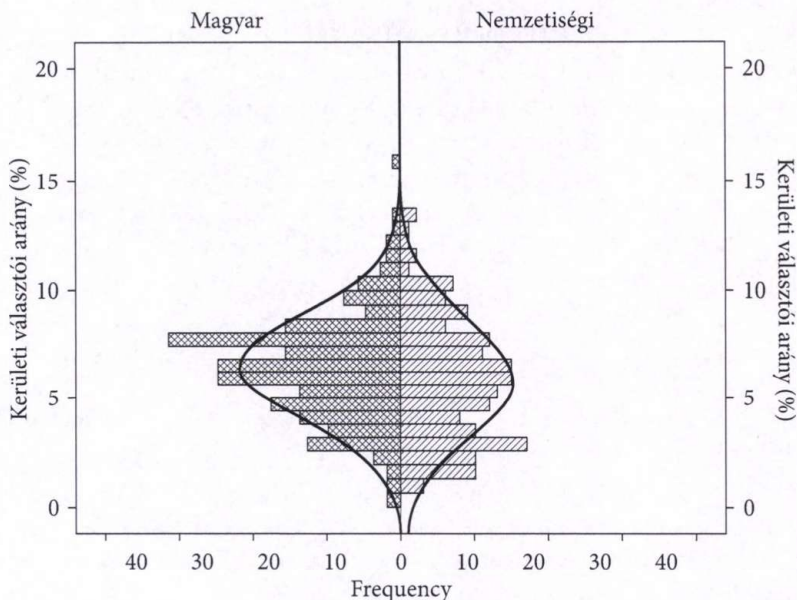
¹⁶

ANOVA

Kerületi választói arány (%)

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	1274,655	63	20,233	4,439	,000
Within Groups	1499,507	329	4,558		
Total	2774,161	392			

A 2. ábra grafikonján a kerületek választói arányát viszonyítottuk a kerület nemzetiségi karakteréhez.

2. ábra. A kerületek választói aránya a kerület nemzetiségi karakteréhez

A 2. ábrán is jól látható, hogy nem volt döntő eltérés a két kerületcsoport között. Amit az is alátámaszt, hogy a kerület becsült etnikai adatai (magyarok aránya) és a választójogúak aránya között nem volt összefüggés. A magyarok között ugyan enyhén gyakoribbak voltak a magasabb választói aránnyal bíró kerületek, míg a nemzetiségiek körében a kisebb arány volt a gyakoribb, de a különbség nem volt meghatározó és szignifikáns. Ezt jól szemlélteti a két kerülettípus átlagának adata is, hiszen a magyar kerületekben 6%, a nemzetiségiekben valamivel alacsonyabb, 5,5% volt becslésünk szerint a választók aránya az 1908-as és 1910-es adatok összevetése alapján. A „szélsőértékek” híre azonban jobban befolyásolhatta a közvéleményt, mint az átlag valósága.

Adataink tehát arra engednek következtetni, hogy a nemzetiségi és magyar kerületek választói aránya a törvényhatósági átlagadatoktól is

szinte azonos mértékben tért el. Ez pedig arra utal, hogy a választók etnikai szerkezete választókerületi szinten is párhuzamban kellett hogy álljon a terület nemzetiségi viszonyaival. A kérdés pontos eldöntéséhez azonban szükségünk volna nemcsak a kerületi etnikai adatokra, hanem a cenzussal rendelkezők kerületi, vagy legalábbis járási szintű nemzetiségi adataira. Ennek hiányában azonban úgy gondoljuk, hogy a statisztikai vizsgálat közelebb juttat minket a viszonyok megismeréséhez.

Korábbi tanulmányunkban az 1887 és az 1901 között lezajlott választások eredményei és a nemzetiségi viszonyok közötti kapcsolatot már bemutattuk.¹⁷ A kerületek nemzetiségi karaktere és a kerület választóinak cenzusszerkezete közötti kapcsolattal egy későbbi tanulmányunkban fogunk foglalkozni.

A nemzetiségi pártok választási eredményei 1901–1910

A nemzetiségi pártok választási eredményei véleményünk szerint nem azonosak a nemzetiségek választási szereplésével. Hiszen egyrészt nemcsak az minősíthető nemzetiségi képviselőnek, aki egy nemzetiségi párt képviselője, másrészt pedig etnikai hovatartozástól függetlenül a megválasztott képviselő a választókerületének lakosságát képviseli, akiknek nem feltétlenül nemzeti hovatartozásuk alapján kell döntést hozniuk a választásokon ahhoz, hogy az országgyűlésben képviselve legyenek. Szendrei Ákos is felhívja erre a figyelmet, rámutatva arra, hogy a Román Nemzeti Párt román képviselői mellett hasonló számú román képviselő került be a parlamentbe más pártok színeiben.¹⁸

A tanulmányunkhoz kapcsolódó második térképen (lásd 11. térkép) azokat a kerületeket ábrázoltuk, ahol nemzetiségi pártok képviselői mandátumot szereztek. Erre az 1901-es választás után került sor, hiszen a nemzetiségi pártok ekkor hagytak fel a passzív politikai magatartással, és kapcsolódtak be a választási küzdelembe.

¹⁷ *Pap J.*: Az 1887 és 1905 közötti i. m. 41–49.

¹⁸ *Szendrei Ákos*: Jelöltek, kerületek, választások. A Román Nemzeti Párt szereplése a képviselőválasztásokon (1905., 1906., 1910.). In: *A Kárpát-medencei népek együttélése a XIX–XX. században*. Szerk. Egrý Gábor–Feitl István. Bp. 2005. 275.

Az 50%-os küszöbérték figyelembevételével 216 magyar többségi kerület volt. A fennmaradó 197 kerület nemzetiséginek minősíthető, hiszen minden esetben a nemzetiségek adták a többséget.

A három választás időszakában a különböző nemzetiségek által szerzett mandátumok a következőképpen oszlottak meg (2. és 3. táblázat).¹⁹

2. táblázat. A nemzetiségek által szerzett mandátumok megoszlása a három választókerületben

	1 választáson	2 választáson	3 választáson
	elnyert kerület		
Románok	13	3	3
Szerbek	3	–	1
Szlovákok	3	6	–

3. táblázat. Az elnyert kerületek megoszlása a nemzetiségek között

	1901	1905	1906	1910	Lakott kerület
	elnyert kerület				
Románok	–	8	15	5	72
Szerbek	1	1	4	–	7
Szlovákok	4	1	7	3	56
Összesen	5	10	26	8	136

A 11. térképen jól láthatóak a nemzetiségi pártok törzsterületei. A szlovákok túlnyomórészt a pozsony-nyitrai²⁰ és az árvai-liptói²¹ térségben értek el komolyabb sikert, ezentúl a bács-bodrogi kulpiny-kölpényi kerületben Milan Hodžának sikerült megszerezni az ott lakó szerbek tá-

¹⁹ A nemzetiségi pártok választási eredményeit közli: *Schönbraum A.*: Páriaelit i. m. 93–95.

²⁰ A Pozsony vármegyei bazini kerületben 1906-ben František Jehlička, majd az 1907-es időközi választáson volt sikeres. Nagyszombaton Martin Kollár 1901-ben és 1906-ban, Stomfán Ferdinánd Juriga 1906-ban és 1910-ben, és Szentjánoson Pavel Blaho 1906-ban és 1910-ben szerzett győzelmet. Nyitra vármegyében 1901-ben a szenicei kerületet František Veselovský, a verbóit pedig Jan Valášek szerezte meg.

²¹ Árva vármegyében a bobrói kerületet 1906-ben és 1910-ben František Skyčák, Liptóban a liptószentmiklósi 1901-ben Jan Ružiák, majd 1906-ban Method Bella szerezte meg.

mogatását is, 1905-ben és 1906-ban kemény küzdelemben legyőzni ellenfeleit.²² Emellett még két egymástól igen távol eső nyitrai kerületben, a szeniceiben és a verbóiban született 1-1 szlovák mandátum. A szlovák jelöltek 1906-ban szerepeltek legjobban, amikor 7 kerületet hódítottak meg, ami a szlovákok által lakott kerületek 12%-át tette ki.

A román nemzeti párti politikusok által megszerzett területek alapvetően Délkelet- Magyarországon és Dél-Erdélyben helyezkedtek el. Becslésünk szerint 62 kerületben adták a többséget, Arad vármegyében 5 választókerületben érték el sikert,²³ ami mellett Krassó-Szörény öt megszerzett kerülete²⁴ is Erdélyen kívül volt. Dél-Erdélyben Hunyad²⁵ és Alsó-Fehér²⁶ tartozott a törzsterületükhöz, valamint Szebenben és Fogarason²⁷ is sikerült egy-egy mandátumot szerezniük. Észak-Erdélyben egyedül a Szolnok-Doboka vármegyei nagyilondai kerületből tudott – egyébként három alkalommal – román képviselő, Mihali Tivadar a parlamentbe jutni.

Önmagukhoz képest a legsikeresebb választási eredményt a szerbek tudták felmutatni, ugyanis az általuk többségben lakott négy kerületben – Nagyikikinda, Titel, Törökbecse, Uzdin/Újozora – sikerült választási győzelmet kiharcolniuk. Fehértemplom, Pancsova és Zombor választókerületének a szerbek voltak a legnagyobb, de nem többségi nemzetiisége. E három kerület azonban – leszámítva az 1906-os választást – a

²² 1905-ben Mihájlovcis Kornélt, a kerület korábbi szabadelvű képviselőjét győzte le. 2198 főből 1188 (54%) szavazott rá. (Lakcímjegyzék 1905. 30–31.) 1906-ban pedig Schmausz Endrét. Ekkor 2539 fő vett részt a választáson és Hodža a szavazatok 54%-át kapta. (Lakcímjegyzék 1906. 30–31.) A kerületben egyébként 3300 főnek volt választójoga, a részvétel tehát mindkét esetben magasnak volt mondható.

²³ Borosjenőn Ion Suciu 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben, Józshely Nicolae Oncu 1906-ban, Kisjenőn Ion Russu-Sirianu 1905-ben, Máriaradnán Vasile Goldiş 1906-ban, Világoson c Cs. Pop 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben.

²⁴ Lugos: Gheorghie Popoviciu 1906-ban, Nagyzorlenc: Petroviciu Petroviciu 1906-ban, Oravica: Coriolan Brediceanu, Románbogsán: Coriolan Brediceanu, Szászka-bánya: Aurel Novacu 1905-ben és 1906-ban.

²⁵ Dobra: 1903-ban Aurel Vlad, Körösbánya: 1905-ben, 1906-ban és 1910-ben Vazul Damián, Szászváros: 1905-ben és 1906-ban Aurel Vlad.

²⁶ 1906-ban Alvincen Iuliu Maniu, Magyarigenen Alexandru Voevod.

²⁷ A szebeni Keresztényszigeten 1905-ben Nicolaus Comsia, a fogarasi Alsófogarason pedig 1910-ben Alexandru Voevod volt sikeres.

kormánypart bázisához tartozott. A Torontál vármegyében található törökbecsei, nagykikindai és uzdini kerületek tekinthetők a bázisuknak.²⁸

Az előzőekben kísérletet tettünk a választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. Kifejtettük azon álláspontunkat, hogy a terület nemzetiségi viszonya és a választópolgárok etnikai szerkezete között kapcsolat feltételezhető. A továbbiakban is keressük azokat a forrásokat, melyek segítségével becslésünket pontosabb alapokra tudjuk helyezni, de úgy gondoljuk, hogy elegendő adattal rendelkezünk ahhoz, hogy a tendenciák tekintetében helyes képet rajzolhassunk. Térképeink egyes kerületei egyik nemzetiségtől a másikhoz átkerülhetnek, de ez tömeges méreteket nem ölthet, hiszen a nyelvhatár figyelembevételével csupán a kerületek 5%-a minősíthető bizonytalan kategóriájúnak. A későbbiekben térképeinket több időmetszetben is el kívánjuk készíteni, melyek segítségével az ország etnikai szerkezetének a változása is jól ábrázolható lesz.

²⁸ A Bács-Bodrog vármegyei Tittelben 1906-ban: Dimitrije Musički Döme, Torontál vármegyében Nagykikindán 1906-ban Mihail Polit, Törökbecsén 1901-ben és 1905-ben Pavlović Ljubomir, 1906-ban pedig Mrksić Jása, Újuzorán 1906-ban Jovan Manojlović szerepelt sikerrel.

A SZLOVÁKOK ÁLTAL LAKOTT VÁLASZTÓKERÜLETEK KÉPVISELŐ- VÁLASZTÁSAINAK STATISZTIKAI VIZSGÁLATA 1887–1901

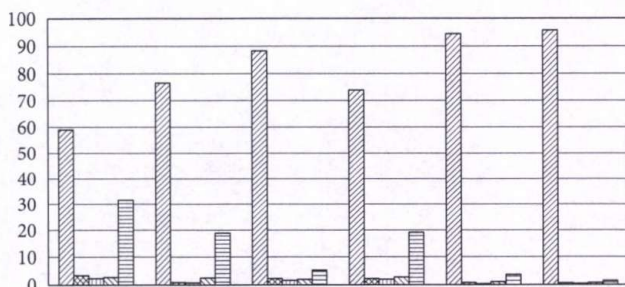
A közös történelem vitás kérdései c. szlovák-magyar konferencia tematikájához illeszkedően¹ a szlovákok által lakott területek sajátosságait vizsgáljuk meg, és kísérletet teszünk arra, hogy egy nagyobb etnikai régió országgyűlési képviseletének sajátosságait elemezzük. Tanulmányunk első felében a szlovákok által lakott területeket határoljuk körül, ezzel párhuzamosan pedig a szlovákok településföldrajzi sajátosságait mutatjuk be. Segítségünkre lesz ebben az 1880-as népszámlálás községsoros és az 1910-es népszámlálás járássoros adatbázisa.² Majd ezt követően áttekintjük az 1887 és 1901 közötti időszak országgyűlési választásainak eredményeit. A konferencia tematikájához illeszkedve a Szlovák Nemzeti Párt országgyűlési szereplését megelőző évek eredményeit mutatjuk be.

1880-ban a Magyar Királyság összlakossága (Horvátország nélkül) 13 728 622 főt tett ki, a szlovákok létszáma ekkor 1 790 476 fő volt, így az ország lakosságának 13%-át adták. Az 1910-es népszámláláskor 18 214 727 személyből 1 946 165 fő, azaz 10,7% vallotta magát szlováknak. 1880-ban 12 878 település volt az ország területén, melyek 76%-ában 10%-nál kevesebb szlovák lakos élt. 3%-ot tett ki az olyan településeknek az aránya, ahol a lakosság 10 és 60% közötti arányban volt szlovák. A fennmaradó 21%-ban a lakoságnak több mint 60%-a vallotta ma-

¹ A közös történelem vitás kérdései. Sporné otázky spoločných dejín. Nemzetközi tudományos konferencia. Eger, 2008. november 5–6.

² Számításainkat a következő források alapján készítettük: Népszámlálás 1881., Népszámlálás 1910. I.

gát szlováknak. A koncentráció azonban még jelentősebb volt, hiszen 2,4%-ban laktak 60 és 80%-os arányon belül, 13%-ban pedig 90% feletti volt az arányuk. 2432 olyan település volt, ahol a túlnyomó többséget a szlovákok adták. Az 1. ábra azonban jól mutatja, hogy ez egyáltalán volt nem egyedi jelenség. Megfigyelhető, hogy a magyarországi nemzetiségek egymástól nagyfokú elkülönülésben éltek, hiszen az általuk minimálisan lakott települések mellett a dominánsan általuk lakottak a gyakoriak, a kevert etnikumú települések aránya alacsony. Az oszlopok magasságát természetesen az adott nemzetiség létszáma befolyásolja.

	Magyarak	Szlovákok	Németek	Románok	Rutének	Szerbek és horvátok
0-20%	59,24	77,04	88,73	73,84	94,70	96,14
20-40%	3,50	0,93	2,25	2,25	0,22	0,77
40-60%	2,57	0,72	1,82	2,03	0,24	0,54
60-80%	2,80	2,42	1,93	2,66	0,81	0,73
80-100%	31,89	18,89	5,27	19,21	4,03	1,82

1. ábra. Települések megoszlása az adott nemzetiséghez tartozó lakosság alapján (1880)

1880-ban a szlovák társadalom dominánsan az alacsonyabb jogállású településeken élt. A községek 21,6, a mezővárosok 17,8%-ában adták a lakosság több mint 60%-át. Ugyanez a szám a rendezett tanácsú városok között 12,4, a szabad királyi városok között pedig 5%. A magasabb jogállású települések Békéscsaba kivételével mind a Felvidéken helyezkedtek el. A dominánsan szlovákok által lakott falvak szintén a Felvidéken voltak megtalálhatók, hiszen a 2432 olyan községből, ahol több mint 60%-ot tettek ki, csupán 54 volt más területen. 23 Pest-Pilis-Solt vármegyében, a többi pedig az Alföld déli vármegyéiben. A 2432, 60%-nál több szlovák

lakossal bíró településből 405-nek volt több lakosa 1000 főnél, ebből is 290 1000 és 2000 közé esett. 5000 főnél 13 település volt népesebb, az élen a 15 265 lakosú Selmecbányával (76,4%) és a 32 616 lakosú Békéscsabával (73,81%). Kicsit más képet kapunk, ha eltekintünk a 60%-os küszöbtől, és azt vizsgáljuk, hogy mely településen élt a legtöbb szlovák lakos. Az élen ekkor is Békéscsaba áll (24 073 fő), amit Budapest követ (21 581 fő) és a harmadik Szarvas (13 301 fő). 10 olyan település volt, ahol több mint 5000 szlovák élt, de nem érték el az 60%-ot. Iglón, Nagylakon, Eperjesen, Nagyszombatban, Szarvason 50 és 60% közötti értéket, Mezőberényben, Nyíregyházán és Kassán 30 és 40% közöttit, Pozsonyban 15%-ot, Budapesten 6,5%-ot tapasztalhatunk.

1. táblázat. A szlovákok aránya a 17 vizsgált vármegyében

	A lakosság száma	A szlovákok lélekszáma	A szlovákok aránya
Abaúj-Torna vármegye	180 344	51 247	28,4
Árva vármegye	81 643	75 901	93,0
Bars vármegye	142 691	79 108	55,4
Békés vármegye	229 757	53 517	23,3
Gömör és Kishont vármegye	169 064	72 432	42,8
Hont vármegye	116 080	54 484	46,9
Liptó vármegye	74 758	67 554	90,4
Nógrád vármegye	191 678	59 650	31,1
Nyitra vármegye	370 099	263 409	71,2
Pozsony vármegye	314 173	133 580	42,5
Sáros vármegye	168 013	115 470	68,7
Szepes vármegye	172 881	96 274	55,7
Trencsén vármegye	244 919	222 786	91,0
Turóc vármegye	45 933	33 951	74,0
Ung vármegye	126 707	36 920	29,1
Zemplén vármegye	275 175	102 730	37,3
Zólyom vármegye	102 500	92 621	90,4

1880-ban 17 olyan vármegye volt, ahol meghaladták a 20%-ot. Abszolút számokat tekintve 16 vármegyében volt 50 000-nél több szlovák lakos, amelyek Pest-Pilis-Solt kivételével benne voltak az előző csoport-

ban. A legtöbben Nyitrában éltek. Az ország 427 járásából 20% feletti értéket 86 esetben találunk, közülük 55 járásban az érték magasabb volt 60%-nál (vö. *1. táblázat*).

Az 1910-es népszámlálás községsoros adatai egyelőre nincsenek digitalizálva, így a településstruktúrát nem tudjuk összehasonlító módon bemutatni. A szlovákok által jelentős arányban lakott vármegyék listáján ugyan nem tapasztalunk változást, azonban a statisztikai adatok mélyreható átalakulásról tanúskodnak. A 17 vármegye közül Pozsonyban jelentősen növekedett a szlovákok aránya, 6-ban stagnált, kismértékben nőtt, a fennmaradó 10-ben azonban jelentősen csökkent. Árvában a csökkenés megközelítette a 18%-ot. A legnagyobb abszolút csökkenést Abauj-Torna könyvelte el, ahol a lakosságsökkenéssel szinte megegyező módon 21 727 fővel kevesebb szlovákot írtak össze 1880-hoz képest 1910-ban. A 17 vármegyében a németek is jelentős számban és arányban csökkentek. Nincs azonban olyan megye, ahol a magyarok aránya és száma csökkent volna. Csupán Trencsénben, Árvában, Liptóban és Ungban volt viszonylag alacsony, 2-3%-os a növekedésük.

A 17 vármegye átlagadatai is jól mutatják (*2. táblázat*) a változás irányát, míg az átlagos népességnövekedés 27 607 fő volt, addig a szlovákok részaránya átlagosan 4,89%-kal csökkent, ami 8000 fős abszolút növekedéssel járt együtt. A magyarok 8,31%-kal növekedtek, ez 26 127 főt tett ki vármegyei átlagban. A németek átlagosan 2,13%-kal csökkentek, az abszolút csökkenés mértéke pedig átlagosan 3983 fő volt. Az etnikai változások iránya tehát jól látható, az asszimiláció adatainak értékeléséhez azonban figyelembe kell venni a kivándoroltakat is. A népszámlálás közölt adatokat a külföldön lévőkről (a 17 megye esetében 218 721 fő), de nemzetiségi bontásukat nem ismerteti. Ezért ez az adat számunkra most annyiban hasznosítható, hogy a szakirodalom megállapításaival egyetértve ezt tartjuk (az asszimiláció mellett) a szlovák és a német lassabb növekedés vagy csökkenés okának.³

³ A népszámlálási adatok etnikai tartalma azonban igen problematikus kérdés. (Lásd: Gyáni G.–Kövér Gy.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 144–145.; Bindorffer Györgyi: Asszimiláció és túlélés. In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. I. Szerk. Kovács Nóra, Szarka László. Bp. 2002. 11–29.) A tanulmány első megjelenése óta bővülő saját tapasztalataink arra utalnak, hogy óvatosan kell bánni a népszámlálási eredményeknek az asszimiláció

2. táblázat. A lakosság változása az 1910-es népszámlálási adatok szerint

	A lakosság változása 1880-hoz képest	Szlovákok		Magyarok		Németek		Külföldön van
		%	fő	%	fő	%	fő	
Abauj-Torna	-22 517	-9,4	-21 727	17,5	14 142	-4,6	-8 560	16 548
Árva	-2 968	-18	-16 805	2,6	1 645	-0,7	-695	9 968
Bars	35 422	-0,4	18 716	5,5	19 904	-1,8	503	1 109
Békés	67 937	-1,3	13 253	7,5	66 384	-0,9	-563	932
Gömör- és Kis- Hont	18 569	-4,8	- 200	9,8	26 759	-1,4	-2 784	9 336
Hont	1 031	-9,9	-11 303	14,6	17 705	-1,9	-1 988	1 414
Liptó	11 937	-0,4	10 544	3,1	2 927	-0,7	-184	4 748
Nógrád	67 982	-9,1	-1 313	14,3	79 482	-1,5	-1 604	1 799
Nyitra	86 148	-0,2	61 255	7,3	46 030	-3,9	-8 566	21 473
Pozsony	-3 861	7,5	20 764	7,3	22 744	-10,3	-33 338	13 315
Sáros	4 744	-10,7	-13 615	7,5	13 862	-1,4	-1 252	31 064
Szepes	-1 156	0,3	803	9	15 132	-5,9	-9 735	20 628
Trencsén	64 153	1	61 984	3	10 628	-1,3	-1 605	21 082
Turóc	9 681	-4,9	4 481	7,7	4 494	0,4	2 005	3 493
Üng	34 250	-7,1	- 556	1,8	14 345	2,2	4 769	19 500
Zemplén	67 555	-10,3	-9 787	13,5	74 138	-1,7	-3 228	39 890
Zólyom	30 414	-5,4	20 673	9,4	13 845	-0,9	-883	2 422

bizonyítékként való értékelésével. Több olyan mikrokatatással találkoztunk – elsősorban Egerben készült TDK-dolgozatok –, ahol az etnicitás egyéb dokumentálható elemei – templomi nyelvhasználat, házassági szokások, lakóhelyi szegregáció, birtokviszonyok, lokális emlékezet – szöges ellentétben állnak település népszámlálási adataival. A hivatalos népszámlálások – az 1900-as és elsősorban az 1910-es – szerint teljesen elmagyarosodott községekben a mikrokatatások az etnikumok továbbélését dokumentálják. A népszámlálási adatok megbízhatóságát úgy lehet vizsgálni, hogy meg kell keresni azon településeket, ahol 1880 és 1910 között radikálisan csökkent egy-egy nemzetiség részaránya, majd ezek közül kell kiválasztani megfelelő számú közösséget, melyet alaposabb vizsgálatnak kell alávetni. Ez a vizsgálat, azonban már nem a saját, hanem az Eszterházy Károly Főiskola TDK-körének és Doktori Iskolájának a kutatási projektje lesz.

Ennek a problémának az ismeretében fogadjuk el a népszámlálási adatokat vizsgálataink alapjaként.

A népeiségre vonatkozó statisztikai adatok segítségével megbecsülhetjük a választókerületek etnikai szerkezetét is. Hangsúlyozni kell azonban, hogy adataink becslült értéket jelentenek, hiszen a statisztikai kimutatásokat járási szinten összesítették, és a járási beosztás nem fedi a választókerületi tagozódást, de a két rendszer a járási és a választókerületi térképek alapján összevethető. Az így keletkezett adatok arányaikban pontosak. Teljes egyezést akkor tudnánk elérni, ha a településeket kerületekhez rendelnénk, de mivel erre vonatkozó pontos lista nem áll rendelkezésünkre, be kell érünk a járások egyeztetésével.

A becslés módszerével megállapítható, hogy a 413 magyarországi választókerület közül 71 olyat találunk, ahol a szlovákok aránya meghaladta a 20%-ot. 20 és 40% közötti értéket 13 kerület, 40 és 50% közöttit 8, 50 és 70% közöttit 22, 70 és 90% közöttit 17, 90 és 100% közöttit pedig 12 esetben kapunk. Tehát a kerületek 12,4%-ában (51 kerület) a szlovákok egyszerű, 7,7%-ában (32 kerület) pedig abszolút többségben voltak. Ha a kerületek földrajzi elhelyezkedését vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy döntő részben a Felvidéken voltak megtalálhatók, kivétel ezalól két békési (Orosháza, 28,82%, Békés 61,66%), egy alsó-fehéri (Magyarirgen 28,82%), egy bács-bodrogi (Kulpin 31,1%) és egy tolnai (Szekszárd 35,79%) kerület. Megvizsgálhatjuk azt is, hogy a vármegyék kerületein belül mekkora volt a szlováknak minősíthető kerületek aránya. A 20%-nál nagyobb értékkel rendelkező kerületek 20 vármegyében terültek el, de csak 13-ban alkottak többséget. Idetartozott az összes nyugat-felvidéki megye, valamint Gömör és Kishont, Szepes, Sáros és Ung. Az 50%-nál nagyobb értékű kerületek 17 vármegyében szóródtak, és csupán 11 vármegyében alkották a megye kerületeinek többségét. Kihullott a listáról Ung, valamint Gömör és Kishont. A 66% feletti kerületek 11 vármegyében szóródtak, de csak hétben adták a kerületek legalább 50%-át (Liptó, Trencsén, Nyitra, Turóc, Hont, Sáros, Zólyom). Összesen két megye létezett – Liptó 2, Trencsén 8 kerülettel –, ahol minden kerület abszolút szlováknak minősíthető.⁴

⁴ A vizsgálatba az 50%-ot meghaladó szlovák lakossággal rendelkező kerületeket vontuk be, közülük kettőt – Nyitra, Homonna – 50%-hoz közelire becslült szlovák aránya miatt átmenetinek minősítettünk a Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására c. fejezetben. A tanulmányban elemzett kerületek listája a következő: Abauj-Torna vármegye:

A statisztikai adatok segítségével tehát megállapíthattuk, hogy pontosan mely területeket kell vizsgálnunk. Van azonban még egy probléma, mellyel szembe kell nézni: a lakosságnak csak töredéke rendelkezett a korban választójoggal. Egy 1908-ban keletkezett statisztikai összesítés azonban megvizsgálta a cenzussal rendelkezők társadalmi összetételét, és ezen belül a nemzetiségek arányát. Sajnos az elemzés készítői adataikat megyei és törvényhatósági joggal felruházott városi összesítésben közölték, és a nemzetiségieket nem választották szét külön kategóriákra. De tekintettel a szlovákok fentebb bemutatott nagyfokú területi koncentrációjára, a dominánsan szlovák vármegyék (az 50% feletti értéket adó 9) esetében közelítőleg meg tudjuk azt határozni, hogy mekkora volt a cenzussal rendelkezők aránya, és ez milyen mértékben függött össze a nem magyarok helyi szereplésével.

Első lépésként a statisztikai elemzés módszereit hívjuk segítségül, a választók aránya és a magyar választók közötti kapcsolatot keressük (korrelációs számítás a Pearson-féle mutató segítségével). A vizsgálat azt mutatja, hogy nincs szignifikáns kapcsolat a két érték között, tehát a terület nemzetiségi jellegéből nem következik az alacsonyabb vagy magasabb választói arány. 1908-ban minimum 2, maximum 11%-ot tettek ki a választók az össznépességben belül, az átlagérték 6,2% volt. Az törvényhatóságok középső 50%-ában 5,5 és 7% közötti érték figyelhető meg. A legalacsonyabb értékeket adó törvényhatóságok elsősorban Erdélyben voltak megtalálhatóak, de Nyitra (5%) és Trencsén (3%) is ebbe az alsó negyedbe esett. A felső negyedben 5 olyan megyét találunk, ahol a szlovákok aránya magasabb volt 50%-nál (Liptó 9%, Sáros és Szepes, 8%, Bars és Turóc vármegye, 7%). A szlovák területekről megállapítható,

Nagyida, Árva vármegye: Bobró, Bars vármegye: Aranyosmarót, Újbánya, Békés vármegye: Békéscsaba, Gömör és Kis-Hont vármegye: Jolsva, Rimaszombat, Hont vármegye: Korpona, Selmec és Bélabánya, Liptó vármegye: Liptószentmiklós, Rózsahegy, Nógrád vármegye: Losonc, Nyitra vármegye: Galgóc, Nagytapolcsány, Nyitra, Privigyé, Szakolca, Szenice, Vágújhely, Verbó, Zsámbokrét, Pozsony vármegye: Bazin, Nagyszombat, Pozsony I-II., Stomfa, Szempe, Szentjános, Sáros vármegye: Eperjes, Girált, Kisszeben, Szepes vármegye: Igló, Késmárk, Lőcse, Szepesszombat, Trencsén vármegye: Baán-Teplic, Csaca, Illava, Nagybitte, Trencsén, Vágbeszterce, Várna Varin-Kisuczaújhely, Zsolna-Rajec, Turóc vármegye: Stubnya, Szucsán, Ung vármegye: Szobrác, Homonna, Terebes, Zólyom vármegye: Breznóbánya, Szliács, Zólyom.

hogy az átlagnál magasabb volt a választójoggal rendelkezők lakosságához viszonyított aránya.⁵

Érdekes megvizsgálni a választók nemzetiségi hovatartozását. Ehhez felhasználhatjuk az 1906-os választói statisztika magyar-nem magyar beosztását és az 1910-es nemzetiségi adatokat.⁶ A 9 többségi szlovák vármegyéből Árvában és Turócban enyhén alacsonyabb volt a magyar választók aránya a magyar lakosságénál, Sárosban pedig enyhén magasabb, 2 és 4% közötti magyar felülreprezentáció volt tapasztatható Liptóban, Szepesben, Zólyomban és Barsban. A legmagasabb értékeket Trencsénben (7,7%) és Nyitrában (5,4%) kaptuk. Megállapíthatjuk tehát, hogy a szlovák területeken a lakosság nagyjából az etnikai szerkezetnek megfelelően rendelkezett a választójoggal, a magyaroknál tapasztalható enyhén kedvezőbb helyzet nem volt jelentős. 7 vármegyében a magyar választók aránya meg sem haladta a 15%-ot, Nyitrában 22%-os lakossági arányhoz 27,4%-os, Barsban pedig 35%-hoz 39,4%-os érték járult. A dominánsan szlovákok által lakott vármegyék választói a nemzetiségi-ek közül kerültek ki.⁷

Ezt követően az 50%-nál nagyobb szlovák lakosságárányal rendelkező 51 választókerület választási adatait vizsgáljuk meg, négy választás, az 1887-es, az 1892-es és az 1896-os tükrében. Az 1901-es képviselők közül a szlovák nemzetiségi politikusokat mutatjuk be részletesebben, mivel az 1901-es parlamenttel már a korábbiakban foglalkoztunk.⁸

⁵ Az számtani átlagértékek mellett az egyes adatok kvartilis eloszlását is megadjuk tanulmányunkban.

⁶ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám Az országgyűlési képviselőválasztó-kerületek és a választójogosultsággal bíró egyének száma alakulása a fennálló törvényes rendelkezések mellett törvényhatóságunkint, a népesség számával egybevetve. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 210–211. és Az 1904. évi márczius hó 15-iki statisztikai felvétel alkalmával összeírt választók száma a 24 évnél fiatalabb és idősebb, továbbá az írni és olvasni tudó és nem tudó s a magyar anyanyelvű és nem magyar anyanyelvű választók számának külön feltüntetésével. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 218–219. táblázatok adatai alapján.

⁷ A kérdésről részletesen lásd: Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására c. fejezetet.

⁸ Vizsgálatunk alapforrásai: Almanach 1887–1892., Almanach 1892–1897., Almanach 1897–1901., Almanach 1901–1906., Lakcímjegyzék 1901–1906.

3. táblázat. A pártok képviselői mandátumszáma a szlovák kerületekben (1887–1901)

	1887		1892		1896		1901	
	Mandátum	%	Mandátum	%	Mandátum	%	Mandátum	%
Szabadelvű Párt	41	80	43	84	44	86	36	71
Függetlenségi Párt	1	2					1	2
Mérsékelt Ellenzék, Nemzeti Párt	5	10	8	17	4	8	2	4
Katolikus Néppárt	–	–	–	–	3	6	7	14
Antiszemita Párt	1	2	–	–	–	–	–	–
Nemzetiségi Párt	–	–	–	–	–	–	4	8
Független	3	6	–	–	–	–	1	2

A 3. táblázat adataiból jól látható, hogy a szlovák kerületek a Szabadelvű Párt biztos bázisát jelentették. A legrosszabb eredményt 1901-ben érték el, de akkor is a kerületek 71%-át ők birtokolták. A függetlenségi ideológia hívei szinte elvélve jutottak mandátumhoz, az 1887-es helyet is Békéscsabán szerezték. A Mérsékelt Ellenzék, későbbi nevén Nemzeti Párt jelentős szereplője volt a szlovák kerületeknek, de miután megjelenik a Katolikus Néppárt, ketten könnyelhetnek el annyi győzelmet, mint korábban a mérsékeltek egyedül. Az 1901-es választáson a Katolikus Néppárt átvette a Nemzeti Párt szerepét. 1901-ben, az aktív politika megindításával párhuzamosan, a Szlovák Nemzeti Párt 4 jelöltet tudott bejuttatni a parlamentbe, a kerületek 8%-ában aratott sikert. 26 olyan kerület volt az 51-ből, ahol csupán szabadelvű győzelem született a négy választáson. Ilyen nagyfokú stabilitás, bár lényegesen kisebb mértékben, a Katolikus Néppártról mondható el, amely az 1896-os első indulása után 3 kerületet (Bobró, Privigye és Szentjános) biztosan birtokolt.

Az országos adatoktól leginkább abban tértek el a szlovák kerületek, hogy a függetlenségieknek itt nem jutott hely. A kormánypárt és a mérsékeltek az országos átlagnál sokkal jobban szerepeltek. A szabadelvűek 1887-ben 13, 1892-ben 25, 1896-ban 12,4, 1901-ben pedig 7%-kal múlták felül itt az országos szereplésüket. A Katolikus Néppárt egyik biztos bázisát is a szlovák kerületek adták, hiszen 1901-ben 7,7%-kal haladták meg itt országos eredményüket. A négy nemzetiségi mandátum olyan kerületekben született, ahol a lakosság több mint 80%-ban volt szlovák (Liptószentmiklós, Nagyszombat, Szenice, Verbó). Az 51-ből azonban

25 ilyen volt, ebből 1901-ben 15 szabadelvű győzelem született. A nemzetiségi jelöltek győzelme tehát csökkentette a szabadelvűek eredményét ebben a kerületkategóriában. A 7 néppárti képviselő közül 5 szintén ilyen kerületből került a parlamentbe. A szlovákok arányának növekedésével párhuzamosan tehát csökkent a kormánypárt vonzereje, de dominanciáját így sem veszítette el, mellette a néppárti és a nemzetiségi politikusok szerepeltek fej fej melletti eredménnyel.

Az 1901-es választások esetében rendelkezésre állnak a pontos részvételi adatok, sajnos azonban az ellenjelöltek pártállását még azok a választási almanachok sem tartalmazzák minden esetben, melyek a neveket ismertetik. 22 esetben (43%) csak 1 jelölt indult, így a választás nélkül jutott mandátumhoz. Ez magasabb az országos értéknél (125 mandátum, 30%). Ennek alapján elmondható, hogy az 51 kerületben a választási harc enyhébb volt az országos átlagnál. 18 esetben szabadelvű, háromban néppárti és egyben független jelölt jutott így a képviselőházba. A győztes szabadelvűek felének tehát meg sem kellett méretetnie magát. Ahol viszont választottak, ott mindenhol elment a lehetséges szavazók több mint 50%-a, sőt 4 kerület kivételével az abszolút többsége. A győztesekre azonban csak 5 esetben adtak le több szavazatot, mint a lehetséges választók 50%-a. Éppen Martin Kollar nemzetiségi képviselő jutott a legkisebb értékkel a parlamentbe, hiszen hiába adta a megjelenetek 62%-a rá a voksát, ha csupán a nagyszombati választók 60%-a jelent meg, így is a lehetséges szavazatok 37%-át bírta. A legmagasabb értéket Erdélyi Sándor érte el, aki a lehetséges szavazatok 54%-át gyűjtötte be a Trencsén megyei baán-teplici kerületben. A választások eredményei igen szorosak voltak, 18 esetben 50 és 60% közé esett a győztes szavazati aránya. 13 esetben szabadelvű, egyben nemzetiségi, kettőben nemzeti párti, egyben néppárti és egyben függetlenségi mandátum született így. A 11 biztosan megszerzett hely közül 5 jutott a kormánypártnak és 3-3 a Szlovák Nemzeti Pártnak és a Néppártnak. A legnagyobb sikert a szabadelvű gróf, Semsey László érte el a nagyidai kerületben (81,1%). Adatbázisunk további bővítése során az 1896-os, az 1905-ös, az 1906-os és az 1910-es választásokról tudunk majd hasonló statisztikával szolgálni.

A 4 választás során 218 fő jutott elemzett kerületeinkből a parlamentbe, közülük 40 csak egyszer kapott ebben az időszakban bizalmat, 129 azonban többször szerepelt. Adatbázisunk jelenlegi állapota alapján

az első három választás képviselőiről tudunk pontosabb képet alkotni. Meghatározhatjuk végzettségüket, foglalkozási szerkezetüket, társadalmi és gazdasági szerepvállalásukat. Ebbe a vizsgálatba a három ciklus alatt 96 főt vontunk be.

A képviselő kapcsolódása kerületéhez, átlagéletkor, főnemesi rang

1887-ben az 51 képviselőből 39 kapcsolódott valamilyen szinten a kerületéhez (26 helyi, 8 máshol született, de helyi lakos, 4 kerületben született, de máshol él, 1 idegen és csak egy ideig élt a kerületben), egy személynek kerületéhez való kapcsolódása ismeretlen, tizenegyen pedig idegenek voltak. Idegennek számított Komlóssy Ferenc szempci antiszemita, báró Prónay Dezső békéscsabai függetlenségi, gróf Dessewffy Aurél szentjánosi mérsékelt képviselő mellett 8 szabadelvű politikus. 1892-ben 43 fő kerületéhez fűződő viszonya állapítható meg, az idegenek száma ekkor csak 7 fő volt (1 személy kapcsolata ismeretlen). Két nemzeti párti képviselő mellett 5 szabadelvű idegen bukkant fel a képviselők között, közülük a legismertebb személy az újbányai kerületben győztes Tisza István volt. 1896-ra tovább nőtt a helyi kötődésű politikusok száma, ekkor 4 szabadelvű idegen mellett 2 szabadelvű és 1 nemzeti párti ismeretlen lakhelyű politikust találunk. A szlovák kerületekről tehát elmondható, hogy dominánsan helyi kötődésű politikusokat választottak meg képviselőnek, és a századforduló felé haladva az idegenek aránya egyre csökkent.

1887-ben a képviselők átlagéletkora 46 év volt, az adatok 30 és 67 év között szóródtak. A legfiatalabb gróf Andrassy Tivadar, Terebes, a legidősebb Szitányi Bernát, Vágbeszterce szabadelvű képviselője volt. A képviselők 50%-a életkor szerint a 37 és 53 év közötti tartományba esett, 25-25% pedig ennél fiatalabb, vagy öregebb volt. Egy képviselő esetében ismeretlen a születés időpontja. 10 fő (8 szabadelvű, 2 független) 1887-ben volt először képviselő. 5 képviselő 1861-ben szerepelt először, rajtuk kívül még négyen a hatvanas években kezdték a képviselői munkát, az 1870-es években tizennégyen, a nyolcvanas évek elején pedig tizenhatan kapták meg először a választók bizalmát. A mandátum kezdetén átlagosan 34 évesek voltak, de az adatok 24 év (gróf Zichy Jenő 1861-től

és gróf Andrassy Tivadar 1881-től) és 62 év között szóródtak (gróf Zay Albert 1887-től). A képviselők 50%-a 28 és 40 év között kezdte meg szolgálatát. 1892-ben a képviselők átlagosan 48 évesek voltak, adataik 29 és 70 év között szóródtak. A legfiatalabbak között találjuk a 29 éves gróf Andrassy Sándort (Homonna, szabadelvű) és Radvánszky Györgyöt (Szliács, szabadelvű), a legidősebb pedig a 70 éves Lehoczky Egyed (Brezsnóbánya, szabadelvű) volt. A középső 50% életkora a 39 és 56 év közötti kategória között szóródott. 12 személy szerepelt először ekkor az országgyűlésen, a hatvanas években nyolcan, a hetvenes években heten, a nyolcvanas években húszan, a kilencvenes évek elején pedig négyen kerültek a politikusi pályára. A leghosszabb politikusi karrierrel az 1861-es országgyűlésen is képviselő Bánó József (Békéscsaba, nemzeti), gróf Zichy Jenő (Borbó, nemzeti) és Lehoczky Egyed (Brezsnóbánya, szabadelvű) rendelkezett. Karrierjük kezdetén átlagosan 39 évesek voltak (32,7 és 42,5 év közé esik a középső 50%), legfiatalabb pályakezdettel most is gróf Zichy Jenő és gróf Andrassy Tivadar bírt, a legidősebbel pedig gróf Zay Albert. 1896-ban a képviselők átlagban 48 évesek voltak. A legidősebb Jurich Mihály (72 év), Privigye katolikus néppárti, a legfiatalabb gróf Semsey László (27 év), Nagyida nemzeti párti képviselője volt. A középső 50% életkora 40 és 56 év közé esett. Átlagosan 9 éve töltötték be képviselői helyüket, az adatok azonban most is jelentősen szóródtak. 1896-ban 11 személy (gróf Semsey László nemzeti párti, Jurich Mihály néppárti és 9 szabadelvű) kezdte meg első ciklusát. A leghosszabb országgyűlési múltra két szabadelvű, Urbanovszky Ernő és Zsámbokréthy József tekinthetett vissza. 1865 és 1879 között kezdett 11 fő, az 1880-as években 15 fő és 1895 előtt 14 fő.

A három választás során mandátumhoz jutott személyek életkori struktúrájában nem mutatható ki jelentős különbség, az átlagéletkorok és az egyes adatok szóródási intervallumai szinte teljesen azonosak. A kerületekben képviselői rutinnal rendelkező politikusok szerepeltek, az új emberek aránya mindhárom esetben 20% körüli volt, ez részben – a mortalitás figyelembevételével – természetesnek tekinthető. A ciklusközi elhalálozások vizsgálatához egyelőre nem rendelkezünk pontos adatokkal, ehhez egyrészt további választások feldolgozására van szükség, másrészt az időközi választások adatait is össze kell gyűjteni. Ezt a munkát folyamatosan végezzük.

A képviselők társadalmi állásával kapcsolatban egyelőre csupán a főnemesi rangról vannak pontos adataink. Az 51 kerületben, három ciklus alatt, 11 gróf (6%) szerepel közöttük: 1887-ben 6 fő (5 szabadelvű, 1 mérsékelt ellenzéki), 1892-ben 7 fő (6 szabadelvű, 1 nemzeti párti), 1896-ban 4 fő (3 szabadelvű, 1 nemzeti párti). A főnemességet képviselte még 10 báró, 1887-ben 7 fő (5 szabadelvű, 1 mérsékelt ellenzéki és 1 függetlenségi), 1892-ben 7, 1896-ban pedig 3 szabadelvű. Az egyes ciklusokban a főnemesek aránya viszonylag magas volt (1887-ben 26%, 1892-ben 27%, 1896-ban 14%), 1896-ra azonban jelentősen lecsökkent. A főnemesség itteni szerepvállalása 1887-ben és 1892-ben jelentősen meghaladta az országos átlagot (1887-ben 12,8%, 1892-ben 14,3%, 1896-ban 12,6%), és az 1896-os csökkenés után is kissé magasabb volt annál. 11 képviselő kapott magasabb kitüntetést megválasztása előtt, ők egy kivételével mind a szabadelvűek közé tartoztak.

Felsőfokú végzettség

Adatbázisunk lehetőséget nyújt a végzettség megállapítására. Jelenlegi helyzetben 81 személy esetében vannak adataink felsőfokú tanulmányokról, de ez a szám ténylegesen nagyobb lehet, hiszen a többi képviselőnél nem szerepel arra vonatkozó információ, hogy nem jártak volna felsőoktatási intézménybe. Adatainkat tovább fogják finomítani a későbbi kutatások. A 81 személyhez 118 különböző felsőoktatási tanulmányi ciklus kapcsolható, hiszen egy ember több helyen és több képzési területen is szerepelt, szerepelhetett. Ebből 78 képzési ciklus esik Budapestre. 29 esetben szerepelt az életrajzokban egyéb magyar képzési hely. (Debrecen 1, Eger 1, Eperjes 4, Esztergom 1, Győr 3, Kassa 7, Pozsony 11, Selmechánya 3 esetben). Különösen érdekes, hogy az 1870-es évektől látványosan visszaesett a Budapesten kívüli oktatási helyek szerepe, és nőtt a felsőfokúan képzettek között a fővároshoz kapcsolódók aránya. 12 esetben nem lehetett megállapítani a végzés pontos hazai helyét. 21 fő tanult 28 külföldi képzési helyen. A külföldi tanulmányi helyek szerkezete korábbi tapasztalatainknak megfelelően alakult, Ausztria mellett még a német egyetemekre jártak a magyar fiatalok, Nagy-Britannia vagy Franciaország szerepe elhanyagolható. (1 Angers, 14 Bécs, 2 Graz, 3 Berlin, 1 Halle, 3 Heidelberg, 1 Jéna, 1 Lipcse, 1 München, 1 London, Oxford, 1 is-

meretlen.) A 118 képzési ciklusból 88 a jogi pályához kapcsolódott, ezen túl szórva találunk más képzési területet (államtudományok 4, bölcsélet 3, gazdaság 2, katonai 1, mérnöki 5, teológia 4, természettudományok 1, ismeretlen 10). A szlovák kerületből választott felsőfokú végzettséggel rendelkező személyek dominánsan jogot végeztek és a budapesti képzési helyhez kapcsolódtak. Csak 9 olyan személyt találunk a 81-ből, aki sohasem járt budapesti képzési helyre és nem volt jogász, továbbá 14 olyan jogászt, aki nem Budapesten járt egyetemre.

Katonai szerep, hivatalnoki pálya

Katonai szolgálatra 26 fő esetében vannak adataink. 1848–49-es katonai szolgálattal négyen büszkélkedhetek: Neiszidler Károly (Pozsony II. szabadelvű, 1887, 1892, 1896) hadnagy volt, Prileszky Tádé (Stomfa, szabadelvű, 1892.), Szirmay Pál (Homonna, szabadelvű, 1887) és Urbanovszky Ernő (Nagybicse, szabadelvű, 1887, 1892, 1896) esetében a pontos beosztás ismeretlen. Önkéntesi évét csak 10 fő teljesítette, pedig 34 fő 1850 után született, tehát a hadkötelezettség bevezetése után elméletileg katonai szolgálatra alkalmas volt. 10 fő szerepelt hivatásos katonaként élete egy bizonyos szakaszában, a legmagasabb rangot gróf Csáky Kálmán (Lőcse, szabadelvű, 1892) érte el, aki 1890-ben a 2. lovasdandár vezérőrnagy parancsnokaként fejezte be a szolgálatait. Csákyt gróf Pongrácz Károly (Verbó, szabadelvű, 1887, 1892) követte a ranglétrán, aki 1878 és 1888 között ezredes volt a császári királyi hadseregben. Érdekes, bár nem katonai karriert futott be Schober Ernő (Galgóc, szabadelvű, 1887, 1892), aki képviselősége után 1896-tól a Lipótvári Fegyház igazgatója, és Rudnay Béla (Szokolca, szabadelvű, 1892), aki 1896 és 1906 között Budapest rendőrfőkapitánya volt.

Az állami adminisztrációban 1887 előtt öten szerepeltek, a legmagasabb rangban Szalay Ödön, bazini képviselő (igazságügy-miniszter) és Berzeviczy Albert lőcsei képviselő (kultuszminisztériumi államtitkár) szolgáltak. 1892-ben a szám nem változott, csak a nevek cserélődtek kissé. Ismét szerepelt Szilágyi Dezső, már igazságügy-miniszterként, és két államtitkár is mandátumhoz jutott (Szalavszky Gyula, Nagytapolcsány; Kiss Pál, Zólyom). 1896-ban 7 magas beosztású állami hivatalnokot választottak meg, közöttük eddig még nem kapott itt mandátumot

Rakovszky István, az Állami Számvevőszék elnöke (Szucsány). Ebben a csoportban elvétve 1-1 nem szabadelvű politikust is találni, ők mind a mérsékelt ellenzékhez tartoztak. Sokkal jelentősebb volt a vármegyei hivatalnokok szereplése, 1886-ban 26 képviselőnek volt ilyen múltja (20 szabadelvű, 4 mérsékelt, 2 független), köztük 2 alispánt, 2 főszolgabíró és 6 megyei főjegyzőt találunk. Ez a kategória stabilan tartotta magát, hiszen személyi változások mellett 1892-ben 26, 1896-ban pedig 25 ilyen képviselővel találkozhatunk. A pártok arányai lényegesen nem változtak. Az igazságszolgáltatásban dolgozott 1887 előtt 7 fő, 1892 előtt 4 fő, 1896 előtt 6 fő. A legmagasabb rangot közülük Emmer Kornél, az 1896-ban Nagyszombaton megválasztott szabadelvű képviselő viselte, aki 1891 és 1896 között a Királyi Kúriának volt a bírója. A többiek megyei, járási vagy városi bíróságokon szerepeltek korábban.

Egyházi-kulturális szerep, egyesületi tagság

Egyházi szerep mindössze 3 személy esetében írható le. Jurich Mihály Privigyé 1896-os néppárti képviselője a település plébánosa volt. Komlóssy Ferenc egyházi pályáját káplánként kezdte 1881-ben Modoron, 1884-ben már plébános Kövesden, 1893-ban esztergomi székeskáptalani kanonok, 1896-tól pedig nagyszombati címzetes prépost. Komlóssy 1887-ben Szempe antiszemita, 1896-ban pedig Stomfa szabadelvű képviselője volt. Roszival István Stomfa 1887-es képviselője, a megválasztásakor Perbetén volt plébános. Protestáns lelkész nem jutott mandátumhoz a szlovák kerületekben, csupán 5 olyan képviselő volt, aki világi tisztséget töltött be a református (Szilágyi Dezső, egyházkerületi főjegyző) vagy az evangélikus egyházban (Zsilinszky Mihály egyházközségi felügyelő, Kubinyi Géza egyházkerületi bíró, báró Prónay Dezső egyházkerületi felügyelő, Spóner Andor –Szepesszombat, 1887, szabadelvű – esperességi felügyelő).

Oktatási intézményhez 8 szabadelvű képviselő kapcsolható. Farbak István selmecbányai képviselő az Akadémiának volt a tanára, a pesti egyetemhez kapcsolódott életének egy szakaszán gróf Pongrácz Károly, Szilágyi Dezső (Pozsony I, 1887, 1892, 1896.) és Matlekovits Sándor (Bazin, 1896.). Berzeviczy Albert és Schmidt Gyula (Eperjes, 1896.) az eperjesi jogakadémiáról ismerhették egymást, Komlóssy Ferenc 1881 és 1884

között a nagyszombati római katolikus gimnáziumban tanított. Szintén gimnáziumi tanár volt 1861 és 1874 között Szarvason Zsilinszky Mihály (Békéscsaba, 1896.).

A tudományos életben betöltött szerepek közül kiemelkedik az akadémiai tagság, ezt 4 képviselő szerezte meg megválasztása előtt. Gróf Dessewffy Aurél (Szentjános, 1887.) rendszeres tagja volt a tudós testületnek, Zsilinszky Mihály (Békéscsaba, 1896.), Zsigmondy Vilmos (Selmec és Bélabánya, 1887.) és Matlekovits Sándor pedig levelező. Kulturális egyesületi tagsággal 6 fő rendelkezett. Grünwald Béla, Szliács 1887-es mérsékelt ellenzéki képviselője, a Hazafias Tót Közművelődési Egyesület alapítója volt. Bárczay Ödön (Nagyida, 1887, szabadelvű) a Felsőmagyarországi Múzeum Egylet elnöke, Szalavszky Gyula (Nagytapolcsány, 1892, szabadelvű) a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület elnöke, Mattyasovszki Gyula (Rózsahegy, 1896, szabadelvű) a Rózsahegyi Magyar Társalgóköri elnöke, Zsilinszky Mihály a Békés Vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat főtitkára, Kiss Pál pedig a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság tagja volt.

Sportegyesületben csupán három személy vállalt szerepet: Ruffy Pál (Újbánya, 1896, szabadelvű) az 1877-ben megalakult Felsőmagyarországi Halászegylet alapító tagja volt, Münnich Aurél (Igló, 1887, 1892, 1896, szabadelvű) a Magyarországi Kárpát Egyesület tagja, majd 1896-tól elnöke volt, szintén ennek az egyesületnek volt választmányi tagja Spóner Andor. Karitatív egyesületben is minimális szerepet töltek be ezen kerületek képviselői, egyedül Szulyovszky Ignác (Nagytapolcsány, 1887, szabadelvű) életrajzában szerepelt ilyen utalás, ő egy Nyitra megyei jótékony szervezet alapításában vett részt 1886-ban. A máshol oly gyakran megfigyelhető tűzoltóegyletben is csupán Hodossy Imre (Kisszeben, 1887, mérsékelt, 1892, nemzeti, 1896, szabadelvű) vett részt.

Szakmai érdekvédelmi szervezetben hatan tevékenykedtek. Gróf Zichy Jenő (Borbó, 1887, szabadelvű, 1892, nemzeti) az Országos Iparegyletnek volt az elnöke 1880-tól, Kiss Pál az Országos Erdészeti Egyesület választmányi tagja, Láczy Leó (Csaca, 1896, szabadelvű) a Kereskedelmi és Iparkamara elnöke 1893-tól, Hodossy Imre a Budapesti Ügyvédi Kamara elnöke volt 1893-tól. Gazdasági egyesületekben gróf Dessewffy Aurél (Országos Gazdasági Egylet választmányi tagja 1883-tól) és gróf Gyürky Ábrahám (Nógrád megyei Gazdasági Egyesület, 1881.) kapott

tisztiséget. Kaszinói tagságot – legalábbis az almanachok ebben az esetben nyilvánvalóan téves, hiányos adatsora szerint – egyetlen képviselő sem tudott felmutatni megválasztása előtt.⁹

Gazdasági tevékenység

Következőekben a terület képviselőinek gazdasági tevékenységét vizsgáljuk, és áttekintjük az állami adminisztrációhoz, az egyházakhoz, oktatási intézményekhez nem kapcsolható olyan tevékenységeket, melyek foglalkozásnak minősíthetők. A mezőgazdaságban betöltött szerep elemzésekor azokra a képviselőkre szorítkozunk, akiknél foglalkozásként lehet megjelölni a gazdálkodást. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a többieknek ne lett volna birtoka, de ők más keresőtevékenységgel is rendelkeztek. Több olyan képviselővel találkozhatunk, akik életük egy szakaszában foglalkoztak főfoglalkozásként a gazdálkodással, de csak azokat emeljük ki, akik megválasztásukig más tevékenységbe nem kezdtek. A 96 képviselő közül tizenegyre volt ez jellemző. Ifjabb Frideczky Timót, (Szokolca, 1896, szabadelvű) Kaplaton, báró Nyáry Béla (Korpona, 1887, független, 1892, 1896, szabadelvű) Bagonyán, Papanek Lajos (Szokolca, 1887, szabadelvű) Holicson, Vietoris Miklós (Vágújhely, 1887, független, 1892, 1896, szabadelvű), gróf Zay Albert (Baán-Teplicz, 1887, 1892, szabadelvű) Zayugróc, Zmertich Iván (Szenice, 1892, 1896, szabadelvű) Nyitra vármegyében, Zmeskál Zoltán (Bobró, 1896, néppárt) Árva megyében Hámos László Gömör és Kis-Hont vármegyében (Jolsva, 1887, szabadelvű), Sipeky Sándor (Varin, 1892, 1896, szabadelvű) Trencsén vármegyében, Detrich Péter (Aranyosmarót, 1887, független), Papanek Lajos (1887, Békéscsaba, függetlenségi) pedig ismeretlen helyen gazdálkodott első megválasztásakor. Az iparhoz és a bányászathoz

⁹ Ezek az adatok nyilvánvalóan mutatják az almanachok korlátait. A részletes vizsgálathoz egyéb források bevonása is szükséges. Az már más kérdés, hogy elvégezhető-e olyan munka, mely minden egyes képviselőre pontos információkat eredményez. A kaszinótagság esetében például elméletileg az ország összes ilyen egyesületének a taglistáját át kellene tekinteni ahhoz, hogy megtudjuk, hányan is voltak kaszinótagok. Az általános, minden képviselőre kiterjedő vizsgálat helyett inkább a reprezentatív mintavétel alapján álló elemzések elvégzése tűnik járható útnak kutatásunk további szakaszában.

5 képviselő kapcsolható. Közülük Polyák Béla (Baán-Teplic, 1896, szabadelvű) alkalmazottként a Szent István Kőszénbánya Társulat mérnöke volt 1864 és 1871 között. Schmidt Gyula (Nagysárosi Műmalom), gróf Zay Albert (faipari vállalkozás), Kulman János (Burgonyakeményítő és Árpadaragyár, Első Szepesi Gőzsör- és Malátagyár), Polyák Béla (Vulcan Szerszámgépgyár), Tarnóczy Gusztáv (Nyitra megyei gépgyár) tulajdonosként szerepelt. Kereskedelmi érdeleltsége báró Popper Árminnak (Csaca, 1892, szabadelvű) és Neiszidler Károly (Pozsony II, 1887, 1892, 1896.) pozsonyi fűszer-nagykereskedőnek volt. Ők Tarnóczy kivételével mind szabadelvűek voltak. A pénzügyi szektorhoz, ideértve a bankokat, a takaré- és hitelszövetkezeteket, valamint a biztosítóintézeteket, heten kapcsolódtak. Hárman jogtanácsosok voltak: Andaházy László (Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár), Münnich Aurél (Első Pest Hazai Takarékpénztár Egyesület) és Szulyovszky Dezső (Nyitrai Hitelbank). Gróf Desseffy Aurél a Magyar Földhitelintézet igazgatója 1884-től, Lánczy Leó több pénzintézet vezérigazgatója (Magyar Általános Földhitel Rt., Budapesti Kereskedelmi és Iparbank Rt.), Prileszky Tádé a Hungária Biztosítóbank tanácsosa és a Pozsonyi Iparbank elnöke, Schmidt Gyula az Eperjesi Bankegyelet, majd 1890-től az Eperjesi Takarékpénztár igazgatója volt. A mérsékelt ellenzéki Desseffy kivételével ők is mind szabadelvűek voltak. A közlekedéshez kapcsolható gazdasági társaságban csak két szabadelvű képviselő kapott szerepet. Polyák Béla 1871 és 1884 között előbb a Magyar Északnyugati Vasút Rt., majd a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút mérnöke volt, ezt követően 1884-től a Hazai Vagonkölcsönző Rt. elnöke és a Nemzetközi Vagonkölcsönző Rt. alelnöke. Szalay Ödön pedig 1873 és 1878 között a Vág-völgyi Vasút igazgatója volt.

A legjelentősebb foglalkozási kör a tanulmányok szerkezetéből adódóan természetesen az ügyvédi pálya volt. 20 olyan képviselőt találhatunk a megválasztottak között, akik a mandátum megszerzése előtti időszakban magánügyvédként tevékenykedtek.

A kerületi adatok bemutatása után röviden célszerű kitérni az 1901-ben megválasztott szlovák országgyűlési képviselőkre, bár az 1901-es adatok részletes elemzését a kutatás jelenlegi állása alapján nem tudjuk elvégezni. A nagyszombati kerületben Martin Kollar, a szakolcaiban Jan Valášek, a liptószentmiklósiban Jan Ružiák és a seniceiben František Velselovský jutott mandátumhoz szlovák nemzetiségi programmal. A négy

képviselő idősebb volt az átlagnál, hiszen a legfiatalabb Kollar is 48 éves volt, Ružiák és Valášek 1849-ben születtek, Veselovský pedig 1845-ben. Viszonylag magas koruk ellenére ekkor kezdték meg első országgyűlési ciklusukat, ami természetesen pártjuk passzív választási magatartásával függött össze. A négy képviselő közül három kapcsolódott kerületéhez. Ružiák és Valášek helyi lakos volt. Kollar ugyan nem élt Nagyszombatban, hiszen Csallóköznádasd (Trstená na Ostrove) plébánosa volt, de ott jelent meg az általa 1880-óta szerkesztett *Katolicke Noviny* című lap. A luzsnai (Liptovská Lúzna) születésű Veselovský nagyszombati lakos volt és életrajza alapján semmi nem kapcsolta a Nyitra megyei Szenice kerülethez. A római katolikus pap, Kollar kivételével mind hivatásukat gyakorló ügyvédek voltak. Kulturális-egyházi tevékenységet, az Adalbert irodalmi egyletet igazgató Kolláron kívül egyedül Ružiák folytatott, aki evangélikus egyházmegyei felügyelő volt. Politikai szereppel Veselovský próbálkozott korábban, de 1896-ban alulmaradt a szenicei választáson Zmertich Iván szabadelvű jelölttel szemben. 1901-ben a legnagyobb küzdelmet Valášeknek kellett vívnia közülük, hiszen vele szemben a kerület korábbi szabadelvű képviselője, Szulyovszky Gusztáv indult. Valášeknek a szavazatok 52%-át sikerült begyűjtenie. Veselovský 61%-kal győzte le ifjabb Frideczky Timótót, Szokolca korábbi szabadelvű képviselőjét, Kollar szintén ilyen eredményt ért el Halmos Ignác nagyszombati plébános, apátkanonokkal szemben. A legnagyobb sikerrel Ružiák büszkélkedhetett, ő a szavazatok 67%-át kapta Joób-Fancsaly Marcell Liptó vármegyei alispánnal szemben.¹⁰

Az elemzés végeztével megállapítható, hogy a szlováknak minősített kerületek választási eredményei elsősorban abban térnek el az országosan megfigyelt állapotoktól, hogy itt a kormánypárt szerepe sokkal jelentősebb, mint az ország központi, magyar kerületeiben. A kormánypárt mellett elsősorban az ún. lojális ellenzék tudott még szavazatokat szerezni a maga számára. A Katolikus Néppárt indulása, valamint a Szlovák Nemzeti Párt aktív országgyűlési szerepvállalása után a kerületek egy részében ezek a pártok sikereket tudtak felmutatni, de csupán csökkenteni tudták a szabadelvűek dominanciáját, a vezető szerepet átvenni nekik sem sikerült. Ezzel statisztikai alapon megerősítettük a szakirodalom

¹⁰ Almanach 1901–1906. 295., 351., 380., 386.

megállapításait. Az itt megválasztott országgyűlési képviselők társadalmi összetétele nem különbözik lényegesen az országos adatoktól. De további elemzésekre van szükség, melyek például a vallás szerepére is tekintettel vannak, tehát az etnikai viszonyok mellett a felekezeti megoszlást is beemelik a vizsgált szempontok közé. Így cizelláltabb, regionálisan akár különböző képet is kaphatunk.

A NEMZETISÉGI KÉPVISELŐK ÉS A KOALÍCIÓ KAPCSOLATA AZ 1905–1906-OS VÁLSÁG IDŐSZAKÁBAN

A dualizmus kori nemzetiségi kérdésnek különösen érdekes fejezete a századforduló politikai válsága után kialakult ellenzéki koalíció és az aktív politikai szerepvállalásba kezdő nemzetiségi pártok – szlovákok, szerbek, románok – kapcsolatának története. Az ellenzéki pártkoalíció, amely a Szabadelvű Párttal konfrontálódva megnyerte az 1905-ös választásokat, választási programjában többek között választójogi reformot ígért. Ez lehetővé tette a nemzetiségi politikusoknak, hogy felhagyjanak a hagyományos autonómiaigények hangoztatásával, és a választójogi reform alapján szorosabb kapcsolatokat építsenek ki az ellenzékkel. Ezzel egyidejűleg az ellenzéki vezérkar egy részében is megvolt a hajlam a kompromisszumra. Az új kormány és a nemzetiségek látványos meg egyezése a kedvező előfeltételek ellenére sem jött létre, sőt 1906 végére ennek már szinte semmi realitása nem volt. Ennek a folyamatnak a bemutatására vállalkoztunk tanulmányunkban.

A nemzetiségek politikai aktivitásának kezdetei

Az 1905-ös választásokra készülve a nemzetiségi pártok feladták passzív politikájukat, s a századfordulót követően egymás után jelentkeztek új programjaikkal. Aktivitásuk természetesen a választások előtt felerősödött, ami kiváltotta a magyar politikai pártok ellenlépéseit is.

Elsőként a szlovák mozgalom szakított a passzív állásponttal. A szlovák társadalom megnyerésével több politikai erő is próbálkozott. A leg-

sikeresebb a Katolikus Néppárt volt,¹ amely magába olvasztotta a katolikus alsópapság és értelmiség azon jelentős részét, amely a nemzeti politika és az autonómia programjának jellegzetes irányát képviselte. Ehhez a politikai irányzathoz csatlakozott Andrej Hlinka rózsahegyi plébános is. A századforduló után a szlovák mozgalom fokozatosan távolodott el a magyar Néppárttól, és önálló politikát kezdett. Az 1890-es években jelent meg a csehszlovák – az ún. hlaszista – irányzat, amely igen élesen bírálta a szlovák nemzeti politika hagyományos retorikáját, az üres romantikát és a pánszláv orosz irányzathoz való kötődést. A századfordulóra a mozgalom legjelentősebb és legtehetségesebb vezére Milan Hodža lett. Hodža agitációjával elsősorban az alföldi szlovák telepese falvakat célozta meg. A mozgalom központja rövidesen áttevéődött Budapestre. Az új irányzatok azonban nem szerveződtek formálisan önálló párttá, hanem a Szlovák Nemzeti Párt kereteibe tagozódtak be.²

A Szlovák Nemzeti Párt elsősorban a néppárti irányzat hatására döntött a passzivitási politika feladásáról és jelentette meg 1901. június 18-án 18 pontból álló programját. A programban az agrárjellegű gazdasági, szociális és demokratikus politikai követelések domináltak; a pontok egy része pedig a nemzetiségi jogokra vonatkozott. A mérsékeltnek mondható program békülékeny hangot ütött meg, amikor kimondta az ország oszthatatlanságát, s nem követelt területi autonómiát. Szociális pontjai azonban a modern kapitalista társadalom és gazdaság körülményei között megvalósíthatatlanok voltak, és nem is jelentettek érdemi megoldást a gazdasági és társadalmi modernizáció által teremtett problémák kezelésére.³ A hagyományos szlovák tevékenységek – favágás, faúsztatás, szénégetés, üvegekészítés stb. – a Felvidéken is kibontakozó modernizáció

¹ A Katolikus Néppárt programját lásd: Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Szerk. Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. Bp. 2003. 164–166.

² *Katus L.*: A nemzetiségi kérdés i. m. 1019–1024.; A szlovák kérdésről részletesen: Lásd *Szarka László*: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918. Pozsony, 1995.; valamint *Polányi Imre*: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón. 1895–1905. Bp. 1987.

³ A Szlovák Nemzeti Párt 1901. évi választási programja. In: *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I–VII.* Közzé teszi Kemény G. Gábor. Bp. 1952–1999. III. 151–152.; *Kemény G. Gábor*: A magyar nemzetiségi kérdés története. I. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918. Bp. 1947. 148–149.

hatására egyre inkább teret vesztek. Az el-, illetve kivándorlás sújtotta szlovák nemzeti mozgalomnak nem volt megfelelő választási stratégiája a tradicionális gazdaság válságának, az akkulturációnak és az asszimilációnak a kezelésére. Hodža erős kritikával illette a programot, hiányolta belőle a hagyományos nemzetiségi követeléseket – mindenekelőtt az 1861-es memorandumban követelt nemzeti önkormányzatot –, valamint a határozott demokratikus irányultságot.⁴ A párt az 1901-es választásokon az 55 szlovák többségű kerület közül csupán ötben tudott sikert elérni. A kormánypárt a szlovák kerületekben több mint kétszer annyi szavazatot szerzett, mint a Szlovák Nemzeti Párt és a Néppárt együttvéve.⁵

A kiegyezést követő nemzetiségpolitikai küzdelmek sikertelensége után a szerb nemzeti mozgalom is visszahúzódott, és a századforduló előtt nem is jutott el az új, modern program megalkotásáig. 1884-ben a Szerb Nemzeti Liberális Párt kettészakadt, és a kormányhoz közeledő mérsékelt szerb politikusok a május 7-i nagykikindai gyűlésen önálló programmal léptek a színre. Az ekkor megalakult Szerb Nemzeti Párt szakított az ellenzékhez közelítő kormányellenes politikával, és a kiegyezés kereteit elfogadva, ahhoz igazodva alkotott önálló politikai platformot. A párt sajtóorgánuma a *Zastava* lett, amely a századforduló után már a népek önrendelkezési jogáról cikkezett. A *Svetozar* Miletić elveit hű politikusok – kitarva a karlócai és nagybecskereki programokban megfogalmazott autonómiakövetelések mellett – megalakították a Szerb Nemzeti Radikális Pártot, amelynek a *Branik* lett a hivatalos lapja.⁶ Ezt követően a szerb nemzeti érdekek autentikus képviselőtéért két irányzat – a radikális és a szabadelvű – versengett. A Szerb Demokrata Párt ugyan 1908-ban önálló programmal lépett színre, befolyása azonban csekélynek volt mondható.

⁴ Hodža Milán bírálata a *Hlas* című lapban a szlovák nemzeti párt 1901. évi programjáról: „A Szlovák Nemzeti Párt akcióba lépéséhez”. In: Kemény G. G.: *Iratok* i. m. III. 152–155.; Katus L.: *A nemzetiségi kérdés* i. m. 1024.; Kemény G. G.: *A magyar nemzetiségi kérdés* i. m. 149.

⁵ *Polányi I.*: *A szlovák társadalom* i. m. 208–209.; Saját becslésünk szerint 1910-ben 49 kerületben volt többségben a szlovák lakosság, további hét kerületben pedig ők adták a legnagyobb nemzetiséget. Lásd *Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására* c. fejezet.

⁶ *Magyarországi pártprogramok 1867–1919.* i. m. 140–141.

A szerbeknek az egyházi autonómia megfelelő lehetőségeket adott jogaik védelmére, és ez az egyházi terep – különösen az 1875-ös szervezeti átalakulás után – a világi politikusok előtt is megnyílt. Azonban a szerbek központja elsősorban nem Magyarországon, hanem Horvátországban volt, ahol igen kemény harcot kellett folytatniuk a horvát politikai erőkkal. A századfordulóra a szerbség legfontosabb politikai ereje a Jaša Tomić vezette Szerb Nemzeti Radikális Párt lett. A horvátországi szerb radikálisok 1903. szeptember 18-án Okučaniban fogadták el Magyarországra és Horvátországra kiterjedő politikai programjukat, mely elismerte a magyar állam egységét, de a nemzetiségi törvény kibővítését követelte, a megyék kikerekítése és a többségi nyelv hivatalossá tétele által. Támogatták Magyarország Ausztriával szembeni, valamint Horvátország Magyarországgal szembeni függetlenedési törekvéseit. Gazdasági és szociális követeléseik megegyeztek a szlovák mozgalomával, csak a szövetségek fontosságát hangsúlyozták erőteljesebben. A program kiemelten foglalkozott a szerb egyházi autonómia kérdésével és működési alapelveivel. Horvátországot illetően a teljes egyenjogúság igényét kérték számon a horvát politikai eliten, s kijelentették, hogy Dalmácia Horvát-Szlavónországhoz csatolását a vitás kérdések rendezéséig nem támogatják.⁷

A román nemzeti mozgalom a Replica- és a Memorandum-per lefolytatása után csatlakozott az 1895-ös budapesti nemzetiségi kongresszus határozatához, és szintén passzivitásba húzódott. Közben azonban új vezetőség formálódott ki, amely fokozatosan átvette a Román Nemzeti Párt irányítását.⁸ Ám a párt vezetése frakcióharcokba sülyedt, amely hamarosan szakadáshoz vezetett. Míg a vezetők egy része Ioan Rațiu elnök vezetésével ragaszkodott a passzivitáshoz, addig a Tribuna köré szerveződött fiatal csoport az aktivitás mellett szállt síkra. Miután a kon-

⁷ A Horvát-Szlavónországi Szerb Nemzeti Radikális Párt 1903. évi „okučani program”-ja. In: Kemény G. G.: *Iratok i. m. IV. 1903–1906*. Bp. 1966. 61–68.; Katus L.: *A nemzetiségi kérdés i. m. 1034–1036.*; *Kemény G. G.: A magyar nemzetiségi kérdés i. m. 153–154.*

⁸ *Kemény G. G.: A magyar nemzetiségi kérdés i. m. 139–140.* – 1891-ben román egyetemisták külföldi társaik elé tárták sérelmeiket; a magyar egyetemisták hevesen tiltakoztak ez ellen; erre reagált a Replica. A Memorandumot 1892-ben Bécsben nyújtotta be 300 tagú román küldöttség a románok sérelmeiről. Mindkét akciót per követte.

zervatív passzivisták átvették az ellenőrzést a nagyszzebeni Tribuna felett, a fiatalok 1897-ben áttették székhelyüket Aradra, és Tribuna Poporului címmel új lapot indítottak.

A gazdasági átalakulás a román társadalmat sem hagyta érintetlenül. A román pénzüzetek körül kialakult a román középosztály, amely az aktivista politikát támogatta. Ezzel párhuzamosan jelentős kulturális átalakulás is lezajlott, 1890 és 1910 között a románok körében megduplázódott az írni-olvasni tudók aránya. A gazdasági és kulturális fejlődés hatására a román nemzeti élet súlypontja nyugatabbra, Hunyad megyére, a Bánság és az Alföld románlakta területeire került át. A Román Nemzeti Párt ellenzéki csoportjainak támogatását Arad és a Hunyad megyei Szászváros bankjai szolgáltatták. A csoport vezetői a szászvárosi Ion Mihu és Auel Vlad, és az aradi Vasile Lucaciu, Ioan Rusu-Şirianu, Vasile Goldiş és Vasile Mangra voltak. Az ellenzéki csoport felismerte, hogy mivel sem Bécsből, sem Bukarestből nem számíthatnak hathatós támogatásra, el kell fogadniuk a dualista rendszer konszolidációját és az uniót. A fő feladatnak a politikai alapjukat képező egyházi autonómiaerősítést, a gazdasági modernizáció fokozását és a szűk társadalmi bázis kiszélesítését tartották.

Az aktív politika kezdetét Ion Mihu nyílt levele jelezte, melyet 1902. február 23-i számában jelentetett meg a Libertatea.⁹ A szászvárosi politikus felvetette az 1881-es program revízióját: az erdélyi autonómiát követelő és a dualizmust bíráló pontok elhagyását, és helyettük a nyelvi, gazdasági, agrár- és szociálpolitikai tervek erősítését javasolta. Mihu a célok módosítását a realitásokkal indokolta: „Hinni még ma is a korona, a hármas szövetség vagy mit tudom én milyen európai tényezők közbenjárásában a mi közjogi követeléseink érdekében, s e tekintetben, hogy is mondjam, tőlünk idegen segítségre számítani, véleményem szerint több mint politikai naivitás”. A módosított program alapján Vlad 1903-ban a Hunyad megyei időközi választásokon bejutott a parlamentbe.

A román ellenzékiek nagy várakozásokkal tekintettek a velük hagyományosan jó viszonyt ápoló Tisza István miniszterelnöki kinevezése

⁹ Ion Mihu román „aktivista” politikus nyílt levele a Libertateában az 1881. évi román nemzeti program módosítása tárgyában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 336–338.

elé. Tisza bemutatkozásának szavaira¹⁰ az aradi Tribuna Poporului kijelentette, hogy minden hátsó gondolat nélkül elismerik a magyar állam egységét, csorbíthatatlan integritását, készek ezért vagyonukat és vérüket áldozni mindaddig, „amíg ez az állam erős és kétségbevonhatatlan intézmények által garantálni fogja a nemzeti etnikai sajátosságaink alapján való fejlődés lehetőségét”. Tisza ennek alapján igyekezett a román mozgalmat bevonni a magyar politikai életbe, ez azonban az alkotmányos válság miatt nem sikerült.¹¹

Nemzetiségi pártprogramok az 1905-ös választások időszakában

A nemzetiségi mozgalmak a magyar politikai élethez hasonlóan korántsem voltak egységesek. Belső megosztottságuk is hozzájárult a választásokon elért szerény eredményekhez. A nemzetiségi szavazók jelentős része egyébként sem az etnikai hovatartozást tekintette a legfontosabb pártválasztási preferenciának. A nemzetiségek által lakott választókerületekben gyakran rosszul szerepeltek a nemzetiségi programmal fellépő politikusok. Ezt a nemzetiségi pártok csaknem mindig a választási csalások, megvesztegetések, megfélemlítés hatásaival magyarázták.

Mint láttuk, a szerb nemzeti mozgalom is belső megosztottsággal küszködött. A Szerb Nemzeti Szabadelvű Párt és a Szerb Nemzeti Radikális Párt a választások előtt leginkább az egymás elleni küzdelemmel volt elfoglalva.¹²

¹⁰ Gr. Tisza István miniszterelnök képviselőházi nyilatkozata a nemzetiségi kérdésben, programbeszéde elmondásakor. 1903. november 6. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 69–71.

¹¹ *Katus L.*: A nemzetiségi kérdés i. m. 1027–1031.; Kossuth Ferenc a miniszterelnöki beszédhez kapcsolódó felszólalásában a magyar nyelvű oktatás hiányosságait kérte számon a kormányon, hivatkozva arra a statisztikai adatra, mely szerint a népiskoláknak csupán 57,3%-a és a középiskoláknak pedig 75%-a tisztán magyar nyelvű. Tisza megjegyezte, hogy Kossuth szavai felvetnék a népoktatási törvény módosítását, amivel ő miniszterelnöki programbeszédének szelleme alapján nem ért egyet, de fontosnak tartotta kijelenteni, hogy a magyar nyelv tanításának érdekében intézkedéseket szándékoznak tenni. Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 71–72.

¹² A belső vitával és megosztottsággal kapcsolatban lásd: uo. 168–170.; Magyarországi pártprogramok 1867–1919. 220–222.; A Zastava közleménye az 1905. évi

A szerbekkel ellentétben a román nemzeti mozgalom viszonylag egységesebb volt, a Román Nemzeti Párt választási programjában pedig konkrét politikai célkitűzések is szerepeltek. A párt 1905. január 10-i nagyszebeni gyűlésén határozatot hozott a passzívítási politika feladásáról. Az aktivisták elérték az 1881-es program módosítását, és jól áttekinthető pontokba szedték azt. A programpontok egy része a hagyományos nemzeti igényeket tartalmazta, de elhagyták Erdély autonómiájának követelését, és csupán „a román nép államalkotó politikai egyéniségének elismerését és alkotmányos fejlődésének közjogi intézmények általi biztosítását” kívánták. Kérték a közös hadsereg nyelvi egysége mellett az ezredek nyelvének aktívabb ápolását; a nemzetiségi törvény után hozott törvények eltörlését; a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban és az oktatásban – a többségi elv figyelembevételével – az anyanyelv használatának biztosítását; a választókerületek és a közigazgatási beosztás – többségi elvhez igazodó – kikerekítését; szerepeltek még a programban az általános, egyenlő és titkos választójog bevezetését igénylő reformjavaslatok. A budapesti parlamentben a nemzetiségek alanyi jogú arányos képviseletét akarták biztosítani, tehát föderatív elvű, a választópolgár akaratát nemzetiségi alapon megkötő rendszert óhajtottak bevezetni. Sajátos, hogy miközben a nemzetiségi törvény maradéktalan hatályba helyezését követelték, kiemelték „hogy ahol a lakosság többsége román, a tanítási nyelv román legyen”, vagyis a nemzetiségi és a népoktatási törvény által biztosított anyanyelvi népoktatáshoz való jogot vitatták el a román többségű területek kisebbségeitől. A programban helyet kaptak a gazdasági pontok is; ezek a kapitalizmus, a szabadpiaci viszonyok következtében jelentkező új problémákra kíséreltek meg anakronisztikus és populista megoldást kínálni.¹³ Az erdélyi és az erdélyrészi románság

választások alkalmával a szerb nemzeti szabadelvű (Polit) párt ellen. In: In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 526–527.; A Branik közleménye a budapesti szerb egyetemi ifjúság 1905. január 20-i választási felhívásáról. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 528–529.; *Dolmányos István*: A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Bp. 1976. 22–23.

¹³ Az 1905. január 10-i nagyszebeni román nemzeti gyűlés programja. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 534–536.; A Román Nemzeti Párt végrehajtó bizottságának felhívása a román választókhoz. Lásd uo. 536–537.; Katus L.: A nemzetiségi kérdés i. m. 1031–1032.

jelentős része passzivitásban maradt. Ennek ellenére az 1905-ös választásokon az aktivista irányzat 23 jelöltjéből nyolcnak sikerült mandátumot szereznie.¹⁴

A Szlovák Nemzeti Párt a koalíciótól való távolságtartást a nemzeti szempontok mellett a magyar parlamenti ellenzék arisztokratikus jellegével indokolta. Végül Hodža mozgalma sem szánta rá magát a közeledésre.¹⁵ A szlovák mozgalomban nem készült új program; 1905-ben is az 1901-es programmal indultak a választáson és súlyos vereséget szenvedtek; egyedül Milan Hodža került be a parlamentbe a bács-bodrogi kulpini kerület képviselőjeként.¹⁶

Az 1905-ös választásokat megelőző ellenzéki sajtókampány

A nemzetiségi pártok aktívabb politikája állásfoglalásra készítette a magyar politikai élet szereplőit. A függetlenségi sajtó már 1904-ben foglalkozott a kérdéssel. Az *Egyetértés* 1904. augusztus 27-i számában megjelent Oláh aktivitás című cikk felhívta a figyelmet az aktivizálódott román politika „veszélyeire”. A nemzetiségi agitáció megerősödését a kormány hibájául rótta fel, amely egyfelől szabadon engedte az agitációt, másfelől nem tett semmit az okok felszámolásáért. Számon kérte a kormányon a határozott nemzetiségi politikát, amely ellensúlyozta volna a román agitációt, és nem vezetett volna oda, hogy „a román nemzetiség már elérkezettnek látja az időt a passzivitas abbahagyására”. A függetlenségi ideológiát valló publicista nem közölt részletes, vagy akár csak közelítőleges nemzetiségi programot, a kormány kritikája, a nemzetiségi mozgalom kárhóztatása mellett lényegi mondanivaló nem olvasható ki a szavaiból. Viszont megjelölte a nemzetiségi politikusokkal kapcsolatos legfontosabb elvárást: a magyar állam egységének és nemzeti jellegének az elfogadását.¹⁷ Ehhez az alapelvhez a koalíció később is következetesen ragaszkodott a nemzetiségekkel folytatott tárgyalások és viták során.

¹⁴ *Kemény G. G.*: A magyar nemzetiségi kérdés i. m. 157.; *Katus L.*: A nemzetiségi kérdés i. m. 1032.

¹⁵ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 23.

¹⁶ *Kemény G. G.*: A magyar nemzetiségi kérdés i. m. 150.

¹⁷ A függetlenségi sajtó a román aktivitásról. 1904. augusztus 27. *Kemény G. G.*: *Iratok* i. m. IV. 473–474.; *Egyetértés*, 1904. augusztus 27.

A választások közeledtével jelent meg az Országos Magyar Szövetség felhívása a nemzetiségi területek választóihoz, gróf Eszterházy János és dr. Jancsó Benedek aláírásával. A Szövetség „hazafias” célok képviselőjére jött létre, felszólította a választókat, hogy az olyan kerületekben, ahol nemzetiségi jelölt is indul, tegyék félre a politikai jelszavakat, és a győzelemre esélyes párt jelöltjét a választó „ne egy párt, hanem az »egyesült magyarság« jelöltjének tekintse”.¹⁸ Eszterházy János nyílt levélben szólította fel Tiszát, hogy akadályozza meg a Román Nemzeti Párt megalakulását és a románok politikai szereplését.¹⁹ Az Egyetértés 1905. január 8-i számában megjelent programnyilatkozatból kitűnik, hogy a Magyar Szövetségnek nem a képviselőjelöltek nemzeti hovatartozásával volt problémája, hanem a nemzetiségi pártok hagyományos programjával. Ez a megkülönböztetés és a nemzetiségi politikások önálló politikai erővé szerveződésének merev elutasítása a későbbi parlamenti munka során is jellemző volt.

Az Egyetértés 1905. január 12-i száma közölte a nagyszebeni román választói gyűlés határozatait. A pontok kivonatát a következőképpen vezette be a tudósítás szerkesztője: „Semmiféle megjegyzést nem fűzünk hozzá. Minden magyar ember, ha elolvassa, megalkothatja magának, milyen nemzeti politikát követ a kormány”. Majd a cikk végén idézte a kormány azon nyilatkozatát, hogy leghatározottabban fellép abban az esetben, ha az ominózus pontokat valóban elfogadták. Ehhez csupán egy hozzáfűznivalója volt az Egyetértésnek: „Tetteket kérünk, nem szavakat!”²⁰ A január 22-i számban jelent meg a Közös veszedelem című cikk, amely, mint címéből is kiderül, tovább folytatta a nemzetiségi mozgalmak elleni agitációt.²¹

A választásokra készülő ellenzéki koalíciónak tehát a sajtónyilatkozatokból ítélve nem volt pozitív nemzetiségi programja. Az önálló nemzetiségi programmal jelentkező kisebbségi politikusokat mint az állam

¹⁸ Az Országos Magyar Szövetség felhívása a nemzetiségi kerületek választóihoz. In: Kemény G. G.: *Iratok i. m. IV. 529.*, Egyetértés, 1905. január 8.; *Dolmányos I.: A koalíció i. m. 20–21.*

¹⁹ *Dolmányos I.: A koalíció i. m. 21.*

²⁰ A függetlenségi sajtó a nagyszebeni román választói gyűlés határozatairól. In: Kemény G. G.: *Iratok i. m. IV. 530–531.*; Egyetértés, 1905. január 12.

²¹ Az Egyetértés cikke a nemzetiségek választási agitációjáról. In: Kemény G. G.: *Iratok i. m. IV. 531–532.*; Egyetértés, 1905. január 22.

egysége ellen izgatókat mutatták be. Gyakorlatilag ismeretlenek voltak számukra az egyes mozgalmakon belül lezajlott változások. Nem használták ki a lehetőséget, hogy a megosztott nemzetiségi mozgalmak soraiból szövetségeket szerezzenek. Erre csupán a politikai válságperiódusokban tettek kísérleteket. Emellett kemény kritikával illették a szabadelvű kabinet nemzetietlennnek tartott politikáját. Nem értékelték és nem támogatták Tisza István egyezkedési kísérleteit. Ezzel az idő előtti, felelőtlen választási vagdalkozással – amit a vezetők természetesen nyíltan nem támogattak – eleve bizalmatlanná tették a nemzetiségi mozgalmakat, ami a későbbi politikának, többek között a választójogi reform ügyének nem tett jót.

Az 1905-ös parlamenti választások eredménye

Az 1905 januárjának utolsó hetében lezajlott választásokon – a szakirodalomban szereplő adatok szerint – a Szabadelvű Párt 159 mandátumával szemben a koalíció 235 mandátumot szerzett; mellettük 10 nemzetiségi és 9 pártönkivüli jelölt került be a képviselőházba.²² A várakozásoktól eltérően visszafogott volt a küzdelem, 108 kerületben, több jelölt híján még választást sem tartottak. A legnagyobb vesztes a Szabadelvű Párt lett. Korábbi mandátumaiknak nagyjából egyharmadát szereztek meg a kormánypártból az ellenzékhez csatlakozott új politikai pártok: a Néppárt, a Bánffy Dezső által vezetett Új Párt és az Andrássy Gyula irányítása alatt álló, disszidensekből alakuló Alkotmánypárt. A legnagyobb sikert a Függetlenségi Párt könyvelhette el: 86 mandátummal növelte képviselői helyeinek számát, és így a parlament meghatározó vezető ereje lett. A nemzetiségi pártok eredménye vegyes volt. A szlovákok majdnem kiszorultak a parlamentből, a szerbeknek egy mandátumot sikerült megszerezniük. A Román Nemzeti Párt ugyan nyolc mandátumával növelni tudta a nemzetiségi képviselők számát, de így is összesen csupán tíz képviselőt tudtak felvonultatni az 1901-es négy után.²³ Az aktív politika tehát nem hozta meg az átütő választási sikert.

²² Magyarország története tíz kötetben. VII./2. Főszerk.: Hanák Péter. Budapest, 1978. 560.

²³ A választások eredményéről lásd Statisztikai évkönyv. 1910. Bp. 1911. 424.; Saját kutatási eredményeinkről lásd a Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között c. fejezetet.

A koalíciós válság és a nemzetiségek parlamenti szereplése az 1905–1906-os parlamenti ciklusban

Habár a választási harc kiélezte a nemzetiségi pártok és a koalíció kapcsolatát, a Tisza-kormány restaurálásának hatására a két fél közeledett egymáshoz. A függetlenségi sajtó enyhített a nemzetiségi pártokkal szembeni hangnemén. Az uralkodó és a koalíció közötti ellentét inspirálta a közeledést, ám a katonai kérdés – a koalíció azon követelése, hogy a magyarországi kiállítású ezredekben a német vezényleti nyelv helyett egyöntetűen a magyart vezessék be – tartósította a feszültséget a nemzetiségekkel.²⁴

A nemzetiségi pártok 1905 folyamán nem tudtak közös álláspontot kialakítani. Mint azt a Magyarország című lap megállapította: „a felmerült tények alapján megállapítható, hogy szerbjeink barátságosan, tótjaink közömbösen, románjaink ellenben ellenségesen viselkedtek a magyar nemzet nagy küzdelmeivel szemben.”²⁵

Március folyamán a koalíció erőteljes nemzetiségi propagandába kezdett, elsősorban Hodža mozgalmát és a horvát ellenzékét próbálta megnyerni. Az Egyetértés 1905. március 18-i számában megjelent Hodža egy cikke (Vetélytársak). Hodža írásában kiállt a független Magyarország eszméje mellett. Kifejtette, hogy Ausztriával szemben csak olyan állam lehet szabad, melynek polgárai is szabadok. Nem említett egyetlen specifikus nemzetiségi követelést, nem foglalkozott a két fél kapcsolatát terhelő vitás kérdésekkel, egy dologra koncentrált – és ez lett a nemzetiségi képviselők legfontosabb követelése az országgyűlésben – az általános választójog bevezetésére és a demokratikus reformok kiszélesítésére, hiszen ettől várhatta a parlamenti erőviszonyok átrendeződését. Ezzel párhuzamosan azonban a turócszentmártoni Národnie Noviny hasábjain éles támadás érte Hodža akcióját.²⁶

Hodža taktikusan azonosulást hirdetett a magyar (politikai) nemzeteszmével, a közös célokat hangoztatta, hogy a parlamenti többséget rá-

²⁴ Dolmányos I.: A koalíció i. m. 151.

²⁵ Dolmányos I.: A koalíció i. m. 152.; Magyarország, 1906. április 22.

²⁶ Dolmányos I.: A koalíció i. m. 152.; A Národnie Noviny, A Szlovák Nemzeti Párt lapjának támadása Hodža Milán ellen az Egyetértésben közölt cikke miatt. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 543–545.

vegye a választójogi reformra. A párt pedig éppen ezt a taktikát nem értette meg, és határozottabb fellépést várt el tőle. Hodža számára azonban nyilvánvaló volt, hogy a hatásosabb politizálás előfeltétele a választójogi reform és az ennek következtében prognosztizálható politikai erőelőtérítés. A nemzetiségi követeléseket pedig addig félre kell tenni, hiszen ha folyvást azokat hangoztatják, a magyar politikai elit nem megy bele a választójog radikális kiterjesztésébe.

A nemzetiségi kérdés és az 1905-ös felirati vita

Az új országgyűlés felirati vitája igen fontos a dualizmus kori nemzetiségi kérdés történetében. A vita során elhangzott érvek, a kompromisszum keresése és végül meghiúsulása kiemelte az egyszerű parlamenti csatározások sorából. A kibontakozó felirati vitában az országgyűlés nemzetiségi képviselői sajátos helyzetbe kerültek. Egyértelműen elítélték a bukott Szabadelvű Párt által kezdeményezett feliratot, de nem értettek egyet a koalíció elképzeléseivel sem. Ezért, miután folyamatos kritikájukkal nem sikerült követeléseiket beemeltetni a feliratokba, önálló tervezet kidolgozásába kezdtek. A vita során az országgyűlési képviselők gyakran vádolták a nemzetiségieket faji alapú izgatással, sovinizmussal, saját nemzeti érdekeik elárulásával, és nem ismerték el az országgyűlési nemzetiségi párt létezését. A nemzetiségi képviselőknek nemcsak követeléseikért kellett ezért folyamatosan küzdeniük, hanem önálló politizálásuk legalitásának elfogadásáért is.

Az országgyűlés felirati javaslatának általános vitájában Teodor Mihali május 5-én terjesztette be a nemzetiségi képviselők önálló felirati javaslatát. A szónok előljáróban tiltakozott a szeparatizmus vádjá ellen, és kijelentette: „Minden becsületes hazafinak a haza integritásának, konszolidációjának előmozdítására kell törekednie”. Megfogalmazása szerint a nemzetiségi pártnak „nemcsak a nemzetiségi szeparatiztikus érdekeinek, hanem a közérdeket általában érdeklő ügyekben..., különösen a jogegyenlőség fenntartó eszméjének megvédésére” kell törekednie. Sajnálta, hogy a koalíció feliratából kimaradt a nemzetiségi kérdés megoldásának pontos programja és az általános választójog bevezetése. Ezek miatt tartotta fontosnak az önálló indítvány benyújtását. A felirattervezet az alkotmányos válság megoldásának legfontosabb eszközeként a

választójogi reformot jelölte meg, hiszen így látta elkerülhetőnek, hogy a nemzet többsége a parlamentben kisebbségbe kerüljön.²⁷ A képviselő által előterjesztett indítvány speciális keverékét alkotta a nemzetiségi és a parlamenten kívüli pártok elképzeléseinek. A javaslat követte a Hodža által kidolgozott taktikát, és a nemzetiségi igényeket háttérbe szorítva a választójogi kérdésre helyezte a hangsúlyt.

Másnap Tisza István foglalta össze véleményét a nemzetiségi javaslatról. Kijelentette, hogy a nemzetiségi képviselők „akkor hű polgárai nemcsak a magyar hazának, de akkor viselik igazán szívükön saját fajuknak érdekeit is, ha egyik vagy másik magyar pártba beolvadnak, és a magyar közéletben nem mint külön nacionalista csoportok, hanem mint valamilyik magyar politikai párt tagjai szerepelnek”. Enélkül azonban „nemcsak a hazához való hűség szempontjából foglalnak el kétértelmű álláspontot, hanem saját fajuk ellen is árulást követnek el”. A miniszterelnök szavait a Képviselőházi Napló tanúsága szerint általános helyesléssel fogadta a parlament.²⁸ A kérdéshez kemény szavakkal hozzászóló Bánffy Dezső szerint az előző napi felszólalás csak kezdete annak a harcnak, amelyet a későbbiekben meg kell vívni.²⁹

A Tisza és Bánffy által felhozott vádakra Štefan Cs. Pop május 8-án reagált. Feltette a kérdést, hogyan lehetne elfogadni Tisza javaslatát és csatlakozni egy magyar párthoz, ha a Szabadelvű Párt irányvonalával egyértelműen nem értenek egyet, és a koalícióban helyet foglal Bánffy és pártja, akinek „célja a poliglott állam megszüntetése, és hogy a nemzetiségek alakuljanak át fajmagyarokká”. A Deák Ferenc beszédeire hivatkozó szónokot azonban Justh Gyula, az országgyűlés elnöke megszakította: „A képviselő úr olybá akarja feltüntetni a magyar nemzetgyűlést, mintha itt fajharcot akarnának folytatni. Ez nem felel meg a valóságnak. Ily állításokkal csakis

²⁷ Mihali Tivadar és a nemzetiségi képviselők felirati javaslata a nemzetiségi kérdés tárgyában a felirati javaslat tárgyalásakor. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 556–560.; 18. ülés. 1905. május 5. Képviselőházi Napló 1905. I. 164–167.

²⁸ Gróf Tisza István miniszterelnök válasza a felirati javaslat általános tárgyalásakor a javaslat kormánypárti nemzetiségi ellenzékéről. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 561.; 19. ülés. 1905. május 6. Képviselőházi Napló 1905. I. 169–170.

²⁹ Br. Bánffy Dezső felszólalása a nemzetiségi kérdésben a felirati javaslat általános tárgyalásakor. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 561–562.; 19. ülés. 1905. május 6. Képviselőházi Napló 1905. I. 170–175.

elő lehet idézni a fajharcot. ... Nem áll az, amit a t. képviselő úr mond, hogy itt bárki is be akarná olvasztani a magyar fajba a nemzetiségeket. Ezt nem akarja senki Magyarországon, (Igaz! Úgy van! bal és jobbfelől.) és aki ezt állítja, az – merném mondani – tudva mond olyat, ami nem felel meg a valóságnak. ... Egyet azonban megkövetel az ország, és ehhez joga van minden országnak, azt ti., hogy az állam nyelvét megtanulják. (Hosszan tartó általános élénk helyeslés és taps.)” A felszólítás után a képviselő visszakozott és kijelentette, hogy ő nem az egész országgyűlést vádolta meg, hanem csupán Bánffy szavait elemezte, és nem azzal volt a problémája, hogy a nemzetiségek magyarul is tanulnak, hanem azzal, ha csak magyarul tanulnak. Nem tartotta azonban lehetségesnek, hogy a pedagógusok és az analfabéta lakosság képes két nyelvet tanítani, tanulni.³⁰

A vitában május 9-én Aurel Vlad szólalt fel, heves szóváltás közepette. Vlad értékelése szerint Tisza felszólításának lehetetlen eleget tenni, mivel „a magyar parlamentben mindegyik országos pártnak az a célja, hogy itt egy egységes, egynyelvű magyar állam létesíttessék, amely br. Bánffy Dezső koncepciója szerint egyenlő a nemzetiségek kiirtásával... Sajnos tapasztaljuk, t. képviselőház, hogy ez az eszme a t. ház összes pártjainál visszhangra talál”. A beszédét folyamatos bekiabálások szakították félbe, melyek egyrészt cáfolni próbálták a kijelentéseit, másrészt izgatással, a nép félrevezetésével, „Bécsnek beszéléssel” vádolták meg.³¹ A vita másnap tovább folytatódott. Ion Suciú újabb érvekkel támasztotta alá a nemzetiségi javaslat létjogosultságát, és jelentős kísérletet tett a nemzetiségi képviselők és a koalíció közötti feszültség enyhítésére. A kialakult ellentétekért a szabadelvű irányzatot tette felelőssé, mivel a „kormánypárt az ún. nemzetiségi kerületeket valóságos kormánypárti mentsvárnak tekintette. Az ún. nemzetiségi mumus és a magyar állam léte érdekében hangoztatása mellett a Szabadelvű Párt lefoglalta azokat a kerületeket a maga pártérdeke és párturalma javára”. Kijelentette: „Mi, nemzetiségiek, feltétlen feszélyezve érez-

³⁰ Pop Csicsó István beszéde a nemzetiségi kérdéstről az 1905. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 567–569.; 20. ülés. 1905. május 8. Képviselőházi Napló 1905. I. 190–195. Justh Gyula elnöki tevékenységével kapcsolatban részletesebben lásd: Szendrei Á.: Justh i. m. 100–117.

³¹ Vlad Aurél beszéde a nemzetiségi képviselők politikai helyzetéről az 1905. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 550–553.; 21. ülés. 1905. május 9. Képviselőházi Napló 1905. I. 230–233.

zük magunkat a kérdésnek illetően feltétele által. Mert szerintem a magyar állam megerősödését és létérdekeinek ápolását bármily sajátos ellenérdek szempontjából senki ellenezni nem fogja”. A koalícióval való szorosabb együttműködés akadályaként a Bánffy vezette Új Pártot jelölte meg.³²

A vita tehát a nemzetiségi javaslat tartalmától teljesen eltolódott a külön politizálás legalitásának kérdése felé. Egy bekiabáló fel is tette a kérdést: ha a nemzetiségiek nyitottak az együttműködésre, miért nem fogadják el a koalíció tervezetét? Erre a kérdésre Hodža másnapi felszólalásában visszatért. A szlovák politikus érzekelte, hogy az indulatok csillapításának leghatásosabb eszköze a konkrét vélemények ütköztetése lehet, nem pedig az országgyűlési pártok nemzetiségi szempontból való kritizálása. Ezért felszólalásában taktikusan arra összpontosított, mi lehet a megegyezés útja, hiszen a nemzetiségieknek nem a konfrontáció fenntartása, a sérelmek hangoztatása volt az érdeke, hanem a jövőndő politizálásának alapot teremtő reformok elfogadtatása. „Előre is kijelentem, hogy ha mi nem értünk egyet a felirati javaslattal, ennek oka nem az, ami esetleg a felirati javaslatban benne van, hanem az, ami benne nincsen” – mutatott rá a vitát áthidaló megegyezési lehetőségre. A legfontosabb hiányosság, hogy nem fogalmazták meg konkrétan a választójogi kérdést. A koalíciótól a megegyezési szándék kinyilatkoztatását, a szabadelvű ihletettségű, nacionalista felfogású politikusoktól való elhatárolódást és határozott választójogi politikát várt. Egy kérdésre adott válaszában elfogadta a magyar vezényleti nyelvet. Az igen taktikusan felépített és a megfelelő pillanatban elmondott beszédet a Képviselőházi Napló szerint élénk helyeslés és éljenzés fogadta.³³

A kompromisszumot azonban nem sikerült elérni. Gróf Batthyány Tivadar május 11-i beszédével zárta le a nemzetiségi különjavaslat kapcsán keletkezett vitát. Beszédében kifejtette, hogy Magyarország Európa egyetlen olyan országa, melyben a nemzetiségek széles körű jogokat birkoznak az oktatás, a vallási autonómia, a közigazgatás és a gazdaság

³² Suciu János beszéde a nemzetiségi képviselők politikai magatartásáról az 1905. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 578–582.; 22. ülés. 1905. május 10. Képviselőházi Napló, 1905. I. 245–249.

³³ Hodža Milán beszéde a nemzetiségi képviselők felirati javaslatáról az 1905. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 582–590. ; 23. ülés. 1905. május 11. Képviselőházi Napló, 1905. I. 252–259.

területén. Az általa is hibásnak minősített választási törvény pedig éppen a nemzetiségeknek előnyös. Határozottan tiltakozott az erőszakos magyarosítás vádja ellen. Felszólította a nemzetiségi képviselőket, hogy csatlakozzanak a koalíció feliratához és ezután együttesen próbálják megoldani a minden nemzetiséget általánosan érintő problémákat.³⁴

A felirati vita során tehát az ellenzék és a nemzetiségi képviselők nem tudtak egyetértésre jutni. Ennek oka véleményünk szerint nem csupán a Szabadelvű Párt, illetve Tisza István taktikájában keresendő. Hiszen hiába próbálta elterelni a miniszterelnök a vitát a nemzetiségi felirat lényegéről – a határozottan visszafogott nemzetiségi követelésekről és az általános politikai, gazdasági és szociális reformelképzelésekről –, Hodža sikeresen tért vissza a tartalmi kérdésekhez. Az azonban a koalíció számára is nyilvánvaló volt, hogy a nemzetiségi igények elfogadása teljesen új politikai felállást eredményezhetett volna. Ezért volt számukra lényeges a nemzetiségi képviselők támogatásának megszerzése saját felirati javaslatukhoz, továbbá az általuk etnikai alapúnak minősített politikálás megszüntetése. Ezután a nemzeti jellegűtől megszabadult – magyar és nemzetiségi képviselőkből álló – politikai pártok mérköztek volna meg az általános választójog alapján megrendezett választásokon. Nem feltétlenül a magyarosítás lebegett a politikusok többsége előtt – ez ellen többen határozottan tiltakoztak –, hanem az egységes politikai nemzetfelfogásnak megfelelően nemzetiségileg semleges politikai pártpaletta létrehozása. A nemzetiségi képviselők számára ez a megoldás nem lehetett megfelelő, hiszen számukra a felirat demokratikus követeléseit taktikai szempontból is fontosak voltak, s nem mondtak le a hagyományos nemzetiségi követelésekről. Úgy vélték, ha sikerül megőrizniük politikai különállásukat és így elérni a reformokat, akkor a nemzetiségi alapon szerveződött pártok az új parlament meghatározó erejét alkothatták volna. A koalícióba még akkor sem lett volna célszerű belépniük, ha tudják, hogy az a felirat elfogadása, majd a kormányalakítás után valóban megvalósítja választási ígéreteit. Talán éppen ezért utasította őket arra Tisza István, hogy csatlakozzanak valamelyik párthoz – igen fontos, hogy nem

³⁴ Gr. Batthyány Tivadar előadó felszólalása a nemzetiségi képviselők felirati javaslatára tárgyában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 590–591. ; 23. ülés. 1905. május 11. Képviselőházi Napló, 1905. I. 265.

a Szabadelvű Pártra gondolt, számára tehát sokkal fontosabb dologról volt szó, mint hogy pártja erősödik-e 10 képviselővel vagy sem – és ezért határolódtak el ettől a nemzetiségi képviselők.

A koalíció és a nemzetiségi pártok között a feszültség fennmaradt. Ahogy kibontakozott az alkotmányos válság, Mocsáry Lajos nemzetiségpolitikai röpiratot jelentetett meg. Ez a program, bár jóval önkritikusabb hangvételű, mint az országgyűlés nemzetiségi vitáiban elhangzott beszédek, szintén nem elégíthette ki a nemzetiségi politikusokat, nem lehetett a nemzetiségi kiegyezés alapdokumentuma. Mocsáry Lajos elképzelései tehát nem kezelhetők reális alternatívaként, és az sem állítható, hogy a politikus jelentősen közeledett volna a nemzetiségi elvárásokhoz.³⁵

A Fejérváry-kormány választójogi manőverei és a nemzetiségi politikusok

A Fejérváry-kormány választójogi manőverei miatt a koalíció határozottabb szövetségi politikára kényszerült. Fennállt annak a veszélye, hogy az új választójogi szabályokat oktroj útján vezeti be az uralkodó, ez pedig alapjaiban átrendezte volna a politikai erőviszonyokat. Az új politika egyik első lépése Balla Károlynak az Egyetértés július 9-i számában megjelent Horvátok és magyarok című cikke volt. A kölcsönös egymásrataltságot kiemelő cikknek kedvező, de szerény visszhangja volt. Csupán Nikola Tomašić horvát országgyűlési képviselő üdvözölte ugyanazon lap július 16-ai számában a következő szavakkal: „Az egész cikknek a tartalma oly helyes, hogy akár egy szót is hozzátenni feleslegesnek tartom”.³⁶ Kossuth Ferenc július elsején a Magyarországon megjelentetett vezércikkében fejtette ki nézeteit.³⁷ A nemzetiségi lapok azonban hiányolták a határozott választójogi programot, ezért nem támogatták a koalíciót.

³⁵ Mocsáry Lajos: A válság, vezényszó-politika, nemzetiségi kérdés. Eger, 1905. 11–14.; 19–21.

³⁶ Balla Károly cikke az Egyetértésben a horvátok és a magyarok együttműködésének lehetőségeiről. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 608–609.; Egyetértés, 1905. július 9.; Tomassich Miklós horvát országgyűlési képviselő válaszcikke az Egyetértésben a horvát–magyar együttműködésről. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 609–610.; Egyetértés 1905. július 16.

³⁷ Dolmányos I.: A koalíció i. m. 158.

A koalíció közeledési kísérlete újra kiváltotta a Národnie Noviny támadását. Augusztus 19-én jelent meg a lapban a „Mit ígér nekünk a koalíció” című cikk. A cikk írója a koalíciót a szabadelvűeknél is magyarábbnak minősítette, és olyan pártként mutatta be, „amelynek még kevés az, amit eddig ellenünk Bécs kezükbe adott, [...] amelyik Tiszától kieszközölte a Berzeviczy-féle iskolatörvény-javaslatot és a választójogot attól akarja függővé tenni, hogy ki tud magyarul”.³⁸ A koalíció akciójával ellentétben Kristóffy nyilatkozatai kedvező visszhangot váltottak ki a nemzetiségi sajtóban.³⁹ A kormány megítélésében Hodža volt a legmértéktartóbb. A Szlovák Nemzeti Párt augusztus 27-i pozsonyi gyűlésén beszédének központjába a választójogi reformot állította, melynek „behozatala a Szabadelvű Párt hivatása, a Függetlenségi Párt léterdeke, mindkettőnek pedig becsületbeli tartozása”.⁴⁰ Nyilatkozata azonban válasz nélkül maradt, és a Slovenský Týždenník a Kristóffy-reformmal szembehelyezkedő koalíciót sovíniszta konzervatív maggal rendelkező pártnak minősítette.⁴¹ A viszonylag erőtlen közeledési kísérlet lezárásaként az országgyűlés nemzetiségi klubja szeptember 2-án sajtónyilatkozatot tett közzé, amelyben kilátásba helyezte, hogy a koalíciótól és a kormánytól egyaránt elhatárolódik.⁴²

A koalíció 1905 végi nemzetiségi akciója

A szeptember 23-i ötperces audienciát követően a koalíció ismét közeledett a nemzetiségekhez, miközben a nemzetiségi pártok kapcsolata is megromlott a Fejérváry-kormánnyal. Bartha Miklós a Magyarország szeptember 24-i számában a nemzetiségekkel és a horvátokkal való meg-

³⁸ A szlovák nemzetiségi sajtó közleményét lásd Kemény G. G.: Iratok i. m. 610–611.

³⁹ Magyarország, 1905. augusztus 13.

⁴⁰ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 162–163.; Sajtóbeszámoló a szlovák nemzeti párt pozsonyi népgyűléséről, a gyűlés határozataival. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 613–615.

⁴¹ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 163.

⁴² A magyar országgyűlés nemzetiségi klubjának nyilatkozata az egykorú nemzetiségi sajtóban. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 615–616.; *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 163–164.

egyezésre szólított fel.⁴³ Október és november folyamán a horvát és a magyar ellenzék komoly tárgyalásokat folytatott egymással. 1905 őszén bekövetkezett a régóta várt esemény: a horvát képviselők október 3-i elvi nyilatkozatukban – az ún. fumei rezolúcióban – támogatásukról biztosították a magyar ellenzéket a közjogilag független Magyarorszáért folyó harcában, és hitet tettek a magyar és a horvát nép egymásraultaltsága mellett. Az Egyetértés október 5-i számában megjelent A horvát békejobb című vezércikk szinte azonnal üdvözölte a horvát határozatot.⁴⁴ Október 7-én Kossuth Ferenc táviratban köszöntötte a rezolúciót, amire a horvát képviselők október 8-án válaszoltak.⁴⁵ Ezután a horvátok és a szerbek között kezdődött tárgyalás, amely az október 17-i és a november 16-i zárai határozatok elfogadásához vezetett. A horvát és a szerb népet egymással teljesen egyenjogú testvérnépnek nyilvánították, rendezték a vitás kérdéseket, és javasolták a magyar koalícióval való szorosabb együttműködést.⁴⁶ A horvátok és a szerbek megnyerésével a koalíció komoly sikert könyvelhetett el; ekkor még nem látszott, hogy a kormányzás során milyen gyorsan elenyészik ez a többre hivatott kapcsolat.

A koalíciónak a nemzetiségek megnyeréséért indított offenzívája Lovászy Márton cikkével folytatódott – Magyarország, október 26. –, melyben határozottan elutasította a magyarosító politikát.⁴⁷ Justh Gyula a korponai népgyűlésen kijelentette, hogy nem lehet cél a nemzetiségek „színmagyarrá” gyúrása, hanem – mint mondotta – „nekem elég, ha szívben magyarok”.⁴⁸

A Tribuna azonban visszautasította a koalíció közeledési kísérletét, a Román Nemzeti Párt pedig rendszeresen megzavarta az ellenzék er-

⁴³ Magyarország, 1905. szeptember 24.

⁴⁴ A függetlenségi sajtó és a fumei rezolúció. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 628–629.; Egyetértés, 1905. október 5.

⁴⁵ Kossuth Ferenc távirata a horvát képviselők ötös bizottságához. 1905. október 7. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 631.; A horvát képviselők választávirata Kossuth Ferenchez. 1905. október 8. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 631–632.

⁴⁶ A zadari határozat szövege a szerb nemzeti radikális párti sajtóban. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 632–635.

⁴⁷ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 165.; Magyarország 1905. október 26.

⁴⁸ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 166.; Magyarország 1905. november 25. Justh Gyula nemzetiségpolitikai nézeteivel kapcsolatban részletesen lásd újabban: Szendrei Á.: Justh i. m. 183–192.

déli rendezvényeit. Az ellenzéki politikusok felkelésnek minősítették a mozgalmat, és már-már az erdélyi magyarság felfegyverzését latolgatták. Ezt az illuzórikus és meggondolatlan tervet azonban a belügyminiszter megakadályozta.⁴⁹ Ennek ellenére Kossuth Ferenc a *Lumina* című budapesti román lapban nagyformátumú cikkben fordult a románság felé. Gesztusát Kemény G. Gábor a dualizmus történetének utolsó reális megbékélési lehetőségeként mutatta be; meghiúsulásáért nemcsak a koalíció vezetőit tette felelőssé – akik kormányra kerülésük után nem vállalták a cikkben kifejtett alapelveket –, hanem a román vezetőket is, akik viszont a horvát–szerb nyilatkozatokkal szemben még a koalíció kormányzása előtt, tehát a kibontakozási lehetőséget jelentő tárgyalási időszakban utasították vissza a közeledést.⁵⁰ A *Gazeta Transilvanieiben* január 16-án megjelent cikk ismertette Kossuth és Apponyi megbékélést kezdeményező nyilatkozatait, és a következő megjegyzést fűzte a patetikus fordulatokban gazdag szövegekhez: „Így szól Apponyi Kossuth Lumináján keresztül a nemzetiségekhez. Szárazon és lelketlenül beszél, szavai nem találnak befogadásra, mert hiányzik belőlük az igazság és az őszinteség. Mi közöltük ezeket, hogy lássák, milyen elméletekkel és érvekkel erőlködnek Kossuth lapjának »felvilágosítói« meggyőzni a nemzetiségeket, hogy csak a függetlenségiek táborába lépve emelhessenek igényt ők is erre a »szabadság«-ra és »jólét«-re.”⁵¹

⁴⁹ *Dolmányos I.*: A koalíció i. m. 167.

⁵⁰ Kossuth Ferenc beköszöntő cikke és felhívása az erdélyi és magyarországi román néphez a Kossuth-párthoz közel álló román nyelvű fővárosi sajtó (*Lumina*) indulásakor. In: Kemény G. G.: *Iratok* i. m. IV. 643–644.

⁵¹ Apponyi nyilatkozatának érdemi részében kijelentette: „A független Magyarország nem lesz kénytelen külön igényként a nem magyar állampolgároktól megkívnani, hogy ragaszkodjanak a magyar hazához, mert e haza fényes vonzerejénél fogva kitörülhetetlenül létrejön, intézményeinek jótéteményei által megszilárdul ez a ragaszkodás. Az államnyelv, mihelyt megszabadul megalázott helyzetéből, melynek következtében az állami intézmények egy részéből ki van rekesztve, nyitott ajtókra fog találni minden polgár lelkében. Mert ez nem azért kér bebocsátást, hogy elnyomja saját nyelvüket és ezzel kapcsolatban kulturális törekvéseiket, hanem azért, hogy a haza minden polgárát szellemi kapcsolatban összeolvassza, hogy mindenki útját egyaránt egyengesse a legmagasabb pozíciók felé, s mindenkiket a szabad és dicső hazához való ragaszkodásban ugyanazzal az eszmei kapcsolattal segítsen. Álmok mindezek? Nem, ez a való igazság, mely a néplélektan alapjára épül, de több is ennél: ez hazánk jövőjének képe”. A Román Nemzeti Párt

A visszautasítás ellenére Kossuth tett még egy kísérletet, a Luminában A magyarok és románok címmel újabb cikket jelentetett meg, amelyet a Budapest című lap a január 22-i számában közölt. A határozottan békülékeny hangvételű írás azonban ismét eredménytelen volt, a Gazeta Transilvaniei kommentár nélkül közölte.⁵²

Az országgyűlés feloszlataáig, 1906. február 19-ig nem sikerült meg-egyezni. Szemléletesen fejezte ki ezt a nemzetiségi klub március 12-i nyilatkozata: az országgyűlést feloszlottnak és nem feloszlottnak minősítette, és kijelentette, hogy a politikai küzdelmek során nem volt mód a nemzeti sérelmek említésére.⁵³

A közeledési kísérletek tehát eredménytelenek maradtak. Ennek okait több oldalról is megközelíthetjük. Az országgyűlés nemzetiségi képviselői a határozott választójogi programot kérték számon a koalíción, és semminemű egyezkedésre nem voltak hajlandók addig, amíg az ellenzéki pártok nem foglalnak egyértelműen állást az általános választójog bevezetése mellett. Ezt azonban a magyar politikai erők addig elképzelhetetlennek tartották, amíg a nemzetiségi mozgalmak fel nem hagynak az általuk szeparatistának, faji alapúnak minősített politizálással. Jól érzékelték, hogy az országgyűlés nemzetiségi képviselői nem bírják teljes mértékben a nemzetiségi pártok parlamenten kívüli köreinek támogatását, hiszen azok éppen a taktikailag elhallgatott, hagyományos követeléseket kérték a képviselőkön számon. Ezért a koalíció minden konkrét lépést és ígéretet halogatott a politikai alku megkötéséig.

Valószínű, hogy Kossuthék a fiumei határozathoz hasonló szándéknyilatkozatot vártak volna el a nemzetiségi pártoktól, különösen a legjelentősebbnek tartott és 1905 őszén a legnagyobb hatású akciókat szervező Román Nemzeti Párttól. Ám a folyamatos elutasítás megerősítette azt a véleményüket, hogy a választójog kiterjesztésével a radikális nem-

sajtójának elutasító kommentárja az ellenzéki koalíció Kossuth Ferenc és gr. Ap-ponyi Albert kezdeményezte „román akció”-járól. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 644–645.

⁵² Kossuth Ferenc újabb sajtónyilatkozata a magyar–román nemzetiségpolitikai közeledés ügyében: „A magyarok és a románok”. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 645–647.

⁵³ Az országgyűlési nemzetiségi klub 1906. évi manifesztuma. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 655–657.

zetiségi erők kerülnek be a parlamentbe, amelyek még a magyar nemzetiségi és nyelvpolitikai engedmények alapján is alkuképtelenek, veszélybe sodorva ezzel az ország integritását. A Magyarországon viszonylag gyengye szerb radikális mozgalmon túl nem láttak olyan kompromisszumra kész nemzetiségi politikai erőt, amellyel meg lehetett volna egyezni az egységes állam és az egy politikai nemzet koncepciója alapján. Ilyen előzmények és tapasztalatok után nem véletlen, hogy a nemzetiségi mozgalmak nem léptek a koalíció irányába, a koalíció pedig, mikor hatalomra került, elejtette az értékelése szerint hatalmi válsággal fenyegető általános választójogi reformot.

A koalíciós kormány és a nemzetiségek kapcsolata az 1906-os választásokat követően

Az 1906-os parlamenti választások

Az alkotmányos válságot lezáró áprilisi paktum után megalakult Wekerle-kormány kezdeti, bizalmat ébresztő gesztusai közé tarozott az 1906. április 18-án rendezett miniszterelnöki ankét. Wekerle magához kérte Ion Mețianut görögkeleti és Victor Mihali görög katolikus érseket, Partenie Cosma bankigazgatót, Gheorghe Pop román nemzeti párti vezetőt, Teodor Mihali, Vasile Lucaciu, valamint Coriolan Brediceanu képviselőket. Az ankéton részt vett Andrássy Gyula, Apponyi Albert és Kossuth Ferenc is. Kizárólag a román nemzeti követelésekkel foglalkoztak; szó esett a iskolakérdésről és a nemzetiségi törvény végrehajtása körüli problémákról. Apponyi biztosította tárgyalópartnereit, hogy nem teszi magáévá a Berzeviczy-féle reform gondolatát, Andrássy pedig megígérte, hogy nem gördít akadályt az elé, hogy a román többségű választókerületekben több román képviselőt válasszanak meg.⁵⁴ Az ígéretek azonban, valószínűleg a koalíció belső vitái és a választási eredmények miatt, hamarosan lekerültek a napirendről.

⁵⁴ *Dolmányos István*: A koalíció kormányzatának első szakasza. In: Magyarország története tíz kötetben. 7/2. Főszerk.: Hanák Péter. Bp. 1978. 609–612.; *Kemény G. Gábor*: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. V. 1906–1913. Bp. 1971. 36.

A kormány eskütetele után új választásokat írtak ki. A koalíció továbbra is az „egyesült ellenzék” nevében indította jelöltjeit. Ügyelt arra, hogy a jelöltállítás során saját belső ellenzékét is háttérbe szorítsa. A legfontosabb vetélytársat a koalícióból kivált Áchim András által vezetett radikális paraszti szervezetben látta, ezért elrendelte a korábbi szövetséges titkos megfigyelését. A nemzetiségi pártok is bizalmatlanok voltak a koalíció iránt. Miután az áprilisi megegyezési kísérletek sikertelenül zárultak, a nemzetiségi mozgalmak vezetői eltávolodtak a magyar politikai élet vezető erőitől. A nemzetiségek által lakott területeken gyakran éles választási harc folyt; országos figyelmet keltettek a például a rózsáhegyi választási atrocitások.⁵⁵ De rendkívül heves és véres volt a választási harc a szlovák és a magyar választók között Újbányán, a román és a magyar választók között Magyarcsékén, Tenkén, Ugrán, Dobrán, Krassón, Nagysomkúton és Szilágycsehin.⁵⁶ A felsorolt választások során szinte minden alkalommal be kellett vetni a csendőrséget az elszabadult indulatok megfékezésére. A tömegverekedés a választási tudósítások szerint Újbányán, Tenkén és Krassón halálos áldozatokkal is együtt járt. Egy május harmadikai tudósítás arról számolt be, hogy Csanád, Háromszék, Hunyad, Bihar, Temes és Fogaras alispánjai Andrássy Gyula belügyminiszterhez fordultak, hogy kérje meg a katonai hatóságokat, biztosítsanak megfelelő erőt a nemzetiségi mozgalmak lecsillapítására.⁵⁷

A választásokon a nemzetiségi pártok komoly sikert könyvelhettek el, minden nemzetiségi mozgalom növelte szavazatainak és mandátumainak számát. 1905-höz képest 49 622 szavazattal kaptak többet, ami 15 új mandátumot eredményezett. Ezáltal a 25 nemzetiségi képviselő adta a parlament egyetlen komolyabb, kormánykoalíción kívüli táborát. Választási eredményük azonban még így is elmaradt a várakozásoktól,

⁵⁵ *Dolmányos I.*: A koalíció kormányzatának i. m. 613–616.; Lásd például František Jehlička (Jehlicska Ferenc) 1906. június 6-i felszólalását: 11. ülés. 1906. június 6. Képviselőházi Napló 1906. I. 137–140., és az ahhoz kapcsolódó vitát.

⁵⁶ Pester Lloyd 1906. május 2. 1., 1906. május 3. 2., 1906. május 3. esti kiadás 3., 1906. május 4. 3.

⁵⁷ Pester Lloyd 1906. május 3. 1.

hiszen például a Román Nemzeti Párt 53 kerületben indult, közülük 44 román többségű volt, és csupán 14 mandátumot sikerült szereznie.⁵⁸

A Wekerle-kormány kezdeti lépései

A választások eredményeképpen az országgyűlésben gyakorlatilag a nemzetiségi párt volt az egyetlen, mely a koalíció esetleges hegemon tőrekvéseivel következetesen szembeszállhatott. A Gazeta Transilvaniei már az április 30-i vezércikkében a következő szavakkal illette a kormány pártpolitikáját: „A koalíciós pártok a fejükbe vették, hogy ők az egész ország akaratának a kifejezői. Különösen most, mióta sikerült nekik majdnem teljes egészében megsemmisíteniük az egykor oly hatalmas Szabadelvű Pártot. Nehezen viselik el, hogy egy kicsi, de jelentékeny ellenzékkel a nemzetiségi képviselőkkel állnak szemben, akik akarva-akaratlanul kérérlhetetlen logikával mutatják az ország népességi statisztikáját”.⁵⁹

Wekerle Sándor miniszterelnök 1906. május 29-én tartotta programbeszédét. Foglalkozott a kormány nemzetiségpolitikai elképzeléseivel is. Leszögezte, hogy „a közoktatási politika terén az erkölcsi és művelődési szempontokon kívül a nemzeti szempontoknak érvényesítése képezendi sarkkövét”. Majd hozzátette, hogy nem akar olyan látszatot kelteni, „mintha a kormány javaslatai a nem magyarul beszélő polgártársaink kulturális fejlődésének és oktatási szabadságának útját kívánnák állni, hanem olyan értelmet, hogy az oktatás minden fokozatán, a tan- és nevelőintézetek bármely kategóriájában jusson kifejezésre a magyar állameszme, a magyar állam nemzeti jellege”; ezért kilátásba helyezte a tanfelügyeleti rendszer „behatóbbá tételét” és a gyakorlati oktatást, a „tudás erőszakolása helyett az erkölcsi, jellemfejlesztési szempontokat”, valamint a testi nevelést. A bemutatkozó beszéd, oktatáspolitikai vonatkozásaiban, szoros rokonságot mutatott a Berzeviczy-féle közoktatási törvénytervezet elképzeléseivel.

A miniszterelnöki beszédre a nemzetiségi képviselők részéről először Iuliu Maniu reagált. Beszédét a nemzetiségi párt létjogosultságának han-

⁵⁸ A választási eredményeket lásd: Statisztikai Évkönyv 1910. 424.; Szendrei Á.: Jelöltek, kerületek, választások i. m. 266.

⁵⁹ Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 35–36.

goztatásával kezdte, ám a heves bekiabálások miatt alig tudta elmondani. Hiányolta a miniszterelnök szavaiból a választójogi reformelképzelések világos megfogalmazását, valamint a nemzetiségi törvény lelkiismeretes végrehajtásának a felvállalását.⁶⁰ Milan Hodža szintén hozzászólt, s ugyancsak a választójogi tervezet pontosítását kérte számon Wekerlén. A képviselők szavai jelezték, hogy az együttműködés előfeltételei az új választások után sem változtak.⁶¹

A nemzetiségi képviselők 1906-os felirati javaslata és az azt követő parlamenti vita

Az 1906 és 1910 közötti parlamenti időszak nemzetiségpolitikai küzdelmeinek igazi nyitányát a Mihajlo Polyt által szövegezett, és a nemzetiségi képviselők által aláírt, július 3-án benyújtott⁶² felirati javaslat jelentette. Szövegéből kiderül, hogy a nemzetiségi képviselők tartózkodással fogadták az új kormányt. Taktikájukat, az előző, csonka ciklushoz hasonlóan az jellemezte, hogy nem hangoztattak speciális nemzetiségi igényeket. Nem érintették a nemzetiségi területek közigazgatási kikerekítését, csupán azt vetették az uralkodó szemére, hogy az 1861-es és az 1866-os felségirataival ellentétben nem szólt a nemzetiségi kérdésről; emellett tiltakoztak a magyar politikai erőket véleményük szerint jellemző unifikáció, a faji politika ellen. Követeléseik központi eleme továbbra is a demokratikus választójogi reform volt. Azt kívánták, hogy törvényben garantálják a gyülekezési és egyesülési jogot, vezessék be a progresszív adózást, a kétéves katonai időt, javítsák a munkaviszonyokat, számolják föl a kivándorlás okait, és rendezzék a speciális nemzetiségi vallási problémákat.⁶³

⁶⁰ Maniu Gyula felszólalása a Wekerle-féle koalíciós kormány programjáról folyó képviselőházi vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 663–666.; 6. ülés. 1906. május 29. Képviselőházi Napló 1906. I. 37–39.

⁶¹ Hodža Milán felszólalása a Wekerle-féle koalíciós kormány programjáról folyó képviselőházi vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 668–670.; 6. ülés. 1906. május 29. Képviselőházi Napló 1906. I. 40–42.

⁶² Polit Mihály felszólalása. 18. ülés. 1906. július 3. Képviselőházi Napló 1906. I. 189–195.

⁶³ Polit Mihály és képviselőtársai 1906. évi felirati javaslata. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 671–675.; 18. ülés. 1906. július 3. Képviselőházi Napló 1906. I. 196–198.

A nemzetiségi képviselők felirati tervezetét július 7. és 11. között vitatták meg a parlamentben. Először Veres József esperes, az Országos Függetlenségi és 48-as Párt orosházi képviselője szólalt fel. A szónok tiltakozott a nemzetiségi felirat azon kijelentése ellen, miszerint a nemzetiségi sérelmek az „egész nemzet rovására” irandók; szerinte ezekért „egy már leküzdött és elmúlt gonosz” rendszer a felelős.⁶⁴ Veres szavaira Metod Bella, Liptószentmiklós szlovák néppárti képviselője válaszolt. Kijelentette, megfér Veressel „egy gyékényen”, hiszen az nem támogatja az erőszakos magyarosítást, „hanem hogy csupán természetes úton kívánja a haza összes polgárát, tehát nem magyar ajkú polgárainak is tömörítését. Ha a képviselő úr ezen az állásponton marad, igen szépen megférünk egy gyékényen, mert nekünk is legfőbb célunk, hogy ne erőszakosan történjék az az összeforrasztás, hanem aminek történnie kell, az történjék a maga természetes útján”.⁶⁵ A felirati vitához aznap utoljára Baloghy Ernő szólt hozzá. Méltatta a koalíció javaslatát, majd néhány megjegyzés erejéig kitért a nemzetiségek elképzeléseire is. A nemzetiségi kérdést megoldását a következőképpen képzelte el: „Ha önök a magyar nemzeti állam organizmusába fenntartás nélkül és feltétlenül beilleszkednének, akkor rendben van a dolog; ezen kereten, ezen határon belül azután önök kultúrájukkal, nyelvükkel szabadon élhetnének. De ha önök, t. képviselő urak, a népnevelés egész vonalán, a törvénykezés és közigazgatás egész vonalán az önök nyelvének úgyszólván kizárólagos jogokat követelnek, akkor az annyit jelent, hogy önök ezt az államot föderalisztikus alapra akarják fektetni, és nyelvcsoportok szerint akarják elhelyezve látni”. A képviselő számára tehát az „egy politikai nemzet” koncepciója volt az egyedül elfogadható alap, és úgy értékelte, hogy a nemzetiségi képviselők legfontosabb célja a föderalizáció. Az általános választójoggal kapcsolatban óvatosságra intette képviselőtársait, mivel a magyar munkásságot még az internacionalista, utópisztikus szocialista eszmék hívének tartotta. De megoldhatónak látta a kérdést, hiszen a német és a francia példa nyomán azt várta, hogy a

⁶⁴ Veres József beszéde a nemzetiségi képviselők felirati javaslatáról az 1906. évi képviselőházi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 18–19.; 22. ülés. 1906. július 7. Képviselőházi Napló 1906. I. 278–281.

⁶⁵ Bella Mátyás szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása a felirati javaslat folytatólagos tárgyalásakor. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 19–20.; 22. ülés. 1906. július 7. Képviselőházi Napló, 1906. I. 281–285.

munkásmozgalom demokratikus oldala fog megerősödni, és ezután Magyarországon is be lehet emelni a „negyedik rendet” a politikai hatalomba. Az általános választójogot tehát nem a nemzetiségi probléma, hanem a munkáskérdés miatt tartotta veszélyesnek.⁶⁶

Július 9-én Coriolan Brediceanu, Bogsán és Oravica román nemzetiségi képviselője emelkedett szólásra, és két vádat igyekezett cáfolni. Az egyik szerint a nemzetiségi politikusok a külföldi közvélemény előtt izgatnak az állam ellen, a másik szerint a parlamenti felszólalásoknak is csupán az izgatás a célja.⁶⁷ A vitában ezt követően felszólaló Nagy György szintén megvádolta a nemzetiségi képviselőket, akiknek „az az óhajuk, hogy az állampolgári jogokból minél gazdagabban részesedjenek, de az állampolgári terhekből minél kevesebbet vállalnának”. Bibliai példára hivatkozva kijelentette, úgy érezte magát a nemzetiségi képviselők magatartása miatt, mint Jézus a jeruzsálemi templomban a kufárok láttán: „alig tudtam megfékezni lelkem lázadó indulatát, a mely arra hajtott, hogy az Üdvözítő példáját kövessem”.⁶⁸ Nagy György után Alexandru Voevod szólalt fel. Mint elmondta, szeretné a magyar országgyűlést meggyőzni arról, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásával komolyabban kell foglalkozni, mint ahogy a képviselők teszik, hiszen felszólalásaik nem színvonalasabbak a „vidéki hírlapocskák” vezércikkeinél. Kiemelte, hogy paradox módon Bánffy Dezső kijelentései tették a legnagyobb szolgálatot a nemzetiségi képviselőknek, hiszen ő az élő bizonyíték sérelmeik létezésére. A nemzetiségi kérdés megoldatlanságával magyarázta, hogy az új kormány „elfogadott olyan feltételeket, amelyeket ha Kristóffy, Fejérváry vagy Tisza István fogadott volna el néhány év előtt, bizony-bizony hazaáruló lett volna”. Jelezte, hogy a romániai politikusok célja nem Erdély elszakítása, mivel arra egyrészt nincs erejük, másrészt pedig az osztrák–magyar állam széthullása hatalmi vákuumot eredményezne, ahova egy másik nagyhatalom nyomulna be,

⁶⁶ Balogh Ernő felszólalása a felirati vita tárgyalásakor. 22. ülés. 1906. július 7. Képviselőházi Napló 1906. I. 290–291.

⁶⁷ Brediceanu Coriolan felszólalása a román nemzetiségi politikusokkal szemben táplált feltevések tárgyában az 1906. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 20–21.; 23. ülés. 1906. július 9. Képviselőházi Napló 1906. I. 310–315.

⁶⁸ Nagy György felszólalása a nemzetiségi képviselők magatartásáról az 1906. évi képviselőházi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 21.; 23. ülés. 1906. július 9. Képviselőházi Napló 1906. I. 315–318.

ezért a Monarchia fennállását Romániában is elsőrendű európai szükség-szerűségnek tartják. Utolsó mondataiban az orosz belpolitikai válsággal foglalkozott. A forradalmat úgy értékelte, hogy Oroszországban örökre megbukott a zsarnokság, a szociális és a nemzetiségi kérdést pedig meg fogják oldani. Ennek alapján figyelmeztette képviselőtársait: „De aki nagy jövőpolitikát akar csinálni, nem szabad, hogy struccpolitikát csináljon és behunyja szemét azon tények előtt, amelyeket Oroszországban látunk, mert ha egyszer létrejön az a nagy föderatív orosz birodalom, akkor tes-sék elképzelni, hogy annak minő vonzóereje lesz a szlávokra, de talán még a románokra nézve is. Ha ott a teljes nemzeti és szociális szabadság biz-tosítva lesz, akkor nem lesz többé rögeszme és ráfogás a pánszlávizmus, hanem egyesíteni fogja Európa összes népeit (zaj és mozgás), és megszü-letnek a nagy európai egyesült államok. [...] Ezért még egyszer apellálok önökre és kérem, ne tekintsenek bennünket, ne tekintsek a szocialistákat se a haza ellenségeinek, hanem tekintsenek bennünket az új kor szülötte-inek és az új kor előharcosainak”.⁶⁹

Voevod szavai kiélezték a polémiát és megnehezítették az utána fel-szólalók dolgát, így a beolvasztó politika ellen tiltakozó szlovák František Jehličkáét is.⁷⁰ Jehlička felszólalása után Bánffy Dezső válasza következett, melyben kijelentette, hogy nem érti, miért forog állandóan körü-lötte a felirati vita, hiszen nézeteivel egymaga áll a képviselőházban, ed-dig nem sikerült támogatókat szereznie. Bár végső céljaként a jogállam megteremtését jelölte meg, de ezt csak azután tudta elképzelni, ha már a nemzeti állam szilárd alapjai létrejöttek. A nemzetiségi képviselőket fel-szólította, hogy hagyjanak fel a saját céljaik hangoztatásával, hiszen ezzel „csak azt érik el, hogy itten tömörülve, mind többen és többen győződnek meg arról, hogy nem elég magyarnak lenni, nem elég ebben az országban magyar politikát csinálni, hanem igenis azt szélső sovinizta irányba kell csinálni (Élénk helyeslés a baloldalon. Zaj a nemzetiségiek padján. Elnök csenget.), ... mert mentül erősebben bírják önök azt az irányt, a melyet soviniztának neveznek, mentül inkább hangoztatják, hogy ez az

⁶⁹ Vajda Sándor 1906. június 9-i felszólalása. 23. ülés. 1906. július 9. Képviselőházi Napló 1906. I. 318–331.

⁷⁰ Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 21.; Jehlicska Ferenc 1906. június 10-i felszólalása. 24. ülés. 1906. július 10. Képviselőházi Napló 1906. I. 334–337.

irány önöknek nem kell, annál inkább győződik meg ebben az országban mindenki arról, hogy ez az irány a helyes, mert ezzel lehet az egységes magyar nemzeti államot kiépíteni, amit pedig kiépíteni feltétlenül kell. (Zajos helyeslés a baloldalon.)”⁷¹ Bánffy beszédére Iuliu Maniu válaszolt. Kijelentette hogy „az igen t. előttem szóló képviselő úrral a nemzetiségi kérdés tekintetében szóba nem állok, és vele e tárgyban nem vitatkozom”, mivel „az igen t. előttem szóló úrnak nincsen meg az az érzéke, amely szükséges, hogy ezt a kérdést azzal a tárgyilagossággal tárgyalja, amely minden embertől, de különösen államférfiútól megkívántatik”⁷²

A szinte teljesen ellaposodó vitát Wekerle Sándor július 10-i válasza zárta le. A miniszterelnök kifejtette, hogy a nemzetiségi képviselők által emlegetett sérelmek jelentős része oly apróság, hogy nem is tartozik az országgyűlési vita körébe, ezért egyéb fórumokon kell a jogérvényesítést biztosítani. Ami az elhangzottakat illeti, a törvényteleniségektől elhatárolta magát, és jogorvoslatot ígért. Véleménye szerint a nemzeti állam, a jogállam és a liberalizmus egymással összeillő, szinonim fogalmak. Elősként a magyar nemzet „historiai” múltjával és a „historiai” jogalappal állította szembe az elfogadhatatlan természeti jogalapot: „a mi historiai múltunkban van a mi nemzeti biztosítottságunk, ezen historiai múltból és jogalpból kívánjuk mi a haladó kornak minden fejleményét, minden modern ideáját megvalósítani” – mondotta. Másodszor nem ismerte el, „hogy ennek a nemzetnek alapját és fejlődését az etnográfiai viszonyok szabályoznák”. Harmadszor pedig a nemzetiségek területiális igényei ellen tiltakozott. „Mi igenis a magyar állam nemzeti jellegét akarjuk megővni, az egységes magyar államnak eszméjét uralomra akarjuk vinni. Ezzel szemben – bocsánatot kérek – ne mondják, hogy önök nem tudják, mi az az állameszme, nem tudják, mi az országnak nemzeti jellege? ... Mi, t. urak, az önök kulturális fejlődését akadályozni nem akarjuk. ... Nincsen Magyarországon olyan államférfiú, akinek törekvése az lenne, hogy bántsa az önök nyelvét. ... Bánffy is legfeljebb azt akarja, hogy magyarul

⁷¹ Br. Bánffy Dezső felszólalása és Justh Gyula, a képviselőház elnökének a hozzászólása a nemzetiségi kérdésről az 1906. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 22–23.; 24. ülés. 1906. július 10. Képviselőházi Napló 1906. I. 338–344.

⁷² Maniu Gyula román nemzetiségi képviselő válasza Bánffy Dezsőnek a nemzetiségi kérdésben az 1906. évi felirati vitában. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 23–24.; 24. ülés. 1906. július 10. Képviselőházi Napló 1906. I. 344–350.

is tudjanak, de nem akarja azt, hogy románul, tótul, szerbül ne tudjanak. Senki sem akarja önöket magyarizálni, kipusztítani” – tiltakozott a vádakkal szemben a miniszterelnök. „Szóljanak a megegyezés hangján, álljanak elő olyan követelésekkel, amelyek a mi nemzeti sarokköveink keretén belül megvalósíthatók, és legyenek meggyőződve arról, hogy a méltányosság, az igazság érzetével fognak találkozni úgy, amint az egy jogállam minden attribútumának megfelel” – tett ígéretet az általa elképzelt lehetséges kompromisszumra.⁷³

A július 11-i ülésen hangzott el Ballagi Aladár előadónak a felirati vitát lezáró beszéde. A nemzetiségi politikusokat azzal vádolta meg, hogy miközben a magyar elitet hatalmi erőszak miatt bírálják, önmaguk is hatalmat akarnak gyakorolni. Tiltakozott ugyan a külföldi államokkal való összehasonlítás ellen, de nem a tény miatt, hanem annak beállítása miatt. Hiába minősül a nemzetiségi politikusok számára a szabadság hazájának Amerika, ott, szemben Magyarországgal, csak angol nyelvű oktatásban részesülhetnek az emigránsok gyermekei. Felhívta a figyelmet a beolvasztási politikával kapcsolatos megállapítások ellentmondásaira is. Egyszer arról beszélnek, hogy a magyarságnak nincs beolvasztó képessége, máskor pedig éppen az ellenkezőjéről. Szerinte a statisztikai adatok tükrében az utóbbi az igaz. A magyar nyelv tanítását vegyes lakosságú területeken azért látja szükségesnek, mivel ezzel az önvédelmi eszközzel lehet megakadályozni a magyarság beolvadását, ezt jelölte meg célként, nem pedig a nemzetiségi területek elmagyarosítását.⁷⁴

A koalíció és a nemzetiségi pártok közeledési kísérleteinek végleges kudarca. Az 1906. végi nemzetiségi sajtóperek

1906 nyarán megkezdtek a nemzetiségi sajtó „fokozottabb rendészeti ellenőrzését”, amelynek során, a Btk. 171. és 172. §-a⁷⁵ értelmében nem-

⁷³ Wekerle Sándor miniszterelnök válasza a nemzetiségi képviselők felszólalásaira. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 24–26.; 24. ülés. 1906. július 10. Képviselőházi Napló 1906. I. 351–355.

⁷⁴ Ballagi Aladár felszólalása. 25. ülés. 1906. július 11. Képviselőházi Napló 1906. I. 358–364.

⁷⁵ 171. § A ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által, büntett vagy vétség

zetiségi izgatás vádjával indítottak pereket a nemzetiségi mozgalmak vezetői, tagjai, támogatói ellen. Ez a fejlemény végleg lehetetlené tette a kapcsolat rendezését. A sajtóperek elindítója Nyitra vármegye volt, amely már 1902-ben is kezdeményezett hasonló eljárást. Az igazságügy-miniszter, Polónyi Géza is támogatta a szlovák mozgalom elleni akciót. A támadásokat Právy Sándor szepesi püspök is helyeselte. Právy volt az egyik kezdeményezője az Andrej Hlinka rózsahegy-i plébános elleni pernek is. Hlinkával együtt került a vádlottak padjára a radikális demokrata Vavro Šrobár, és ezzel párhuzamosan tárgyalták Ferdinánd Juriga országgyűlési képviselő sajtóperét is a pozsonyi törvényszéken.⁷⁶

Ebben az időszakban zajlott a koalíciós időszak egyik legérdekesebb nemzetiségi vitája. Polónyi Géza igazságügy-miniszter Aurel Vlad november 28-i felszólalására – melyben a képviselő a koalíció és az uralgó között létrejött bizalmas paktum tartalmát elemezte⁷⁷ – december 1-jén éles hangú beszéddel válaszolt. A pozsonyi királyi főügyésztől kapott jelentésből idézte a Vladnak a Katolicke Novinyban megjelent írásait: „A szerző úgy állítja az olvasóközönsége elé az ország tót ajkú honpolgárait, mint akiket anyanyelvükhöz való ragaszkodásuk miatt az éhes farkasokhoz hasonlított magyarizálók elnyomnak, üldöznek, gúnyolnak és becsületétől megfosztanak. A magyarság politikája a tótok kiirtására törekszik... S már csak az hiányzik, hogy kiadják a jelszót, miszerint min-

elkövetésére egyenesen felhi, ha a büntett vagy vétség elkövetett: mint felbujtó büntetendő. Ha pedig a felhívás eredménytelen maradt – a mennyiben az a jeles törvény külön rendeletei alá nem esik: két évig terjedhető államfogházzal, és kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

172. § A ki a 171. §-ban meghatározott módon a törvény ellen, vagy a ki hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen engedetlenségre egyenes felhívást intéz vagy terjeszt: két évig terjedhető államfogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Ugyanzen büntetés éri azt: a ki a 171. §-ban meghatározott módon, valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöletre a másik ellen, ugyszintén azt is: a ki a tulajdon vagy a házasság jogintézménye ellen izgat.

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről. Magyar törvénytár.

⁷⁶ Lásd: A Juriga-ügy. A szólásszabadság határai és a képviselői mentelmi jog c. fejezet.

⁷⁷ Vlád Aurél felszólalása és Wekerle Sándor válasza. 66. ülés. 1906. november 28. Képviselőházi Napló 1906. IV. 148–150.

den tót fiú a Dunába dobassék, hogy a tót faj kivesszen... A Fáraók és Heródesek kegyetlenkedéseinek leírásával kezdi el a cikkét, akik kiragadták a gyermekeket a szülők kezéből, s akiknek utódai ma a keresztfát és a tót nemzet élő hársfáját – t. i. ez a tót nemzeti szimbólum – akarják alávágni, minthogy azonban ma már nem lehet olyan rendeleteket kiadni, hogy a gyermekeket karddal pusztítsák avagy a Dunába fojtsák, és nem szabad a népet a deresre húzni, ezek a magyarok között is feles számban lévő bestiák, a népiskolákra vetették magukat, ahol a gyermeket nevelik”. A felvidéki szlovák lakossághoz intézett felhívás felszólította a szlovákokat, hogy a községi pótdadóért ne adják el nemzetüket, a gyermekek ne legyenek rabszolgák, istentelenek és renegátok. Juriga szavai közül külön kiemelte a következő felszólítást: „Öld meg őt – politikailag öld meg őt! Öld meg a Fáraót! Férges, egyétek meg a Herodiánokat! És ne találkozzék senki, aki egy korty vizet nyújtana nekik, szellemi bűnük miatt. Hadd vesszenek”. A szlovák nemzeti politikusokról megjegyezte, hogy renegátoknak, „magyarónoknak” tekintik azokat a szlovák anyanyelvű lakosokat, „aki az állam nagy érdekei és a nemzeti alkotmány előtt meghajolva, inkább hazáját kívánja szolgálni”.

Az igazságügy-miniszter úgy ítélte meg, hogy Juriga annak „a magyar nemzet- és államellenes irányzatú tót mozgalomnak” a vezetője, amelyet Pozsony vármegyében az elmúlt években tapasztalhattak. A képviselőnek tulajdonított kijelentések után megjegyezte, hogy a jogerősen még ki nem szabott kétévi fogházbüntetés és a 600-600 korona pénzbírság nem súlyos ítélet, de ennek kérdése a bíróságra tartozik, és ebbe nem óhajt belefolyni. A Juriga elleni eljárást a mentelmi jog felfüggesztése nélkül indította el; ezt azzal magyarázta, hogy fennállt a képviselő Amerikába való kivándorlásának a veszélye. A miniszter expozéja után Iuliu Maniu személyes megtámadásra hivatkozva kért szót, az elnök azonban ezt megtagadta, a képviselők pedig bekiabálásokkal – „Semmihez sincs joga! Nem tűr meg ilyet semmiféle parlament! Ki vele!” – fojtották belé a szót.⁷⁸

Maniu december 3-án szólhatott hozzá Polónyi Géza beszédéhez. A hangos bekiabálásokkal gyakran megszakított szónok kifejtette: olyan

⁷⁸ Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 36–37., Polónyi Géza igazságügy-miniszter felszólalása. 69. ülés. 1906. december 1. Képviselőházi Napló 1906. IV. 223–232.

vád, amellyel Polónyi illetve a nemzetiségi képviselőket – hogy egyesülé-
sük alapja „Sem a faj, sem a nyelv, sem a vallás, hanem, úgymond, van
egy közös alapjuk: a magyar nemzeti állam és faj iránti gyűlölet” – még
minisztertől nem ért országgyűlési képviselőcsoportot. Maniu felszólítot-
ta a kormányt, hogy ne kövesse a Fejérváry-kabinet példáját, amikor is a
románok forradalmi megmozdulásainak hírére 14 vármegyében tiltották
be a Román Nemzeti Párt gyűléseit. Wekerle Sándor miniszterelnök vála-
szában kifejtette, hogy a nemzetiségi képviselők által hangoztatott vádak
– politikai restaurációs lépések, titkos paktum, az igazságszolgáltatás párt-
szempontú igénybevétele – teljesen alaptalanok. Felszólította Maniut, hogy
az általa oly gyakran hangoztatott szeretet helyett – amelyet a gyermeket
megfojtó szeretethez hasonlított – inkább „ne viseltessen mi irántunk sze-
retettel, hanem csak azzal a kölcsönös politikai türelemmel és tisztelettel,
amellyel egymás iránt tartozunk, és akkor meg lehetnek győződve, hogy
ezen általunk nemigen kért szeretet nélkül is igen békésen megélünk.” Ma-
niu viszonzásában biztosította a miniszterelnököt, hogy ők nem tartják
a magyarságot szeretetből megfojtandó fajnak, hanem csupán azt várják el,
hogy az is olyan szeretettel viseltessen irántuk, mint ők öiránta.⁷⁹

A koalíciós titkos paktumból kiindult nemzetiségi vita a december 5-i
ülésen érte el csúcspontját: ekkor döntött az országgyűlés a törvényszéki
eljárás alá vont Ferdinand Jurgia mentelmi jogának az ügyében.⁸⁰ A vitát
Aurel Vlad kezdte. A Juriga mentelmi jogának felfüggesztését indítvá-
nyozó bizottsági javaslatot Kálosi József előadó terjesztette elő. A heves
szócsatában Olay Lajos kijelentette: „Az ország érdeke minden törvény
felett áll. Mikor az ország érdeke valamit követel, ha még törvénytelen
volna is az a cselekedet, azt kell követni, mert a magyar állam érdeke
ezt úgy kívánja. (Felkiáltások középen: Éljen Kristóffy! Nagy zaj. Elnök
csenget.) Nekünk elsősorban magyaroknak kell lennünk! Nagyon saj-
nos, hogy t. demokrata képviselőtársaim ilyen véleményen vannak, mert
azt a gyanút ébresztik, hogy csakugyan a nemzetiségekkel szöveteznek”.
Vázsonyi Vilmos a támadásra válaszolva hosszan fejtegette, hogy veszé-

⁷⁹ Maniu Gyula felszólalása a házszabályok betartása és a nemzetiségi pörök tár-
gyában, Wekerle Sándor miniszterelnök válasza és Maniu Gyula viszonzása
ez ügyben. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 39–42.; 70. ülés. 1906. december 3.
Képviselőházi Napló 1906. IV. 234–237.

⁸⁰ Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 42.

lyes precedenst teremtené, ha egy jogi ügyet hazafias szólamok alapján próbálnának elintézni.⁸¹

Az országgyűlési vita megmutatta, hogy végleg szertefoszlott a megegyezés lehetősége a koalíciós kormány és a nemzetiségi politikusok között. Míg a nemzetiségi képviselők a felirati javaslatok tárgyalásakor lényegében támogatták a kabinetet, és „csupán” annak irányvonalát szertették volna módosítani, addig az év végére egyértelműen deklarálták ellenzéki beállítottságukat. Ez az állapot pedig még a csernovai sortűz eldőrdülése és a népiskolai törvény revíziója előtt állandósult.

Az ellenzéki koalíció kormányzása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem sikerült a dualizmus rendszerét modernizálni, a hajdani ellenzék kormánypártként gyakorlatilag a szabadelvű politikát folytatta. A hangzatos választási ígéretekben a hatalom birtokában nem sokat tudott megvalósítani. Az állami élet egyik legfontosabb problémájában, a nemzetiségi kérdésben sem sikerült komoly előrelépést elérni. Ennek lehetséges okait kerestük tanulmányunkban. A képviselőházi viták és a sajtópolemia áttekintése után úgy látjuk, hogy mindkét felet felelősség terheli a kérdésben. A megegyezés elmaradásának legfontosabb oka, hogy a magyar politikai erők nem tudtak szakítani az „egy politikai nemzet koncepciójával”, és a nemzetiségek sem tudtak olyan programot kialakítani, amely illeszkedett volna a hivatalos politika elvárásaihoz.

Kétséges azonban, hogy bármelyik féltől elvárható lett volna nézeteinek radikális megváltoztatása. Az országgyűlési vitákból kiderült, hogy az „egy politikai nemzet” és a „nemzeti állam” fogalmát mindkét fél továbbra is eltérően értelmezte. A magyar politikai erők hajlamosak voltak azt úgy felfogni, hogy az az azonos jogokkal és kötelezettségekkel együtt járó magyar állampolgárságot jelenti. A kollektív jogok tagadása pedig számukra elsősorban az egységes törvényhozás és igazgatás eszméjét jelentette a föderalizmussal szemben. Ez a centralizált államberendezkedés, kiegészülve a nemzetiségi törvény által biztosított jogokkal, véleményük szerint a legszabadabb fejlődési lehetőséget teremtette a nemzetiségek számára Európában.

A nemzetiségi politikusok viszont saját nemzeteik számára nem tartották elegendőnek az így biztosított – és szerintük alig érvényesülő –

⁸¹ Országgyűlési vita Jurgia Nándor mentelmi ügyében: 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 265–28.

jogokat. A nemzeti fejlődést egyedül a nemzeti alapú politika elismerése alapján látták biztosíthatónak. Ezért az egységes állammal szemben megfogalmazták a „poliglott” állam eszméjét. Igaz, a tárgyalat korszakban, az országgyűlési viták során óvakodtak a föderalizmus nyílt vállalásától, de pártjaik sajtónyilatkozatai jelezték, hogy itt csupán taktikai lépésről volt szó. A magyar elit és a nemzetiségi politikusok gyakorlatilag folyamatosan elbeszéltek egymás mellett. Amikor a magyar képviselők az állam nemzeti jellegéről szóltak, a nemzetiségiek beolvasztással vádolták őket, ami ellen természetesen a magyarok tiltakoztak; amikor pedig a nemzetiségiek a magyar állameszme ellen emelték fel a szavukat, a magyarok vádolták őket föderalizmussal és szeparatizmussal.

Ebben a helyzetben szinte teljesen elképzelhetetlen volt, hogy a választójog megadása, vagy a nemzetiségi mozgalom pártként való elismerése ügyében megegyezés szülessen. Talán célszerűbb lett volna komolyabb háttértárgyalásokat folytatni, és a vitát nem csupán a sajtó és az országgyűlés fórumain, a hangzatos és elcsépelet jelszavak és vádak szintjén folytatni. A választójog kiterjesztése a magyar politikai erők számára nem csupán – talán nem is elsősorban – a nemzetiségi kérdés miatt volt problematikus, hanem számolniuk kellett a munkásmozgalom „veszélyével” is. A nemzetiségi politikusok számára pedig az önálló, nemzeti alapú politizálás, tehát a politikai erők nemzeti alapú megtöbbszörözése nélkül, az általános választójog önmagában nem jelentett megoldást. Ezért is utasították el a magyar pártokba vagy a kormánykoalícióba való belépést, ami még akkor is problematikus lett volna, ha nem lettek volna elvi vitáik a magyar politikai erőkkel. A koalíció komoly hibát követett el akkor, amikor nem határolódott el nyíltan Bánffy Dezső felvállalhatatlan nyilatkozataitól, és nem pontosította álláspontját a népiskolai törvény tervezett revíziójával szemben. Mindkét ügy komolyan akadályozta a megegyezést. A nemzetiségi politikusoknak pedig nagyobb eréllyel kellett volna fellépniük saját pártjaik radikálisaival szemben, és az országgyűlési viták hangnemét kellett volna használni a nemzetiségi sajtóban is. Ilyen körülmények közt – a kedvező jelek ellenére – nem jöhetett létre a nemzeti stabilitás, és a nemzetiségi politikai erők nem tudtak integrálódni a magyar politikai életbe. Ennek hatására 1907-re mindkét fél körében a szélsőségesebb irányzatok kezdtek erősödni, a vita állandósult, és a kormány folytatta, sőt fokozta a szabadelvű nemzetiségpolitikát.

A JURIGA-ÜGY. A SZÓLÁSSZABADSÁG HATÁRAI ÉS A KÉPVISELŐI MENTELMI JOG

A késő dualizmus korának egyik legérdekesebb sajtópere volt a Ferdinánd Juriga (Juriga Nándor) szlovák nemzetiségű országgyűlési képviselő ellen kezdeményezett eljárás. A nemzetiségi kérdés történetével foglalkozó munkák fontos fordulópontként értékelik a pert, mely az 1905-ös és 1906-os választásokat megnyert függetlenségi ellenzék és a nemzetiségek közötti szakításhoz vezetett. Az országgyűlési vita csúcspontja az 1906. december 5-i ülésnap volt, amikor kiderült, hogy az ügy fontosabb kérdésekben is precedensként szolgálhat. A megszólaló képviselők már nem csupán a sajtó útján elkövetett izgatás problematikájával foglalkoztak, hanem a képviselői mentelmi jog korlátai, a törvényhozás és az igazságszolgáltatás viszonya is vita tárgyát képezte. Tanulmányunkban két aspektusból vizsgáljuk meg az országgyűlési vitát. Kitérünk a per és a nemzetiségi kérdés kapcsolatára, hiszen Juriga az országgyűlési képviselők egy része számára csak egy volt az országgyűlésben ülő, hasonló politikai felfogása és tevékenysége által bíróság elé idézhető nemzetiségi képviselők közül. Ezen túl részletesen foglalkozunk a képviselői mentelmi jog határaival; egy olyan különleges szituációban tehetjük ezt meg, amikor a volt ellenzékiből kormánypártivá lett politikai erők mondtak véleményt egy olyan jogról, amely eddig őket védte a Szabadelvű Párttal szemben, most pedig saját ellenfeleik számára nyújthat menedéket.

Juriga 1874. október 12-én született a Nyitra megyei Egbell (Gbely) községben. Középiskolai tanulmányait Szakolcán kezdte meg, és Esztergomban fejezte be, majd Bécsben a Pázmáneumban doktori fokozatot szerzett. 1897. augusztus 26-án szentelték pappá. Papi szolgálatát káplánként kezd-

te, először Nagymányán, majd Budaörsön lett adminisztrátor. Ezt követően Léván, Pozsonyvirág völgyön és Tótmegyeren töltött be kápláni funkciót. 1905-ben a Pozsony melletti Szőlős plébánosa lett. Segédszerkesztője a *Katolícké Noviny* című lapnak. Aktív szerepet vállalt a szlovák nemzetiség politikai életében, melybe 1905-ben kapcsolódott be.¹ Római katolikus papként természetes út vezetett számára a Hlinka által irányított szlovák néppárti csoportba. A szlovák katolikus irányzat állandó identitási problémákkal küszködött a századforduló Magyarországon, a Szlovák Nemzeti Párt konzervatív vonulatát gyakran túl „lutheránusnak” tartották, az ún. hlaszisták csehszlovák nemzetegység-gondolatát szintén elvetették. Távoláguk a két irányvonaltól a magyar és nemzetközi események tükrében állandóan változott. Ebben a helyzetben kapott fontos szerepet Juriga, aki 1905-ben a *Katolícké Noviny* népszerűsítésére írt munkájában – *Blahozvestovanie*. Szakolca, 1905. – a Szlovák Nemzeti Párt 1901-es programját fogadta el. Hitvallása szerint a lap Krisztus-hite miatt „keresztény”, a szlovák nemzetért harcolva „nemzeti”, „szociális”, „népi” és „humanista”, küzd az egyének és a nemzetek szabadságáért, a szegények és gazdagok egyenjóságáért. Ezen túl „hazafi” is, hiszen Szent István államát a szlovákok hazájának tekinti, annak egységét védelmezi. A szlovák–magyar viszony megromlásának okaként a magyar sovinizmust jelölte meg. „Ezer éve élünk és harcoltunk együtt egységes szeretetben, magyarok és szlovákok, és a haza boldog volt ... nem akarunk elmagyarosodni és nem engedjük ... csak azt akarjuk, ami az isteni és országos törvények szerint megillet bennünket. Iskolát akarunk.” – foglalta össze múltszemléletét és az elérendő célokat egy olyan időszakban, mikor a szlovák értelmiség a nemzethalál víziójával küszködve a magyar sovinizmust vélte felfedezni az olyan – gyakorlatilag attól független, gazdaságilag és szociológiailag természetes – folyamatok mögött, mint a kivándorlás vagy az asszimiláció.² A katolikus szlovák nemzeti ideológia az 1905-ös évre már erőteljesen eltávolodott a katolikus Néppárttól és ezzel párhuzamosan a Szlovák Nemzeti Párt közelébe került. Ez a szövetség azonban csak 1906-ig tartott, amikor ismét eltávolodtak egymástól. Juriga olyan területen működött, ahol igen erős volt a szlovák katolikus klérus befolyása, és igen erős kapcsolatok alakultak

¹ Almanach 1910–1915.; Magyar Katolikus Lexikon. Bp. 2000. V. kötet 970.

² *Polányi I.*: A szlovák társadalom i. m. 127–128.

ki a cseh-morva katolikus körökkel. Vallási alapon ugyan elhatárolódtak a csehszlovák gondolatot ápoló hlaszistáktól, de a Cirill-Metód hagyomány alapján bizonyos egységtörékvések mégis a hlaszisták ún. katolikus szárnyához kapcsolták őket. Katolikus szempontból képzeltek el összefogást a csehszlovákok „tolsztojánus-masarykiánus-ateista” szárnyával szemben. Juriga is ehhez a csoporthoz tartozott, azonban szintén vallási okok miatt elfordult az irányzattól.³ Az 1906-os választások során a Pozsony megyei stomfai kerület képviselőjeként bejutott a parlamentbe.

A Juriga Nándor ellen a pozsonyi királyi törvényszék sajtó útján elkövetett kétrendbeli vétség miatt indított eljárást. A per alapjául Katolické Noviny-ban, 1905. november 24-én megjelent cikke szolgált. Juriga az ominózus cikkben erőteljes hangon kelt ki a magyar sovinizmussal szemben. A cikk legtöbbet idézett sorai a következők voltak: „Gyűrjük fel ujjainkat! Türközködünk! Miért? Azért, mert a Tátra felett villámlik, a mennydörgések vadul dörögnek. A sátánvilág mintha megveszett volna. Nem ismer igazságot. Nem ismer jogot, csak vért szomjuzó szemekkel tekint a gyöngéd és becsületes tótságra.” „Hogyha az ilyen, mondom, szörnyszülöttek hatalomra jutnának, semmit sem csodálkoznám, hogy fáraói törvényt adnának ki a tótok kiirtására. Már csak az hiányzik, hogy ezek az uracsok kiadják a jeligét, miszerint minden ujszülött tót fiú a Dunába dobassék, hogy a mi fajunk kivessen.” Juriga a magyarosítás elleni szónoki küzdelmen túl megpróbálta a szlovákok lelkiismereti kérdésévé transzformálni az asszimiláció problematikáját, melyet a hit elhagyásával tett egyenértékűvé. A magyar sovinizták által kényszerített magyarosítást párhuzamba állította a vallási küzdelmekkel, ebben a harcban a református magyar hajdúk képviselték a 20. századi sovinizták prototípusát, a kassai vértanúk pedig a kultúráért küzdő 20. századi nemzetiségi vezetőket. Az alapvetően római katolikus közegben a szülők legnagyobb szegényének nevezte a gyermekek hitbeli vagy nemzeti identitásváltását.⁴ A cikk hangvétele óriási felháborodást váltott ki a felvidéki magyar körökben, több fórum követelte írójának felelősségre vonását.

A Btk. 171. és 172. §-a alapján indult eljárás Juriga ellen, akinek mentelmi jogát a pozsonyi főügyészség kérésére 1906. július 28-i ülésén füg-

³ Polányi I.: A szlovák társadalom i. m. 183.

⁴ A mentelmi bizottság jelentése Juriga Nándor mentelmi ügyében. 40. ülés. 1906. július 28. Képviselőházi Napló 1906. II. 376–377.

gesztette fel a képviselőház. Az esküdszéki, nem jogerős ítélet november 16-i kihirdetését követően – kétévi államfogház és 600-600 korona pénzbüntetés – Pozsony vármegye Pozsonyi járásának szolgabírója levélben fordult az ügyészséghez, melyben közölte, hogy fennáll a vádlott szökésének veszélye. Ezt azzal támasztotta alá, hogy Juriga, aki szállósi római katolikus pap volt, megkereste az egyházi feljebbvalóját – Rajner Lajos címzetes püspököt, esztergomi általános érseki helynököt – és engedélyt kért tőle, hogy az Egyesült Államokba távozhasson. A főszolgabíró azt jelentette, hogy ő október 4-én személyesen beszélt a püspökkel, aki közölte, hogy Juriga kivándorlásának – a vonatkozó egyházi szabályok betartása mellett – nincs akadálya. A pozsonyi királyi törvényszék – az ügyészség előterjesztésére – november 23-án azonnali elfogatóparancsot adott ki Juriga ellen. Az ügyészség az országgyűlési képviselő elfogatását azzal indokolta, hogy a parlament már felfüggesztette mentelmi jogát és így az általános szabályok alapján, a szökési kísérlet alapos gyanúja miatt le kell tartóztatni.⁵

Polónyi Géza igazságügy-miniszter személyes beavatkozásának következtében a parancsot nem foganatosították, hanem az ügyészség kiadási kérelemmel fordult a képviselőházhoz. Az 1906. december 3-i ülésen terjesztette elő a mentelmi bizottság nevében Kálosi József a Juriga mentelmi jogának felfüggesztését kérő bizottsági javaslatot. A tárgyalást az elnök másnapra halasztotta.

A Juriga-ügy nemzetiségi vonatkozásai

A december 5-i szenvedélyes vitanapot Aurel Vlad felszólalása nyitotta meg. Vlad Polónyi Géza igazságügy-miniszter december 1-jei beszéde

⁵ A mentelmi bizottság jelentése Juriga Nándor mentelmi ügyében. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 277–278.; A képviselőház mentelmi bizottság jelentése nyomtatvány útján elkövetett izgatás vétségével vádolt Juriga Nándor orsz. képviselő mentelmi ügyében. 180. szám. Képviselőházi Irományok 1906. VIII. 532–533.; A képviselőház mentelmi bizottság jelentése nyomtatvány útján elkövetett kétrendbeli izgatás vétsége miatt összbüntetésként 2 (két) évi államfogház és 600-600 korona pénzbüntetésre – bár még nem jogerősen – elítélt vádolt Juriga Nándor országgyűlési képviselő mentelmi ügyében. 280. szám. Képviselőházi Irományok 1906. X. 474.

alapján, személyes megtámadás miatt kért szót. Polónyi említett beszédében Vlad november 28-i felszólalására válaszolt, melyben a román képviselő azzal vádolta a kormánykoalíciót, hogy a hatalom megszerzése érdekében titkos paktumot kötött az uralkodóval. A miniszter válaszában arra utalt, hogy a hazai szocialisták és a nemzetiségiek közötti kapcsolat átlépte a magyar határt és szövetségre lépett a magyarellenes erőkkel, melyek élén Karl Lueger bécsi polgármester és az osztrák a keresztény-szocialisták találhatók. Ők lépéseket tettek, hogy „keressék Magyarország területén azokat az elemeket, a melyek az ő felfogásuk szerinti politikát szolgálják, és a melyek a mi meggyőződésünk szerint a nemzeti államnak, a magyar állam függetlenségének ellenségei”. A paktummal és az általuk felvetett kérdéssel kapcsolatban a következőt nyilatkozta: „Ismételten megmondatott, hogy a kormány és a király között soha semmilyen paktum nem kötött, az alkotmányos formák között ilyen meg sem köthető, hanem igenis megtörtént az, hogy a kormány a felséggel megállapított feltételek mellett vállalkozott a kormányzásra”. Érdemes hozzátenni, hogy itt a magyar miniszter nyilvánosan elhangzott szavai nem feleltek meg a valóságnak, hiszen tagadta az áprilisi paktum létét, amely pontosan azért kötött, amiért Vlad is valószínűsítette, vagyis a hatalom megszerzéséért. A miniszter emellett tagadta Vlad azon állítását, hogy a kormányalakítás során minden olyan per eltörlését megígérte volna a nemzetiségi képviselőknek, melyek a Fejérváry-kormány alkotmányellenes működésének időszakában indultak. A nemzetiségi izgatás miatt indult perekből 13-at megszüntettek, huszonhatot tovább folytattak, és ezek közül az egyik a Juriga ellen folyó eljárás volt. A 13 megszüntetett per vádlottjainak magyarellenes kijelentéseit felsorolva bizonyítottan látta, hogy mindenkivel szemben tudatos enyhe eljárást folytattak, aki hajlandó volt megbánást tanúsítani. Polónyi felolvasott egy Jurigától származó levélrészletet, amelyben a képviselő megbánást tanúsított, ennek hatására az igazságügy-miniszter hajlott volna a megbocsátásra. Juriga azonban – Polónyi állítása szerint – tovább folytatta tevékenységét, ezért nem ért véget a pere.⁶

⁶ Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 36–37., Polónyi Géza igazságügy-miniszter felszólalása. 69. ülés. 1906. december 1. Képviselőházi Napló 1906. IV. 223–232.

Vlad tagadta a miniszternek azon állításait, hogy a saját interpellációjának és a bécsi megnyilatkozásoknak köze lenne egymáshoz, hogy a nemzetiségiek és az osztrák politikai irányzatok között szövetség kötött volna, valamint azt is, hogy pártja támogatásával szerzett volna mandátumot Kristóffy Német-Bogsánban. Vlad felszólalását egy jellemző bekiabálás szakította meg: miközben a képviselő a „pártom” kifejezést használta, nagy zaj és felkiáltások hallatszottak a teremben: „Hol van az a párt? Micsoda párt?” – ezek a kérdések kerültek be a naplóba.⁷ A miniszter szerint már szinte hűtlenséggel vádolta meg a nemzetiségieket, és ennek bizonyítására használhatta Juriga sajtóúgyét. A nemzetiségi képviselők állammal szembeni lojalitása is kérdésessé vált az országgyűlési képviselők egy része számára. Vlad ezért fontosnak tartotta a bekiabálásokkal megszakított beszédét egy nyilatkozattal befejezni: „Én itt ünnepélyesen kijelentem, hogy Lueger bécsi polgármester és reichsrathi képviselő urat nem ismerem, vele soha érintkezésbe nem állottam sem írásban, sem szóval.”⁸

A vita következő lépéseként Polónyi válaszolt Vladnak. A miniszter először is kijelentette, hogy ő nem állította azt, hogy Vlad összejátszott az osztrákokkal, hanem csak egy „csodálatos véletlen”-re utalt, mely szerint „történik az Bécsben, a mi történik Budapesten”. A paktum létét to-

⁷ A dualizmus kori magyar politikai elit egyik sajátossága volt, hogy az etnikai alapú pártalapítást nem ismerték el egyenértékűnek a politikai, elsősorban közjogi alapú szerveződésekkel. 1905. május 6-i parlamenti ülésen a következőképpen nyilatkozott Tisza István miniszterelnök a kérdéssel kapcsolatban: kijelentette, hogy a nemzetiségi képviselők „akkor hű polgárai nemcsak a magyar hazának, de akkor viselik igazán szívükön saját fajuknak érdekeit is ha egyik vagy másik magyar pártba beolvadnak, és a magyar közéletben nem mint külön nacionalista csoportok, hanem mint valamelyik magyar politikai párt tagjai szerepelnek.”; enélkül azonban „nemcsak a hazához való hűség szempontjából foglalnak el kétértelmű álláspontot, hanem saját fajuk ellen is árulást követnek el”. A miniszterelnök szavait a képviselőházi napló tanulsága szerint általános helyesléssel fogadta a parlament. A magyar parlament hivatalosan tehát nem ismerte el a Nemzetiségi Párt létét, igaz, hogy ekkor jogilag, párttörvény hiányában a többi párt sem létezett. Gr. Tisza István miniszterelnök válasza a felirati javaslat általános tárgyalásakor a javaslat kormánypárti nemzetiségi ellenzékéről. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. IV. 561.; 19. ülés. 1905. május 6. Képviselőházi Napló 1905. I. 170.

⁸ Vlad Aurel Polónyi Géza igazságügy-miniszter december 1-i beszédére adott válasza. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 265.

vábra is határozottan cáfolta, az azzal kapcsolatos bécsi hírlapi cikkeket, valamint a parlamentben elhangzott beszédeket a magyar kormány ellen intézett összehangolt támadásként mutatta be.⁹ A nemzetiségi képviselők tehát továbbra sem szabadultak meg attól a gyanútól, hogy tevékenységükkel tudatosan veszélyeztetik a magyar állam létét.

A miniszter és Vlad vitájába kapcsolódott be a személyes megtámadás címén felszólaló Ferdinánd Juriga, aki szintén a miniszter december 1-jei beszédében elhangzottakra reagált.¹⁰ Juriga felszólalásában tagadta, hogy megalázkodott volna a miniszter előtt. Írt ugyan levelet, de ezt magánemberként tette, és az nem tartalmazott megbánást, hiszen mindent, amit cikkeiben írt, valósnak gondolt, és azokat nem tagadta meg. Megkérte a minisztert, hogy ne kompromittálja személyét valótlan megalázkodás hirdetésével. Ő nem a magyarságot, hanem a magyar sovinizmust támadta, cikkében éppen a magyarok és a szlovákok közötti szeretetre szólított fel. A felmerült amerikai kivándorlással kapcsolatban megjegyezte, nem akar elszökni az igaztalan ítélet elől: „Gyermekkoromban is mindig az volt legfőbb vágyam, hogy küzdhessek az igazságért, ... Ez a két esztendő nem fog ettől visszariasztani. Ha a népemért szenvedhetek, két esztendő még nem ijeszt el, ..., hogy elhagyjam apáink sírját, elhagyjam népemet, drága tót véremet és itt hagyjam a hont. Más magyar ember kisebb ügyért is itt hagyja hazáját; engem, ha akasztófára ítélnék is, ..., akkor is felemelt fővel akasztatom fel magam.” – emelte küzdelmét heroikus magasságokba. A beszéd

⁹ Polónyi Géza igazságügy-miniszter válasza Vlad Aurel interpellációjára. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 266.

¹⁰ A miniszter akkor a pozsonyi királyi főügyésztől kapott jelentésből olvasta fel Jurigának a *Katolicke Noviny*-ban megjelent – fentebb ismertetett – szavait. Az igazságügy-miniszter úgy ítélte meg, hogy Juriga annak „*a magyar nemzet- és államellenes irányzatú tót mozgalomnak*” a vezetője, amely Pozsony vármegyében az elmúlt években különösen veszélyes agitációba kezdett. A képviselőnek tulajdonított kijelentések után megjegyezte, hogy a jogerősen még ki nem szabott kétévi fogházbüntetés és a 600-600 korona pénzbírság nem súlyos ítélet, de ennek kérdése a bíróságra tartozik, és ebbe nem óhajt beleszólni. Polónyi emellett arról is beszélt, hogy különösen azután találta furcsának Juriga magatartását, a cikksorozat folytatását, hogy a képviselő levélben ígéretet tett számára, hogy nem alkalmazza tovább írásaiban a korábbi szenvedélyes hangvételt. Kemény G. G.: *Iratok i. m. V. 36–37.*, Polónyi Géza igazságügy-miniszter felszólalása. 69. ülés. 1906. december 1. Képviselőházi Napló 1906. IV. 223–232.

egy olyan ember szájáról hangzott el, kinek a mentelmi jogát az országgyűlés éppen most készült felfüggeszteni, szinte biztos lehetett benne, hogy az elrendelt előzetes letartóztatást az országgyűlési határozat alapján fogantatosítani fogják. Ilyen körülmények között nem is volt más célja, mint hogy a mártírszerepet megkérdőjelező állításokat cáfolja. Tehát nem alázkodott meg, nem kért kegyelmet és nem akart kivándorolni Amerikába.¹¹

Juriga beszédére ismét Polónyi emelkedett szólásra, és megismételte azokat a kijelentéseket, amelyeket a tárgyalat ügyel kapcsolatban tett. Rámutatott arra, hogy a nemzetiségi képviselők lojális nyilatkozatai „semiféle harmóniában nem áll”-nak azzal, amit az országgyűlés falain kívül tesznek. Tagadta, hogy tévesen idézett volna Jurigától, hiszen szó szerint olvasta fel az ominózus cikk részleteit. A cikkeket ugyan nem értékelte, nem mondott véleményt azok tartalmáról – hiszen miniszterként ezt nem is tehette volna az igazságszolgáltatás befolyásolásának a vádja nélkül; „a cikkeket, a melyeknek jogászai méltatásától most is tartózkodom e helyről azért, mert még felsőbb bírósági döntés alá kerül az ügy” –, de megfogalmazásaiban világosan utalt arra, hogy az ítélettel egyetért. Részletesen beszélt arról, hogy egy képviselő magánlevélben nem fordulhat egy miniszterhez. Az ominózus levél pedig nem lehetett más, mint a megbánás jele. Azért kért nyilatkozatot Jurigától, hogy leállíthassa az ellene folyó pert – ebben az esetben „a parlament előtt is igazolni tudom az álláspontomat, hogy egy, nézetem szerint rossz úton lévő képviselő nyilatkozik, hogy a magyar állameszmének nem ellensége, hanem hűségesen akarja tovább szolgálni a hazát” –, de időközben értesült a pozsonyi ügyészségtől, hogy Juriga újabb cikket jelentetett meg, ezért az eljárás nem állt le. Emellett hivatalos jelentésekre támaszkodva bizonyítottnak látta, hogy Juriga az ítélet elől ki akar vándorolni. Tehát az a szerep, amit a képviselő magára vett – népéért szenvedő mártír – nem más, mint a tényeknek ellentmondó kísérlet, hogy a kevésbé erkölcsös cselekedeteket elkendőzze. A miniszter tehát továbbra is fenntartotta véleményét a nemzetiségi képviselők bizonytalan magatartását illetően.¹² A beszédet kísérő gyorsírói megjegyzésekből

¹¹ Juriga Nándor Polónyi Géza igazságügy-miniszter december 1-i beszédére adott válasza. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 266–268.

¹² Polónyi Géza igazságügy-miniszter válasza Juriga Nándor interpellációjára. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 268–269.

az szűrhető le, hogy az országgyűlési képviselők a miniszter felszólalásait szinte egyöntetű helyesléssel fogadták.

Juriga ügyében a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban több képviselő tett megjegyzést, akik közül még azok is elítélték a nemzetiségi képviselők politikai tevékenységét, akik egyébként Juriga mentelmi jogát védelembe vették. Zboray Miklós, a mentelmi bizottságban Jurigát védő különvéleményt megfogalmazó képviselő a nemzetellenesség vádjával szemben önmagát védelmezve úgy fogalmazott: „Ismerheti a tisztelt ház az én álláspontomat a nemzetiségekkel szemben...” –, amit ugyan nem fejtett ki, de a szöveggörnyezetből arra következtethetünk, hogy a nemzetiségek politikai aktivitását elítélő közismert álláspontjára utalt.

A legradikálisabb hozzászólás Olay Lajos nevéhez fűződött, aki egyenesen az ország érdekében elengedhetetlennek tartotta, hogy a „nemzetiségi izgatók”-kal szemben – akik „a magyar hazában, melynek földjén ők is élnek, békétlenséget, elégedetlenséget szítsanak, a jó egyetértést megzavarják, a magyar állam kiépítését tőlük telhetőleg megakadályozzák” – az ügyészségnek a törvényeket lazábban kellene értelmeznie, abban az esetben, ha azok úgymond a nemzet ellenségeit túlságosan védelmezik.¹³ Somogyi Aladár, Iuliu Maniu egy megjegyzésére – miniszterre kellene tenni a Juriga kivándorlási szándékáról jelentést író szolgabíró – a következőképpen kiabált be: „Dobjátok ki onnan azt a szemtelen frátert! Ki azzal a szeméttel!”¹⁴

A sajtóper kapcsán tehát a nemzetiségi kérdés került – erőteljes megfogalmazásokkal tarkítva – az országgyűlési vita középpontjába. A Juriga-ügyben lezajlott országgyűlési vita megmutatta, hogy véglegesen megszűnt a koalíciós kormány és a nemzetiségi politikusok közötti megegyezés lehetősége, pedig az alkotmányos válság időszakában, majd a Wekerle-kabinet megalakulása során reálisnak tűnt, hogy a szabadelvűeket legyőző korábbi ellenzék és a nemzetiségek között megegyezés jöhet létre. Azonban az 1906-os választási eredmények, a nemzetiségi sikeres sikertelensége – vagyis az a tény, hogy a választások során nem

¹³ Olay Lajos felszólalása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 278–279.

¹⁴ Somogyi Aladár bekiabálása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 277.

sikerült a nemzetiségek által lakott, hajdani szabadelvű kerületek döntő többségét megszerezniük, és ezáltal nem jutottak be várt, vagy félt számban a parlamentbe – szükségtelessé tette a nemzetiségi politikusokkal szembeni engedékeny tárgyalási pozíció fenntartását. Ezzel párhuzamosan a sikertelenség a nemzetiségi politikusok retorikáját is radikálisabbá tette, amit az erős kormányzati pozícióba került koalíció nem tartott szükségszerűnek tolerálni. Az eldurvult parlamenti csatározások odavezettek, hogy míg a nemzetiségi képviselők az 1905-ös és 1906-os felirati javaslatok tárgyalásakor alapvetően támogatták a kabinetet és „csupán” annak irányát szerették volna módosítani, addig az év végére egyértelműen deklarálták ellenzéki beállítottságukat.

A Juriga-ügy és a képviselői mentelmi jog

A Juriga-ügy kapcsán egy egészen más jellegű problémával is szembe kellett nézniük a képviselőknek, ez pedig a mentelmi jog intézménye volt.¹⁵ Juriga mentelmi jogát az 1906. július 28-i ülésén függesztette fel

¹⁵ A képviselői mentelmi jog a dualizmus korában kellőképpen meg nem határozott, gyakran egymásnak ellentmondó jogértelmezéseken alapult. Az országgyűlés házszabályai elsősorban a mentelmi bizottság jogkörével foglalkoztak. Az akkori ciklusban érvényes házszabály négy rövid paragrafusban írt a kérdéstről, és azt is szinte csak a parlament ügyrendje felől közelítette meg. Törvény a kérdéssel nem foglalkozott. Böszörményi László képviselő vád alá helyezése kapcsán, 1867. november 18-án, hozott az országgyűlés egy határozatot, mely két alaptételt fogalmazott meg. Amit képviselő a házban és a házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés által vonható felelősségre; amit a képviselő nem a törvényhozói hivatás gyakorlása közben mond vagy tesz, azért csak a ház engedelmeivel vonható közkérés alá, és a tettenérés kivéve, csak a ház előzetes engedélyével helyezhető előzetes letartóztatásba. A magyar jogrend képviselőnek tekintette a megválasztott és az országgyűlés által igazolt személyt. A mentelmi jog addig illette a képviselőt, meddig a mandátuma meg nem szűnt. A mandátum megszűnése után a képviselői tevékenységhez kapcsolódó ügyek alapján továbbra sem lehet őket bíróság elé idézni, de a nem képviselőként elkövetett bűnesetek miatt a mandátum letelése után az igazságszolgáltatás elé kellett állni. Vitatott kérdés volt az is, hogy vonatkozik-e a mentelmi jog a mandátum előtti időre. A kialakult gyakorlat szerint erre is alkalmazták. Tettenérés esetében a képviselőt a ház engedélye nélkül is letartóztathatták, de ha nem vonták meg tőle a mentelmi jogot, akkor azonnal szabadlábra kellett helyezni. Szökési gyanú esetére nem volt precedens a Juriga-ügyig. A bűnvádi eljárás megindításához a parlament előzetes engedélye kellett, ez nem

a képviselőház, ez azonban csak a sajtóper lefolytatására vonatkozott. Mint azt a per ismertetésénél jeleztük, az esküdszéki ítélet kihirdetése után felmerült a képviselő emigrációs szándékának gyanúja, ezért a pozsonyi főügyészség Juriga előzetes letartóztatásba helyezésére utasította a hivatalos szerveket. Tette ezt annak ellenére, hogy egyrészt jogerős ítélet még nem született az ügyben, másrészt a mentelmi jog felfüggesztése az előzetes fogságba helyezésre nem vonatkozott. Polónyi Géza igazságügy-miniszter személyes beavatkozása kellett ahhoz, hogy a képviselőt ne vegyék őrizetbe. Polónyi az országgyűlési vita során a képviselői mentelmi jog határait próbálta meghúzni. A vita ezen vonulata szintén túlmutatott a konkrét ügyön. A mentelmi jogról folyó polémia ismertetése mellett nem foglalkozunk azzal a kérdéssel, hogy valóban szökést akart-e megkísérelni a képviselő, ez ugyanis csupán mellékes elem, a fő problémát ugyanis a mentelmi joggal élés és visszaélés lehetőségei jelentették.

A december 5-i vita folyamán a Vladdal folytatott miniszteri polémiát követően ismertette Kálosi József, a mentelmi bizottság vezetője a konkrét ügygel kapcsolatos bizottsági javaslatot. Kálosi a mentelmi jog felfüggesztésének indítványozása után három megjegyzést fűzött az ügyhöz, e három tényező alapján látta elengedhetetlennek a képviselő előzetes letartóztatását. Az első szempont szerint fontos tekintetbe venni, hogy a tett elkövetésekor Juriga még nem volt képviselő, a mentelmi jogot pedig nem célszerű úgy értelmezni, mint amely menekülési lehetőséget nyújt a korábban elkövetett bűnök büntetése alól. Másodjára kijelentette, hogy a bírósági eljárás jogszerű volt, hiszen a bíróság elrendelhet elfogatást képviselővel szemben, azt azonban a mentelmi jog megvonása nélkül nem

vonatkozott azonban az előzetes nyomozásra. A képviselőt tanúként kihallgathatták, erre nem vonatkozott a mentelmi jog. Az eljárás megindításához a mentelmi jog felfüggesztésére, az ítélet foganatosításához pedig a megvonására volt szükség. Az országgyűlés 1884. május 8-án a elfogadott határozata szerint az a közhivatalnok, aki egy képviselőt a mentelmi jog felfüggesztése előtt elfogat vagy letartóztat, a személyes szabadság megsértését követi el és a Btk.-ban meghatározott módon büntetendő. A mentelmi bizottság jogköre és kötelezettsége nem volt tisztázva, elméletileg lehetőség volt arra, hogy az elítélt törvényhozótól a képviselőház nem vonta meg a mentelmi jogot. Ennek a morális dilemmának a feloldása nem történt meg, a Juriga-ügy egyik vonulata éppen ennek a kérdésnek a felszínre kerülése. (Az összefoglalás a Képviselőház házszabályai. Bp. 1908. 146–148., a Képviselőházi Napló vonatkozó vitaanyagai és a Pallas Nagy Lexikona alapján készült.)

foganatosíthatja. A jelen esetet pedig a törvényes eljárás megfelelő szakszaként értelmezte. A leginkább vitatott szempontja a harmadik volt, mely szerint „a mentelmi bizottságnak és a t. háznak csak az a feladata, hogy megvizsgálja, vajjon a bírói határozatban felhozott indokok birnak-e alappal, igen vagy nem; vagyis, hogy forog-e fenn zaklatás, pláne politikai zaklatás a jelen esetben...”. Ezután ismertette véleményét a képviselő magatartásával kapcsolatban, mely alapján indokoltnak tartotta mind az ítéletet, mind az előzetes letartóztatást.¹⁶ Kálosi szavainak jelenősége valószínűleg abban áll, hogy országgyűlési képviselőként, bizottsági elnökként bíróság által meghozott – igaz, hogy még jogerőre nem emelkedett – ítéletet vett vizsgálat alá. Fenntartotta magának a jogot, hogy az ítélet indokait értékelje. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy kimondott ítélet felett gyakorolt kontrollt az országgyűlés, most elfogadta ugyan az ítéletet, de elvileg lehetősége lett volna annak elutasítására is. Egy képviselő elleni bírósági ítélet, ezen beszéd logikája szerint, csak akkor jogérvényes, ha azt a képviselők többsége annak minősíti, tehát a legfelsőbb fellebbezési fórum nem más, mint az országgyűlés plénuma. Ez azonban ellentmond a törvényhozás és az igazságszolgáltatás deklarált alapelveinek.

Kálosi után Zboray Miklós, a mentelmi bizottság különvélemény megfogalmazó tagja kapott szót. Zboray beszédének kezdetén cáfolta, hogy a fősztolgabírói jelentésben szereplő, külföldre távozás alapos gyanúja fent forgott volna; utalt arra, hogy a fősztolgabírói jelentések nem is olyan régen éppen azokat a képviselőket fenyegették, akik most a kormánytöbbséget bírják. „Engem a mi hatalmunk nem ringat mámorba és nem felejttem el azt, hogy nagyon rövid idő előtt, még mi is annak a veszélynek voltunk kitéve, hogy letartóztatnak bennünket. (Élénk és éljenzés és taps a középén. Helyeslés a szélsőbalon.) Emlékezem épen a t. igazságügyminiszter úr esetére, a ki felségsértéssel volt vádolva...” – emlékeztetett a nem is olyan távoli múltra.¹⁷ Zboray logikailag Kálosihoz kapcsolódott – hiszen mindketten az ítélet jogosságát

¹⁶ Kálosi József előadó felszólalása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 270–272.

¹⁷ Zboray Miklós felszólalása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 272–273.

vizsgálták –, fenntartva maguknak és a parlamentnek a vizsgálat jogát, csak éppen ellenkező megállapításra jutottak.

A bizottsági határozatokhoz szólt hozzá az igazságügy-miniszter. Beszédének lényegi tartalma a mentelmi jog intézményének a jogértelmezése körül forgott. A miniszter véleménye egyértelmű volt, a képviselőháznak nincs joga a bírói ítéleteket vizsgálat alá venni. Szavai szerint „veszedelmesebb precedenst egy képviselőház nem alkothatna, mint ha egy bíróságnak ebben a kérdésben hozott határozatát érdemileg felülbírálná. Ez esetben azonnal jogrenden kívüli állapot keletkezik Magyarországon. (igaz! Ugy van! Helyeslés.) lehet, hogy annak a bíróságnak a határozata érdemlegesen téves is, ezt azonban csak egy felsőbb bíró van hivatva megállapítani. (Helyeslés a jobb- és baloldalon.) A képviselőház Magyarországon – kivéve a bírálóbizottság elé utalt ügyeket – nem bíraskodhatik. ... annak a kérdésnek az elbírálása, hogy alapos-e az a gyanuok vagy nem, mindenhova tartozik, csak ide nem. ... és azért a t. mentelmi bizottság jelentésének erre vonatkozó indoklását is így méltóztassék mérlegelni. ... a képviselőház, – egyáltalán precedens nélkül állván az eset – ha valamit mérlegelhet, csak azt mérlegelheti, hogy illetékes bíró rendelte-e el vagy nem”. Szükségesnek tartotta, hogy a későbbiekben részletesen foglalkozzanak a nem megfelelően szabályozott mentelmi joggal, amely szélsőséges értelmezés esetén a képviselők törvényes rendfeletti státusát biztosíthatja és így az egész jogértelmezési gyakorlatot alááshatja.¹⁸

A miniszteri beszéd után ismét Zboray kért szót, aki világosan értette Polónyi szavainak tartalmát. „Minden esetben, midőn a mentelmi bizottság megkerestetik a mentelmi jog felfüggesztése iránt, már eleve itél és elhatározza, hogy kiadja-e az illető képviselőt vagy nem. ... A miniszter úr érvelése alapján pedig, miután a bírói határozat meghozatott, már nem lehetne a háznak sohasem megtagadnia a kiadatást. (Mozgás.) Hova jutunk akkor?” A mentelmi bizottságnak tehát joga és kötelessége a bírói ítéletet megvizsgálnia. „Juriga úr sokkal kisebb ember az én szememben, semhogy miatta ilyen incidensből kifolyólag, ezen indokok alapján be-

¹⁸ Polónyi Géza igazságügy-miniszter felszólalása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 273–276.

lemenjek abba, hogy vizsgálati fogságba helyeztessék egy képviselő.”¹⁹ A Juriga-ügy Zboray szavaiban – túlnőve a sajtóper keretein – a politizálás szabadságát veszélyeztető precedenssé vált, mely nem csupán a nemzeti-ségi képviselőket érintette már, hanem a politikai szerencse forgandósága miatt, minden képviselő számára fenyegető lehetőségeket tartalmazhatott.

Az igazságügy-miniszter ezt követően valószínűleg kissé elbizonytalanodott, mivel a bekiabálások hatására a vonatkozó iratok, az ügyészi határozatot megindokoló jelentések felolvasására tett javaslatot. Erre igazából az eredeti logikája szerint csak abban az esetben lett volna szükség, ha a háznak joga van az ítélet és a határozat jogalapjának megvizsgálására. Ellenkező esetben elegendő lett volna az ügyészi kérelem ismertetése. Az elvi kérdések feletti vita azonban előre nem látható fejleményekre vezethetett volna. A dokumentumok felolvasatása, az abban szereplő tartalom miatt alkalmas volt a Juriga elleni indulatok újbóli felszítására, amely elterelhette a figyelmet a jogi probléma ingoványos területéről és legalább biztosan elvezethetett Juriga kiadatásához.

Az iratok ismertetése után Olay Lajos kapcsolódott be a heves szócsatába, kijelentette: „Az ország érdeke minden törvény felett áll. Mikor az ország érdeke valamit követel, ha még törvénytelen volna is az a cselekedet, azt kell követni, mert a magyar állam érdeke ezt úgy kívánja. (Felkiáltások közepén: Éljen Kristóffy! Nagy zaj. Elnök csenget.) Nekünk elsősorban magyaroknak kell lennünk! Nagyon sajnós, hogy t. demokrata képviselőtársaim ilyen véleményen vannak, mert azt a gyanút ébresztik, hogy csakugyan a nemzetiségekkel szövetkeznek”. A képviselő szerint nemzeti érdek minden jogi problémát felülbírálnak tesz, sőt felszólította az igazságügy-minisztert, hogy „figyelmeztesse a főügyészséget, ..., hogy minden olyan esetben, a hol az ország vitális érdeke kívánja, a hol tehát a nemzetiségi izgatásokkal szemben az ország érdeke forog kockán, már az első kikérés alkalmával, hogy a bíróság keze megkötve ne legyen, kérje mindjárt az eljárás megindítása mellett esetleg a vizsgálati fogság elrendelésére is a jogot. (Ellentmondások közepén)”. Olay Lajos jogértelmezése ugyan kiemelten a nemzetiségi ügyekre vonatkozott, eb-

¹⁹ Zboray Miklós válasza Polónyi igazságügy-miniszternek. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 276.

ből azonban olyan precedens volt levezethető, mely egyéb ügyek esetében is bizonytalan helyzetbe juttathatta a mindenkori ellenzék tagjait.²⁰

Olay felszólalása után személyes megtámadás címén Vázsonyi Vilmos emelkedett szólásra. A képviselő alaposan és higgadtan próbálta bemutatni az ügy minden konzekvenciáját. Logikusan felépített beszédét, melyet korántsem a nemzetiségi képviselők politikai védelmezésének céljából mondott el, szinte állandó bekiabálások tarkították. Vázsonyi hosszan fejtegette, hogy veszélyes precedenst teremtene, ha egy jogi ügyet hazafias szőlamok alapján próbálnának elintézni. A mentelmi jog legsúlyosabb megsértésének tartotta, hogy egy képviselő ellen előzetes letartóztatásra adtak utasítást, aminek foganatosítása csak azért nem történt meg, mert az illetékes miniszter közbeavatkozását követően a főügyész végül is a parlamenthez fordult. Ha a miniszter nem avatkozik közbe, akkor a képviselőt úgy helyezik előzetes letartóztatásba, hogy nincs arra felhatalmazó jogerős parlamenti döntés. Ez ellen nem tiltakozni súlyos hiba. Számára is egyértelmű volt, hogy a parlamentnek joga a kérés indokaként meghozott ítélet, a csatolt dokumentumok súlyának és valóságtartalmának megvizsgálása. Ezen elvi alapvetés után részletesen beszélt arról, hogy miért nem tartja elegendően bizonyítottnak Juriga szökési tervét, és így miért nem támogatja a kiadatás megszavazását. Majd áttért a mentelmi joggal kapcsolatos képviselői magatartás megváltozásának bemutatására. Amikor a szabadelvűek voltak többségben, akkor a mostani többséget alkotók a mentelmi jog körülbástyázásáért küzdöttek, a győzelem után azonban, elfeledkezve korábbi helyzetükről, politikai ellenfeleikkel olyan módon igyekeznek bánni, amelyet rendkívül sérelmesnek és törvénytelennek tartottak akkor, amikor velük esett meg. – „Nem lehet, hogy a szerint változtassuk nézetünket, a mint a kocsin fenn vagy lent vagyunk...” – A képviselő tiltakozása csak az ügy kezelésének módjára vonatkozott, Vázsonyi kijelentette, hogy „Az, hogy a nemzetiségek izgatását meg kell fékezni, azt hogy az elkövetett izgatásokat meg kell torolni, nem alterálhatja ez a felfogás, ..., mert hiszen a jogerős ítéletet végre kell hajtani...”. Tehát sem a nemzetiségi mozgalmak létét, sem az ellenük valló fellépés szükségességét nem tagadta, de ezen

²⁰ Olay Lajos felszólalása. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 278–279.

túlmenve, a mindenkori jogerős ítéleteket végrehajtandónak nevezte. Ezáltal közelebb került a miniszter álláspontjához, mint Kálosi vagy Zboray felfogásához, hiszen áttételesen tagadta a parlament ítéletértelmező, felülbírói jogkörét. Ezentúl még két lényeges kérdésre is rávilágított. Utalt arra, hogy a sajtóperekben túlságosan könnyedén hoznak ítéletet az esküdtszékek. Juriga fellépésének jogtalanságát nem tagadta, de figyelmeztetett, az ilyen típusú ítélelhozatal könnyen a szabad politizálás lehetőségeit szűkítheti. A mentelmi joggal kapcsolatban pedig megjegyezte: „A t. ház pedig oly féltékeny jogaira, hogy kihágások esetében, mikor pl. sebes hajtásért kéri valamelyik képviselő kiadatását, mindjárt zaklatást kiált; abban hogy a képviselőt meg akarják büntetni kihágásért, úgy mint más közönséges halandót, szintén zaklatást lát; ... ily esetekben igen bőven méri a mentelmi jogot”.

Az igazságügy-miniszter beszédében tagadta Vázsonyi értékelését és felszólította a képviselőházat, hogy szavazza meg Juriga mentelmi jogának felfüggesztését, amelyet az országgyűlési többség meg is tett.²¹ A mentelmi jog intézményének jogi háttérét azonban nem sikerült rendezni. A jogi tisztázatlanság gyakorlatilag a legutóbbi időkig fennmaradt, ugyanis nem sikerült sem a két világháború között, sem pedig a II. világháború után jogilag tisztázni a vitatott kérdéseket. A hosszú ideje húzódó ügy végére a rendszerváltás jogalkotása tett pontot a parlamenti képviselők jogállásáról szóló 1990. évi XV. törvénycikkből, amely az 2011-ig hatályos alkotmány 20. paragrafusának a 3. bekezdését képezte.²² A 2011-ben elfogadott alaptörvény az országgyűlésről szóló fejezete tartalmazza a mentelmi jog intézményét.²³

A vita az országgyűlés falain kívül is folytatódott, a hangnem pedig egyre radikalizálódott. A szlovák képviselők ellen indított per híre eljutott a tengerentúlra is, a pittsburghi Slovenský Denník is magyarellenes

²¹ Országgyűlési vita Juriga Nándor mentelmi ügyében. 71. ülés. 1906. december 5. Képviselőházi Napló 1906. IV. 266–287.

²² *Sepsi Tibor: A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében. Kézirat.* <http://www.ajk.elte.hu/TudomanyosProfil/kiadvanyok/>

²³ „Az országgyűlési képviselőt mentelmi jog és a függetlenségét biztosító javadalmasítás illeti meg. Sarkalatos törvény meghatározza azokat a közhivatalokat, amelyeket országgyűlési képviselő nem tölthet be, valamint más összeférhetetlenségi eseteket is megállapíthat.” Magyar Közlöny. 43. (2011) 10666.

támadó vezércikket közölt az ügyben. A cikk kijelentése szerint Magyarország a szlovákok „elnyomása és kiirtása” terén tapasztaltak áthágták a türelem és az emberiség végső határát és „azt a benyomást keltik, mintha a szlovákok bírái Magyarországon nem emberek, hanem vadállatok volnának, rosszabbak a hiénáknál és oly vérszomjasak, amelyet a természettudósok eddig nem is fedeztek fel”. A magyarellenes általánosításoktól és sovinszta túlzásoktól egyáltalán nem mentes dokumentum – a magyarokat egyszerűen vad tatároknak aposztrofálja – az eseményeket úgy mutatta be, hogy a képviselők és politikusok ellen pusztán néhány ártatlan újságcikk miatt folyik koncepció eljárás. A cikk szinte lázadásra biztat a következő sorokkal: „Segítsünk tehát kölcsönösen egymáson. Segítsétek egymást magyarországi testvéreink és mi is segíteni fogunk nektek. Semmit sem tehetünk azonban, ha csak sóhajtozunk: Élesítsétek a kardokat, köszörüljétek a kaszákat, hurrá! csak fel ellenük! ma sokan nyugodtan ülnek otthon, és apatikusan várakoznak, mi fog történni. Hát így vívta ki Kosciuszko a szabadságot?”²⁴

A magyarországi szlovák sajtó természetesen nem engedhette meg magának az Egyesült Államokban élő nemzetiségi publicisták hangnemt, de december 9-i számában a Slovenský Týždenník is úgy kommentálta a Juriga-ügy parlamenti vitáját, hogy „a sovinszták mint a vadállatok rontottak rá Jurigára”, Nyitra megye hatóságát és az igazságszolgáltatást „vadállatoknak” nevezte, a Jurigát amerikai menekülés terével vádlókat – tehát többek között az igazságügy-minisztert is – pedig „komisz betyárok”-nak. Habár kijelentette, hogy voltak a koalíciós képviselők között olyanok, akik nem értettek egyet az eljárással, végül is „a koalíció Juriga ügyében szégyenteljes vereséget szenvedett”.²⁵

Ilyen körülmények között a Juriga-ügy csupán arra nyújtott lehetőséget, hogy a felek hangot adhassanak egymással kapcsolatos legradikálisabb nézeteiknek. A nemzetiségi képviselők hűtlenségével kapcsolatos vádak nem szelídültek, de a szélsőséges jelenségeket általánosító nemzetiségi retorika sem enyhült. A kérdés higgadt megítélésével ritkán talál-

²⁴ A Rovnianek-féle pittsburghi Slovenský Dennik nemzetiségi napilap támadó vezércikke az 1906. évi Hlinka-pörről. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 42–43.

²⁵ A szlovák nemzetiségi sajtó első oldalas tiltakozó cikke a Juriga-ügy képviselőházi vitájának hangvétele és tendenciája ellen. In: Kemény G. G.: Iratok i. m. V. 44.

kozhatunk az országgyűlési vitaanyagban. A megegyezés, úgy látszott, egyik fél pillanatnyi érdekeit sem szolgálta. A vita kapcsán rövid időre előtérbe került jogértelmezési problémát és joghézagot nem sikerült kezelni. Így tehát az ügy kapcsán sem a nemzetiségi kérdésben, sem a képviselői mentelmi jog helyzetének tisztázásában nem tudott a magyarországi politikai élet eredményeket felmutatni.

Juriga hátralévő életében is mozgalmas karriert futott be. 1918-ig magyar országgyűlési képviselő volt. Az 1910-es választás után egyike a parlamentbe jutott 3 szlovák képviselőnek. A megváltozott belpolitikai környezetben a munkapárti kormányokkal szemben lojális magatartást tanúsított, ugyanis úgy vélte, hogy a magyar politikai elittel együttműködve eredményeket tud elérni. A Szlovák Nemzeti Párt a háború kitörésekor passzivitásba húzódott. Ezzel szemben Juriga a legaktívabb szlovák politikusok egyike lett, a háború kitörésekor még Tisza mellett és a háború pártján nyilatkozott, 1918 őszén azonban, már egy megváltozott világban, egyre aktívabban követelte a szlovák tábor újraszerveződését. A változás jeleként 1918 áprilisában megszakította a kormányhoz fűződő lojális viszonyt, és parlamenti felszólalásában régen nem hallott kemény hangon ostromozta a magyar nemzetiségpolitikát. Juriga károsnak minősítette Károlyi Mihály 1918. szeptember végi tárgyalási javaslatát, mivel azt csupán a kényszer szülte, őszinteséget és garanciát nélkülöző akciónak tartotta. Úgy érezte, sokkal nagyobb lehetőség előtt áll a szlovák nemzeti politika, mint ami a magyarokkal való esetleges megállapodás eredményeképpen elérhető.²⁶ Juriga a parlament október 19-i ülésén – román mintára – a még meg nem alakult Szlovák Nemzeti Tanács nevében követelte a szlovák önrendelkezés megadását és kijelentette, hogy a magyar parlament nem képviseli a szlovák nemzetet.²⁷ Aktív szerepet vállalt a turócszentmártoni nemzeti gyűlés 1918. október 30-i deklarációjának elfogadásában is, egyike volt azoknak, akik a Magyarországtól való elszakadást leghamarabb követelték. Október 31-én azonban Hlinkával együtt sérelmezte, hogy a szlovák nemzeti önállóságról minden garan-

²⁶ Szarka L.: Szlovák nemzeti fejlődés i. m. 201., 209.; Galántai József: Magyarország az első világháborúban (1914–1918). In: Magyarország története 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter. Bp. 1978. 1102., 1201.; Kemény G. G.: Iratok i. m. VI. 116–117.

²⁷ Galántai J.: Magyarország i. m. 1211.

cia nélkül lemondtak. Ragaszkodtak ahhoz, hogy csakis feltételhez kötve adják beleegyezésüket az egységes Csehszlovákiához való csatlakozáshoz – a cseh–szlovák viszony 10 éven belüli államjogi rendezését követelték.²⁸ 1919 őszén, a cseh bevonulás és a trianoni döntés közti zűrzavaros időszakban mint az egyik lehetséges felvidéki püspök került előtérbe a neve.²⁹ 1918 és 1930 között részt vett a Csehszlovák Köztársaság parlamentjében mint a Hlinka által vezetett szlovák néppárt képviselője. 1929-ben azonban szembekerült a párt vezetésével, ugyanis el akarta érni, hogy a kémkedéssel vádolt Vojtech Tukát még a bírósági ítélet előtt kizárják a néppártból. Ez nem sikerült neki, sőt ő kényszerült a párt elhagyására.³⁰ 1929-ben még önálló pártot alapított, de a választásokon nem ért el sikert. 1930-ban visszavonult a politikától. 1950. november 23-án bekövetkezett haláláig Pozsonyban élt. Hamvait a Matica Slovenská 1996-ban a turócszentmártoni Nemzeti Sírkertben helyezte el, és emlékművet emeltek számára.³¹

²⁸ Szarka L.: Szlovák nemzeti fejlődés i. m. 213.

²⁹ A felvidéki magyar püspökök – a kassai Fischer Colbrie kivételével – nem voltak hajlandók az új államrendet elismerni. Egyházjogilag Csernoch János esztergomi érsek és primás volt hivatott a felvidéki ügyekkel foglalkozni. Vavro Šrobár szlovákiai teljhatalmú miniszter a Szentszéknél eléggé udvariatlan hangnemben sürgette a kérdés rendezését. Időközben a nyitrai és a besztercebányai püspököt egyházmegyéjének 24 órán belüli elhagyására szólították fel. Az anarchisztikus helyzetben mindenkinek megvolt a maga jelöltje. A Szentszék olyan személyeket próbált keresni, akiket Csernoch és a csehszlovák hatalom is elfogad, ekkor merült fel Juriga neve. A helyzet Trianont követően rendeződött, a Szentszék a csehszlovák államnak megfelelő püspököket nevezett ki, az elüldözött magyar főpapok utódaik felszenteléséig megkapták jövedelmüket, majd ezután életjáradékban részesültek. *Niederhauser Emil*: Nyitra a szlovák történelemben. Klio (2003: 3. sz.)

³⁰ A Tuka-üggyel kapcsolatban részletesen lásd: *Ivan Kamenec*: Jozef Tiso. Dunaszerdahely. 1997. 108., 111–112.; *Angyal Béla*: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből. 1918–1938. Galánta–Dunaszerdahely. 2002. 163–165.

³¹ Almanach 1910–1915. 311.; *Veres Tímea*: A Tuka-per közvetlen előzményei a szlovák és cseh sajtóban. http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2004_1/szemle_2004_1_veres.pdf#search=%22tuka%2Bjuriga%22.

A VÁLASZTÓJOG ÉS A MAGYAR
PARLAMENTARIZMUS

A VÁLASZTÓJOG ÉS A VÁLASZTÓKERÜLETI BEOSZTÁS PROBLEMATIKÁJA ERDÉLYBEN (1848–1877)

Mint a magyar történelem folyamán oly sokszor, Erdély a dualizmus időszakában is igen sajátos belső viszonyokkal rendelkezett. Köztudomású, hogy az unió után is fennmaradt a Király-hágón túli területek bizonyos fokú különállása. Ennek következtében az unió ellenére a kortárs szóhasználatban továbbra is gyakran megfigyelhető, hogy a Magyarország és az Erdély megnevezés egymás mellett fordul elő. A dualizmus kori magyar politikai életben szintén fontos szerepet játszott a hajdani nagyfejedelemség. Talán nem tévedünk akkor, ha azt állítjuk, hogy kevés olyan régiója volt Magyarországnak, mely oly jelentős érzelmeket váltott volna ki a 19. század magyar közgondolkodásában, mint Erdély. Politikai téren mind a változás, mind pedig a változatlanosság szenvedélyes viták forrása lehetett, melyek szorosan összekapcsolódtak a magyarság szerepével és a nemzetiségi kérdéssel. Így volt ez a politikai rendszer alapját jelentő választójogi szabályok és a választókerületi struktúra kialakulási folyamata során is. Jelen tanulmányunkban azt a vitát szándékozunk bemutatni, mely 1848-tól elvezet minket az 1877-es évig, mikorra kialakult az a végleges kerületi beosztás, mely a politizálás terepét jelentette Erdély számára egészen 1910-ig, az utolsó magyar választásig. Ezzel párhuzamosan tárgyaljuk a választójog kérdését is, hiszen annak szabályozása Erdély esetében szintén komoly problémát jelentett a kortársak számára. Ez alkalommal nem térünk ki a választók létszámának problematikájára, az erdélyi országgyűlési választások eredményeinek, képviselőinek bemutatására, ezt a közeljövőben megjelenő tanulmányainkban tesszük meg.

Az 1848. évi választójogi törvény hatása az erdélyi választók összetételére

Az 1848-as erdélyi választójogi törvény megszületésének folyamatát részletesen bemutatta Egyed Ákos és Ruszoly József, ezért itt csak röviden összefoglaljuk azt.¹ A vita két kérdés körül zajlott. Az egyik közvetlenül nem kapcsolódik munkánkhoz, ez arról folyt, hogy a rendi szabályok szerint választott országgyűlés küldjön-e követeket Pestre, vagy tartsanak új választásokat. Az új választások szükségességét kétségbe vonók elsősorban arra hivatkoztak, hogy a magyar országgyűlés tervezett kezdőnapjáig, július másodikáig túl rövid idő állt rendelkezésre.² Az új választások új választójogi törvényt feltételeztek, ami Wesselényi Miklós szerint azt eredményezte volna, hogy a megyék és a szász székek román képviselőket küldtek volna Pestre. Ezt azonban a nemzetiségi probléma fokozódása miatt nem tartotta előnyösnek.³ A választójog kérdése tehát szorosan összekapcsolódott a nemzetiségek ügyével. Az erdélyi politikusok egyetértettek abban, hogy a magyar szabály – negyed jobbágytelek minimális birtoklása – Erdélyben az egyértelműen rendezett úrbériség hiánya miatt nem alkalmazható. Földbirtokminimum helyett adócenzus alkalmazását határozták el. Szász Károly, Vízakna követe, a nagyenyedi liceum professzora amellet állt ki, hogy a választók számának gyarapítása végett 5 forint adóminimumot állapítsanak meg. A május 31-ei ülésen azonban 8 forintos küszöb alkalmazása mellett döntöttek. A választó nélkül maradt falvak lakossága pedig közvetett képviseletre kapott lehetőséget. Tehát a száznál kevesebb „füsttel”, vagyis családdal rendelkező falvak egy, annál többel bírók pedig kettő képviselő-választó – mai kifejezéssel élve elektor – választására lettek jogosultak.⁴ Az országgyűlés június 2-án megtartott ülésén végül alapvetően az előzetes megbeszélések során

¹ Ruszoly József: Az országgyűlési népképviselési jog sajátosságai Erdélyben. Az 1848: II. (kolozsvári) t. létrejötte. Debreceni Szemle (1998: 3. sz.) 463–482.; Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 98–103.

² Ruszoly J.: Az országgyűlési népképviselési jog i. m. 465.

³ Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 99., Ruszoly J.: Az országgyűlési népképviselési jog i. m. 465.

⁴ Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 102–103., Ruszoly J.: Az országgyűlési népképviselési jog i. m. 468–469.

elfogadott tervezet mellett foglaltak állást a követek, és azt küldték az uralkodó elé szentesítésre.

Egyed Ákos monográfiájában – az 1848-as adólajstromok alapján – összesítette a választásra jogosultak számának változását (1. táblázat).

1. táblázat. A választásra jogosultak számának változása⁵

	A választójog alapja		Összesen	A választók etnikai megoszlása (%)			
	füstök	adóminimum (korona)		magyar	székely	szász	román
Vármegyék és Fogaras vidéke	1769	2255	4024	14,8	–	22,3	62,9
Székely székek	460	92	552	–	90,0	0,0	10,0
Szász székek	455	5971	6426	2,9		87,9	9,2
Összesen	2684	8318	11002	11,6		59,5	28,9

1848-ban a vármegyékben és Fogaras vidékén füstök alapján 1769 személy, az adóminimum alapján pedig – 117 179 adózó közül – 2255 fő jutott választójoghoz. Közülük 596 fő magyar, 896 szász, 2358 pedig román nemzetiségű volt. Az öt székely székben 460 fő füstök, a 21 241 adózó közül pedig 92 adóminimum alapján választott. 497 székely mellett 55 román kapott újonnan választójogot. A 11 szász székben, amibe beszámították a városokat is, 455 fő füstök után, a 82 402 adózó közül pedig 5971 személy az adóminimumnak való megfelelés alapján került a választók közé. A szászföldi új választók közül 5648 fő volt szász, 587 román és 185 székely-magyar nemzetiségű.⁶ 1848-ban tehát 11 002 fő kapott újonnan választójogot, 75% az adócenzus, 25% pedig a füstök utáni közvetett választójog alapján részesült a politizálás lehetőségében. A megyei területeken 56% volt az adócenzus alapján szavazók aránya, a szász vidékeken 93%, a székely székekben pedig csupán 16,6%. Az új választók 11,6%-a volt székely vagy magyar, 59,5%-a szász, 29%-a pedig román.

⁵ Forrás: Egyed Á.: Erdély 1848 uo.

⁶ Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 106–107.

A román nemzetiség a megyei területeken volt a legjelentősebb új választói csoport (63%), a szász természetesen a szász székekben (88%), a székely pedig a Székelyföldön (90%). Az választók lajstromába felvett 108 426 adózó közül csak 4024 fő (3,7%) jutott adócenzus alapján választójoghoz, ami elmaradt az országos 5,2%-os aránytól. Az erdélyi választójogi rendezés egyik sajátossága tehát az volt, hogy a hajdani földesúri függésben élő parasztság választójoghoz juttatása a szerényebb jövedelmi viszonyok miatt elmaradt a Magyarországon megfigyelhető mértéktől. Az erdélyi választók legjelentősebb csoportját a régi jog alapján választók képezték. Szerepük idővel egyre csökkent, de a dualizmus időszakában Erdély egyik sajátossága maradt a régi jogon választók magas aránya.

Erdély választókerületei 1848-ban

Az erdélyi népképviselők számával és megoszlásával a pozsonyi és a kolozsvári diéta is foglalkozott. Az 1848. évi V. törvénycikk már gyakorlatilag kész kerületi beosztást tartalmazott. A magyar országgyűlés rendkívül egyszerűen oldotta meg Erdély képviselőit, hiszen a megyék, székek, vidékek és szabad királyi városok 2-2, a kiváltságolt települések pedig 1-1 képviselői helyet kaptak. A kortársak, ahogy azt később látni fogjuk, tisztában voltak azzal, hogy az átmenetinek tekintett rendszer inkább testületi, mint népképviselői jelleget hordozott magában.

Az erdélyi országgyűlés megnyitását megelőzően, a május 28-án tartott előzetes egyeztetésen – „nemzeti gyűlésen” – már tárgyalták a kérdést. Kemény Dénes, Alsó-Fehér vármegye követe, belügyminisztériumi államtitkár olvasta fel a magyar országgyűlés által alkotott törvénycikkeket. A vita során derült ki, hogy Pozsonyban tévesen állapították meg a képviselői helyek számát, hiszen két szabad királyi várost, Erzsébetvárost és Szamosújvárt nem soroltak fel a törvénycikkben, ennek orvoslása után Erdélynek nem 69, hanem 73 képviselői helyre volt jogosultsága.⁷

Mind a magyar, mind az erdélyi országgyűlésen elmaradt az erdélyi városok, megyék és székek kerületeinek lakosságszámhoz való igazítása. A magyar országgyűlés az 1848. évi VII. törvénycikk 3. paragrafusában szólt az erdélyi képviselőküldés módjáról: „a kilencz magyar, öt székely

⁷ Egyed Á.: Erdély 1848 i. m. 62.

és tizenegy száz megyéket, székeket és vidékeket, valamint Kolozsvár, Maros-Vásárhely és Fejérvár szabad kir. városokat kétkét – összesen 56 szavazat – a többi képviseleti jogot gyakorló városokat – számszerint 13-at – egyenként egy egy szavazat illeti”⁸ A törvény fogalmazói a 2-2 hellyel rendelkező vármegyék, székek és vidékek mellett tehát minden rendi képviselettel rendelkező településnek biztosították az önálló képviseletre való jogot. Az erdélyi országgyűlés a II. törvénycikk 7. paragrafusában sorolta fel – Erzsébetvárossal és Szamosújvárral kiegészítve – a képviseletét megtartó 18 települést.

Erdélyben a településeket is nációnként osztályozták.⁹ Országgyűlési képviseleti joggal rendelkező magyar szabad királyi városnak számítottak Kolozsvár, Gyulafehérvár, és az 1791. évi 61. törvénycikk által a „magyar nemzet kebelében belül létező szabad királyi városok sorába” felvett két örmény város, Szamosújvár és Erzsébetváros.¹⁰ E városok az erdélyi országgyűléseken is két követtel voltak jelen. Nemesvárosi rangot viselt ugyan Dés, Ó- és Újtorda is, lakosaik nemesnek számítottak, de ezzel nem járt együtt az önálló képviselet joga, vármegyéjük követválasztásában vettek részt. A vármegyei hatóság alatt álló mezővárosok¹¹ szintén rendelkeztek országgyűlési képviseleti joggal. Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék, Kolozs és a partiumi Zilah tartozott közéjük.¹² Székelyföldön egy szabad királyi város volt, Marosvásárhely. A város két követet küldött az erdélyi diétára. A székely mezővárosok – Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda, Bereck kiváltságolt mezővárosok (oppida privilegiata) – 2-2 követet küldtek az országgyűlésre.¹³ A száz városok csak székeikkel, vagy vidékeikkel közösen küldhettek követeket, ilyen önálló joggal

⁸ Az 1848. évi magyar törvénycikkek.

⁹ Nem célunk az erdélyi városfejlődés sajátosságainak bemutatása, csupán a rendi képviselettel bíró településeket soroljuk fel. Az erdélyi városokkal kapcsolatos újabb publikációk közül kiemelkedik Pál Judit (*A városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914. Csíkszereda, 2003.*) és Sonkoly Gábor (*Erdély városai a XVIII–XIX. században. Bp. 2001.*) munkája.

¹⁰ Az 1791. évi erdélyi törvénycikkek.

¹¹ Az erdélyi és székelyföldi városokkal kapcsolatos terminológiai problémákról lásd: *Pál J.: A városfejlődés i. m. 15–17.*

¹² *Dósa E.: Erdélyhoni jogtudomány i. m. I. 74–76.*

¹³ *Dósa E.: Erdélyhoni jogtudomány i. m. I. 94–95.*

azonban nem rendelkeztek.¹⁴ A felsorolt városok közül Zilah 1848-ban elveszítette országgyűlési státuszát, hiszen ekkor életbe lépett a Partium visszacsatolása. Ezzel az a furcsa helyzet állt elő, hogy az unióra lépett Erdély települései megtarthaták korábbi előjogaikat, de Zilahra ez már nem vonatkozott, és lakosságzáma alapján nem volt jogosult az önálló képviselőre.

Ez a választókerületi beosztás azonban igen aránytalan volt, ezért változásra volt szükség. Erre azonban már csak a dualizmus időszakában kerülhetett sor. A kerületi rendszer megváltoztatása feltételezte a közigazgatási rendszer reformját is, így a kérdés végleges rendezésére a kiegyezést követően még három országgyűlési ciklust kellett várni. A következő fejezetekben ezt a vitát fogjuk bemutatni a parlamenti naplóban hozzáférhető országgyűlési beszédek alapján.

Erdély választói összetételével és választókerületi beosztásával kapcsolatos országgyűlési viták (1874, 1877)

Az erdélyi országgyűlési választók létszámával, a kerületi beosztásban tapasztalható anomáliákkal a kiegyezést követően a magyar országgyűlés részletesen foglalkozott az új választójogi szabályokról szóló 1874. évi XXXIII., valamint az új megyebeosztás alapján készített kerületi beosztásról szóló 1877. évi X. törvénycikk vitája során. Az országgyűlési vita egyes szakaszaiban gyakran szinte csak az erdélyi ügyeket tárgyalták a képviselők. Az ország egyetlen területének sem sikerült ilyen mértékben magára vonni a figyelmet. A tárgyalások folyamán az erdélyi magyar politikai elit a román és a szász képviselőkkel szemben is sikerrel tudta védelmezni érdekeit. Nem célunk a törvénytervezetek vitájának részletes bemutatása – annak előtörténetét részletesen elemezte Gerő András¹⁵ –, témánkhöz kapcsolódva csupán az erdélyi viszonyok szabályozásával kapcsolatos polémiára térünk ki.

¹⁴ Dósa E.: Erdélyhoni jogtudomány i. m. I. 103.

¹⁵ Gerő A.: Az elsőpró kisebbség i. m. 30–55.

Erdély kérdése a választási törvénytervezet 1874-es vitájában

Az új választójogi törvény általános vitáját 1874. július elsején kezdte meg az országgyűlés.¹⁶ Még az általános vita előtt Nemes Péter, Kolozs vármegye mócsi kerületének képviselője különvéleményében érintette az új szisztéma egyik legfontosabb elemét, nevezetesen, hogy milyen adó számít be Erdély esetében a választójogi kritériumként megszabott 8 forint 40 krajcáros minimumba. Mivel úgy vélte, hogy a tervezet készítői pontosan nem állapították meg, hogy mekkora föld után fizettek ennyi adót 1848-ban, azt javasolta, hogy előbb vizsgáljanak meg 12 megnevezett vármegyei települést az 1848-as és 1854-es adótablák tükrében, és csak ezt követően foglalkozzanak az Erdélyt érintő szabályozással. Torma Károly házelnök az indítvány megvitatását a törvénytervezet részletes vitájának a sorába halasztotta el.¹⁷ Már ebből a gyors felszólalásból is látszott, hogy az Erdéllyel kapcsolatos új szabályozás jelentős polémiát fog eredményezni a képviselőházban.

A választási törvényjavaslat általános vitáját gróf Szapáry Gyula belügyminiszter kezdte meg. Beszédében kiemelte, hogy a kormánynak nem volt célja a választójogúak körének kiterjesztése, amit egyébként is veszélyesnek tartott, és egyébként sem látta szükségét, hiszen „nincsen a társadalomnak oly osztálya, hogy nincs a birtoknak, a vagyonnak, a foglalatosságnak oly neme, mely e politikai jog gyakorlatára kellő befolyással ne bírna”. Kiemelte, hogy bár „nem állithatja rólunk senki, hogy a hazánkban lakó idegen ajkú nemzetiségek iránt kellő méltányossággal és előzékenységgel ne volnánk”, de „nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy önmagunk iránt is vannak kötelességeink, melyekről megfeledkeznünk nem szabad; (Helyeslés jobb felől.) hogy vannak határok és korlátok, melyeket túllépni önmagunk, és saját nemzeti létünk ellen elkövetett bűn volna”. A választójog tehát, a miniszter szavaiban, már a vita legelején összekapcsolódott a nemzetiségi kérdéssel. Erdélyről szólva Szapáry indokoltnak minősítette annak külön kezelését, hiszen az a birtok és a vagyoni viszonyok tekintetében jelentősen különbözött Magyarországtól.

¹⁶ 260. ülés 1874. július 1. Képviselőházi Napló 1872. XI. 152.

¹⁷ Nemes Péter felszólalása. 260. ülés 1874. július 1. Képviselőházi Napló 1872. XI. 152–153.

tól. A külön elbírálás hatását azonban nem tartotta jelentősnek, hiszen Magyarországon 7%-os, Erdélyben pedig 6%-os választói aránnyal számolt.¹⁸

Az ellenzék részéről a Kecskeméti képviselő Mocsáry Lajos válaszolt a miniszteri beszédre. Mocsáry felszólalásában kiállt az általános választójog bevezetése mellett. Úgy látta, hogy a választójog korlátozásával nem lehet megakadályozni Magyarország feldarabolódását. Rámutatott arra, hogy a kerületek jelentős részében a választók korábban is nemzetiségiek voltak, és csupán a kerületenkénti választói létszám növekedése az általános választójog következtében, a kerület etnikai karaktere nem változna meg. A választási törvénnyel együtt szükségszerűnek látta azonban a kerületi beosztás megváltoztatását is. Az erdélyi állapotokat egyszerűen botrányosnak nevezte, hiszen míg egyes megyei kerületekben 250 000 lakos, addig a városokban néhány ezer lakos jutott egy mandátumra. Kiemelte, hogy a tervezett szabály szerint Erdélyben akár 36 hold földet kell birtokolni ahhoz, hogy valaki választójogot kapjon. Nem értett egyet azzal sem, hogy a régi nemesek választójogukat megtarthaták. Mocsáry tehát az ellenzék nevében nem az 1848-as szabályozás módosítását, hanem egy új törvény megalkotását tartotta szükségszerűnek.¹⁹

A vita a július 2-ai ülésen folytatódott. Horváth Gyula, Küküllő vármegye felső kerületének képviselője interpellációjában Erdélyt érintő kérdést intézett a belügyminiszterhez, melyben azt tudakolta, hogy az előző napi beszédében említett új erdélyi választókerületi beosztással párhuzamosan a jövőben rendezni fogják-e a megyék és a Királyföld helyzetét. Szapáry az őszi ülésszakra ígérte az új kerületi rendszer alapjait kijelölő törvényjavaslat elkészítését.²⁰

Szintén az ellenzék soraiból emelkedett szólásra Irányi Dániel, aki Mocsáryhoz hasonlóan elutasította a törvényjavaslatot. Az általános választójog mellett érvelve hivatkozott a Székelyföldre, ahol gyakorlatilag az általános választójog alapján szavaznak a közsékelyek, és mégsem

¹⁸ Szapáry Gyula felszólalása. 260. ülés 1874. július 1. Képviselőházi Napló 1872. XI. 162–162.

¹⁹ Mocsáry Lajos felszólalása. 260. ülés 1874. július 1. Képviselőházi Napló 1872. XI. 163–172.

²⁰ Horváth Gyula interpellációja. 261. ülés 1874. július 2. Képviselőházi Napló 1872. XI. 178.

volt megfigyelhető, hogy „Székelyföldön több rendetlenség fordult volna elő: mint bárhol másutt, sőt talán kevesebb”.²¹

Az általános választói jog követelése miatt a kormányoldal képviselői válaszaikban a 48-as ellenzéki és a nemzetiségi képviselői csoportot egyben kezelték. Az ellenzék szónokaihoz csatlakozott Mihail Polit pancsovai képviselő. Polit a választójog kiterjesztésétől az ország stabilabbá válását várta: „idővel, Magyarország nem nemzeti, hanem nemzetiségi állammá alakíttatnék át; legbensőbb meggyőződésem tehát az, hogy Magyarország idővel – nem mondom most – idővel, és ezt hangsúlyozom – vagy lesz egy keleti Svájc, vagy nem lesz”. Felhívta a figyelmet arra, hogy az erdélyi viszonyokhoz hasonlatos anomáliák a „Határőrvidéken” is megfigyelhetők, csak itt a túl nagy kerületek jelentettek gondot. Az általános választójog bevezetése mellett a délvidéki kerületek számának szaporítását is szükségesnek tartotta. Beszédét egy merész szófordulattal zárta – „ha ezen nagy kérdés szőnyegre jó, mi szerbek azt fogjuk mondani: majd meglátjuk egymást. Bei Philippi sehen wir uns wieder” – ami igen nagy hullámokat vert a képviselőházban. A Philippire való hivatkozás a nemzetiségi kérdést takarta az elkövetkező napokban.²²

A vitához hozzászólt Tisza Kálmán is, aki elfogadta a törvénytervezetet, és elutasította az általános választói jog eszméjét. „Szerintem az igazság ott van, hogy az általános szavazatjog önmagában nem csak bajt nem okoz; de ha megvannak a kellő viszonyok, melyekben alkalmazandó: minden államnak javára fog válni. De ha behozatik, mielőtt e viszonyok megvolnának: minden államnak és mindenütt a szabadságnak van kárára” – foglalta össze mondanivalóját. Tisza visszautasította Mocsáry és Polit kritikáját, mely szerint a törvényt a nemzetiségek ellen fogalmazták. Mocsárynak a szemére vetette, hogy egy „eredetére nézve is magyar képviselő” „adja oda a nevét ily agitatio támogatására”. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy igen nagy erő létezik „az országba és annak határain kívül”, amely a magyar politikai nemzet ellen – „ellenünk” – támad. A keleti Svájc eszméjét pedig azzal utasította vissza, hogy ebben az eset-

²¹ Irányi Dániel hozzászólása. 261. ülés 1874. július 2. Képviselőházi Napló 1872. XI. 183.

²² Polit Mihály felszólalása. 261. ülés 1874. július 2. Képviselőházi Napló 1872. XI. 192–193.

ben már nem Magyarország, hanem Svájc lenne, tehát a szerb képviselő kétségbe vonja az ország létjogosultságát.²³

Helffy Ignác ugyan visszaütötte Tisza szavait, de az országgyűlés 1874. július 7-én részletes vitára is alkalmasnak találta a törvénytervezetet, az általános választójog eszméjét tehát elvetették. Az általános vitában már szóba került Erdély, de ekkor még az általános választójogra, és ezzel kapcsolatban a nemzetiségi kérdésre koncentráltak a polémiába bekapcsolódó képviselők. A Király-hágón túli kerületekről is ebben az összefüggésben esett szó. Ez egyébként előrevetítette azt is, hogy az erdélyi külön szabályozás egyik legvitatottabb eleme elvetésének vagy támogatásának gyakori indoka a román és a szász nemzetiség választójogi helyzete lesz.

A régi jog alapján álló választójog kérdése

A részletes vitát július 8-án kezdték meg a képviselők. Orbán Balázs a vita elején, a régi jogot illető második paragrafus tárgyalásakor a székelyeket érintő kedvezőtlen változásokkal kapcsolatban emelkedett szólásra. A választási törvénytervezethez csatolt indoklásban található táblázat adataira hivatkozott, amelyben az öt székely szék esetében 1872-re vonatkozóan 54 420 választó szerepelt, az új törvénytervezet értelmében azonban csak 13 549 fő. A törvényjavaslat 2. paragrafusa továbbra is megadta a választójogot azoknak, akik 1848 előtt azt bírták, és az ún. régi jog alapján 1848 és 1872 között a választói névjegyzékekbe bekerültek. Orbán Balázs szerint azonban a székelyek esetében ez a szabály nem érvényesülhetett, mert annak ellenére, hogy 1848-tól kezdve régi jog alapján bírtak a választásra jogosultsággal, mégis jelentősen csökkent a székely választók száma a táblázat rubrikáiban. A képviselő nem talált ugyan oly részt a törvénycikkben, amely nyíltan elvette volna a „szabad székelyek” általános választói jogát, és őket a cenzus alá rendelte volna, de mégis erre következtetett a számokból. Orbán Balázs kifejtette, hogy „minden születési előny jogtalannak, minden előjog átkosnak tetszik” számára és ezért a székelyek szavazati jogát nem a nemesi kiváltság, ha-

²³ Tisza Kálmán hozzászólása. 262. ülés 1874. július 3. Képviselőházi Napló 1872. XI. 209–210.

nem a demokrácia alapján követelte. Az általános választói jogot elvetette, hiszen „a nép millióinak” az alkotmányosságot még meg kell tanulnia, hogy „a politikai érettség vizsgáját” letegyék, és ebben a folyamatban „nem hiányoznak az oly oktatók, kik az alkotmányos életre a muszka kancsuka-tan szerint óhajtják dressirozni” az „ujoncokat”. „Meg kell várunk: míg a műveletlenségen élődieskedő ultramontanizmus békáitól a nép mentesül.” A székelyek azonban „elég értelmi és érettségi garantiát nyújtanak arra, hogy, a mint azt eddig is a haza üdve- és előmenetelére használták: ugy ezután se fognának azzal visszaélni”. A Székelyföld és a székelyek esetében külön elbírálást tartott szükségszerűnek, az itt fenn tartandó általános szavazati jogot pedig nem a nemesi kiváltságokból, hanem a magasabb politikai-kulturális fokból vezette le.²⁴

Az Orbán Balázs által idézett táblázat a választási törvénytervezet indoklásában található, és azt elemzi, hogy miként változna a szavazók száma abban az esetben, ha az ország teljes területén a 10 forintos adócenzushoz kötnék a választójogot. Az indoklás kifejtette, hogy az egységes kulcs „nemcsak nagy mérvű és lényeges eltérést szül általán a választók számára nézve, hanem tetemesen megváltoztatja a különböző megyékben a volt választók, valamint az egyes megyék lakossága és választói közt eddig fennállott számarányt is”. És pontosan emiatt jelentette ki, hogy az egységes kulcs nem alkalmazható. Emellett statisztikai adatokkal támasztotta alá, hogy a kerületek lakosság száma között nagy aránytalanságok tapasztalhatók, ezért szükségesnek tartja az új választókerületi beosztás elkészítését is. Ezt azonban egy külön törvény feladatának jelölte meg. A második paragrafus a régi jog alapján való választójog indoklásánál kijelentette, hogy ezt senkitől nem lehet elvenni. Erdély esetében pedig megjegyezte, hogy habár a választók 2/3-a a régi jog alapján szerepel a névjegyzékekben, nagy részük más joggal is bír.²⁵

Orbán Balázs tehát nem megfelelően értelmezte az indoklást, hiszen az nem szólt a székelyeket érintő jogok elvételéről, és a választói létszám csökkenését éppen negatív példaként hozta fel az egész országra egy-

²⁴ Orbán Balázs hozzászólása. 267. ülés. 1874. július 8. Képviselőházi Napló 1872. XI. 341–342.

²⁵ Törvényjavaslat az 1848: V. és az erdélyi 1848: II. törvényczkikkek módosításáról és kiegészítéséről. 692. szám. Indoklás. Képviselőházi Irományok 1872. XVI. 276–283.

séges választójogi szabály ellen. Orbán Balázs szavai azonban szólásra készítették Carl Fabriczius segesvári szász képviselőt. A másnapi – június 9-ei – hozzászólásában elutasította, hogy a régi jogot 1872-ig kiterjesztve értelmezi a vitatott törvénytervezet. Külön kiemelte az erdélyi aránytalanságot, amely azáltal tűnt még igazságtalanabbnak számára, hogy míg a Királyföldön a polgárok előjogait nem ismerte el, addig a Székelyföldön szinte általános választói jogosultságot eredményezett. Kétségbe vonta Orbán Balázs azon kijelentését, hogy a jog fenntartása a magasabb értelmiségi fokkal indokolható lehetne, hiszen: „vajon a valódi értelmiség uralkodásra emelkedett azon vidéken, a hol, a magyar statistikai évkönyvi kimutatások szerint 70 294 tanköteles gyermekek közül 32 751 az iskolákba nem járnak, avagy hol a finemhez tartozó 20 éves életkort meghaladott olvasni és írni nem tudók száma, a belügyminister ur jelentése szerint, 60 149 választók ellenében 30 872-re rug”. Javasolta a régi jog alapján való választójog elvetését és az adócenzus lecsökkentését. Csak ezt követően tartotta lehetségesnek a választókerületeknek a választók számához való igazítását.²⁶

Fabriczius javaslatát Eötvös Károly utasította vissza. Orbánnal elvben egyetértett, de az „ezeréves jog”-ra való hivatkozást nem tartotta célszerűnek.²⁷ Szilágyi Dezső azonban szintén nem tartotta védhetőnek azt a nézetet, hogy értelmiségi alapon kivételt lehetne tenni a székelyekkel, de a régi jog megtartását Tisza Kálmánnal egyetértve szükségesnek tartotta.²⁸

A régi jog kérdése tehát már szorosan érintette Erdélyt. A probléma lényege gyakorlatilag az volt, hogy a közsékelyek nemesi jogú személyeknek számítottak-e 1848-ban. Talán nem véletlen, hogy Dósa Elek 1861-ben megjelent munkájában igen részletesen foglalkozott a kérdéssel. A székelyeket, az Approbata Constitutiók 3. rész 76. cím 12. cikkulusa szerint három részre osztotta („trium generum siculus”: nemesi rend vagy primori főnemesi rend; lófő és „darabant”). „A nemzeti fejedelmek uralkodásának megszüntetése utáni idők folytában” azonban a

²⁶ Fabriczius Károly hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 345–346.

²⁷ Eötvös Károly hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 346–347.

²⁸ Szilágyi Dezső hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 350.

törvényekkel ellentétben „a lófő s darabanti rendek adófizetés s egyéb közterhek alá kényszerítették mind e mai napig”, ennek alapján kérdéssé vált a lófők és a közszekelyek nemesi rangja. A nemesi jogok alátámasztása során hivatkozott a Diploma Leopoldinum 14 pontjára, ahol a székelység egészét nemesnek nevezték. Szavai szerint ezalól csak „a székelyföldön lakott jobbágyok” képeztek kivételt. (Megemlítendő azonban, hogy az eredeti szövegben „nem értjük azonban ide a székely parasztokat vagy jobbágyokat” szövegrész szerepelt.) A szerző nem ismert olyan törvényt, amely ettől a jogtól megfosztotta volna őket. A székelyek közötti különbségtétel alapja csupán a vagyoni és nem a jogi helyzet volt, hiszen ennek függvényében kellett különböző anyagi megterhelést jelentő katonai szolgálatot vállalniuk. Értekezése szerint külön csoportot alkottak a városlakó székelyek. Marosvásárhely szabad királyi városban lakók, mint arról már szóltunk, megőrizték jogaikat. A „mezővárosiak s kiváltságolt községbeliek, kik mint székelyek, a kiváltságleveleikben foglaltakon kívül, igényelhetik fenebb elősorolt sajtáságos kiváltságait a székelyeknek, de csak azon esetben, ha származásukra nézve valóságos székelyek és székely örökségel is bírnak.”²⁹ Ezen településeken tehát nem volt elegendő a származás, hanem székely birtokkal – fundussal – is bírni kellett. Szivák Imre kiemelkedő jelentőségű munkájában is részletesen szól a régi jogról. Erdély kapcsán azonban csupán annyit jegyzett meg, hogy ott azokat is felvehették ezen az alapon a választók névjegyzékébe, akik a választójogot 1848-ban nem gyakorolták. 1874 után a jogalap megállapításához nem állt rendelkezésre más forrás, mint az 1848 után keletkezett választói névjegyzékek. A kérdés azonban a századfordulóra sem tisztázódott, ennek bizonyítékeként idézi a 1900/20,200 számú belügyminiszteri rendeletet.³⁰ A Széll Kálmán aláírását viselő irat arra utalt, hogy valószínűleg túl sok személy szerepel a választók között régi jog alapján, ezért felszólította a központi választmányokat, hogy az új névjegyzékek összeállítása során a legnagyobb körültekintéssel járjanak el.³¹

²⁹ Dósa E.: Erdélyhoni jogtudomány i. m. 96–102.

³⁰ A m. kir. belügyminister 1900. évi 20 200. számú körrendelete valamennyi központi választmányhoz, az országgyűlési képviselőválasztók névjegyzékébe régi jogon való felvétel tárgyában. Magyarországi Rendeletk Tára. 1900. I. 127128.

³¹ Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztás i. m. 17–19.

A székelyek nemesi jogairól a huszadik század elején Kmety Károly megjegyezte, hogy a székelyek helyi és nem országos nemességgel bírtak, és csak a primorokat tekintették országos nemesnek.³² Kmety szerint a régi jog alapján választók körébe a „nemesek és a megyei követválasztásra jogosult honoratorok, sz. kir. városi polgárok és szabadkerületi választók voltak felvehetők”, ha 1848 és 1872 között őket ezen az alapon írták be a választók névjegyzékébe.³³

A magyar jogi lexikon 1907-ben megjelent 6. kötetében foglalkozott a székelyekkel. A székelyek jogáról szóló szócikk szerint a 4 rendbe sorolt székelyek – „főnemesek (primores), lófők (primipili), darabontok (pixidarii) ... és városi polgárok – közül az első három nemesnek minősült. Közöttük csupán vagoni különbség létezett. A nemesség bizonyítására két lehetőség volt. Az egyik a katonai szolgálatra kötelezett székelyek összeírására készített lustralis könyvekbe felvett őstől való leszármazás bizonyítása volt. A másik esetében pedig a „vajdák és fejedelmek” által kiállított oklevelek bemutatása, melyben a fejedelem jutalomképpen engedélyezte a székely személy számára az egyik rendből a másikba való átlépést. A két lehetőség egyike elegendő volt tehát a székely nemesi cím elismertetéséhez.³⁴

Tehát a 20. század elején elfogadott jogi álláspont szerint a közszékelek nemesnek számítottak, így ezen az alapon bírhattak választójoggal. Abban azonban nem volt egységes a kor jogi felfogása, hogy nemességük országos nemességnek számított-e.

Gerő József 1933-ban született munkájában összefoglalta azokat a jogelveket, melyek alapján a dualizmus időszakában és a két világháború között a nemesi címeket elismerték. Gerő Kmetyvel ellentétben a székeleket országos nemeseknek tartotta, akik jogaikat nem az uralkodóktól kapták, hanem földjük ún. ősfoglalása alapján bírták és gyakorolták. Ferenc József 1869-ben erre az ősfoglalásra alapozva erősítette meg kiváltságait. Ebben a jogban a székelyek mindhárom rendje részesült, hiszen tagozódásukat a földbirtok és a vagon mértéke eredményezte. Gerő

³² Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve. Bp. 1905. 83.

³³ Kmety K.: A magyar közjog i. m. 272.

³⁴ Magyar jogi lexikon hat kötetben. I–VI. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1898–1907. VI. 417–419.

azonban megjegyezte azt is, hogy a székely nemesség különbözött a magyartól, hiszen számos olyan eset létezett, amikor egy család magyar, erdélyi és külön székely nemesi oklevelet is kapott, valamint székely nemes számára adtak erdélyi vagy magyar nemesi rangot.³⁵ A szövegben rejlő ellentmondásokon túl annyi biztosan megállapítható, hogy a korszakban kialakult egy olyan jogi értelmezés, amely a közszekelyek esetében is elismerte a nemesi címet, és annak egyik fontos következményeként a régi jog alapján való választójogot.³⁶

Balogh Judit munkájában részletesen bemutatta a székely nemesség eredetét, a fogalomhasználat problematikáját. Ő úgy látja, hogy a 17. század végére egyértelműen megváltozott a székelyek jogi helyzete. János Zsigmond 1562-es segesvári országgyűlésen hozott határozataiban megszüntette a székelyek kollektív nemességét. Balogh véleménye szerint ezt követően a székely nemesi cím csak a primorokat és a lóföket illette meg. Ez a két réteg a földjükön lakókat jobbágyként bírhatta. A székely köznép, a gyalogos szabad székely a fejedelem jobbágyává vált. Így sikerült megakadályozni, hogy a két első székely csoport jobbágyává váljon.³⁷ A 17. századra a közszekelyek azonban visszakapták szabadságukat. Báthory Zsigmond 1601. december 31-én Déván kiadott kiváltságlevelében a székelyeket kiemelte a „pór és nem nemes állapotból és rendből”, és megengedte számukra, hogy azon kiváltságokkal és szabadalmakkal éljenek, „aminővel őseik éltek a régi dicső magyar királyok idejében”.

³⁵ A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Szerk. Gerő József. Bp. 1938. 13–16.

³⁶ Az itt idézett sorokkal azonos tartalmú – a Tripartitumra hivatkozó – összefoglalás található a kérdésről: *Marciányi Gy.*: Nemesség i. m. 34–35., *Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László*: Útmutatás a nemesség, előnév és címer igazolásához. Bp. 1943. 13–16.; Szilágyi László egy másik munkájában arról írt, hogy annak ellenére nemesnek tekinthetők a gyalogos székelyek, hogy a számukra adott nemesi oklevelekben gyakran olvasható az a kitétel, miszerint őket az adományozással a primorok, lófökök vagy gyalogok sorából kiveszik. A székelyeknek adott nemesi oklevelet úgy fogta fel, mint amikor egy magyar nemesi familia kapott többször diplomát. Ezt nem tartotta rangemelkedésnek, ők „ugyanis eredetüknél fogva országosan elismert nemesek, kiknek nemessége az első foglaláson alapszik”. *Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László*: A székely nemesi rendi társadalom. Bp. 1937. 54–57.

³⁷ *Balogh Judit*: A székely nemesség kialakulásának folyamata. Kolozsvár. 2005. 53–55.

A felszabadított székelyeket libertinusnak vagy szabadosnak nevezték.³⁸ A szerző kiemeli, hogy a 17. század eleji oklevelek külön említik a nemeseket és a lófőket, tehát ekkor csak a primorok számítottak nemesnek.³⁹ Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején gyorsult fel a székely nemesség kialakulásának és a székely társadalomról való leválásának a folyamata. A fejedelmek által adott adományokkal és oklevelekkel rendelkező személyeket nevezték a 16. század végétől nobilisnek. A lófők is törekedtek ilyen adománylevelek megszerzésére. A nobilis réteg leválása konfliktusokkal terhelt folyamat volt, melynek következtében egyfajta távolságtartás alakult ki a székely nemesség és a közszekelyek között, ami a 18. században a házassági stratégiákban is éreztette hatását.⁴⁰

Az utókor történéseze tehát a 17. századra datálva megállapítja, hogy a közszekelyek elvesztették nemesi kiváltságait. Ez a nézet természetesen szöges ellentétben áll azzal az állásponttal, amit a 19. század végén és a 20. század elején keletkezett munkákban olvashatunk. A problémára Ruszoly József is utal cikkében, amikor megállapítja, hogy a régi jog 1848-as meghatározása nem volt elég egyértelmű, és ezért későbbi jogvitákhoz vezetett.⁴¹ Az 1848. évi erdélyi választójogi törvény ugyanis úgy szól, hogy a vármegyékben, Fogaras-vidéken, és a székely székekben azok fognak választójoggal bírni, akik „az 1791-beli 12-ik törvénycikk szerint közgyűléseken szavazattal birván, az országgyűlési követek választásába is befolyjni eddig is jogosítva voltak; ha szinte ezen jog gyakorlatában

³⁸ Balogh J.: A székely nemesség i. m. 74–76.

³⁹ Balogh J.: A székely nemesség i. m. 77.

⁴⁰ Balogh J.: A székely nemesség i. m. 139–143.; Hasonló értékelés olvasható Kállay Ferenc 1829-es munkájában. Kállay szerint 1562 után a székely társadalom egysege megszűnt. A primorok hasonlóak lettek a főnemesekhez. Kialakult a köznemesek rétege, akik szolgálatért vagy vitészségért armálist kaptak a fejedelmektől. A „primipilusokról és a pixidariusokról” (lófők és gyalogszékelyek) szóló fejezetben úgy tudta, hogy „a két rend adó alá esett, közönséges szolgálatokat tesznek, ha nintsenek zsellérek, vagy jobbágyok kik helyettek az ilyen szolgálatokat véghez vigyék. ... a Nemesi Rend Jobbágyaival minden közönségek szolgálatokra, út tsnálásra, falusi bíróságra, építésnél való kézimunkákra s t.b. kötelezettek”. Kállay tehát 1829-ben született munkájában Balogh Judit 1848 utáni értékelését igazolja. Kállay Ferenc: Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Nagyenyed. 1829. 113–119.

⁴¹ Ruszoly J.: Az országgyűlési népképviselési jog i. m. 480.

ezelőtt korlátolva is lettek volna”.⁴² A hivatkozott törvénycikk 2 paragrafusa szerint a székely székek közgyűléseinek – az ún. girasgyűléseknek – tagjai csak „a székből való összes birtokos nemes”⁴³ lehetett. A probléma továbbra is abban áll tehát, hogy a közsékely nemes volt-e, hiszen ebben az esetben joggal tarthatott igényt a népképviseleti rendszeren belül is az automatikus választói jogosultságra, bár ezt már természetesen nem örökíthette tovább.

Orbán Balázs éles reakcióiból arra következtetünk, hogy ez a kérdés az új választójogi szabályok születésekor talán nem volt olyan egyértelműen eldöntött tény, mint amilyennek a 20. század elején tűnt. Esetleg fennállhatott annak a veszélye, hogy csupán a primorok és a lófók nemesi rangját ismeri el a magyar országgyűlés a választójog megadásakor. Ennek a nem pusztán terminológiai kérdésnek a tisztázása, vagyis hogy a közsékelyek pontosan milyen körülmények között jutottak hozzá szinte általános választójogukhoz, igen érdekes adalékokkal szolgálhat a népképviseletre való áttérés időszakának erdélyi viszonyairól.

A városi lakosság tulajdonalapú választójoga

A választási szabályok további tárgyalása során került sor a városi lakosságot érintő változásokra. A törvényjavaslat is tartalmazta azt a megkötést, hogy csak abban az esetben kap választójogot a városban lakó polgár, ha a házadó alá eső háza legalább három lakrészből áll. Orbán Balázs ekkor a marosvásárhelyi polgárok választójogát védelmezte, hiszen – szavai szerint – a korábbi szabályozás értelmében 315 forint érték elegendő volt a választójog megszerzéséhez, az új szabály által megkövetelt három lakrészes ház azonban „több ezer forintot” ér. A polgárság üldözőjének nevezte a kormányt, melynek tevékenységét igen szűklátókörűnek tartotta, mivel a „legműveltebb, leghazafiasabb, és legmagyarabb osztályának ily kitagadása” „előrehaladásunk, sőt lételünk legerősebb oszlopát” dönti meg.⁴⁴ A probléma azonban nem csupán Erdélyt

⁴² Magyar Törvénytár 1848. évi erdélyi törvénycikkek.

⁴³ Magyar Törvénytár 1791. évi erdélyi törvénycikkek.

⁴⁴ Orbán Balázs hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 364–365.

érintette, hiszen Gyula város példáján tiltakozott Beliczay Rezső is az új szabályok ellen.⁴⁵ Szapáry Gyula válaszában csak Beliczay Rezső felvetésére reagált. Gyakorlatilag kétségbe vonta, hogy a 315 forint értékben összeírt lakóházak valóban azzal az értékkel bírnak-e, és utalt arra, hogy a három lakrész megkövetelése sokkal jobban ellenőrizhető, mint az ingatlan piaci értéke.⁴⁶

A földadóminimum kérdése Erdély esetében

Az áprilisi törvények értelmében Magyarországon negyed jobbágytelek után kaphatott a lakosság földtulajdonra alapuló választójogot. Ezt a szabályt a rendezett úrbéri állapotok hiányában természetesen Erdélyben nem alkalmazhatták, és ezért már 1848-ban is a befizetett adó összege szerepelt cenzusként. A külön szabályozás 1874 után is fennmaradt. Magyarországon községenként állapították meg a hajdani negyed jobbágytelek után fizetett minimális adóértéket, aki pedig ennyit fizetett, választójogot kapott akkor is, ha földjének nagysága elmaradt attól. A megszüntetett Határőrvidéken, a Partiumban és a szabad kerületekben sem lehetett azonban az úrbéri viszonyokra alapozni, ezért itt megállapították, hogy mekkora földterület felelhet meg egy negyed jobbágyteleknek – a Határőrvidéken tíz 1600 négyszögöles hold, a Partiumban és a szabad kerületekben pedig 8 hold –, és így alkalmazták az előbb bemutatott szabályt. Erdélyben azonban a föld nagyságát nem vették figyelembe, hanem annak továbbra is csupán a jövedelmét vették alapul. A törvénytervezet 5. paragrafusa kimondta, hogy a földadókataszter alapján 84 forint jövedelemmel kell rendelkezni, vagy első osztályú ház birtoklása esetén 79 forint 80 krajcár, magasabb osztályú ház birtoklása esetén 72 forint 80 krajcár után kellett földadót fizetni. Itt a törvénytervezet logikája tehát éppen ellentétesen működött, mint ahogy az az úrbéri állapot nélküli magyar területeken megfigyelhető volt. Ez pedig igen kedvezőtlenül érintette az erdélyi földművelőket.

⁴⁵ Beliczay Rezső hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 365-367.

⁴⁶ Szapáry Gyula hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872. XI. 367.

A földadóminimumot meghatározó 4. paragrafus július 12-ei heves vitája során ismét a figyelem középpontjába került Erdély ügye. Kozma Parthén (Partenie Cosma), a belényesi román képviselő hozzászólása iz- zította fel a kedélyeket. A képviselő kiemelte, hogy míg Magyarországon 8 hold föld után jár a választójog, addig Erdélyben 36 hold föld tulaj- donlására volt szükség ahhoz, hogy a megkívánt 8 forint 50 krajcár adót fizesse valaki. Kozma képviselő tiltakozott a külön erdélyi szabályozás ellen, amit az unióval ellentétesnek tartott. Azt javasolta, hogy a Parti- umban használt kulcsot alkalmazzák az erdélyi birtokosok esetében is. Felhívta a figyelmet arra, hogy a tárgyalat szabályozás eredményeképpen konzerválódik a választási rendszer, amit továbbra sem lehet népképvi- seletinek nevezni, hiszen a választók kétharmada korábbi kiváltságain alapulva birtokol majd szavazati jogot. A belügyminisztert azzal vádolta, hogy nemzetiségi kérdést csinált a választójog és a választókerületi be- osztás ügyéből, amit azonban nem saját meggyőződéséből tett, „hanem csak némely önző erdélyi urak kedvéért, kik csak úgy tudják magukat érvényesíteni és föntartani, ha abból nemzeti kérdést csinálnak, hogy Er- délyben a jögeyenlőség létesítessék”⁴⁷

A belügyminiszter helyett báró Kemény Gábor válaszolt, aki cáfolta, hogy 36 hold földet kellett volna bírni a választójoghoz, hiszen annak jövedelme nagymértékben függ a művelési ágtól. Azt állította, hogy 4-8 hold művelt föld birtoklása elegendő a választójoghoz. Ezen az alapon elvettette Kozma javaslatát.⁴⁸

A vitához hozzászóló Gheorghe Pop de Bășești (Pap György) szerint teljesen természetes, hogy a magyarok számára az unió fontos ügy. „Mert Erdély a magyar birodalomnak archimedesi sarkpontja, s megvallom ne- kem, mint különben román nemzetiségű egyénnek nincs kifogásom elle- ne; mert ha már a sors ide ezen földre vetett, melyet szeretett hazánknak nevezünk s tartunk, melyen a magyar koszorús költő szerint együtt kell élnünk és halnunk” – mondotta. Éppen az unió betartását kérte számon az országgyűlésen. Erdély külön szabályozásában csak egy dolgot tudott

⁴⁷ Kozma Parthén hozzászólása. 271. ülés. 1874. július 12. Képviselőházi Napló 1872. XII. 29–32.

⁴⁸ Kemény Gábor báró válasza. 271. ülés. 1874. július 12. Képviselőházi Napló 1872. XII. 32.

felfedezni, ez pedig a románok választójogi korlátozása volt. Kozmához hasonlóan ő is a partiumi szabályok erdélyi alkalmazását javasolta.⁴⁹

Az egyre hevesebb vitában a Fehértemplomot képviselő Babes Vince (Vincentiu Babeş) emelkedett szólásra, ő is Kemény Gábor szavaira válaszolt. „Én csak csodálkozásomat fejezem ki az iránt, hogy azon urak, kik ezelőtt 26 évvel unió vagy halál-t kiabáltak, ma minden argumentummal a különbség, disunio mellett szólalnak föl”, most azonban a magyar nemesek képviselik a különállás, a románok pedig az unió ügyét. Beszéde során hivatkozott a választók etnikai összetételére, adatai szerint Alsó-Fehér vármegyében a lakosság 93,94%-a román volt, de a választók esetében 20%-ot sem adtak. Úgy látta, hogy a belügyminiszter a parlamentarizmus logikájával szemben Erdély ügyében a magyar nemességhez szolidáris. Becsületes magyar nemes – mint azt nagy derűtség közepette kijelentette – ilyen lépésre nem szánhatja magát, csak ha miniszterként elfelejt becsületes nemes maradni.⁵⁰

Kemény Gábor válaszában ugyan kétségbe vonta Babes szavait, de elismerte, hogy nem tartaná célszerűnek, ha a választók között a románok többségbe kerüljenek. Ezt a nézetét úgymond a történelmi tapasztalatára alapozta: „csak néhány évvel azelőtt, láthattuk a szebeni országgyűlésen, a hol önök románok voltak többségben, hogy a Leopoldi diplomát, Erdélynek az alaptörvényét, melyre most már sokszor hivatkoznak: magok a román képviselő urak is az első alkalommal könnyedén föladták, azt mondták: fölösleges, nem szükséges!” – hivatkozott az 1863-as országgyűlés eseményeire.⁵¹

A földadóminimum ügye július 18-án is terítékre került. Ekkorra már kiderült, hogy a románoknak nem sikerül elérni a partiumi szabályozás behozatalát, ezért az adószámítás módja körül bontakozott ki szenvedélyes polémia. A kérdés lényegét az képezte, hogy a 8 korona 50 krajcáros minimális adóösszegbe a 10%-os földadó mellett beszámít-e a 3%-os pótdadó és a 9%-os földteher-mentesítési járulék. Ebben az esetben ugyanis

⁴⁹ Pap György hozzászólása. 271. ülés. 1874. július 12. Képviselőházi Napló 1872. XII. 36–38.

⁵⁰ Babes Vince hozzászólása. 271. ülés. 1874. július 12. Képviselőházi Napló 1872. XII. 39–41.

⁵¹ Kemény Gábor báró válasza. 271. ülés. 1874. július 12. Képviselőházi Napló 1872. XII. 44.

alacsonyabb jövedelemmel lehetett volna választójoghoz jutni. A magyar képviselők visszautasították ezt, Kemény Gábor például azzal érvelt, hogy így duplájára nőne a választók száma, aminek elvetésekor ismét az 1863-as évre hivatkozott: „Általános tájékozásképen legyen szabad fölemlíteni, egy adatot, tudniillik azon választási census, a mely mellett Schmerling és Nádasdy a szebeni tartományi gyűlést egybealakítani helyesnek tartották, csaknem ugyanaz volt, a melyet jelenleg ajánl a központi bizottság”. Az így összegyűlt szebeni tartománygyűlésen a magyarok és székelyek kisebbségbe kerültek „a többiek mind engedelmesen megjelentek és képviselőt küldtek a Reichsrathba.” Beszéde végén még visszautasította, hogy nemzetiségi kérdést csinálnak a választójogi törvényből.⁵²

Az egymást érő felszólalások közül még Orbán Balázs július 20-ai beszédét érdemes kiemelni, melyben arra kérte a kormányt, hogy a Partiumra, a Határőrvidékre és Erdélyre nézve új javaslatokat készítsen, hiszen az akkor tárgyalat ellentétesnek tartotta az unió szellemével. Beszéde elején kijelentette, hogy azt a jogot, amelyet a székelyeknek követelt, kész minden férfitra kiterjeszteni, azt azonban hozzátette, hogy az csak akkor lehetséges, „mihelyt az arra megkívántató föltételek meglesznek”. Ő is kiemelte, hogy a külön szabályozás miatt hatalmas anomáliák keletkeznek Erdély és Magyarország között. „Erdély minden fiának Székely-, szász- és oláhnak, s így az nem nemzetiségi, hanem nemzeti sérelmet involvál magában” – mondta. A szászokat nevezte a leghátrányosabb helyzetbe kerülő csoportnak, mivel a nemesek közül 30 ezret románnak tudott. Felhívta a figyelmet a székely közbirtokosságok problematikájára is, ahol az osztatlan közös tulajdonlás éppen a legértékesebb földeket érintette. Az országgyűlést teljesen tájékozatlannak tartotta Erdély ügyeit illetően, ezért egy alaposabban előkészített törvényjavaslatot kért számon a kormányon.⁵³

A választójogi törvény vitája során tehát feltűnő figyelem kísérte Erdély helyzetét. A választójog kiterjesztése, vagy annak megszorítása szoros kapcsolatban állt a nemzetiségi kérdéssel, annak ellenére, hogy mind a Deák-párt, mind pedig a balközép politikusai tagadták ezt. Talán báró

⁵² Szapáry Gyula hozzászólása. 277. ülés. 1874. július 18. Képviselőházi Napló 1872. XII. 181–184.

⁵³ Orbán Balázs hozzászólása. 278. ülés. 1874. július 20. Képviselőházi Napló 1872. XII. 207–208.

Kemény Gábor szavai árulkodtak leginkább ennek ellenkezőjéről, hiszen ő újra és újra emlékeztette a házat az abszolutizmus éveiben folytatott román politikára. A választójog kérdésében közös platformra került a székely érdekeket képviselő Orbán Balázs és a román képviselői csoport, hiszen mindkét fél az erdélyi külön szabályozás problémáira hívta fel a figyelmet. A földadóminimum ugyanis egyszerre sújtotta Erdély lakosait, függetlenül azok nemzetiségi hovatartozásától.

Az új megyei beosztáshoz alkalmazkodó választókerületi rendszer vitája

Mint azt ez előzőekben láthattuk, már a választójogi törvény vitája során is szóba került a kerületi beosztás. Szapáry Gyula ugyan 1874 őszére ígérte a kérdés rendezését, de erre akkor nem került sor. Az új beosztás elkészítését megelőzte a vármegyerendszer reformja. Ez és az új kerületi beosztást szabályozó törvénycikkek azonban már a Tisza-kabinet működésének első szakaszában kerültek a képviselőház asztalára.

A szükségessé váló új kerületi beosztás tervezetét Tisza Kálmán miniszterelnök és belügyminiszter 1877. március 22-én terjesztette az országgyűlés elé. Arra kérte a házat és a közigazgatási bizottságot, hogy minél hamarabb folytassa le a törvényjavaslat vitáját, hiszen az 1878-ban esedékes választások komoly időzavart eredményeztek.⁵⁴ A közigazgatási bizottság elnöke, Pulay Kornél április 25-én számolt be a bizottsági munkálatok befejezéséről.⁵⁵

A miniszterelnök kérésének megfelelően az országgyűlés gyorsított ütemben vette napirendjére a törvényjavaslatot, és két vitanap alatt be is fejezték az általános és a részletes vitát. Az általános vitát megnyitó előadó, Pulay Kornél április 28-án ismertette a törvényjavaslatban szereplő legfontosabb változásokat, melyek elsősorban Erdélyt érintették. Az előterjesztés Abrudbánya, Csíkszereda, Ilyefalva, Hátszeg és Vajdahunyad városok önálló képviselőihez való jogát megszüntette. Szamosújvár,

⁵⁴ A választókerületek új beosztásáról szóló törvényjavaslat benyújtása. 222. ülés. 1877. március 22. Képviselőházi Napló 1875. X. 201.

⁵⁵ Pulay Kornél előadó jelentése. 231. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875. X. 270.

Gyulafejevárvár és Erzsébetváros a korábbi két-két képviselő helyett csak egy-egy választására kapott jogot. Brassó és Nagyszeben pedig két-két képviselővel szerepelhetett az új parlamentben. Így Erdély képviselőinek száma 75-ről 73-ra csökkent, a felszabaduló két helyet pedig Budapestnek szánták.⁵⁶ Szükséges megjegyezni, hogy az előadó rosszul számolta össze a változás eredményeképpen keletkező kerületeket, mivel mind a törvénytervezetben, mind pedig a szentesített törvénycikkben 74 és nem 73 erdélyi kerület szerepelt.

A két vitanap során a felszólalások szinte csak Erdélyhez kapcsolódtak, a rendezés logikáját kérdőjelezték meg erdélyi magyar, szász és román képviselők.

A vitát Molnár Antal, Szamosújvár képviselője kezdte. Kifejtette, hogy a törvénytervezet nem csökkenti az erdélyi anomáliákat, hanem éppen fokozza azokat. Úgy látta, hogy a kormány a rendezés látszata mögött fő célként az erdélyi magyar városok befolyását óhajtotta csökkenteni, és a népességszámmal és választói létszámmal indokolt új rendszer így Erdély politikai és etnikai viszonyait felborította. Visszautasította a törvényjavaslatot, mert az gyengítette a városok politikai befolyását, hiszen a városok egy részét a megyék ellenőrzése alá rendelte. Nem enyésztek el szerinte a régi anomáliák, hanem újak keletkeztek. A városok önálló képviselőre való jogának elvétele a magyarság és a magyar állam érdekeivel ellentétes folyamatnak tűnt számára. Felszólította Tisza Kálmánt, hogy módosítsa a javaslatot, és Erdélyben erősítse, ne pedig gyengítse a városok jogait, melyeket a „politikai és nemzetiségi anomáliák” „jogos ellenszerének” tartott.⁵⁷

A budapesti szabadelvű képviselő, Schwartz Gyula az egész tervezet rendszerét kritizálta. Sokkal nagyobb átalakítást tartott volna szükségszerűnek, a kis létszámú városi kerületek megszüntetésével teljesen egyetértett, de ő a képviselők számának 300 főre való csökkentését és Budapest szerepének fokozását is szükségszerűnek tartotta. A Király-hágón túli kerületek számát csökkentette volna, hiszen ott „néhány száz választó nem eszmecsere utján választ, ..., hanem egynéhány volt földesúr, pap, néhány

⁵⁶ Pulay Kornél előterjesztése. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 287.

⁵⁷ Molnár Antal hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 287–289.

kormányhivatalnok, vagy szolgabíró” befolyása alatt „gyakran országos ügyekben teljesen tájékozatlan embert választ képviselőnek”. A Molnár Antal által felvetett nemzeti érdekre is válaszolt: „Én részemről, mint bárki más e házban, magyar államot akarok Magyarországon, de még látszatát sem akarom annak, hogy mi a magyar elemnek többségét ily utón akarjuk biztosítani; a magyar nemzetnek erre szüksége nincs, a magyar nemzet értelmisége elutasít magától ily eszközt. Itt a magyar nemzet van hivatva uralkodni, nemcsak hosszas századokon alapuló történelmi jogánál fogva, hanem hivatva van teljesen kétségbe vonhatatlan erkölcsi és értelmi magaslatánál fogva, azért az ily kirívó anomáliákat orvosolnunk kell, még ha örököltük is azokat azon hagyománnyal, hogy a magyar fajnak a többség biztosítottak. Szálljunk szembe ezen anomáliákkal és hajtsunk azon teoriára, mely azt tanácsolja nekünk, hogy a magyar nemzetnek ily mesterséges eszközökre szüksége nincs és csak az igazság és méltányosság elveit tartsuk szem előtt”. A nemzetiségekkel szemben alkalmazott ún. választási földrajzot tehát visszautasította, és a valódi városok szerepének fokozását kérte számon az új törvénytervezeten.⁵⁸

Ezt követően Mocsáry Lajos emelkedett szólásra. Ő nem látta szükségyszerűnek, sőt egyenesen károsnak tartotta a Schwartz Gyula által felvetett általános átalakítást. Elismerte ugyan, hogy az erdélyi anomáliák egy része megszűnt, és így jelentősen javult a román nemzetiség képviselői lehetősége, de további lépéseket tartott szükségesnek. További 10, 10 000 főt el nem érő erdélyi várostól elvette volna a képviselőhez való jogot, és Marosvásárhely, Gyulafehérvár, valamint Nagyszében esetében csak egy képviselő választását tartotta jogszerűnek. A magyar szupremácia fenntartásának igényével nem vádolta a kormányt, hiszen meglátása szerint az új rendszer több ponton nyilvánvalóan a románoknak kedvezett. Véleménye szerint a kis kerületeket azért nem szüntették meg, hogy ezekben a máshol elbukott kormánypárti képviselők számára biztos győzelmet hozó, „vigaszverseny”-re nyíljon lehetőség. Ellenzéki képviselőként természetesen visszautasította ezt a szándékot.⁵⁹

⁵⁸ Schwartz Gyula hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 289–292.

⁵⁹ Mocsáry Lajos hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 293–295.

A szászok kritikai hozzászólásait Carl Fabriczius, Segesvárról származó képviselő beszéde nyitotta meg. A kormány a választók létszámával kapcsolatos statisztikai adatokkal indokolta a változást. Erdélyben a régi jog alapján választók azonban a magyar területek javára torzították a rendszert. A Szászföldön pedig „tabula rasa” történt, hiszen az előkelő városok korábbi előjogaikat részben elvesztették. Foglalkozásszerkezeti adatokkal, valamint az analfabéták számával támasztotta alá azt a véleményét, hogy Erzsébetváros, Oláhfalva, Szék, Kolozs, Vízakna, Bereczk, Szamosújvár, Székelyudvarhely, Gyulafehérvár, Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy gyakorlatilag nem minősültek városnak. Így az önálló képviselővel való jogukat el akarta törölni. Nem értett egyet azzal, hogy ez az átalakulás a magyarság többségét veszélyeztetné, mivel a román kerületeket a magyar politikusok legfontosabb bázisának tartotta.⁶⁰

Edmund Steinacker, Szeben képviselője is különbséget tett az erdélyi kerületek között. Nem tartotta a népképviselői jelleggel összeegyeztethetőnek azt, hogy azonos mércével mérje a régi jog alapján és a census alapján választókat. Úgy látta, hogy figyelembe kellett volna venni a települések kulturális és gazdasági mutatóit is, és ennek megfelelően a valóban városi funkciót ellátó településeknek lehet képviselői jogot adni. Elismerte ugyan, hogy a törvénytervezet előrelépést jelent ezen az úton, de Segesvár, Medgyes, Beszterce, Szászrégen és Szászsebes városok számára is Nagyszebenhez hasonló jogokat követelt. Hiszen ha történelmi elvek alapján a kis jelentőségű helyek is képviselővel juthatnak, akkor a szász városoknak is jár ugyanez a jog. Szerinte egyébként a szászok 1874-ig bírtak ezzel, hiszen a székeket úgy képviselték, hogy az egyik követet a város, a másikat a vidék választotta, csak Szászrégen volt más helyzetben. Mi lehet a változás valódi oka? – tette fel a kérdést. A magyar szupremáciára való törekvés nem, hiszen a törvényjavaslat indoklásában ez nem szerepelt. Ennek ellenére azonban mégis azt a látszatot keltette számára a tervezet, hogy tudatosan a magyar érdekeket képviseli a szászokkal szemben.

A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban pedig a következő szavakat mondta: „Különbölegyen szabad ez alkalommal egy pár őszinte és higgadt szót mondanom a szupremáciáról. Nincs e hazában bármely ajkú

⁶⁰ Fabriczius Károly hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 296–297.

hazafias, vagy csak egészséges gondolkozású ember, a ki el ne ismerné a magyar elem hegemoniájának természetes, jogosult, sőt szükséges voltát, és a hivatalos nyelvnek bizonyos praeponderantiáját. De ha a gyakran hangoztatott jogegyenlőségnek értelme és tartalma van: ez csak azt jelentheti, hogy a magyar nemzetiség, mint *prima inter pares* és első sorban államalkotó viszi a vezérszerepet. Méltóztassanak elhinni, hogy a nem magyar ajkú és különösen németajkú honpolgárok örömmel és őszinte baráti érzülettel fogják észlelni a magyar nemzetiség gyarodását és intenzív fejlődését, a mennyire ez saját gyakran tapasztalt erejéből és korszerű törekvéseiből ered”. A törvényjavaslat azonban, meglátása szerint, nem ezt az érzületet erősítette a nemzetiségek körében.⁶¹

Az igen rövid általános vitát Tisza Kálmán zárta. A miniszterelnök-belügyminiszter változatlan formában javasolta elfogadásra az eredeti szöveget. Arról beszélt, hogy nehéz a kormányt a szupremácia fenntartásával, vagy a szászokkal szembeni korlátozó magatartással vádolni. Hiszen több helyen éppen a magyarság érdekeinek sérelmére módosult az erdélyi kerületi beosztás, Nagyszében és Brassó pedig igen jelentős szerepet kapott az új rendszerben. E két város kivételével azonban új jogokat nem akartak adni. A városok esetében, Erzsébetvárost kivéve, arra voltak tekintettel, hogy legalább 300 választója legyen egy településnek. A régi joggal kapcsolatban megjegyezte, hogy ebből nem lehet messze menő következtetéseket levonni, csak annyit, hogy a lakosság a legegyszerűbben igazolható módon folyamodott a választójogért. Molnár Antalnak azt válaszolta, hogy Molnár ugyan hátsó szándékot lát a kormány munkája mögött, de arról nem beszél, hogy a nemzeti álca igazából csak arra jó a képviselő számára, hogy mandátumát, a második szamosújvári helyet védelmezze. A törvényjavaslat legfontosabb céljaként az Erdély és Magyarország közötti különbségek csökkentését jelölte meg. Ebben a vonatkozásban minimális átalakítással nagy előrelépést látott megvalósulni. Állítását statisztikai adatokkal támasztotta alá. 1875 előtt Erdélyben a legnagyobb megyei kerületben 105 557 lakosra jutott egy mandátum, a legkisebben pedig 6195-re. Az új törvény szerint a legnagyobb választókerület 49 000 fős, a legkisebb pedig 27 000 fős lesz. A városok esetében a

⁶¹ Steinacker Ödön hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 297–300.

legnagyobb kerület 13 000 fős volt, a legkisebb 1200 fős. Az új rendszerben, ha Erzsébetvárossal, a 2500 fős kivétellel nem számolnak, akkor a legkisebb és a legnagyobb kerület között az 1:10-ről 1:3-ra javul az arány, ezáltal Magyarországon 34 000 főre, Erdélyben pedig 38 800 lakosra jut egy képviselő. Beszédét a következő szavakkal zárta: a „törvényjavaslat mondom, midőn Erdély más ajkú lakosai iránt igazságos volt: még ma is épen a szászokat részesíti nem megvetendő, de a helyzet fejleményei folytán szerintem is igazolt kedvezménybe; de a mely másfelől ott, a hol kitézött irányába az esett, hogy a magyar elemnek kedvezzen, ezt sem tartotta magától elutasítandónak.”⁶²

Ezt követően Ghyczy Kálmán, a képviselőház elnöke részletes vitára bocsátotta a törvénytervezetet. A részletes vita során Hevessy Márton próbálta módosító javaslatával elérni, hogy 11 kisebb erdélyi várost vonjanak össze megyei területekkel.⁶³ A Mocsáry Lajos korábbi felvetésére támaszkodó javaslatot a vonatkozó paragrafusok tárgyalásakor a képviselőház elvetette.

Carl Gebbel szász képviselő megismételte Steinacker Ödönnek az általános vitában elhangzott javaslatát, mely meghagyta volna ugyan a 10 legkisebb erdélyi város képviselőjét, de Besztercének, Medgyesnek, Szászsebesnek és Szászrégennek megadta volna ugyanezt. A javaslatot Tisza Kálmán, a korábban hangoztatott érveinek megismétléseivel visszautasította, és az országgyűlés ennek megfelelően leszavazta.⁶⁴

Az április 30-án folytatódó vitában a városi kérdést követően Beszterce-Naszód vármegyével foglalkoztak. Földváry János azt javasolta, hogy a megyéje kettő helyett három képviselői helyet kapjon. Ezt azért is méltányosnak tartotta, mivel Beszterce-Naszód kivételt képezett Erdélyben, hiszen a választói jogosultságukat elsősorban census alapján kapták meg. Tisza Kálmán ugyan elvetette a javaslatot, de Kállay Béni kiállt mellette. Kállay külön kiemelte, hogy a terület román lakosságú, és ez a kedvező gesztus nagyobb választási aktivitásra serkentheti őket. A vitába bekap-

⁶² Tisza Kálmán hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 300–302.

⁶³ Hevessy Márton hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 304.

⁶⁴ Gebbel Károly hozzászólása. 233. ülés. 1877. április 28. Képviselőházi Napló 1875. X. 305–306.

csolódó Steinacker szolt arról, hogy a kétszerte több lakosú, és ennek ellenére azonos adót befizető Szilágy hat helyet kapna, így gyakorlatilag Beszterce-Naszód lenne a legkedvezőtlenebb helyzetbe kerülő terület Erdélyben. Különösen érdekes volt Kemény Gábor beszéde, aki amellett, hogy a változás szükségességét sürgette – 1848-ban nem népképviseleti, hanem törvényhatósági alagra helyezték Erdélyben a választókerületeket –, azt az 1874-ben már többször hangoztatott vádat is megemlítette, hogy a naszódi románok is elküldték képviselőjüket a szebeni országgyűlésre. Egyébként ott jelentek meg először – állította –, hiszen a Határőrvidékre az 1848. évi törvények nem vonatkoztak. Kiemelte azt is, hogy az átlagos lakosságszám ugyan 49 000 fő volt kerületenként, de Naszódon 453 fő, Besztercén pedig 834 fő választót írtak csak össze.⁶⁵ A vitához ugyan még támogató beszédével hozzászólt a kis-küküllői szabadelvű képviselő, Horváth Gyula is, de a képviselőház követte a miniszterelnöki útmutatást, és a megye két helyet kapott.⁶⁶

Ezt követően leszavazták Hevessy Márton Szolnok-Dobokát érintő előterjesztését, melyben a képviselő arra tett javaslatot, hogy Szamosújvár és Szék városát tagolják be megyei kerületek közé.⁶⁷

A részletes vita monotonitása azonban ekkor hirtelen megtört, hiszen egyrészt egy rövid időre nemcsak erdélyi kérdések kerültek terítékre, másrészt két ponton módosult az eredeti törvényjavaslat.

Dániel Ernő, Begaszentgyörgy szabadelvű képviselője Szilágy és Torontál vármegyék képviselői számának átrendezését javasolta a képviselőháznak. Arra hívta fel a ház figyelmét, hogy vármegyéjében eddig is jelentős anomáliák léteztek, amit a törvénytervezet nem orvosol. Torontálban az önálló képviseletet megtartó Nagybecskerek és Nagyikinda városokon kívül 10 kerületet alakítottak ki, így 49 000 lakos és 2570 választó jutott egy területre, szemben a magyarországi átlagos 35 000 fővel és 1900 választóval. Ez sokkal kedvezőtlenebb helyzet volt, mint Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vagy Bihar megye esetében előállt. Torontál egyenes adója 3 500 000 Ft volt, amely a legmagasabb az ország-

⁶⁵ 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 310–312.

⁶⁶ 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 314.

⁶⁷ Hevessy Márton módosító javaslata. 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 314.

ban. A megyében az írni és olvasni tudók aránya (34,7%) az országos átlagot (35%) megközelítette. Tehát mind kulturális, mind pénzügyi alapon indokoltnak látta a terv átdolgozását. Egy képviselői hellyel többet kért Torontál számára, amelyet a statisztikai adatok tükrében túlrprezentált Szilágytól tervezett elvenni.⁶⁸

Pogonyi Dénes, a Szilágy megyei Zsibó képviselője ugyan vitatta szavait, de a kérdést Tisza Kálmán hozzászólása döntötte el, aki Dánielnek adott igazat. Tisza nem ellenezte az átrendezést, csak annyit tartott szükségserűnek megjegyezni, hogy a 11. torontáli kerületet Pancsova központtal alakítsák ki. A képviselőház a változtatást megszavazta.⁶⁹

Sikeres módosító indítványt nyújtott be a szepesszombati képviselő, Zsedényi Ede is, aki Abrudbánya és Verespatak önálló képviselőhöz való jogának megtartását gazdasági és nemzeti alapon látta indokoltnak. „Annak lakosai (Abrudbánya és Verespatak) által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjünk megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltettek.” A feleakkora lakosságú Kolozs mandátumát akarta Abrudbányának juttatni. Carl Fabriczius ugyan elvetette a tervet, de Tisza Kálmán a képviselőházra bízta az ügyet. Hiszen a településtől azért vették volna el a jogot, mivel választóinak száma nem érte el a 300 főt, a kisebb lakosságszámú Kolozs pedig 335 választója volt. Az egyik mellett a lakosságszám, a másik mellett pedig a választói létszám állt. A következő hozzászóló, Hegedűs Sándor arról beszélt, hogy a 15 képviselő-választó joggal bíró város közül tizenegynek kevesebb lakosa volt, mint Abrudbányának és Verespatakknak együttvéve. Abrudbányán csak az 1874-es törvény hatáására esett vissza ily mértékben a választók száma, hiszen 1872-ben 598, 1869-ben még 783 fő választott. Kolozs 335 választójának döntő többsége régi jog alapján volt szavazóképes, Abrudbányán azonban csak 3 ilyen jogállású személy élt. A magyarság érdekeinek hangoztatását nem tartotta célszerűnek, ehelyett a történelmi fejlődés és a bányatelep gazdasági

⁶⁸ Dániel Ernő hozzászólása. 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 314–317.

⁶⁹ 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 317–318.

fontosságára hivatkozott Abrudbánya érdekeinek védelmezése során. A képviselőház ezt a változtatást is elfogadta.⁷⁰

Az 1877. évi X. törvénycikk vitája ezt követően befejeződött. Az uralkodó 1877. május 6-án szentesítette, majd május 7-én az országgyűlés mindkét házában kihirdették azt.

A közigazgatás átszervezésének folyamata tehát alaposan megváltoztatta az eredeti választási rendszert. Az 1877. évi X. törvénycikk alapján Erdély 74 választókerületre tagolódott. 2 kerületre oszlott Beszterce-Naszód, Brassó, Fogaras, Kisküküllő, háromra Udvarhely, négyre Alsó-Fehér, Csík, Háromszék, Kolozs, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos, ötre Marostorda és Szolnok-Doboka, Hunyad pedig hatra. Az önálló képviselő-választói joggal felruházott városok köre is megváltozott, Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyd megyei kerületi központ lett, az 1848. évi II. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszeben pedig bekerült a sorba. Két kerületre osztották továbbra is Kolozsvár és Marosvásárhely városát, valamint Brassót és Nagyszebent, egy kerületet alkotott Abrudbánya, Bereck, Erzsébetváros Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Oláhfalva, Sepsiszentgyörgy, Szamosújvár, Szék, Székelyudvarhely és Vízakna.

1877-re tehát létrejött az a rendszer, amely lényegesen már nem változott az elkövetkező évtizedekben. 1910 után ugyan jelentős átalakulás történt az ország választójogi rendszerében, de ennek gyakorlati alkalmazására már nem maradt idő. Jól láthattuk, hogy a változást szenvedélyes viták kísérték, melyben a kormányoldal kritikusai igen gyakran a nemzetiségekkel szembeni fellépéssel vádolták a hatalom képviselőit. A magyar kormány részéről elhangzottak ugyan olyan mondatok, melyek a magyarság érdekeinek védelmét hangsúlyozták, de a nemzetiségek hátrányos megkülönböztetését határozottan cáfolták. A reform irányítóinak szinte tojástáncot kellett járniuk, hiszen bárhogy alakították át a rendszert, az érdeksérelmekkel járt együtt. Azt kellett tapasztalniuk, hogy a félmegoldások gyakran senkit sem elégítenek ki. Kiváló példa erre az erdélyi városok képviseletének ügye. A magyar települések egy része elvesztette az önálló képviselethez való jogát, a két szász nagyváros pedig megkapta azt. A hozzászólók maximalizálni akarták saját elképze-

⁷⁰ 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 319–321.

fontosságára hivatkozott Abrudbánya érdekeinek védelmezése során. A képviselőház ezt a változtatást is elfogadta.⁷⁰

Az 1877. évi X. törvénycikk vitája ezt követően befejeződött. Az uralkodó 1877. május 6-án szentesítette, majd május 7-én az országgyűlés mindkét házában kihirdették azt.

A közigazgatás átszervezésének folyamata tehát alaposan megváltoztatta az eredeti választási rendszert. Az 1877. évi X. törvénycikk alapján Erdély 74 választókerületre tagolódott. 2 kerületre oszlott Beszterce-Naszód, Brassó, Fogaras, Kisküküllő, háromra Udvarhely, négyre Alsó-Fehér, Csík, Háromszék, Kolozs, Nagy-Küküllő, Szeben, Torda-Aranyos, ötre Marostorda és Szolnok-Doboka, Hunyad pedig hatra. Az önálló képviselő-választói joggal felruházott városok köre is megváltozott, Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyd megyei kerületi központ lett, az 1848. évi II. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszeben pedig bekerült a sorba. Két kerületre osztották továbbra is Kolozsvár és Marosvásárhely városát, valamint Brassót és Nagyszebent, egy kerületet alkotott Abrudbánya, Bereck, Erzsébetváros Gyulafehérvár, Kézdivásárhely, Oláhfalva, Sepsiszentgyörgy, Szamosújvár, Szék, Székelyudvarhely és Vízakna.

1877-re tehát létrejött az a rendszer, amely lényegesen már nem változott az elkövetkező évtizedekben. 1910 után ugyan jelentős átalakulás történt az ország választójogi rendszerében, de ennek gyakorlati alkalmazására már nem maradt idő. Jól láthattuk, hogy a változást szenvedélyes viták kísérték, melyben a kormányoldal kritikusai igen gyakran a nemzetiségekkel szembeni fellépéssel vádolták a hatalom képviselőit. A magyar kormány részéről elhangzottak ugyan olyan mondatok, melyek a magyarság érdekeinek védelmét hangsúlyozták, de a nemzetiségek hátrányos megkülönböztetését határozottan cáfolták. A reform irányítóinak szinte tojástáncot kellett járniuk, hiszen bárhogy alakították át a rendszert, az érdeksérelmekkel járt együtt. Azt kellett tapasztalniuk, hogy a félmegoldások gyakran senkit sem elégítenek ki. Kiváló példa erre az erdélyi városok képviseletének ügye. A magyar települések egy része elvesztette az önálló képviselethez való jogát, a két szász nagyváros pedig megkapta azt. A hozzászólók maximalizálni akarták saját elképze-

⁷⁰ 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875. X. 319–321.

léseiket, tehát vagy vesszen el minden település külön joga, vagy egyik se veszítse el, vagy minden jelentős száz város kapja meg azt. Kompromisszum gyakorlatilag nem született, a szabadelvű országgyűlési többség szavazta meg azt a változást, amely ugyan minden fél számára adott is és el is vett, de ezt az érintettek nem fogadták el, tiltakoztak ellene.

Az azonban megállapítható, hogy a reformok eredményeképpen az anomáliák jelentősen csökkentek, az erdélyi viszonyok közelítettek a magyarországihoz. Arányosabbá – ha nem is arányossá – vált a nemzetiségek képviselete. A probléma természetesen nem oldódott meg, de kérdés, hogy egyáltalán elvárható-e „tökéletes” megoldás? Egy tisztán egyéni mandátumokra alapozódó, censzusos választási szisztémában egyáltalán nem oly egyértelmű, hogy mire kell tekintettel lenni a kerületek kialakításakor. A lakosságszám, vagy a választói létszám határozza-e meg a beosztást? Bármelyikre figyel a kerületi határok kialakítása során a hatalom, annyi bizonyos, hogy egy időben viszonylag dinamikusan változó értékhez kapcsol egy statikus beosztást, amely előbb-utóbb elavulttá válhat. A kerületek kijelölése azonban nem csupán statisztikai kérdés, hiszen tekintetbe kell venni a lokális közösségek tradícióit is. Ha a struktúra nem illeszkedik a vidék társadalmának kapcsolati rendszeréhez, akkor a választópolgárok politikától való elfordulását is eredményezheti.

Fel kell arra is hívni a figyelmet, hogy az erdélyi magyarságnak egy olyan beosztást sikerült találni, amely kiegészülve a censzus sajátos szabályaival, csökkentette a nemzetiségek, elsősorban a románok lehetséges beleszólását az országgyűlési politizálásba. A vitát figyelemmel kísérve érzékelhető, hogy a „magyarországi” politikusok óvatosan közelítettek Erdélyhez, melyhez szoros mentális szálak is kötötték őket. Fordított helyzet figyelhető meg „Magyarországon”, ahol a kerületi beosztás elsősorban a magyarlakta területek számára volt kedvezőtlen. Ha az erdélyi vármegyék etnikai szerkezetét összevetjük a területek választóinak nemzetiségi összetételével, akkor igen jelentős magyar felülreprezentációt tapasztalhatunk. Ezt a speciális erdélyi cenzuszabályokkal sikerült elérni. Az egyéb magyarországi területeken hasonló anomáliák nem figyelhetők meg. A huszadik század elejének választójogi vitáiban is többször előkerül Erdély problémája, méghozzá szinte mindig olyan kontextusban, ahol az általános választójogi reform következményeként Erdély „ elvesztését” vizionálták a megszólalók.

„ÚRRÁ ... TENNI A NEMZETET
A TÖMEG FELETT.”¹ A VÁLASZTÓJOGI
REFORM ÉS AZ ERDÉLYI VÁLASZTÓK
ÖSSZETÉTELÉNEK KÉRDÉSE

A dualizmus időszakában a magyar közgondolkodásban különösen fontos helyet foglalt el Erdély. A Király-hágón túli területet a magyar nemzet egyik bölcsőjének tekintették, melyet óvni kellett a román nemzeti törekvésektől. Ezzel összefüggésben az erdélyi választók etnikai összetételét vizsgáljuk meg a 20. század első éveiben. Bemutatjuk azt is, hogy miként változott volna a választók nemzetiségi szerkezete, ha jelentős választójogi reform következett volna be a dualizmus időszakában, és hogy ez a „veszély” miként befolyásolta a döntéshozókat a törvényhozás során.

Mielőtt azonban a statisztikai források elemzésébe kezdenénk, két korabeli történésznek, véleményformáló gondolkodónak a munkájából idézve szemléltetjük az előzőekben említett veszélyérzetet. A kor nagy székely történésze, Jakab Elek 1893-ban megjelent munkájában az Erdélyt elszakítani szándékozó „rumunizmus”-t a magyar államot fenyegető legveszélyesebb mozgalomnak nevezte, mely mögött erős népi román támogatást feltételezett. A magyar nemzetállam fontos feladatának tartotta a kulturális eszközökkel fellépő román mozgalommal szembeni aktív oktatási és kultúrpolitikát.²

Szintén erdélyi származású volt a konzervatív politikai gondolkodó, Réz Mihály. Tisza István köréhez tartozott, röpiratai, politikai írásai Ti-

¹ Bethlen István beszéde a választójogi reformról. 1918. Képviselőházi Napló 1910. XXXIII. 300.

² *Jakab Elek: A dako-romanizmus és a magyar kultúrpolitika.* Bp. 1893. 37–38.

sza orgánumban, a Magyar Figyelőben jelentek meg.³ Ez a Tisza Istvánhoz fűződő viszony teszi indokolttá, hogy munkáiból hosszabban idézzünk. Réz több cikkében foglalkozott Erdéllyel és a választójog kérdésével. Egy 1909-es munkájában Erdélyt „Magyarország leggyöngébb, legexponáltabb s nemzeti szempontból legfontosabb részének” nevezte, úgy látta, hogy az a románokkal szembeni küzdelemben az anyaország támogatására szorul, arra vár. A felszólítás a kormányon lévő függetlenségi párthoz szólt, azt figyelmeztette, hogy hagyjon fel a választójogi reform emlegetésével, amit ő a magyar nemzet hatalmát fenyegető legfontosabb veszélynek tartott. Ezen a ponton az alapvető nemzeti érdekek miatt véget ér számára a függetlenségi és hatvanhetes szembenállás. „Ezzel a ténnyel számoljon a függetlenségi párt, nehogy a nemzetiségekkel kibékülve, a magyarsággal találja szemben magát” – szólt figyelmeztetése.⁴ Egy másik röpiratában szintén a választójogi reform került a középpontba. A szavazók számának kiterjesztését az egész ország számára katasztrófának tartotta. A nemzetiségi problémát meglátása szerint még veszélyesebbé tette az ún. szocializmus, mely szintén Erdélyben volt a legveszedelmesebb, „hol a magyar birtokos az oláh paraszt fajgyűlölete és a magyar paraszt osztálygyűlölete közt alig fog megállhatni”. Ezért vélte úgy, hogy a választójog kiterjesztése Magyarország pusztulását idézi elő, ami először Erdélyben lesz érzékelhető. Ebből következően vallotta azt, hogy amikor a csekély erdélyi magyarság érdekeinek figyelembevételét kérte számon a magyar politikai eliten, akkor nem partikuláris, hanem országos ügyben szólalt meg. „Nemcsak Erdélynek van nemzetiségi kérdése, hanem a Felvidéknek is és Magyarország déli vármegyéinek is; nemcsak Erdélyben pusztul a középosztály s vele szupremáciánk egyik támasza, hanem a Felvidéken is.”⁵

A kortársak előtt természetesen ismert volt az erdélyi külön szabályozás által teremtett választójogi anomália, tisztában voltak a választásra jogosultak számának növekedéséből következő folyamatokkal, nevezetesen

³ Réz Mihály politikai nézeteiről részletesebben lásd: *Varannai Zoltán: A nemzetiségi kérdés mint fajok harca: Réz Mihály nemzetiségpolitikai nézetei.* Európai Utas 11.(2000: 4. sz.) 54–55.

⁴ *Réz Mihály: A magyarság uralma és a kor szelleme.* Publicisztikai dolgozatok. Bp. 1909. 65–66.

⁵ *Réz Mihály: Nemzeti politika.* Bp. 1907. 40. 48.

azzal, hogy ezáltal az Erdélyben választójog segítségével privilegizált magyarság elveszítheti vezető szerepét. Emiatt az erdélyi és a magyarországi magyar politikusok többsége szinte axiómaként kezelte a speciális erdélyi szabályok fenntartásának szükségszerűségét. Erre a különleges bánásmódra utalt Tisza István miniszterelnök 1914. február 19-i beszédében, mikor az országgyűlés a választókerületek számáról és székhelyéről rendelkező törvényjavaslatot tárgyalta. Tisza kormányát ekkor két oldalról érte kritika, egyrészt számon kérték rajta az erdélyi választókerületek számának csökkenését, másrészt a nemzetiségi képviselők a románok számára negatív átalakulás ellen tiltakoztak. Tisza utalt arra, hogy az unióból igazából az következne, hogy Erdélynek azonos elbírálásban kellene részesülnie, abban az esetben azonban a választókerületeinek száma a javaslatban szereplő 65-tel szemben 45-re csökkent volna. Beszédében elismerte, hogy a választójogi törvény a románságot hátrányosan érintette, mivel „tisztán az *anyag*i választójog helyes megállapítása folytán (kiemelés: P. J.), kétségtelenül sokkal kevésbé lesznek képviselve az ország választókerületeiben ... mint amely népességük arányszáma szerint ... őket megilleti”. Erre a negatív diszkriminációra pedig a miniszterelnök szerint azért volt szükség, hogy Erdély problematikáját a magyarság érdeksérelme nélkül megoldják. A választójogi reformelképzelések a kor magyar politikusai, és így Tisza számára is igazából Erdély szempontjából mérettettek meg. Erre utalt a miniszterelnök, mikor a következő szavakat mondta: „Azt hiszem, t. ház; nem szükséges a magyar képviselőházban azokról a szempontokról sokat beszélni, amelyek oly drágává teszik Erdélyt minden magyar emberre nézve, amelyek oly fontossá tesznek minden problémát, amelyek az erdélyi életviszonyokra kihatnak, azokat átalakítják és azt hiszem mindenkinek, aki a magyar választójogi reform nagy problémájával csak némi tárgyi ismeretekkel és felelősségi érzetekkel foglalkozott, egyik legnagyobb, legkínosabb kérdése volt az, hogy miként lehet ezt a kérdést úgy megoldani, hogy fel ne kavartassanak Erdélyben az erőviszonyok”⁶. Ezt a problémát úgy oldották meg, hogy a magyar kerületek számát ugyan kilenccel csökkentették, de a jövedelmi és életkori kritériumokat úgy állapították meg, hogy az az alacsony iskolázottságú lakosokat hátrányosan

⁶ Tisza István beszéde a választókerületek kialakításáról. 512. ülés. 1914. február 19. Képviselőházi Napló 1910. XXII. 231–238.

érintse.⁷ Ez pedig elsősorban a rossz jövedelmi és kulturális mutatókkal rendelkező erdélyi románságot sújtotta, tehát a magyarság fölényét biztosította, és a törvényt a magyar közvélemény előtt igazolta.

Tanulmányunkban az erdélyi választók számának és belső összetételének alakulását mutatjuk be. Vizsgálatunk kiindulópontja az 1848. évi II. erdélyi törvénycikk, ennek a hatását kellene elemeznünk. Ehhez azonban nem állnak rendelkezésre megfelelő adatok, hiszen nem ismert a választásra jogosultak pontos száma. A jelenlegi publikációkban csupán az újonnan választójogot kaptak létszámára vonatkozó adatok találhatóak. Eszerint 1848-ban 11 002 fő volt, aki újonnan részesült ebben a jogban.⁸ A régi és új választók létszáma a szakirodalomban nem ismert, ennek hiányában a szerzők nem tudták meghatározni, hogy mekkora volt a választásra jogosultak aránya Erdélyben. Azonban Hosszú József 1868. november 14-i törvényjavaslatának eddig erre a célra fel nem használt melléklete tartalmaz egy táblázatot, mely segítségünkre lehet a probléma megoldásában.⁹ A hibásan összeadott számsorokban 1 929 164 lakos szerepel, ami igen közel áll az 1850–51-es népszámlálás szerinti 2 061 914 lélekszámhoz.¹⁰ A táblázat valószínűleg az 1865-ös választások számait tartalmazza, de az arányok nem sokat változhattak 1848-hoz képest. A székely és szász székekben, valamint a vármegyékben összesen 82 581 választóról tudott a képviselő, akik közül 83,2% régi jog alapján szavazott. A 13 845 fős új választó azonos nagyságrendű Egyed Ákos 11 002 fős adatával. Ezen ha-

⁷ Az 1913. évi XIV. törvénycikk szerint például a középiskolát végzetek automatikusan, a hat elemi végzetek 2 korona, az írni-olvasni tudók 20 korona, az írástudatlanok pedig 40 korona befizetett adó után részesültek a választójogban. Emellett eltérő életkori követelményeknek kellett megfelelniük, hiszen a középiskolát végzetek 24, az alacsonyabb képzettségűek pedig 30 év után választhattak.

⁸ *Egyed Á.*: Erdély 1848 i. m.106–107.

⁹ Törvényjavaslat az erdélyi megyék, vidékek, székek és szabad királyi városok részéről a magyar országgyűlésre küldendő követeknek népképviselő alapján leendő választásáról. 365. szám. Képviselőházi Irományok 1865. VI. 261–265.

¹⁰ *Nyárády R. Károly*: Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig. In: Varga E. Árpád–Nyárády R. Károly–Tánczos Vilmos: Tanulmányok Erdély népesedéstörténetéből. Szövegek a jelenkori Erdély demográfiájának, népesedéstörténetének és nemzetiségi statisztikájának köréből. 21. (<http://mek.niif.hu/00900/00983/pdf/emnyar.pdf>)

sonlóság alapján úgy véljük, hogy az adatokat felhasználhatjuk az 1848-as választói arány megbecslésére. Ennek alapján Erdélyben a népképviselői átalakulás során feltehetően a lakosság 4,2%-a juthatott választójoghoz, közülük azonban csupán 17-18% számított új szavazónak. Azonban sem Egyed Ákos, sem Hosszú József adatai nem tartalmazzák a városok választóit, tehát ezt a számot még hozzá kell számítanunk. 1872-ben 11 419 városi választót tartottak nyilván, ebből kiindulva 1848-ban körülbelül 10 000 fővel számolhatunk ebben a választókerület-típusban. Így a választók becsült száma körülbelül 92 500 főre, aránya pedig 4,8%-ra tehető. Pontos adataink Magyarországot illetően sincsenek, de a szakirodalom általában 5-7%-ra teszi a választásra jogosultak arányát, mivel a 130 000 régi jogú mellett 470 000 új választóval számolnak.¹¹ Az 1851-es népszámlálás szerint 9,556 millió fő volt Magyarország lakossága, ennek alapján a választók aránya 6,3%-ra tehető. Ez az adat nagyságrendileg megegyezik az 1848-as Belügyminisztérium Statisztikai Hivatalának iratanyagában fennmaradt, Magyarország egy részére vonatkozó, választójogi összeírás adatsorával. Eszerint 58 település, 32 vármegye és kerület esetében – Fényes Elek adatait figyelembe véve – 6 761 833 lakosából 6,7%-nak volt választójoga,¹² 1848-ban tehát Erdélyben 4,8%-nak, Magyarországon 6,3%-nak, a teljes ország területén pedig 6%-nak lehetett választójoga.

Az erdélyi választójogi rendszer már az 1848-as megszületésekor hátrányosan érintette a román lakosságot, és a régi jog speciális értelmezése miatt előnyben részesítette a magyar, elsősorban székely társadalmat. Az erdélyi magyar politikusok tudatosan vezettek be egy olyan, magas adócenzusra alapozódó rendszert, mely biztosította a kisebbségben lévő magyarságnak a választásra jogosultak közötti többségét.¹³ Ehhez a rendszerhez a későbbi választójogi viták során is ragaszkodtak.¹⁴

¹¹ *Bénger, J.–Kecskeméti K.*: Országgyűlés i. m. 289.; *De Csizmadia Andor* 7-9%-ot valószínűsített. *Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848–49-ben*. Bp. 1963. 105.

¹² *Csizmadia A.*: A magyar választási rendszer i. m. 326–329.

¹³ A választójog alapjául szolgáló vitáról részletesen lásd: *Egyed Á.*: Erdély 1848 i. m. 98–105.

¹⁴ Erről részletesebben lásd: A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877) c. fejezet.

A választójogról szóló 1848. évi V. magyar és II. erdélyi törvénycikkek módosítására 1874-ben került sor. Az 1874. évi XXXIII. tc. vitáját júliusban folytatta le az országgyűlés, majd a törvényt november 26-án szentesítette az uralkodó. A törvényjavaslat indoklásában található mellékletek segítségével meghatározható az 1872-ben összeírt választók létszáma. Erdélyben ekkor 121 415, Magyarországon pedig 768 642 választót tartottak nyilván.¹⁵ Az 1869-es népszámlálás szerint Erdélynek 2 115 024, Magyarországnak pedig 11 188 502 lakosa volt.¹⁶ Tehát Erdély népességének 5,7, Magyarországénak pedig 6,9%-a vehetett részt a választásokon. Ha Erdélyben is a magyarországi arány érvényesült volna, akkor körülbelül 146 000 választóval kellett volna számolni. Erdély és Magyarország között hasonló nagyságrendű különbség adódott az 1872-es pontos adatok alapján, mint ahogy azt mi 1848 esetében megbecsültük.

A választásra jogosultak számának alakulását kedvezően befolyásolta az 1899. évi XV. törvénycikk. 1899-ben, Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt került sor az országgyűlési képviselő-választások fölött gyakorolt bíraskodás újraszabályozására, az úgynevezett kuriális bíraskodás bevezetésére. A törvénycikk 141. paragrafusában a képviselőház megváltoztatta az 1874-es választójogi törvény azon részét, mely az adóhátralékosokat megfosztotta a választójogtól. Erre a lépésre azért volt szükség, mert a századfordulóhoz közeledve folyamatosan csökkent a választók aránya. Az új törvény hatására számuk 1899 és 1900 között 117 875, más adatok szerint 120 247 fővel nőtt.¹⁷

Érdemes tehát összevetni egymással az 1899-es és az 1900-as adatokat, melyet Szivák Imre munkájában közölt részletes kimutatás alapján végzünk el. 1899-ben Magyarországon 793 972, Erdélyben pedig 74 812 fő bírt választójoggal. 1872-höz képest tehát a magyarországi választók száma 25 330 fővel nőtt, az erdélyieké azonban 46 603 fővel csökkent.

¹⁵ Törvényjavaslat az 1848: V. és az erdélyi 1848: II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről. 692. szám. Indoklás. Képviselőházi Irományok 1872. XVI. 276–277.

¹⁶ Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. Összeállította: Sebők László. Bp. 2005. 277.

¹⁷ Indoklás az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatához. 1413. szám. Képviselőházi Irományok 1910. LVIII. 95–96., Szivák Imre: Országgyűlési képviselőválasztás i. m. 1008–1030. alapján.

Közben természetesen az ország lakossága is növekedett. Az 1900-as népszámlálás szerint a magyar területeken 14 151 673 a Király-hágón túl pedig 2 457 558 főt tartottak nyilván. A magyarországi választói arány 1,3%-kal csökkenve 5,6%-ra, az erdélyi pedig 2,7%-kal zuhanva 3%-ra szállt alá. Az országos átlag 5,2%-ot tett ki ekkor. Az 1900-as változás sem egyformán érintette a két területet. Erdélyben 10%-kal növekedve 82 342 fő választó került be az új névjegyzékekbe, az ország egyéb területein a növekedés 14%-ot tett ki. A teljes ország területének választói létszáma 1900-ban 989 031 fő volt, ami a lakosság 6 százalékát adta. A reform tehát országos szinten 0,8%-os növekedést hozott. Erdély választói aránya azonban továbbra is elmaradt az országos szinttől, hiszen itt csupán 3,3%-os érték tapasztalható, míg a Király-hágón innen 6,4%. A magyarországi területeken 1900-ra 0,5% híján sikerült biztosítani az 1872-es szintet. Erdélyben azonban ehhez a választójogi rendszer alapos megváltoztatására, a magas erdélyi adócenzus csökkentésére lett volna szükség, hiszen az 1872-es 5,7%-os arányhoz hiányzott még 60 000 szavazó, amihez nem 13, hanem 100%-kal kellett volna növelni a választók számát.¹⁸

Az 1900-as évek elején készült összeírásokban nemhogy növekedett volna a választók létszáma Erdélyben, hanem számbeli stagnálás és aránybeli csökkenés volt tapasztalható. 1906-ban 83 675 főnek volt joga megjelenni az urnáknál,¹⁹ 1910-es évek elejére pedig a szám 82 674 főre csökkent. Időközben a nem erdélyi területeken nőtt a választók lélekszáma, hiszen az az 1913-as választójogi reform előtt 986 806 fő volt, ami

¹⁸ Az 1874-es választójogi törvény Erdély esetében 8,4 forint, tehát 4,2 korona évi adófizetéshez kötötte a választójogot. Ezzel szemben az ország egyéb területein meghatározták, hogy a hajdani negyed jobbágytelek után mekkora adót rónak ki a birtokosokra, és aki ezt fél tudta mutatni, részt vehetett a politikai küzdelemben. Az összehasonlítás végett érdemes felsorolni a statisztikai kerületek legkisebb adócenzussal bíró községeit: Duna bal partja: Nagyborove 1 K. 24 fillér, Duna jobb partja: Bodóhegy 2 K. 30 fillér, Duna-Tisza köze: Apostag 2 K. 88 fillér, Tisza jobb partja: Pusztaháza 68 fillér, Tisza bal partja: Felsőkalocsa 76 fillér, Tisza-Maros szöge: Kishalmagy 1 K. 44 fillér! Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 926. szám. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 216–217. Az erdélyi választók létszámával és arányával kapcsolatban lásd a 12. és 13. térképet.

¹⁹ Lakcímjegyzék 1896–1901. 75–92.; Lakcímjegyzék 1905–1910. 90–104.; Almanach 1906–1910. 87–101.

csaknem teljesen azonos volt a teljes országhatárterület 1900-as adatával.²⁰ 1913-ra az új törvény elfogadásáig az 1910-es népszámlálási adatokat figyelembe véve Erdélyben 0,2%-os csökkenés tapasztalható, Magyarországon a választók aránya érdemben nem változott.

A statisztikai adatok alapján is megállapítható, hogy mi volt az oka az eltérő erdélyi helyzet kialakulásának. Nyilvánvalóan nem az adóhátralék jelentette azt a problémát, ami miatt az erdélyiek tömegei szorultak ki a választásra jogosultak közül. Míg Magyarországon emiatt csökkent az aktív politikát folytathatók aránya, addig Erdélyben a negatív folyamat nem ezzel, hanem a választók magasabb életkorával és ebből következően nagyobb mortalitásával magyarázható. Ez pedig a régi jog alapján választók magas arányából adódott.

Ezt az állításunkat egy szignifikanciavizsgálatnak vetettük alá, melyben kapcsolatot kerestünk a régi jog alapján választók aránya, az 1899 és 1900 valamint az 1900 és 1906 között bekövetkezett változások között. Az 1899 és 1900 közötti növekedés gyenge negatív, de szignifikáns kapcsolatban volt az 1901-ben régi jog alapján választók arányával (Pearson-féle korreláció: $-0,313$; $0,01$ szignifikanciaszint mellett). Az 1900-tól 1906-ig terjedő időszakban megfigyelhető változás erősebb, és szintén negatív szignifikáns kapcsolatban volt ezzel a választói csoporttal (Pearson-féle korreláció: $-0,677$; $0,01$ szignifikanciaszint mellett). Ez pedig azt jelenti, hogy minél magasabb volt a régi jog alapján választók aránya, annál kisebb volt a választók növekedése 1899 és 1900 között, és annál nagyobb volt a csökkenésük 1900 és 1906 között. A hajdani kiváltságosok helyére tehát nem léptek új választók, ugyanis a magas jövedelmi census akadályozta a választók utánpótlását.

Becsléseink szerint 1848-ban a választóknak még körülbelül 80%-át a régi jogúak adták. 1874-ben a választójogi törvény, melynek vonatkozó indoklása éppen Erdélyre hivatkozott,²¹ úgy intézkedett, hogy az választhat hajdani kiváltsága alapján, akit 1872-ig ezen jogcímen a választók névjegyzékébe felvettek. Tehát elméletileg az 1842-ben született nemesek,

²⁰ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 213.

²¹ Törvényjavaslat az 1848: V. és az erdélyi 1848: II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről. 692. szám. Indoklás. Képviselőházi Irományok 1872. XVI. 283.

teljes jogú városi polgárok, és ami Erdély esetében különösen fontos volt – bár a törvény szövegéből közvetlenül nem következett –, a nemesnek tekintett közszekelyek választójoggal bírhattak. Tehették ezt abban az esetben, ha őket a helyi törvényértelmezés alapján, 20. életévük betöltését követően, születésük jogán felvették a névjegyzékbe. Ők pedig 1910-ben, a legifjabbak a régi jogúak között, épp 68 évesek voltak. A csoport létszáma 1872 és 1900 között 80 896 főről (66,6%)²² 28 600 főre (34,5%)²³ csökkent, míg a „valódi” népképviselő alapján választók száma 40 519 főről csupán 54 074 főre változott. Ez volt igazából az erdélyi probléma lényege.

A századfordulót követően folyamatosan napirenden volt a választójogi reform ügye, ezért Tisza István miniszterelnökként 1904. január 20-ára választójogi ankétot hívott össze. A tanácskozást követően utasította a statisztikai hivatalt, hogy készítsenek részleges felmérést a 20 éven felüli férfilakosságról.²⁴ Ezt az anyagot használták fel a koalíciós kormányzás időszakában az úgynevezett plurális választójogi reform előkészületei során. A törvénytervezet indoklásában található statisztikai táblák sokrétű adatokat közöltek az ország 20 éven felüli férfilakosságáról, melyek ugyan nem felelnek meg pontosan a más forrásokban találhatóknak, de viszonyítási alapként hasznosíthatók. Talán az adatfelvétel gyorsaságából következett, hogy az ekkor összeírt választók száma körülbelül 10%-kal elmarad a későbbi kimutatásokban szereplőkéitől. Az 1913-as választójogi törvény előkészületei során az eredeti számokat az 1911-es népszámlálás alapján korrigálták, de mivel 1913-re csak a 24 éven felülieket vették számításba, a két adatsor nem vehető össze minden esetben.

Az 1904-es felvétel során 661 276 20 év feletti férfit írtak össze Erdélyben, közülük 78 652-nek, 12%-nak volt választójoga. Ez messze elmaradt az ország egyéb területeitől, hiszen ott 24%-os értékkel találkozhatunk. A magasabb választói aránnyal rendelkező erdélyi vármegyék elsősorban a

²² Törvényjavaslat az 1848: V. és az erdélyi 1848: II. törvénycikknek módosításáról és kiegészítéséről. 692. szám. Indoklás. Képviselőházi Irományok 1872. XVI. 281.

²³ Szivák I.: A képviselőválasztás i. m. 1008–1030. alapján. A régi jog alapján választók arányával kapcsolatban lásd a 14. térképet.

²⁴ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 49–51.

székelyek és a magyarok által lakottak voltak.²⁵ A nemzetiségi viszonyok és a választásra jogosultak aránya között szoros kapcsolat mutatkozott. Ennek illusztrálására is megfelelő az idézett statisztika, hiszen az tartalmazza a választók etnikai összetételét, bár csak a magyar–nem magyar megoszlást ismerteti. Ennek alapján megállapítható, hogy Erdélyben a 20 év feletti magyar férfiak 20%-a rendelkezett választójoggal, míg a nem magyaroknak csupán 8%-a volt választó. Erdély tehát elsősorban a nemzetiségi lakosság alacsony jogosultsági aránya miatt maradt el az országos adatoktól. Míg a teljes 20 év feletti lakosságnak 33%-a volt Erdélyben magyar, addig a választóknak 54%-át adták. Tehát 21 százalékpontos felülreprezentáltság volt megfigyelhető az erdélyi magyarság javára (lásd: 15–18. térkép). Brassó vármegye kivételével mindenhol magyar felülreprezentáltsággal találkozhatunk. Kolozs, Kis-Küküllő és Torda-Aranyos vármegyékben tért el leginkább a választók és a lakosság etnikai összetétele. Az is jól látható, hogy a legjelentősebb eltolódás a román nemzetiség rovására történt, ami természetesen egyenesen következett a románok gazdasági helyzetéből. A szászok is etnikai arányukat meghaladóan tudtak bekapcsolódni a választásokba. 1913-ban a választójogi reform előtt az erdélyi lakosság 34,3%-át adó magyarság a választásra jogosultak között 56,2%-kal bírt, a 8,7%-os németiség 15,3%-kal, az 55%-os románság pedig csupán 28,2%-kal szerepelt.²⁶ A székely területek mellett Kolozs, Kis-Küküllő, Maros-Torda és Torda-Aranyos vármegyékben volt megfigyelhető magyar választói többség. Alsó-Fehér vármegyében a magyar választók megközelítették az 50%-ot, a két észak-erdélyi (Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka) és az 5 dél-erdélyi megyében (Brassó, Fogaras, Hunyad, Nagy-Küküllő, Szeben) azonban 40% alatt maradtak.²⁷

A magyarság felülreprezentációját vizsgálva megállapítható, hogy három megye esetében a választók és a 20 éven felüli férfi lakosság etnikai adatai oly mértékben különböznek, hogy az az eredetileg nemzetiségi terület etnikai karakterét a választások esetén a magyarság javára meg-

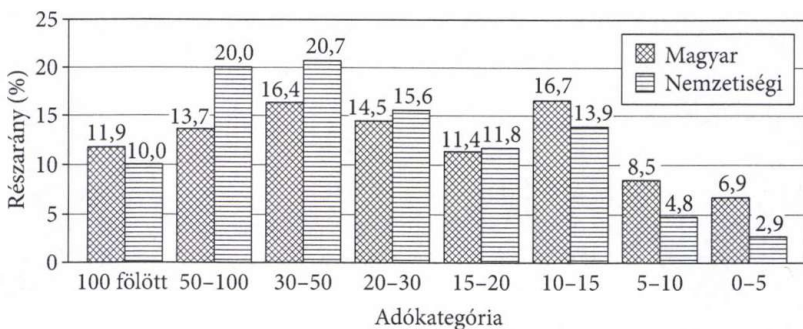
²⁵ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 210–211., 218–219., 254–255. oldal táblázatai.

²⁶ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 214.

²⁷ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 544–545.

változtatta. Maros-Torda, Csík, Háromszék és Udvarhely törvényhatóságaiiban a meglévő magyar többséget erősítette. Szében, Fogaras, Beszterce-Naszód, Hunyad, Nagy-Küküllő, Alsó-Fehér és Szolnok-Doboka vármegyék választói között pedig továbbra is többségben maradtak a nemzetiségi választók. Összességében tehát 6 vármegyében a választók többsége magyar volt, kilencben pedig nemzetiségi.

A magyar és a nemzetiségi választók összehasonlításához ismét a választójogi törvényjavaslatához készített táblázatok adatait hívjuk segítségül.²⁸ A választókat a befizetett adó alapján is külön kategóriákba sorolták. Az 1. ábrán Erdély összesített adatait mutatjuk be.

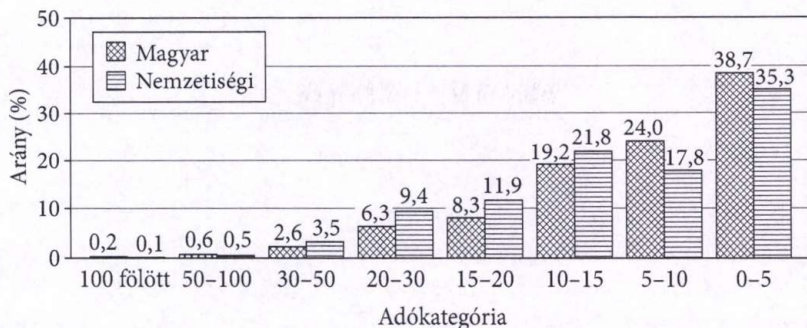
1. ábra. Magyar és nem magyar választók befizetett adó alapján képzett kategóriái

A grafikonon látható, hogy különbség volt a magyarok és nem magyarok eloszlásában: míg a magyaroknak 56%-a fizetett 15 és 100 korona között adót, addig a nemzetiségieknek 68,3%-a, a legalacsonyabb kategóriákba a magyarok 32,1%-a, a nemzetiségieknek pedig 21,7%-a tartozott. Az átlag nemzetiségi választó tehát jobb anyagi lehetőségekkel rendelkezett, mint a magyar. Ehhez természetesen hozzá kell tenni azt, hogy a

²⁸ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám. Melléklet. A 20 éven felüli magyar honos polgári férfinépeség részletezése a fizetett összes egyenesadó alapján (az általános jövedelmi pótdó hozzászámítása nélkül) az 1904. évi statisztikai összeírás szerint, a választók és nem választók külön kimutatásával. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 250-251.

vagyonosabb választók lakóhelyéből arra következtethetünk, hogy ebbe a kategóriába a szászok, az alacsonyabb jövedelmi viszonyokkal rendelkezők közé pedig a románok tartoztak.

Érdeemes megvizsgálni a választójoggal nem rendelkezők adókatégoriáinkénti megoszlását (2. ábra).

2. ábra. Magyar és nem magyar választójoggal nem rendelkezők befizetett adó alapján képzett kategóriái

Megfigyelhető, hogy a legalacsonyabb kategóriákban 7%-os magyar, míg a 15–50 korona közötti értékben ugyanekkora nemzetiségi többlet mutatkozott. Erdélyben az országos átlagot messze meghaladta a legalacsonyabb adókatégoriákba tartozók aránya, ez a jelenség egyaránt sújtotta a románokat és a magyarokat, de az azonos százalékok mögött más abszolút számok álltak.

Ha visszatérünk az előzőekben feltett kérdésre, mi lehetett az oka a magyarok választójogi felülreprezentáltságának, akkor két okot jelölhetünk meg. Egyrészt a régi jog alapján választók között felülreprezentáltak voltak a magyarság képviselői, vagy más nemzetiségek időközben asszimilálódtak tagjai. Másrészt a földművelő lakosság általános szegénysége, párosulva az országos összehasonlításban igen magas egységes helyi cenzussal, akadályozta a birtok alapján választók országos arányoknak megfelelő szereplését. Így a régi jogosultság alapján választók köre torzította el az adatokat a magyarok javára. Megjegyzendő, hogy a legalacsonyabb adókatégoriákban szereplő választók között sejtethetjük a régi jog alapján választók egy jelentős részét, hiszen azok más módon nem igazán szavazhattak volna.

Az 1899 és 1900 közötti változás elemzésekor utaltunk arra, hogy ekkor duplájára kellett volna emelkednie az erdélyi választók számának ahhoz, hogy az 1872-es arányt biztosítsa az új rendszer. Az 1904-es számok segítségével könnyen modellezhetjük ennek hatását. Ha például minden, a választójoggal nem rendelkező, de 20 koronánál több állami adót fizető, 20 évnél idősebb férfi megkapta volna ezt a jogot, akkor duplájára emelkedett volna Erdélyben a választók létszáma, amivel párhuzamosan a magyarok aránya 54%-ról 39%-ra csökkent volna. Érdemes ismét felhívni a figyelmet a speciális erdélyi viszonyokra, hiszen a 20 koronánál több adót fizető nem választók között Erdélyben 76%-ot tett ki a nemzetiségiek aránya, az egyéb területeken 47%-ot, országos összesítésben pedig 54%-ot. Egy ilyen változás tehát elsősorban Erdélyben alakította volna át a politika nemzetiségi alapjait.

Itt térhetünk vissza a tanulmányunk első részében kifejtettekhez, hogy a magyar választójogi törvényeket gyakorlatilag az erdélyi „kaptafára” kellett igazítani. Erre utalt Tisza István is az 1914. februári beszédében, de erről árulkodott az 1913-as választójogi törvénycikk részletes indoklása, amelyben a következők olvashatók: „Az eddigi választójogi tervezetek különös gonddal mérlegelték, hogy a reform nem csökkenti-e a magyarság számarányát a választók között. Ennek a szempontnak jogosultságát, bármily méltányos kívánok is lenni nem magyar ajkú polgártársaink iránt, szintén elismerem, s nem hunyhatok szemet az előtt a tény előtt, hogy a 24—30 éveseknek választójoggal való felruházása hátrányosan befolyásolná a magyarság számarányát. Különösen áll ez a Királyhágón túli részekről, hol az eddigi magas cenzus a magyar és német ajkuaknak — kisebb számuk ellenére — túlsúlyt biztosított s ahol egy igazán szűk körű választójogról térünk át jelentékenyen kiterjesztett demokratikus választói jogra. A békés fejlődés érdekében kívánatos, hogy ez a változás lehetőleg lassú, fokozatos legyen, s gyorsitanunk semmi esetre sem szabad azt.”²⁹ A törvénytervezet fogalmazói kifejezetten a Királyhágón túli területek magyarságának szempontjait vették figyelembe, amikor a „szociális” – tehát jövedelmi –, kulturális és életkori szempontokat úgy kombinálták, hogy lehetőség szerint a románok előretörése minél kisebb

²⁹ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 54–55.

arányú lehessen. A hivatkozási alapul szolgáló példák mind erdélyiek voltak. Kifejezetten nagy figyelmet fordítottak azokra a vármegyékre, ahol a választók között többségben voltak a magyarok, míg a lakosok többségét a románok adták. Nem lehetett azonban olyan rendszert kialakítani, amely egyszerre emelte a magyarországi választók számát és továbbra is biztosította a magyar dominanciát Erdélyben. A változás mindenképpen a magyarság részarányainak romlásával járt együtt. A reform értelmében az erdélyi magyar választók aránya 56,2%-ról 47%-ra csökkent, míg a szászoké 15,3%-ról 18,1%-ra, a románoké 28,2%-ról 34,6%-ra nőtt. A dokumentum ezt a problémát azzal tette elfogadhatóbbá a magyar képviselők számára, hogy felhívta arra is a figyelmet, hogy ugyan Erdélyben nőtt a románok képviselete, de a magyarországi területeken, ahol kedvezőbb cenzusadottságok voltak korábban, jelentősen csökkent. Így igazából a teljes ország területére vetítve a románok még pozíciót is veszítettek. A magyarok országos aránya 59,6%-ról 60,2%-ra, a németeké 11,7%-ról 13,1%-ra, a szlovákoké 9,9%-ról 10,4%-ra, a románoké 10,6%-ról 9,9%-ra, a ruténeké 2,8%-ról 1,7%-ra, a horvátoké 1,1%-ról 1%-ra, a szerbeké pedig 2,7%-ról 2,3%-ra változott volna, ha a törvény értelmében tarthattak volna választásokat.³⁰

A hosszú évek óta zajló előkészítő munkálatok, a bonyolult statisztikai keresztátlak alapján tehát sikerült egy olyan választójogi reformot kidolgozni, mely amellett, hogy 75%-kal növelte a választók létszámát, a magyarságot a korábinál is kedvezőbb helyzetbe juttatta. Ez a változás tökéletesen megfelelt a magyar nacionalista politikusoknak. Ha volt még valami aggályuk Erdély miatt, akkor azt az 1914-es kerületi reform oszlatta el. Ekkor az erdélyi mandátumok számát úgy csökkentették, hogy az látszólag a magyar területeket sújtotta, de valójában a megnövekedett román választói létszámhoz nem igazították a kerületek határait, tehát a magyarok továbbra is privilegizált helyzetben maradhattak.

³⁰ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról 727. szám. Képviselőházi Irományok 1910. XXIII. 213–215.

A VÁLASZTÓJOG KITERJESZTÉSE KÖRÜL FOLYÓ VITA ÉS AZ EGRI KÖZÉLET A HUSZADIK SZÁZAD ELEJÉN

A magyarországi népképviseleti választójogot először az 1848. évi V. magyar és a II. erdélyi törvénycikk szabályozta. Ezt követően 1874-ben a XXXIII. törvénycikk hozott jelentősebb változást, mely elsősorban a tulajdonhoz kapcsolódó cenzus szabályait érintette. Fontos szerepe volt még az 1877. évi X. törvénycikknek is. Ez a választókerületek beosztását helyezte új alapra azokon a területeken, ahol 1876-ban új vármegyei beosztást léptettek életbe.

Az általános választójog eszméje már a választójogi reform 1874-es vitái során szóba került. Ezt 1874. július elsején, a törvénytervezet általános vitájának kezdőnapján Mocsáry Lajos követelte először.¹ Mocsáryhoz csatlakozott másnap Mihail Polit pancsovai képviselő is.² A képviselőház azonban, Tisza Kálmán – ekkor még balközép párti politikus – javaslatával³ egyetértve, július 7-én elvetette a választójog kiterjesztésének eszméjét. Ezen az örökségen a magyar képviselőház a huszadik század elejéig nem tudott túllépni.

A századfordulót követően állandósult a választójogi küzdelem, mely kiemelt belpolitikai szerepet a Fejérváry-kabinet időszakában kapott. A szakirodalom részletesen foglalkozott ezzel a kérdéssel, így

¹ Mocsáry Lajos felszólalása. 260. ülés 1874. július 1. Képviselőházi Napló 1872. XI. 163–172.

² Polit Mihály felszólalása. 261. ülés 1874. július 2. Képviselőházi Napló 1872. XI. 192–193.

³ Tisza Kálmán hozzászólása. 262. ülés 1874. július 3. Képviselőházi Napló 1872. XI. 209–210.

jelen munkánkban mi csupán az országos vita egri megjelenését fogjuk bemutatni, két korabeli röpirat és egy 1913 eleji hírlapi vita segítségével.

A választójog kiterjesztése szorosan összekapcsolódott a nemzeti kérdéssel, valamint a baloldali munkás- és parasztmozgalmak tevékenységének megítélésével. A hivatalos magyar politikai elit, a parlamentben szerepet vállaló kormánypárti és ellenzéki pártok egyre nagyobb társadalmi és politikai nyomásnak voltak kitéve, hiszen a választási szabályok anakronizmusa a századforduló utáni Európában egyre nyilvánvalóbb volt. Az ország feldarabolódásától, a politikai anarchiától való félelem azonban megkötötte a politikusok kezét. Olyan rendszer kidolgozásával kísérleteztek, olyan megoldást kerestek, mely biztosítja a magyarság vezető szerepét, és szinte lehetetlenné teszi a baloldal országgyűlési politizálását. Félelmük szinte önbeteljesítő jóslattá vált. Véleményünk szerint a századfordulót követően a magyar parlament szinte állandóan legitimációs problémával küszködött, hiszen a nemzeti, valamint a parlamentbe gyakorlatilag bejutni képtelen szocialista, szociáldemokrata pártok joggal kérhették számon a törvényhozáson, hogy az csupán a cenzussal rendelkező kisebbséget tudhatja maga mögött. A választójog valódi kiterjesztésének lehetőségét ki nem használva a parlament egyre inkább elszakadt a magyarországi társadalomtól, ennek negatív következményei a világháború alatt és után kézzelfoghatóan jelentkeztek. A hivatalos politika számára a nemzetiségek, a munkások, a cenzusnak megfelelni nem tudó társadalmi csoportok elsősorban nem állampolgárokat, hanem a közrendre, a magyar államra veszélyes elemeket jelentettek. Erre a – gyakran igen éles – megítélésre az egri közéletben is felfigyelhetünk. Úgy gondoljuk, ez a lokálisan is igen erőteljesen jelentkező tendencia hozzájárult ahhoz, hogy a világháborús megpróbáltatások hatására Magyarország belpolitikailag fokozott mértékben destabilizálódott. A nemzeti kérdés ez a legitimációs probléma tette igazán akuttá, hiszen a parlamentben marginális csoportot alkotó nemzeti képviselők erre hivatkozva tagadhatták az országgyűlés népképviseleti jellegét. Választóik, valamint a választójoggal nem rendelkező nemzeti állampolgárok számára pedig az ellenséges megítélés szinte állandó hangot adta volt igen sérelmes.

Választójogi röpiratok Egerben a huszadik század első évtizedeiben

A választójogi küzdelem az egri közéletet is erőteljesen foglalkoztatta. A helyi újságok természetesen rendszeresen tudósítottak az országgyűlési eseményekről. Mindemellett két röpirat is megjelent a városban, melyekre eddig még a helytörténeti irodalom sem fordított figyelmet. A röpiratok elemzése fontos helytörténeti adalékokkal szolgálhat Eger huszadik század eleji történetéhez. A szerzők személye azonban országos viszonylatban is érdekessé teszi a munkákat. Az egyik, 1908-ban keletkezett nyomtatvány szerzője Halászy Caesar, az egri főegyházmegye és a keresztényszocialista mozgalom fontos alakja volt, így munkája a keresztényszocializmus története szempontjából lehet jelentős. A másik pedig Szederkényi Nándornak, Heves vármegye volt főispánjának, a város többször megválasztott országgyűlési képviselőjének, a függetlenségi Ugron-csoport országosan ismert vezető politikusának a tollából származott. Így ez a röpirat a koalíciós kormány bukása utáni függetlenségi politikálás története szempontjából tarthat igényt az érdeklődésre.

Halászy Caesar és 1908-as röpirata

A röpirat ismertetése előtt azonban szólni kell Halászy Caesarról, akinek életére vonatkozóan csak néhány alapinformáció található a helytörténeti és életrajzi irodalomban, ezért szükségesnek tartjuk részletesebb bemutatását. Az életrajz adatainak pontosításához az Egri Érseki Levéltár rávonatkozó anyagát használtuk fel.

Halászy Caesar 1869. november 25-én született az olaszországi Urbino városában. Egerben végezte a papi szemináriumot, és 1893. június 27-én áldozópappá szentelték.⁴ 1894 januárjáig Tardon volt káplán, ekkor az emödi plébánia adminisztrátorának nevezték ki. 1894 júniusában már püspökladányi káplánként kért a hadsereg számára igazolást papi szolgálatáról. Itt sem tartózkodott sokáig, ugyanis július 19-én már a nagykálói segédlelkészi beosztását és állami reáliskola hitoktatói megbízatását

⁴ Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum Halászy Caesar personaliája (a továbbiakban: EFL AN Halászy) 2739/1894.

köszönte meg Samassa József érseknek.⁵ Nagykállói működését 1894. szeptember 13-án kezdte meg. Középiszkolai hitoktatói vizsgáját 1895. szeptember 19-én tette le Egerben. A vizsga jelesre sikerült, csak egyháztörténetből, valamint nevelés- és „tanítástan”-ból kapott jó osztályzatot.⁶

Életének első nagyobb megpróbáltatásai 1896-ban érték, mikor két ügy miatt kellett részletes egyházi vizsgálatnak alávetnie magát. 1896. május 3-án egy prédikációjában a nagykállói középiskola tanári karát és igazgatóját vonta kérdőre egy, a rajzteremben kifüggesztett női akt miatt. „Nem csoda, hogy a nép erkölcstelen, hiszen manapság az ifjúságot már az iskolák falain belül, maguk az ifjúság nevelői, tanítói mételyezik meg. Saját szemeimmel megdöbbenve láttam egyik állami középiskola rajztermében a falon függeni olyan képet, mely mélyen szeméremsértő és erkölcsrontó és daczára, hogy annak eltávolítására az illető szaktanárnak figyelmét rögtön felhívtam, nem távolította el, csak midőn másodszor is szóltam, akkor távolította el azt az illető tanár. – Íly körülmények között – úgymond – a káplán az ifjúság erkölcstelensége a rajztanárnak és az intézeti igazgatónak a lelkén szárad” – idézett prédikációjából a nagykállói reáliskola tantestületének május 13-ára összehívott ülésének jegyzőkönyve. A tanári kar kérésére az igazgató a hitoktató eltávolítását követelte.⁷

A Nyíregyházi Hírlap pedig az 1896. június 18-ai számában megjelent Ünneprontók c. cikkében számolt be egy ellene folyó vizsgálatról. A Nagykállói járás főszolgabírója, Zoltán István vizsgálatot kezdeményezett két római katolikus és egy görög katolikus lelkész ellen, akik a vád szerint a szószékről agitáltak a millenáris kiállításon való részvétel ellen.⁸ A vizsgálat július 11-ére eredménytelenül zárult, sőt a nem kellően tapintatos főszolgabírórt róttá meg a főispán.

Az ügyek kapcsán keletkezett egyházi iratokból egy igen agilis fiatalember képe bontakozik ki. Ferenczy Bertalan címzetes prépost, főesperes, nagykállói plébános 1896. július 7-ei levelében a következőket írta róla: „kelleténél több önérzetre és bizalomra való megjegyzéseivel,

⁵ EFL AN Halászy 3145/1894.

⁶ EFL AN Halászy 4936/1895.

⁷ EFL AN Halászy 3112/1896.

⁸ EFL AN Halászy 3112/1896.

közbeszólásaival, vitatkozásaival a társadalmi életben, ... kissé követelő és parancsoló modorával magánkörben-, erkölcsi kitéréseivel, lelkipáztorkodási eseteivel, példálózgatásaival egyházi beszédeiben többeket érzékeny oldalukon talált és sértett, minek következtében a hangulat, a közvélemény mind kedvezőtlenebbé, inkább meg mondvacsináltan ellenségesebbé vált irányában: mindazonáltal nekem mi kifogásom, panaszon sem lehetett, amennyiben két esztendő alatt soha sem volt alkalmam meggyőződni természetének kiállhatatlan voltáról”. A plébános a vármegyei vizsgálat befejeződése után ugyan a káplán elhelyezését javasolta az egyházi főhatóságnak, de a levélre ceruzával annyit jegyeztek rá, hogy „(ott fog maradni)”⁹

Halászy közéleti aktivitása nem hagyott alább, sőt 1897 végén egy igen merész lépésre szánta el magát: azzal a kéréssel fordult az érsekhez, hogy engedélyezze számára a szabolcsi „szocialisták” alapszabályának elkészítését, valamint a szerveződő mozgalom vezető szerepének elvállalását. „Bizalmuk örömet szerzett – írta levelében –, mert állapotuk tarthatatlan; követelésük jogos és méltányos. Különösen mégis azért, mert a nagy erővel indult mozgalom káros hatásainak megakadályozására egyetlen módunk, ha nem engedünk olyanokat a nép vezetőiül, kik sebeit csak azért szaggatják fel, hogy oda az Isten, a vallás, papok, haza, burzsoá elleni engesztelhetetlen gyűlölet mérgét csepegtessék. Közismert frázisuk, hogy a papok csak saját hasukkal törődnek, de tenni nem tudnak. És a legnagyobb baj az lészen, ha a nép megszokja őket ma, mikor igazukat követelik, mert követelni fogja akkor is, midőn a jog és a törvénytelenesség terrenumára csapnak át.” Plébánosa a kérvény mellé írt levelében fejtette ki nézeteit az üggyel kapcsolatban. Az aktív politikai szerepvállalást vesztélyesnek tartotta – „Ki tudná megmondani,; micsoda következményei lehetnének a példának, mely a zsidó, szabadkőműves, protestáns hatalmasságokat megint csatasorba állítaná, az egyházra és a papságra uszítaná, midőn az autonómiának létesítéséért vívott küzdelmeiben amugy is sok és erős, támadásokat kénytelen szenvedni.” – Halászyt pedig a vezető szerepre túl fiatalnak és tapasztalatatlannak vélte. De a „Keresztény Munkás Szövetség” alapszabályának elkészítését lehetségesnek nevezte, hiszen így az érsekség beleegyezésével olyan szervezet keletkezésére látott

⁹ EFL AN Halászy 3273/1896.

lehetőséget, melyet a munkásmozgalom befolyásolására alkalmasnak tartott. Samassa József érsek december 30-i levelében azonban rendkívül határozottan foglalt állást az ügyben: „a káplán minden tevékenységét a részére kijelölt működési kör lelkiismeretes betöltésére s. ebben a népnek templomi és iskolai oktatására és tanítására kell fordítania. ... Egész határozottan eltiltom őt különösen attól, hogy a tisztán anyagi érdekekért szervezkedő nép gazdag élettapasztalatot, eszélyt és bölcsességet követelő vezérszerepét felvállalni bátorkodjék”. Felszólította Ferenczyt, hogy éberem figyelje a káplánt és azonnal jelentse, ha nem hajtja végre az utasítást.¹⁰ 1898. április 22-én pedig Egerbe rendelték és ott kapott kápláni feladatokat.¹¹

Ezt követően a személyes iratok között semmi rendkívüli esetre nem található utalás, a 30 éves Halászy valószínűleg megfogadta felettesei tanácsait. Az érsek 1899. október 18-án a Foglár-féle vallásos fiúnevelő intézet aligazgatójává és az Egri Állami Főreáliskolába hittanárrá nevezte ki.¹² 1902-ben a főreáliskolai vallásnánásból felmentették, és az Érseki Jogakadémián lett a magyar közigazgatási jog és statisztika helyettes tanára. 1903. szeptember 2-án a főszékesegyház hitszónoka lett.¹³ 1904-ben érseki másodtitkár, főszentszéki aljegyző és egyházmegyei levéltárnok, majd 1905. június 5-én az egyházjog és az egyháztörténelem rendes tanára a Liceumban. Minden más állásából felmentették, lakását pedig a Liceumban jelölték ki. Éves fizetése 2100 korona volt ekkor.¹⁴ 1908 augusztusában újra hitszónok a Főszékesegyházban, valamint a középiskolai hittanár-képesítő bizottság rendes tagja lett.¹⁵ Az egyházi funkciók mellett sokoldalú társadalmi tevékenység is kapcsolódott a nevéhez, Eger város képviselő-testületének tagja, 1911 májusától pedig az Egri Gazdák Hitelszövetkezetének az elnöke volt.¹⁶

Ígéretes karrierje azonban hirtelen megtört. 1912. április 16-án az érsek hirtelen visszavonta hitszónoki megbízatását, és április 26-án egyházi

¹⁰ EFL AN Halászy 6245/1897.

¹¹ EFL AN Halászy 1834/1898.

¹² EFL AN Halászy 5116/1899.

¹³ EFL AN Halászy 4613/1903.

¹⁴ EFL AN Halászy 3353/1905

¹⁵ EFL AN Halászy 4908/1908; 5309/1908.

¹⁶ EFL AN Halászy 3123/1911.

vizsgálóbizottság elé kellett állnia Herényik Borbála cselédlány öngyilkossága kapcsán.¹⁷ A vádak alól ugyan sikerült magát tisztázni, de 1913-ban Fényeslitkére helyezték plébánosnak, ahol 1928. december 4-ig, vonatbalesetben bekövetkezett haláláig teljesített szolgálatot.¹⁸ Életének fényeslitkei szakasza már nem tartozik témánkhoz, ezért azzal nem foglalkozunk. Az anyagban nem találtunk olyan információt, amely a röpirat keletkezésének időszakában Halászy és az egyházi vezetés politikai elképzelései közötti konfliktusról szólt volna. A karrierjében bekövetkezett törést valószínűsíthetően nem az egyházi főhatóságokkal kapcsolatos politikai nézetkülönbségek, hanem magánéleti problémák okozták.

Halászy Caesar röpiratát a koalíciós kormány választójogi tervezete kapcsán írta. Az országgyűlés elé került törvényjavaslat körül kibontakozó vita számára „a nemzeti lét érdekeit” leginkább érintő kérdésnek számított. A szerző feladatának tekintette az érvényes választójogi törvény bemutatását, és állást kívánt foglalni a cenzus alkalmazásának gyakorlatával kapcsolatban is. A röpirat az „igaz magyar ember” tájékoztatására szolgált.¹⁹

A hatályos törvény paragrafusainak ismertetése kapcsán már néhány helyen túllépett a szöveg pusztá bemutatásán, és értékelést is fűzött témájához. A régi jog alapján álló választójogot azért tartotta indokoltnak, mert a nemesség, „ez az osztály feltudta áldozni utolsó csepp vérért is a hazáért.”²⁰ Az értelmi cenzust pedig azért tartotta fontosnak, mert „(a)z értelem és bölcsesség legyen mindenkor a vezetés. Az okos, tanult ember szava többet ér, mint ezer tudatlané.”²¹ A választójogi rendszerrel kapcsolatban két kritikát fogalmazott meg. Az egyik szerint a vagyoni cenzus, a negyed jobbágytelek meghatározása, túlságosan nagy különbségeket eredményezett. Míg 13 vármegyében 32 és 87 korona közötti minimális adóval kellett rendelkeznie egy választópolgárnak, addig Árvában 86, Liptóban 70, Máramarosban 34, Szilágyban pedig 22 fillér volt az adó-

¹⁷ EFL AN Halászy 2201/1912, 3252/1912.

¹⁸ Eger, 1928. december 8. 2.

¹⁹ *Halászy Caesar, dr.: A választói jog.* Eger. 1908. (A továbbiakban: Halászy 1908.) 3–4.

²⁰ *Halászy C.: A választói i. m. 6.*

²¹ *Halászy C.: A választói i. m. 7.*

cenzus legalacsonyabb értéke.²² A cenzus egyenlőtlenségét és bonyolultságát tekintette a rendszer legnagyobb hibájának. A másik problémát a választókerületek beosztásában találta meg. Ezzel kapcsolatban azonban megjegyezte, hogy az a városoknak kedvez, amit a magyarság szempontjából helyesnek tartott.²³ Már a bevezető fejezetekben érintette tehát a választójoggal kapcsolatos egyik kulcskérdést, hiszen a cenzus a magyarlakta területeken volt magasabb, a nemzetiségieken pedig alacsonyabb összegű. Ez természetesen következett abból, hogy a hajdani negyed jobbagytelek után a központi, tehát magyarlakta területeken, a jobb jövedelmi lehetőségek és természeti adottságok miatt átlagosan magasabb, míg a nemzetiségek által lakott vidékeken pedig alacsonyabb adót fizettek a lakosok.

A választójog terjedelme címet viselő fejezetben már konkrét elvi megállapításokat tett. Megfogalmazása szerint az általános választójog hívei és a cenzus segítségével korlátozott rendszer támogatói gyakorlatilag azonos elvi alapon állnak, hiszen mindkét fél számára szinte természetes a korlátozás szükségszerűsége, csak annak módjában és mértékében térnek el egymástól. Ilyen természetes korlátok az „állam ellenségeit”, valamint a kiskorúakat és a nőket érintették. Az „államjólét kizárja azt, hogy e joggal az állam ellenségei felruháztassanak”.²⁴ A nők választójogával kapcsolatban hasonlóan kemény hangvételű állásfoglalás olvasható a munkában: „A nőemancipáció a keresztény társadalmakban nem lehet politikai kérdés, hanem csak egyesek eltévelyedése. A nő nem annyira értelmi, mint inkább érzelmi lény. Sajátos természetes, tulajdonai a családi tűzhely mellett jelölték ki hivatását. ... A magyar nő nem vágyik erre a területre és azok az úgynevezett feminák távol állanak a magyar nő gondolat- és érzelmi világától”.

A röpirat legfontosabb fejezete az „Általános legyen-e, vagy cenzus-hoz kötött a választói jog?” címet viseli, ebben szinte katekizmuszerűen próbálta cáfolni az általános választójog híveinek érveit. A kérdések előtt megjegyezte, hogy a cenzus eltörlése „a nemzeti lét súlyos megtámadása lenne”, aki ezt követeli, vagy nincsen tisztában az ország etnikai szerke-

²² Halászy C.: A választói i. m. 9–10.

²³ Halászy C.: A választói i. m. 11.

²⁴ Halászy C.: A választói i. m. 22.

zetével, vagy éppen ennek tudatában akarja ezzel az eszközzel veszélybe sodorni a hazát.²⁵

Az állításokat és a rájuk adott válaszokat részletesebben mutatjuk be, mivel segítségükkel jól jellemezhető a szerző politika- és társadalomfelfogása.

1. érv: Az általános választójog a természeti jogból következik.

Halászy kettéválasztotta a magán- és a közjog intézményét. Míg az előbbinél elismerte, hogy az a természeti jogból ered, addig úgy gondolta, hogy a közjog körébe tartozó választójog szerzett jog, melyben „materiális egyenlőséget nem követelhetünk”, hiszen az „nem az igazság, hanem a gyomor elve” lenne. A választójog nem az egyént illeti meg, hanem a nemzetet, és így „Minden közjognak a haza nagyságát és dicsőségét kell szolgálnia”.²⁶

2. érv: A census nem egyeztethető össze a demokráciával, a népképviselést osztályképviselletté alakítja át.

A nemzet a választójogot csak azoknak adhatja meg, akik hűséggel viseltetnek iránta. A „haza szolgálata önzetlenséget és mindenek, minden vagyonuknak, sőt sokszor életüknek is feláldozását követeli”. Az igazi demokrácia számára csak a vagyonos és művelt polgárokat engedi a szavazóurnához, így tehát a census létjogosultságának tagadása a demokrácia tagadását is jelenti egyben.²⁷

3. érv: A szavazati jogtól való megfosztás állandó elégedetlenség forrása.

A társadalom műveltségi szintjének emelkedése is kétes értékeket hordozott számára. Úgy látta, hogy a kulturális és politikai intézmények a műveltség terjesztését szolgálják, és ezzel hozzájárulnak annak a téves képzetnek a kialakulásához, hogy a kevésbé vagyonos emberek úgy gondolkodnak, ők semmivel sem különböznek azoktól, akik a választójogot bírják. „Ez a meggyőződés nyugtalanságra és a mint a socialdemokratáknál látjuk, fenyegető szervezkedésre vezet.” Nem a választójog hiánya, hanem ez a szervezkedés, a bomlasztás teszi nyugtalanná az embereket, akiket igazából nem a választójog érdekel, hanem a saját pénzügyi hely-

²⁵ Halászy C.: A választói i. m. 24.

²⁶ Halászy C.: A választói i. m. 25–26.

²⁷ Halászy C.: A választói i. m. 27–28.

zetük. A szociáldemokraták – „a hazátlan népámítók” – megtevesztik a munkásokat, pedig csak a „magyar nemzet drága vérén szerzett és megszentelt” alkotmányos rendszer vezetését akarják megszerezni.²⁸

4. érv: A tudás önmagában vezető szerepet biztosít az egyénnek, ezért felesleges azt még a választójoggal is erősíteni.

Elvetette a tömegek megjelenését a választójogi küzdelemben, hiszen úgy látta, hogy ez a demagógia fokozódását hozza magával, míg a cenzus az erkölcsnek biztosít vezető szerepet.²⁹

5. érv: A jogok kiterjesztése fejleszti a polgári öntudatot.

1848 előtt a magyar politikai elit ugyan ezt az elvet vallotta, de szerinte ez megbukott, hiszen a választójoggal bírók jelentős része nem az önfeláldozó hazaszeretetet, hanem az egyéni önzés eszközeként használta azt fel. A polgári öntudat számára előfeltétele, nem pedig következménye volt a választójognak.³⁰

6. érv: Az általános választójog lehetetlenné teszi azt, hogy egy párt túl nagy hatalomra tegyen szert. A kormány a társadalom összességének érdekeivel lenne kénytelen foglalkozni.

Alapvetően tévesnek tartotta azt a nézetet, hogy a kormányoknak a társadalom egészének boldogságára, jólétére kell törekednie. Igen erős szavakkal utasította vissza ezt az „utilitarizmus”-nak minősített gondolatot: „A társadalom gonoszlelkű kuruzslói, az alacsony szenvedélyekre számító népámítók azt hirdetik, hogy minden ember magáért él. ... Továbbá, hogy minden embernek joga van a földi boldogsághoz s a hazának kötelessége minden polgára számára zavartalan életet biztosítani. Pedig szerzett joga senkinek sincs a boldogságra. Boldoggá csak önmagát teheti az ember kötelességeinek lelkiismeretes betöltése által”.

A kormányzati túlhatalom parlamentáris korlátozásával kapcsolatban az egész alkotmányos rendszer felett gyakorolt kritikát: „A parlamentarizmus sehol sem teremt fényes korszakot. Érdekek csatája, ... állandó alkudozás hátráltat minden nagy és a nemzet jövőjét építő alapos munkát”. Úgy látta, hogy a kormánypárt és az ellenzék között folyó politikai vita csupán ellehetetleníti a kormányzást, hiszen a kormány ahelyett, hogy

²⁸ Halászy C.: A választói i. m. 28–29.

²⁹ Halászy C.: A választói i. m. 30.

³⁰ Halászy C.: A választói i. m. 30–31.

az ország irányításával törődne, állandóan a parlamenttel, az ellenzékkel kénytelen foglalkozni.³¹

7. érv: Minden emberre vonatkozik a hadkötelesség és az adófizetés, ebből pedig az következne, hogy a hatalomból is részesüljön.

Akik így gondolkodnak – jegyezte meg –, azok az államot egy olyan részvénytársaságként³² fogják fel, ahol a befizetett összeg után osztalék jár. „De a haza nem szövetkezet, nem részvénytársaság. ... Se nem terített asztal, a melynél a részvételi díj fejében egyforma porció illet mindenkit. ... A hazával szemben csak kötelességeink vannak, de jogaink nincsenek. ... minden polgár vagyonát és életét minden pillanatban habozás nélkül tartozik érette áldozni, ha a haza érdekei azt kívánják. Nem politikai jogokért kell a hazát szolgálni, hanem önzetlen szeretetből, a melyet senkiben sem csökkenthet az, hogy jogokban nincsen része”.³³

Az itt bemutatott pontokra adott kritikai megjegyzésekből világosan látható tehát, hogy Halászy számára az egyénnel az állammal szemben igazából csak kötelességei léteztek. A dokumentum cáfolta a parlamentarizmus alaplogikáját, mely szerint a törvényhozásnak egyik fontos feladata a végrehajtó hatalom korlátozása lenne. Elismerte ugyan a műveltség jelentőségét, hiszen a cenzus mellett éppen azzal érvelt, hogy a művelt polgároknak kell a választás lehetőségét megadni. A közművelődést azonban mégis negatív folyamatként értelmezte, hiszen úgy látta, hogy az az embereket arra indítja, hogy a választójoggal részesülőkhöz mérjék magukat.

A szavazás módját illetően leírt szavai a választójog gyakorlásának korlátait is kijelölték. Elvileg ugyan nem vetette el a titkos választást, de a

³¹ Halászy C.: A választói i. m. 32–33.

³² Az állam részvénytársaságként való felfogása, és ennek elvetése már Gárdonyi Géza Egri csillagok c. munkájáról 1901-ben írott cikkében is megjelent: „Mindinkább részvénytársaságnak kezdik az emberek tartani a hazát, melynek célja a jogrend biztosítása és a megélhetés nyújtása. Gárdonyi elénk állítja azt az időt, mikor nem frázis volt a hazaszeretet, hanem szenvedés és áldozat, megmutatja a kétségbeesztő kor szomorú képét. Azután felvillantja a reménytelenség sötét felhőin a hazaszeretet dicsőséges villámait, hogy fényénél megláthassuk a magyar faj érényeit, a hazafiúi áldozatkészség és lelkesedés erejét, melyek diadalmasan fognak lebegni minden időken át Eger fölött”. Egri Hiradó, 1901. március 2. 3.

³³ Halászy C.: A választói i. m. 33–34.

gyakorlat logikája alapján a nyílt szavazás mellett érvelt. Sajátos megközelítése alapján úgy látta, hogy a magyar társadalom fejlettségi foka, a hivatali függőségi viszonyok általános jelenléte a társadalomban azt eredményezte, hogy csak a nyílt szavazás garantálta a szabad választást az egyén számára. Természetesen nem csupán a választás szabadsága miatt volt szükség a nyílt választásra, hiszen a titkos szavazás szerinte a magánjog és a közjog azonosítását jelentette. „Az állam nem magánérdekből, hanem Isten akaratából jött létre. ... Isten jelölte ki a nemzetek történelmi feladatait. A haza Istenben bírja forrását, valamint Istentől származik a legfőbb rendező és vezető államhatalom is, amelynek egyik megjelenési formája a választói jog.” A választójogot azonban senki sem gyakorolhatja szabadon, „hanem csak a legsúlyosabb erkölcsi felelősség mellett”. A nemzet a nyilvánosságot követeli meg a polgároktól. „Minden szavazó súlyos erkölcsi felelősséggel tartozik a nemzetnek. És mikor szavaz éreznie kell, hogy mögötte áll a nemzet, akinek nevében és hatalmából szavaz.” A titkos szavazás megfosztaná a nemzetet az ellenőrzés jogától, és engedné ellenségeit hatalomra jutni. A választó tehát elvileg birtokolja a szavazás jogát, de ez nem jelenti a választás szabadságát. A rossz választás a nemzet, és ebből következően Isten ellen való véték, melynek megakadályozására szolgál a nyílt választás.³⁴

Röpiratának befejezéseként megjegyezte ugyan, hogy az általános választójog eszméje nem ütközik a katolicizmus általános hittételeibe, de Magyarországon speciális viszonyok uralkodnak, emiatt minden magyar feladatának tartotta az általános választójog elleni küzdelmet. Úgy látta, hogy más nagy „kultúrnemzetek” megengedhetik ugyan maguknak a váltást, de Magyarország számára ez a biztos pusztulást jelentené. A választójogot a nemzetiségekkel szemben igazából szűkíteni akarta, hiszen a census kívánt egységesítése a magyar területeken a választók számának bővülést, a nemzetiségieken pedig szűkülését jelentette volna. De ennél is tovább ment, amikor a választásra jogosultság nyelvi feltételeiről szólt: „A ki a magyar nemzet politikai jogainak gyakorlásában részt akar venni, tanulja meg a nemzet nyelvét. ... Nemcsak a törvényhozó testületben, de a szavazó úrnánál sincs annak helye, a ki nem ismeri a magyar nyelvet”. Az általános választójog számára a magyarság vezető

³⁴ Halászy C.: A választói i. m. 35–37.

szerepének – „magyar faj politikai fölényének” – megkérdőjeleződését jelentette, amitől pedig azt várta, hogy „nem fognak elmaradni a szent korona területi egységének megbontására irányuló nyílt kísérletek sem”. A nemzetiségeknél azonban sokkal veszélyesebbeknek tartotta a szociáldemokratákat. „A kik orgyilkosok módjára törnek polgártársaikra; a kik pusztítva, rabolva akarnak jogokat kivívni; a kik a megfélemlítésen kívül egyéb érveléssel harcolni nem tudnak, ...; azok nem politikai jogokat, de a megélhetés feltételeit se érdemlik a nemzettől.”

Halászy Caesar röpirata tehát formailag a választójogról szól, de egy olyan állam igénye rajzolódik ki belőle, mely az isteni gondviselést maga mögött tudva, az állampolgári akaratot csupán saját hatalmának legalizálására használja fel. A szerző számára a parlamentarizmus, a szabad választás gyakorlata álca volt csupán, melynek feladata egy olyan hatalom létalapjának folyamatos biztosítása, mely az ellenségekkel – a nemzetiségi mozgalmakkal és a szociáldemokráciával szemben – aktívan „védelmezi” önmagát.

Az Egrei Híradó 1908. április 7-i számában mutatta be a röpiratot. A cikk írójának véleménye az, hogy „az utca vörös zászlós lovagjai” próbálják elhitetni az emberekkel, hogy általános választójogra van szükség. Az újságíró szerint a korban megjelent röpiratok „legnagyobb részben a hazug liberalizmus szellemében készültek s fűnek fának meg akarják adni a választójogot”. Ezzel szemben Halászy a „keresztény elvek nemes álláspontjára s a nemzeti konzervativizmus talajára helyezkedett”. A bátornak és szókimondónak nevezett röpiratot az olvasók figyelmébe ajánlotta a B. P. monogramú újságíró.³⁵

Szederkényi Nándor röpirata a választójog kérdéséről

A választójogi irodalom másik becses darabja a Szederkényi Nándor által írt röpirat, mely „Az általános választói jog a magyar ősalkotmány szempontjából” címet viselve 1911 áprilisában jelent meg Egerben.³⁶ Szederkényi az egri politikai közélet országos szinten talán legismertebb po-

³⁵ A választói jog. Egrei Híradó, 1908. április 7. 2–3.

³⁶ *Szederkényi Nándor*: Az általános választói jog a magyar ősalkotmány szempontjából. Eger. 1911.

litikusa volt. Országos politikai karrierjét 1873-ban kezdte meg, amikor a dunapataji választókerület függetlenségi párti képviselője lett. 1878-tól kezdve, az 1896-os ciklust leszámítva, Eger képviselője volt. A függetlenségi irányzaton belül az Ugron-csoporthoz tartozott, annak elnökeként az 1893–94-es obstrukció egyik meghatározó résztvevőjeként tartották számon. Az 1905-ben egyesült Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik alelnöke lett. A koalíció kormányra kerülését követően, 1906. június 19-én Heves vármegye főispánjává nevezték ki, mely tisztségét 1910. február 8-ig viselte. A röpiratot fogalmazó politikus tehát annak a garnitúrának volt részese, mely kormányzásának idején nem tudta megvalósítani a választójog előzetesen ígért reformját.³⁷

Szederkényi a választójogi vitát történelmi megközelítésbe helyezte, a középkori Magyarország, sőt a honfoglalás időszakának jogi normáiból látta levezethetőnek az általános választói jog elvét. Munkája bevezetőjében pártjának 1874-es politikai szereplését mutatta be, rámutatva arra, hogy ő már akkor is az általános választójog eszméje mellett foglalt állást. 1874-ben azonban egy „Kolonich szellemének sugalmazása értelmében gyártatott, a nemzet megrontásának melegágyául” szolgáló törvény született, melynek megalkotásában kulcsszerepet kapott a hatalom átvételére készülő Balközép Párt, hiszen „1874-ben, kezdett derengeni az úrszíne változása. A fuzio szele fujdogált”. Tisza Kálmánék egy olyan törvény megszületése mellett asszisztáltak, melynek célja „az ország valódi közvéleménye elfojtásának úgy, mint a polgárság anyagi és erkölcsi megrontása” volt. Meglátása szerint az akkor véglegesített cenzusos rendszer idegennek minősült a magyar jogrendben, így annak modernizálása nem a korszellem követelménye, hanem a magyar történelemmel szemben fennálló adósság rendezése lett volna.³⁸

Történelmi elemzésének kiindulópontját a honfoglalás korába vezette vissza, amikor még az az átok, „hogy a magyar össze nem tart, a nemzet egységes lelki világát nem dúlta fel”. A honfoglalók egyetértéssel és távlatos bölcsességgel határozták meg „az új haza fenntartását és biztosítását célzó alkotmányos intézményt is”, és ebben a „magyar ősalkotmányban

³⁷ Lásd: Az 1901-es választási küzdelem Heves megyében, az ellenzéki sajtó tükrében c. fejezet.

³⁸ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 1.

az igazi nemzeti demokrácia nyilvánult meg, az általános, egyenlő jog érvényesülésével.³⁹ Az általános választójogon alapuló népképviselői előképét tehát 1000 évvel saját kora előtt találta meg. A magyar és a nemes fogalmakat az Árpád-kori Magyarország esetében szinonimaként használta. Szövege arra utalt, hogy a honfoglalók utódai kivétel nélkül a magyar nemesség soraiban voltak megtalálhatók a későbbi évszázadokban. Történelemfelfogása szerint Szent István államszervező munkájának eredménye a „nagy magyar nemzeti állam (impérium)” létrejötte volt. Abban a korban, amikor Európában a „faji” nyelvek még kezdetleges állapotban léteztek, a magyar nyelv már virágzott, az egyház is felvette azt, magyarul hirdették az ígét, és magyarul hozták a törvényeket. Az uralkodók a római császárok példáját követve felismerték, hogy a magyarok túl kevesen vannak, ezért az idegeneket is beemelték a nemzetbe, és ennek következtében az „intézményes intézkedésekkel karöltve haladt ez úton az idegen elemek áthasonulása a nemzeti testbe”, aminek eredményeképpen a 14–15. századra a magyar nyelv uralkodó lett a Kárpát-medencében.⁴⁰

A röpirat a történelmi elemzést azzal az állítással folytatja, hogy a tömeges jogegyenlítés, nemesítés és a háborúk hatására azonban az alkotmányos életben zavarok keletkeztek, ami az aranybulla-mozgalomhoz vezetett. Ennek megoldása volt az Aranybulla megszületése, amely a „magyar nemzet, vagy most már nemesség joga és kötelezettsége körének” szabálya lett. Szederkényi szerint ez a dokumentum csak hasonlított az angol példára, de az a magyar alkotmányos fejlődés önálló termékeként, a „széles nemzeti demokráciájával páratlan” eredménye volt.⁴¹ Az Árpád-kori uralkodók bölcsességének következményeként maradhatott meg az országot a huszadik század időszakára magyarnak.

A töretlen alkotmányos fejlődés azonban a török korban megszakadt, a pusztulás évszázadai következtek. Az elveszett harmónia pedig a török kiűzése után sem állt helyre, hiszen „új települők lepték el a haza földjét, idegen nyelvvel, szokásokkal, távol állva a nemzeti föladat megértésétől”. Magyarországon „az átok is dühöngött, hogy a magyar össze nem tart.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 2.

⁴¹ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 2–3.

Felteszi a kérdést, hogy hová lett a honfoglalók csodás erkölcsi ereje, az egyetértés. Idegen kufárok idegen érdekek dúlták fel s zavarták össze a nemzet lelki világát. Pedig most lett volna legnagyobb szüksége reá, jóformán az ujjászületés nagy nemzeti munkája keresztülvitelében”. A 18. századi újjátelepítés időszakában a „szennyos néparadat özönével szemben, csak egy szilárd kőszállon állott a nemzet ereje”, csak a kiváltságok mögé menekülve tudta elviselni az „ármányt”. Szederkényi véleménye szerint a politikusok előtt a korban csak két út állt: „feladni az ősi alkotmány követelését a nemzeti egység és függetlenség biztosítására”, elfogadni az udvar által kínált reformokat és beállni az örökös tartományok népeinek sorába, „vagy az ősi alkotmány kiváltságaihoz ragaszkodva, menteni a menthetőt a jövőendő számára. Ez utóbbival mentették meg a nemzet sajkáját az elmerüléstől”.⁴²

Szederkényi természetesen különösen fontosnak tartotta a reformok korát, amikor meglátása szerint a magyar politikusok a jogkiterjesztés útjára léptek, és Ausztria volt az, amely 1848-ban „az alkotmánnyal restaurált nemzeti egység nagy művét” elpusztította. Az önvédelmi harc során a „honfoglalók harci hősiessége megnyilvánult a 48/49-iki néputód önfeláldozó küzdelmében”. A kiegyezést követően azonban ahelyett, hogy befejezték volna az 1848-as átalakulást, az 1874-es választójogi törvénnyel egy olyan rendszer jött létre, melynek célja csupán a kormánytöbbség biztosítása volt.⁴³

Saját pártjának érdemeit domborította ki, mikor megjegyezte, hogy az 1874-ben is a reformmozgalom céljait követte, amikor azt követelte, hogy jöjjön létre újra „az ősök nemzeti demokráciája; hogy a magyar haza, a magyar nemzet vagy nép minden tagjának, egyenlő jog s teherkötelezettséggel legyen egységes hazája.” Az általános választójog tehát szerinte „se nem felülről, se nem alulról, se nem kívülről, hanem a magyar alkotmány lényegéből” következett. A nemzetiségek ugyan a „gonosz cselszövés” által félrevezetve a „haza hűtlen fiaivá” váltak, de egyrészt a magyar nemesség soraiban is voltak „muszkavezetők”, másrészt pedig a történelem arra tanította meg őt, hogy a „hűtlenek” utódai az utókorban gyakran „derék hazafivá” váltak. A hűtlenségtől és „hazaárulástól” való félelem

⁴² Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 4–5.

⁴³ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 6.

pedig nem lehetett az alapja annak, hogy a társadalom széles tömegeit a választás jogától megfosszák. A röpirat Magyarországnak a francia példa követését javasolta, miszerint az „ellenséget” száműzni kell, „az antimilitarista szocialista töredéket, szigorú büntetéssel” kell sújtani.⁴⁴

A korban a választójog kiterjesztésével kapcsolatban általában a nemzetiségi pártok és a „szocializmus” térnyerésének problémáját vetették fel. Szederkényi szerint a „nemzetiségek hazaellenes féktelenségét intézményekkel s törvényekkel kell és lehet gátolni s helyes útra téríteni”. Az általános választói jog kiterjesztésével kapcsolatban megjegyezte, ha az korábban bekövetkezett volna, akkor „a szocialista párt sem vonhatta volna ki magát az esedékes joggyakorlat folytán a nemzeti egységbe áthatolás törvényének behatása alól, s a jognélküliség folytán, hazátlanság czime alatti izgatás nem fajulhatott volna el oly sajátos tévelygéssé, mely a mai kornak is egyik becses tényezőjét, a munkás népet, a hazaellenes tábor anyagává látszott átgýúrní”. Nem következhetett volna be az a „szégyenletes állapot”, hogy a Fejérváry-kormány áll a választójogi harc élére. Így azonban a jognélküliek a „hazafias küzdelem” lehetőségeit gyengítették az 1905–1906-os konfliktusban, melynek egri irányításából Szederkényi is aktívan kivette a részét.⁴⁵

Röpiratának zárófejezetében érthetőnek nevezte a nemzetiségekkel és a „nemzetközi radikalizmus” befolyásának növekedésével kapcsolatos félelmeket. Azonban 1848–49 példája számára azt bizonyította, hogy létezik még a magyar nemzet „hatalmas áthonosító ősereje”, melyre támaszkodva le lehet győzni az osztrákok által mesterségesen gerjesztett nemzetiségi mozgalmakat. „E bűnös forrás buzog s buzogni fog, akár van választói jog, akár nincs. Ez nem mai eredetű.” Véleménye szerint a magyar nyelv terjesztése jelentette volna a megoldást. A magyar politikának el kell érnie azt, hogy „az Amerikából hazatért polgártársunk ne mondhasa többé, hogy Amerikában megtanult angolul, mert ott e nélkül megélni nem lehet, de itthon nem tanul meg magyarul, mert e nélkül is meg lehet élni”. A jogkiterjesztésnek minden magyarországi lakosra vonatkoznia kell, és így a magyarság „áthonosító ereje” újra meg fogja szüntetni a problémákat, de az általa mesterségesen gerjesztettnek

⁴⁴ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 7–8.

⁴⁵ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 8.

vélt „nemzetiségi hazaellenes izgatás” ellen törvényes eszközökkel való fellépést tartott szükségyszerűnek.⁴⁶

A röpirat tehát kijelölte egy általános választói jog talaján álló politikus lehetőségének határait. A nemzetiségi mozgalmakat szinte teljesen természetesen tartotta jogszerűtlennek, azok okaként csak az „osztrák ármányt” vélte felfedezni. A szabadelvű kormányokon éppen azok elnéző magatartását kérte számon. A jogkiterjesztés választói szabadságot jelentett számára, de ebből nem következett a választás szabadsága, hiszen a „hazaellenes” mozgalmakkal szemben aktív állami fellépést tartott szükségyszerűnek, ami akár a száműzetést is jelenthette. A nemzetiségi lakosságtól pedig az asszimilációt várta el, hogy hasonlóan az általa idealizált középkori állapotokhoz, újra egységes magyar nemzeti területté alakuljon a Kárpát-medence.

A kormánypárti „Eger” című újság vezércikkben foglalkozott a röpirattal.⁴⁷ A cikk ugyan aláírás nélkül jelent meg, de valószínű, hogy az a szerkesztő, Breznay Imre tollából származott. A cikk írója két dolog miatt tartotta érdemesnek bemutatni a munkát. Egyrészt mert az „a magyar ősi alkotmány szempontjából” tárgyalta a vitatott kérdést, másrészt pedig az író személye tette azt fontossá. Szederkényiről megjegyezte, hogy ellenzéki vezető szerepe arra a korszakra esett, „amidőn a parlamenti ellenzék úgy számarányánál, mint tagjainak erkölcsi fajsúlyánál fogva nagy reménnyel tekinthetett a jövőbe”. Az újságíró tehát arra utalt, hogy az ellenzéki politikus egy olyan kérdésben nyilatkozott meg, amivel kapcsolatban lett volna lehetősége pártjának megfelelő törvényt megalkotni. A cikk legfontosabb kritikai észrevétele szerint a röpirat kiindulópontja téves volt, hiszen a magyar jogrendben nem létezett az általános választójogon álló „nemzeti demokrácia”. A középkori jogi dokumentumokat, kivált az Aranybullát nem lehet a demokrácia alapiratainak tekinteni, hiszen azok éppen a nemesi kiváltságok megerősítését szolgálták, az általános választójog gondolatát valójában csak 1874-ig lehet visszavezetni. Az 1840-es években a jogi egyenlőség megteremtése volt csupán a magyar politika célja, nem pedig az általános választójog biztosítása. De

⁴⁶ Szederkényi N.: Az általános választói jog i. m. 10–11.

⁴⁷ Az általános, egyenlő, titkos... Szederkényi N. politikai tanulmánya. Eger, 1911. április 22. 1–2.

még a jogegyenlőséggel kapcsolatban is megjegyezte, hogy „váratlanul jött: készületlenül találta a nemzetet és így nem nagyon vált hasznunkra”. Nem értett egyet Szederkényivel abban sem, hogy a függetlenségi párt(ok) programjában benne szerepelt az általános, titkos és egyenlő választójog követelése. „Sokat beszéltek a választójog kiterjesztéséről, a kerületek helyesebb beosztásáról, de az általános és egyenlő választói jog csóváját Kristóffy dobta be a magyar politikai életbe. Ezt a politikust pedig nem vezette a magyar nemzet iránt érzett szeretet.” A vezércikk írója tehát azt hangsúlyozta, hogy a téves történelmi kiindulópontból levezetett választójogi reformot a függetlenségek nem követelték, és nem valószínűsítették meg, amikor kormányoztak, az eszme pedig éppen a magyar-ellenes éle miatt nem támogatható. Egyedül a titkos szavazás gondolatát tartotta megfontolandónak.

A választójogi vita és a nemzetiségi kérdés az egeri sajtóban 1913 elején

A választójogi viták a következő években sem csillapodtak. 1912–1913-ban is komoly polémia bontakozott ki az egeri közéletben. A munkapárti kormány által beterveztett választójogi törvényjavaslat heves hírlapi vitát eredményezett Egerben. Ebből az időszakból ugyan nincs tudomásunk helyi röpiratról, de a két vezető városi lap cikkeiből kirajzolódik a kormánypárti és ellenzéki helyi politikusok által vallott választójogi elképzelés.

A vitát az Eger hasábjain megjelenő vezércikk nyitotta meg 1913. január 8-án.⁴⁸ A vitaindító „Kavarodás” címet viselő vezércikket valószínűleg a munkapártinak tekinthető lap szerkesztője, Breznay Imre írta. A cikk a törvényjavaslat beterveztése kapcsán foglalt állást a vitában. A megszólalókat három csoportra osztotta. Az első, legkisebb csoportot a kiterjesztést elvető konzervatívok, a többséget kitevő másodikat a javaslattal alapvetően egyetértők, a harmadikat pedig az általános szavazati jog alapján állók jelentették számára. Bár a harmadik csoport tűnt a legszámosabbnak, de ezt a szerző csak annak tudta be, hogy az volt a leghangosabb, akinek „nem a haladás kell, hanem ugrás. Persze a sötétbe,

⁴⁸ Kavarodás. Eger, 1913. január 8. 1.

hogy aztán a zavarosban halászhasson”. Az általános választójog követelőinek vezetőit a szabadkőművesek között találta meg. Ők azért vetették el a kormány lépéseit, mert az új törvény alapján „alakuló parlament még nem forgatja fel az oltárt és a trónt, nem törli ki a szótárakból a hazát, az egyházat, a hitet, a vallást”. A cikk éppen ezt hozza fel a javaslat melletti legfontosabb bizonyítékként, hiszen „ez az egyetlen körülmény már megnyugtató lehet a keresztény világnézetért harcolók előtt, mert elárulja, hogy a javaslat nem lehet káros reánk. Hiszen akkor az egekig magasztalná minden szabadkőműves, holott ennek az ellenkezőjét tapasztaljuk”.

Tíz nap elteltével újabb elemzés jelent meg az Egerben, melyet M. K. dr. monogrammal Molnár Károly, az Érseki Jogakadémia tanára írt.⁴⁹ Molnár rövid történeti bevezetőjében az 1848 után eltelt korszak egyik legfontosabb hibájának azt nevezte, hogy elmaradt a választójog érdemi kiterjesztése, mely csak arra adott lehetőséget, hogy a „demagógia felüljön az általános választói jog vesszőparipájára”. A koalíció választójogi ígéreteit a Fejérváry-kormány tervei befolyásolták, de a munkapárti kormánynak már szabad kezet adtak a választók 1910-ben. Molnár úgy látta, hogy a parlament előtt lévő javaslat megfelelő garanciákat tartalmazott a választók számának emelkedésével felmerülő problémákra. A korhatár és az analfabéták cenzusának a megemlése volt számára az a biztosíték, ami a „békés együttműködést hosszú időre biztosítja, s az ugrásszerű jogkiterjesztést és az ezzel járó zökkenéseket hosszú időre távol tartja.” A kormány javaslatának támogatását állampolgári feladatnak nevezte, hiszen a „választójogi demagógiát” a „magyar nemzeti állam” sírásójának tartotta.

Az egri ellenzék nevében Kálnoky Viktor válaszolt a Hevesvármegyei Hírlap⁵⁰ január 26-i számában.⁵¹ Kálnoky Molnár cikkére reagált. Kétségbe vonta, hogy az M. K. aláírás azonos lehet az ismert tanárral, hiszen ő korábban, a liceumi tanárokkal egyetértésben az általános, titkos és egyenlő választójog mellett foglalt állást. Kálnoky elvetette a munkapár-

⁴⁹ Választójogunk reformja. Eger, 1913. január 18. 1–2.

⁵⁰ A Babocsay Sándor volt országgyűlési képviselő által szerkesztett lap az ellenzék szócsove volt Egerben, a szerkesztő a függetlenségek Kossuth-csoportjához tartozott.

⁵¹ *Kálnoky Viktor: Választójogunk reformja.* Hevesvármegyei Hírlap, 1913. január 26. 1.

ti törvényjavaslatot, mert az véleménye szerint csökkentette volna a választók számát. Szerinte a kormány szándéka a javaslat elkészítésekor a hatalom birtoklásának a biztosítása, és nem a jogkiterjesztés volt. „Végül egy újabb tévedés tisztelt cikkíró úr. Ez a javaslat, ha életbe lépne, nem nyitná meg soha a szerves fejlődés és békés együttműködés lehetőségét. Az alkotmány sáncaiból jogtalanul kiszorított tömeg állandóan követelni fogja a bebocsájtását, mert: Csonka néppel csak csonka nemzetet lehet teremteni, teljes nemzeti életet csak teljes népélettel, teljes közjogú népélettel lehet felépíteni” – szállt vitába Molnárral.

A válaszra csak három napot kellett várni,⁵² igaz a cikk leszorult az Eger címlapjáról és a 2–3. oldalakon kapott helyet. Molnár itt már nyíltan vállalta személyazonosságát, és arról írt, hogy a tanári kar nyilatkozatával nem értett egyet, és azt csak 6:4 arányban fogadták el, tehát nem lehet őt véleményváltoztatással vádolni. A cikkében azonban nyíltan leírta, hogy mit is jelentett a választójogi reform számára, hiszen nem mint közjoggal foglalkozó tanár, hanem mint „az ezeréves magyar állam jövőjéért aggódó, a haza sorsának kockázatásától visszariadó hazafi” szólalt meg. A választójog fontos feladatának nevezte „az intelligencia” szerepének biztosítását, hiszen ezzel az eszközzel vélte csak megtarthatónak például Erdélyt. Szavai szerint mivel az egriek „románt, tótot, szászt stb” a „hottentották”-hoz hasonlóan csak a néprajzi tanulmányokból ismerik, azért ütköznek meg a választójog új rendszerén, és nem úgy tekintenek rá, mint arra az egyetlen eszközre, mely a magyarság fölényét biztosíthatja. Ausztria 1907-es választójogi reformját említette negatív példaként, ami szerinte megszüntette a német Ausztriát, és a Lajtán túlön a szlávok kezébe adta a hatalmat. Molnár tehát a választójogi vitát a nemzetiségi kérdés talajára helyezte, és szinte az állammal kapcsolatos hűséget kérte számon az ellenzéki politikusokon.

A vita következő cikkét már Rátvay Géza jegyezte.⁵³ A Hevesvármegyei Hírlap február 2-ai számában megjelent írás az Érseki Jogakadémia tanárainak 1911. december 13-ai választójogi memorandumát mutatta be. A cikket azért írta Rátvay, mert ő volt a memorandum szerzője.

⁵² Választójogunk reformja. Eger, 1913. január 29. 2–3.

⁵³ Rátvay Géza: Választójogunk reformja. Hevesvármegyei Hírlap, 1913. február 2. 1–2.

A tanárok 1911-ben a 24 éves, írni és olvasni tudó férfiakra terjesztették volna ki a választójogot, azzal a megszorítással, hogy a reform után 10 évvel már a magyarul való írni-olvasni tudás lett volna a kritérium. A szerző azzal indokolta a 10 éves átmeneti időszak beiktatását, hogy ha a magyar nyelv ismeretét azonnal megkövetelték volna, az támadás és nem védekezés lett volna a nemzetiségekkel szemben. „minden modern állam jogosan megkövetelheti attól a polgárától, aki politikai jogokat akar gyakorolni, az értelmi cenzusnak azt a minimumát, hogy bírja az állam nyelvét szóban és írásban” – írta. Ennek teljesüléséhez pedig csak az 1907-es népoktatási törvény végrehajtását tartotta szükségszerűnek, hiszen az az államsegélyben részesülő elemi iskolák számára kötelezővé tette a magyar nyelv oktatását, és a negyedik év végén a diákok írásban és szóban mérhető nyelvtudását. „A törvény intenciója világos. A céltudatos nemzeti politikánk alapját már az iskolában kell megvetni. Már itt föl kell vennünk a harcot a nemzetiségekkel és ha ezt bátran, önérzetesen, férfiasan megvívjuk, akkor a magyarság és intelligencia vezetőszerepét nem kell féltenuünk a demokratikus jogfejlődéstől!” – fejtette ki véleményét. A memorandum másik fontos pontja az új választókerületi beosztással foglalkozott. „A magyar szupremácia intenzívebb biztosításának eszköze a választókerületek igazságos és céltudatos beosztása is. Éppen ezért a tanári kar memoranduma az egész reform sarokpontjának, alapjának jelölte meg a választókerületek új beosztását. Valóságos csoda, hogy az eddigi beosztás mellett Magyarország nemzeti jellegét még úgyahogy fenn tudta tartani.” A cikk kimutatást közölt a kerületek korabeli rendszeréről. Ezzel kapcsolatban megjegyezte: „Csak egy szempillantás a kimutatásra és kitűnik, hogy a mai beosztás mennyire igazságtalan, mennyire bűnös a magyarság érdekének szempontjából. Péld. az a vidék, ahol a vérbeli magyarság zöme lakik, a Duna–Tisza köze, csak 63 képviselőt, míg Erdély 74 képviselőt választ, pedig Erdély magyarsága háromszorta kevesebb, mint a Duna–Tisza közének magyarsága. Erre való tekintettel tehát a magyar nép és a magyar állameszméhez ragaszkodó, államhű és intelligens elem által lakott területeket, különösen a városokat intenzívebb képviselőre kell juttatni: ezt követeli az a nagy nemzeti cél, hogy az ezeréves Magyarország magyar karaktere az egész vonalon megőriztessék”. A cikk a kerületi beosztás megváltoztatását és a választójogi reformot összekapcsolta. Az előbbi nélkül minden vál-

toztatást veszélyesnek és szükségtelennek nevezett. A programot ugyan még a Justh- és a Kossuth-frakció vitáinak időszakában készítették, de a Kossuth Ferenc által az egyesült ellenzék nevében 1912. évi június 1-jén benyújtott ellenzéki választójogi javaslat és az ő elképzeléseik között nem talált különbséget. A Lukács-féle tervezetről azonban azt vallotta, hogy „a kormány javaslata ellenben nem az intelligens magyar nemzet szuverenitását, hanem önös párthatalmi érdekeket szolgál, mely ha lehet, az alkotmány álarcával, ha kell, nyíltan, az alkotmány és jogrend feldúlásával is egy idegen akarat végrehajtására vállalkozik.” Így a tanári kar nevében visszautasította azt. A vita tehát ezt követően teljes mértékben átterelődött a nemzetiségi kérdésre, és a két konkurens politikai irányzat helyi hívei azon polemizáltak, hogy melyikük biztosítja igazából a magyar szupremáciát és az állam biztosabb fennállását.

Molnár Károly válaszára nem sokat kellett várni, hiszen az az Eger következő lapszámának a címlapján jelent meg.⁵⁴ Molnár két fontos dolgot tartott feladatának: egyrészt a tanárok memorandumát elválasztotta az egyesült ellenzék elképzeléseitől, másrészt a Kristóffy József által jegyzett, 1905. december 19-ei törvényjavaslattal azonosította azt. Kristóffy terve számára nem volt más, mint „a legnagyobb kaliberű s a legmodernebb rendszerű ostromgyűből történt az első lövés a magyar nemzeti államnak ezeréves – és 60 év óta vétkesen elhanyagolt – bástyája ellen”. Úgy látta, hogy a tanárok csak két ponton tértek el az 1905-ös tervtől: egyrészt a választójog megadásának feltételeként az állandó helyben lakást jelölték meg. Ezt Molnár a szocializmus elleni küzdelem fontos eszközének nevezte, de felhívta a figyelmet arra, hogy a „magyar intelligencia” mozgékony volta miatt a magyarság kevésbé tud megfelelni ennek, mint a nemzetiségek. Ez a feltétel tehát, „egyrészt a szocialistákat visszaszorítja, másrészt a nemzetiségeket kedvezményezi”. Ki a veszedelmesebb a magyar államra, a szocialisták, vagy a nemzetiségiek? – tette fel a kérdést. „Én habozás nélkül az utóbbiaknak adok e téren elsőbbséget.” – hangzott a válasz. A másik különbség a magyarul való írni-olvasni tudás 10 év utáni megkövetelése volt. Ezt azonban elvi alapon visszautasította, hiszen „a nemzetiségek olyan hátrányolását jelentené, ami eddigi jogfejlődésünkben ismeretlen, s idegen”. Ez azonban csak annyiban jelentett

⁵⁴ Választójogunk reformja. Eger, 1913. február 5. 1–2.

problémát számára, hogy nyíltan fogalmazódott meg, hiszen a kormány és az egyesült ellenzék által megkövetelt hat elemi osztály elvégzése „provokálás nélkül” ezt feltételezi. A kerületek új beosztásával is egyetértett, teljesen igazságosnak nevezett egy olyan rendszert, ahol a magyar területeken 2000 választóra, a nemzetiségieken pedig 6-8000 választóra jut egy képviselő. De ebben az esetben nem lehet egyenlő választójogról beszélni, hiszen ez „burkolt pluralitás”, ami egyébként a célnak tökéletesen megfelel. A memorandum több pontjával, vagy inkább céljával egyetértett tehát, csak azt vetette fel, hogy nem célszerű „az általános egyenlő választójog” követelését hangoztatni.

Az álláspontok tehát némileg közeledtek egymáshoz. Rátvay február 9-i válaszában⁵⁵ igazából csak azzal foglalkozott, hogy van-e érdemi különbség elképzeléseik és az egyesült ellenzék programja között. Ő úgy látta, hogy nem volt. A nemzetiségekkel szembeni erőszak vádját visszautasította, hiszen ők csak a törvények betartását kérték számon, amit szerinte erőszaknak nem lehet minősíteni. Elismerte, hogy a szavazati jog egyenlőségét és általánosságát nem betű szerint értették, valójában kiterjesztésről beszéltek, amit azonban csak a mértéke miatt lehetett volna általánosnak tekinteni.

A vita lassan lezárult. Molnár Károly még február 19-án megjelentetett egy cikket a választójogi korhatárról,⁵⁶ de ehhez kapcsolódva megjegyezte, hogy a polémiát nem folytatja tovább, hiszen több kérdésben közel kerültek egymáshoz vitapartnerével. Cikke már nem is tekinthető vitaanyagnak, hiszen csupán a törvénytervezet korhatárra vonatkozó szabályait mutatta be.

A Hevesvármegyében még Baray Károly is hozzászólt a kérdéshez.⁵⁷ Ő két fontos dolgot elemzett: az egyik a titkos szavazás elve, a másik a magyar nyelv ismerete volt. A titkos szavazást azért vélte fontosnak, mert ezt tekintette a választási korrupció egyik leghatásosabb ellenszerének. A magyarul való írni-olvasni tudás megkövetelése nélkül azonban úgy látta, hogy a nemzetiségi iskolák „diplomagyárakká” alakulnának át. Vé-

⁵⁵ Rátvay Géza: Választójogunk reformja. Hevesvármegyei Hírlap 1913. február. 9. 1-2.

⁵⁶ A választójogi korhatár. Eger, 1913. február 19. 1-2.

⁵⁷ Baray Károly dr.: Két főkérdés. Hevesvármegyei Hírlap 1913. február 20. 1.

leménye szerint a nyelvi megszorítással csak azok nem értettek egyet, „kik a szerencsétlen nemzetiségi törvényt” és az 1868-as népoktatási törvényt elfogadták, elfogadják. „A fejlődés jogunknak »fejlődése« magyar nemzeti jogunknak » fejlődése« valóban az – habár hullámvonatszerűen is – hogy az egységes nemzeti állam ideája felé közeledünk. Ennek pedig legelső kritériuma: az állam nyelv tudása. Ha nincs igazam, akkor az ellenkező igaz, vagyis Magyarország közeledik Lengyelország sorsa felé.” „Vagy az uralkodásra van hivatva a magyar e földön, vagy nem. Ha igen, akkor bátran törvénybe iktathatjuk e cenzust, ami ... már törvénybe van iktatva más formában. Had lázadozzanak a nemzetiségi szájhősök és a Björnsonok, nem sok kárunk lesz belőle.” „A nemzetiségi tömegek megérik azt, hogy számukra csak a magyar állami egységben és a magyar kultúra révén van boldogulás és ez esetben a fenti törvényi intézkedés legfőbb múltó elégedetlenséget szít.” „Nem tudok más eszközt – ami lassan de biztosan – beolvasztaná a nemzetiségeket a nemzettestbe, mint ha nyelvileg egyesülünk velük” – helyezte egy egészen más szférába a kérdést. Jól látható tehát, hogy Baray számára a nemzetiségek jogainak fennálló garanciái is túlzásnak minősültek.

Ennek a cikknek tükrében különösen érdekes a Jászi Oszkár február 23-i egi előadását ismertető tudósítás.⁵⁸ Az aláírás nélküli cikk szerzője Jászit neves tudósnek minősítette, beszámolt arról, hogy az előadása színhelyeül szolgáló színház zsúfoltságig megtelt „és a minden tekintetben igen értékes és élvezetes előadásért az előadót impozáns ovációban” részesítették. „A tárgyilagos keretek között folyó, értékes előadást a színházat zsúfolásig megtöltő hallgatóság nagy figyelemmel hallgatta végig s lelkes éljenzéssel honorálta a tudós előadót” – fejezte be a tudósítást, ami a kor körülményei között többet jelentett egy egyszerű hírközlésnél.

A lap azonban áprilisban helyrebillentette a mérleget, Z. aláírással közölt egy cikket,⁵⁹ mellyel kapcsolatban a szerkesztő megjegyezte, hogy bár tartalmával nem értenek teljesen egyet, de mivel fontos gondolatokat tartalmaz, ezért megjelentették. A cikk a már elfogadott választójogi törvényt méltatta. Az általános választójog eszméjét pedig a következő szavakkal utasította vissza: „Amikor a népek millióit akarják jogokban

⁵⁸ Hevesvármegyei Hírlap 1913. február. 27. 1.

⁵⁹ Valami a nagy reformról. Hevesvármegyei Hírlap 1913. április 23. 2-3.

részesíteni, amikor a nemzetet egy ma még ismeretlen jövő elé akarják állítani, akkor nem szabad bombával a kezükben mindjárt robbantáson kezdeni a dolgot, mert rossz munkát végzünk. Olyan rosszat, amelyet Já-szi Oszkár úr és hű csatlósai végeznének, ha a magyar nemzet tagjaiban sikerülne felkelteni a társadalmi, az osztály- és kultúrharcot. Az ilyen za-varosban aztán nyakunkba ülnének a Jászi úrként ezer éven át sanyarga-tott oláhok, tótok, rácok és mindenféle nációk”.

A választójogi reform kapcsán keletkezett egri röpiratokból és újság-cikkekből jól kirajzolódik, hogy a kérdés a kortársak számára sokkal töb-bet jelentett egy pusztá államjogi reformnál. A reformra mint a szükség-szerű rosszra tekintettek az egri megszólalók. Hol nyíltan, hol burkoltan olyan változás megvalósításán gondolkodtak, mely sem a munkásmoz-galom, sem a nemzetiségek számára nem biztosít politikai előnyöket. A baloldali pártokra, valamint a nemzetiségek politikai csoportosulása-ira szinte egyöntetűen úgy tekintettek, mint amelyek a magyar állam lé-tét veszélyeztetik. A politikai programok annak megfelelően mérettettek meg, hogy milyen szinten hozzák kedvező helyzetbe a magyar „intel-ligenciát” a hűtlen szociáldemokratákkal és nemzetiségekkel szemben. Egy olyan városban is központi helyet foglalt el a kérdés, mely közismer-ten nem rendelkezett sem jelentős számú ipari munkássággal, sem pe-dig nemzetiségi lakossággal. A kormánypárti és ellenzéki vitapartnerek egyben egyetettek: a változásnak a „nemzeti jelleget” kell erősítenie. A polémia valójában csupán arról szólt, hogy milyen módon látták ezt elérhetőnek. Az egyik legtoleránsabb nyilatkozó Szederkényi Nándor számára is axióma volt a nemzetiségi mozgalmak törvény általi korláto-zása és a nyelvi magyarosodás igénye.

Az elvesztegetett időt, a ki nem használt lehetőségeket azonban nem lehetett pótolni. Új törvény született ugyan még 1913-ban (XIV. tc.), majd 1918-ban (XVII. tc.), de 1910 után már nem került sor általános választásokra a dualizmus kori Magyarországon. A törvényekhez kap-csolódó vita hangneme, az ott felhozott érvek pedig nem a megbékélés, hanem az egyre mélyülő konfrontáció felé mozdították el a vitában érin-tetteket. Egyetértünk Varga Lajos azon megállapításával, hogy az utol-jára elfogadott törvény „a társadalmi feszültségeket jelentősen növelte, a politikai erők megosztását tovább mélyítette és a megegyezés esélyeit

szinte kilátástalanná tette. Az 1918-as őszi összeomlás és katasztrófa természetesen nem emiatt következett be, de a gyúanyag összehordásában a reformokat elutasítók, a hatalomhoz görcsösen ragaszkodók igencsak kivették a részüket”.⁶⁰ Az egri közélet természetesen nem járult hozzá ennek a konfrontációnak a fenntartásához és fokozódásához, de hű helyi lenyomatát adta a kor magyar belpolitikai viszonyainak.

⁶⁰ *Varga Lajos*: *Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon 1916–1918*. Bp. 2004. 263.

PARLAMENTARIZMUS HEVES
VÁRMEGYÉBEN

ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK, ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐK HEVES MEGYÉBEN A DUALIZMUS KORÁBAN

Heves és Külső-Szolnok vármegye a 19. század első felében az ellenzéki megyék közé tartozott. Ez a hagyomány a 19. század második felében is folytatódott, hiszen a szabadságharc leverését követő önkényuralmi korszak után, a törvényes állapotok helyreállításakor országos szintet meghaladóan büntették meg az önkényuralom hivatalnokait, szakították meg a kontinuitást a Bach- és a Schmerling-féle rendszer adminisztrációjával.¹ Jelen írásunkban a dualizmus kori országgyűlési választások során megfigyelhető tendenciákat fogjuk bemutatni. Ismertetjük a megye választókerületi beosztását, a választók összetétele alapján jellemezzük az egyes kerületeket, áttekintjük a választások eredményeit és az országgyűlési képviselők csoportját. Tekintettel arra, hogy a korszak elején, 1876-ban jelentősen megváltozott a megye területe, ti. leválasztották róla a hajdani Külső-Szolnokot, melyet más, addig teljesen külön fejlődő területekkel vontak össze (Jászkun Kerület), részletes elemzésünket a hevesi kerületekre vonatkozóan végezzük el.

A választókerületi beosztás és a választók összetétele

Heves és Külső-Szolnok vármegye területéből az 1848. évi V. törvény-cikk értelmében önálló képviselő-választási jogot kapott Eger és Gyönös városa, a kettős vármegyét pedig nyolc választókerületre kellett

¹ *Pap József*: Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezésig. Szeged. 2003. 278–279.

osztani.² A vármegye a törvényi előírásoknak megfelelően elkészítette a választókerületi beosztását, kialakították a fügedi, gyöngyöspatai, kápolnai, mezőtúri, pétervásári, tiszánánai, szolnoki, tiszabádi választókerületeket. A választási rendszer jelentősen módosult a megye területének megváltozásakor. Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk 1. paragrafusának 17. és 18. szakasza tartalmazta a két rész szétválasztásának szabályait. Ennek értelmében Heves és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék között a határ a Tisza folyó lett, kivételt képeztek Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörvény, Tiszaszőlős, Tiszaörs és Nagyiván községek, melyek ugyan a folyó bal partján feküdtek, de Heves megyénél maradtak. A Tisza jobb partján pedig a Pély község határától délre fekvő részen húzták meg a határt. Az új rendszerhez igazított kerületi beosztás szerint Gyöngyös és Eger mellett Heves vármegyének 5 választókerület kialakítására volt módja. A Belügyminisztérium 1877/13839. számú rendelete alapján a vármegye 1877. május 17-i rendkívüli bizottmányi ülésén fogadták el az új kerületi beosztást. A korábbi állapothoz képest csak kisebb kiigazításokra került sor. Az öt kerület elnevezése is döntően a régi maradt – fügedi, gyöngyöspatai, kápolnai, pétervásári, poroszlói (hajdani tiszánánai) –, a régi és az új nevet a hivatalos átnevezés előtt és után is többször felváltva használták.³ Az ekkor kialakított rendszer a dualizmus hátralévő periódusában változatlanul élt tovább (1. ábra).

A megye választóinak számát a korban természetesen a választójogi törvény határozta meg. Az 1848. évi V. törvénycikk 1. és 2. paragrafusa írta először körül a népképviselési rendszer alapjául szolgáló census intézményét. E rendelkezés alapján választottak Magyarországon 1875-ig, amikor életbe lépett a választásra jogosultságot újra szabályozó 1874. XXXIII. törvénycikk. A vármegye választóinak számát viszonylag könnyű meghatározni, hiszen ezzel a kérdéssel igen sokat foglalkoztak a XX. század első évtizedében. A statisztikai adatoknak fontos szerepük volt a korban, a különböző választójogi reformtervezetek elkészítői hívták őket segítségül munkájuk során. A statisztikai hivatal 1908-ra készítet-

² Magyar törvénytar. 1836–1868. évi törvénycikkek.

³ A vármegye területi átalakulását, a közigazgatási rendszer módosulásáról: *Pap József*: Heves és Külső-Szolnok vármegye tisztikara 1861–1867. Heves megye történeti Archontológiája. H. n. [Eger] É. n. [2011.] 158., 179–178.; Eger 1877. május. 24. 162–163.

1. ábra. Heves vármegye választókerületei 1876–1918

te el az országgyűlés számára a választásra jogosultak országos kimutatását. E táblázat szerint a megyében 1880 és 1908 között a választásra jogosultak száma 11 445 főről 15 303 főre emelkedett, arányuk a megye lakosságához viszonyítva alig változott (1880: 5,45%, 1908: 5,65%). A választókerületek átlagos lakosságszáma 1880-ban 29 900, 1908-ban 38 715, a választók kerületenkénti létszáma 1906-ban 1132 és 2899 fő között szóródott.⁴ Az országos kimutatás adatai összhangban vannak az alispáni jelentésekben szereplő számokkal, a két forrásban szereplő értékek között az eltérés nem jelentős. A hevesi választókerületek lakosságszáma 10, átlagos választói létszáma pedig 18 százalékkal maradt el az országos átlagtól, ennek megfelelően a választók lakosságon belüli ará-

⁴ A kerületek választói létszáma 1906-ban a következő volt: fügedi: 1906, gyöngyöspatai: 2356, kápolnai: 2899, pétervásárai: 2261, poroszlói: 2397, Eger: 1918, Gyöngyös: 1132. Almanach 1906–1910. 91., 100–101.

nya is alacsonyabb volt, 1880-ban 0,55%-kal, 1908-ban pedig 0,35%-kal maradt el az országos értéktől.⁵

Az egyes kerületek karakterében jelentős különbségeket figyelhetünk meg, ezt az eltérést legjobban a választásra jogosultság alapján lehet meghatározni. A népképviselési rendszerben választásra jogosultságot lehetett szerezni cenzustól függetlenül az ún. régi jog alapján, amelyet azonban már nem örökíthettek tovább. Az új választók megfelelő területű és/vagy értékű, 1874-től megfelelő jövedelmű ingatlan – föld és/vagy ház – birtoklása, ipari és kereskedelmi tevékenység esetén 1 segéd alkalmazása, vagy 1874-től 105 forint jövedelem megszerzése, valamint jövedelemre való tekintet nélkül az értelmiségi végzettség, 1874-től értelmiségi állás betöltése alapján szerepelhettek a választók névjegyzékében.

1. táblázat. A választók összetétele a választásra jogosultság alapján 1910-ben (%)⁶

Kerület	Régi jog	Föld	Ház	Jövedelem	Végzettség	Füstök után
Eger	0,28	7,81	39,06	40,01	12,84	0
Gyöngyös	1,09	2,41	45,53	48,40	2,57	0
Füged	6,73	82,20	0,04	5,45	5,58	0
Gyöngyöspata	0,97	62,88	2,63	27,31	6,22	0
Kápolna	2,82	83,85	0,13	8,32	4,88	0
Pétervására	4,61	80,24	0,08	8,87	6,20	0
Poroszló	1,16	82,54	0,10	9,60	6,61	0
Vármegye összesen	2,64	63,01	9,12	18,75	6,48	0
Országos adatok	2,40	62,90	4,00	22,10	7,40	1,2

⁵ Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. 210–211. és Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról. 926. szám. Melléklet. Az 1904. évi márczius hó 15-iki statisztikai felvétel alkalmával összeírt választók száma a 24 évnél fiatalabb és idősebb, továbbá az írni és olvasni tudó és nem tudó s a magyar anyanyelvű és nem magyar anyanyelvű választók számának külön feltüntetésével. Képviselőházi Irományok 1906. XXVIII. kötet. 218–219.

⁶ Heves vármegye alispánjának jelentései. Eger 1910. 15.

Ha a megye összesített adatait összevetjük az országos átlaggal, akkor jól látható, hogy a vármegye a kissé tradicionálisabb területek közé tartozott, de az átlagos értékektől csak kismértékben maradt el (vö. *1. táblázat*). Úgy is fogalmazhatunk, hogy a választók összetételéből egy kissé átlag alatti modernizációs fokkal rendelkező megye képe bontakozik ki előttünk. A tradicionális birtokalapú választójoggal rendelkezők aránya az országos átlagnak megfelelt, a háztulajdonosok 5%-kal magasabb értékkel voltak jelen, a jövedelem-, valamint végzettségalapú jogosultság aránya pedig elmarad az országos adatoktól. A táblázat segítségével könnyen összehasonlíthatóak az egyes kerületek, jól elválnak egymástól a kevésbé modernizálódott vidéki és a fejlettebb városi részek. A régi jog alapján választó hevesiek alapvetően három kerületből, a fügediből, pétervásáraitól és a kápolnából kerültek ki, itt lakott a 433 ilyen polgár közül 361. A vármegyei nemesség idős, több mint 60 éves tagjai tehát alapvetően a vidéki birtokokon éltek. A négy vidéki kerület adatai nagyban hasonlítottak egymáshoz, választóik alapvetően az agráriumból éltek, 5-10%-uk a jövedelme, 5-6%-uk pedig a végzettsége alapján rendelkezett választójoggal. A gyöngyöspatai kerület karaktere azonban eltért a másik négytől, hiszen itt volt található Hatvan és Pásztó települése, melyekhez jelentős ipari és kereskedelmi tevékenység kapcsolódott. Így a jövedelem alapján választók aránya ebben a kerületben lényegesen magasabb volt, 27,31%. Különösen érdekes a két önálló képvisellel rendelkező város, Eger és Gyöngyös különbsége. Egert 1910-ben 26 807, Gyöngyöst pedig 17 727 polgári lakos lakta,⁷ a választók aránya megközelítően azonos volt a két városban (Eger 7,8%, Gyöngyös 7,2%). Az ingatlantulajdonosok között Egerben a föld, Gyöngyösön pedig a házzal rendelkezők aránya volt magasabb 5-5%-kal, a jelentős eltérés azonban a jövedelem és a végzettség alapján választók között jelentkezett. Eger tradicionális iskolavárosként, egyházi és vármegyei központként kilencszer több értelmiségi választóval bírt Gyöngyösnél. Gyöngyösön pedig a kereskedők, iparosok szerepe volt dominánsabb. Egernek inkább a templomok, hivatalok és iskolák, Gyöngyösnek pedig a boltok kölcsönöztek önálló karaktert.

⁷ Egerben 1245, Gyöngyösön pedig 587 katonát írtak össze, a számításnál nem vesszük őket figyelembe, hiszen a csend-, rend- és pénzügyőrökhöz, az adó- és vámhivatalnokokhoz hasonlóan választójoggal nem rendelkeztek.

A két alapvetően katolikus városban az országos átlagot meghaladta a zsidó vallásúak aránya (Gyöngyösön 12,6%, Egerben 9,5%). A protestánsok egyik településen sem érték el a 4%-ot.

A választások

A választások lefolyásáról levéltári források csupán korlátozottan állnak rendelkezésünkre. A vármegye hivatalos szerve a Központi Választmány, melynek feladata volt a választási eljárás lefolytatása, üléseiről igen szemantikusan anyagokat készített. A hátramaradt iratanyag a választók névsorait tartalmazza kerületi bontásban. A választások lefolyásáról, azok eredményéről irataik nem szólnak. A helyi sajtó azonban igen nagy teret szentelt a politikai küzdelemnek. A vármegye területén megjelenő lapok már a konkrét események előtt több hónappal címlapon közölték a pártalakulásokat, a helyi fejleményeket, gyakran kétes hitelességű híreket. A lapoknak egyértelmű politikai orientációja volt, melyet nem lepleztek, tudósításaik ennek megfelelően igen elfogultak voltak. A szerkesztők célja nem a pártatlan tájékoztatás, hanem az olvasók politikai igényeinek a kiszolgálása volt.

A vidéki életet felbolydították a választásokhoz kapcsolódó események, melyekben bizonyos állandóság figyelhető meg. A képviselőház feloszlását, és az új választások kiírását követően aktivizálódtak a helyi politikai pártok, szinte a semmiből életre keltek a pártszervezetek. A települések kaszinóiban, vendéglőiben elnököt és vezető bizottmányt választottak. A korszak első felében gyakran nem is igen lehetett megállapítani, hogy az egyes jelölt, szervezet pontosan milyen politikai irányultsággal rendelkezett, hiszen az országos programok igen furcsa helyi áttételben jelentek meg. Több példa található arra, hogy a kiegyezést támogató jelölt a közös ügyi rendszer egyes elemeit megváltoztatandónak ítélte. A „pártokat” gyakran a jelölt nevéből nevezték el, akinek politikai hovatartozását csak az országgyűlési szavazásai alapján lehetett rekonstruálni. A Szabadelvű Párt megalakulásával ez a bizonytalanság megszűnt, 1884-től pedig megjelentek az országgyűlési almanachok, melyek egyértelmű politikai kategóriákba sorolták a képviselőket. A választások során, ha volt ellenjelölt, az esetek döntő többségében két személy folytatott egymással küzdelmet. Ez szintén országos jelenség. A dualizmus pártstruk-

túrájában tehát hiába volt jelen több alternatíva, helyi szinten gyakorlatilag kétpárti választásokat tartottak.

Az ún. kampányidőszakban a jelöltek prominens személyeket igyekeztek bevonni a mozgósító munkába. A századfordulóhoz közeledve egy-egy miniszter, vagy legalább államtitkár jelenlétével is megtisztelte a kormánypárti szavazókat. Ha ezt nem sikerült elérni, akkor legalább egy támogató levelet szereztek a budapesti prominens személyektől. Emellett igen nagy hangsúlyt kapott a település vagy a kerület tradicionális nemesi családjának a támogatása. 1896-ban például a pétervásárai kerületben gróf Károlyi Sándor lépett fel a Nemzeti Párt jelöltjeként. A társadalmi presztízs tekintetében a társadalom csúcsán álló gróf korteskörútját Ivádon, Ivády Béla otthonában kezdte, aki 21 éven át képviselője volt a kerületnek. A jelölt a volt képviselő fogatán kocsizott át egy 150 fős bandérium kíséretében Pétervásárára, ahol az agrárius érdekeket kidomborító kortesbeszédét megtartotta. Ellenjelöltjét, a kormánypárti Altorjay Sándort azonban Pétervására urai, a Keglevich grófok támogatták, akik nem engedték át a tulajdonukban lévő vendéglőt az ellenfelek részére. A nagygyűlésről közölt tudósítás egyértelműen a nemzeti párti oldal mellett kötelezte el magát. Az ellentétpárok sokaságát felvonultató cikk kiemeli, hogy az „intelligencia” a nemzeti, a „bérenc csöcselék” pedig a szabadelvű oldalon sorakozott fel. A Nemzeti Párt a környékbeli birtokosok, a gróf Károlyiak, a báró Orczyak és Piréthekek mellett a katolikus papságot is saját oldalán tudta. Ennek szinte tökéletes ellentéte a recski jegyző és Blum Izidor zsidó bérlő által felbérelt kormánypárti csoport – „hasukat minden körülmények közt gyöngéden ápoló liberálisok” –, akiket a csendőrségnek szuronyszegezve kellett elűznie a nemzeti párti nagygyűlésről.⁸ Ehhez hasonló eseményt szinte minden választási időszakban találunk a helyi sajtóanyagban.

Már a fenti példában is megjelent a keresztény és a zsidó támogatóknak a kérdése. A vármegyei tudósítások igen gyakran nagy nyíltsággal beszéltek arról, hogy a zsidóságnak és a velük kapcsolatos érzelmeknek komoly szerepe volt a választási küzdelemben. Az egri függetlenségi újságok szerkesztői 1896-tól kezdődően, a nyílt választási rendszert kihasználva, előszeretettel közöltek olyan statisztikákat, melyek kimutat-

⁸ A nemzeti párt a Mátrában. Egri Híradó. 1896. október 10. 3–4.

ták, hogy a kormányoldalt milyen számban támogatta a helyi zsidóság. Az 1896-os választás után, melyen Lukács László pénzügyminiszter erős küzdelemben legyőzte a függetlenségi Szederkényi Nándort, a következőt írta az Egri Híradó: „Hogy a lefolyt választás eredményéről ne jusson eszébe valakinek az elvek győzelmére gondolni, ide állítjuk a kormánypárti választók statisztikáját. Ebből mindenki láthatja, hogy a kormánypárt magvát a hivatalos kirendeltség, a zsidóság és az elszegényedett föld népe képezte, a mely nyomasztó helyzetében annyira kapott a kormánypárt vigécei által pazarul osztogatott bankókon.”⁹ Az Eger gyöngyösi választási tudósításaiban is visszatérő elem volt a zsidók politikai szerepének a kiemelése. A kormányoldal pedig rendszeresen számon kérte az ellenzéken a zsidóellenességet. Gyöngyös városa a kormánypárt fontos hídfőállásának számított a vármegyében, a két város rivalizálásának tehát politikai alapja is volt. A Gyöngyös c. lap választási tudósításai rendszeresen szóltak az ellenzék által elkövetett atrocitásokról, melyek lehetetlenné tették a politikai ellenfelek közötti megbékélést. 1884-ben a szabadelvű gróf, Batthyány László indult a város mandátumáért. A lap beszámolója szerint a gyöngyösi katolikus papság a szokásoknak megfelelően az ellenzék mellé állt, tették ezt akkor a ferencesek is, akik pedig rendszerint kivonták magukat a küzdelemből. Ennek ellenére a függetlenségiek elveszítették a választást, de több embert be kellett a csendőröknek kísérni a zsidóság szidalmazása miatt, emellett a zsidó kórháznak és több zsidó polgár lakóházának az ablakát is bezúzták.¹⁰

A választás napján természetesen tovább fokozódott a feszültség, az ellenfelek kortesmenetekben közelítették meg a szavazás helyszínét, ahol csendőrkordon választotta el őket egymástól. Rendszeresen gúnyolták egymást, de a szóváltások igen gyakran tettelegességig fajultak. Vármegyei szinten ritka volt az olyan kampányidőszak, amikor ne történt volna legalább egy esetben erőszakos cselekmény. Az 1865. november 27-i tiszánánai eset azonban mégis egyedinek minősíthető. A véres verekezésbe torkolló eseménysorozat kiváltó oka Németh Albert jelöltségről való lemondása volt. Ezt azonban a Tiszánánára összegyűlt választók egy része nem fogadta el, és ennek ellenére rá kívántak szavazni. A szavazás-

⁹ Statisztika. Egri Híradó 1896. október 31. 5.

¹⁰ Gyöngyös 1884.június 22.

ra botokkal felfegyverzetten felvonult kömlői és sarudi tömeg a kömlői bíró vezetésével rárontott az ellentáborra. A verekedésben három ember meghalt, és a jegyző házat is megrongálták. A rendzavarás miatt új választást kellett elrendelni.¹¹

Komoly vita kerekedett Egerben a választás módját illetően, a központi választmány ugyanis az 1848. évi. V tc. 32. paragrafusát – „A szavazás a szavazó nevének a küldöttség általi feljegyzésével, – s valamint a szavazatok összeszámítása is nyilván történik.” – úgy értelmezte, hogy nyíltan csak a szavazó nevét kell feljegyezni, valamint a végeredményt összesíteni. A választásokat az önálló törvényértelmezés alapján az 1872-es szavazásig titkosan tartották, hiába tiltakozott ellene a helyi kormányoldal. 1875-től azonban áttértek a nyílt szavazásra, hiszen az 1874-es választójogi törvény ezt a sajátos jogértelmezési lehetőséget megszüntette.¹²

A választásokat követően a politikai feszültség azonban igen hamar enyhült, néhány lapszámban még találkozhatunk a pártpolitikához kapcsolódó írásokkal, ezek azonban gyorsan lekerültek a címlapokról. Csúppán egy-egy országgyűlési tudósításhoz kapcsolt megjegyzés utalt arra, hogy a megyében, a vidéki településeken létezik egyáltalán pártpolitika.

Kerületi eredmények¹³

A választási eredményeket, mint azt tanulmányunk elején jeleztük, csúppán azon választókerületek esetében elemeztük, melyek az 1876-os megyszervezés után Heves vármegye részei maradtak. Így ebben az írásban nem térünk ki a mezőtúri, a törökszentmiklósi és a szolnoki fejleményekre, hiszen ezek 1876 után Jász-Nagykun-Szolnok vármegye terüle-

¹¹ Tiszanánai vérengzés. Eger 1865. november 30. 1–2.

¹² A képviselőválasztási titkos szavazás. Eger. 1872. július 4. 1.; Jekelfalussy Lajos felszólalása. 13. ülés. 1865. január 20. Képviselőházi Napló 1865. I. 104., *Ruszoly József: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868.* Bp. 1999. 189–191.

¹³ Statisztikai számításainkat adatbázisunk alapján készítettük. Munkánk fő forrásai a Képviselőházi Napló vonatkozó kötetei mellett az országgyűlési sematizmusok. (Almanach. 1886., Almanach 1887–1892., Almanach 1892–1897., Almanach 1897–1901., Almanach 1901–1906., Almanach 1906–1911.) Adatbázisunkat Microsoft Office Access programmal alakítottuk ki, a statisztikai vizsgálatokat PSPPP programmal készítettük.

téhez tartoztak, és eredményeiket a hajdani Jászkun Kerület viszonyaival lehet együtt vizsgálni.

1865 és 1910 között 14 országos választást tartottak, a rendes és pótválasztásokon összesen 109 esetben küldtek képviselőt a hét hevesi kerületből. A vármegye hagyományosan a rendi-nemesi, majd liberális ellenzék egyik jelentős bázisa volt. A dualizmus időszakában hasonló tendenciák figyelhetők meg. A rendes választásokon összesen csupán 25 esetben fordult elő, hogy a Deák-párt, a Szabadelvű Párt majd a Nemzeti Munkapárt szerezte meg a választók többségének bizalmát, emellett 11 mandátumot az ún. jobboldali ellenzék birtokolt. Az 1910-ben sikert elért 2 függetlenségi független képviselő mellett a fennmaradó 60 esetben határozati, majd függetlenségi jelöltek győzedelmeskedtek.

A kormányoldal sikereinek zöme a rendszer kialakulási periódusához kapcsolódott, hiszen az 1865 és 1875 közötti 4 választáson megszerzték a mandátumok 43%-át. Például az 1865-ös választásokon még komoly problémát jelenthetett a képviselők politikai hovartartozásának megállapítása. Az újságok tudósításai ebben a fontos kérdésben igen bizonytalanok, a választók inkább személyekre, mint irányzatokra szavaztak. Az ún. pártokat még a képviselőjelöltekről nevezték el. Jelentős változás zajlott le 1875-ben, mikor megyei szinten is létrejött a Szabadelvű Párt, és a hajdani ellenfelek egy részéből szövetséges lett. A helyi sajtóból tájékozódó szavazók ekkor még nem kaptak egyértelmű útmutatást, a fúzió pontos tartalma – Tisza Kálmán és pártjának kiegyezéssel kapcsolatos fordulata – ismeretlen maradt az újságolvasó előtt. 1875-ben a 7 kerületből négyben az új kormánypárt szerepelt sikeresebben, de a kápolnai kerületben is egy volt Deák-párti, gróf Károlyi Gyula győzött, de ő ekkor már a jobboldali ellenzéki Konzervatív Párt jelöltje volt.

Az 1878 és 1905 közötti időszakban két olyan választási év is volt – 1881, 1892 –, amikor csak az ellenzéknek voltak képviselői az elemzett kerületekben, a kormányoldal részesedése 20%-ra csökkent. Az 1905-ös választásokon pedig a kormányoldal itt is megsemmisítő vereséget szenvedett, hiszen Heves megyében egyetlen kerületben sem sikerült megnyerniük a választásokat. 1906-ban természetesen ismét csak a hajdani ellenzék győzedelmeskedett, hiszen ekkor már a szabadelvűek nem is indultak. A párt visszavonulása hajdani képviselőik visszahúzódását

is jelentette. Hevesben nem találtunk olyan személyt, aki a szabadelvű ideológiáját hirtelen függetlenségre cserélte volna, a képviselők mind-egyike évek óta a függetlenségi ellenzék valamelyik frakcióját erősítette az országgyűlésben vagy a megyében.

Az ellenzéki koalíció a választási jelszavaival szögesen ellentétes politikájának a hatására, mint az köztudomású, 1910-ben a Nemzeti Munkapárt megsemmisítő vereséget mért a belső vitákkal terhelt koalíciós pártokra. A hevesi eredmények azonban eltértek az országos tendenciától, a régi-új kormányoldalnak csak három mandátumot sikerült megszereznie – Eger, Gyöngyöspata, Pétervására –, Gyöngyös és Nagyfüged a függetlenségek bázisa maradt. Kápolnáról gróf Károlyi Mihály, Poroszlóról pedig Malatinszky György került be a parlamentbe. E két képviselő a belső viták miatt ugyan időlegesen elhagyta a függetlenségi táborát, de önmagát független függetlenségiként definiálta.

A megye területén tehát elsősorban a kormányoldal és a függetlenségi ellenzék folytatott egymással küzdelmet, de arra is volt példa, mikor két szembenálló frakciót képviselő függetlenségi jelölt csapott össze. 1901-ben Egerben ugyanis Szederkényi Nándor, a függetlenségek ún. Ugron-csoportjának a jelöltje és Babocsay Sándor, a Kossuth Ferenc által vezetett függetlenségek híve,¹⁴ 1906-ban pedig Gyöngyösön a helyi Török Kálmán és az 1896 óta gyöngyösi képviselő, de budapesti kötődésű szintén függetlenségi Visontai Soma mérköztek meg egymással. A jobboldali ellenzék pártjai a kápolnai és a pétervásárai kerületben jelentek meg, és elsősorban személyekhez kapcsolódtak. A 11 ilyen mandátum közül hat Pétervásáran született, és a Ivády-Károlyi csoporthoz kötődött.

Feltűnő az egyéb pártok szinte teljes hiánya. Az Antiszemita Párt csupán két esetben tudott jelöltet állítani. 1884-ben Fülöp György a patyai kerületben Kürthy Sándor függetlenségi politikussal szemben még a választások előtt visszalépett,¹⁵ de 1887-ben Szabó Imre vállalta a küzdelmet,¹⁶ az 1889-es időközi gyöngyösi választáson pedig a szintén

¹⁴ Lásd: Az 1901-es választási küzdelem Heves megyében, az ellenzéki sajtó tükrében c. fejezet.

¹⁵ Eger 1884. november 12. 421.

¹⁶ Eger. Politikai s vegyes tartalmú hetilap. 1887. június 21. 195–196.

függetlenségi Hentaller Lajosnak akadt antiszemita ellenfele.¹⁷ Mindkét esetben meggyőző fölénnyel utasította maga mögé az ellenfelét a győztes függetlenségi politikus. Különösen érdekes volt a gyöngyösi eset, hiszen a kormánypárti képviselő, visontai Kovách László halála miatt lebonyolított időközi választáson nem indult szabadelvű jelölt. Mint fentebb láttuk, Gyöngyösön a függetlenségeket a kormányoldal rendszeresen antiszemitizmussal vádolta, az ellenzék pedig a gyöngyösi zsidóságot a kormányoldalhoz kapcsolta. Ebben a választási szituációban a két fél nem felelhetett meg a korabeli sztereotípiáknak, a gyöngyösi zsidóknak a függetlenségi jelöltre kellett voksolni az antiszemitákkal szemben, a függetlenségek pedig elméletileg nem lehettek antiszemiták, hiszen ha ezen az alapon választanak, akkor az antiszemita jelöltre kellett volna adniuk a voksukat. Hentaller Lajos 336 szavazattal kapott többit, mint ellenfele. Nem ismert ugyan az, hogy a választásokon hányan vettek részt, de ha minden szavazó elment, akkor 66%-os lehetett a függetlenségek szavazataránya. Alacsonyabb részvételnél természetesen tovább növekszik a függetlenségi ideológiát magukénak vallók részesedése.

A másik feltűnő jelenség a Katolikus Néppárt szinte teljes hiánya az ország egyik legkatolikusabb ellenzéki vármegyéjében. A Néppártnak egyetlen kerületet sem sikerült meghódítania, és csupán három esetben állított jelöltet.¹⁸ 1896-ban a nagyfügedi kerületben Racsik János, 1901-ben a péterváraiban Komáromi Antal, 1906-ban pedig az egriben Csutorás László folytatott küzdelmet. Legjobbán Csutorás szerepelt, ő 70%-os részvétel mellett a szavazatok 40%-át szerezte meg a függetlenségi Babocsay Sándorral szemben.¹⁹ Csutorás László egri ügyvéd a néppárt indulása előtt a függetlenségek egri csoportjához tartozott. 1896-tól

¹⁷ Eger. Politikai s vegyes tartalmú hetilap. 1889. június 11.

¹⁸ A néppári sikertelenség oka lehetett az egri érsek, Samassa József politikai meggyőződése. Samassát a kormánypárthoz legközelebb álló főpapok között tartották számon. Közismert volt, hogy támogatta az ún. elkeresztelési rendeletet, minek érdekében még Rómába is elutazott. (A kérdéstről lásd: *Szabó Dániel*: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle 1977. II. 196.; *Salacz Gábor*: A magyar kultúrharc története. Bécs, 1938. 50–52., 57–58.; *Huttkay Lipót*: Samassa, a politikus. Eger, 1898.) Az egyházmegyei vezetés és a néppárt kapcsolatának pontos feltérképezése azonban még további kutatásokat igényel.

¹⁹ Egri Újság. Politikai Hetilap. 1906. július 18. 1–2.

szerkesztette az Egri Híradót, és szintén ebben az évben lett a Líceum tanára. A harmadik néppárti jelölt, az 1910-ben induló gróf Zichy János pedig a parlamentben már a Nemzeti Munkapártot erősítette. A helyzet érdekessége volt, hogy a vesztes ellenzéki politikust – Szederkényi Nándort – Csutorás lapja, ekkor Samassa József érsek szándékaival szemben, aktív sajtókampánnyal támogatta.²⁰

Meg kell említeni, hogy szociáldemokrata képviselőjelölt is próbálkozott a megyében. Az 1905-ös választásokon Szederkényi Nándor kihívója Vanczák János, a Magyar Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének a titkára volt. A várost hat cikluson át képviselő Szederkényitől azonban csupán négy szavazót sikerült elcsábítania, ezzel szemben 739 fő ellene szavazott.²¹ Az 1909-ben Szentgálon zászlót bontó 48-as Függetlenségi Országos Gazdapárt 1910-ben két kerületben próbált mandátumhoz jutni. A kompolti születésű politikus, Mayer János a kápolnai kerületben lépett fel gróf Károlyi Mihály ellen, 84%-os részvétel mellett igen szoros eredményt produkálva, a szavazatok 49,3%-át sikerült megszereznie. Károlyi 1910 és 1914 közötti országgyűlési szereplése tehát 36 fős többség mellett 19 választó döntésén múltott. Gróf Károlyi Mihály lemondását követően pótválasztásokat tartottak Kápolnán, és 1914 novemberétől Mayer a megye első gazdapolitikusaként kezdte meg országos politikai karrierjét. A másik gazdapártinak nem volt ekkora sikere, a poroszlói választáson Diószegi Mihály 89%-os részvétel mellett, a választók 44%-ának, 629 főnek a bizalmát nyerte el.²²

A pártok szereplésének áttekintése után ki kell térni az előzőekben már többször felbukkanó kérdésre, a választási részvétel adataira és a szavazati arányokra. A korban hatályos választótörvény nem írt elő részvételi minimumot. Egy jelölt esetén nem tartottak választást, a megadott kandidálási határidő letelte után választás nélkül győztesnek jelentették ki őt. Ha több jelölt volt, és egyiknek sem sikerült elnyernie a megjelenetek több mint 50%-ának bizalmát, új választást kellett tartani.

²⁰ Kapor Elemér: Az Egri Dalkör története. In: Archivum 9. A Heves megyei Levéltár Közleményei. Eger. 1979. 92.

²¹ Lakcímjegyzék 64–65.

²² Egri Újság. Politikai Hetilap. 1910. június 14. 2.; 563. ülés. 1914. november 25. Képviselőházi Napló 1910. XXVI. 197.

A kérdés elemzéséhez azonban nem mindig rendelkezünk elegendő adattal, ehhez ugyanis ismernünk kell a kerület választóinak létszámát, a megjelent választók számát és a jelöltekre leadott szavazatok mennyiségét. 16 esetben nem tudjuk számításainkat elvégezni: az 1865-ös, az 1869-es, az 1884-es és az 1892-es választás adatai a leghiányosabbak, de ekkor is évenként csupán maximum 3 kerület pontos számai hiányoznak. 11 esetben nem ismerjük a választáson megjelentek számát, mivel a tudósításokban csak annyi maradt fent, hogy a győztes hány szavazattal kapott többet ellenfelénél. Ekkor a lehetséges szavazók számát figyelembe véve, azt feltételezve, hogy minden választó megjelent, meg tudjuk határozni azt az értéket, aminél biztosan magasabb arányban sikerült győzelmet aratnia a parlamentbe jutott jelöltnek. A valóságban azonban ennél alacsonyabb részvételi arányt feltételezhetünk, a győzelemnek tehát nagyobbak kellett lennie.

A fenti megjegyzések keretein belül maradva megállapítható, hogy ellenjelölt hiányában 30 esetben nem került sor választásra. Ez az arány megfelel az országos tapasztalatoknak. A választási küzdelem 1906-ban volt a legminimálisabb, ekkor 6 kerületben hirdettek így eredményt. 1881-ben 5, 1884-ben 4 kerületben maradt el a választás. Az ilyen siker egyaránt jellemző volt a kormányoldalra és az ellenzékre, a 30 mandátum 20%-a tartozott a kormányoldalhoz, miközben ők az összes mandátumnak a 25%-át bírták. A mandátumért folytatott küzdelem akkor tekinthető szorosnak, ha a győztes nem kapta meg a szavazatok 60%-át. Erre 29 esetben került sor, melyből 6 volt kormánypárti. 24 mandátumért folyt ugyan küzdelem, de a győztes jelentős többséget mondhatott magáénak.

Adataink alapján megállapíthatjuk, hogy a lehetséges mandátumok 60%-át a győztes meggyőző fölénnyel szerezte meg, ha a számítást csupán az ismert adatokkal rendelkező választásokra végezzük el, akkor az érték 72%. A politikai küzdelem tehát megyei szinten nem igazán volt szoros, a hozzá kapcsolódó események, felvonulások, korteszmozgalmak, sajtópolemia inkább megmozgatták és nem megosztották a viszonylag egységesen szavazó választókat. Ha a kerületeket külön vizsgáljuk, akkor két csoport válik el egymástól: Pétervásáran, Gyöngyösön és Nagyfügeden a 75-80% feletti értékkel találkozunk. Egerben, Kápolnán, és Gyöngyospátán pedig a választások körülbelül kétharmadán (58, 64 és 66%) született meg túlnyomó többséggel a győzelem. A kápolnai kerület azon-

ban elszakad e két csoporttól, ott a választások 55%-ában volt szoros a küzdelem.

A kerületek a választási eredmények alapján is csoportosíthatóak. Megyei szinten a kormánypártok a mandátumok 24%-át birtokolták.²³ Ennél az átlagnál három kerületben tapasztalunk magasabb értéket: Gyöngyös 44, Gyöngyöspata 40, Kápolna 31%; átlaghoz közeli, de attól elmaradó érték Egerben és Pétervásárán mutatható ki (17 és 20%). Mélyen átlag alatti volt a kormányoldal jelentősége a poroszlói és a nagyfügedi kerületben, ahol csupán 1-1 esetben sikerült győzelmet aratniuk.

Adataink azonban kissé finomodnak, ha külön vizsgáljuk az 1875 utáni és az 1905 előtti időszakot, hiszen, mint azt az előzőekben jeleztük, 1875 előtt az erőviszonyok még nem tisztázódtak, 1905-ben pedig egy, a rendszerre nem jellemző politikai földindulás történt Tisza István parlamenti tevékenysége kapcsán. Egy korábbi tanulmányunkban statisztikai adatokkal igazoltuk, hogy a kerületek pártpreferencia-vizsgálata során ezt az időszakot célszerű különválasztani. Azt is megállapítottuk, hogy igazából a dualizmus politikai történetének ez a szakasza alkalmas arra, hogy a kerületre jellemző politikai magatartásformákat leírjuk. A fenti számításokat tehát külön elvégezzük a kijelölt időszakra.²⁴

Meggyőző aránnyal szerzett mandátumok ritkábban fordultak elő, hiszen míg az egész korszakban az ismert adatokkal rendelkező választások 72%-a volt ilyen, a rövidebb periódusban csak 57%-a. A Szabadelvű Párt sikereinek időszakában tehát a vármegyében aktívabb volt a politikai küzdelem, a győztesnek jobban meg kellett harcolnia a mandátumért. Öt kerületben – Eger, Gyöngyös, Gyöngyöspata, Kápolna, Pétervására, Poroszló – az így szerzett mandátumok 50-60%-ot tettek ki. A legstabilabb kerület a nagyfügedi volt (80%), a legbizonytalanabb pedig a poroszlói (33%). Az ellenzék azonban ebben a periódusban jobban szerepelt, hiszen csak a képviselői helyek 19%-át, 49-ből hetet nyert el a kormányoldal. A kormánypárt számára a legbiztosabb kerület ekkor Gyöngyös volt, itt a 7 választásból hármat nyertek a szabadelvűek, és

²³ Ide természetesen csak a Deák-párti, szabadelvű és nemzeti munkapárti képviselőket soroljuk, mivel a pártokat a közjogi kérdés alapján választjuk el egymástól.

²⁴ *Pap József*: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. In: *Közép-Európai Közlemények*. 2009. II. Szeged. 2009. 41–42.

csak az országos politikusok, Hentaller Lajos, majd Visontai Soma meghívása, valamint a nagyhatalmú helyi politikus, visontai Kovách László halála erősítette meg a függetlenségiakat. A többi kerületben 1-1 alkalommal fordult elő kormánypárti siker, de a poroszlói választók bizalmát egyetlen alkalommal sem sikerült elnyerni a szabadelvűeknek. Ki kell azonban emelni a pétervásárai kerületet, ahol az Ivády-Károlyi körhöz kapcsolódó jobboldali ellenzék szerzett mandátumokat, az 1901-es választást kivéve.

Heves megye országgyűlési képviselői

Tanulmányunk befejező részében a hevesi kerületekben mandátumhoz jutott képviselőket mutatjuk be. Azt a kérdéskört járjuk körül, hogy a hevesi képviselők milyen mértékben reprezentálták a megye politikai elitjét, mennyire tekinthető nyitottnak, vagy zártnak az 1876 után is a vármegyéhez tartozó kerületekben megválasztottak csoportja. Fontos kérdésnek tartjuk a mandátumot szerettek rendi és vallási viszonyainak bemutatását, valamint kísérletet teszünk az egyes személyek családi kapcsolattrendszerének a bemutatására. Munkánkhoz felhasználjuk a Heves megyei történeti archontológia összeállítása során általunk feltárt tisztviselői életrajzokat.

1861 és 1918 között 116 választást tartottak – 98 rendeset, 16 időközit –, és összesen 56 főt hatalmaztak fel a választók. 27 fő egy alkalommal, 18 kétszer, 5 fő háromszor, Csiky Sándor és Malatinszky György négyszer, Ivády Béla hatszor, Szederkényi Nándor és visontai Kovách László nyolcszor, Almásy Sándor pedig kilencszer nyerte el sikeresen a választók bizalmát. A veterán képviselők gyakran alapvetően meghatározták egy kerület választásainak jellegét. Almásy Sándor 1861 és 1892 között folyamatosan függetlenségi ellenzéki programmal hódította meg a nagyfügedi kerületet. Visontai Kovách László 1861 és 1881, valamint 1887 és 1889 között képviselte Deák-párti, majd szabadelvű programmal Gyöngyöst, Szederkényi Nándor pedig tette ugyanezt 1878 és 1896, valamint 1901 és 1906 között ellenzékiként Egerben. A megyeszékhely választói ritkán váltogatták vezető politikusait, hiszen Csiky Sándor is Egerben szerzett 4 győzelmet 1861 és 1875 között. A pétervásárai kerület 1875 és 1896 között volt a jobboldali ellenzéki Ivády Béla biztos terepe, Mala-

tinszky György pedig a poroszlói mandátumot biztosította a függetlenségi oldalnak 1901 és 1918 között. A személyi kontinuitás tehát leginkább Nagyfügedre, Egerre, Gyöngyösre, Pétervásárára és kisebb mértékben Poroszlóra volt jellemző. A kápolnai és a gyöngyöspatai kerületben tehát gyakrabban változtak a győztesek. Ebben a két kerületben, mint azt korábban bemutattuk, az átlagon felül szerepelt a kormánypárt, Kápolnán pedig a választások 55%-ában volt szoros küzdelem a jelöltek között. A politikai stabilitás és a személyi kontinuitás tehát jól láthatóan erősítették egymást.

A genealógiai munkák segítségével a képviselők származása is meghatározható. Három emberről nem sikerült hitelt érdemlően bizonyítani a nemesi származást, de mivel hasonló nevű család található a nemesek között, azt kizárni sem lehet. (Babocsay Sándor, Hentaller Lajos és Török Kálmán). Pap Pál Kápolna határozati párti képviselője volt 1865. december 14. és 1868. december 10. között. Őt már az 1848-as népképviselői országgyűlésen is delegálta a kerület. Pap aktív szerepet vállalt a vármegyei ellenzék reformkori harcaiban, és valószínűleg ezért vonták kétségbe 1841-ben a nemességét és a Helytartótanács nemességigazoló per lefolytatására utasította a vármegyét. Az ügy 1848-ban, egyértelmű igazolás nélkül, a megváltozott politikai viszonyok miatt lezárult. Ennek alapján Pap Pált is a bizonytalan származásúak közé soroltuk.²⁵ A közrendűek közé öt főt sorolhatunk. Közrendű volt Csávolszky Lajos, az ellenzék országosan ismert alakja, az Egyetértés szerkesztője. Maczky Emil vármegyei hivatalnok eredeti neve Macke lehetett, a család pontos származása jelenleg ismeretlen. Fia ugyan lévői Borbély-Maczky Emil néven Borsod vármegye főispánja és országgyűlési képviselője lett a Horthy-korszakban, a rangban és a nemesi előnévben azonban anyai nagyjára, lévői Borbély Rozália révén részesült. A címet 1913-ban ruházták át rá, így apjának ehhez közvetlenül nem volt köze, aki minden bizonnyal közrendű család leszármazottja lehetett.²⁶ Közrendű, és egyedüli paraszti származású politikus volt a megyében Mayer János, aki 1910-ben ugyan

²⁵ *Nemes Lajos*: Pap Pál (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 521–522.

²⁶ *Gerő J.*: A m. kir. belügyminiszter i. m. 75.; *Pap József*: Maczky Emil (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 479–480.

alulmaradt a kápolnai mandátumért folyó küzdelemben Károlyi Mihálylyal szemben, de miután utóbbi Cegléd képviselője lett 1914 júniusában, Mayer újraindult, és ezúttal sikert ért el.²⁷ A Gyöngyösön született Visontai Soma 1881-ben változtatta meg a nevét Weinbergerről Visontaira, ő nemcsak polgári származása miatt volt különleges a megyei képviselők között, hanem ő volt az egyetlen zsidó vallást követő képviselővé választott politikus Hevesben.²⁸ A legérdekesebb származással kétségtelenül Szederkényi Nándor főispán bírt. Róla a képviselőházi almanachok rendszerint azt az információt közölték, hogy 1838-ban Egerben született. A téves információt Kozma György pontosította 2002-ben megjelent alapos tanulmányában. Az egri anyakönyvekben ugyanis hiába kereste a közismert politikust, aki a Borsod vármegyei Sikátoron született, evangélikus közrendű családból, Strumpf Ferdinánd József néven. Kozma nem bukkant oly okiratra, mely engedélyezte volna a családnév megváltoztatását, amit egyébként a források alapján az 1858 és 1861 közötti időszakra datált.²⁹ A névcseré indítéka az engedélyhez hasonlóan ismeretlen, de a Szederkényi névvel valószínűleg jobban lehetett érvényesülni. A váltás oly jól sikerült, hogy a képviselő-főispán eredeti neve szinte teljesen feledésbe merült.

Az 56 személy 84%-a, 47 képviselő azonban nemesi származású volt. Gesztőczy Samassa János azonban csak 1899. június 1-től,³⁰ poroszlói Graefl Andor pedig csupán 1896. február 1-től viselhette a rangját,³¹ de már újdonsült nemesként választották meg őket képviselőnek. Származásukat tekintetbe véve természetesen ők is a közrendűek táborát gyarapították.

A 45 született nemes közül csak kettőnek, végvezékenyi báró Baldácsy Antalnak és kézdiesztelneki Bíró Lajosnak a címe származott a 19. század elejéről. Négyen a 18., huszonketten a 17., rimabrezói és malatinai Malatinszky György a 16., Orczy Elek a 15., 7 fő 14., négy pedig a 13. szá-

²⁷ 551. ülés. 1914. július 8. Képviselőházi Napló 1910. XXV. 61.; 563. ülés. 1914. november 25. 1910. Képviselőházi Napló XXVI. 197.

²⁸ Almanach 1892–1897. 346.

²⁹ Kozma György: Lövés júniusban. Szederkényi Nándor ifjúsága és politikai párbaja. In: Historia est... (Írások Kovács Béla köszöntésére). Eger. 2002. 289–298.

³⁰ Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m. IX. 217.

³¹ Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m. IV. 363.

zadig tudta visszavezetni nemesi őseit. A hevesi képviselők között tehát a legdominánsabb csoportot a 16–17. században nemesített nemzetségek leszármazottai alkották.

A 45 képviselő 32 nemzetségbe sorolódott. A nagykárolyi gróf Károlyi nemzetség négy tagja, a dubovecki Dobóczky, a buzini gróf Keglevich és a zsadányi és törökszentmiklósi nemes és gróf Almásy nemzetség 3-3, valamint a Babics, a beniczei és micsinyei Beniczky, a kiskarándi Nánásy és az okolicsnói Okolicsányi nemzetség 2-2 tagja mellett 11 familia egy-egy képviselővel volt jelen. A főnemességet 5 grófi nemzetség – buzini gróf Keglevich, nagykárolyi gróf Károlyi, németújvári gróf Batthyány, zichi és vásonkeői gróf Zichy, zsadányi és törökszentmiklósi idősebb gróf Almásy – 10 tagja, és 3 bárói nemzetség – orczyi nemes és báró Orczy, tótprónai és blatniczai nemes és báró Prónay, végvezékenyi báró Baldácsy – 3 tagja képviselte. A született nemesek 29, a képviselőknek pedig 23%-a volt tehát főnemes. E nemzetségek közül három a 17., 4 a 18. században kapta a főnemési rangját. A legfiatalabb címmel a Baldácsiak rendelkeztek, akik 1814. január 26-án szereztek osztrák bárói, 1830. május 30-án pedig az erdélyi bárói címet. A feltehetően olasz eredetű nemzetség nemesi címének keletkezési ideje ismeretlen.³²

A vármegye közrendű és bizonytalan származású politikusai mind az ellenzék soraiban szerepeltek, a főnemesek közül öten a kormányoldalt, négyen a mérsékelt ellenzéket, négyen pedig a függetlenségi ellenzéket erősítették. A 35 függetlenségi ellenzéki képviselő 60%-a köznemes, 14%-a főnemes volt. A 15 fős kormányoldalon a politikusok 73%-a köznemes, 27%-a pedig főnemes, a 6 jobboldali ellenzéki között 33% köznemes, 66% pedig főnemes volt. A bizonyíthatóan nemesi származásúak aránya tehát igen magas volt, még az ellenzék között is meghaladta a 70%-ot. Fontos hangsúlyozni, hogy a nemesek és főnemesek döntő része jelentős családi hagyományokkal bírt, rangja több évszázados múltra tekintett vissza.

Jelenleg nem tudjuk bemutatni a 32 nemzetség teljes családi kapcsolatszerét, ehhez fel kellene tárni a megyei nemesség jelentős részének 19. századi családi viszonyait. Több személy esetében rendelkezünk

³² Nagy I.: Magyarország családai i. m.. I. 129.; Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m. I. 279.

azonban olyan adatokkal, melyek segítségével vizsgálható a vidéki politikai karrier eme feltételezhetően igen fontos eleme. Az alábbi példák nem tekinthetőek ugyan reprezentatívnak, hiszen ehhez a teljes képviselői kapcsolati hálóját fel kellene tárni, de jelenlegi információink is alkalmasak az általunk jellemzőnek tekintett életpályatípusok bemutatására.

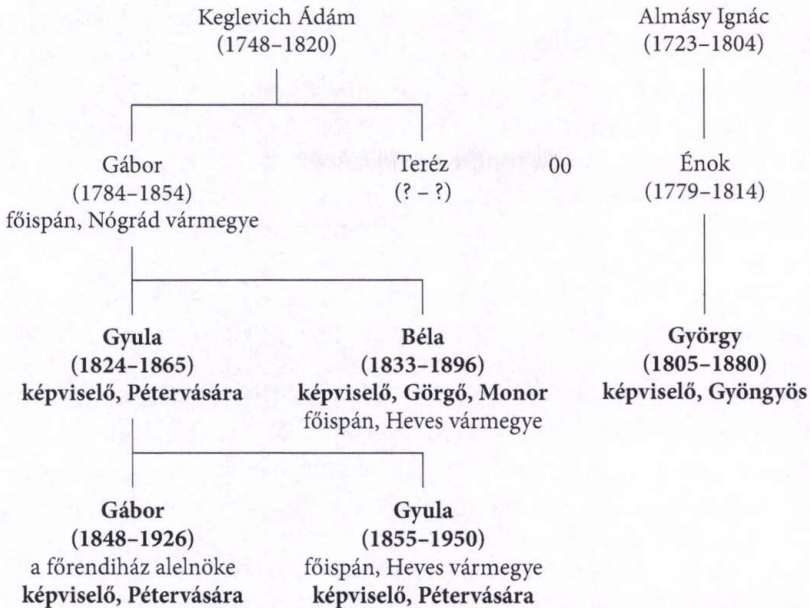
A tanulmány következő szakaszában a képviselők karrierjeit fogjuk kategóriákba, életpályatípusokba rendezni.

A főnemes képviselő típusa

A vármegye életében jelentős szerepet töltöttek be a helyi főnemesi családok, melyek az országgyűlési képviseletben és a főispáni karban is jelentős reprezentációval bírtak. A megszerzett pozíció sokban következett a nemzetségek rangjából, helyi és országos kapcsolati tőkéjéből. A vármegyében 13 főnemeset választottak meg képviselőnek, de Károlyi Sándor gróf az 1896-os választás után nem a pétervásárai kerületet választotta. Így végül 12 főrendű képviselője volt a megyének, akik 16 alkalommal értek el választási sikert. (Almásy György gróf (2), Baldácsy Antal báró (1), Batthyány László gróf (1), Károlyi Gyula gróf (2), Károlyi László gróf (1), Károlyi Mihály gróf (2), Keglevich Gábor gróf (1), Keglevich Gyula gróf (1), ifj. Keglevich Gyula gróf (3), Orczy Elek báró (1), Prónay Gábor báró (1), Zichy János gróf (1).)

Ezt a típust a gróf Keglevich és a gróf Almásy nemzetségek tagjainak segítségével mutatjuk be. Jelen esetben csupán az országgyűlési képviseletben és a vármegyei vezetésben érintett családtagokra térünk ki.

Ahogy a 2. ábrán is látható, 1861-ben az egymással szomszédos két megyei kerületben zsadányi és törökszentmiklósi Almásy György és unokatestvére, buzini gróf Keglevich Gyula lett országgyűlési képviselő. Almásynak sikerült legyőznie Isaák László főszolgabírórt, amiben nagy szerepe volt annak, hogy Almásy Pál, Gyöngyös 1848–49-es képviselője, az országgyűlés alelnöke, unokabátyját, Györgyöt ajánlotta a választók figyelmébe. A legyőzött kisdobronyi Isaák László 1848–49-ben és 1860-ban a Gyöngyösi járás főszolgabírója volt, aki hiába volt ismert helyi ember, csak 150 voksot kapott a befolyásos családból származó, de a megyei élethez semmi konkrét tevékenységgel nem kapcsolódó Almásy Györggyel szemben. Isaák karrierje egyébként nem tört meg, a kiegyezést kö-

2. ábra. A Keglevich–Almásy família kapcsolatának egyszerűsített vázlata

vetően előbb másod-, majd 1869-től 1881-ben bekövetkező haláláig első alispánja lett a megyéjének.³³ A pétervásárai kerületben első alkalommal Keglevich Béla kapott bizalmat, de mivel ő a Torna megyei Görgő képviselőségét vállalta el, testvére, Gyula indult és nyert a megismételt választáson.³⁴

1865-ben a két kerületben kis híján hasonló helyzet alakult ki. A gyöngyösi választók ekkor egyhangúan támogatták Almásy Györgyöt, de Keglevich Gyula a választás előtt hirtelen meghalt, így helyét kiskarádi Nánásy Ignác kapta meg egyhangú választás során. Nánásy, aki a kerületnek szinte megfelelő Mátrai járás főszolgabírója volt, 1860–61-ben

³³ *Pap József*: Isaák László (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 435–436., *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 191–192.

³⁴ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 185.

csak átmenetileg lett országgyűlési képviselő, hiszen 1868-ban már nem fogadta a választók felkérését, hanem visszatért a vármegyébe és tovább folytatta hivatali karrierjét, 1869-ben főügyész lett.³⁵

A következő választáson, 1869-ben, Almásy György már sikertelenül indult Berecz Ferenc vármegyei főügyéssel szemben.³⁶ Almásy így az 1869-es évtől a főrendiház tagja lett, majd 1873. április 24-én főajtónálló-mesterré nevezték ki. 1880. április 4-i haláláig tagja volt a főrendiháznak és viselte tisztségét.³⁷

A Keglevichek közül Gyula fiának, Gábornak sikerült 1872-ben megszereznie a pétervásári mandátumot, de a szereplése csak egy ciklusig tartott. 1875-től már a főrendiház tagjai között találjuk.³⁸ Az 1885-ös reform után szüneteltette tagságát, mert nem felelt meg a vagyoni kvalifikációnak, ezért kimaradt a tagok sorából. 1891-ben azonban igazolta, hogy évi 5584 Ft adót fizetett, így visszakerült a tagok közé.³⁹ 1918. július 2-án pedig a főrendiház alelnökévé nevezte ki IV. Károly, s ezt a tiszteletet 1918. november 16-áig viselte.⁴⁰

Gyula testvére, Keglevich Béla⁴¹ nem a vármegyében kezdte politikai karrierjét, hanem 1861-ben először a Torna vármegyei Görgöbén választották képviselővé. A Keglevichek nem voltak idegenek itt, hiszen 1677-ben házassággal megszerezték Torna várát. Tornán kastélyuk állott, Tornanádaskán és Tornaújfalun is birtokosok voltak.⁴² Béla 1865-ben és 1869-ben is tagja volt a parlamentnek, ekkor a monori kerületben szerzett mandátumot. A fámiliának Pest-Pilis-Solt megyében is jelentős birtokai voltak, így itt is helyi birtokosnak minősültek.⁴³ 1872 után azon-

³⁵ *Pap József*: Nánásy Ignác (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 509–510.

³⁶ Eger, 1869. február 25.

³⁷ Főrendiházi irományok 1869. I. 8., Főrendiházi irományok 1872. I. 6.

³⁸ Főrendiházi irományok 1875. I. 9.

³⁹ Főrendiházi irományok 1887. X. 259.

⁴⁰ Főrendiházi irományok 1910. XXV. 1.

⁴¹ *Kovács Melinda*: Keglevich Béla (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 448.

⁴² Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1896. 306., 309., 359., 522.

⁴³ Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Bp. é. n. I. 80., 82., 87., 91., 96., 98., 134., 141.

ban visszavonult a politikától, és Párizsban titkárként dolgozott. 1886-ban Tisza Kálmán hívására hazatért és Heves vármegye főispánja lett. Ezt a funkcióját azonban csupán 1889 decemberéig viselte. Ezt követően végleg visszavonult a politikai élettől. A főrendiház tagjai között 1885-ig tartották nyilván.⁴⁴ 1884-ben még szerepelt a meghívottak listáján, de a reformot követően – a vagyoni kvalifikáció hiánya miatt – örökös tagsága szünetelt. 1896-ban bekövetkezett haláláig nem került vissza a főrendiház tagjai közé.

Komolyabb szerepet kapott a negyedik Keglevich, ifjabbik Gyula, a pétervásárai uradalom birtokosa. Ő 1901-ben került be a parlamentbe, mikor Károlyi László gróf után a szabadelvű párt színeiben megnyerte a pétervásárai választásokat. Pártjának 1905-ös összeomlásakor ő is elveszítette helyét, amit Károlyi Mihály szerzett meg a függetlenségiak számára. Gyula ekkor a főrendiház tagja lett. A főrendiház igazolóbizottsága már 1905. március 6-án javasolta a tagok közé való felvételét,⁴⁵ igazolására azonban csak egy év múlva került sor.⁴⁶ Ifjabbik Keglevich Gyulát 1910-ben ismét képviselőnek jelölték a pétervásárai kerületben, ahol munkapártiként győzte le a Justh-párti Beniczky Elemért.⁴⁷ 1914 októberében hevesi főispán lett, mely tisztséget 1917 júniusáig viselte. 1917 decemberében főrendiházi tagsága is megszűnt, ugyanis birtokai jövedelme ekkor már nem felelt meg a cenzusnak.⁴⁸ Ezt követően a dualizmus időszakában nem viselt többé politikai szerepet.

A fenti életpályákból jól látható, hogy a főnemesek ugyan jelen voltak a megye képviselői között, de nem tudták választott pozíciójukat stabilizálni. Rövid képviselői periódus után elhagyták a megyét és a főrendiházban folytatták szereplésüket. A főispáni beosztások és a főrendiházi tagság független volt a megye választóinak akaratától, és a család rangjából következett. A főrendek számukban és arányukban jelentős, de egy-egy személy pályáját tekintve csupán epizódjellegű szerepet vittek a megye országgyűlési képviselőjében. Hasonló helyzetben volt a Károlyi familia is, melyből a két ág három tagja szerepelt hevesi képviselőként a

⁴⁴ Főrendiházi irományok 1884. I. 12.

⁴⁵ Főrendiházi irományok 1905. I. 31.

⁴⁶ Főrendiházi irományok 1906. I. 11.

⁴⁷ Lakcímjegyzék 1910. 17.

⁴⁸ Főrendiházi irományok 1910. XXIV. 202.

magyar parlamentben. Károlyi Gyula (1837–1890) 1872 és 1878 között volt kápolnai képviselő, fia, Mihály (1875–1955) 1905–1906-ban Pétervásárán, majd 1910 és 1914 között pedig Kápolnát képviselte. A másik ágból származó Sándor (1831–1906) visszalépése után unokatestvére, László (1859–1936) Pétervásárán indult és nyert 1897 elején.

A birtokosból lett képviselő

Külön csoportot képezhetünk azokból a nem főnemes személyekből, kiknek közös jellemzője, hogy megválasztásuk előtt elsősorban gazdálkodással foglalkoztak. Ha viseltek is valamilyen állami vagy vármegyei hivatalt, ezt csupán epizódjelleggel tették. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy nem vettek volna részt a vármegye életében, de egy bizottsági tagságot nem szabad hivatalként értékelni, hiszen az inkább a társadalmi presztízs következménye lehetett.

Ebbe a csoportba 11 képviselőt soroltunk. Ez a 11 képviselő 26 alkalommal szerepelt sikerrel a választásokon. Nemesi származású volt közülük Biró Lajos (2), Dobóczky Ignác (1), ifj. Dobóczky Ignác (1), Hellebront Géza (3), Ivády Béla (6), Kürthy Sándor (3), Malatinszky György (4), Pappszász György (2) és Szathmáry Király László (3). Pap Pál (1) nemessége bizonytalan volt, és paraszti gyökerekkel rendelkezett a komolti sváb gazda, Mayer János (1).

Két markáns alcsoportra lehet őket szétválasztani. Három személyről nagyon kevés információ áll rendelkezésünkre, gyakorlatilag birtokviszonyaikat és családi kapcsolatrendszerük egy részét tudjuk csupán feltérképezni. Biró Lajos, Dobóczky Ignác, és Pap Pál sorolható ide. Pap Pál (1805–1872) 1865-ös kápolnai választási sikerét a reformkor alatti ellenzéki szerepének és az 1848–49-es népképviselői tevékenységének köszönhetette.⁴⁹ Kézdiesztelneki Biró Lajosnak (1856–1934) Gyöngyöshalászon volt 825 kat. hold birtoka és jelentős méretű kastélya.⁵⁰ Biró helyi birtokosként a gyöngyöspatai kerületnek volt nemzeti párti, majd

⁴⁹ Almanach 1848–1849 648.

⁵⁰ Heves vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1909. 231–232.; A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. II. Gazdacimtár. Bp. 1897. (A továbbiakban Gazdacimtár 1897.) 192–193-ban 712 kat. hold szerepel.

szabadelvű képviselője 1896 és 1905 között. A harmadik idesorolt személy idősebb dubovecki Dobóczky Ignác (1814–1892), akiről nem áll rendelkezésünkre más információ, mint hogy 1865 és 1868 között a poroszlói kerületben volt Deák-párti képviselő, majd 1865-ben elbukott Németh Alberttel, a Balközép jelöltjével szemben. Fia ifjabb Dobóczky Ignác (1857–1905), aki ugyan a pénzügyminisztériumi titkár volt, de ezt követően gazdálkodni kezdett. Csupán az 1896-os ciklusban képviselte a nagyfügedi kerületet. A kerület birtokosa volt, hiszen Hevesen tulajdonolt egy 1129 kat. hold nagyságú saját kezelésű birtokot, a tiszaroffi 478 kat. holdas birtokot pedig haszonbérlelőként művelte.⁵¹ A családban több megyei hivatalnok is előfordult, de nem tartoztak a megye legaktívabb hivatalviselői közé.

A következő hat személyről – Szathmáry Király László, Hellebronth Géza, Ivády Béla, Kürthy Sándor, Malatinszky György, Pappszász György – az almanachok alapján szintén minimális információkkal rendelkezünk, azonban ha közelebbről megvizsgáljuk őket, akkor azt tapasztaljuk, hogy jelentős kapcsolati tőkével rendelkező személyekkel van dolgunk, akik ugyan maguk nem töltöttek be látványos pozíciókat, de családi kapcsolataik mélyen beágyazták őket a vármegyei elitbe. Nézzük meg őket egyenként, ugyanis segítségükkel plasztikus képet kapunk a helyi elit egy fontos csoportjáról.

Szathmáry Király László (1816/1826?–1890) az almanach szerint ugyan 1848 előtt szolgabíró volt Gömör vármegyében, de ezenkívül semmi pontos adatot nem közöltek róla. Nem rendelkezünk további információkkal hivatali pályájáról, hiszen az 1869-es megválasztásáig „kiválóan gazdasággal foglalkozott”.⁵² Családja a gömöri, borsodi területhez kapcsolta őt, ahol a kiterjedt família több tagja töltött be megyei hivalt. Apja, Pál 1841-ben és 1845-ben Ung megye alispánja lett. Bátyja, György Borsod aljegyzőjeként távollévő főrendeket képviselt az 1839–40-es országgyűlésen. Emellett György Heves és Külső-Szolnok táblabírája volt, és 1849-ben cs. kir. alispánnak nevezték ki. Nővére, Borbála roffi Borbély László felesége volt. A sógor családjának több tagja volt a vármegye

⁵¹ Gazdacímtár 1897. 194, 210.

⁵² Almanach 1886. 158.

hivatalnok.⁵³ Szathmáry Király László a kápolnai kerületet képviselte 1869 és 1872 között a Deák-párt, 1881 és 1887 között pedig a Mérsékelt Ellenzék színeiben.

Tiszabeői Hellebronth Géza (1855–1933) nemzetsége jelentős szerepet töltött be a vármegyében. Hellebronth Géza Tiszaroffon volt egy 1700 kat. holdas birtok résztulajdonosa 1897-ben.⁵⁴ Anyja, Majzik Amanda révén a tarcsai Majzik családdal állt közvetlen rokonságban. Nagybátyja, id. Majzik Viktor 1875 és 1881 között függetlenségi képviselője volt a poroszlói kerületnek, majd 1881 és 1885-ben bekövetkező haláláig a vármegye alispánja volt. Idősebb Viktor fia, ifjabb Viktor, Hellebronth Géza unokatestvére hosszú hivatali karrierje során 1900 és 1916 között szintén alispán volt.⁵⁵ Hellebronth Géza testvére, Béla 1883-tól volt főszolgabírója a Hevesi járásnak, majd 1897-ben alispán lett és 1900. november 18-ai halála után ifjabb Majzik Viktor tőle vette át az alispáni posztot.⁵⁶ Hellebronth Géza kiterjedt kapcsolatrendszeréről mitsem árultak el az Almanachok, de azt mind szükségesnek tartotta, hogy a nagyfügedi kerületet képviselő függetlenségi birtokos műkedvelő esztergályos volt, és a birtokán alapított templom berendezését ő készítette.⁵⁷

A csoport talán legsikeresebb képviselőjének ivádi Ivády Béla (1838–1920) tekinthető, aki 1875 és 1896 között öt választáson keresztül töltötte be a pétervásárai kerület képviselői posztját, az első ciklusban még szabadelvűként, majd pedig a 67-es ellenzék változó nevű pártjainak állandó helyi alakjaként. Az Ivády nemzetség ugyan nem a hivatalviselésével tűnt ki, de igen érdekes szituáció adódott a 19. század második felében. Pétervására mellett található Ivád település „uraiként” – Bélának 870 kat. hold birtoka volt Ivádon – állandó rivalizálás volt megfigyelhető a Keglevichék és az Ivádiak között, és a század második felében sikerült is a

⁵³ *Tóth László*: A Szathmáry Király-család borsodi ága. Turul (1939. 3–4.) 63–72.; *Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848. I–II. Bp. 2011. 2113–2114.

⁵⁴ *Gazdacímtár* 1897. 210.

⁵⁵ *Pap József*: Id. és Ifj. Majzik Viktor életrajza (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 487–488.; *Kempelen* VII. 39.

⁵⁶ *Pap József*: Hellebronth Béla (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 425.

⁵⁷ *Almanach* 1910–1915. 116.

főnemes Keglevichekkel szemben irányításuk alatt tartani a területet. Béla apjának, Ivády Gábornak (1792–1852) három fia és egy lánya volt. Béla mellett még két testvér töltött be jelentősebb pozíciót. Bátyja, Ivády Miklós 1860-ban kezdte hivatali karrierjét mint a Mátrai járás alszolgabírója, 1867-ben ugyanennek a járásnak lett a főszolgabírója. Ezt a tisztséget a folyamatos járását szervezések ellenére 1895-ös nyugdíjazásáig folyamatosan megtartotta.⁵⁸ Az Ivádyak 1875 és 1896 között tehát közvetlenül ellenőrzésük alatt tartották a lakóhelyüket, a testvérpár egyike Budapesten, másika pedig a helyi főszolgabírói hivatalban végezte munkáját. Öccsük, Ivády Gyula (1844–?) 1884-től szerepel a tisztí cím-tárakban mint pénzügyminisztériumi előadó, majd 1893-tól mint osztályfőnök.⁵⁹ Gyula minisztériumi pályájának kezdetén tehát bátyja már képviselő volt. Fontos kiemelni, hogy Ivády Béla felesége erzsébetvárosi Csiky Jozefin volt, akinek testvére Antónia, akinek fia, Beniczky György (lásd alább) 1906 és 1910 közötti pétervásárai képviselő volt.

Fájkürthi és koltai Kürthy Sándor (1830–1916) apja, Gábor népes családdal büszkélkedhetett: hat fia és három lánya született. A testvérek kiterjedt kapcsolatrendszerrel biztosították a familiának, hiszen Sándornak nem voltak túl nagy birtokai. A gazdacímtár szerint 584 kat. hold részbirtokosa volt 1897-ben. Két bátyja, Antal és Károly főszolgabírója voltak a megyének. Károly (1821–1849) hivatali pályájának csúcán, a szabadságharc alatt, a Gyöngyösi járás helyettes főszolgabírója volt.⁶⁰ A hivatalt alszolgabíró testvéröccse vette át tőle. Antal 1860–61-ben előbb al-, majd főszolgabíró volt a Gyöngyösi járásban, és a kiegyezés után, 1867-ben még egy rövid időre visszatért korábbi beosztásába, de családi okok miatt lemondott hivataláról. Kürthy Sándort 1884-ben választották meg először a gyöngyöspatai kerületben, amit három cikluson át megtartott a függetlenségek számára. 1896 után nem tudunk politikai szerepéről. Kürthy Sándor azonban felesége, rimabrezói és malatinai Malatinszky Valéria révén sógora volt Malatinszky Györgynek (1842–

⁵⁸ *Pap József*: Ivády Miklós (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 438–439; *Gazdacímtár 1897*. 196.

⁵⁹ *Tisztí cím-tár 1884*. 127., 1894. 189.

⁶⁰ *Nemes Lajos*: Kürthy Károly (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 468–469.

1920), aki ennek a típusnak a másik jeles alakja volt.⁶¹ A Malatinszkyak között nem találunk jelentős vármegyei hivatalnokot. György azonban Puky Amáliának, Puky Miklós országosan ismert politikusnak, a távollétében halálra ítélt komáromi kormánybiztosnak a lányát vette feleségül. Így a Puky–Malatinszky–Kürthy ellenzéki politikusi háromszöget sógori kapcsolatok fűzték össze. Az Atkáron 907 kat. holdat birtokló⁶² Malatinszky György 1901 és 1918 között négy választáson szerezte meg a poroszlói mandátumot.

Pappszász György (1845–1897?) apja, Lajos (1807–1861) másodalispán, majd 1839–40-ben Heves és Külső-Szolnok, 1847–48-ban pedig Bihar vármegye követe volt, kinek testvére, József 1837 és 1841 között a vármegye alispánjaként szerepelt.⁶³ György és testvére, Károly az almanachok tanúsága szerint csupán gazdálkodással foglalkoztak. György került először a parlamentbe, hiszen 1881 és 1887 között a poroszlói kerületet képviselte, Károly 1884 és 1892 között az Abaúj-Torna vármegyei Szin mandátumát töltötte be. Pappszász György felesége Péchy Katalin (1853–1895) volt. Katalin nagybátyja, Péchy Tamás (1828–1897) 1869-től 1897-ig folyamatosan képviselő, 1875 és 1880 között közlekedési miniszter, majd 12 éven át a képviselőház elnöke volt. György valószínűleg meghalt 1897 körül, ugyanis az 1897-es gazdacímtár szerint az átányi 591 kat. holdas birtok már örökösei kezén volt.⁶⁴

Mayer János (1871–1955) kompolti birtokost a fenti csoportba kell ugyan sorolni, de Mayer azonban azonkívül, hogy birtokosként került az országgyűlésbe, teljesen más karakterrel rendelkezett, mint a nemesi származású társai. Mayer kompolti sváb család sarja volt. Hat gimnáziumi osztályt végzett Egerben. A szülők – Mayer József (1841–1876) és Mayer Józsefné Schmid Juli[anna] (1846–1892) – magasabb iskolai végzettségéről nincs információ. Mayer tehát a tanulás révén lépett a társadalmi emelkedés útjára. Fia, Mayer Kálmán (1901–1982) pedig már jogi végzettséggel bírt. Vagyoni viszonyairól a falu kataszteri telekkönyvei tanúskodnak. Mayer családjának az 1886-os kataszteri anyag szerint 16,44

⁶¹ *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. VI. 316.

⁶² *Gzadacímtár 1897.* 1897 194.

⁶³ *Pálmány*: A reformkori... i. m. 1071-1071.; *Orosz Ernő*: Heves- és a volt Külső-Szolnok vármegyék nemes családai. Eger. 1906. 698290. rekord.

⁶⁴ *Gzadacímtár 1897.* 1897 194.

kat. hold földterülete volt, 1911-ben pedig feleségével, Francz Máriával összesen 10,6 kat. hold földet bírtak, melyből 63,5 korona jövedelmük származott. A család és a képviselő tehát a birtokolt föld mennyisége alapján nem számított a gazdagabb parasztok közé, sőt a hagyományos kategorizálásnak megfelelően csupán egy kisebb középparaszti gazdasággal rendelkezett. A faluban azonban a vagyonosabbak közé tartozott. Közéleti pályáját Kompolt helyi szerveiben végzett munkájával alapozta meg. Valószínűleg már 1891-ben tagja volt a községi képviselő-testületnek. 1906-ban mint a községi Hangya és Hitelszövetkezet vezetője lett közgyám. 1910 körül megalapította a Kompolti Kisbirtokos Szövetséget és a Kompolti Kisgazdák Olvasókörét, és 1910-ben Kompolt őt delegálta a Heves vármegyei törvényhatósági bizottságba. Az 1910-es választás során – mint azt korábban is említettük – rendkívül szoros eredmény alakult ki Károlyi Mihály gróf és Mayer között. A választási eredmény mögött több konfliktus is sejthető: Kompolt és Kápolna rivális települések voltak a korban, Mayer sokak számára a rátartinak tekintett svábok képviselője lehetett. A helyi társadalom belső konfliktusai is indokolták tehát Mayer bukását, és a kerületben – kifejezetten Kompolton is – birtokos gróf sikerét. Mayer az 1910-es sikertelen próbálkozás után, Károlyi lemondást követően végül az 1914. augusztus 25-i időközi választáson jutott be a parlamentbe.⁶⁵

Az itt ismertetett életpályákból jól látható, hogy az almanachok, melyek a témával foglalkozó elemzések, életrajzi lexikonok, egyéb publikációk legfontosabb és gyakran egyetlen forrásai, mennyire sematikus képet nyújtanak az egyéni életpályákról. Ezek a személyek kiváló példát szolgáltatnak arra nézve, hogy mikrovizsgálatok nélkül mennyire keveset tudunk meg a politikai elitről.

⁶⁵ A Mayer János életrajzával kapcsolatos információkat Várkonyi Péter bocsátotta rendelkezésünkre. Az életrajzi információk forrásai: Kompolt képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1877–1895. (HML V-248/1) HML = Heves Megyei Levéltár; Kompolt képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1896–1915. (HML V-248/2; Majzik Viktor: Hevesvármegye alispánjának jelentése Hevesvármegye 1910. évi állapotáról. Eger. 1911. 53.; 186.; Az 1887-es kataszteri felmérés kompolti telekkönyve. (HML XV-8/a 282. III/1. 1887.); Az 1911-es kataszteri felmérés kompolti telekkönyve. (HML XV/8-a 282. III/1. 1911.).

A hivatalnokból lett képviselő

A megyei, városi hivatalnokoknak külön csoportot alkottunk, bár mint azt az előzőekben is láthattuk, ez az elválasztás mesterségesnek is tekinthető, hiszen a birtokosok is gyakorlatilag ennek a csoportnak a részét képezték, mivel családi kötelékekkel és egyéb szervezeti szálakkal szervesen kapcsolódtak a hivatali karhoz. A 19 csoportba tartozó személy közül 16 volt született nemes, kik közül a legfiatalabb címmel Csiky Sándor rendelkezett, kinek rangja 1760-ból származott. Graefl Andor 1896-ban kapott nemesi címet, Szederkényi Nándor és Maczky Emil pedig közrendűek voltak. Beniczky Gyula kivételével mind helyi tisztviselők voltak, akik szorosan kötődtek kerületükhöz.

Azért tartjuk indokolhatónak a csoport külön elemzését, mert választ szeretnénk adni arra a kérdésre, hogy átlagosan milyen beosztás elérése után jutott valaki a parlamentbe és a budapesti szereplés a pálya csúcspontja, a karrier célját vagy csupán annak egy elemét jelentette a hivatalos politika szférájába emelkedett hivatalnokok számára. Ehhez az elemzéshez kiválóan tudjuk használni a megyei archontológia elkészítése során összegyűjtött információkat. Az egyes életpályák bemutatása során kitérünk még a családi viszonyokra is.⁶⁶

A zsadányi és törökszentmiklósi Almásy család nemesi ágának két tagja – Sándor és Géza (lásd alább) – tartozott ebbe a csoportba. Almásy Sándor (1827–1909) 1849 januárjában a Tarnai járás főszolgabírójaként jelent meg a tisztikarban. Az önkényuralom éveiben nem vállalt hivatalt, 1861-től kezdve 1892-ig minden országgyűlési ciklusban szerepelt, kezdetben a határozatiak, majd a balközép, végül pedig a függetlenségek oldalán.⁶⁷ Számára tehát az életpálya egy új szakaszát hozta a képviselői karrier. A nála megjelenő ellenzéki elkötelezettség nem volt jellemző idősebb rokonaira, hiszen pl. apja, Manó/Emánuel unokatestvére volt Almásy Gedeon főispáni helytartó, akinek nevéhez az 1844-es botrányos

⁶⁶ A képviselői életrajzokat három ciklusba rendeztük (1861–1875.; 1875–1890.; 1890–1910.) és ezen belül alfabetikus rendben közöljük.

⁶⁷ *Cseh Zita*: Almásy Sándor (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 332.

kormánypárti tisztújítás kötődött.⁶⁸ A család több tagja jelentős hivatalokat viselt a megyében. Anyja, ebeczi Blaskovich Mária révén is fontos rokonokat tudott felmutatni. Mária testvére volt Blaskovich Gyula (1806–1850), aki hosszú megyei hivatali karrier után 1848 júniusától alispán, majd 1849 májusától a szabadságharc végéig főispán lett. Feleségének másik nagybátyja, Blaskovich Pál nemzetőr őrnagy volt, aki 1861-ben a Hont megyei németi kerületnek lett a képviselője.⁶⁹

Beniczei és micsinyei Beniczky Gyula⁷⁰ Hont vármegye szolgabírója volt 1861-ben, következő ismert információnk szerint 1870 májusában a pétervásárai kerületben választották meg képviselőnek a lemondott Orczy Elek utódaként. A kerülethez fűződő viszonya ismeretlen. 1872-ben már a losonci kerületben találjuk 1875-ig a Balközép, 1875-től 1884-ig pedig a szabadelvéiek híveként nyerte a választásokat. 1884-ben Pénzügyi Közigazgatási Bíróság bírója lett, és ezt a posztot viselve halt meg 1894-ben. Beniczky Gyula számára tehát a hosszú képviselőség után egy jelentős igazságszolgáltatási szerep adatott, de ő nem kötődött a megyéhez.⁷¹

Berez Ferenc (1804–1877) a vármegye reformkori vezetőségének volt a tagja. 1838-ban alügyész lett, majd 1845-ben főügyésznek választották, ezt a posztot a szabadságharc végéig viselte. 1848–49-ben helyettes első alispánként is szerepet kapott. Érdekes színfolt életrajzában, hogy 1850-ben az egri cs. kir. megyei törvényszék alelnökeként fordult elő a neve. 1860–61-ben és 1867–1868-ban ismét főügyész volt. 1869-ben, a Balközép színeiben ő győzte le a gyöngyösi választáson Almásy Györgyöt, 1872-ben azonban a Deák-pártiak által indított Pulszky Ferenc-

⁶⁸ *Pap József*: A Heves és Külső-Szolnok vármegyei politikai elit és a „passzív ellenállás”. (Heves és Külső-Szolnok vármegyei politikai elitjének története, 1844–1853). Aetas 13. (1998. 1–2.) 167.

⁶⁹ *Ruszoly J.*: Országgyűlési képviselő-választások i. m. 52; *Bona G.*: Tábornokok és törzstisztek i. m. 114.

⁷⁰ Beniczei és micsinyei nemzetség két tagja szerepeltethető ebben a csoportban: Beniczky Gyula (1826–1894) és Beniczky Elemér (1872–?; lásd alább). A két személy között nem sikerült kapcsolatot kimutatni, hiszen a kiterjedt nemzetség két külön ágából származtak.

⁷¹ Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk: Borovszky Samu. Bp. 1911. 539., 554., 558.; Eger 1869. február 25. 61.; Tisztai címtár 1884. 43., 1886. 163., 1894. 192.; MOL K 27 (1883. 12. 14.) 9R/34

cel szemben elbukott.⁷² 1877-ben bekövetkező haláláig nincs róla több információnk. A kismemesi családjának kapcsolatrendszere ismeretlen. Nem tartoztak a megye legjelentősebb famíliái közé. Berecz Ferenc egy komoly hivatali emelkedést felmutatni tudó, az országos politika színterére emelkedő kismemesi szakértelmiségi tipikus példája lehet.

Csiky Sándor élete jól ismert a szakirodalomból,⁷³ így részletesen nem is szándékozunk foglalkozni vele. Csiky egri városi ügyész, a megyei ellenzék ismert alakja volt. Első képviselői mandátumát még az első népképviselési országgyűlésen szerezte. 1861-ben Eger polgármestere lett, és ezt követően választói bizalmat is kapott. Majd 1875-ig volt tagja a parlamentnek. 1875-ben azonban a szavazatoknak csak 27%-át megszerezve elbukott a szabadelvű Babics Istvánnal szemben. Ezt követően élete végéig Egerben élte életét, közhivatalt nem töltött be.⁷⁴ Csiky tehát ellenzékiként kimaradva a parlamentből, nem kapott újabb pozíciókat élete hátralévő szakaszában.

Visontai Kovách László a vármegye egyik legsikeresebb képviselője volt, hiszen 1861-től 1881-ig volt tagja az országgyűlésnek. 1872-ig Gyöngyöspata, majd ezt követően Gyöngyös mandátumát bírta, Deák-párti és szabadelvű politikus volt. 1881-ben elveszítette a kápolnai választást, de 1884-ben a krassói kerületből visszakérült a parlamentbe, majd ismét Gyöngyöst képviselte. 1889-ben parlamenti képviselőként halt meg. A visontai Kovách család eredeti neve leleszi Kovách volt, csak a hevesi ág használta a visontai előnevet. A família tagjai között elsősorban Pest-Pilis-Solt és Nógrád vármegyei hivatalnokokat (főszolgabírókat) találunk. Anyja (Latinovits Eszter) révén a borsodi és katymári Latinovits nemzetséggel állt rokonságban, melynek több tagja szintén szabadelvű képviselőként politikustársra volt. Kovách Lászlót a hivatalnokok közé soroltuk ugyan, de csupán két alkalommal viselt ilyen megbízatást. 1848-ban a fiatal joggyakornokot Pest-Pilis-Solt aljegyzőjévé választották, majd 1848 júniusától önkéntesként beállt a 4. honvédzászlóaljba. A szabadságharcot alszázadosként fejezte be. A szabadságharc után az apja által átadott 300

⁷² Heves megye történeti archontológiája i. m. 90–91; Eger 1869. február 25. 61. p.; 1872. június 27.

⁷³ *Sebestyén Sándor*: Csiky Sándor életpályája. (1805–1892) Eger. 1981.

⁷⁴ *Kovács Melinda*: Csiky Sándor. Heves megye történeti archontológiája i. m. 362–363.

holdas vámosgyörki birtokon gazdálkodott, és részt vett a Heves megyei gazdasági egyesület megalapításában. 1860-ban, a megyei élet újjászervezése után főjegyzővé választották, majd az 1861-es országgyűlésen már mint Gyöngyöspata képviselője jelenhetett meg. Kovách László tehát életének csak egy szerény szakaszában viselt hivatalt. Életének sokkal fontosabb részét képezhette az 1848–49-es katonai szerep, mint a vármegye hivatali apparátusába való beágyazódás.⁷⁵

Kiskarádi Nánásy Ignác már az 1840-es években is próbálkozott megyei hivatalt vállalni, de mivel nem sikerült magát megválasztatnia, tarnalesszi ügyvédként működött. A szabadságharc alatt azonban ideiglenes szolgabíróként szerepelt a tisztikarban. Az 1850-es években ismét ügyvéd volt, majd 1860–61-ben a Mátrai járás főszolgabírói posztját töltötte be. 1865-ben a pétervásárai kerület határozati párti képviselőjének választották, 1868-ban azonban már nem fogadta el a képviselői megbízatást. 1869 és 1876 között főügyész volt, de ezt követően nem viselt állandó megbízásokat, és 1886-ban Egerben meghalt. Nánásy Ignác is azok közé tartozott, akik rövid országgyűlési szereplés után visszatértek megyéjükbe. Számára ezzel le is zárult az országos politika színpadán való szerepvállalás. A kiskarádi Nánásyak 1801-ben kerültek Egerbe, id. Ignác ide nősült. A família felemelkedése ifjabb Ignáchoz kötődött, az ő fia volt Ödön, aki szintén országgyűlési képviselő volt (lásd alább).⁷⁶

Dömötöri Németh Albert 25 évesen került a megyei tisztviselők közé, amikor az 1845-ös megismételt választáson a Tarnai járásban lett alszolgabíró. Országgyűlési képviselőnek először 1848-ban választották. Az első népképviseleti országgyűlésen a tiszánánai (poroszlói) kerületet képviselte. 1849 januárjában alszázadosként beállt a 17. Bocskai huszárezredhez. Heves megye nemzetőr őrnagyaként fejezte be a szabadságharcot. Az ötvenes évek elején besorozták a császári hadseregbe, majd hazatérve gazdálkodott. 1861-ben a Határozati Párt színeiben újra poroszlói képviselő lett. 1864-ben az Almássy-féle összeesküvésben való

⁷⁵ Almanach 1887–1892. 249–250.; *Bona G.*: Kapitányok i. m. 336–337.; *Nagy I.*: Magyarország családai i. m. VI. 397–398.; *Pap József*: Kovách László (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 459–460.

⁷⁶ *Kempelen B.*: Magyar nemes családok i. m. VII. 418.; *Kiss Péter*: Hatszáznégven Eger múltjából 1944-ig. Eger. 2007. 187–188.; *Pap József*: Nánásy Ignác (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 509–510.

részvétel gyanújával letartóztatták, de bizonyítékok hiányában szabadon engedték. 1869-ben a poroszlói választáson sikerült legyőznie a Deák-párti Dobóczky Ignácot, 1872-ben azonban a gyöngyöspatai kerületben alulmaradt visontai Kovách Lászlóval szemben. A parlamentből azonban nem maradt ki, hiszen Hódmezővásárhelyen kapott mandátumot, és a település 1884-ig folyamatosan meg is tisztelte bizalmával. Németh Szamecz András (1810–1899), az Első Olvasó Népkör elnöke ajánlotta a város képviselőjelöltjének, a jelölésre az 1848-as párt vezetőivel való megbeszélés alapján került sor. Németh egyébként pótválasztáson jutott be a parlamentbe, hiszen a város 1872. június 1-jén 60%-os többséggel Kossuth Lajost választotta képviselőnek, aki azonban a mandátumot természetesen nem fogadta el. 1884-ben Tisza Lajossal szemben indult Szegeden, de ekkor már nem sikerült győzelmet aratnia. 1887-ben halt meg Pusztacsászon. Németh ellenzéki karrierjét 1848-as szerepe alapozta meg. Természetesen növelhette tekintélyét az is, hogy apja, Németh János huszárkapitány ezredesként harcolt a szabadságharcban. Fontos szerepet kaphatott pályafutása során a kényszersorozás és az Almásy-féle mozgalom miatti letartóztatás is. A szolgabírói szerep csupán átmeneti volt számára, a vármegyéből az országos politika fontos szereplői közé emelkedett.⁷⁷

Szederkényi Nándor (Strumpf Ferinánd József) származásával már korábban foglalkoztunk. Szederkényi nem tartozott a vármegye magas beosztású hivatalnokai közé, 1867-ben mindössze másodaljegyző lett. Innen igazából nem is emelkedett tovább, hiszen az 1871-es párbaja után 1872-ben képviselővé választották a dunapataji kerületben. Egerbe 1878-ban tért vissza, és 1906-ig képviselte a várost (1896 és 1901 közötti megszakítással). A helyi ellenzék országosan ismert alakja, a második Wekerle-kabinet alatt főispáni megbízatást kapott. 1910-ben azonban a

⁷⁷ Hódmezővásárhely története. II./1. Főszerk. Szabó Ferenc. Hódmezővásárhely. 1993. 277–279., 284., 287–291.; *Bona Gábor*: Az 1848/49-es honvédsereg Heves megyei származású tisztjei. *Agria* 31–32. (Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis, 1995–1996) 163.; Eger 1869. február 25. 61., 1869. március 25. 92–93.

kormányváltással véget ért főispáni megbízatása és 1916-os haláláig már nem vállalt aktív közéleti szerepet.⁷⁸

Almásy Géza (1849–1909) Sándor unokaöccse volt. 1870-től esküdtként szerepelt a megyében, majd 1883-ra az Egri járás főszolgabírója lett. 1887-ben a kápolnai kerületben választották képviselővé, de ő, nagybátyjával szemben, a szabadelvűek oldalán politizált. Kormánypárti tevékenységének meg is lett a jutalma, hiszen miután az 1892-es választáson elbukott Okolicsányi László függetlenségi jelölttel szemben, 1892 és 1898 között Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja lett. 1901-ben még sikertelenül indult Apponyi Alberttel szemben a jászberényi mandátumért, további politikai próbálkozásairól pedig nincs információ.⁷⁹ Almásy Géza számára tehát emelkedést jelentett a mandátum, de miután visszavonult a főispáni pozícióból, nem tudott visszakerülni a parlamentbe.

A tisztviselők közé soroltuk Babics Istvánt, de ő nem a megyénél, hanem az érsekségen teljesített szolgálatot. A Varasd megyéből származó familia első tagja, József 1770 körül költözött Hevesbe, és Kápolna község jegyzőjeként dolgozott. Fia, István 1842-ben érseki ügyész lett, majd 1875 és 1881 között képviselte a kápolnai kerületet szabadelvű programmal. 1881 után nem tudunk politikai próbálkozásairól. Visszatért Egerbe és 1885-ben uradalmi jogigazgatóként halt meg. Testvére, Babits János kanonok 1861-ben és 1875–78-ban volt képviselő (lásd alább). Három fia közül Béla (?–1898) egri közjegyző, Aladár (1850–?) egri ügyvéd volt, József (1848) a Torontál megyei Zsombolyán lett a Csekonics-uradalom jogigazgatója, és 1895-től 1901-ig a zsombolyai kerület szabadelvű képviselője.⁸⁰

Kaszap Bertalan 1860-ban kezdte hivatali pályáját mint a gyöngyösi járás esküdtje. 1867. április 30-án a gyöngyösi járás alszolgabírója lett, október 1-től pedig már a főszolgabírója volt. Az 1878-ban tartott országgyűlési választásokon a gyöngyöspatai kerület függetlenségi képviselője.

⁷⁸ Kovács Melinda: Szederkényi Nándor (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 556.

⁷⁹ Pap József: Almásy Géza (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 325–326.

⁸⁰ Kempelen B.: Magyar nemes családok i. m. I. 189.; Vasárnapi Újság 1885. január 25. 66.; Borovszky S.: Heves megye i. m. 654.

selőjének választották, mely posztot sikerült 1881-ben is elnyernie, de 1882-ben lemondott mandátumáról. Visszatért megyéjébe, és tovább emelkedett a hivatali ranglétrán, 1883. december 18-án az árvaszék elnökének választották, majd 1885. április 28-tól 1892. június 26-án Pásztón (Egerben?) bekövetkezett haláláig a megye első alispánja volt. A Kaszap família nem tartozott a megye befolyásos nemzetségei közé, de apja, Kaszap János 1824 és 1830 között a Gyöngyösi járás alszolgabírói tisztét viselte.⁸¹

Id. tarcsai Majzik Viktor pályája a reformkorban vette kezdetét, amikor a 20 éves jogvégzett fiatal embert a Tarnai járás esküdtjévé választották. 1847-től szolgabíró volt, majd a szabadságharc után tarnamérai birtokára vonult vissza gazdálkodni. 1860–61-ben, majd pedig 1867-ben szintén a tarnai járásban vállalt hivatalt, de ekkor már főszolgabíró volt. Az 1872-es kápolnai sikertelen próbálkozás után, 1875-ben a függetlenségi oldal tagjaként a poroszlói kerületből bekerült a parlamentbe. 1881-ben alispánnak választották, ezért elhagyta Budapestet, és visszatért megyéjébe. Ezt a hivatalt viselte 1885-ös haláláig. Id. Majzik Viktor helyi karrierjét megszakította budapesti politikai szerepvállalás, de az alispáni beosztás fontosabb volt számára, mint a képviselői hely. A tarcsai Majzik család megyei pozíciója – a Tarcsa-pusztta megszerzéséért folytatott per után – 1832-ben szilárdult meg. Az apa, Majzik Imre főadószedő volt, azonban a família felemelkedése id. Majzik Viktorral történt meg, ugyanis nemcsak ő, hanem fia – ifj. Majzik Viktor – is alispánja volt a megyének. A legifjabb Majzik Viktor ígéretes karrierjét pedig az első világháborúban elszenvedett hősi halál törte ketté.⁸²

Beniczei és micsinyei Beniczky Elemér, a végzett jogász 1895-ben 23 évesen kezdte meg a megyei pályáját mint tiszteletbeli aljegyző. Ugyanezen év decemberében már szolgabíró lett, 1900-ban tiszteletbeli főszolgabírói rangban is részesült, a decemberi tisztújításon azonban visszalépett. 1905-ben a megyei Alkotmányvédő bizottság tagjai között találjuk, és 1906-ban a függetlenségi párt színeiben megszerezte a pétérvásárai

⁸¹ Pap József: Kaszap Bertalan (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 446–447.; Heves megye történeti archontológiája i. m. 102.

⁸² Kiss P.: Hatszáznégyszáz i. m. 171., Pap József: Majzik Viktor (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 487–488.

kerületet, amely 1875 és 1896 között nagybátyja, Ivády Béla mandátuma volt. 1910-ben azonban a munkapárti színekben induló ifj. Keglevich Gyula mögött végzett. Jól látható tehát, hogy a Keglevich–Beniczky öszszecsapás Pétervásárán a hagyományos Ivády–Keglevich vetélkedés része volt. Az egymást váltó képviselők tehát két klán érdekeltségi körébe tartoztak. Elemér 1910 után a megyei életben tevékenykedett, de hivatalviseléséről nem tudunk, valószínűleg egercsehi birtokán gazdálkodott. 1936-ban azonban visszatért a politikai életbe a Nemzeti Egység Pártjának lett pétervásárai képviselője.⁸³ Beniczky Elemér számára tehát a politikai szerep kiterőt jelentett csupán, inkább gazdálkodónak minősült, mint hivatalnoknak. Az új kapcsolatait jelentősebb karrier kialakítására nem használta, használhatta, ami valószínűleg politikai hovatartozásából is következett, hiszen 1910 után a bukott függetlenségekhez való tartozás nem jelentett előnyt sem az országos, sem a helyi politikában.

Ifj. Dobóczky Dezső (1880–?) a birtokosoknál szereplő ifjabb és idősebb Dobóczky Ignáccal állt távolabbi rokonságban. 1902-ben lépett a megye szolgálatába, 1904 és 1911 között szolgabíró volt, ekkor nyugdíjaztatta magát. 1917 novemberében időközi választáson lett a nagyfügedi kerület függetlenségi képviselője. 1922-ben a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt programjával választották meg Hevesen. További sorsa ismeretlen. Dobóczky csupán epizódjellegű szerepet viselt mind a tisztikarban, mind pedig a parlamentben.

Az 1896 februárjában poroszlói előnévvel nemesített Graefl Andor (1866–1920) jelentős birtokosa volt a megyének, hiszen a századfordulón Poroszló községben 1647 kat. holdat birtokolt. 1889-ben iskoláit elvégezve és a katonai szolgálatot teljesítve jelentkezett a megye szolgálatára. Ekkor a birtokait is magába foglaló Tiszafüredi járás szolgabírója lett. 1896-ban szoros küzdelemben utasította maga mögé Lipcsey Ádám^{ot} és lett Juszth-párti képviselő. 1901 után azonban nem indult, és gazdálkodással foglalkozott 1920-ban bekövetkezett haláláig. Graefl sem tartozott tehát a hivatásos tisztviselők közé, mind a vármegyei szerep, mind pedig a képviselőség időszakos tevékenység volt életében.⁸⁴

⁸³ Almanach 1906–1910. 62.; Almanach 1939–1944. 130–131.; Eger 1906. május 2. 2.

⁸⁴ Borovszky S.: Heves megye i. m. 66.

Maczky Emil az 1908-as időközi választáson indult vetélytárs nélkül a kápolnai kerületben. Az 1910-es választások alkalmával a nagyfügedi kerületben lépett fel, ahol Hencz Károly munkapártival szemben függetlenségi és 48-as (Justh-) párti programmal választották meg. 1917 októberében miniszteri biztosi kinevezése miatt mandátumáról lemondott, ezt követően csupán annyi információval rendelkezünk róla, hogy 1924 októberében halt meg Egerben. Családjának a története ismeretlen, találtunk ugyan olyan utalást, hogy lengyelországi nemes felmenőkkel rendelkeztek, de ezt bizonyítani nem tudtuk. Maczke (Maczky) Ignác katonaoorvosnak három fia született: Valér az egri ciszterci gimnáziumban volt szerzetes tanár, Gyula Erdőtelken volt jegyző, Emil pedig pályája csúcán országgyűlési képviselő lett. Emil jogi iskoláit befejezve 1882-ben állt alszolgabíróként megyei szolgálatba. 1895 decemberében pedig főszolgabíróként egészségi állapotára hivatkozva nyugdíjazását kérte. 1896 márciusában Heves város főjegyzőjévé választották. A Hevesen birtokos Maczkynak a kápolnai a szomszédos, a nagyfügedi pedig helyi kerülete volt. A politikai szerepet áthagyományozta fiára, vitéz Borbély-Maczky Emilre, aki a Horthy-korszakban vállalt politikai szerepet mint országgyűlési képviselő és borsodi főispán.⁸⁵

Nánásy Ödön aljegyző és tiszteletbeli főszolgabíró volt 1892-es megválasztása előtt. Ő a nagyfügedi kerületben szerzett helyet magának. A függetlenségek Justh-csoportjához tartozott. 1896-ban azonban nem jutott mandátumhoz, 1903 és 1918 között pedig budapesti ügyvédek között szerepelt a neve. Ödön tehát nem tudta apja pozícióját megőrizni, és valószínűleg elhagyta a megyét. 1918 utáni sorsa ismeretlen.⁸⁶

Okolicsnói Okolicsányi Lajos 1887-ben, 29 évesen fordul elő először a vármegye hivatalnokai között. Ő azonban kissé kilógott a sorból, ugyanis nem a jogi, hanem a pénzügyi vonalat képviselte a tisztviselők között. Előbb pénztári ellenőr, majd árvaszéki számvevő volt. 1895-ben az egri Anyakönyvi Felügyelői Kerület felügyelője, majd pedig 1906-ban számvizsgálóvá lépett elő az egri Pénzügyigazgatóságon, ahol 1911-ben szám-

⁸⁵ Pap József: Maczky Emil (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 479–480.

⁸⁶ Almanach 1892–1897. 281., Eger 1892. február 2.; Tiszti címtár 1903. 746., 1918. 512.

tanácsos, 1912-ben pedig igazgató lett. 1914 novemberében a munkapárt jelöltjeként kapott bizalmat a pétervásárai kerületben. 1920 augusztusában halt meg. Okolicsányi Lajos famíliája a 13. századra vezette vissza nemességét, kiterjedt rokoni kapcsolatokkal rendelkezett az észak-magyarországi vármegyékben. Az Okolicsányiak által viselt hivatalok felsorolására sem vállalkozhatunk, csak annyit jelzünk, hogy a nemzetség három tagja a megye főszolgabírója volt. A képviselő fia, Okolicsányi Imre pedig 1925 és 1943 között a megye alispánjaként működött.⁸⁷

Az 1873-ban született vajki Vass János jogi tanulmányait végezve, 1897-ben szolgabíróként jelent meg a megyei tisztikarban. 1898 és 1913 között az aljegyzői ranglétrán lépegetett előre, majd 1917-ig másodfőjegyzői megbízatásban szerepelt. 1917. július 25-én azonban főispánnak nevezték ki, mely posztot 1918. március 6-áig viselte. 1918. június 11-én, az egyik utolsó időközi választáson Eger függetlenségi párti képviselője lett. Vass szoros küzdelemben győzte le Zichy Jánost, akinek a harmadik Wekerle-kabinetben kapott kultuszminiszteri tárca miatt kellett lemondania a képviselői mandátumáról. Vass komoly szerepet játszott az őszirózsás forradalom időszakában – teljhatalmú népbiztos, államtitkár, tárca nélküli, majd vallásügyi miniszter –, a tanácsköztársaság alatt letartóztatták. 1919 után nem tért vissza a megye közéletébe, 1936-ban halt meg Budapesten. A vajki Vass familia nem tartozott a megye vezető családjai közé, a tisztviselői munkát folytató Vass pályája az Eszterházy-kabinet alatt ívelt hirtelen fel. Nagy feltűnést keltett választási győzelme, mely során az a korábban ritka helyzet állt elő, hogy egy miniszteri kinevezése miatt lemondani kötelezett politikusnak nem sikerült biztosítania újra korábbi kerületét. Vass parlamentbe kerülése a harmadik Wekerle-kabinet ingatag politikai alapját jelezte. A képviselői mandátum korábban elérhetetlen lehetőségeket biztosított számára, de mivel ezek összekapcsolódtak a népköztársasággal, ennek haszna a Horthy-korszakban elenyészett.⁸⁸

⁸⁷ Heves megye történeti archontológiája i. m. 513–516.; 192., 195., Tiszti címtár 1895. 102., 1915. 205.; 563. ülés. 1914. november 25. Képviselőházi Napló 1910. XXVI. 197.

⁸⁸ Kovács Melinda: Vass János (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 581.; Egri Hírlap 1918. június 12.

Áttekintve a hivatalnokból képviselővé lett személyek életpályáját, azt láthatjuk, hogy leggyakrabban szolgabírókból, főszolgabírókból lettek képviselők, akik igen gyakran a korábbi járásukban indultak a választásokon. A kezdeti időszakban több olyan személlyel találkoztunk, akik számára a hivatali szerepvállalás egy viszonylag gyors ugródeszkat jelentett a képviselői tagság felé. Fontos szempont volt azonban a forradalom és szabadságharc időszakához való személyes kapcsolódás, akkori aktív szerepvállalás is. Az ekkor indult személyek két kivételtől eltekintve életük hátralévő, aktív időszakát szinte teljesen képviselőként élték le. Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt négyen lettek ebből a csoportból képviselők, mind a négy személy csak átmenetileg került be a parlamentbe, mandátumukat elveszítve vagy lemondásuk után visszatértek a vármegyei életbe, és tovább folytatták hivatali karrierjüket. Kaszap Bertalan és Majzik Viktor éppen friss hevesi megbízatása miatt hagyta ott az országgyűlést. Ennek az al csoportnak tehát csupán epizód volt az országos szereplés. Az 1890 után megválasztott 7 fő közül huzamosabb ideig senki sem tudott már megkapaszkodni a képviselők között. Képviselői szereplésük után helyi karrierjükben nem jelentett előrelépést a korábbi budapesti jelenlét. Az utolsó periódusban szerepet kapók esetében feltűnő, hogy egyre gyakrabban fordultak elő jelentős családi kapcsolattrendszer nélkülöző személyek a bizalmat kapott kandidáltak között.

Egyéb képviselők

Az egyéb kategóriába az értelmiségieket – 2 pap, 1 tanár, 2 ügyvéd – és az egy gazdasági szereplőt soroltuk.⁸⁹ A csoport általános jellemzője, hogy Babits János kivételével mind 1896 után kaptak megbízatást, amiből jól látható, hogy az előbb bemutatott kategóriák – főnemesek, birtokosok, hivatalnokok – dominanciája a századfordulóhoz közeledve csökkent. Ezzel párhuzamosan pedig a tradicionális nemesi családok szerepe is visszaszorulóban volt.

⁸⁹ Öt, a vármegyéhez nem kapcsolható, itt idegenként szereplő személyt kihagytunk a részletes elemzésből. (Csávolszky Lajos, ifj. Erdély Sándor, Lukács László, Okolicsányi László, Pulszky Ferenc).

Feltűnő, hogy a dominánsan római katolikus vármegyében, melynek székhelye az ország egyik legjelentősebb katolikus központja is volt egyben, összesen csak két római katolikus pap jutott mandátumhoz, és a Néppárt szereplése szinte kimutathatatlan volt. Az első pap képviselő Babits János (1815–1891) volt. Babits 1847-ben jogtanár volt Egerben, majd 1848–49-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban volt miniszteri titkár. A szabadságharc után verpeléti plébános, majd egri kanonok lett. 1861-ben a kápolnai kerület képviselője volt, majd 1875 és 1878 között Jászberény városa delegálta az országgyűlésbe. 1891-ben egri kanonokként halt meg. A Vasárnapi Újság „a hazafias papság egyik köztiszteletű” tagjaként búcsúztatta. A Babitsok az 1820-as években kerültek a megyébe, Jánosnak 6 testvére volt. A család szoros szálakkal kapcsolódott a római katolikus egyházhoz: testvére, József Egerben pap tanár, unokaöccse, Ignác pedig a szervita rend egri rendfőnöke volt. Egyéb családtagjai birtokosok, ügyvédek voltak.⁹⁰

A második papi személy az 1906-ban Gyöngyös városában mandátumot szerzett Török Kálmán volt. Ennek a választásnak az volt az érdekessége, hogy Török a függetlenségi párt színeiben győzte le a szintén függetlenségi, a várost több ciklus óta birtokló Visontai Somát. Török Kálmánt 1891-ben szentelték pappá, kápláni szolgálat után az egri Foglár-féle érseki főnevelő intézet aligazgatója lett, 1894-től '99-ig az egri főszékesegyház hitszónoka volt. 1899-ben Gyöngyös város plébánosa lett, 1909-ben pedig somogyi préposttá és patai főesperessé nevezték ki. Az 1910-es választáson is sikerrel szerepelt. 1918 utáni politikai szerepléséről nincs információnk. 1939-ben halt meg.⁹¹

Gesztőczy Samassa János az érseki Líceum közigazgatásijog- és statisztikatanáraként került ebbe a kategóriába. De az 1867-ben, Bars megyében született fiatalember érdekes karrierrel rendelkezett, hiszen a jogi diploma megszerzését követően, 1887 és 1896 között tényleges tisztként szolgált különböző huszáralakulatokban. A leszerelt főhadnagy 1896-ban a Hevesi majd az Egri járás szolgabírójaként lépett be a tisztikarba, 1901-ben pedig kinevezték líceumi tanárnak. 1901-ben a kápolnai kerületben győzött. Ekkor szabadelvű volt, 1904-ben azonban kilépett a pártból és

⁹⁰ Vasárnapi Újság 1891. július 12. 462.; *Borovszky S.*: Heves megye i. m. 654.

⁹¹ Almanach 1910–1918 451–452., Egri Újság 1910. június 14. 2.

az Apponyi-csoporttal átült a függetlenségekhez. 1905-ben és 1906-ban már ennek a pártnak volt a képviselője. 1908-ban azonban ismeretlen ok miatt lemondott a mandátumról. További sorsáról nincsenek érdemleges információink. A viszonylag gyors és a furcsa vargabetűk ellenére is sikeres karrier mögött azonban egy nagyon jelentős mentor személye sejlik fel.⁹²

A Bars megyei közrendű család felemelkedése Samassa József nevéhez köthető.⁹³ Az 1828-ban született Samassa 1843-ban egyházi pályára lépett, 1852-ben szentelték pappá. A papi hivatás mellett tanítással foglalkozott, 1859-ben az esztergomi teológián, majd 1861-től a pesti egyetemen oktatott. 1869-ben szülővárosa, Aranyosmarót képviselővé választotta, és Eötvös József kultuszminiszter mellett osztálytanácsos lett. 1871-ben a szepesi püspöki, majd 1873-ban ez egi érseki széket kapta meg. Ezt követően 1912-es haláláig volt az Egri főegyházmegye pásztora. Apja, Samassa János követte fiát Egerbe, és 1887-es haláláig az érsekség uradalmi jószágigazgatója lett. Ezt a posztot halála után fia, János örökölte. Az ő fia, tehát az érsek unokaöccse volt János, országgyűlési képviselő. A Samassa család 1899-ben kapott nemességet,⁹⁴ a család több tagja is jelentős posztot töltött be. A képviselő testvére, Tivadar 1898-ban Zólyom vármegyei szolgabíró volt, 1916-ban pedig főszolgabíró lett.⁹⁵ Az érsek második testvéreinek, Adolfnak az egyik fia, Adolf 1892-től a Belügyminisztérium gyakornoka volt, folyamatosan emelkedve a ranglétrán 1906-tól osztályvezető lett, 1918 novemberétől államtitkár, 1919. augusztus 7. és 15. között pedig a Friedrich-kormány belügyminisztere volt.⁹⁶ Adolf másik fia, Aurél a kereskedelmi minisztériumban helyezkedett el, 1901-ben fogalmazóként szerepelt. 1909-ben titkár volt. Minisztériumi

⁹² Almanach 1906–1910 376., Egri Híradó 1901. október 5., Egri Újság 1906. május 2. 2.

⁹³ Samassa József életrajza: *Kovács Melinda*: Dr. Samassa József egri érsek (1828–1912). In: *Memoria Rerum Tanulmányok Bán Péter tiszteletére*. Szerk. Oborni Teréz, Á. Varga László. Eger. 2008. 265–274.

⁹⁴ Királyi Könyvek LXX 539–540.

⁹⁵ Tiszti címtár 1890. 186., 1916. 174.

⁹⁶ Tiszti címtár 1892. 62., 1906. 71., 1927. 3.

pályája a Horthy-korszakban is folytatódott, 1926 októberében helyettes államtitkár lett.⁹⁷

Az értelmiség közé soroltuk Visontai Soma ügyvédet, aki egyedül képviselte ezt a szakmát a helyi kötődésű képviselők között. Az ismert végzettségű hevesi képviselők azonban szinte kivétel nélkül jogi diplomával rendelkeztek, csak nem ügyvédként dolgoztak. Visontai gyöngyösi zsidó családból származott (eredeti neve Weinberger volt), Budapesten telepedett le, ott nyitott ügyvédi irodát. 1892-ben került be a parlamentbe az újvidéki szerb lakosság által támogatott függetlenségi politikusként. 1896 és 1906 között szülővárosát képviselte, neki sikerült elhódítani a mandátumot a szabadelvűektől. 1906-ban azonban itt elbukott és az ungvári kerület mandátumát tudta megszerezni időközi választáson. Visontai 1910 utáni politikai szerepéről nincs információnk, 1925-ben halt meg Budapesten.⁹⁸

Babocsay Sándor az egri közélet érdekes személyisége volt, akit nehezen lehet egy kategóriába sorolni, hiszen ügyvédként és városi hivatalnokként is tevékenykedett, de legfontosabb funkciója talán a főszerkesztői szerep volt. Ügyvédi pályájának legfontosabb állomásai a következők: 1881-től 1906-ig kamarai ügyész, 1881 és 1887 között Eger főügyésze, 1886-tól az Egri Takarékpénztár ügyvédje. Az újságírói pályáján 1893 és 1919 között volt a legaktívabb, mikor a Hevesvármegyei Hírlap főszerkesztőjeként tevékenykedett. 1893-ban az Egri Nyomda Rt. első elnökének választották. 1901-ben heves harcot vívott Szederkényi Nándorral szemben, majd 1906-ban, Szederkényi főispáni kinevezését követően Csutorás László néppárti jelöltet legyőzve az egyesült ellenzék képviselője lett. 1910-ben azonban Zichy Jánossal szemben csúfos vereséget szenvedett, hiszen csak a szavazatok 25%-át sikerült megszereznie. Ezt követően nem tudunk politikai szerepvállalásáról. 1919-ben a Kúria ügyvédi tanácsának tagja lett, majd 1923-ban kormányfőtanácsosnak nevezték ki. 1930-ban halt meg Egerben.⁹⁹

⁹⁷ Tiszti címtár 1909. 210.; MOL K 27. (1926.10.14.) 4R/6.

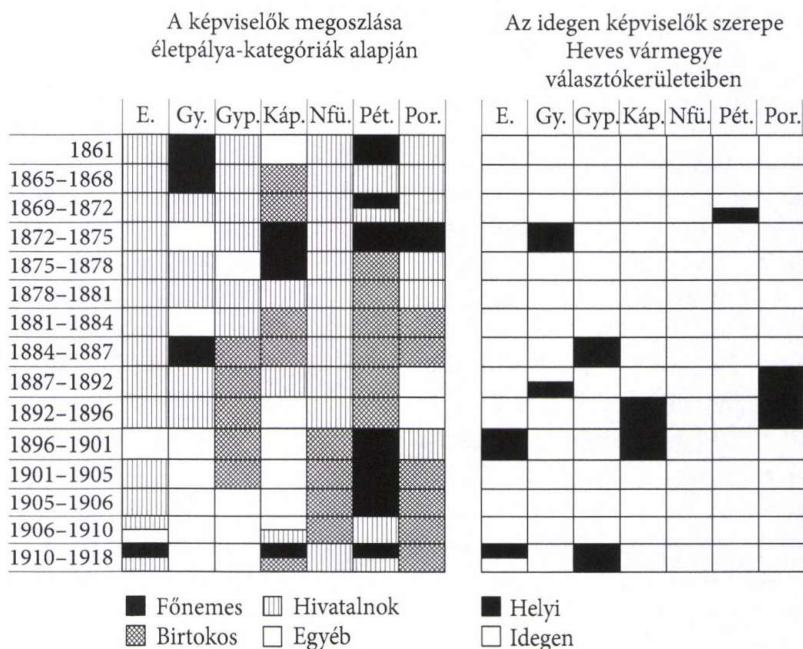
⁹⁸ Almanach 1905–1910. 423–424.; Egri Híradó 1896. október 27.; Egri Híradó 1901. október 5.

⁹⁹ Kiss P.: Hatszáznégyen i. m. 17–18.

Csépány Géza 1850-ben született Egerben, végzettségét tekintve ügyvéd volt. Hatvanban telepedett le, de az ügyvédi tevékenység mellett ő volt a Hatvan-vidéki Takarékpénztár igazgatója, és így választották meg 1905-i és 1906-i választások során a gyöngyöspatai kerület függetlenségi képviselőjévé. 1910 utáni politikai szerepvállalásáról nincsenek információink, 1939-es haláláig az ügyvédi kamara tagjai között találjuk.¹⁰⁰

Az egyes kategóriák áttekintése után a következő ábrák segítségével jól megfigyelhetővé válnak a kerületek eltérő sajátosságai.

2. táblázat. A képviselők megoszlása életpálya-kategóriák alapján és az idegen képviselők szerepe Heves vármegye választókerületeiben

E: egri, Gy: gyöngyösi, Gyp:gyöngyöspatai, Káp: kápolnai, Nfü: nagyfügedi, Pét: pétérvásárai, Por: poroszlói

¹⁰⁰ Almanach 1906-1910 79., Egri Újság 1906. május 2. 2.; Tiszti címtár 1932. 416.

A 2. táblázatból jól kivehető, hogy a kerületek között jelentős különbségek mutathatók ki, ami nemcsak a pártpreferenciákban, hanem a megválasztott képviselők eltérő életpályáiban is megmutatkozik. Egerben a hivatalnok képviselők domináltak. Más múltú személy csak abban az esetben került a városból a parlamentbe, ha ő egy, a helyi függetlenségi ellen indított, nagynevű kormánypárti idegen volt (Lukács László 1896-ban és Zichy János 1910-ben). Babocsay mandátumszerzését pedig a hivatali múlttal rendelkező Szederkényi főispáni kinevezése előzte meg. Eger tehát, mely jelentős helyi értelmiséggel, tisztviselői karral rendelkezett, alapvetően ebből a csoportból választotta képviselőit. A másik jelentős település, Gyöngyös képviselői között szintén a helyi kötődéssel rendelkezők domináltak, de 1896-ban itt látványos változás történt: a hivatalnokok helyét végleg átvették az egyéb kategóriába tartozó ellenzéki értelmiségiek (Visontai Samu ügyvéd, Török Kálmán pap). Felfigyelhetünk arra is, hogy a két város egyikének sem volt birtokos képviselője.

A vidéki kerületekben a birtokosok és a hivatalnokok jelentették a domináns kategóriát. A Hatvant és Pásztót magában foglaló gyöngyöspatai, valamint a kápolnai kerületben azonban jelentős szerepet kaptak az egyéb kategóriába sorolható politikusok. Nagyfüged, Pétervására és Poroszló azonban továbbra is dominánsan hivatalnokokat és birtokosokat választó kerület maradt.

A századfordulóra tehát úgy látszik, hogy a megyei kerületek egy részében enyhült a nemesi származású, hivatali pályáról vagy gazdálkodásból a parlamentbe került személyek szerepe, és nőtt a közrendű egyéb foglalkozást űzők jelentősége. Ezzel párhuzamosan azonban jól látható, hogy a megyében alapvetően a helyi, vagy jelentős helyi kötődésekkel rendelkezők tudtak választási győzelmet aratni, a nagynevű befolyásos idegenek szerepe marginális volt. (A képviselők 15%-a nem kapcsolódott a megyéhez, ők a megszerzhető mandátumok 10%-át kapták meg.)

A fenti elemzés során áttekintettük a dualizmus kori parlamentarizmus Heves vármegyei történetét. Helytörténeti szemszögből közelítettük meg azt a témát, mellyel már több makroszempontról, alapvetően statisztikai módszerekre támaszkodó tanulmányban foglalkoztunk. Jelen munka tapasztalatai arra hívják fel a figyelmünket, hogy meg kell kísérelni a népképviselet dualizmus kori történetének teljes időszakra kiterjedő elem-

zését. Az adatgyűjtésnek meg kell haladnia a hivatalos almanachok által kijelölt határokat, hiszen a képviselői életpályák megismerésének csak a legfontosabb, de nem elegendő forrásai az ismert életrajzgyűjtemények. A vármegyei múlt feltárása, a családi kapcsolatrendszer, a birtokviszonyok, a helyi egyesületi mozgalom megismerése juttathat csak minket közelebb annak a kapcsolati hálónak a feltérképezéséhez, mely alapján magyarázatot találhatunk arra, hogy az egyes személyek milyen alapon kerültek be a magyar parlamentbe. A képviselők szociológiai karaktere mellett – mely bizonyos esetben nem más, mint egyes általunk fontosnak tartott, adatok statisztikai átlaga – legalább olyan fontos kérdés az is, hogy a választók miért éppen őket tartották érdemesnek a képviselő nagy feladatára. Ezen probléma elemzése azonban óhatatlanul is a mikroperspektíva irányába tolja el a történetírói munkát, átfogó, az egész országra kitékintéssel bíró elemzés egy kutatócsoport feladata lenne. A szakirodalomban természetesen nem ismeretlenek a megyei szintű elemzések, sőt igen jelentős tudományos eredményeket felmutató tanulmányok születtek már az elmúlt években,¹⁰¹ de a mikro- és a makroszemléletmód összekapcsolása a témával foglalkozók összehangolt munkáját feltételezi.

¹⁰¹ Erre példát – a teljesség igénye nélkül – lásd: *Balogh Elemér*: Országgyűlési választások Zala vármegyében. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. Zalai Gyűjtemény 26. (1987.) Zalaegerszeg. 163–185.; *Cieger A.*: Érdekek és stratégiák i. m.; *Cieger András*: Ugocsa megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában. Kárpátaljai Minerva. III. Budapest–Beregszász. 5–51.; *Csekő Ernő*: Sorhúzás, furfang, csel, család – Játék a választásokkal a dualizmus korában. Győri Tanulmányok 26. (2002.) Győr. 17–34.; *Gaál Zsuzsanna*: Országgyűlési képviselő-választások Tolna megyében (1875–1905). Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 12. (1984.) Szekszárd. 157–210.; *Koroknai Ákos*: Az 1896. évi választások Délkelet-Dunántúlon. Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Pécs. 1985. 85–140.; *Koroknai Ákos*: Az 1896. évi választások Délkelet-Dunántúlon. Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Pécs. 1985. 85–140.; *Margócsy József*: Nyíregyháza nemzet-, ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltárának kiadványai. Levéltári Évkönyv 11. Nyíregyháza. 1995. 205–228.; *Péterné Fehér Mária*: Az 1865. évi országgyűlési választások Kecskeméten. Bács-Kiskun megye múltjából 13. 33–76.; *S. Turcsányi Ildikó*: Választási kortesdalok Békésről (1896–1905), a Jantyk Máttyás Múzeum történeti gyűjteményéből. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 30. (2007.) Békéscsaba. 207–284.; *Szabó Pál Csaba*: Országgyűlési képviselő-választások Szepes megyében 1910-ben. Acta historica 104. (1996.) Szeged. 49–69.;

AZ 1901-ES VÁLASZTÁSI KÜZDELEM HEVES MEGYÉBEN, AZ ELLENZÉKI SAJTÓ TÜKRÉBEN

Tanulmányunkban Heves vármegye, és különös tekintettel Eger 1901-es választási eseményeit kísérjük nyomon. A dualizmus politikatörténetileg egyik legmozgalmasabb időszaka lehetőséget nyújt arra, hogy az országos események helyi vonatkozásait elemezzük. Elsősorban a választási harc, a korabeli kampánytevékenység eseményeit ismertetjük, emellett szólnunk a választások eredményeiről, és bemutatjuk az országgyűlésbe került képviselőket. A tanulmány elkészítéséhez az Egri Hiradó c. lapot használtuk fel. A lap segítségével a városban és a megyében zajló események megismerhetők, de mivel a lap az ellenzék sajtóorgánuma volt, a pártatlanság nem várható el tőle. Így a kampány egy sajtós termékeként, a közvélemény politikai alapú manipulálásának egyik legfontosabb eszközeként elemezzük. Nem tartjuk feladatunknak a szabadelvű Egri Újság

Szántó László: Képviselő-választások Somogyban 1890–1910. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 33. (2002.) Kaposvár. 181–164.; Szántó László: Képviselő-választások Somogyban a dualizmus kialakulása idején, 1867–1875. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 30. (1999.) Kaposvár 267–310.; Szántó László: Képviselő-választások Somogyban Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején, 1875–1890. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 32. (2001.) Kaposvár 137–176.; Szilágyi László: „Törvényhozási csíny” Szabolcs vármegyében. A képviselő-választások törvényhatósági előkészítése a dualizmus időszakában. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 39–40. (1997–1998.) Nyíregyháza. 213–221.; Szilágyi László: Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében. (1872). Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 12. Nyíregyháza. 1997. 161–185.; Zábori László: Az 1896-os választások Pest megyében. Levéltári Szemle 48. (1998. 1.) 15–21.

tevékenységének a vizsgálatát, hiszen az a kormányoldalhoz kötődött és így nem játszott szerepet az ellenzéki kampányban.

Heves vármegye a közkeletű nézet szerint az 1830-as évek közepe óta az ellenzéki megyék közé tartozott. Ezt a megállapítást a dualizmus időszakára is elfogadhatónak tarthatjuk, és az 1867 után lezajlott 14 választás eredményeivel összevetve ez a kép igazolható. A megye (az 1876-ig hozzá tartozó Külső-Szolnok területeit nem számítva) hét választókerületre – egri, fügedi, gyöngyösi, kápolnai, pétervásári, patai és poroszlói – oszlott. A hét kerületből 1881-ben, 1892-ben, 1905-ben és 1906-ban mindegyik ellenzéki képviselőt választott. 1884-ben hat, 1869-ben, 1878-ban, 1887-ben és 1896-ban öt, 1872-ben 1901-ben és 1910-ben négy, 1875-ben pedig három tette ugyanezt. A kormánypárt számára a legjobb választási eredményt az 1875-ös év hozta, ami a korábbi ellenzék kormánypárttá alakulásával volt magyarázható. A kerületek közül a poroszlói érdemelte ki a „legkurucabb” hevesi elnevezést, ugyanis itt minden választás győztese a függetlenségi ideológiához hűek táborából került ki. Nagyfügeden csak 1896-ban, Egerben 1875-ben, 1896-ban és 1910-ben győzött a kormánypárt. Pétervásárát három, Kápolnát öt, Gyöngyöst és a patai kerületet pedig hat alkalommal sikerült a kormányoldalnak meghódítania.¹

A megye választójoggal rendelkező lakosainak száma enyhén emelkedett a huszadik század első évtizedében.² 1901-ben 14 462 fő, 1910-ben pedig 16 398 fő felelt meg a cenzusnak. A választói jogosultság megoszlásában nem történt jelentős változás. Az 1848 előtti rendi jogosultság alapján 1901-ben a választók 5%-a, 1910-ben 2,6%-a, földbirtok alapján 1901-ben 65%-a, 1910-ben 63%-a, háza alapján 1901-ben 6%-a, 1910-ben 9%-a, jövedelem alapján 1901-ben 17%-a, 1910-ben 19%-a, értelmiségi végzettség alapján 1901-ben 7%-a, 1910-ben 6%-a bírt választójoggal.

Jelentős különbség figyelhető meg az egyes kerületek gazdasági szerkezete és ennek következtében a választásra jogosultak foglalkozásszerkezeti összetétele között. Kápolna, Nagyfüged, Poroszló és Pétervására

¹ Az összesítés adatbázisunk alapján készült, és a rendes választások adatait tartalmazza.

² A számítás alapja: A történelmi Magyarország atlasza és adattára 1914. Pécs 2003. 71.; Hevesvármegye alispánjának jelentése i. m. 1902. 17.; Hevesvármegye alispánjának jelentése i. m. 1906. 27.; Hevesvármegye alispánjának jelentése i. m. 1910. 15.

választóinak több mint 80%-a a földbirtoka alapján került fel a választók névjegyzékére. A patai kerület lakosainak csak 63%-a szerzett jogot föld alapján, 27% jövedelem, 6% pedig a diploma következtében rendelkezett választójoggal. A kerület adatai Hatvan városa miatt tértek el a másik négy, alapvetően mezőgazdasággal foglalkozó kerületétől. A megye két önálló képviselőküldő joggal rendelkező városa között is kimutatható bizonyos különbség. Eger lakóinak 8%-a, Gyöngyösnek azonban csak 2,4%-a bírt birtok alapján választásra jogosultsággal. Gyöngyösön 6%-kal (45,5%) volt magasabb a megfelelő értékű városi ingatlannal és 8%-kal (48,8%) az elegendő jövedelemmel rendelkezők aránya. Az értelmiségi cenzussal bírók részesedése valamivel több mint 10%-kal volt magasabb Egerben, mint Gyöngyösön. Gyöngyös adatai azonban csak arányaiban haladták meg Egerét, Egerben ugyanis minden kategóriában több választót találunk. Egernek 2112, Gyöngyösnek pedig 1285 lakosa szerepelt a választói névjegyzékben. Összességében azonban Gyöngyös lakossága számított vagyonosabbnak, ugyanis Gyöngyös 18 314 lakosának 7%-a, Eger 28 052 lakosának csupán 4,6%-a volt választó és választható.

A megye egyéb területein élő 1910-es összlakosság (233 334) 7%-a rendelkezett politikai jogokkal. Ez az adat kissé meghaladta az országos átlagot (6,1%). Országos szinten régi jog alapján jutott választójoghoz 2,8%, földbirtok alapján 63%, ház alapján 3,8%, további 0,9% az összevont földje és házának értéke alapján, 21% jövedelem alapján, 7,3% pedig végzettség alapján.³ A megye választóinak megoszlása tehát nem tért el jelentősen az országos átlagtól. A városi szavazók megoszlása országos szinten a következő volt: régi jog alapján: 0,007%, föld alapján 13%, ház alapján 14,2%, jövedelem alapján 65%, diploma alapján 7%.⁴ Eger és Gyöngyös adatai eltértek az országos átlagtól, a hevesi városok társadalmában alacsonyabb volt a jövedelemmel rendelkezők reprezentációja az ingatlanvagyonnal rendelkezőkhöz képest. Ebből a helyi városi társadalom hagyományos tagozódására és a kisebb mértékű kapitalizálódásra lehet következtetni. Eger értelmisége is inkább az egyházhoz és a vármegyéhez, tehát a hagyományos társadalom főbb szervezeteihez kapcsolódott.

³ Szivák I.: Országgyűlési képviselő-választás i. m. 1008–1030. alapján

⁴ Szivák I.: Országgyűlési képviselő-választás i. m. 1008–1030. alapján

Az 1901-es választás

A választási kampány eseményei

A Függetlenségi és 48-as Párt⁵ szimpatizánsainak körében még élénken élt az előző, 1896. október 28-i választás emléke, mikor is a „kurucz mi-voltára büszke Egerben” a „félteve őrzött, diadalhoz szokott” zászló el-esett. A választási vereség óta várva várták, „hogyan mikor megyen már

⁵ Az 1874-ben alakult *Függetlenségi Pártot* kezdettől a belső viták jellemezték, a társadalmi progresszió gondolata és ennek mibenléte megosztotta a képviselőit. A politikai és társadalmi válságra adott válasz tekintetében liberális-demokratikus és agrárius-konzervatív eszmerendszerhez kapcsolódó, egymásnak gyakran logikailag ellentmondó programpontok keveredtek eszmerendszerükben. 1881-ben *Ugron Gábor és Bartha Miklós csoportja* gyakorlatilag önálló programmal jelent meg, melyben szinte evidenciaként kezelte a kiegyezést és a politikai jogok kiterjesztése helyett a nemzeti vívmányok fokozatos kiharcolására helyezte a hangsúlyt. 1884-ben a Mocsáry Lajos vezette Függetlenségi Párt egyesült az Irányi Dániel által vezetett *48-as párttal*. Az unió után felvették a *Függetlenségi és 48-as Párt* nevet, a pártelnök Irányi lett. Az új párt programjában továbbra is keveredtek a demokratikus és nemzeti gondolatok. A párt fokozatosan közeledett a 67-es rendszer elismeréséhez és a nemzeti és demokratikus követeléseit pusztán a választási retorika szintjén jelentek meg. Ugron Gábor az 1890-es évek elején hevesen fellépett a párt Kossuth-kultusza és a dinasztiaellenesség ellen. Az 1890. októberi pártgyűlés után *Ugron Gábor* tizenkét társával külön *48-as pártot* alapított. Az új párt kijelentette, hogy a delegációk tanácskozásaiban részt vesz, és a kiegyezés megszüntetését fokozatosan kívánja elérni. Az egyházpolitikai harc során a Wekerle-kabinet egyházpolitikáját elfogadó huszonkét képviselő Eötvös Károly vezetésével kilépett az anyapártból és megalapította a *Függetlenségi Néppártot*. Az egyházpolitikai reformok ellen fellépő 48-as párt ezután visszatért a Függetlenségi és 48-as Pártba. 1894 novemberében a párt újra kettészakadt egy *Ugron Gábor* vezette többségre és egy *Justh Gyula* vezette kisebbségre. Mindkét párt magának követelte a Függetlenségi és 48-as Párt elnevezést. A Justh-féle párt egyesült az Eötvös Károly által vezetett Függetlenségi Néppárttal, és vezérének választotta az 1895-ben hazatért Kossuth Ferencet. Az 1896-os választásokon az Ugron-frakció – hivatalos nevén: Szederkényi Nándor elnöklete alatt álló Függetlenségi 48-as Párt – majdnem kiszorult a parlamentből, csupán 8 képviselői helyet szerzett, a függetlenségi szavazók többsége a Kossuth-féle pártot támogatta. A két párt programja között lényegi különbség alig volt található, inkább a személyes konfliktusok jelentettek áthidalhatatlan szakadékot közöttük. *Szász Zoltán*: A konzervatív liberalizmus kora. A dualista rendszer konszolidált időszaka (1875–1890). In: Magyarország története tíz kötetben. VI/1. Főszerk. Kovács Endre. Bp. 1979. 1227–1232.;

szét az a bűnben fogant országgyűlés, melyet az önkény durva kezekkel hozott össze”. Az országgyűlési választásokra készülődve 1901 februárjában tartotta meg első gyűlését a párt egri csoportja. Ekkor elhatározták, hogy a városi jelölt továbbra is az 1896-ban vereséget szenvedő Szederkényi Nándor⁶ marad. Szeptember 8-án ült össze a választási nagygyűlés a párt székhelyül szolgáló Korona vendéglőben. A függetlenségi párti Egri Hiradó részletesen beszámolt az eseményről. A nagygyűlést Imre Miklós, a párt Heves megyei elnöke nyitotta meg. A szónok, miután lelkesítőleg szólt a „pyrrhusi-győzelemre” készülő egybegyűltekhöz, Zalár Józsefet⁷ – „a 48-as eszmék bajnokát, városunk büszkeségét” – javasolta

⁶ Szederkényi Nándor (Strumpf Ferdinánd): 1838-ban született a Borsod megyei Sikátorban. 1847 és 1853 között az egri ciszterci gimnázium tanulója, 1853 és 1857 között az egri papi szeminárium hallgatója, de pappá nem szentelteti magát. Pesten és Egerben jogot hallgatott, de tanulmányait nem fejezte be. 1862-ben Egerben megalapította a Mátra c. politikai hetilapot. 1867-ben Heves megye másodaljegyzőjévé választották. 1870-ben politikai vita miatt párbajban megölte ellenfelét, ami miatt 1870. június 22-én felfüggesztették állásából, majd a Kúria Legfelsőbb Törvényszéke 1871-ben háromhavi fogságra ítélte. Büntetésének letöltése után visszahelyezték állásába. 1872-ben a mohácsi kerületben próbál 48-as párti programmal mandátumot szerezni, de ez csak a következő évben sikerül a dunapataji kerületben. 1874-től 76-ig a párt közlönyét, a Magyar Újságot szerkesztette. 1878-tól 1896-ig Eger országgyűlési képviselője volt. Betöltötte az Ugron-párt elnöki posztját is, melyet hivatalosan „Szederkényi Nándor elnökletele alatt álló Függetlenségi 48-as Párt”-nak neveztek. 1896-ban elvesztette a választást Lukács László pénzügyminiszterrel szemben, de 1901-től ismét ő lett a város képviselője. 1906. június 19-én, a koalíciós kormány időszakában a megye főispánja lett, ezt a posztot 1910. február 8-ig töltötte be. 1916. április 23-án halt meg Budapesten. *Kovács Melinda*: Szederkényi Nándor (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 559.; Almanach 1901–1906. 367.

⁷ Zalár (Hizli) József 1825. augusztus 28-án született gyöngyösi iparoscsaládban. Gimnáziumi tanulmányait Gyöngyösön végezte, majd Egerben bölcsélet és teológiát tanult. Papi tanulmányait 1844-ben abbahagyta, és ekkortól jogot hallgatott. 1848-ban a hevesi önkéntes zászlóaljjal részt vett a temerini harcokban. A Délvidékről betegen tért haza, de 1849 februárjában Debrecenbe ment. Kossuth 1849. március 16-án tábortörténetírónak nevezte ki a III. hadtestéhez. A szabadságharc után nevelő volt előbb Gömörben, hol Tompa Mihállyal és Szász Károllyal került ismeretségbe. Majd Gyöngyöshalászon nevelősködött és közben kapcsolatot tartott Vachot Sándorral. Azután Pestre költözött, ahol előbb nevelő volt, majd egy magánintézetnél tanárként működött. Időközben a Szépirodalmi Közlöny munkatársa volt. Megyei hivatali pályája a Bach-rendszer bukása után kezdődött. 1860.

a párt helyi szervezetének az élére. Zalár, „az aranytollu nyugalmazott alispán” egyhangú megválasztása után emelkedett szólásra, beszédében a liberális eszmék és a Szabadelvű Párt kapcsolatát elemezte. Szavai bemutatják azt az ambivalens állapotot, mellyel egy reformkori múlttal rendelkező ellenzéki politikusnak szembe kellett néznie. Zalár egyértelműen kiállt a liberalizmus eszmerendszere mellett, melynek segítségével kezdetét vette „a magyar nemzetnek az európai nagy s művelt nemzetcsaládban az őt megillető, méltó érvényesülése”. Liberális alapon állt az egész ország, így véleménye szerint hiba volt liberális pártot létrehozni, hiszen a liberalizmus összekapcsolta, nem pedig elválasztotta a különböző pártokat. Az önmagát kizárólagos igénnyel liberálisnak nevező Szabadelvű Párt, Tisza Kálmánnal az élen, az eszmét saját céljaira használta fel. Az egyéni politikai érdekeknek a „nemzet ügyével” való szembehelyezése és ennek a liberális jelzővel való palástolása volt Zalár szerint a szabadelvűek legnagyobb bűne. Úgy látta, hogy a függetlenségi pártnak büszkén kell vállalni liberális jellegét és megoldást kell kínálni a legégetőbb társadalmi, gazdasági problémákra. A szónok egy válság által sújtott Magyarország-képet rajzolt fel: „a magyar középbirtokos osztály elpusztul s a nép közül sok kivándorol és a nemzetre nézve elvész. A kisiparos munka nélkül szenved és sanyarog. Nagy ipar nincs. De van nagy adó, ..., nemzetadósság tömérdek, ..., kétharmad része az összes magyar birtoknak zálogba tettnek tekinthető”. A problémák univerzális megoldásaként az önálló vámterület megteremtését jelölte meg, mely lehetőséget teremt a hazai ipar nyomort enyhítő fejlődésére. Fontos politikai célja volt a szabadelvűekkel fúzióra lépett mérsékelt ellenzéki szavazók megnyerése. Sőt arra is lehetőséget látott, hogy „Eger becsületének viszszaállításában” a szabadelvűek sem fogják akadályozni a függetlenségi-eket. A gyűlés végén megválasztották a párt alelnökeit (Kapácsy Dezső,

december 13-án az újjászervezett Heves és Külső-Szolnok vármegye 2. aljegyzőjének választották meg. Feladata lett az abszolutizmus korának történeti összefoglalása, mely munkájáért tiszteleti főjegyzővé nevezték ki. A provizórium időszakában Kenderesen lakott. 1867. április 30-án első aljegyző, majd 1869. december 28-án főjegyző lett. Majd 1892. június 25-én egyhangúan alispánnak választották. 1897. április 26-án nyugdíjba vonult. 1914. június 18-án halt meg Egerben. Zalár jelentős irodalmi tevékenységet fejtett ki. Első verse 1846-ban jelent meg. *Pap József: Zalár József* (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 585–586.

Petravich Bertalan, Alföldi Dávid, Csutorás László, a Híradó szerkesztője) és a negyedek elnökeit. A belvárost és a Hatvani hóstyát 4-4 negyedre osztották, külön szervezete volt a Cifrasáncnak és Egerhez tartozott a felnémeti és a két maklári negyed is. Minden negyed élére két-két személy került. Ezt követően felkérték Szederkényi Nándort, hogy a városházán tartsa meg programbeszédét.⁸

Az Egri Híradó szeptember 10-i száma igen szűkszavúan számolt be a szabadelvűeknek a függetlenségekkel egy időben, a kaszinó épületében megtartott „kisedés” értekezletéről.⁹ A gyűlésen Babics Aladár elnökölt, aki hosszan sorolta Lukács László pénzügyminiszternek, a város 1896-ban megválasztott képviselőjének Eger érdekében tett állítólagos intézkedéseit. A szabadelvűek megválasztottak egy ötvenfős küldöttséget, mely feladatul kapta, hogy ismét hívja meg Lukácsot az egri kerület képviselőjelöltjének. A lap emellett tudósított a megyei helyzetről is. Gyöngyösön Visontai Soma¹⁰ Ugron-párti jelölt győzelmét valószínűsítették. Bíró Lajosnak,¹¹ a gyöngyöspatai kerület szabadelvű jelöltjének a

⁸ Az egri függetlenségi és 48-as párt gyűlése. In: Egri Híradó 1901. szeptember 10. 1–3.

⁹ Választási harcok a vármegyében. In: Egri Híradó 1901. szeptember 10. 3.

¹⁰ Visontai (Weinberger) Soma: 1854. november 19-én született Gyöngyösön. Középiskoláit Gyöngyösön és Budapesten, jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1882-ben ügyvédi diplomát szerzett, és Budapesten telepedett le. Ügyvédi tevékenysége mellett hírlapírással is foglalkozott. 1892-ben Újvidék függetlenségi képviselője lett. Mandátumát a szerb lakosság támogatásának is köszönhette, mivel az egyik helyi szerb politikust sikeresen védte egy ellene folyó büntetőperben. 1896-ban és 1901-ben Ugron-párti programmal Gyöngyös képviselője volt, de 1901-ben nem lépett be a párt képviselőcsoportjába. Mandátumát 1905-ben is megtartotta. 1906-ban, miután Gyöngyösön Török Kálmánnal szemben alulmaradt, Ungvár függetlenségi képviselője lett. 1908-ban udvari tanácsosi címet kapott. Szintén 1908-ban lett tagja a Királyi Kúria fegyelmi tanácsának, mely posztot a koalíciós kormány bukásáig, 1910-ig viselte. Ezt követően haláláig – 1925. szeptember 22. – ügyvédként dolgozott Budapesten. Almanach 1901–1906. 391.; The Universal Jewish Encyclopedia in Ten Volumes: an Authoritative and Popular Presentation of Jews and Judaism since the Earliest Times / edited by Isaac Landman. – New York: Univ. Jew. Encycl. Co, [1948]. – Vol. 1–10 (<http://db.saur.de/WBIS/biographic-MicroficheDocument.jsf>) X. 192.; Szinnyei J.: Magyar írók i. m. XIV. 225.; Magyar Zsidó Lexikon 279.; Tiszti címtár i. m. 1911. 457., 1912. 510.

¹¹ Kézdivászló B. Bíró Lajos 1856. augusztus 25-én született. Jogi tanulmányainak befejezése után fél-fél évet töltött Párizsban és Berlinben. Két évig a Külügymi-

cikk megjelenésekor még nem volt ellenfele. A nagyfügedi kerületben Dobóczky Ignác,¹² addigi szabadelvű képviselővel szemben Hellebronth Gézát¹³ indította a függetlenségi párt Ugron-ága, akinek győzelmét a lap biztosra vette. A Pétervásáráról befutott hír arról tudósított, hogy a kormánypárti gróf Károlyi Sándor nem indul, ezért helyette gróf Keglevich Gyula¹⁴ mérkőzik meg a néppárti Komáromi Istvánnal, Kápolnán pe-

nisztériumban dolgozott, majd Heves megyei birtokára vonult vissza gazdálkodni. A Heves megyei Önszegélyző Hitelszövetkezet elnöke, a gróf Károlyi Sándor által alapított Hangya szövetkezeti mozgalom megyei szervezője. 1896-ban kerül be a parlamentbe a gyöngyöspatai kerület képviselőjeként. A Nemzeti Párt híve volt, de Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt belépett a Szabadelvű Pártba. 1901-ben mint szabadelvű ért el sikert a kerületében. 1905 utáni sorsa ismeretlen. 1934. április 16-án halt meg Budapesten. Almanach 1901–1906. 225., Gyászjelentése: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-266-11603-101229-18?cc=1542666&w=12545152>.

¹² Dubovecki Dobóczky Ignác 1857-ben Budapesten született. Jogot Budapesten és Bécsben hallgatott. Az ügyvédi oklevelet megszerezve 1878-ban állami szolgálatba lépett, és a Földművelési, Ipar- és Kereskedelmi Minisztériumban lett tiszteletbeli segédfogalmazó, melyet mint pénzügyminiszteri titkár hagyott el. 1893-ban cs. és kir. kamarási címet kapott. Ezután Heves megyei birtokán gazdálkodott; a megyei szabadelvű párt elnöke is volt. 1896-ban szabadelvű színekben elnyerte a nagyfügedi kerület mandátumát, miután Racsik János néppárti jelölttel szemben győzelmet aratott. 1901-ben végül visszalépett. 1905. szeptember 6-án halt meg Budapesten. Almanach 1896–1901. 222.; Tisztai címtár 1879. 244.; Gyászjelentése: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-266-11807-43578-97?cc=1542666&w=12545207>.

¹³ Tiszabeői Hellebronth Géza 1855. október 20-án született Heves megyei Zsadány községben. A család a 18. században telepedett le Heves és Külső-Szolnok vármegyéiben. Középiszkolált Egerben, egyetemi tanulmányait Budapesten végezte. A Szolnok megyei Tiszagyendán birtokolt földet, első megválasztása előtt gazdálkodással foglalkozott. Műkedvelő esztergályosként elkészítette a birtokán épített templom teljes belső faberendezését. 1892-ben Törökszentmiklóson sikertelenül próbálkozott függetlenségi programmal mandátumhoz jutni. 1901-ben Ugron-párti programmal került be a parlamentbe, mandátumát 1910-ig birtokolta. 1910 utáni politikai szerepvállalásáról nincsenek adataink. 1933-ban halt meg, Tiszagyendán temették el. Almanach 1906–1910. 116. Gyászjelentése: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-266-11930-124004-42?cc=1542666&w=12545292>.

¹⁴ Buzini gróf Keglevich Gyula 1855. szeptember 4-én született Pétervásárán. Apja, idősebb Gyula 1861-ben határozati párti képviselő a pétervásári kerületben, testvére, Béla pedig 1886 és 1889 között a vármegye főispánja volt. Középiszkolált Egerben végezte, jogi diplomát pedig Budapesten kapott. A pétervásári uradalom

dig a cikk megjelenéséig a Kossuth-párti Kállay Emánuel jelezte indulási szándékát.

A szeptember 14-i szám részletes beszámolókat közölt a vármegye kampányrendezvényeiről.¹⁵ A tudósító fontosnak tartotta kiemelni, hogy jelentősen megváltozott a választások jellege, az 1899. évi XV. tc. ugyanis korlátozta a korteskedés lehetőségeit, és megszüntette az „embervásár” szokását. A vezércikkíró reményei szerint most jött el az a nagy pillanat, mikor „a mi józan kurucz népünk lelkesedése egész tűzével csak oly zászló körül csoportosul, melyen a jelszó: Magyar hazánk politikai és gazdasági függetlensége”. Időközben a megye egyéb településein is zajlottak a választási küzdelmek. Hellebronth Géza szeptember 11-én a nagyfügedi „városháza” előtt ismertette programját. A Millennium téren összegyűlt sokaság előtt önmagát a 48-as eszmék hívének nevezte, de taktikusan nem foglalt állást sem Kossuth Ferenc, sem Ugron Gábor frakciója mellett. Politikai programját rendkívül tömören mutatta be: „Törekvésem az önálló vámterület, az önálló magyar hadsereg és az önálló magyar külképviselet kivívása.” A kápolnai kerület szeptember 12-én 300 fős küldöttséget menesztett a nemzeti pártinak nevezett Samassa János¹⁶ egri jogtanárhoz. Samassa elfogadta a jelölést, és önmagát Széll

birtokosa volt. Először 1901-ben választották meg Pétervásáran szabadelvű országgyűlési képviselőnek. 1906-ban a főrendiház tagja lett. 1910-ben a Munkapárt tagjaként tért vissza sikerrel a pétervásári kerületbe. Mandátumáról 1914 októberében lemondott, mivel Heves vármegye főispánja lett. A tisztséget 1917. június 14-ig viselte. 1927-ben és 1931-ben az Egységes Párt színeiben választották meg korábbi kerületében. Jelentős gazdasági, kulturális és társadalmi szereplője volt a vármegyei közéletnek. 1950-ben halt meg Budapesten. *Kovács Melinda*: Keglevich Gyula (szócikk). In: Heves megye történeti archontológiája i. m. 448–449.

¹⁵ Választási küzdelmek a megyében. In: Egri Híradó, 1904. szeptember 1. 2–3.

¹⁶ Gesztőczy Samassa János 1867. március 20-án született a Bars vármegyei Verebélyen. Apja, János Samassa József egri érsek testvére és az érseki uradalom igazgatója volt. Egyéves önkéntesi szolgálat után 1887-től kezdve mint tényleges huszártiszt szolgált. 1896-ban hadnagyként tartalékos állományba került. 1896 márciusában a hevesi járás szolgabírója lett, majd 1897 januárjában átkerült az egri járásba. 1901 szeptemberében az egri érseki Líceumban lett a közigazgatási jog és a statisztika tanára. Az 1901-es általános választások alkalmával a kápolnai kerület megválasztotta országgyűlési képviselővé szabadelvű programmal. 1904 végén a Nemzeti Párthoz, majd e párttal a Függetlenségi és 48-as Párthoz csatlakozott. 1905-ben kerülete újra megválasztotta. A függetlenségi párt jegyzője s a mentelmi bizottság

Kálmán hívének vallva kijelentette, hogy ő mindent támogat, „ami a társadalmi rendnek, a józan szellemi iránynak, az anyagi jólét eszközeinek, a politikai egészséges fejlődésnek, a polgári alkotmánynak és szabadságnak védelmére és megerősítésére vezet”. Tiszafüreden szeptember 15-én a cikk szerint függetlennek nevezett jelöltet állítottak Graefl Andor,¹⁷ korábbi képviselő személyében, vele szemben Stand Antal vállalta a küzdelmet. A lap ezen a napon közölt első hírt Babocsay Sándor „Kossuth Ferenc-párti” politikus egri indulásáról.

Szederkényi Nándor szeptember 16-án mondta el várva várt programbeszédét. A jelölt és a párt vezetőinek szónoklatai lehetővé teszik, hogy bemutassuk a függetlenségi Ugron-frakció országos programjának helyi adaptációját. A szövegekből kitérünk, hogy a politikusoknak igazából nem volt üzenetük a helyi választók számára, elsősorban az országos politika problémáira hivatkoztak, speciális helyi ígéretek csupán elvétve jelentek meg kampányukban.

A városháza udvarán összegyűlt „több ezer” ember előtt Kapácsy Dezső, a párt helyi alelnöke nyitotta meg a választási nagygyűlést. Bevezetője után emelkedett szólásra Szederkényi, aki beszédét a múltba való visszatekintéssel kezdte. Miután megemlítette az 1896-os elvesztett választást, a Bánffy- és a Széll-kabinet politikáját ostorozta. Röviden szólt az elmúlt országgyűlés legfontosabb vitakérdéseiről, az ischli klauzulától az obstrukciós küzdelmeken át az ex lex állapotig. Véleménye szerint az elmúlt öt évben a szabadelvű kormányzat gazdasági válságba taszította az országot: „az egész ország maholnap a hitelezők zálogtárgya lesz. Mert

tagja volt. 1908 áprilisában ismeretlen okból lemondott mandátumáról. További sorsa ismeretlen. Almanach 1906–1910. 376., 312. ülés. 1908. április 29. Képviselőházi Napló 1906. XVIII. 5.

¹⁷ Poroszlói Graefl Andor 1866. augusztus 7-én született Tiszacsegén. Apja, Károly építésmérnök, 1896-ban kapott nemesi rangot. Középiskoláit Kalksburgban, a jezsuita rend Bécs melletti gimnáziumában kezdte, Egerben, majd Budapesten végezte. Budapesten jogot végzett. 1889 decemberében a Tiszafüredi járás szolgabírója lett, majd 1893-ban a Hevesi járásba került. 1895-ben tiszteletbeli főszolgabíró lett. 1896-ban a poroszlói kerület Kossuth-párti képviselője lett. 1901-ben azonban nem vállalta a jelölést. További szereplése ismeretlen. 1920. június 26-án halt meg Poroszlón. Almanach 1896–1901. 244.; Gyászjelentése: <https://familysearch.org/pal:/MM9.3.1/TH-267-11863-152546-77?cc=1542666&wc=12545268>; Kem-pelen B.: Magyar nemes családok i. m. IV. 363.

a mi nálunk épült, mind hitelre épült, a vasutaktól kezdve, Budapest palotasorán át az egri szőlőkgig. A pénz mind külföldről jött, s külföldre megy a százmilliókra menő évi kamat”. Kritikával illette az adórendszert, melynek reformját a kormány csak ígérte, de nem hajtotta végre. Fontos célként jelölte meg a kisiparosok és kisbirtokosok adómentes létminimumának megteremtését. A kisipar és a földművelés megsegítésének ígérete beszédének jelentős agrárius eleme volt. A kereskedők számára az osztrák „vigécek” kiszorítását, a köztisztviselők és tanárok számára méltányos igényeiknek kielégítését helyezte kilátásba. Az önálló vámterület megteremtését tartotta a szükséges fejlődés elengedhetetlen feltételének. A felekezeti kérdéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy ő nemcsak a felekezeti egyenjogúságnak, hanem a felekezetek közötti békének a híve: „nyitva ajtóm bárki számára, volt az zsidó vagy keresztény!”. A függetlenségi párttal kapcsolatban megjegyezte, hogy ő 1868 óta tagja az eredeti pártnak, így annak Madarász József után ő a legidősebb tagja. Nem említette ugyan Ugron Gábor nevét, de a kortársak számára nyilvánvaló volt, hogy ő a Kossuth Ferencsel szemben álló kisebbségi csoport fontos személyisége. Beszédének végeztével a városi polgároknak azt ígérte, hogy sürgetni fogja a szőlőművelők számára fontos adóreformot, fellép az italadó mérsékléséért, az olasz bor vámtételének felemelését sürgeti és a kölcsönökkel terhelt szőlőtermelők számára állami védelmet dolgoztat ki, nehogy a filoxérát követően egy újabb szőlőbetegség véglegesen tönkretegyje őket. Szederkényi beszéde nem volt eléggé világos, ezért Alföldi Dávid és Kapácsy Dezső kiegészítette azt. A két beszéd a teljes függetlenség eszméjét húzta hangsúlyosabban alá és Angyal részletesebben szolt az egrieket érzékenyen érintő szőlészeti segélyek emeléséről és a mezőgazdaság kiemelt támogatásáról.¹⁸

Babocsay Sándor szeptember 22-i kampányrendezvénye csupán egy rövid hír elejéig érdekelte a lapot. Ebből megtudhatjuk, hogy a Kossuth Ferenc-párti képviselő beszédét Szederkényi-párti lakosok hallgatták, akik Szederkényit éltetve próbálták a jelöltbe fojtani a szót. A városháza udvarán lezajlott esemény Szederkényi éltetésével ért véget.¹⁹

¹⁸ Szederkényi Nándor programbeszédje. In: Egri Híradó 1901. szeptember 17. 1–3.

¹⁹ Egri Híradó 1901. szeptember 24. 3.

*Az 1901-es választás, „Kisütött a nap sugára,
Szederkényi ablakára”*

Az Egri Híradó október 5-i számában foglalkozott Szederkényi Nándor győzelmével.²⁰ Október 2-án reggel a negyedenként összegyűlt Szederkényi-párti választók fehér zászlók alatt, fehér kokárdákkal a mellükön vonultak le hangos zeneszó mellett a tisztikak elé. Itt már várták őket a fehér kokárdás jogászok, akik az egri függetlenségek nagy fehér zászlójával a menet élére álltak. Öt cigánybanda húzta a kortesnótákat az összegyűlt tömeg számára. A Szederkényi-párt emberei fél kilenckor foglalták el a városháza előtti teret, a piros kokárdás Babocsay-párt pedig a Városháza udvarán gyülekezett. A katonaság kettős kordont vont a fehér és piros kokárdások közé, így sikerült elkerülni a „meggyőződésből és lelkesedésből” fakadó verekedést. A szavazatszedő bizottságok munkáját katonák biztosították. Miközben folyt a szavazatok számlálása, élénk társasági élet zajlott a város utcáin, „politizáló asszony nép, rikoltozó gyereksereg, szavazókért ide-oda robogó kocsik, kapacitáló kortesek, a zene mellett tánczoló” jelezték, hogy nagy események vannak készülőben az örök ellenzéki város életében. A szavazás során nyilvánvalóvá vált, hogy Babocsay hívei kisebbségben vannak, így ők elkeseredésükben sós kiflivel dobálták meg a sikerüket előre ünneplő fehér kokárdásokat. A Cifra hóstya szavazóhelyiségében Babocsay kortese jelent meg egyedül piros kokárdával, végül ő is jobbnak látta Szederkényire szavazni. A voksolás egyedi módját választotta Bata István, aki cigányzene mellett vonult a bizottság elé, ezzel kiérdemelve, hogy a városi sajtó név szerint is megemlékezzék róla. A kisváros életét felbolydító, izgalmakban bővelkedő választási nap Szederkényi Nándor ünneplésével ért véget. Szederkényi ünnepi beszédében két témával foglalkozott: részletesen kitért az 1896-os „gyalázatos eseményekre”, melyek igen mély nyomokat hagytak az akkor vesztes függetlenségek emlékezetében, valamint házalóknak, zsbárusoknak nevezte ellenfeleit, akik „visszaéltek” Kossuth Lajos nevével, és megpróbálták megteveszteni Eger lakosságát.

A lap a szerkesztőség egyik szorgalmas tagjának adatai alapján Választási statisztika címmel különös beszámolót közölt. A lelkes zsurnaliszta

²⁰ Éljen Szederkényi! In: Egri Híradó, 1905. október 5. 1–3.

kimutatta, hogy a Babocsay Sándorra szavazott 294 polgár közül 115 zsidó vallású volt, 81 pedig kinevezett – elsősorban megyei – hivatalnok. „Ezen pártnak zömét tehát, vagyis 196 szavazót olyan választók képezték, akikre sehogysem lehet reámondani, hogy függetlenségi és 48-asok.” A fennmaradó 98 választó közül 15-20 fő volt csupán, aki 1896-ban nem a kormánypártot támogatta. Babocsay tehát, vonja le a következtetést, a kormánypárt embereire támaszkodva próbálta az ellenzék egységét megbontani.²¹ Különösen szembeötlő az újság ekkor megjelent melléklete, melyben választási emlék címmel részletesen, név szerint és kerületi bontásban közölte a két személyre esett szavazatokat.²² Így tehát a városi polgárság maga is meggyőződhetett arról, hogy a kuruc hagyományokat visszautasítók elsősorban a városi zsidósághoz és a hivatalnokok közösségéhez tartoztak. A pártküzdelem kapcsán tehát enyhe antiszemitizmus és megyeellenesség olvasható ki a városi újság sorai közül.

A választás utóéletéhez tartozott az az Egyetértésben megjelent cikk, mely azt állította, hogy az egeri választást úgy rekesztették be, hogy pár száz embert nem engedtek szavazni. A lap szerint erről táviratban értesítették Széll Kálmán miniszterelnököt. A hírt a vármegye hivatalos lapja is cáfolta.²³

Egerben tehát Szederkényi Nándor győzedelmeskedett. Gyöngyösön az Ugron-párti Visontai Soma legyőzte a Kossuth-párt és a kormányoldal közös jelöltjét, báró Thotoczky Viktort.²⁴ A gyöngyöspatai kerületben a szabadelvű Biró Lajos heves küzdelemben legyőzte Malatinszki Györgyöt.²⁵ Nagyfügeden Dobóczky Ignác visszalépése után Baumgartner Nándor lett Hellebronth Géza kormánypárti ellenfele, de neki sem sike-

²¹ Választási statisztika. In: Egeri Híradó, 1905. október 5. 5.

²² Választási emlék az Egerben, 1901. október hó 2-án megtartott országos képviselő választásról. Melléklet az Egeri Híradó 1901. évi 80. számához. 1-4. A kimutatás szerint Szederkényi Nándorra 813 fő, Babocsay Sándorra 294 fő szavazott. 611 választásra jogosult pedig nem vett rész a szavazásban. (A két választói csoport társadalmi összetételének elemzése folyamatban van.)

²³ Egeri Híradó, 1901. október 5. 5.

²⁴ 910 szavazóból 565 fő (62%) támogatta Visontait. Lakcímjegyzék 1905–1910. 74–75.

²⁵ 1586 szavazóból 917 fő (58 %) támogatta Birót. Lakcímjegyzék 1905–1910. 14–15.

rült legyőznie őt.²⁶ A poroszlói kerületben visszalépett a korábbi Kossuth-párti képviselő, Graefl Andor, aki maga helyett Malatinszki Györgyöt ajánlotta. Malatinszki ellenfele Kovácsy Kálmán szabadelvű jelölt lett. Itt azonban sikerült a győzelmet kiharcolnia.²⁷ A kápolnai kerületben Samassa Jánost választották meg Kállay Manóval szemben.²⁸ A pétérvásári kerület képviselője pedig, a néppárti Komáromy Antalt legyőző, szabadelvű gróf, Keglevich Gyula lett.²⁹

A lap tudósításai ugyan elfogultak, de lehetőséget nyújtottak számunkra a század eleji választási küzdelem bemutatására. Az 1901-es választás során tehát jelentősen meggyengült a kormányzó Szabadelvű Párt Heves megyei pozíciója, hiszen az 1896-os négy képviselői hellyel szemben csupán kettőt sikerült 1901-ben megszerezniük. Az ellenzék nagy sikere volt Eger visszahódítása. A választási harc aktív részese volt az Egri Hiradó, mely cikkeivel jelentősen befolyásolhatta a közvéleményt. Az újságban megjelent vezércikkek Szederkényi Nándor politikai irányzatával való teljes azonosulásról árulkodtak, az ellenfél, Babocsay Sándor számára szinte egyáltalán nem biztosítottak megnyilatkozási lehetőséget. Babocsay rendezvényeit a lap szinte teljesen elhallgatta. A politikai küzdelemben az ún. objektív tájékoztatás egyet jelentett a Szederkényi-ellenes oldal „árulásának” a leleplezésével. A lap ugyanis elsősorban arra törekedett, hogy bebizonyítsa, Szederkényi a függetlenségi ideológia egyetlen autentikus híve, ellenfelei pedig igazából kormánypártiak, és csak visszaélnek Kossuth nevével. Különösen sajtóságos volt a lap íróinak az a magatartása, ahogy a választási eredményeket közölték, és antiszemita célzásokkal próbálták bizonyítani, hogy valójában kik is állnak a konkurens függetlenségi irányzat mögött. Szederkényi beszédeiben sokat fog-

²⁶ 1456 szavazóból 806 fő (55 %) támogatta Hellebronthot. Lakcímjegyzék 1905–1910. 30–31.

²⁷ 1861 szavazóból 1000 fő (54 %) támogatta Malatinszkit. Lakcímjegyzék 1905–1910. 44–45.

²⁸ 2294 szavazóból 1464 fő (64 %) támogatta Samassát. Lakcímjegyzék 1905–1910. 60–61.

²⁹ 1599 szavazóból 1220 fő (76 %) támogatta Keglevichet. Lakcímjegyzék 1905–1910. 36–37.

lalkozott a függetlenségi párt hagyományos jelszavaival, a demokratikus választójogi reform azonban nem szerepelt ideológiájában.

Különösen figyelemreméltó, hogy a kor politikusi bizonyos fogalmakat milyen ellentétesen kezeltek és értelmeztek. A liberalizmus eszmerendszerének definiálása is a kényes kérdések közé tartozott. Az ellenzékiek nem tagadhatták meg közösségüket az 1848-as hagyomány részét képező szabadelvű gondolattal, de szembekerültek azzal a problémával, hogy a kormánypárt nevében hordozta és ezáltal kisajátította a liberális elnevezést. Ebből az ideológiai csapdahelyzetből úgy akartak kikerülni, hogy a kormányzó elit nemzetellenességét hangsúlyozták, és úgy mutatták be azt, mint amely az egyéni haszon érdekeit a közösség érdekei fölé emeli. Az ellenzék gazdasági programja azonban valójában már a liberalizmus kereteit feszegette, hiszen például a kistermelők és kisiparosok versennyel szembeni védelme vagy a protekcionizmus a kapitalizmussal és így a klasszikus liberalizmussal nehezen voltak összeegyeztethetők. Emellett külön problémát jelentett a megyében jelentős hídfőállásokkal bíró Ugron-frakció egyházpolitikai álláspontja is, mely az 1894–95-ös reformok létjogosultságának kétségbe vonásán alapult, ez pedig mindenféleképpen a liberális eszmerendszertől való eltávolodásukat mutatta. Az Egerben kisebbségbe került Kossuth Ferenc-féle irányzat ebben az időszakban még nyitott volt a demokratikus választójogi reform irányában. A politikai ideológia reformkori és huszadik század eleji tartalma tehát sajátosan összemosódott – ez nagyszerűen tetten érhető Zalár József 1901. szeptember 8-i beszédében –, és a rivális politikai csoportok önmagukat tekintették az eszme egyedüli hiteles képviselőinek, míg ellenfeleik a legjobb esetben is politikai házalóknak minősültek. Az eszmei közösség azonban már régen nem létezett, a liberalizmus fogalmának különböző értelmezései gyakorlatilag egymásnak ellentmondó ideológiákat takartak, melyek az antikapitalista jobboldaltól akár a modern demokratikus politikafelfogásig terjedhettek.

A TANULMÁNYOK EREDETI MEGJELENÉSI HELYE

- „Két választás Magyarországon”. Az országgyűlési képviselők társadalmi összetétele a 20. század első éveiben. In: *Aetas*, 2007. 1. Szerkesztette: Deák Ágnes. Szeged, 2007. 5–31.
- Az 1887 és az 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. *Közép-Európai Közlemények*, 2009. II. 41–49.
- Szabadelvű és munkapárti választási eredmények és képviselők 1901 és 1910 között. In: Tisza István és emlékezete. *Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára*. Szerkesztette: Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen, 2011. 59–78.
- A városi választókerületek lakossága és választói a dualizmus időszakában. In: *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére*. (A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2010. évi, Kőszegen megrendezett konferenciájának kötete.) Szerkesztette: H. Németh István–Szívós Erika–Tóth Árpád. Budapest, 2011. 389–403.
- Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. *Közép-Európai Közlemények*, 2010. III. 38–45.
- A szlovákok által lakott választókerületek képviselő-választásainak statisztikai vizsgálata 1887–1901. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXVI. Sectio Historiae*, Eger, 2009. 147–162.
- Az 1905–06-os alkotmányos válság és a nemzetiségi képviselők. A Kárpát-medencei népek együttélése a 19–20. században. Szerkesztette: Egyr Gábor, Feitl István. Budapest, 2005. 296–330.
- A Juriga-ügy. A szólásszabadság határai és a képviselői mentelmi jog. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXIV. Sectio Historiae*. Eger, 2007. A tudós tanár. *Tanulmánykötet a 60 éves Gebei Sándor tiszteletére*. Szerkesztette: Besze Tibor–Miskei Antal. 281–296.

- A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877). *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXVII. Sectio Historiae*, Eger. 2010. 123–144.
- „Ürrá ... tenni a nemzetet a tömeg felett.” A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése. In: *Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére*. Szerkesztette: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011. 227–237.
- A választójog kiterjesztése körül folyó vita és az egri közélet a huszadik század elején. In: *Trianon 90 év távlatából*. Szerkesztette: Ballabás Dániel. Eger, 2011. 68–95.
- Országgyűlési választások, országgyűlési képviselők Heves megyében a dualizmus korában. In: *Történészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára*. Szerkesztette: Gebei Sándor, Makai János, Bartók Béla. Eger, 2009. 141–160.
- Az 1901-es választási küzdelem Heves vármegyében az ellenzéki sajtó alapján. In: *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova Series Tom. XXXIII. Sectio Historiae* Eger. 2006. A hon ismerete. *Tanulmánykötet a 70 éves Misóczki Lajos tiszteletére*. Szerkesztette: Gebei Sándor. 177–187.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Statisztikák

- A magyar királyi kormány 1910. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp. 1911. A továbbiakban: Statisztikai évkönyv.
- A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. Bp. 1882. II.
- A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Bp. 1912. I.
- A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 48. köt. I. rész. Bp. 1913.
- Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai. Összeállította: Sebők László. Bp. 2005.
- Fényes Elek*: Magyarország leírása. Pest. 1847.

Lexikonok, névtárak, levéltári források

- A képviselőház a múlt és a jelen ülésszakban 1906–1911. Szerk. Kiszely Geiza. Bp. 1906.
- A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Szerk. Gerő József. Bp. 1938.
- A magyar országgyűlés. A főrendiház és a képviselőház tagjainak életrajzi adatai. Kiadja a „Magyar Tudósító” szerkesztősége. Bp. 1906.
- Az 1887/92. évi országgyűlés képviselőháza tagjainak osztályszerinti névjegyzéke és a bizottságok névsora az ötödik ülésszakban. Bp. 1891.
- Az 1892–1897. országgyűlés képviselőinek sematizmusa lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának fel- említésével, a bizottságok névjegyzékével stb.. Szerk. Tassy Károly. Bp. 1892.
- Az 1896–1901. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzék- kel, pártállások megjelölésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók

- számának felemlítésével s az összes bizottságok névjegyzékével; végül a ministerek fogadási napjainak kitüntetésével stb. Szerk. Tassy Károly. Bp. 1900.
- Az 1901–1906. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, a ministerek fogadási napjainak kitüntetésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának felemlítésével s végül az összes bizottságok névjegyzékével stb. Szerk. Tassy Károly Bp. 1904.
- Az 1905–1910. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, a ministerek fogadási napjainak kitüntetésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának felemlítésével s végül az összes bizottságok névjegyzékével stb. Szerk. Tassy Károly Bp. 1905.
- Az 1906–1911. országgyűlés képviselőinek sematizmusa fővárosi s vidéki lakjegyzékkel, pártállások megjelölésével, a ministerek fogadási napjainak kitüntetésével, választókerületek szerinti beosztással, a választók számának felemlítésével s végül az összes bizottságok névjegyzékével stb. Szerk. Tassy Károly Bp. 1906.
- Az 1910. évi június hó 21-ik napjára összehívott országgyűlés képviselőháza tagjainak betűsoros név-, lakás- és törvényhatóságok szerinti névjegyzéke. Bp. 1910.
- Országgyűlési almanach 1892–1897. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1892.
- Országgyűlési almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1897.
- Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1901.
- Országgyűlési almanach. 1886. Képviselőház. Szerk. Halász Sándor. Bp. 1886.
- Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Szerk. Fabro Henrik–Újlaki József. Bp. 1905.
- Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Szerk. Végvári Ferenc–Zimmer Ferenc. Bp. 1910.
- Új országgyűlési almanach 1887–1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk. Sturm Albert. Bp. 1888.
- Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja. 1825–1848. I–II. Bp. 2011.
- Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. Szerk. Pálmány Béla. Bp. 2002.
- Képviselőházi Napló és Irományok.
- A képviselőház házszabályai. Bp. 1899.
- Dósa Elek*: Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve. Kolozsvár. 1861.

- Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum Halászy Caesar personaliaja.
Fodor Ferenc, dr.: A magyarországi országgyűlési képviselőválasztási kerületek térképei 1861–1915-ig. Bp. é.n.
- Gudenus János József:* A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I–V. Bp. 1990–1999. A CD-ROM-on kiadott változat (Arcanum Adatbázis Kiadó, 2005.)
- Gudenus János József:* Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája. Bp. 2000.
- Halászy Caesar, dr.:* A választói jog. Eger. 1908.
- Heves megye történeti archontológiája. H. n. [Eger] É. n. [2011] 158, 179–178.
- Heves vármegye alispánjának jelentése a Heves vármegye évi állapotáról. Eger. 1900–1910.
- Jakab Elek:* A dako-romanizmus és a magyar kultúrpolitika. Bp. 1893.
- Kállay Ferenc:* Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Nagyenyed. 1829.
- Kemény G. Gábor:* A magyar nemzetiségi kérdés története. I. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében 1790–1918. Bp. 1947.
- Kempelen Béla:* Magyar nemes családok. I–XI. kötet. Bp. 1911–1932.
- Kiss Péter:* Hatszáznyegen Eger múltjából 1944-ig. Eger. 2007.
- Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. sajtó alá rendezte: Barta István. Bp. 1951.
- Kovács Ferencz:* 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Bp. 1894.
- Kristóffy József:* Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890–1926. Bp. 1927.
- Magyar nemesi almanach. Az 1867–1909-ben magyar nemességre, bárói, grófi és hercegi méltóságra emelt családok. Szerk. Kempelen Béla. Bp. 1910.
- Magyar nemzeti zsebkönyv I. Főrangú családok. Szerk.: Fejérpataky László. Bp. 1888.
- Magyar nemzeti zsebkönyv II. Nemes családok. Szerk.: Schönherr Gyula. Bp. 1905.
- Magyar Zsidó Lexikon. Szerk. Újvári Péter. 1929.
- Magyarország tisztii cím- és névtára.
- Magyarországi gazdacimtar. Magyarország, Horvát- és Szlavónországek 100 kat. holdon felüli birtokosainak és bérlőinek címjegyzéke, az egyes megyék részletes monográfiájával. Szerk. Rubinek Gyula. Bp. 1911.
- Magyarországi pártprogramok 1867–1919. Szerk. Mérei Gyula, Pölöskei Ferenc. Bp. 2003.
- Minisztertanácsi Ülések Napirendi pontjai 1867–1944. MOL K 27.

- Orosz Ernő: Heves- és a volt Külső-Szolnok vármegyék nemes családai. Eger. 1906.
- Reiszig Ede: Temes vármegye nemesi családai. In: Temes vármegye és Temesvár. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Bp. 1914.
- Szederkényi Nándor: Az általános választói jog a magyar ósalkotmány szempontjából. Eger. 1911.
- Szimyei József: Magyar írók élete és munkái I–XIV. Bp. 1891–1914.
- Vaszary Kolos: Az 1830-iki országgyűlés történetéhez. Győr. 1885.

Szakirodalom

- Abauj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk: Borovszky Samu. Bp. 1896.
- Angyal Béla: Érdekvédelem és önszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből. 1918–1938. Galánta–Dunaszerdahely. 2002.
- Ballabás Dániel: Főnemesi rangemelések Magyarországon a Dualizmus korában. Századok 145. (2011.)
- Balogh Elemér: Országgyűlési választások Zala vármegyében. Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból 1987. Zalai Gyűjtemény 26. (1987.) Zalaegerszeg. 163–185.
- Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata. Kolozsvár. 2005.
- Beluszky Pál–Győri Róbert: Magyar városhálózat a 20. század elején. Bp.–Pécs. 2005.
- Benedek Gábor: Szakszerűség és mobilitás a dualizmuskori magyar bürokráciában. Írástörténet – szakszerűsödés. Rendi társadalom – polgári társadalom 6. Szerk. Sasfi Csaba. Szombathely. 2001.
- Bérenger, Jean–Kecskeméti Károly: Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918. Bp. 2008.
- Bertényi Iván, ifj.: Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés. PhD-értekezés. Bp. 2005.
- Bethlen Pál: Mit tett Tisza István Erdélyért? Bp. 1940.
- Bindorffer György: Asszimiláció és túlélés. In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. I. Szerk. Kovács Nóra, Szarka László. Bp. 2002.
- Bodrogi Péter–Molnár József–Zeidler Sándor: Nagy magyar kitüntetéskönyv. A magyar állam rendjelei és kitüntetései. A Szent György-rendtől a Nagy Imre-érdemrendig. Bp. 2005.
- Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Heves megyei származású tisztjei. Agria 31–32. (Az Egri Múzeum Évkönyve – Annales Musei Agriensis, 1995–1996.) 163.
- Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. I–III. Bp. 1998–1999.
- Bona Gábor: Századosok az 1848–1849. évi szabadságharcban. I–II. Bp. 2008–2009.

- Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Bp. 2000.
- Boros Zsuzsanna–Szabó Dániel*: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Bp. 1999.
- Cieger András*: A politikai korrupció a Monarchia Magyarországon. Bp. 2011. 126.
- Cieger András*: Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. Korall 13. (2003. szeptember.) 95–104.
- Cieger András*: Politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? Korall 42. (2010.)
- Cieger András*: Ugocsa megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában. Kárpátaljai Minerva. III. Budapest–Beregszász. 5–51.
- Csekő Ernő*: Sorhúzás, furfang, csel, csalás – Játék a választásokkal a dualizmus korában. Győri Tanulmányok 26. (2002.) Győr. 17–34.
- Csizmadia Andor*: A magyar választási rendszer 1848–49-ben. Bp. 1963.
- Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Genealogisch-heraldisches Repertorium sämtlicher Standeserhebungen, Prädicate, Beförderungen, Incollats-Erteilungen, Wappen und Wappenverbesserungen des gesamten Adels der Böhmischen Krone, mit Quellen und Wappen-Nachweisen. Herausgegeben von Albert Ritter Král von Dobrá Voda. Prag. 1904.
- Dobszay Tamás–Estók János–Salamon Konrád–Szerencsés Károly–Tombor László*: Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848–1998. Bp. 1998.
- Dolmányos István*: A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején. Bp. 1976.
- Dolmányos István*: A koalíció kormányzatának első szakasza. In: Magyarország története tíz kötetben. 7/2. Főszerk. Hanák Péter. Bp. 1978.
- Dolmányos István*: A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904). Bp. 1963. 129–132.
- Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely. 2001.
- Falus Iván–Ollé János*: Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés. Bp. 2008.
- Gaál Zsuzsanna*: Országgyűlési képviselő-választások Tolna megyében (1875–1905). Szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 12. (1984.) Szekszárd. 157–210.
- Galántai József*: Magyarország az első világháborúban (1914–1918). In: Magyarország története 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter. Bp. 1978.
- Gerő András*: Az elsöprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarországon. Bp. 1988.
- Gyáni Gábor–Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 1998.
- Hajdú Tibor*: Tisztikar és középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei. Bp. 1999.

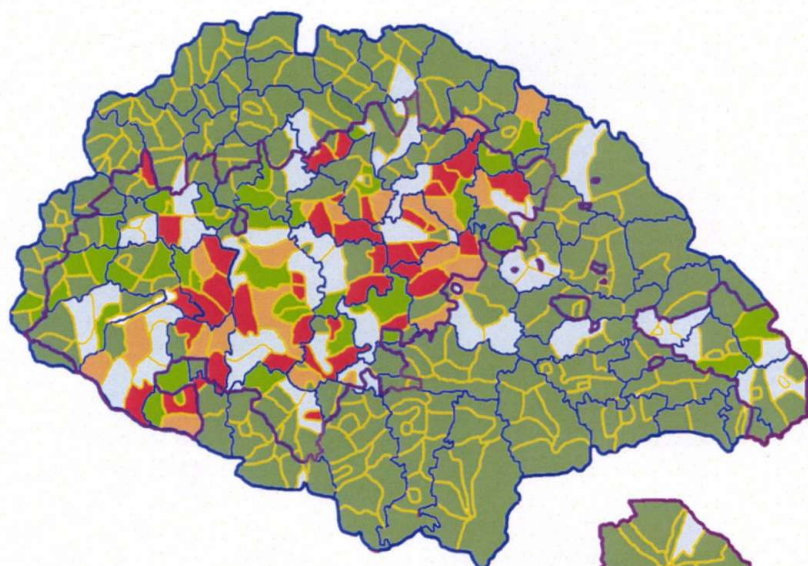
- Heves vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky Samu. Bp. 1909.
- Hódmezővásárhely története. II./1. Főszerk. Szabó Ferenc.
- Huttkay Lipót: Samassa, a politikus. Eger, 1898.
- Ifj. Bertényi Iván: Politikai nemzet a Bánságban. A dualizmus kori Torontál megyei országgyűlési képviselők etnikai hátteréről. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk.: Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger. 2011.
- Ilonszki Gabriella: Képviselők és képviselőlet Magyarországon a 19. és 20. században. Bp. 2009.
- Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. I–VII. Közzéteszi Kemény G. Gábor. Bp. 1952–1999.
- Ivan Kamenec: Jozef Tiso. Dunaszerdahely. 1997.
- Kapor Elemér: Az Egri Dalkör története. In: Archivum 9. A Heves megyei Levéltár Közleményei. Eger. 1979.
- Katus László: A nemzetiségi kérdés és Horvátország története a 20. század elején. In: Magyarország története 1890–1918. Főszerk. Hanák Péter Bp. 1978.
- Katus László: Über die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen der Nationalitätenfrage in Ungarn. In: Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900–1918. Szerk. Hanák Péter. Bp. 1966.
- Kempelen Béla: A nemesség. Útmutató az összes nemességi ügyekben. Genealogiai és heraldikai kézikönyv. Bp. 1907. 95–96.
- Kmety Károly: A magyar közjog tankönyve. Bp. 1905.
- Koroknai Ákos: Az 1896. évi választások Délkelet-Dunántúlon. Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Pécs. 1985. 85–140.
- Koroknai Ákos: Az 1896. évi választások Délkelet-Dunántúlon. Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Pécs. 1985. 85–140.
- Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”. Bp. 2001.
- Kósa László: „Nemzetes uraimék.” Egy korai Mikszáth-mű társadalomtörténeti háttere. Mikszáth-émlékkönyv. Tanulmányok az író születésének 150. évfordulójára. 1847–1997. Szerk. Fábri Anna. Horpács. 1997.
- Kovács Melinda: Dr. Samassa József egri érsek (1828–1912). In: Memoria Rerum Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk. Oborni Teréz, Á. Varga László. Eger. 2008.
- Kozma György: Lövés júniusban. Szederkényi Nándor ifjúsága és politikai párbaja. In: História est... (Írások Kovács Béla köszöntésére). Eger. 2002.
- Kurtán Sándor: Az elit elitje: a hosszan szolgáló parlamenti képviselők a Monarchia időszakában. In: Képviselők Magyarországon I. kötet. Szerk. Ilonszki Gabriella. Bp. 2005.

- Mantuano Rezső*: A magyar törvényhozás. A képviselőválasztások, a házak alakulása és működése. Bp. 1900.
- Marcziányi György*: Nemesség. Kézi könyv nemesi ügyekben. Bp. 1886.
- Margócsy József*: Nyíregyháza nemzet-, ill. országgyűlési képviselői 1848–1944 között. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltárának kiadványai. Levéltári Évkönyv 11. Nyíregyháza. 1995. 205–228.
- Miskolczy-Simon János*: A Mikszáth-család története. Levéltárosok Lapja. II. (1914.) 14–19.
- Nagy Iván*: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XII. kötet. Pest 1857–1868.
- Nagy Mariann*: A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején. Bp. 2003.
- Niederhauser Emil*: Nyitra a szlovák történelemben. Klio (2003: 3. sz.)
- Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk: Borovszky Samu. Bp. 1911.
- Nyárády R. Károly*: Erdély népességének etnikai és vallási tagolódása a magyar államalapítástól a dualizmus koráig. In: Varga E. Árpád–Nyárády R. Károly–Tánczos Vilmos: Tanulmányok Erdély népesedéstörténetéből. Szövegek a jelenkori Erdély demográfájának, népesedéstörténetének és nemzetiségi statisztikájának köréből. 21.
- Pál Judit*: A városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914. Csíkszereda. 2003.
- Pál Judit*: Erdélyi főispánok a Tisza-éra végén (1890–91) I–II. Korunk, 2009. március, április
- Pap József*: A Heves és Külső Szolnok vármegyei politikai elit és a „passzív ellenállás”. (Heves és Külső-Szolnok vármegye politikai elitjének története, 1844–1853). Aetas 13. (1998. 1–2.)
- Pap József*: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. In Közép-Európai Közlemények. 2009. II.
- Pap József*: Kísérlet a magyarországi választókerületek huszadik század eleji etnikai karakterének meghatározására. In: Közép-Európai Közlemények. 2010. III. 38–45.
- Pap József*: Magyarország vármegyei tisztikara a reformkor végétől a kiegyezésig. Szeged. 2003.
- Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk: Borovszky Samu. Bp. é. n.
- Péterné Fehér Mária*: Az 1865. évi országgyűlési választások Kecskeméten. Bács-Kiskun megye múltából 13. 33–76.
- Polányi Imre*: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón. 1895–1905. Bp. 1987.

- Polner Ödön*: Tanulmányok a magyar parlamenti jog történetéből. Bp. 1902.
- Réz Mihály*: A magyarság uralma és a kor szelleme. Publicisztikai dolgozatok. Bp. 1909.
- Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 1999.
- Rudai Dezső*: A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és életkor szerepe a magyar képviselőház és pártok életében (1861–1935). Bp. 1936.
- Rudolf Kučera*: Állam, nemesség és civil társadalom. Nemesi címadományozások Csehországban és Sziléziában, 1806–1871. Korall 28–29. (2007. szeptember.) 31–58.
- Ruszoly József*: Az országgyűlési népképviselői jog sajátosságai Erdélyben. Az 1848: II. (kolozsvári) t. létrejötte. Debreceni Szemle (1998: 3. sz.)
- Ruszoly József*: Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868. Bp. 1999.
- S. Turcsányi Ildikó*: Választási kortesdalok Békésről (1896–1905), a Jantyik Mátyás Múzeum történeti gyűjteményéből. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 30. (2007.) Békéscsaba. 207–284.
- Sajtos László–Mitev Ariel*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007.
- Salacz Gábor*: A magyar kultúrharc története. Bécs, 1938.
- Schönbaum Attila–Schwartz András*: Paradox rendszerváltás: az 1910–1922 közötti parlament képviselői. In: Képviselők Magyarországon I. Szerk.: Ilonszki Gabriella. Bp. 2005.
- Schönbraum Attila*: Páriaelit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben, 1900–1918. In: Képviselők Magyarországon I. Szerk. Ilonszki Gabriella. Bp. 2005.
- Sebestyén Sándor*: Csiky Sándor életpályája. (1805–1892.) Eger. 1981.
- Sepsi Tibor*: A parlamenti képviselők mentelmi joga a gyakorlat tükrében. Kézirat.
- Sonkoly Gábor*: Erdély városai a XVIII–XIX. században. Bp. 2001.
- Szabó Dániel*: A Néppárt megalakulása. Történelmi Szemle 1977. II. 176–208.
- Szabó Pál Csaba*: Országgyűlési képviselő-választások Szepes megyében 1910-ben. Acta historica 104. (1996.) Szeged. 49–69.
- Szántó László*: Képviselő-választások Somogyban 1890–1910. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 33. (2002.) Kaposvár. 181–164.
- Szántó László*: Képviselő-választások Somogyban a dualizmus kialakulása idején, 1867–1875. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 30. (1999.) Kaposvár 267–310.
- Szántó László*: Képviselő-választások Somogyban Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején, 1875–1890. Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 32. (2001.) Kaposvár 137–176.

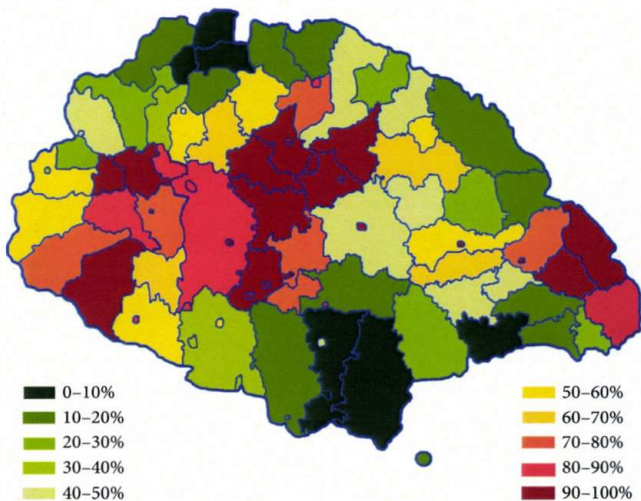
- Szarka László*: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867–1918. Pozsony, 1995.
- Szász Zoltán*: A konzervatív liberalizmus kora. a dualista rendszer konszolidált időszak (1875–1890). In: Magyarország története tíz kötetben. VI/1. Főszerk. Kovács Endre. Bp. 1979.
- Szendrei Ákos*: Jelöltek, kerületek, választások. A Román Nemzeti Párt szereplése a képviselő-választásokon (1905, 1906, 1910.). In: A Kárpát-medencei népek együttélése a XIX–XX. században. Szerk. Egry Gábor–Feitl István. Bp. 2005.
- Szendrei Ákos*: Justh Gyula politikai pályája. A függetlenségi politizálás lehetőségei a 19–20. század fordulóján. Debrecen, 2012.
- Szilágyi László, dr. vitéz ákosfalvi*: A székely nemesi rendi társadalom. Bp. 1937.
- Szilágyi László, dr. vitéz ákosfalvi*: Útmutatás a nemesség, előnév és címer igazolásához. Bp. 1943.
- Szilágyi László*: „Törvényhozási csíny” Szabolcs vármegyében. A képviselő-választások törvényhatósági előkészítése a dualizmus időszakában. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 39–40. (1997–1998.) Nyíregyháza. 213–221.
- Szilágyi László*: Egy titkos parlamenti választás Szabolcs vármegyében (1872). Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 12. Nyíregyháza. 1997. 161–185.
- Szivák Imre*: Országgyűlési képviselőválasztás és a curiai bíraskodás codexe. Bp. 1901.
- Tisza István*: Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Tőkéczki László. Bp. 2003.
- Tóth László*: A Szathmáry Király-család borsodi ága. Turul (1939. 3–4.)
- Toth, Adalbert*: Partien und Reichstagwahlen in Ungarn 1848–1892. München, 1973.
- Varannai Zoltán*: A nemzetiségi kérdés mint fajok harca: Réz Mihály nemzetiségpolitikai nézetei. Európai Utas 11. (2000: 4. sz.)
- Varga Lajos*: Kormányok, pártok és a választójog Magyarországon 1916–1918. Bp. 2004.
- Veres Tímea*: A Tuka-per közvetlen előzményei a szlovák és cseh sajtóban. http://www.foruminst.sk/publ/szemle/2004_1/szemle_2004_1_veres.pdf#search=%22tuka%2Bjuriga%22.
- Vermes Gábor*: Tisza István. Bp. 2001. 103–104.
- Zábori László*: Az 1896-os választások Pest megyében. Levéltári Szemle 48. (1998: 1.) 15–21.
- Zeller Árpád*: Az országgyűlési képviselők összeférhetetlenségéről. Bp. 1930.

TÉRKÉPMELLÉKLET

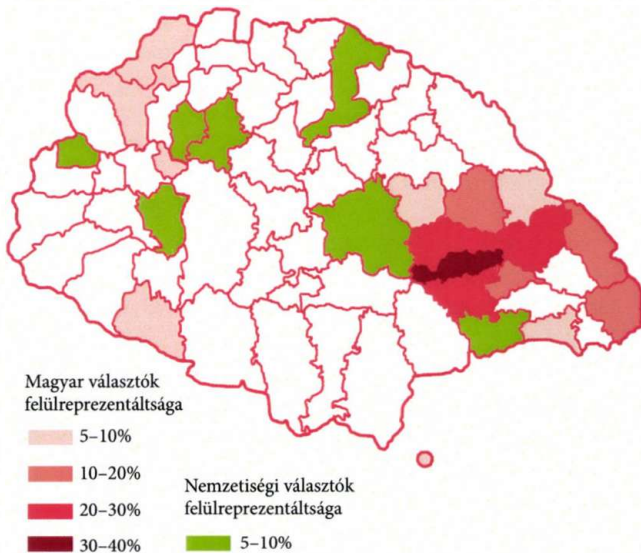

- A többségében magyar lakta területek határa 1910
 - Kormánypárti terület
 - Ellenzékből kormánypártivá váló kerület
 - Váltakozó pártpreferenciájú kerület
 - Kormánypártiból függetlenségivé váló kerület
 - Függetlenségi ellenzéki kerület
- Fiume Budapest

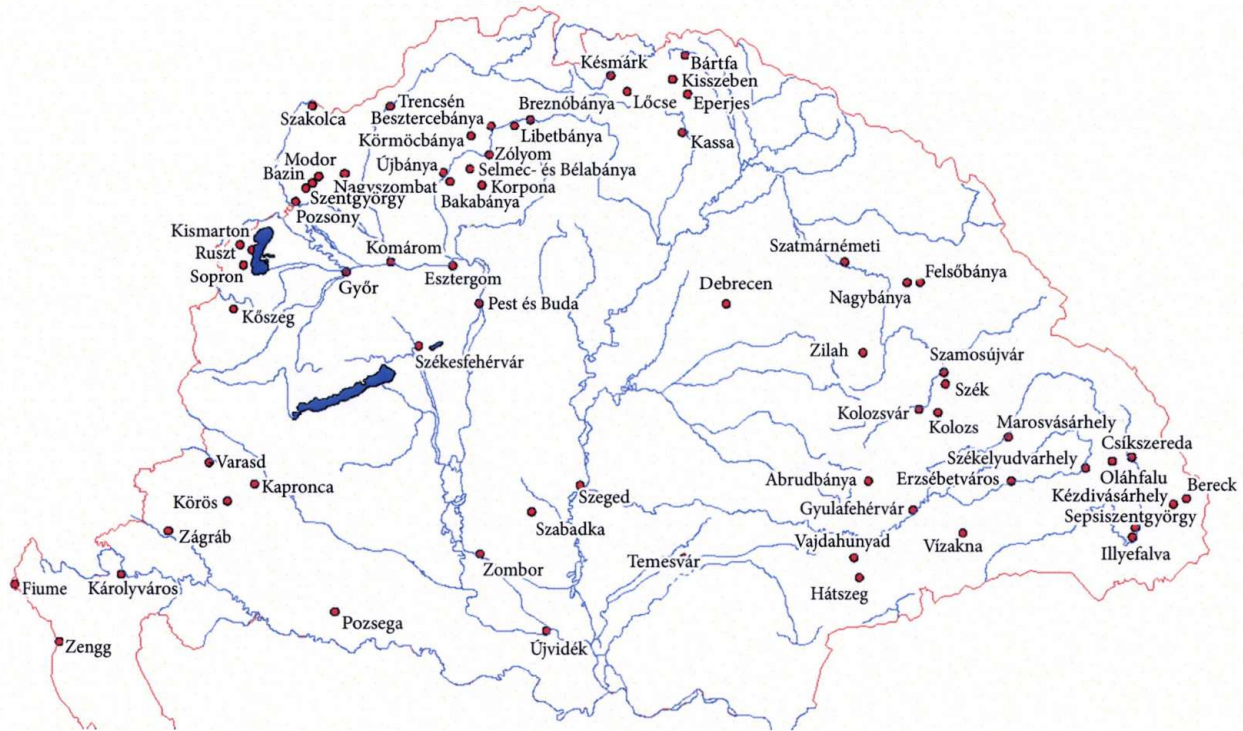
1. Magyarország választókerületeinek csoportjai az 1887–1901 közötti országgyűlési választások eredményei alapján

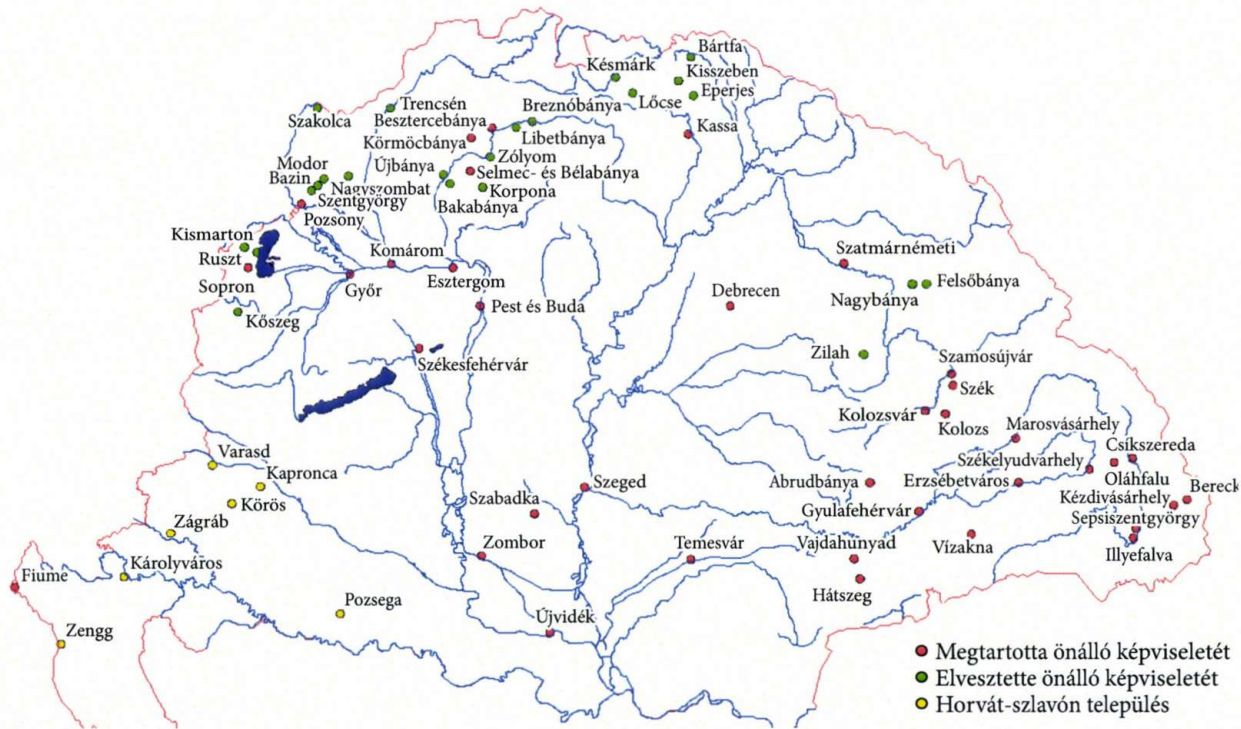
2. A magyar nemzetiségi választók aránya az összlakosságon belül, 1904

3. Választók etnikai összetételének kpcsolata a vármegye etnikai szerkezetével, 1904

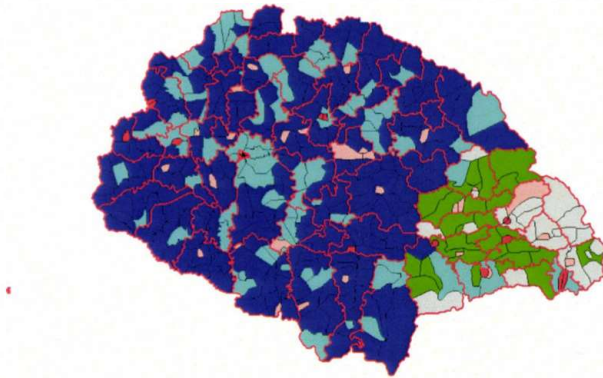
4. Országgyűlési képviselettel rendelkező települések a 19. század első felében

5. A népképviseleti reform hatása a rendi képvisellettal rendelkező településekre

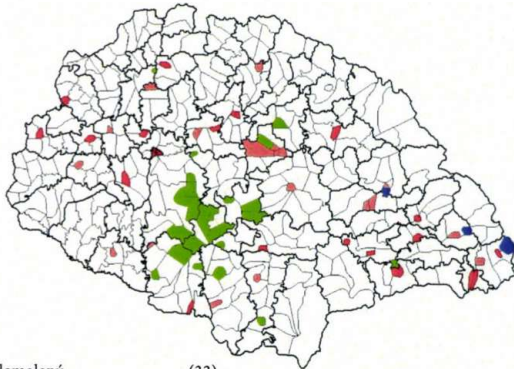

6. Települések a népképviselési rendszerben

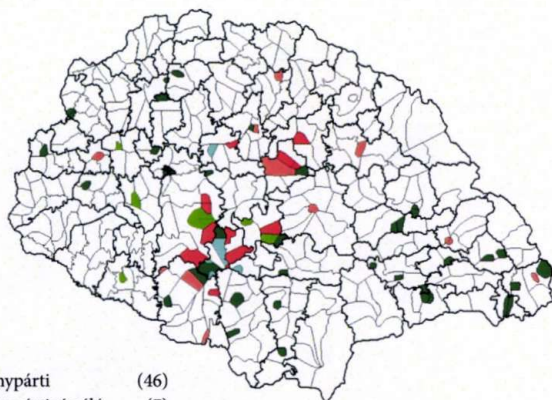
■ Tradicionális agrárdomináns	(228)
■ Modernebb agrárdomináns	(82)
■ Jövedelem- és birtokalapú városi	(29)
■ Jövedelemalapú városi	(23)
■ Régi jog alapján választó	(22)
■ Domináns választói csoport nélkül	(29)

7. Választókerületek cezusszerkezet alapján képzett klaszterei, 1900

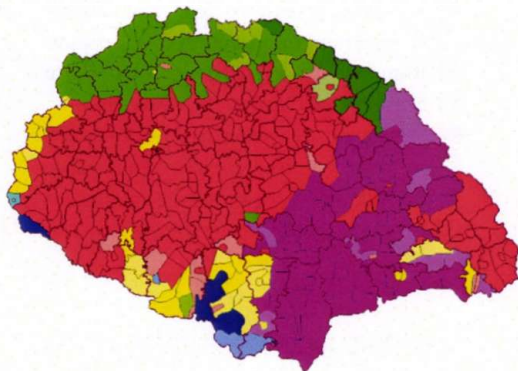
■ Jövedelemalapú	(33)
■ Jövedelem- és ingatlanalapú	(18)
■ Régi jog alapú	(3)
■ Birtokalapú	(27)

8. Városi választókerületek klaszterbesorolása a választók cenzusszerkezte alapján, 1900

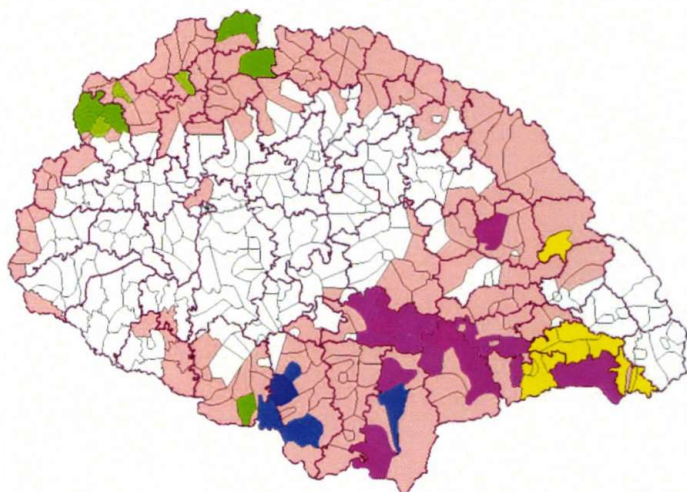
■ Kormánypárti	(46)
■ Kormánypártivá váló	(7)
■ Karakter nélküli	(3)
■ Ellenzékivé váló	(13)
■ Ellenzéki	(12)

9. Városi választókerületek pártpreferenciái, 1887–1905

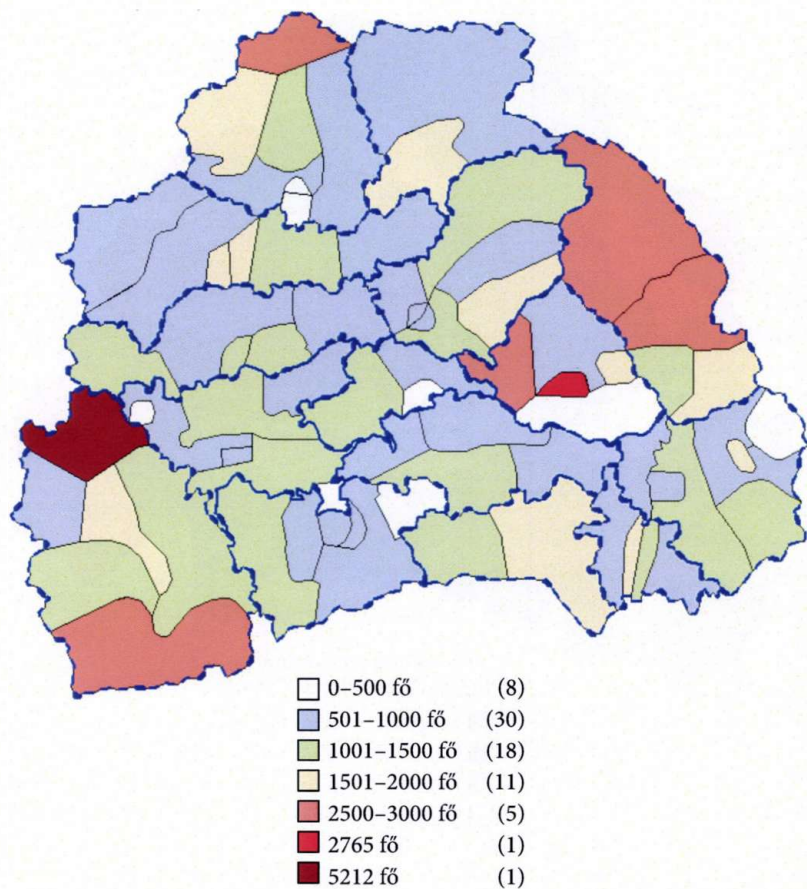
■ Magyar	(216)	■ Szlovák, relatív	(7)	■ Szerb, relatív	(3)
■ Magyar, relatív	(13)	■ Német	(21)	■ Rutén	(7)
■ Román	(62)	■ Német, relatív	(17)	■ Rutén, relatív	(1)
■ Román, relatív	(10)	■ Horvát	(1)	■ Olasz	(1)
■ Szlovák	(49)	■ Szerb	(4)	■ Szlovén	(1)

10. Választókerületek becsült nemzetiségi karaktere 50%-os arány figyelembevételével (1910)

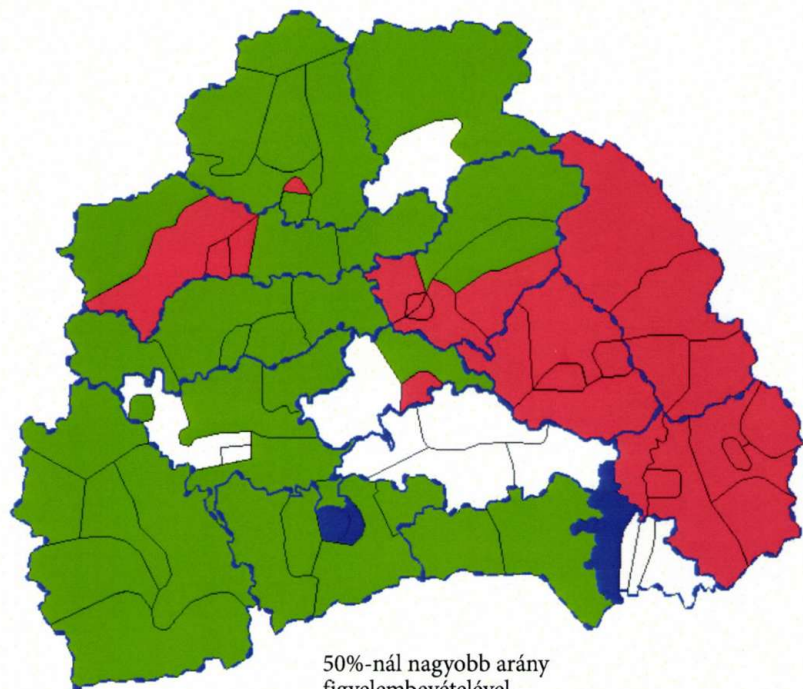

□ Magyar többségű kerület	(216)
◻ Nemzeti többségű kerület	(154)
◻ Román nemzeti győzelem 1 választáson	(11)
◻ Román nemzeti győzelem 2 választáson	(3)
◻ Román nemzeti győzelem 3 választáson	(3)
◻ Szerb nemzeti győzelem 1 választáson	(4)
◻ Szerb nemzeti győzelem 3 választáson	(1)
◻ Szlovák nemzeti győzelem 1 választáson	(3)
◻ Szlovák nemzeti győzelem 2 választáson	(6)
◻ Szász kerületek	(12)

11. Nemzetiségi pártok választási eredményei, 1901–1918

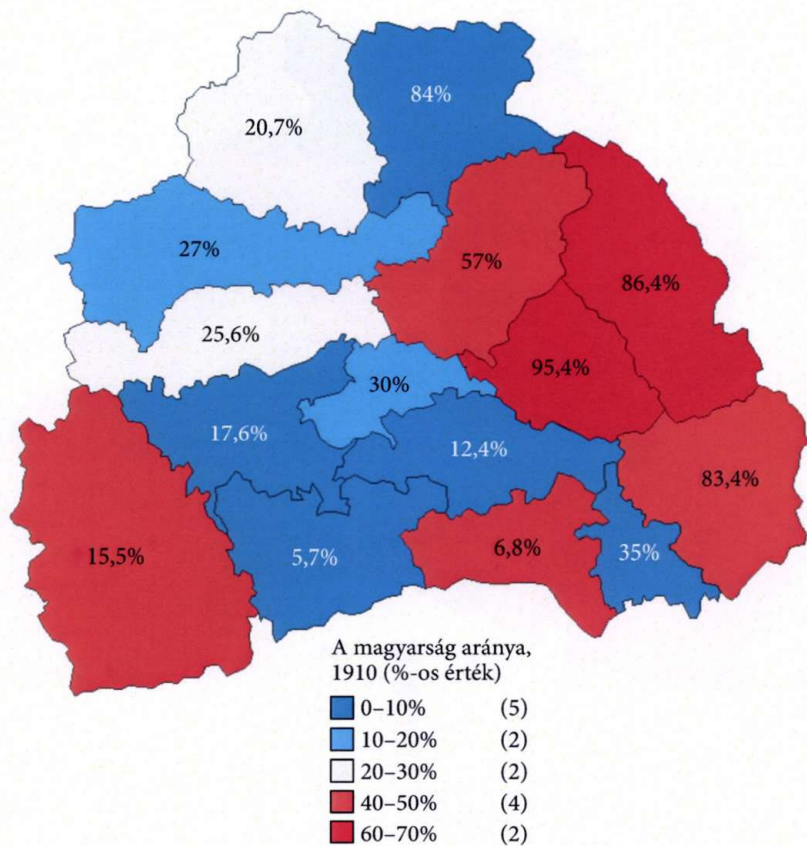
12. Az erdélyi választók kerületenkénti létszáma (1903)

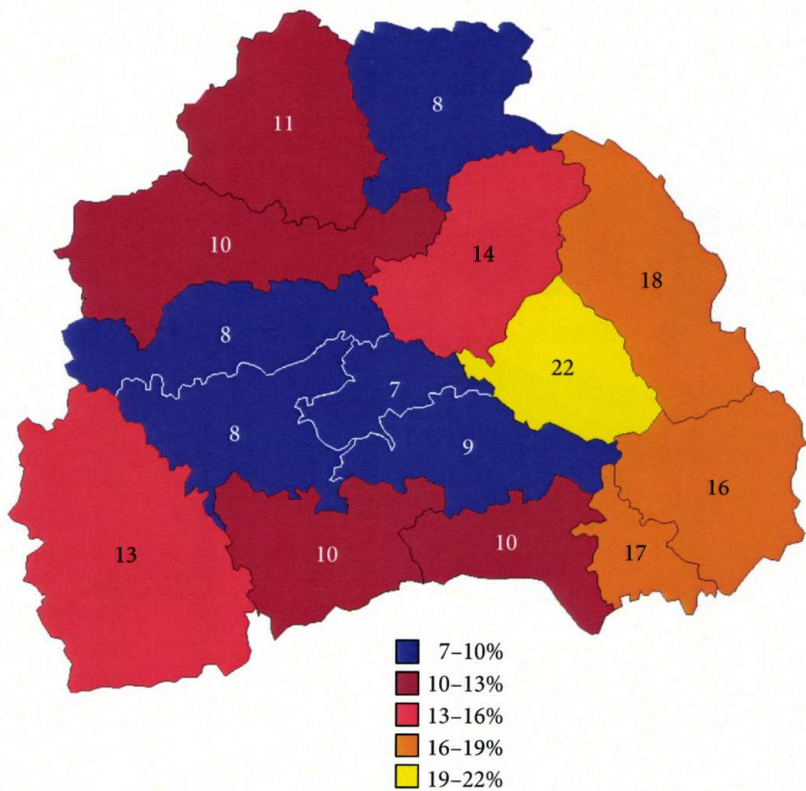
50%-nál nagyobb arány
figyelembevételével

■ Magyar	(26)
■ Német	(3)
■ Román	(34)
□ Vegyes	(11)

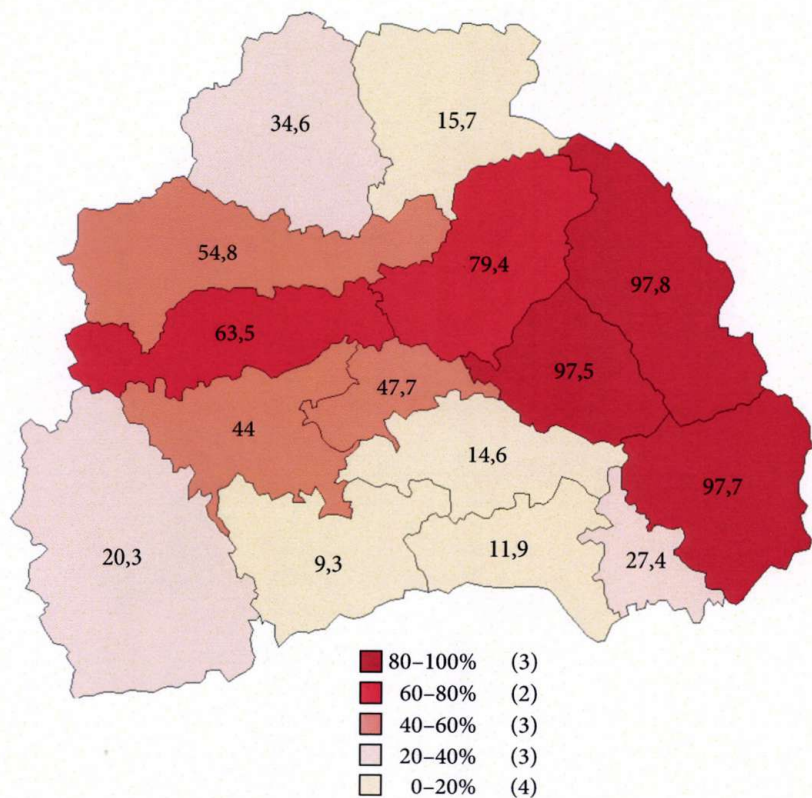
13. Az erdélyi választók becsült nemzetiségi karaktere

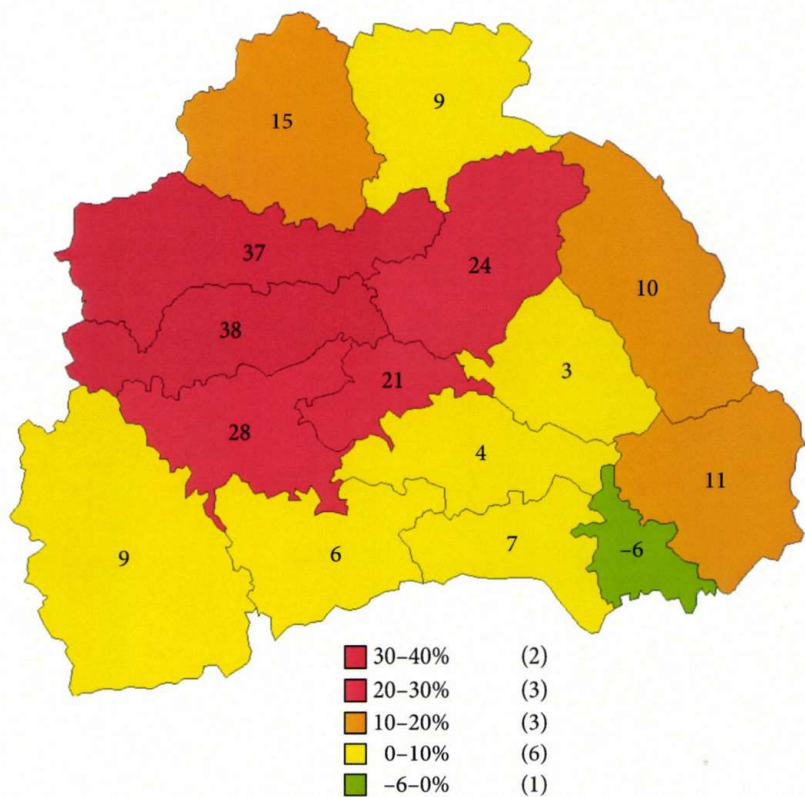
14. A régi jog alapján választók aránya, 1908

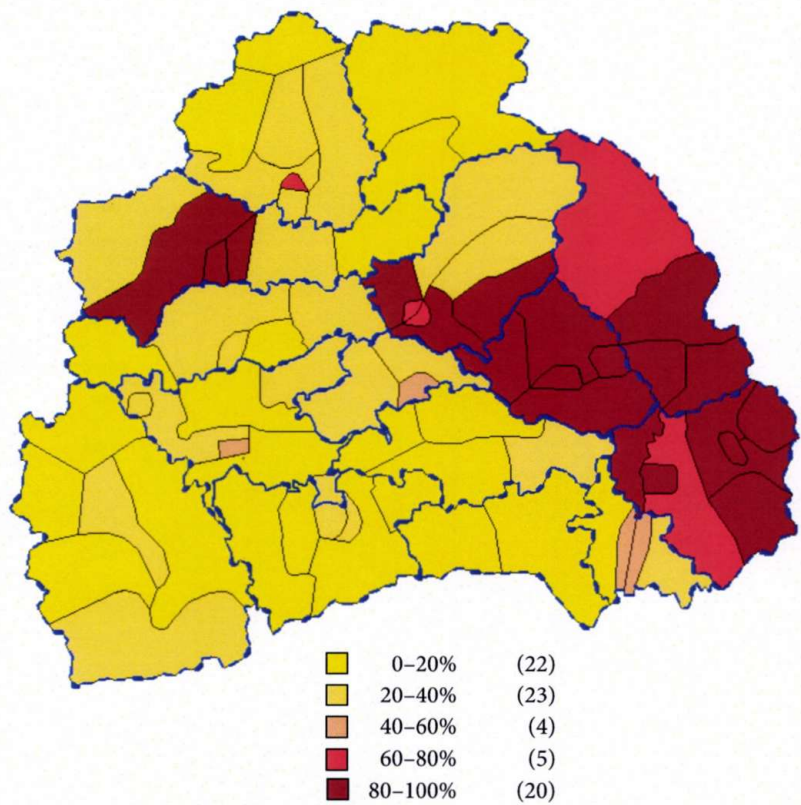
15. Választók aránya a 20 éven felüli férfilakosságon belül, 1904

16. Magyar választók aránya, 1904

17. Magyar felülreprezentáltság a választójogosult férfiak között, 1904

18. A magyarok becsült aránya a kerület lakosságán belül, 1904

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Szerkesztette: Gilicze Gábor
Felelős szerkesztő: Tárnok Irén
Termékmenedzser: Egri Róbert
Borítóterv: Eredeti Bt.
Nyomdai munkálatok: Sowa Sp. z o.o.
Kiadványszám: TK110053
Megjelent 24,25 (A/5) ív + 16 oldal melléklet terjedelemben

Az Eszterházy Károly Főiskola
Történelemtudományi
Doktori Iskolája Közleményei

Pap József (1974) történész, az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi docense. Egyetemi tanulmányait Szegeden a hajdani József Attila Tudományegyetemen végezte, történelem, földrajz és református vallásanár diplomával rendelkezik. PhD-disszertációját 2002-ben védte meg a Pécsi Tudományegyetemen, 2012-ben pedig a debreceni egyetemen habilitált. Tudományos érdeklődése elsősorban társadalomtörténeti irányultságú. Pályájának kezdeti szakaszán a 19. század közepén szolgáló vármegyei tisztviselői kar társadalmi összetételével foglalkozott, majd ezt követően a dualizmus kori országgyűlési képviselők kutatásával kezdett foglalkozni.

A dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetével foglalkozó kötet tizenkét tanulmányt foglal magában, melyek közül az első 2005-ben jelent meg. A szerző a kötet egybeszerkesztésekor nem egyszerűen a korábbi tanulmányok újraközlését végezte el, hanem az évek során végzett kutatás, adatgyűjtés időközi eredményeit beépítve, több esetben pontosítani tudta korábbi adatait, illetve a megjelenési korlátok miatt félbehagyott gondolatokat is tovább tudta fűzni. Jellemző a tanulmányokra a kísérletezés, az útkeresés. Az író a történetírás klasszikus eljárásai mellett tanulmányainak elkészítése során statisztikai, térinformatikai elemzési módszereket is használt. Az itt közölt írások legfontosabb feladatát a makro- és mikroszempontról vizsgáló egységét megteremtő későbbi szintézis megalapozásában látja.

www.akademiai kiado.hu

9 789630 159510 0